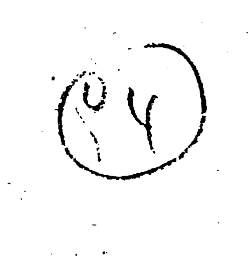

ДЕННИЦА

МѢСЕЧНО ЛИТЕРАТУРНО СПИСАНИЕ.

ГОДИНА ВТОРА.

РЕДАКТОРЪ

Иванъ Вазовъ.

ИЗДАВА
КНИЖАРНИЦАТА НА ИВ. Б. КАСѪРОВЪ.

ПРѢДПЛАТА:

Въ България: за година 8 лева.
Въ странство: „ „ 10 лева.

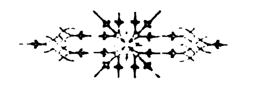

СОФИЯ.
Печатница на „Либералний Клубъ“.
1891.

СЪДЪРЖАНИЕ

на 2-то годишно течение на „Денница“

Повѣсти и раскази.

Исторически записки.

Пѫтешествия.

Стихотворения.

Разни студии, биографии и пр.

Критика и библиография.

Георги.

Вѣсти.

ДЕННИЦА.

ДВА ВРАГА.

(Епизодъ изъ прѣвзимането на Пиротъ)

отъ

И. Вазовъ

Наистина, тѣ страшно си враждувахѫ. Когато се срѣщняхѫ тѣ си хвърляхѫ кървави погледи: да бѣхѫ звѣрове щяхѫ да се сдавчатъ. Но човѣшката ярость само врп ѣъ гѫрдитѣ и блѣщи въ очитѣ. За това е пб-страшна.

Но днеска, при Цапарчевата кръчма, двамата противници първи пѫть избухнахѫ и дойдоха до ножове.

— Щѫ ти испия кръвчицата азъ тебе! закани се запѣненъ Ламбо, горския стражаръ, лютъ човѣкъ, скитникъ и съ неизвѣстно минало.

— Щѫ ти смажѫ главата, като на змия! исфуча Първанъ Лазаровъ.

Ламбо скръцна зѫби, изгледа звѣрски противника си и си зема мѫглитѣ на горѣ къмъ планината. И не се завърна вече.

Много се дрънкá и приказва изъ село за тая смъртна умраза. Едни рѣкохѫ: на тая умраза въ темеля е севда: Ламбо лудѣялъ за Найда Гечова, а Първанъ му подлѣлъ вода и я зелъ, а послѣ Ламбо я уплашилъ нѣщо. . . . Други лучкахѫ: не е това, друго ще е; трети само жаляхѫ Първана:

— Юнакъ е Първанъ надъ юнацитѣ; но що му трѣбваше закачка съ Ламба? Ламбо е македонецъ: който го помирише носътъ му пада.

Но никой незнаеше на здраво.

Но скоро узнахѫ друго: Ламбо ходи изъ планинитѣ харамия съ дружина и издѣбва Първана! Два пѫти вече бѣше теглилъ крушумъ на него по бачковския пѫть. Но и Първанъ не си поплюваше на рѫцѣтѣ. Събра потеря и въ единъ тѣсенъ долъ, близо до Хвойна, загащи харамиитѣ: двама избѣгахѫ, троица паднахѫ въ плѣнъ, отъ които единъ раненъ въ рамото. Раненията бѣше Ламбо. Деветь мѣсеца лежа въ пловдивската тъмница, додѣ да го искаратъ прѣдъ сѫда. Това се нарича прѣдвари-

теленъ затворъ. Когато обвинителний актъ на прокурора бѣше свършенъ вече и отидохѫ да изведатъ Ламба, найдоха тъмницата пуста: Ламбо съ единъ още другарь, затворникъ, бѣхѫископали проходъ подъ земята, излѣзли прѣзъ нощьта при Марица и пакъ уловили кѫра.

Отъ тоя день положението на Първана стана тежко: той на сѣкждѣ мислеше, че ще пукне нѣкоя пушка възъ него. Мстителний ликъ на хараминята му се испрѣчваше задъ сѣка шубржка, колчемъ излѣзне изъ село.

Година мина, друга мина, и, слава Богу, нищо се не случи, нито пъкъ Ламбо се чу. На 1885 г. само дойде тъменъ слухъ, че Ламбо се озовалъ въ Сърбия, прѣдсѣдателствувалъ нѣкой сърбски митингъ за Македония, и послѣ нищо. . . Скоро подиръ това обадихѫ, че македонецътъ падналъ въ Кресна-Планина, когато турцитѣ разсипахѫ четата на Токмачева.

Дѣдо Таско се замисли, па рѣче:

— Богъ да го прости, той и това си диреше. Но азъ на ли право ви казвахъ: кръвьта вода не става?

Но Първанъ Лазаровъ се успокои.

II.

Сѫщата година краль Миланъ ни обяви братоубийственната война.

Както знаемъ, настѫплението на врага къмъ София стана бързо; поврьщането му се извърши още пó-бързо. Свѣтътъ отъ едни почуди падаше въ други. Той се слиса́, когато чу при Сливница желѣзната ура, на България съ което тя блъсна неприятела въ гърдитѣ; той се смая когато видѣ нашата неопитна, зелена войска, че се биеше и побѣждаваше безъ хлѣбъ, безъ патрони, безъ резерва отзадъ, безъ пълководецъ отпрѣдъ.

. . . .

На 14 ноемврий българската армия, прѣдната колона, съ прѣпорци развити, и прѣдвождана отъ „Шуми Марица“, прѣкрачи сръбската граница при Суховъ-Мостъ и се озова, разгънлена въ боенъ редъ, два километра прѣдъ Пиротъ.

III

Надвечерь, кждѣ края на опасний бой, който послѣдва тамъ, и въ който най-напрѣдъ сръбскитѣ батереи отъ „Келъ Ташъ“ и „Черна Чука“, засипахѫ изневѣрешки съ дъждъ гранати нашата войска въ равното поле, ескадронътъ на капитана И . . рова се увлѣче нѣкждѣ на дѣсно отъ Пиротъ и двѣ сръбски гранати тупнахѫ прѣдъ ескадрона. Тѣ бѣхѫ отъ послѣднитѣ. Едната се пукна и облакъ димъ забули конницитѣ. Конетѣ отскокнахѫ назадъ съ настръхнали гриви и опашки и ескадронътъ бѣжишкомъ се отдалечи до една рѫтлина, която го заслони. Ротмистрътъ заповѣда́ да се прѣгледатъ.

Прѣброихѫ се, липсваше единъ.

— Кой е?

— Първанъ Лазаровъ, ефрейторътъ.

Красивото лице на ротмистра се намръщи скръбно.

— Уби го гранатата, господинъ поручикъ, видѣхъ го, като се катурна отъ коня, расправи единъ.

Въ тоя сѫщи мигъ единъ буенъ алестъ конь, безъ ѣздачъ, припкаше уплашенъ на самъ, съ килнато сѣдло. Той се спрѣ прѣдъ ескадрона и пръхаше и тупаше съ окървавено ухо.

— „Кральтъ!“ извикахѫ.

„Кральтъ“ бѣше Първановий конь. Нѣмаше вече сумнѣние, че клетиятъ ефрейторъ е загиналъ.

Топовнитѣ гърмежи съвсѣмъ прѣстанахѫ.

— Идете да го намѣрите и донесете на прѣвързний пунктъ, ако е живъ — порѫчá ротмистрътъ на двама конници — повече за очищение на съвѣстьта си, понеже бѣ увѣренъ, че ефрейторътъ е станалъ на парчета.

Ескадронътъ пакъ мръдна и исчезна въ вечерната мърчина.

Слѣдъ една минута, никой вече отъ Първановитѣ другари не мислеше за Първана. Първанъ бѣше забравенъ, защото Първанъ бѣше умрѣлъ.

Така е на война. . . .

IV

А Първанъ лежеше сé тамъ дѣто падна. Никой не бѣ дошълъ да го дири. . . . Вѣроятно, пратенитѣ конници бѣхѫ изгубили посоката. Гранатата го не закачила, но отъ силата на пръскането ѝ, бѣше падналъ отъ коня си и ударилъ главата си въ земята и тамъ останалъ полумъртавъ.

А около, нощьта настѫпваше тиха и звѣздна. Полумѣсецътъ се поддаде надъ Руй-Планина, задъ едно було мѫглива вѣдрина, и залѣ съ мѫтни, слаби свѣтлини полето. . . Тукъ тамъ по чернитѣ хълбоци на пиротскитѣ бърда и въ политѣ имъ заблѣщукахѫ огънчета — стоянкитѣ на двата неприятелски лагера. А тамъ, около тие лагери, изъ лозята, по хълмоветѣ и по равнината се валяхѫ окървавенитѣ трупове на стотини человѣшки сѫщества — до завчера еднокръвни братя и мирни человѣци, а днесь — кръвожадни врагове. . . Сдавчили се, бѣднитѣ, тука, убили се, утрѣпали се, и сега лежѫтъ тихо на хладната земя, подъ студената завивка на нощьта, безъ даже добрѣ да знаятъ защо сѫ дошле тука и кому е трѣбвало тѣхната смрьть. Забравени сѫ тѣ вече, не мисли никой за тѣхъ, непотрѣбитѣ на това кърваво бойно поле, а най малко оние, които сѫ ги довели тука. . .

Първанъ сé лежеше неподвиженъ.

Той се бѣ унесълъ отъ слабото мозъчно сътресение, но унасянието му бѣше пълно съ тревожни и страшни блѣнове, съ грозни образи, които му притискахѫ като съ крушумъ гърдитѣ и го задушвахѫ отъ ужасъ. Между другитѣ призраци нему му се чинеше, че смъртниятъ му неприятель Ламбо стои надъ главата му, съ настръхнала брада, съ кървави

очи, и му насочва ножъ въ сърдцето, — това е ужъ нѣкждѣ при бачковский манастиръ. Първанъ иска да отмахне съ ржка ножа, но ржката му не мърда, иска да извика за помощь, но гласъ не излиза. . . . А ножътъ нá, ще се забие въ гърдитѣ му, а сé се незабива. . . И Ламбо го гледа съ кървави очи, и вече ножа допира до кожата му, той чувствува студений остъръ връхъ на желѣзото, че влязя вече въ месата му . . . . . И това прикосновение му причинява такива ужасни, невъобразими болки... А Ламбо го гледа съ кървави очи и се смѣе. . .

Изведнажъ, силна свѣтлина, придружена съ гръмотевиченъ трясъкъ, блѣсна надъ Пиротъ. Голѣмъ огненъ стълпъ, приличенъ на струята на нѣкой шадраванъ отъ пъкъла, озари всички планини, полетъ и небето. Хиляди пукоти и гръмоти излизахж съ лавата, която се расипваше надъ града и го освѣтляваше като денѣ.

Сърбитѣ хвърляхж на въздухъ пиротската крѣпость.

Тоя заслѣпителенъ блясъкъ извади Първана отъ несвѣсть. Той отвори очи, па пакъ замижѣ — заслѣпенъ отъ блѣскавината. Слѣдъ нѣколко секунди сичко се спотаи пакъ. Първанъ се окопити. Той въздъхна отъ удоволствие, че сичко това било сънь. . . . . . Нощний студъ го посъживи. Той се опита и стана. Никаква силна болѣжка не чувстваше — разбра че не е раненъ. Той се озърна около. Позна че е самичъкъ въ това пусто мѣсто. Околовръстъ се чернѣяхж върховетѣ насѣяни съ червени точки — това бѣхж огневетѣ на сърбский лагеръ. Той съобрази че българскиятъ — трѣбваше да бжде долу и тръгна на истокъ. Той доста врѣме вървѣ по тая посока изъ нѣкакви си лозя и дръволякъ, а мракътъ се сгжстяваше около него. Но той продължаваше да върви напрѣки безъ да може да различи нѣщо въ тъмнината. По едно врѣме Първанъ съпикаса, че се намира между нѣкакви стобори и плетища. Той се спрѣ очуденъ. Разбра, че ще е влѣзълъ въ самия Пиротъ!

— Още пó-добрѣ, каза си той, Пиротъ е нашъ.

И той тръгна храбро напрѣдъ.

Той се лъжеше: Пиротъ не бѣше още ни сръбски, ни български. Въ началото на боя единъ нашъ отрядъ проникна тамъ по дирята на сръбскитѣ солдати, истласка ги на западъ, и захвана въсточната часть отъ града, който вече пустѣеше; но нáдвѣчерь пó-едрата часть отъ отряда се тегли извънъ града, отъ страхъ да не стане изненада отъ страна на врага прѣзъ нощьта. Другитѣ махали остахж на сърбитѣ.

И за бѣда, Първанъ влѣзе изъ оня край, който държахж неприятелитѣ.

Пусти и тъмни бѣхж пиротскитѣ улици, само едни кучешки лаеве прѣсичахж грозното мълчание, което царуваше. Явно бѣше, че градътъ или е напуснатъ отъ жителитѣ си, или всичко живо се е потъмясало въ дупки и се тае. Сегисъ-тогисъ, обаче, Първанъ чуваше блъсъци, като кога кжртатъ или чупатъ врати; рѣдко само, прѣзъ нѣкоя рѣзка или прозорче трепваше свѣтлина отъ свѣщь и се изгубваше. Първана хвана да го кздува. Да е прѣвзетъ Пиротъ щеше ли да бжде такава глухота? Той помисли малко дали не бива да се върне по стжпкитѣ си. Изведнжжъ

далеко задъ градътъ загърмѣхѫ топове и кюпецитѣ на лавкитѣ зетреперахѫ отъ екотътъ.

— Какво ще е това? Нощна атака, помисли си ефрейторътъ.

Въ тозъ сѫщий мигъ той чу бързи стѫпки насамъ: купъ хора съ пушки се зададохѫ изъ улицата. Тѣ гълчахѫ по срьбски. . . . Първанъ си прѣхапи устнитѣ. Той разбра колко бѣше страшно положението му.

Какво да се стори? Да бѣга? Крушумитѣ ще го стигнатъ. Да се опре? Невъзможно — на толкова души. Да се прѣдаде? — Позорно! Той бържѣ се оттегли въ единъ ѫгълъ и остана неподвиженъ тамъ.

Срьбскитѣ войници идяхѫ право къмъ него; като видѣхѫ човѣкъ въ сѣнката, спрѣхѫ се:

— Овамо кой? попита единъ.

Прѣди да му повторатъ питането Първанъ отговори високо и строго:

— Сливница!

Па, като се извърна, извика:

— Юнаци, бѣгомъ, урра!

И се хвьрли възъ сърбитѣ.

— Прѣдайте се! извика имъ той.

Нѣколко пушки издрънчахѫ на земята.

— Напрѣдъ! заповѣдá имъ Първанъ, като имъ посочи една улица

Първанъ, вѣроятно, ся припомняше и повтаряше дръзкитѣ рискове на русскитѣ казаци прѣзъ русско-турската война.

И наистина, тая отчаянна маневра, която винаги се увѣнчава съ успѣхъ спрямо единъ деморализиранъ противникъ, го спаси.

Когато робитѣ се изгубихѫ въ улицата, той хвана оная, изъ която дойде — за да излѣзе на полето.

Вмѣсто нея, той улови друга, която водеше на вѫтрѣ въ града. . . Късно сзрѣ Първанъ грѣшката си, но той тръгна напрѣдъ, слѣпешката.

— Каквото е писано това ще е, пошушна си той.

Работата излѣзе: „отъ трънъ та на глогъ.“

Току що стигна до завоя на улицата, дѣто мѫждѣеше единъ феперъ иступуркаха задъ него двама конника.

На слабата свѣтлина тѣ го познахѫ по облѣклото, че е български войникъ.

— Бугарашъ! извика единиятъ.

— Оцу и свѣцу! исфуча другиятъ, па и двамата прѣпуснахѫ къмъ нещастния момъкъ.

Да се повтаря одѣвешната маневра нито можеше да се мисли сега.

Първанъ видѣ, че нѣма друго срѣдство, и си плю на краката. Коницитѣ го спогнахѫ съ голи саби . . . Той тичаше изъ нѣкаква тѣсна, тъмна, като рогъ, улица. На едно мѣсто Първанъ се подхлъзна и падна въ нѣкаква локва съ лѣплива течность, която му се стори, че е кръвь, и по кожата му пропълзяха мравки. . . . Но то бѣше вино отъ разлѣна бъчва. . . . Той тозъ часъ скокна и фукна напрѣдъ. Но падането му даде врѣме на гонителитѣ да го приближатъ и той чу конското тупур-

кане вече въ петитѣ си. Единъ отъ кавалериститѣ замахна съ сабята си и закачи съ върха рамото му. Първанъ охна и испусна пушката. Но той успѣ да отбѣгне втория ударъ. Той се уклони подъ нискитѣ широки стрѣхи на улицата и подъ тѣхъ продължаваше да бѣга почти успоредно съ коницитѣ. Мракътъ подъ стрѣхитѣ имъ прѣпятствуваше да го слѣдятъ хубаво, но скоро улицата излизаше на мегданъ, и жертвата бѣше въ ръцѣтѣ имъ, та освѣнъ това, Първанъ бѣше капналъ и не тукъ—тамъ трѣбваше да грухне изнемощялъ и полуживъ. Като бѣгаше той, на едно мѣсто той залѣтя и се блъсна о вратата на единъ дукянъ и тя се отвори.... Той машинално се мръдна вѫтрѣ и тамъ се тръшна примрѣлъ.

Гонителитѣ нищо не забѣлѣжихѫ и отминахѫ напрѣдъ.

V.

Първанъ не можеше да се помръдне: истеклата отъ рамото му кръвь и умората и ужаснитѣ му сътрясения пакъ го хвърлихѫ въ несвѣсть. Но младостьта на всичко надвива. Подиръ кратъкъ отдихъ, съзнанието му се повърна. Кѫдѣ е сега? нищо не видеше въ тъмнината; той побара съ рѫцѣ на около: напипа нѣкакви си качета и дреболии, по които позна че прибѣжището му е една бакалница. . . . Той си напипа мокритѣ рѫкави и пакъ неволно иструпна при мисъльта, че това е кръвь. Врачката оставаше зинала на половина; отъ нея влизаше струя отъ нощната дрезгавина и студъ.

Минахѫ не минахѫ десетина минути, една едра, висока фигура се показа на прага.

Тя влѣзна дебелашки вѫтрѣ, хлопна грубо и заключи вратата, като измърмора нѣкаква псувня по срьбски и тръшна нѣщо тежко на пода. Послѣ драсна кибритъ и запали една ламбичка, окачена на зида. При мѫжделивата свѣтлина Първанъ се убѣди, че наистина, е попадналъ въ една сиромашка лавка, а стоваренитѣ отъ непознатий нѣща бѣхѫ отъ друга нѣкоя разбита лавка. Влѣзлиятъ, вѣроятно, бѣше ступанинътъ на бакалницата, той стоеше още гърбомъ, та Първанъ го не видѣ. Той видѣ само, че бѣ съ силяхъ. Разбра, че отъ него милость нѣма да чака. Когато обирникътъ се извърна, Първанъ съ ужасъ позна Ламба македонецътъ. Въ сѫщиятъ мигъ и Ламбо позна нощния си гостъ. Свирѣпа ярость изкриви лицето му. Значи, слухътъ за смъртьта му, билъ лъжливъ!

— Позна ли ме? продума той съ закървавени очи.

— Да, пошушна ефрейторътъ.

— Падна ми, проклето куче, на рѫчицитѣ, каза Ламбо, като измѫкна единъ револверъ.

— Убий ме, продума Първанъ

Но, очевидно разбойникътъ прѣди да свърши, искаше да истязава жертвата си.

— Ба, щѫ те погладя. . . Двѣ години и половина чакахъ: ти самъ ми дойде на крака, изрѫмжа съ глухъ гласъ македонецътъ.

Първанъ нищо не отговори, една смъртна слабость обхвана цѣлото му сѫщество. Свѣтътъ му се вьртѣше, но нито съзнанието, нито енергията го оставяхѫ още.

Македонецътъ съзрѣ, че се показва изъ подъ закопчания шинелъ крайче отъ една верижка на часовникъ; и по една машинална привичка, той дрълна верижката и я измъкна съ часовника, които мушна въ джоба си. При това дѣйствие Първанъ пакъ отвори широко очитѣ си.

— Не се молишъ а?... Азъ ти казахъ, че ще ти испиѭ кръвьта... Азъ съмъ се заклелъ, каза Ламбо, и промѣни орѫжието: той извади ноже и го стисна конвулзивно.

— Азъ падахъ въ рѫцѣ на по́-лоши душмани, на душманитѣ на отечеството, и не се молихъ. Убий ме! избъбра слабо Първанъ и зажиша да не види що ще стане.

Той виждаше, че трѣбва да се мре. И въ тоя мигъ мисъльта му прѣскокна Руй-Планина, Витоша, долината на Марица, Родопитѣ и се спрѣ въ политѣ имъ, въ Чирвенъ, въ тѣхната кѫща, и той видѣ милиятъ образъ на майка си, и на Найда, и на малкия Стоенчо.... Той всичко това стори по́-бързо отъ свѣткавичната бързина и пакъ съ свѣткавична бързина се повърна тука.

И той пакъ отвори очи, и видѣ македонеца съ камата . . . Барачестата брада настръхнала, очитѣ испъкнали и сега пълни съ зловѣщъ огънь.

— Ти бѣше ли при Сливница? попита внезапно той.

— Бѣхъ.

Надъ слѣпитѣ очи на разбойника бѣше избилъ внезапно потъ. Нѣщо особенно происхождаше въ дълбочината на душата му; една странна усмивка озари чертитѣ на озвѣреното му лице.

Очитѣ му свѣтнахѫ още по́-силно на свѣщьта — но то не бѣ отъ ярость, а отъ сълзи . . . Кой знай, човѣкътъ ли се обади въ него, българското чувство ли оживѣ въ душата му, стидъ ли го нападна прѣдъ тоя беззащитенъ и безстрашливъ врагъ! . . .

— Дѣ си раненъ? попита той.

Първанъ показа съ дѣсната рѫка лѣвото си рамо.

— Стани да идемъ горѣ, да ти видимъ раната . . . . . Тамъ ще спишъ на моето легло. Гость ми си тая нощь. . . . .

И Ламбо подигна кротко Първана, хвана го опипомъ подъ мишница и го поведе къмъ вертикалната стълбичка, която извождаше на горнята стая.

Харамията и героятъ скоро потъпахѫ у потона.

А гърмежитѣ отъ вънка сѐ трещяхѫ и цѣпяхѫ въздуха. . . .

VI

И наистина, тая нощь ставаше страшенъ бой на лѣвото наше крило, Българитѣ нападнахѫ отчаянно срьбскитѣ укрѣпления на „Черната-Чука“,

които захрачихѫ възъ насъ огненъ дъждъ. Два пристѫпа причакахѫ и отблъснахѫ сърбитѣ: третиятъ ги сломи и гръмотвично „ура“ възвѣсти, че „Черната-Чука“ е зета. . . .

Отъ тъмни зори пакъ се поднови боятъ и трая упоритъ, кръвопролитенъ, додѣто сърбитѣ се смъкнахѫ на пишкото шоссе, като оставихѫ на побѣдителя Пиротъ и нѣколко стотинъ сръбски трупове.

Криво да сѣдимъ, право да сѫдимъ: сърбскитѣ войници, както вчера, тъй и нощесъ, тъй и днесь, се борихѫ мѫжки и само подирь отчаянно противостоание отстѫпихѫ всѣка педя земя около Пиротъ.

Видя се, деветодневнитѣ битки съ българитѣ, въ които виждахѫ хиляди примѣри отъ храбрость и смъртьта лице съ лице, калихѫ имъ духътъ, а може-би, тѣхното късно мѫжество бѣше плодъ на отчаянето, което често повдига до героизмъ най-оклюхналитѣ сѫщества.

Но залудо. Българската сила приличаше на единъ стремливъ порой, отпущенъ отъ краль Милана при Сливница, и който като се хвърли отъ два водопада, които се наричатъ Три-Уши и Цариградъ, бухтеше още по-силенъ изъ пишавската долина и поваляше всичко въ кървавий си пѫть.

Уви, тоя порой, заедно съ първиятъ, който устреми краль Миланъ възъ насъ, остави за слѣда дълбока, страшна бездна, която на вѣки ще дѣли два братски народа!

VII

На сутрѣшний день, по пладнѣ, влѣзна въ покорения Пиротъ и капитанъ И . . ровъ съ ескадронътъ си. Когато минувахѫ изъ една тѣсна улица, ротмистрътъ смаянъ видѣ исправенъ до една лавка, Първана Лазаровъ, че му държеше подъ козирогъ. До Първана и Ламбо правеше сѫщото.

— Бре, Първане, живъ ли си? Дѣто те не сѣятъ тамъ никнешъ! извика офицеринътъ засмѣнъ и зарадванъ.

— Извинете, господинъ поручикъ, дойдохъ тазъ нощь нагости на единъ старъ приятель, и Първанъ посочи Ламба.

— Точно такъ, ваше благородие, поклони се Ламбо.

Ротмистрътъ се усмихна, като се чудеше, па каза:

— Браво, браво! Земи си „кральтъ“, че плаче за тебе, па върви.

„Кральтъ“ не плачеше, а цвилеше отъ радость. Когато го яхна, Първанъ попита Ламба:

— Бай Ламбо, познавашъ ли дѣда Таска?

— Ручалъ съмъ на трапезата му три пѫти.

— Хубаво. Дѣдо Таско казува, че „кръвьта вода не става“. Сбогомъ.

И свали шапката си до коляно, та му се поклони и прѣпусна съ ескадронътъ. . . .

1886.

ЛУДИЯТЪ

(Монологъ отъ Петефи*)

Тст . . . мирно! . . . тихо! . . .
Махнете се!
Азъ бързамъ . . . твърдѣ съмъ занятъ:
  Отъ яркитѣ лучи слънечни
  Азъ бичъ щѫ оплетѫ —
  Да биѭ тоя свѣтъ . . .
  И на плачътъ му съ смѣхъ ще отговорѭ....
  И той на мене смѣйше се така . . .
      Ха-ха-ха-ха!

* * *

Плачътъ, смѣхътъ — на туй стои свѣтътъ,
А дойде смрьть — и сичко стихва тозъ часъ.
  Азъ сѫщо бѣхъ умрѣлъ . . .
  Поднесохѫ ми ядъ
  Във сѫщата оная чаша,
  Съ която чукахѫ се съ мене!
И що, убийци? що? рѣшихте
Да скрийте диритѣ? . . И дѣка?
Въ земята съ моито тѣло . . . И безъ срамъ.
Лъжци, плакахте ми надъ гроба!
  На смалко що се не дигнàхъ
  За носоветѣ да докопчѫ васъ.
  Но се оставихъ. . .
  Хай нека имъ се радватъ, рѣкохъ,
  Въ кальта да имать съсъ какво да роватъ,
  Да мислатъ че азъ гниѭ въ черната земя...
      Ха-ха-ха-ха!

* * *

А дѣ е гробътъ? въ Африка далечна! . . .
  Но пакъ ималъ съмъ честь:
Хиена ме изъ ямата изрови.
О тоя звѣръ е моятъ първи благодѣтель;
Но азъ безбожно го излъгахъ:
Рѫката ми той искаше да лапне,
  А азъ сърдцето си подставихъ. . .
  Горкиятъ, въ мигъ отровенъ тамъ умря.
      Ха-ха-ха-ха!

* * *

*) Първиятъ маджарски поетъ.

Така се хората расплащатъ:
За всякое добро съсъ зло!
А хората какво сѫ? казвать,
Че ужъ биле творение чудесно
На оня, кой царува въ свѣтлото небе. . .
А азн казвамъ че сѫ чада
На злото вьвъ кромѣшний адъ.
Туй казваше и философъ единъ.
Той сѫщо, като мене бѣ глупецъ,
Защото нѣмаше трохица хлѣбъ.
Глупецъ, глупецъ! Не би той гладувалъ
Да знайше да краде и да убива, да!
Ха-ха-ха-ха.

* * *

Чудете ми се, че се смѣѭ,
А то отдавна трѣбваше да плачѫ. . .
Умразенъ свѣтъ облѣнъ въ сълзи! . .
И Господъ самъ надъ облацитѣ плаче:
Ядосва се, че тоя свѣтъ създалъ.
Но полза има ли отъ тезъ свети сълзи?
Нечистата земя ще ги приеме,
А грѣшницитѣ ще ги тъпчатъ съ кракъ
Додѣто станатъ каль и тѣ сега! . . .
Ха-ха-ха-ха.

* * *

Ей старъ войниче, Дàворъ — Нѐбо,*)
Тебъ слънцето ти служи за медаль,
А облацитѣ — твойтѣ дрипави сѫ дрѣхи...
Ехъ славенъ изгледъ на героитѣ въ оставка.
Да, послѣ ранитѣ и тежкитѣ лишенья,
Нали? Награда прѣвъсходна:
На дрипитѣ—медаль. . . За туй пъкъ лъска тя!
Ха-ха-ха-ха!

* * *

А разумѣхте ли що значи
Кога запѣе прѣпилецътъ?**). . . Тихо! . . .
Той пѣй, заклина. . .
Женитѣ да напустнемъ,
Женитѣ — стрьвь опасна.
На тѣхний зовъ ний тичаме, кат' луди. . . .
Така едно море потоцитѣ събаря

*) Маджарскиятъ богъ на войната.
**) Птиче, la caille.

И ги изяда, и назадъ не пуща. . .
Жени, жени! лукавички създанья,
Прѣкрасни смъртоносни дяволици!
Отрова най-ужасна въ нашия животъ
Въ най-драгоцѣнний вложена съсждъ. . .
Любовь, любовь!
Какъ жадно, страстно се упивахъ съ тебе!
Въ едничка твоя капка
Рѣки отъ медъ испивахъ,
Едничка твоя капка
Бѣ океанъ отрова.
А виждали ли сте вие
Бурно море какъ бѣснѣй, лудува?
Какъ талазитѣ ревжтъ,
Какъ ужасна гибель носатъ?
А виждали ли сте буря,
Тоя ужасъ, бичъ свѣтовенъ,
Нейната игра въвъ мрака?
Гърмове, трескавици
Тътняли ли сж надъ васъ?
Вамъ познатъ ли е страха?
Ха-ха-ха-ха!

* * *

Едвамъ узрѣй плодътъ,
И гледашъ — пада. . .
А ти, и ти, земя узрѣ,
Хай падай, сгърмоли се!
Не могж да те чакамъ повечь. . .
До утрѣ давамъ срокъ. . .
Недойде ли пакъ края на свѣта,
То нищо нѣма да пожалж:
Земята азъ щж провъртж
До огнената ѝ срѣда,
Барутъ щж сипж
И щж запалж:
Тогава нека хвръкне на възбогъ!. . .
И азъ ще бждж отмъстенъ така!!.
Ха-ха-ха-ха!

Прѣв. В.

СЪ ТЕБЕШИРЪ И СЪ ВЖГЛЕНЪ.

Картини изъ наший съврѣмененъ животъ.

отъ

М. Георгиевъ.

Прѣзъ едно лѣто, като заобикаляхъ единъ отъ западнитѣ окржзи на нашето отечество, замръкнахъ една вечерь въ селото *Сврачево*. То спада въ околията, подъ сжщото название, което носи и окржжния градъ. Талигаджиятъ ми, бае Гето *Пупка*, бѣ натъкмилъ коньетѣ си и постлалъ сѣнце въ талигата си, покрита съ коверка, — това щѣше да му бжде и нощната постилка. Той бѣ се исправилъ до тезгяха въ дѣдовата попова кръчма и прѣхвърляше една по друга чашкитѣ съ комовица, прѣхвърляше той чашкитѣ и се караше съ кръчмарина, който му наливаше ракпята, за дѣто дѣдо попъ е такъвъ тамахкяринъ, та не набавя въ кръчмата си *ид-чиста стока*, т. е. люта ракия.

— Малко ли му сж други грѣхове, та и тука да ги трупа на вратътъ си? говореше бае Гето и, слѣдъ като хвърли още една чашка, понамржщи се кисело, искашля се отъ дъно и добави: Онъ се родилъ за харамия, а они взели та го запопиле, грѣхъ му на душа, това за попъ ли е? Боже опрости ме . . . Кой е видѣлъ отъ него хаиръ? Кого е кръстилъ, все лудо и неведа, като него излѣзе . . . Кого е вѣнчалъ домъ не завъртя, кого е опѣлъ — опълтва се, и се му е такава работата.

— Море, джанумъ, бре Гето, море, бре кузумъ Гето, добро цовѣкъ си е попотъ, море, шо ти е сторило цовѣко; какво пó-добро ракия сакашъ, море, види го како цини синджиръ, . . увѣщаваше киръ Кузманъ, кръчмаринътъ моя талигаджия, като сипваше изъ високо въ чашата, за да въспроизведе изискванния *синджиръ* въ ракията.

— Синжиръ му нему на вратъ, отвърна бае Гето разсърдено и добави, слѣдъ като цвъкна прѣзъ зъби плюнката си; — на ли му сж ортацитѣ ката тебе цинцари, и като оня скитачь . . . отъ кметуването му пищи цѣло село . . . баремъ ако ще хайдутувате, а оно тръгнете по гората, па си вършете поштено запаята . . . . . я, колко за мене, казвамъ ти, че пó-бихъ волилъ да срѣщнемъ мечка у горатa, отъ колко твоя попъ низъ пжть.

Тоя разговоръ щѣше да се продължава и повече, както заключавахъ отъ свѣтналитѣ очи на бае Гета, и, споредъ пословицата, която казва, че пиянницитѣ и дѣцата говорятъ право, щѣхъ да узнаж много нѣща отъ драмитѣ на *Сврачево*, ако да не бѣ едно произшествие отвърнало бае Гета отъ намѣрението му. Единъ отъ коньетѣ па моя талигаджия изцвили силно и едно трополенье се зачу отъ къмъ яхжрътъ. Когато бае Гето се спустна да види добичетата си въ яхжрътъ, то намѣрилъ, че единъ хайгжръ на дѣда попа се отвързалъ и се сриталъ съ неговия Кулчо. Той впрѣгаше Кулча отъ дѣсната страна на талигата си. Това произшествие наостри още повече бае Гета срѣщу дѣда попа, по адресътъ на когото захванахж да се сипатъ цѣла върволица епитети и хули.

Тѣ непреставахѫ и тогазъ когато бае Гето бѣ вече се загнѣздилъ въ своята талига, за да прѣпощува. Види се, че ракията, ако и лоша, както той казваше, бѣ уталожила гладътъ му, защото той наскоро, безъ да вечеря, захърка така юнашки въ талигата, щото, до като си похапвахъ прѣдъ кръчмата, сé ми се струваше, че нѣкой голѣмъ трионъ работеше усилено въ нѣкоя бичкийница на близо.

На утрото трѣбваше да се пѫтува. Азъ се бѣхъ вече стѫкмилъ и продължавахъ да си пия сутрешното черно кахве прѣдъ крѫчмата, което ми подаде киръ Кузманъ. Въ това врѣме бае Гето намаза талигата съ катранъ, счука паплатитѣ, които се бѣхѫ развѫхбили, впрегна коньетѣ и се исправи прѣдъ мене съ камшикътъ въ рѫка, позави главата си на дѣсно, посочи ми съ погледъ талигата и каза повелително: — *„хайде“*. Трѣбва да ви кажѫ, че това бѣ първата негова дума, която чухъ да изговори прѣзъ цѣлото врѣме, отъ какъ е станалъ сутреньта. Всичката работа около талигата и коньетѣ си той вършеше мълчишкомъ, сé начумеренъ и намусенъ, като непропущаше, прѣзъ минута, прѣзъ двѣ, да цвъкне прѣзъ зѫби плюнката си. Това бѣше единъ отъ най-постояннитѣ му навици. Той мълчишкомъ изгледваше, или мушкаше коньетѣ си, ако не се намѣстваха сами сгодно за впрѣганье; мълчишкомъ риташе сѣното изъ подъ краката имъ; мълчишкомъ отвърза и прѣвърза пакъ подъ срѣдата на задната ось катранницата; мълчишкомъ взема брадвата за да посчука кѫдѣто намѣреше за нуждно талигата си; мълчишкомъ смигна на момчурлячето, дѣто слугуваше вч кръчмата, да му донесе единъ педесетникъ отъ укоряваната снощи отъ него ракия и я прѣхвърли въ гърлото си и, като бѣхъ вече сѣдналъ въ колата, пакъ мълчишкомъ се покачи, хвана дизгинитѣ на коньетѣ и ги шибна съ своятъ камшикъ, който на половинъ бѣ повързанъ съ вѫзли.

Дѣдовата попова кръчма е на единия край на селото, и ние трѣбваще да прѣминемъ на длъжъ прѣзъ цѣлото село, за да хванемъ нашия пѫть. Отъ всѣка страна, и отъ лѣво и отъ дѣсно, поздравлявахѫ бае Гета познайницитѣ му, кой съ *„урала пуякъ“*, кой съ *„на добъръ часъ Гете.“* Бае Гето, вмѣсто отговоръ, завиваше ту на дѣсно, ту на лѣво вратътъ си и удряше ту дѣсния, ту лѣвия конь. Мене ми стана жалъ за добичетата на бае Гета, който бѣ си присвоилъ навикътъ по такъвъ чуденъ начинъ да отговаря на поздравленията на своитѣ познайници, и му казахъ:

— Защо биешъ добичетата си, бе бае Гето, ето тѣ си вървѫтъ добрѣ, що ги не пожалишъ?

— Щѫ ги биѭ, зеръ, що ще ги жалѭ, опи що търсатъ да се раждатъ хайвани? . . . да сѫ се родили пашове но Стамбулъ — отвърна ми бае Гето и, като цвъкна пакъ, прѣзъ зѫби плюнката си, завъртѣ камшикътъ си надъ гърбоветѣ на коньетѣ. Тѣ се посѣпнахѫ и се впустнахѫ, тичешкомъ напрѣдъ.. Разбира се, че азъ нищо не отговорихъ на бае Гетовата философия за замѣняването въ природата на словеснитѣ съ безсловеснитѣ твари и наопаки. . . .

Вдаденъ въ нѣкакви размишления по поводъ на бае Гетовитѣ думи, азъ се сепнахъ на веднъжъ, като чухъ едно остро ручание, което бае Гето испустна, като че го нѣкой убоде съ шишъ въ сърдцето. При това, той непропустна да даде чувствително внушение съ камшика си и на бѣднитѣ конье, за да излѣе по́-ясно сръдната си. Като не знаяхъ отъ начало причината на това зло настроение на бае Гета, азъ го отдадохъ на влиянието на петдесетника, що прѣхвърли тъзъ сутрина, но по́-послѣ видохъ, че съмъ се билъ лъгалъ.

— Да те срѣщне дяволъ у срѣдъ пъкъла, тарторе недни! тамъ съ канджи да те теглатъ; цѣлъ черкезинъ, харамия! — профуча бае Гето, като протегляше гласнитѣ букви отъ всѣка една изговорена дума. Слѣдъ това, отправи нѣколко глаголи по адреса на нѣкого си, цвъкна, презъ зѫби, и пакъ шибна коньетѣ, като потегли на лѣво юздитѣ, за да отбие отъ пѫтя. Чакъ тогазъ ми се мѣрна едно валмо по пѫтя. Разгледахъ по́-внимателно и забѣлѣжихъ, че това бѣше единъ конникъ, забиколенъ отъ прахъ, който лѣтеше на срѣща ни. Тъй като това обстоятелство не сматряхъ за уважителна причина да се отбиваме отъ правия пѫть, почти възчудено, попитахъ бае Гета защо не си кара право, ами отбива талигата.

— Не видишъ ли, дяволъ иде на срѣща ни! — отвърна натъртено бае Гето и посочи съ камшика си по посока къмь конника.

— Какъвъ дяволъ, бе бае Гето? що си такъвъ чуденъ, да ти се не е сломѣло нѣщо? запитахъ своя талигаджия; и наистина, помислихъ си, може пъкъ и отъ толкова пиянье и да му са е побъркало нѣкое колелце.

— Дяволъ зеръ, те на́, вижъ, цѣлъ цѣлниничъкъ, нечестивия, . . . та, зеръ е добро нѣщо да срѣщнешъ попъ на пѫть, а максусъ пъкъ такъвъ попъ, отъ когото и дявола се бои? . . . Колко хорица е съблѣкълъ, на колко души грѣховетѣ е прибралъ, и мене, на̀, вижъ ме, що е рѣкълъ оня, голъ пръстъ съмъ останалъ, па и мене не пожали, тамамъ двѣстя и тринайсеть гроша и зола ми е изялъ, изѣде ми ги като стой та гледай, четири денкове яречки кожи, тамамъ педесеть и осемь парчета, купи ги, божемъ — забжши ми паритѣ; то́, ако си видѣлъ ти пара́ прѣбита отъ него, та и тия очи, да рѣчемъ, че сѫ видѣли... На врато си ще ги носи въ пъкълътъ! . . . Та само мене ли е закачилъ? . . . Кого е видѣлъ, всѣкого е обралъ. Всичкитѣ Сврачовци и отъ околнитѣ села хората, като чърве се прѣвиватъ отъ него, на́, така ги върти! — и завъртѣ бае Гето въ въздухътъ показалецътъ на дѣсната си рѫка за да украси и нагледно своя расказъ, и пакъ продължи: — на колко хора воловетѣ и покѫщнината продаде за фаисъ. . . . на колко хора нивитѣ и ливадитѣ заграби, колко кѫщи съсипа, колко челеди разцвѣли, това се́ съ оня хайдукъ, кмето, ама ако има Господъ, оно, що е рѣкълъ оня, може да забави, ама башъ рече да забрави! . . .

До като бае Гето ми расказваше тѣзи черти изъ биографията на дѣда попа отъ Сврачево, той бѣ вече наближилъ къмь насъ и азъ свър-

лихъ погледъ да видѫ набожната физиономия на този толкова знаменитъ божи служитель. Коньтъ на дѣда попа бѣше единъ хубавъ, едъръ, дория конь, заюзденъ съ една яка, каишлия юзда, пронизана съ жълти пулове. Сѣдлото, покрито съ една абена, тъмнопепелява хашъ, а върху нея кожени дисаги. На телкията имаше привързано едно синьо ямболско сндждаде. Дѣдо попъ ѣздѣше коня така стройно и така свободно, щото мнозина кавалеристи би му позавидѣли. Въ жълтитѣ зенгии, спустнати низъ сѣдлото, бѣ едвамъ вървѣлъ върховетѣ отъ своитѣ чизми, които обгѫвахѫ краката му, дори до колената. Обутъ бѣ съ бѣли абени беневреци. Хубавъ моравъ, поясъ опасваше на юнашкия му кръстъ шарената му антерия. Надъ нея бѣ облѣкълъ въздлъжка, бѣла, абена дрѣха, безъ рѫкави. Яката отъ конопената му риза се държеше привързана на вратътъ, съ двѣ дебело вплетени бѣли, конопени върви. Разрошавената му черна, като смола, брада, разрунтавена отъ ушитѣ по цѣлото лице, придаваше една дива мѫжественность на цѣлата му физиономия. Носътъ му въздългъкъ и закривенъ, като на орелъ клюнътъ. Надъ черн итѣ му свѣтящи, като два вѫглена очи, се извизахѫ дебелитѣ му богато обрасли черни вѣжди. По своята величина, тѣ можехѫ свободно да послужатъ за добрѣ прилични мустаци на мнозина младежи. Тѣ бѣхѫ завити на крайщата, къмъ слѣпитѣ очи, възъ чело. Високото му, правилно изкорубено чело, бѣ малко закрито подъ вълнестия калпакъ, ошитъ отъ черни кожи. Освѣнъ распустнатата надъ раменати му разрошавена косса и рунтестата му брада, друго нищо по-отличително не показваше свещеническия чинъ на конянникътъ. Не се забѣлѣжваше нито едно бѣло влакно по него. На снага, дѣдо попъ бѣше доста едъръ, съ широки плѣщи. Здраво, зачервѣнело и опърлено отъ слънцето лице. Въ лѣвата си рѫкѫ той държеше много спретнато капшитѣ отъ юздата на коня, и въ дѣсната вѫртѣше единъ черкески камшикъ. Отпрѣде на сѣдлото видѣхъ че имаше кобурлуци, но дали имаше въ тѣхъ пищове и бѣхѫ ли пълни, това не могѫ да кажѫ. Коньтъ на дѣда попа вървеше единъ равенъ и бръзъ ходъ, нѣщо като мѣжду *джебе* и *дели-раванъ*.

Залисанъ съ разглеждането на дѣда попа, азъ невидѣхъ какво става съ моя талигаджия и съ нашето отбиване отъ царския пѫть. Една гюрултия, едно блъскане, придружено съ руганията на бае Гета, ме сепна отъ моето разглеждане и, за голѣмо свое учудване, видѣхъ, че дѣсния конь на талигата, Кулчо, ригаше силно съ заднитѣ крака въ прѣднитѣ колелета. Тѣ бѣхѫ се искривили отъ нормалното направление, вслѣдствие рѫтлинитѣ що имаше по мѣстностьта, дѣто се бѣхме отбили.

Безъ да имамъ врѣме да размишлявамъ повече за нашето критическо положение, азъ се спуснахъ къмъ задния отворъ на талигата и, наистина, че се проврѣхъ малко мѫчничко, но пакъ се истърсихъ въ единъ мигъ на земята. Поради това движение азъ пропустнахъ да забѣлѣжѫ: кога бае Гетовия Кулчо е навилъ и строшилъ дишлото на талигата, кога е скъсалъ едната прѣжка отъ своитѣ хомути и кога и какъ е слѣзълъ и самъ бае Гето отъ талигата.

Цѣлия тоя фактъ на изброенитѣ произшествия азъ разбрахъ чакъ тогазъ, когато бае Гетовитѣ ругания, които той щедро наливаше по адресъ на дѣда попа, ме стреспахѫ отъ моето слисване и, още прѣди да се отърсѭ отъ прахътъ, въ който се бѣхъ поуваляль, потърсихъ съ погледа си дѣда попа, но той бѣ толкова отминалъ, щото едвамъ ми се мѣрна, като скривваше нагорѣ въ селото.

Бае Гето испустна една тежка въздишка.

Мѣстото, дѣто имахме тѫзи зла срѣща съ дѣда попа, бѣше току до край селото, тамамъ на излѣзъ изъ него.

На едно разстояние, колкото съ камъкъ да дохвърлишъ, срѣщу мѣстностьта на катастрофата ни, отвѫдъ пѫтя, бѣ единственното човѣшко обиталище въ този край на селото. Нека да не помисли никой, че това е кѫща, или кошара, или нѣщо подобно; не, това човѣшко обиталище бѣ една воденица, която ще съставлява основния предмѣтъ на моя расказъ. Изъ тѫзи воденица ни дойде единичката помощь.

Най-напрѣдъ прилетѣ едно дребно човѣче, съ такава ревность да поднесе своитѣ услуги, като че да бѣ постигнало нѣкое нещастие неговото чедо, или сѫщия му братъ.

Прѣди да продължавамъ расказътъ си за подадената помощь, азъ искамъ да прѣдставѫ това състрадателно човѣче.

Дѣдо Колю, или както го викахѫ, *Божата Крава,* — името и прѣкорътъ му узнахъ отпослѣ — сочеше да е прѣхвърлилъ петдесеттѣхъ години. Като го видѣхъ прьвъ пѫть, най-напрѣжъ ми удари у очи натѣжелата му, малко климнала глава. Боятъ му — като на дванадесеть годишно момче. Крака кѫси и сухи, като мотовили. Трупътъ му дрѣбенъ и мършавъ. Рамената му пó-издигнати отъ шията и повалени малко напрѣдъ, което го и прѣдставляваше малко повечко наведенъ, за да не рѣкѫ гърбавъ. Рѫцѣтѣ му, които въ този мигъ бѣхѫ засукани съ распокѫсанитѣ и почърнѣли отъ старини и потъ рѫкави, прѣдставлявахѫ двѣ клечки; и кокалитѣ му дори бѣхѫ се обърнали вече на жили, види се отъ тешката и дълготрайна работа. Кожата, отъ лактитѣ надолу, приличаше и по боята си и по грапавината си, на ожулення отъ яремътъ биволски вратъ, а отъ лактитѣ на горѣ, чакъ до раздрипанитѣ рѫкаве, бѣше тъмно-турунджияна, нѣщо като гьонъ. Рѫцѣтѣ се льщѣхѫ, но не отъ потъ, а отъ мършавина. Дѣдо Колю бѣ босъ, та видохъ, че краката му имахѫ еднаква боя съ онѧзи на рѫцѣтѣ: черни, закоравѣли, напукани и заголени до пищялитѣ. Той си работеше нѣщо въ язътъ на воденицата, когато ни се притече на помощь. Обутъ бѣ въ едни одрипани беневреци, които едвамъ достигахѫ бедреннитѣ кости, нѣщо на една длань пó-ниско отъ кръстътъ. Тѣзи беневреци сѫ биле, нѣкога бѣли, но кое отъ врѣмето, кое отъ безбройнитѣ накърпки, бѣхѫ се лишили отъ опрѣдѣленъ цвѣтъ. Ремъкъ не видохъ, но видохъ едно желѣзно преждило отъ ремъкъ, което притѣгаше една кълчищена връвь. И до сега ми се сé сторва, като че това желѣзно преждило бѣше или отъ юларъ, или отъ коланъ на нѣкое добиче. Казахъ ви за беневрецитѣ,

та за това не ме питайте за ризата на дѣда Коля — вие и сами може да се сѣтите за нея. Ще ви кажѫ за ризата му само това, че отъ яката ѝ бѣ останало само на вратътъ едно парченце, та изглеждаше, като че бѣ прилѣпена *якия* на шията му. Отъ петлицитѣ му бѣ останала само на лѣвата му пазва едно парченце, та затова и вглъбнатитѣ му и сухи гърди бѣхѫ полуголи и приличахѫ на згѫжвена гайда. Кокалчето на гръкляна бѣ много испъкнало. Отъ него се спущахѫ на лѣво и на дѣсно, двѣ сухи жили, които образувахѫ една дупка, въ която можеше да закрѣпишъ гъжие яйце.

Лицето на дѣда Коля бѣ дългнесто и повече черно, отъ колкото жълто. Както вѣждитѣ, тъй и мустацитѣ му, бѣли и виснали, така щото закривахѫ горнята джуна и опирахѫ дори до долнята. Носътъ малъкъ и сплѣснатъ на върхътъ. Дѣдо Колю имаше тъмносиви очи, силно испъкнали и влажни. Тѣ се покривахѫ съ голи, зачервени клепачи, по които не видохъ ни влакно отъ мигли. Не знамъ отъ що ги бѣше загубилъ, дали отъ старость, или отъ патила. Дѣдовото Кольово чело бѣше срѣдне на величина, но сочеше дребно отъ многото бръчки, по които физиогномистътъ може да прочете цѣлата биография на този бѣденъ старчецъ. Ако да имаше дѣдо Колю коса, могѫ навѣрно да кажѫ, че и тя щѣше да бѫде бѣла, но той ходеше съ бръсната глава, на която само върхътъ се покриваше отъ една малка, покрита съ киръ червена капица, каквито носатъ всичкитѣ селяне по *казата*. Че дѣдо Колю нѣмаше нито единъ отъ прѣднитѣ си зѫби, това могѫ да ви увѣрѭ защото видѣхъ съ очитѣ си, вѣроятно, той дъвчеше съ нѣкой оцѣлѣлъ кѫтникъ. Нѣкои отъ прѣднитѣ му зѫби бѣше избилъ чичата на послѣдния селски спахия, Дели-Омеръ-бей, за дѣто бѣ настѫпилъ веднажъ неволно кракътъ на ловджийското му куче. Дѣдо Колю е принадлѣжалъ къмъ спахилѫка по наслѣдство, т. е., по рождение, и билъ е привързанъ при него дори до освобождението, рѣчи го, като *момъкъ*, рѣчи го, като работникъ, рѣчи го като — робъ. Освѣнъ този тѣлесенъ недостатъкъ, дѣдо Колю бѣ наслѣдилъ и другъ единъ отъ своитѣ господари, спахиитѣ. Лѣвото му колѣно бѣше поврѣдено въ ставата, та за това той не само че накривяваше, когато вървѣше, но при всѣка стѫпка мѣташе така лѣвия си кракъ, щото описваше постоянно по една парабола съ него: колѣното си билъ счупилъ веднѫжъ, когато носилъ на гърбъ пó-стария братъ на послѣдния спахия, Кадри-Муза-бей. Беятъ билъ около дванадесеть-годишно момче и билъ обикналъ да обяхва често дѣда Коля и да го бие съ камшика, като конь. Като слизалъ веднѫжъ съ беятъ на гърбътъ си низъ една урва, този го опасалъ доста якичко съ камшикътъ по главата, така щото на бѣдния дѣда Колю му се завъртѣло свѣтъ и той падналъ въ несвѣсть. При падането си счупилъ си колѣното, но беятъ останалъ здравъ... Наистина, че дѣдо Моно видарътъ, отъ Новоселци, му правилъ кракътъ, стѣгалъ го съ дъсчици, но незнамъ какъ, божемъ заздравѣлъ, но пакъ останалъ сакатъ, та сега криви. Избититѣ зѫби и счупеното колѣно на дѣда Коля бѣхѫ едни отъ пó-виднитѣ му тѣлесни недостатъци, наистина,

искуственно спечелени, но сé се брожтъ за *кусури*. Той имаше, обаче, освѣнъ тѣхъ, и нѣколко други отъ второстепенна важность. И тѣхъ той доби, като незабравими въспоминания отъ своитѣ господари. Той бѣ облагодѣтелствуванъ съ тѣхъ въ замѣна на новогодишнитѣ, или празднични подаръци. Така, напримѣръ: на единъ Никулденъ, черния хатъ на беятъ бѣ отхапалъ едно парче отъ дѣсното му ухо и дѣдо Колю трѣбваше да се задоволи само съ едно и половина ухо. Дѣсната му вѣжда бѣ разбита отъ единъ камъкъ, който младия бей хвърлилъ съ прашка. Това било на вьрхъ день па Великдень. Раната заздравѣла още на врѣме, но бѣлегътъ останалъ и сочеше колко едно бакжрно двaесетаче, а кожата бѣше забърчкана, като отъ сипаница. Плѣшката, до лѣвото му рамо, има единъ бѣлегъ отъ посѣчено, на величина колко единъ гущеръ. Тоя бѣлегъ му е направилъ беговия *башъ-ахчибашия*, *Бекри-Мустафа*, и то само за това, защото дѣдо Колю, безъ да е искалъ, счупилъ единъ *чанакъ* съ *ягуртъ*. Ахчибашиятъ захвърлилъ съ сатжрътъ, както кълцалъ мѣсо, и той се забилъ въ плѣшката на дѣда Коля. Това се случило на една нова година, а прѣзъ това врѣме е било рамазанъ. За другитѣ сувенири на дѣда Коля, отъ третестепенна и четвъртостепенна важность, азъ щж замълчж. . . .

Не се чудете, че дѣдо Кольо е много патилъ: — много е живѣлъ за това и много е патилъ. Отъ петата си година той бѣ захваналъ да опитва горчивината на господарския камшикъ, — да опитва мжкитѣ на робството. Кой го е питалъ за неговата свободна воля, която той оставилъ още въ майчината си утроба, щомъ се е истърсилъ на бѣлъ свѣтъ? Отъ дѣ е чулъ, че хората се раждатъ и умиратъ съ равни права? Отъ какъ се е запомнилъ че сжществува на свѣтътъ, отъ тогава помни едно и сжщо: че правото е въ ржцѣтѣ на силнитѣ и богатитѣ, и че кахъритѣ мжкитѣ и патилата сж дадени само за слабитѣ и бѣднитѣ — само за робитѣ! И дѣдо Колю бѣше се свикналъ съ участьта, съ която го бѣ урисала неговата урисница. Той бѣ навикналъ да търпи. Навикналъ бѣ да търпи и пати всичко това, като той видѣ, че търпжтъ и патжтъ всички като него: и майка му, и баща му, и братята му, и чича му, и стрина му, и кръстника му и — всичкитѣ роби. Той виждаше съ очитѣ си, че по буниꙗщата растжтъ само плѣвелъ, коприва и буника, и той знаеше, че едното трѣбжтъ като непотрѣбно, другото пари, а третето — горчи и трови. Зеръ е той кривъ, че е израсълъ на бунището? . . .

Още нѣколко думи, за да довърша начепатия портретъ. Гласътъ на дѣда Коля бѣ, тънъкъ пискливъ и растѣгнатъ. Като говори, сé ти се сторва, че тукъ сълзи ще му бликнатъ изъ очитѣ; сжщо като че оплаква и нарежда своитѣ скърбни въспоминания. Така оплакватъ и нареждатъ по нашенско женитѣ на гробищата. Дѣдо Колю имаше единъ чуденъ навикъ. Кога тръгне нѣкждѣ, или остане самъ, или стои въ черкова, устата му постоянно шавахж. Все като че шжпне, или мърмори нѣщо, но никаква дума неможешъ чу и разбра. Той говореше самъ на себе си и на себе си. Често пжти тѣзи свои разговори той придружаваше и съ по

нѣкоя мимика: или подигнеше расперени пръститѣ отъ дѣсната си ръка, близо къмъ челото, и шавваше съ малкия и другия до него пръстъ; или свиеше джунитѣ си и изблѣщеше очи, като да се чуди на нѣщо; или свиеше дѣсното си око и шавнеше съ лѣвия си мустакъ, или, пъкъ само подигне длань на рамото си и пъкъ си спустне ръката. Азъ му прощавамъ тоя навикъ, стига само да можеше съ това да отуши своитѣ тъги!

Дѣдо Колю бѣше се женилъ още прѣди тридесеть години. Баба Първа, стопанката му, бѣше тоже отъ хората на спахията. Тѣ се водихж петнадесеть години, безъ да иматъ челядь. На веднъжъ баба Първа прароди: у седемь години седемь дѣца. Господъ кога дава не те пита нито чий си синъ, нито у коя махла сѣдишъ! . . . Отъ седемь дѣца — само три завъртѣхж живи. Другитѣ загубихж. „По-добрѣ“ — думаше баба Първа, — „що ще чернѣятъ тука, тамъ нека си идатъ: може и на Бога да потребатъ хора за неговитѣ спахии“ — Незнамъ, може и да е имала право! —

Прося извинение, че се много замаяхъ да ви залисвамъ съ дѣда Коля. Може би това да е едничкия споменъ за него. Азъ баремъ не вѣрвамъ да се е споменало неговото име въ черква. *Бадихава* споменъ не става, а поповетѣ нѣматъ *тевтеръ* да пишатъ *вересии.*

Нека продължж разказътъ за моитѣ приключения съ бае Гета.

Когато дѣдо Колю наближи да прѣдложи своитѣ человѣколюбиви услуги, бае Гетовия Кулчо трепереше като листъ.

— Бре какво сторихте, бре бракя, море, що би това чудо, бре е е, бре е е, гледай, гледай . . . у лошъ часъ . . . — протегна на своя тънъкъ гласъ дѣдо Колю, пристжпи къмъ добичето, погледна го зачудено, сви джунитѣ си, испустна излека едно подсвирване и завъртѣ ту на дѣсно, ту на лѣво своята обръсната глава.

— Угранма . . . зли очи! . . . прошъпна дѣдо Колю.

— Да испръснатъ! добави ядосано бае Гето, като мислеше за дѣдо-Поповитѣ очи.

Дѣдо Колю не бѣ забѣлѣжилъ нашата срѣща съ дѣда попа, за това хвърли единъ въпросителенъ погледъ на бае Гета, като чу неговитѣ клетви за злитѣ очи.

За да посвети и дѣда Коля въ нашата зла срѣща, той добави:

— Срѣщни дяволъ, та прокопсай, и тутакси цвъкна плюнката си прѣзъ зжби.

Дѣдо Колю, слисанъ още повече отъ лаконическия отговоръ на бае Гета, изблѣщи очи и запита: — ама какъвъ дяволъ? —

— Такъвъ нá, дяволъ нечестивецъ, цѣлъ цѣленичъкъ, хемъ на конь — обясни бае Гето. и хвана въ ржцѣ двата края на скжсаната прѣжка.

Дѣдо Колю тамамъ бѣ вдигналъ дѣсната си ржка да се прѣкръсти, но застана съ нея на челото, защото Гето поясни съ двѣ думи личностьта на нечестивия, та добави: — Сврачевския попъ!

Чакъ тогазъ дѣдо Колю разбра и, малко утѣшително, подзе пакъ, съ своя писклив гласъ:

— Е, па, бре, братенце, срѣщна попъ — срѣщна, па защо не прѣвиешъ колено?

— Прѣвило го него у сърдце, па го не пущило!... кога да прѣвиемъ, като оно лѣти, като хала.... додѣ да прѣвиемъ колено, а, оно, Кулчо прѣви дишлото, па това ти е, отвърна бае Гето.

На веднъжъ дѣдо Колю се сѣти, че трѣбва да се прави нѣщо: съ чуденье и прикска се неспомага. Той впери пакъ очи въ Кулча, но Кулчо сé си продължаваше да трепери. Тогава дѣдо Колю се обърна съ лице къмъ воденицата, тури ръцѣтѣ си на устата, като тръби, и извика:

— Първо-о-о, Първо-о-о, ела тука!

Не се мина много и отъ къмъ воденицата се зададе една стара, одърпана женица. Дѣдо Колю видѣ, че тя иде съ праздни ръцѣ, за това ѝ извика: — Конь уградисалъ отъ уруки, донеси що трѣбва. Баба Първа се повърна и слѣдъ малко се зададе втори пъть, съ едно котле вода у дѣсната ръка и зелена паница и едно яйце въ лѣвата. Когато тя наближи при насъ, отъ къмъ воденицата се подаде още една баба. Тя ходеше съвсѣмъ прѣвита и едвамъ се подпираше съ тоешката си. По едно врѣме тя застана и тури дланьта отъ лѣвата си ръка надъ очитѣ, за да види пó-добрѣ. Щомъ дѣдо Колю ѭ зърна, той извика и на нея:

— Ела, стрино Митро, ела, ти разбирашъ пó-добрѣ отъ уруки; твоята ръка е пó-лѣковита. Тъзи бабичка бѣше стрина на баба Първа. Тя бѣ прочута по цѣло Сврачево. Кому какво да се случи: или дѣте се поболѣло, или настъпи нѣкой нѣщо, или лошъ вѣтъръ го удари, или добиче му се поболи — сé баба Митра търсатъ. Тя разбираше отъ всѣка болка и знаеше всѣка билкя коя за какво е. И магия знае да развали, и уруки да отвърне, и пъпъть да завърти, и отъ настинка да растрие, и отъ сърдце да запои, и ялови крави да захрани за да станатъ телни, и всичко и всичко. — „Да не е наша баба Митра, половинъ селото би запустѣло“— думахѫ Сврачовци, и имахѫ право, защото сѫ видѣли хората *хаиръ* отъ нея.

Когато баба Митра наближи, двамата стопани се поотстранихѫ почтително прѣдъ нея, т. е. прѣдъ нейнитѣ знания и способности. Тя мѣтна единъ погледъ на цѣлата катастрофа и спрѣ очитѣ си на треперящия Кулчо. Мълчешкомъ грабна яйцето и паницата отъ ръцѣтѣ на баба Първа, исправи се прѣдъ главата на Кулча, попрѣ яйцето до челото му, между двѣтѣ очи, впи погледътъ си въ очитѣ на коня и промърмра прѣзъ зѫби:

— „Зли очи у камъкъ гледали, камъкъ да пръсне, зли очи да распръсне“

Като прошъпна трети пъть своята байка баба Митра удари съ яйцето коня въ челото; яйцето се счупи и истече въ подложената паница. Тя потопи пръститѣ си въ паницата и намаза челото и слѣпитѣ

очи на Кулча. Слѣдъ това, дръпна котлето съ водата и я лисна всичката въ очитѣ на коня. Бае Гетовия Кулчо се посепна, испръха и отърси мократа си глава. Слѣдъ тжзи операция, коньтъ, като че се поудрами — поукроти. Баба Митра пристжпи къмъ втора една операция. Тя пружи дѣсната си ржка, подви на длань двата срѣдни пръста, сближи показалеца съ малкия и погледна у баба Първа. Тжзи се изведнжжъ догади и се наведе та взе отъ земята една сламка, която и подаде на баба Митра. Слѣдъ като намѣсти сламката между сближенитѣ пръсти, та пристжпи, подпираейки се съ тоежката си, къмъ срѣдата на коня и прѣхвърли прѣзъ гърбътъ му сламката. Тя се наведе, пакъ я улови между сближенитѣ пръсти и пакъ я прѣхвърли прѣзъ гърбътъ на коньтъ; това тя направи три пжти, като сѐ продължаваше да шъпне нѣщо си, но какво шъпнеше — азъ не можихъ да я дочуя.

Баба Митра, слѣдъ като свърши това, що знаеше, обърна се мълчешкомъ и съ помощьта на своята тояжка опжти се пакъ къмъ воденицата. Баба Първа си взе котлето и паницата и тръгна слѣдъ нея. Бае Гето извади малко отъ сѣното, що бѣ настлано въ талигата, върза коньетѣ за едно отъ заднитѣ точила на талигата и го сложи отъ прѣдѣ имъ. Дѣдо Колю разгледваше счупеното дишло и отъ движенията на дѣсната ржка и шаването на лѣвия мустакъ, можихъ да заключж, че той кроеше въ умъмъ си, като какъ може да се поправи счупеното.

Азъ щж оставя на грижата на дѣда Коля и бае Гета да поправатъ както знаятъ счупеното дишло и скъсаната прѣжка, и ще се отбиж къмъ дѣдовата Колюва воденица.

(Слѣдва)

ИЗЪ IV-ТА ЧАСТЬ НА „NOVISSIMA VERBA“.

Басня.

Единъ шопаръ стоялъ затворенъ цѣло лѣто
Възъ тѣсна и вонеща кочина . . . И само ялъ,
Събиралъ лой, лежалъ и спалъ . . .
И най-подирь, когато
Билъ вече хубавичко затлъстѣлъ,
Стопанинътъ му го продалъ . . .
А новия му притежатель,
(Своеобразенъ нѣкой си мечтатель,
Монахъ старопланински, на животнитѣ приятель,)
Кошара, кочина, кафесъ — не можалъ да търпи,
И скотъ затворенъ считалъ за пагубенъ скотъ.
За туй и на шопара си свобода далъ . . . Животъ

Настаналъ новъ за огоеното прасé . . .
Подпждило се то въ гората да пасе,
Да хруска жълади и въ локвитѣ да се топи,
Да прави щото ще, самостоятелно,
Безотлагателно . . .
Но нѣма вечь просó при новий господарь;
Но нѣма сѣкий день мисиръ
Въ свободний божи миръ . . .
Лѣсътъ, свещенний тозъ олтарь
На праведнитѣ свински,
Не е нито хамбаръ
Нито пазаръ . . .
Самія жъладъ, тозъ рахатъ-локумъ планински,
И той се випаги не срѣща!
И нашата свиня злочеста
Захванала вечь да си не дояда,
И взела да отпада,
Изгубила корема си и всичката си лой,
Изсъхнала, изнемощѣла
И погрознѣла,
Кат' нѣкой старъ копой.

На тъзи басня искашъ ли, читателю, превода? . . .
Шопаритѣ не сж родени за Свобода! . . .

Афоризми.

Не се сдружавай съ хора зли, макаръ
Да искатъ да те заведжтъ и въ божия олтарь.

Не се страхувайте отъ злостни критикари,
Но бѣгайте отъ снисходителни другари.

Куче и Цървули.

Басничка.

Еднъжки Кучето обули
Въ цървули.
И то си изѣло краката . . .
Тъзъ басничка
Е кратичка — но ясничка
И съ поучения богата.

Ст. Михайловски.

ИЗВЪНЪ БЪЛГАРИЯ.

Пѫтни записки*)

I

Плуване по Черно-Море. Пристигане въ Одесса. Русскитѣ журнали. Праздникътъ на Пушкина. Надсонъ. Одесса.

„Нахимовъ“ единъ отъ голѣмитѣ параходи на русското параходно дружество, бързо плува къмъ Одесса. Макарь, че сме още въ зима, — 20 януарий, Черно-Море е гладко, като огледало. Морската болесть, прочее, бѣше отстранена, и азъ свободно можахъ да се наслаждавамъ на безкрайний видъ на морето. Намирахме се тъкмо срѣдъ него. Отъ вскдѣ — едно небе. Погледътъ не можеше да се спре на никаква точка, и да си почине. Само на истокъ, на самий хоризонтъ, като миражъ въ безкрайната водна пустиня, се мѣркаше другъ параходъ, той вѣроятно, бѣше излѣзълъ отъ нѣкой азиатски портъ, и вървеше успоредно съ наший, като че бѣше сѣнката му. Еднообразнето на гледката докарваше мѫкотия. Мраморно-Море и Архипелагъ съ своитѣ картинни брѣгове и разноформенни острови, населени съ класически въспоминания, услаждатъ зрѣнието и душата на пѫтника и занимаватъ постоянно любопитството му съ нови видове. Черно-Море едничкото въ свѣта, съ исключение на пѣсъчния насипъ прѣдъ устието на Дунава, който носи название „Змийни Острови“, е безъ острови; то има шеметната безбрѣжность на океана или на вѣчностьта. Цѣли часове плуваме още така изъ тоя тайнственъ воденъ крѫгъ, на който наший параходъ бѣше пѫпа. Слънцето отиваше на заходъ. Азъ инстинктивно впивахъ очи на сѣверъ давно зърна брѣгътъ на Русия, която приближавахме. Но сушата бѣше невидима. Само, кога се смърчи, далеко на западъ въ оризонта, появи се червеникаво пламъче, което ту блѣснеше, ту гаснеше. То бѣше фара на Змийни Острови. Нощьта скоро наста и растящата хладовина ме прогони въ кабинтата ми...

Зараньта, кога погледнахъ изъ прозорчето, нищо не видѣхъ. Гѫста мъгла, паднала още прѣзъ нощьта, стоеше, като непроницаема завѣса. Параходътъ бѣше замедлилъ ходътъ си отъ страхъ да се не чукне съ нѣкой другъ параходъ. Това ми причини силна досада. Азъ не щяхъ да могѫ да въсприемѫ върлото впечатление отъ първото виждане на Одесса. Излѣзохъ на палубота. Мѫглата тѣсно охващаше парахода. По-далечъ отъ двайсеть аршина не се видеше. Бѣхме потопени въ безисходенъ хаосъ. Трѫбата на всяка минута ревеше за да прѣдупрѣждава параходитѣ, защото при наближаването на одесското пристанище, опасностьта за сблъскване се увеличаваше. Но звукътъ на трѫбата се губеше

---

*) Настоящитѣ пѫтни записки които ще се продължѫтъ и въ нѣкои тѣ слѣдующитѣ книжки на „Денница“ сѫ плодъ на едно пѫтешествие по нѣкои страни на всточна Европа (Русия, Австрия и Сърбия), извършено не твърдѣ отдавна отъ единъ нашъ съотечественникъ. Като ги намираме написани обективно и не лишени отъ културенъ интересъ за българскитѣ читатели, ние имъ даваме мѣсто въ „Денница“. Р.

въ буйната мъгла; капитанътъ хвана сериозно да се страхува отъ нещастие. Прѣди нѣколко врѣме единъ английски параходъ, въ такъвъ единъ случай, бѣше искърмушилъ съ носътъ си едно по друго два русски, и като нарочно, както подозирахъ. Види се, това прѣдположение да бѣше основателно, защото капитанътъ на „Нахимовъ", именно отъ срѣща съ английски параходъ се боеше. Джонъ-Булъ даже въ мирно врѣме воюваше съ руситѣ, и то даже въ тѣхнитѣ собствени води. . . Наконецъ, подиръ цѣли часове прѣдпазливо лутане изъ непроницаемата влажность параходътъ влѣзе благополучно въ одеското пристанище.

Слѣдъ като се освободихъ отъ митарството на мрачний паспортенъ чиновникъ и на митницата, азъ се качихъ на леката дрожка, и тя ме понесе къмъ гостилницата. Улицитѣ застилаше гъста мъгла и азъ, макарь въ Одесса, не я виждахъ още. Слѣвохъ въ „Славянская гостинница". Първитѣ лица, които ме намѣрихъ въ тоя чужди за мене градъ, бѣхъ българитѣ студенти отъ университета. Твърдѣ приятно ми бѣше запознаването съ тие младежи; отъ тѣхъ можахъ да научъ куп интересни свѣдѣния за Одесса и Русия, въ която пръвъ пѫть стѫпяхъ. Половината отъ тѣхъ се поддържатъ отъ българското съкровище. Всичкитѣ сѫ около трийсеть души. Въпрѣки ожиданието ми, узнахъ, че юриститѣ не съставляватъ болшинството, и положителнитѣ науки, специално, математиката, сѫ привлѣкли най-много охотници. Филологията имаше единъ само, колкото за цѣръ.

Една скоро спечелена настинка ме принуди да стоѭ около петнайсеть дена затворенъ въ стаята си. Благодарение, обаче, на любезностьта на нѣкои отъ студентитѣ, които ми донасяхѫ книги и журнали изъ университетската библиотека, азъ можахъ лесно и даже съ полза да прѣнасямъ мѫкотията на затвора си. Тукъ имахъ случай да се запознаѭ харно съ драмитѣ на покойния Островски. Прѣдмѣтъ на драмитѣ му служи животътъ на русскитѣ помѣщици. Неговитѣ типове сѫ начъртани ярко и живо; малко хуморъ, по много художественность, съединени съ необикновенно наблюдателенъ талантъ. Повечето му произведения сѫ печатани въ „Отечествени записки". Руситѣ считатъ голѣма загуба за литературата си насилственното прекратяване на това списание, дѣто работяхѫ найдаровити умове, като захванешъ отъ Бѣлински. Днесь излазятъ въ Русия нѣколко журнали още внушителни по обемъ и съдържание, като „Вѣстникъ Европи", „Сѣверний вѣстникъ", „Русский вѣстникъ", „Дѣло" и пр. Русскитѣ периодически издания надминуватъ по достойнство подобнитѣ у западнитѣ народи и даже съ успѣхъ се надварятъ съ знаменититѣ английски review. Това се обяснява чрезъ осветений литературенъ обичай въ Русия, по който творенията на първокласнитѣ писатели, прѣди да излѣзватъ на отдѣлна книга, появяватъ се на страницитѣ на журналитѣ и така имъ увеличаватъ интереса и читателитѣ. Нѣкои редакции даже правятъ мъничка експлоатация съ общественното любопитство, като обнародватъ пестовно купеното съчинение, за да хване на повече броеве, и даже го оставятъ недовършено на края на годината, за да си обезпечатъ спомо-

ществователитѣ и за другата. На редъ съ рускитѣ произведения тамъ се печататъ и много прѣводи на чуждестранни романи — прѣимуществено английски, французски, даже — полски. Въ тоя случай редакциитѣ не се отнасятъ всегда критически къмъ избора си. Така, нѣкои журнали често поднасятъ на читателитѣ си прѣводъ на порнографически приказници, каквито се появяватъ само въ стълповетѣ на „Figaro“ и „Gil Blas“. Това явление е дань на неразвития или на прѣситения вкусъ на голѣма часть отъ русската читающа публика. Литературний отдѣлъ се допълня отъ критиката и поезията. И едната и другата иматъ реалистическа подкладка. Единъ купъ могущественни таланти, подиръ Пушкина, създадохѫ трѣзво възрѣние върху литературата и тя тръгна изъ свой, самобитни пѫть, и това рѣзко я отличава отъ западнитѣ литератури.

Одесса не е умственъ центръ на Русия. Съ исключение на университета, руската мисьль не намира друго прибѣжище въ кипящето движение на тоя чисто търговски градъ. Часть отъ публичний печатъ е даже въ рѫцѣ на евреитѣ, които иматъ и економическото, а чини ми се, и численното прѣобладание въ Одесса. Ни единъ знаменитъ литературенъ талантъ не е билъ отрасналъ въ нейната прозаическа срѣда, ако не хващаме кратковрѣменното неволно прѣбиване на Пушкина, което не е било много весело за него:

Такъ я въ Одессѣ жилъ поэтомъ,
Безъ дровъ зимой, безъ дрожекъ лѣтомъ...

Одесса обаче се голѣмѣй съ великий поетъ русски, счита го за свой галенъ синъ и съ гордость още пази, като светиня, вѣтата кѫща на Пушкинска улица, дѣто поетътъ е написалъ нѣкои глави отъ *Евгения Онѣгинъ.* Скоро тя имá згода да прослави своя нѣкогашенъ случаенъ гостъ. На 22 Януарий бѣше петдесетгодишний юбилей отъ смъртьта на Пушкина. Него день амвонътъ, катедрата, сцената се надваряхѫ съ печата въ рвеньето да почетѫтъ, както подобава, паметьта на славний синъ на Русия и да изобразѫтъ заслугитѣ му къмъ отечеството. Дъждъ книжки съ образа и биографията му се пръскахѫ и попадпахѫ въ рѫката на послѣдний грамотенъ занаятчия. По причина на болѣдуването си, азъ, за голѣма моя скърбь, не можахъ да земѫ участие въ тържеството и непосрѣдственно да преживѣѭ сичкитѣ радостни вълнения, за които бѣше способна само една славянска душа. Това ликование, тоя култъ къмъ човѣшката мисьль, обхвана цѣла Россия. Русското народно чувство пръвъ пѫть, може-би, испитваше силното ощущение отъ една истинска народна слава, слава, която не е костувала ни една капка кръвь, ни една вдовишка сълза. Отекътъ па това тържествуване цѣлъ мѣсецъ още трая въ сичкий русски печатъ. Безчетни статии, стихотворения, въспоминания, полемики, биографически изслѣдвания, посветени на Пушкина — цѣла литература — освѣтлихѫ още по-добрѣ нравственний му обликъ, геней и трагическа смърть. Книжарницитѣ пуснахѫ евтини до баснословность издания на пушкиновитѣ творения, които се разграбвахѫ съ десетки хиляди. Русия, официална и народна, сичкитѣ партии и литературни лагери въ

единъ хоръ, припознахѫ Пушкина за най-великъ русски поетъ и положихѫ възъ блѣдното му чело вѣнецътъ на безсмъртието.

Въ сѫщото врѣме, когато Одесса гърмеше отъ Пушкиновий юбилей, изъ улицитѣ ѝ минуваше едно печално шествие — прѣкарвахѫ тѣлото на единъ другъ, рано покосенъ поетъ, Надсона. Той бѣше умрѣлъ наскоро въ Ялта, въ Крымъ, дѣто се лѣкуваше отъ охтика, която го и хвърли въ гроба на 22-та му година. Тая нова загуба за русската поезия нѣма на часътъ голѣмъ отекъ: пушкиновий юбилей го заглушаваше. Но Надсонъ е новъ поетъ и въ малкото, което е написалъ, личи живий му поетически талантъ. Неговата поезия е меланхолическа и тѫжна. Въ нея диша дълбоката тѫга на една разочарована душа, рано сломена отъ живота. Тоя мраченъ песимизмъ е господствующа чърта въ съврѣменната русска поезия. Недоволството отъ настоящето, разочарование въ непостигнати идеали, недовѣрие въ бѫдѫщето, сумнѣние въ себе си: ето главни мотивъ на русската поезия. Явно е, че това е отражение на самата дѣйствителность, не весела, безцвѣтна и противорѣчуща на надеждитѣ и мечтитѣ на новото поколение. Подъ гнета на това горчиво съзнание, русската Муза нѣма високи полети, и прилича на човѣкъ съ прѣчупенъ крьстъ... Цѣла плеяда млади поети запѣхѫ пѣсеньта на разочарованието и отрицанието, която, отъ съврѣменна, стана тенденциозна. Тенденциозностьта се вмъкна въ русската поезия. Некрасовъ, прьвъ внесе въ нея, като главенъ елементъ, гражданската скърбь. Това явление си има причината. Политический и социалний строй въ Русия породихѫ въпроси, на които литературата стана силенъ проводникъ въ обществото. Единъ редъ талантливи писатели станахѫ краснорѣчиви защитници на свободата и свободолюбивитѣ начала, които създадохѫ новата въ русската литература либерална школа. Нейното влияние не бѣше безплодно. Тя постави задача на русската мисьль, расшири умственний крѫгозоръ на русското общество и внесе въ съзнанието му идеитѣ за свободата, правдата и прогреса. Но, както всѣка школа, която е изражение на нѣкакъвъ протестъ, и тая се увлече и падна въ крайность. Великодушнитѣ начала, които ѝ дадохѫ животъ, се смѣсихѫ съ политически доктрини и стѣснихѫ искуството. Некрасовий гърмовитъ успѣхъ поради подражатели; тѣ оставихѫ субективната почва, единственната на която е възможенъ искрененъ, високъ лиризмъ. Фалшътъ погуби много млади дарования. За щастие, Надсоновото бѣше твърдѣ силно и то можа да се прояви независимо и въ самобитна форма. Но Надсонъ бѣше роденъ за поетъ-мечтатель, а поиска да стане и общественъ борецъ — и сбърка. Гениятъ безнаказанно се не прѣсиля.

Да свърша думата си за чествованието Пушкина въ Одесса, и за самата нея. За да не остане назадъ отъ Москва и Петербургъ и тя рѣши да въздигне паметникъ Пушкину. Самъ Пушкинъ, обаче, не е билъ твърдѣ нѣженъ къмъ Одесса и тя помни отъ него не една бодлива епиграмма. Така, нѣкѫдѣ въ „Евгений Онѣгинъ,“ той дума:

. . . . Въ Одессѣ пыльной я сказалъ;
Я бъ могъ сказать въ Одессѣ грязной,
И тутъ бы, право, не солгалъ. . . . .

Види се, че тогава Одесса е имала много пудра, защото и русската поговорка казва: „Кто въ Одессѣ не бывалъ, тотъ пыли не видалъ." Но минахѫ не минахѫ и трийсетъ години, а Одесса се сдоби съ чисти, широки, послани улици, обсадени съ акации, хубави здания, градини, расходки, булвари, лѣтни кѫщи на края, които я правятъ твърдѣ приятна за живѣне. Кацнала на морский брѣгъ тя се радва на чудесната панорама на Черно-Море. Самото пристанище, което зидове въ морето дѣлятъ на нѣколко прѣгради, по сгодностьта си е отъ първитѣ въ Европа. Параходитѣ се доближатъ до самий брѣгъ — искуственъ насипъ въ водата, — а добрината на това могѫтъ да оцѣнятъ само оние, които знаятъ пристанищата на Варна, Бургасъ и Цариградъ, дѣто само съ ладии се съобщава парахода съ брѣга. Цѣлъ лѣсъ кораби, враници, баркаси, натрупани гѫсто, и параходи, които редовно посѣщаватъ Александрия, Бомбей, Хонгъ-Конгъ, Ню-Йоркъ, Сан-Франциско, отбѣлѣжватъ голѣмото търговско движение на тоя черноморски портъ.

Одесса е новъ градъ. Въ края на миналий вѣкъ на това мѣсто е стояло татарско село Ходжа-Бей. Въ не дългъ относително, срокъ, тя напрѣдна и цъфна и днесь, по многолюдность е отъ първитѣ градове на Русия, а по търговското си значение се ударя съ самий Петербургъ: тя е главенъ пазаръ на външната русска търговия. Населението ѝ е твърдѣ пъстро и, справедливо, наричатъ Одесса космополитически градъ. Сѫщо и по външний видъ тя нѣма физиономия на въсточенъ, още пó-малко на русски. — Най-хубавата ѝ улица е Дерибасовската. На набрѣжието стои бронзовий паметникъ на графа Ришелье, първий градоначалникъ на Одесса, комуто много дължи за благоустройството си. На близо се възвишава величественното здание на новий театръ, германски стилъ. За туриста, обаче, тукъ нѣма много голѣмъ интересъ: като новъ градъ, Одесса не притежава никакви исторически паметници или други забѣлѣжителности. Но за това, нейното благосъстояние напрѣдва, а то е най-главното. Като новитѣ градове въ Сѣверна-Америка, които въ нѣколко десетки години изникватъ, порасватъ и процъвтяватъ, тя има само една история: историята на своето обогатяване.

II

Пѫ на сѣверъ. Украйна. Киевъ. Днѣпръ. Русскитѣ желѣзници. Русскитѣ селяне. Зименъ видъ на Русия. Заточеници.

. . . . Азъ казахъ сбогомъ на гостолюбивата Одесса и куриерский влакъ ме понесе на сѣверъ, прѣзъ безкрайнитѣ полета къмъ благодатната Украйна. Който не е пѫтувалъ изъ Русия, безъ друго си я прѣдставлява плоска и хоризонтална, като тихо море. Измама, която лично опитахъ. Въобще, повърхностьта на Русия е вълнообразна; безконеченъ редъ полегати възвишения захващатъ пó-голѣмата ѝ часть — срѣдната. Само краечерно-морскитѣ и прикаспийскитѣ страни сѫ

съвсѣмъ равни и голи. Въобще, думитѣ безкрайно и грамадно сж епитети повелителни, когато думата става за Русия. И наистина, главното, което поразява прѣснията чужденецъ въ Россия е, безкрайностьта, грамадностьта на всичко, що я съставлява: степи безконечни, пространства необятни, кржгозори безпрѣдѣлни, планини гигантски (Кавказъ) лѣсове безиеходни, езера — моря, губернии — царства, рѣки велики и плавателни, срѣдства неистощими и сили богатирски. Колко вѣрно е прѣдставена великата и всесъкрушающа сила на Русия въ простонародната картина, която стои залѣпена на много стѣни у насъ! Тамъ единъ руссинъ съ кралимарковски расть, съ една ржка мачка цѣла войска солдати, съ друга пъха въ джоба си единъ укрѣпенъ градъ, съ лѣвий си чизъмъ стжпа възъ нѣкоя голѣма рѣка, която запищя, съ дѣсний — закрива и смазва една планина, като мишка! Человѣкъ неволно стои заплѣснатъ прѣдъ тая алегорическа картина, създание на наивната русска народна фантазия . . .

Сутрѣньта се озовахме вече въ широкитѣ степи на Украйна. Тя сега спеше полумрьтва, и съ нищо не напомняше излюблената страна на русскитѣ поети. Но пролѣтесь, съ своитѣ раскошни зелени степи и богати паши, лазурно небе и упоителни аромати, които я правать плѣнително хубава, тя е вдхнала оние чудни пѣсни на Шевченка, Гоголя и Пушкина.... Бурно минало е имала тая страна: цѣли вѣкове борби за да запази своята буйна воля; не веднажъ мечь и огънь е минувалъ надъ нея, като ангелътъ на смьртьта, и оставялъ слѣда отъ кървави порои и пожарища. Въ края на XV вѣкъ тя подпадна подъ поляцитѣ. Богданъ Хмѣлницки, дивъ юнакъ на степитѣ, сломи ярема на Украйна и покърти за всегда полското могжщество. . . Украйна видѣ какъ се стопи въ нейнитѣ равнини непобѣдимата армия на Карла XII. При Петра Великий тя се присъедини към Русия. Отдавна вече малоруситѣ, отъ диви и юнашки дружини, се прѣвърнахж въ мирни земледѣлци. Отъ рицарскитѣ чърти съхранила се е у тѣхъ само отвращението къмъ търговията, сега въ ржцѣтѣ на евреитѣ, въдворени тука при нѣкогашното полско владичество. Малоруситѣ сж добри домакини, силно привързани на родното си мѣсто. Поезията имъ е задушевна и меланхолическа, като българската, а нарѣчието имъ стои много по-близо до нашето отъ колкото русското. Украинцитѣ казватъ: *добрѣ, харно, нѣма, Великденъ.* На една станция чухъ слѣдующата фраза въ разговора на малоруситѣ: *его нѣма дома; пишолъ да работатъ!* Това показва, че и граматическитѣ форми сж по-близко до нашитѣ. Своеобразно въ това нарѣчие е твърдѣ частото прѣхождане на буквитѣ **о** и **ѣ** въ і: світъ (свѣтъ), вілъ (волъ), дівка (дѣвица) и пр. Шевченко и Основяненко сж написали прѣкрасни пѣсни на малорусски язикъ, съ които оплакватъ миналото на родината си. . . .

По обѣдъ зърнахме Киевъ, старата столица на великитѣ русски князове. Той е кацналъ амфитеатрално на високия днѣпровски брѣгъ, обиколенъ съ богата растителность. Високитѣ му звънарници и гигантски сини куполи на черковитѣ се издигатъ гордо въ небето, а позлатата имъ

блѣска заслѣпително на слънцето. Повечето отъ тие храмове, казватъ, сж забѣлѣжителни паметници на старото величие и благочестие на Киевъ. Най-знаменитата по богатствата и светинитѣ си е Киево-Печерската лавра. Тя привлича богомолци отъ всичкитѣ краища на Руссия. Между многото мощи тамъ се пазатъ и останкитѣ на лѣтописеца Нестора. . . Прѣстояхъ само нѣколко часа въ Киевъ и не можахъ почти нищо да видж. Азъ съ скърбь го оставихъ, като си обѣщахъ другъ пжть да погоствамъ нѣколко дни у него, и то прѣзъ пролѣтьта, когато раскошнатата му природа е въ пълний си разцвѣтъ и синия Днѣпъръ раскъса леднитѣ си окови.

Двѣ версти извънъ града минахме по гигантский мостъ на Днѣпъра. Той е още замрьзналъ. Тая плавателна рѣка, една отъ най-голѣмитѣ водни артерии на русската земя, е играла важна роль въ исторический и економический животъ на южна Русия. По нея сж тръгвали смѣлитѣ дружини на Игоря и Светослава за далечнитѣ походи на югъ. Единъ островъ въ нея, Хортицъ, бѣше люлка на знаменитата Запорожска Сѣчь. Гоголевата повѣсть, „Тарасъ Булба,“ изобразява безпокойнитѣ нрави на тие дрьзки нехранимайковци. Но Днѣпръ има единъ недостатъкъ, който врѣди силно на неговото търговско значение: по-долу отъ Екатеринославъ се захващатъ прочутитѣ му прагове — ниски надводни канари, протегнати шейсеть верста на длъжъ изъ рѣката. Тѣ прѣкъсватъ на срѣдъ пжть плаването на корабитѣ, които носатъ произведенията отъ вжтрѣшностьта къмъ Черно-Море. На послѣдне врѣме правителството изхарчило милиони за да просѣче пжть изъ тие камънаци, но, както се види, малко е успѣло.

Азъ пакъ жаляхъ, че не бѣше лѣтось, за да видж Днѣпръ тъй величественъ и поетически хубавъ, както го изобразява Гоголь. Той сега се сливаше съ полето, подъ бѣлата снѣжна завивка хвърлена възъ тѣхъ. Но беднитѣ му русалки трѣбваше жестоко да зъзнатъ подъ това одѣяло. Азъ изглеждахъ прѣзъ прозорчето пензгледнитѣ бѣли равнини какъ се смѣнявахж една друга съ шеметна бързина. Пжтувахъ съ московский куриерски поѣздъ, който зимаше 50 верста въ часъ. Вагонитѣ на русскитѣ желѣзници сж извънредно сгодни и покойни. Комфортътъ намалява мжкотията на тридневното и триношно пжтуване прѣзъ тие еднообразни полета. Макарь, че на вънъ бѣше силенъ мразъ, вжтрѣ въ вагона имахме постоянна температура 18 градуса. Русскитѣ вагони се топлатъ съ пара, прокарвана въ тржби изъ стѣнитѣ и подъ пода. Строгостьта на климата е научила русситѣ най-масторски да се прѣдпазватъ отъ него. Който си има брада има си и гребенъ. Всички домове иматъ двойни стъкла на прозорцитѣ, които сж единъ или два най-много на стая, дебели стѣни, дебели врата, херметически затворени, огромни кирпични пещи, които даватъ продължителна и равна топлина съ малко дръва. Съ такива удобства русската зима е почти най-приятното врѣме на годината, тѣ сж общи и въ градоветѣ и въ селата. „Русская кость тепло любитъ“ има една руска дума. Само ние мръзнемъ зимно врѣме въ нашитѣ кжщя. Русинътъ такова нѣщо незнае. Грижливата природа, която е дала на

русската земя сѣвернитѣ мразовити вихри и дълготрайни зими, надарила я съ такова богатство отъ горп, каквото никоя страна нѣма. Тие великолѣпни брѣзови и хвойни лѣсове покриватъ съвсѣмъ сѣверната половина на Русия, закачи отъ Москва та до Ледовитий океанъ. Заедно съ топливото тѣ даватъ въ грамадно количество скѫпоцѣнни звѣрски кожи, главенъ членъ въ извозната русска търговия.

Отъ Нѣжинъ нататъкъ азъ минахъ въ третий классъ, за да другарувамъ съ единъ приятлеь студентъ, който сѫщо пѫтуваше за Москва. Обществото ни състоеше повече отъ русски селяне мужици, съ които буквално бѣше натъпканъ вагона. Тукъ се сѣщамъ, че до сега говорихъ за Русия, за нейната природа, и гражданска културность, но за русскитѣ селяне, сирѣчь, за русския народъ почти не обѣлихъ уста. Въ тоя случай праведно могѫтъ да ме сравнятъ съ „любопитния“ въ Криловата басна, който видѣлъ на пазаря сѣкакви дреболии, а слона не видѣлъ. Но моятъ случай се обяснява чрезъ бързотата и срѣдствата на пѫтуването ми — За да видишъ русския народъ нуждно е, вмѣсто релсовитѣ, да уловишъ междуселскитѣ пѫтища, като се подрускашъ на русскитѣ „кибитки“, а да го упознаешъ — трѣба да погостувашъ повечко въ глухата му „деревня“. Такава не до тамъ лека и малко разнообразна расходка изисква, при другото, и голѣмъ запасъ отъ воля и търпѣливость. Макензи Уолесъ, англичанинътъ, ги имá: той прѣживѣ шесть години изъ губернитѣ между простий народъ за да го изучи. Плодъ на тая английска упоритость е книгата му „Русия“ вѣрна, до строгость, картина на русский битъ въ всичкитѣ му проявления.

Ние, впрочемъ, скоро се сприятелихме съ нѣколцина пó-приказливи мужица. Отивахѫ въ ярославска и московска губерния за да търсятъ работа, занаятътъ имъ бѣ горосѣчение и зидарство, тѣ съставлявахѫ дружества — артели — съ обща касса. Между тѣхъ нѣкои се улучихѫ отставни солдати, воювали въ България, за която захванахме да ги распитваме, като имъ обадихме, че сме българи. Разговорътъ ни скоро събра цѣлъ купъ любопитни; отъ краткитѣ пояснения, които солдатитѣ имъ давахѫ, разбрахме, че България за тѣхъ е сѫщата Русия, и народътъ тамъ е сé „крещенный,“ и за доказателство посочихѫ насъ. Пó-далеко не се простирахѫ тѣхнитѣ понятия за страната, въ която проливахѫ кръвьта си. Единъ ни попита боѭтъ ли се турцитѣ отъ „Хенерала“ Дондукова. Той го мислеше, че и днесъ управлява България! За политическитѣ промѣни, които послѣдвахѫ русската окупация, нищо не бѣ стигнало до ушитѣ на бѣдния работникъ, който и нищо не губеше отъ това, та и нѣмаше защо. Нѣмаше нищо чудно въ това: селский народъ помни само войнитѣ, които ставатъ на неговъ гръбъ — политическитѣ имъ резултати слабо му сѫ извѣстни, още пó-малко — облагитѣ имъ; даже мирови събития често остаятъ за него неизвѣстни, щомъ не внасятъ никаква промѣна въ многотрудний му животъ. Когато Наполеонъ I се върналъ отъ Елба въ Франция, той попиталъ единъ селянинъ въ Греноблската планина: обича ли френския царь Наполеона. Селякътъ го погледналъ въ недоумѣние, па отговорилъ, че не е чувалъ за такъвъ царь, и че въ Франция си царува сé царь

Лудовикъ. Излѣзло, че до полудивия горецъ не билъ стигналъ шумътъ ни на революцията, ни на наполеоновскитѣ войни, ни на реставрацията! . . . Тежка плѣсница за Наполеоновото тщеславие.

Колкото отивахме на сѣверъ природата зимаше пó-намрѫщенъ видъ. Зимата владѣеше въ силата си. Поленитѣ стояхѫ мълчаливи и мрътви. Голѣмитѣ пространства завити съ снѣжна покривка, еднообразно се про. такахѫ до сивий крѫгозоръ. Додѣто погледътъ се простираше, снѣгътъ застилаше земята съ студеното си халище, и оставяше да угаждашъ подъ бѣлитѣ му подпухнувания неопрѣдѣлената форма на прѣдметитѣ, сѫщо както плащаницата покрива единъ мрьтвецъ. Не сѫществувахѫ вече ни пѫтища, ни рѣки, ни никакви разграничения. Само едни леки релйефи и вълнения на почвата въ всеобщата бѣлота. Не можешъ да си прѣдставимъ странното и тѫжно величие на тая безкрайно бѣла равнина, която прѣдставлява видътъ на пъленъ мѣсецъ, гледанъ прѣзъ телескопа. Чини ти се, че се намирашъ на една мрьтва планета, вѣчно замрьзнала. Въображението не иска да повѣрва че това огромно натрупване отъ снѣгъ ще се растопи, ще се испари, и ще иде въ морето съ нарасლитѣ вълни на рѣкитѣ, и че единъ денъ пролѣтьта ще раззелени и разцъфти тие монотонни пространства. Намусеното пепеляво небе прѣхлупваше ниско земята и придаваше още повече меланхолия на пейззажа. Замѣркахѫ се пó-често гѫсти „дрѣмучи“ лѣсове отъ брѣзи и бѣлокожи липи, и мѣжду тѣхъ кичести голѣми села, обрасли въ дървета, сега голи и безлистни. Природата спеше, рѣкитѣ глъхняхѫ подъ леда; дебелитѣ лѣсове, гѫститѣ високи гори гробно мълчахѫ. Освѣнъ влакътъ съ своитѣ черни облаци думанъ и гръмовито тъкаляне, никакъвъ другъ признакъ на животъ не показваше, че минувахме прѣзъ най-промишлѐнната и населена часть на Русия. Ни най-малъкъ дъхъ отъ приближающата пролѣть не бѣше пробудилъ още тие сѣверни прѣдѣли, но тоя пустиненъ и мраченъ видъ на просторитѣ имаше нѣщо страшно и величественно въ себе си. Азъ съ непаситно любопитство впивахъ погледъ въ снѣжнитѣ равнини, по които тукъ тамъ се чернѣяхѫ лѣсове, прилични на армии, които пъплятъ мълчаливо. За жалость, желѣзницитѣ, като даватъ толкова улеснения на пѫтника, иматъ една голѣма несгода за туриста: лишаватъ го отъ възможность да види мѣстата, които прѣминува нощемъ. По тая причина азъ неможахъ да видѫ харно голѣмитѣ русски градове на пѫтя за Москва. Още по видело влакътъ спрѣ прѣдъ Курската гара. Тамъ ме порази една неприятно зрѣлище. Видѣхъ дванайсеть вагони съ осѫдени на каторга, които откарвахѫ въ Сибирь. Прѣзъ желѣзнитѣ пръчки, които прѣпрѣчвахѫ прозорцитѣ на тие вагони — тьмници, се показвахѫ блѣднитѣ и жестоки лица на нещастницитѣ, съ половина обръснати глави — позорний бѣлѣгъ, който замѣня жигътъ съ нажежено желѣзо. Азъ съ любопитство, смѣсено съ мѫчително свиване на сърдцето, изглеждахъ образитѣ на заточеницитѣ. Не забѣлѣжихъ, обаче, отчаяние, или скръбь въ изражението имъ. Напротивъ, нѣкои хвърляхѫ иронически и дръзки погледи на публиката,

която ги поглеждаше боязливо отъ далече, или глумяхѫ. Верига солдати пазяхѫ прѣдъ вагонитѣ, но една бабичка успѣ да подаде на единъ затворникъ нѣщо, китка ли бѣше или друга вешь — не съзрѣхъ. Види се, бѣше му майка. . . Не можахъ да узнаѭ политически ли бѣхѫ тие прѣстѫпници, но заключавамъ, по грубитѣ имъ, лишени отъ интелигентность физиономии, че сѫ обикновени злодѣйци. А може и да се лъжа... Както и да е азъ побързахъ да се отдалечѫ отъ това зрѣлище на человѣшки окаянства, тегленъ и отъ студента, който ми шъпнеше, че не е благоразумно тука голѣмото любопитство. . . Азъ съ благодарение спомнихъ, че България нѣма каторга въ земята си, нито понятието ѝ въ язика си, и желаѭ винаги да прѣбѫде въ тая завидна бедность.

За самий Курскъ нищо незнаѭ да кажѫ, освѣнъ, че той се слави съ отглеждване сладкопойни славеи — „курскіе соловьи", — както и Орелъ, край който минахъ по-нататъкъ — съ благороднитѣ си коне „рисаки" които возатъ на прѣпускалница петербургската аристокрация по Невский проспектъ и английската набережня. Тула́, последний губернски градъ до Москва, е знаменитъ съ орѫжейнитѣ си фабрики и [illegible]. Азъ си купихъ въ станцията му една чекийка, за да имамъ паметь поне отъ него, тъй като отъ Орелъ никога боговетѣ нѣмаше да ме снабдѭтъ съ двойка огнени „рисаки".

Надвечерь видѣхме Москва, на която златнитѣ куполи отражавахѫ послѣднитѣ блѣди лучи на слънцето.

(Слѣдва)

ВЪСПОМИНАНИЯ

отъ сръбско-българската война.

ОТЪ МАЙОРА С. КРАЕВА.

Всѣка година до 1885-та, мѣсецъ августъ за софийския гарнизонъ бѣше единъ отъ най-шумнитѣ, веселитѣ и приятни мѣсеци прѣзъ годината. Въ тоя мѣсецъ ставахѫ най-усиленитѣ полеви занятия и най-голѣмитѣ маневри на войскитѣ отъ гарнизона, а по нѣкога, и на войскитѣ, расположени на около София. Маневритѣ се завършвахѫ съ веселия и празднувания, особно 30-й Августъ, тезоименниятъ день на Княза и праздникътъ на Софийския полкъ. Прѣзъ мѣсецъ Септемврий лагерътъ пустѣеше и се уволнявахѫ запаснитѣ войници. Въ първитѣ дни на тоя мѣсецъ войницитѣ си почиваха и се готвехѫ да си ходѭтъ по домоветѣ.

Августъ и Септемврий мѣсеци 1885 год. за Софийския гарнизонъ прѣминахѫ съвсѣмъ незабѣлѣжно и не тъй весело, както другитѣ години.

Наистина, Софийскиятъ полкъ имаше лагеренъ сборъ, но самъ, безъ Струмския полкъ. Той имаше стрѣлба и маневри, но не въ присжтствието на шефа си, а въ присжтствието на военния министръ и бригадния командиръ. Занятията бѣхж вяли, безъ интересъ и нѣкакъ си лѣниво и несполучно. 30-й Августъ дойде, но и той се прѣкара скучно и почти незабѣлѣжно. Причината на всичко това бѣше отсжтствието на княза Алексндра, който тогава се намираше въ лагера въ г. Шуменъ.

Въ това врѣме Софийскиятъ полкъ се командуваше отъ полковникъ Всеволожски; 1-ва дружина — отъ капитанъ Рикуновъ, 2-ра — отъ капитанъ Погорицки и 3-та — отъ капитанъ Степановъ; завеждующиятъ домакинството бѣше капитанъ Фрейманъ. Ротитѣ се командувахж почти отъ русски офицери, съ изятие на 2-та, 4-та, 6-та, 7-та, 11-та и 12-та, които се командувахж отъ български офицери, а именно: отъ капит. Н. Никифорова, Г. Н. Петкова, Ц. Атанасова, Н. Бонева, А. Бахчеванова, Х. Попова и Н. Желявски. Прѣди нѣколко дни капитанъ Поповъ замина за академията и неговата II рота прие поручикъ Митовъ. Въ полка имаше около 6—7 фелдфебели руси, останалитѣ бѣхж българи.

Въ началото на мѣсецъ септемврий, врѣме за уволнение на запаснитѣ войници, намѣсто да се уволнятъ, правяхж се усилени занятия и разсипной строй, нѣщо необикновенно за полка по онова врѣме. Причината на това бѣше конфиденциалното распореждане на военното министерство: запаснитѣ да се не уволняватъ и занятията да се усилятъ, понеже ромжнскитѣ войски заели силистренската табия, а нашето правителство искало тя да се очисти. Тъй усилени занятията, слѣдвахж всѣкидневно до петъкъ, знаменитиятъ въ нашата история 6-й Септемврий 1885 год. Този день съ нищо особно не се отличаваше отъ другитѣ дни; занятията сжщо така си продължавахж до обѣдъ. Само слънцето по-весело и силно печеше връхъ лагернитѣ палатки, като принуждаваше войницитѣ да ги запрятатъ, за да се расхлаждатъ отъ свѣжия и ароматиченъ въздухъ, който така благодѣтелно услаждава и възстановлява силитѣ на изнуренитѣ войници, които, подъ неговото духанье, забравятъ всички войнишки тегмила и въ съня намиратъ успокоение. Часътъ бѣше 11 въ този день, когато ротитѣ бѣхж се върнали отъ учение и бѣхж се наобѣдвали. Едни отъ войницитѣ почивахж, други чистяхж пушкитѣ и принадлежноститѣ си за послѣ-обѣдното учение. Мнозина отъ войницитѣ лежишкомъ приказвахж и се смѣяхж, като критикувахж грѣшкитѣ стапали на учението, както и несполукитѣ на противника при побѣдитѣ на двѣстранното учение.

Около това врѣме въ щаба на полка бѣхж се събрали повечето офицери, заедно съ полковия командиръ, подполковникъ Всеволожски, чистокръвенъ русинъ. Разговорътъ на всички се въртѣше връхъ дневнитѣ работи, особито върху необходимостьта на ученията, понеже и офицеритѣ се обременявахж съ тѣхъ. (Въ тоя день трѣбаше азъ да замина за Русия, за което бѣхъ получилъ и прѣдписание, но поради другаря си, поручикъ К., останахъ да го чакамъ и да се снабдж още съ нѣкои книжа).

Часътъ около 12 повечето офицери потеглихме за града, да се хранимъ, тъй като столоваята въ лагера бѣше се растроила. Като пристигнахте въ клуба, първата новина, която научихме, бѣше свалянето на румелийския генералъ-губернаторъ и провъзглашението съединението подъ скиптра на българския князь Александръ I-й! Тая новина, колкото нечакана и приятна, толкова чудна и невѣроятна ни се виждаше на всички ни отъ първомъ. Всѣки се питаше какъ стана това и какво ще бѫде? Русскитѣ ни коллеги инструкторитѣ, само подигахѫ рамена, като незнаяхѫ да одобрѭтъ ли постѫпката на румелийцитѣ или да я укорѭтъ, понеже още нѣмахѫ инструкции какъ Русия ще погледне на него. Но по-прямодушнитѣ отъ тѣхъ открито се исказвахѫ, че постѫпката е за похвала, но се бояхѫ Русия да се не съпротиви, понеже било станало безъ нейното съдѣйствие. Обаче нашитѣ братя „молодые офицера,“ открито се исказвахѫ, безъ да мислатъ кой какво ще каже: че това било желанието на народа и ние сме длъжни да идемъ на помощь. Обѣдътъ бѣше много шуменъ и буенъ, но не като други пѫть. Сега се чувахѫ само гласоветѣ на българскитѣ младежи.

Слѣдъ обѣдъ, всичкитѣ почти офицери отидохме въ градината да се учимъ новини. Тукъ узнахме, че румелийскитѣ войски се мобилизирали и заминували за границата подъ главното началство на майора Николаева. До вечерьта късно стояхме въ градината, като не испускахме никого отъ офицеритѣ на военното министерство, да не го питаме за новинитѣ, които тѣ иматъ отъ Пловдивъ, но почти никой отъ тѣхъ неможа да удовлетвори жадното ни любопитство. Нощьта ни се видѣ много дълга и на слѣдующия день, на мѣсто да идеме на занятие, повечето офицери отъ рано се намѣрихѫ въ градината и съ напрегнато внимание слушахѫ всѣка новина, която се расказваше. Новинитѣ въ тоя день бѣхѫ по-опрѣдѣлени и повече, но любопитството не се удовлетворяваше, новитѣ телеграмми се грабѣхѫ и четехѫ отъ жаднитѣ читатели. Въ тоя день военното министерство показваше необикновенна дѣятелность, чиновницитѣ работѣхѫ твърдѣ усилно и кѫдѣ пладнѣ се научихме за мобилизация на войскатѣ и че князътъ приелъ съединението. Тая новина се прие съ радость, понеже, както народътъ и войската, така и пресата, искахѫ да се помогне на нашитѣ братия румелийци. Военниятъ министръ генералъ-майоръ князь Кантакузенъ, комуто трѣба отдадемъ справедливость и да му благодаримъ, бѣше неуморимъ въ първитѣ 3—4 дни. Отъ рано до срѣдъ нощь той тичаше на телеграфната станция да говори съ князя и подиръ правеше съотвѣтственното распореждане. Благодарение на неговата двѣ годишна дѣятелность ний можахме да имаме по-необходимитѣ нѣща за мобилизиране на войската. Българското войнство ще му бѫде вѣчно признателно, понеже той единичъкъ бѣше отъ министритѣ, който залягаше за доброто уреждане на войската. На сѫщия день вечерьта се распръсна страшната новина, че Русия не удобрявала съединението и, че русскитѣ офицери не можали да слѣдватъ слѣдъ частитѣ си! Тая новина бѣше страшна, не за това, че

русскитѣ офицери ще ни оставатъ и че безъ тѣхъ не можемъ, но главното, че, това служеше за противодѣйствие на нашето съединение и обезкуражаване, както народа, така и войската, които не бѣхж навикнали на българскитѣ офицери. Тая новина не бѣше положителна и ний се надѣвахме, че е пусната съ нѣкоя лоша цѣль, затова не се очайвахме. (Въ сжщия день азъ ходихъ при военния министръ да искамъ разрѣшение да остана, но той не ми даде положителенъ отговоръ, като каза да почакамъ още 2—3 дни, додѣто се разяснжтъ работитѣ, тъй като до тогава нѣма да се викатъ и нашитѣ офицери отъ Русия). На слѣдующия день, 8-и Септемврий, обяви се мобилизацията на полка и азъ се назначихъ за командиръ на 15-та рота, а за командиръ на 4-та дружина се назначи капитанъ Зинкевичъ, полякъ, твърдѣ почтенъ и любимъ офицеръ, както по скромностьта, така и по добротата си; до тогава той бѣше прѣдсѣдатель на приемната коммисия. Послѣдва слѣдъ това распрѣдѣление на офицеритѣ и на долнитѣ чинове. Тоя приказъ зарадва мнозина отъ насъ, защото той до нѣйдѣ опровергаваше вчерашния слухъ, понеже руситѣ се назначавахж на нови длъжности. Още въ сжщий день се отдѣлихж кадри за 4-та дружина по 1 взводъ отъ всѣка стара рота.

Новата дружина заедно съ 3-та дружина минахж въ казармитѣ за мобилизация. Въ тоя день се получихж телеграмми, че князьтъ е телеграфиралъ на Императора да иска сьдѣйствие и самъ тръгналъ за Търново.

На 9-ий начепахж да дохаждатъ запаснитѣ войници и да се распрѣдѣляватъ по ротитѣ, за което бѣше съставена приемна коммисия. Макаръ, че този день всичкитѣ руси ходихж при своя консулъ и получихж приказъ „Государь Императоръ не удобряетъ дѣйствія князя и офицерамъ воспрещается принимать какое либо въ томъ участіе и выступать за границу“, но още положително не се знаеше за испращанието на нашитѣ войски въ Румелия. Споредъ това, по привичка, руситѣ въ приемната комисия избирахж за себѣ по добритѣ войници, а на 4-та дружина напжхахж нб-слабитѣ и евреитѣ, защото кап. Зинкевичъ, по своята честность и добрина не искаше да се кара съ капитанъ Рикуповъ, прѣдсѣдательтъ на комисията и командиръ на 1-ва дружина. Капитанъ Рикуповъ, макаръ че избираше за своята дружина нб-красивитѣ и едри войници, но на всѣкиго пакъ се жалваше „че какъ можно идти воевать съ подобную шволь“ (войници), които щѣли да го оставатъ прѣди да видатъ неприятеля, че нструвало за тѣхъ човѣкъ да умира и др. т. Тѣзи негови взглядове се раздѣляхж и отъ други руси, като капитанъ Подгорецки, Левицки и пр., но имаше руси, които инакъ гледахж на работата, и трѣба да имъ отдадемъ справедливостьта, доста усърдно и добросъвѣстно работихж за мобилизацията. Въ числото на послѣднитѣ бѣше отъ начало командирътъ на полка, подполковникъ Всеволожски. Енергията на българскитѣ офицери се удвояваше отъ съзнание дълга си и свѣтостьта на дѣлото. Драго и весело се работеше, когато човѣкъ чувствуваше, че настана врѣме, когато трѣба да се отплащаме на отечес-

твото. Приятно бѣше да гледа човѣкъ какъ нашитѣ българи бѣгахѫ, нареждахѫ и устрояватъ своитѣ нови роти. Тая веселость и суетливость се забѣлѣзваше и по лицата на войницитѣ. Съ когото отъ войницитѣ и да заприказвашъ, не се стѣсняватъ да те запитатъ „какъ е, г-нъ поручикъ, скоро ли ще заминемъ за Пловдивъ? ние сме вече готови, защо чакаме? ами ако турцитѣ настѫпатъ какво ще праватъ румелийцитѣ“? Наистина, първи пѫть ми се срѣщна въ живота да испитвамъ подобни осѣщания, но дълго още ще гя помня. При всичката дѣятелность, която се разви, намъ се чинеше, че *мобилизацията става много медленно*, особито за новитѣ роти отъ 4-та дружина, която отъ начало нищо нѣмаше: за най-малкото нѣщо искаше да се тича въ цейхауза до командира на полка, до завѣдующия хозайството, или до пазаря да го купимъ. Отъ друга страна и търпението не хваща, искашъ по скоро, а прѣпятствия на всѣка стѫпка. Распръсна се слухъ, че руситѣ прѣпятствуватъ на мобилизацията, но той не бѣ основенъ и бѣ пустнатъ отъ нетърпеливитѣ наши офицери, които искахѫ за два дни да мобилизиратъ полка и да тръгнатъ.

На 10 число мобилизацията се усили, отъ запаснитѣ голѣми партии идяхѫ, и сѐ съ китки и пѣсни, консулитѣ се чудяхѫ и не можехѫ да имъ се нагледатъ какъ тѣ съ гайди и пѣсни, накичени, дохождатъ. Тѣ не очаквахѫ подобно нѣщо, а и мнозина зловрѣдници бѣхѫ пуснали даже, че запаснитѣ се отказвали да дойдатъ. Съединението бѣше народно дѣло, всички до най-простия селенинъ бѣхѫ проникнати отъ светостьта на дѣлото, нѣмаше слѣдоват. сумнѣние, че не ще се отрече нѣкой да му притече на помощь. Въ тоя день стана положението знайно, — че рускиятъ императоръ неудобрявалъ съединението, и, че военнията министръ князъ Кантакузенъ телеграфически си подалъ оставката по заповѣдь на своето правителство, която била приета отъ княза. Тая новина много опечали офицерството, понеже Кантакузенъ бѣше любимъ отъ българитѣ и въ тия важни минути, той бѣше много необходимъ за насъ. Чуваше се, че неофициално той щѣлъ да помага, което и направи. Не смотря на оставката на военния министръ, рускитѣ офицери останахѫ на служба до нова заповѣдь. По прѣдставлението на Кантакузена за управляющий военното министерство, до нова заповѣдь, се назначи капитанъ Никифоровъ, младъ българинъ, артилеристъ, който прѣди година бѣше свършилъ артилер. академия. Человѣкъ способенъ и развитъ. Изборътъ бѣше сполучливъ. Руситѣ останахѫ недоволни отъ това назначение, защото щѣли да ги управляватъ капитани, и още българе, но сѐ пакъ продължавахѫ да помагатъ. Капитанъ Рачо Петровъ се назначи въ сѫщия день за началникъ на щаба при главната квартира и още него день замина за Пловдивъ. И този изборъ бѣше много сполучливъ понеже той е твърдѣ способенъ, развитъ и енергиченъ человѣкъ. Той е свършилъ академията на Генералния Щабъ съ успѣхъ и е единъ отъ най-старшитѣ между нашитѣ офицери отъ генералния щабъ.

Въ сѫщия день министерскиятъ съвѣтъ постанови да се обяви страната въ военно положение.

На 11 септемврий руситѣ вторично ходихѫ при Кояндера, руския генераленъ консулъ, и се върнахѫ крайно раздражени противъ князя и съединението; тѣ открито осѫждахѫ поведението на князя и много ни нападахѫ, че това било необмислено, противъ желанието на Русия и т. н. Тѣ не скривахѫ, че ще ни оставатъ, но щѣли да прѣдадѫтъ частитѣ при заминуването ни за Пловдивъ, на 13 септемврий.

Въ 11 часа подполковникъ Всеволожски събра въ канцелярията всичкитѣ офицери, обяви ни за волята на Императора, чете ни по нѣкои нотации и тогава назначи за командиръ на полка капитана Бонева за 1-ва дружина капитанъ Бахчезановъ, за 2-ра капитанъ Атанасовъ, за 3-та капитанъ Петковъ и за 4-та капитанъ Желявски, а завѣдующи домакинството капитанъ Македонски и адютантъ поручикъ Узуновъ. Ротитѣ прѣдостави всѣки да си избере която ще, (при всичко, че азъ бѣхъ служилъ цѣла година въ 2-ра рота и 4 мѣсеци я командувахъ, но жално ми бѣше да оставѫ 15-та рота, която 4 дни устроявахъ денонощно и дѣто заради мене бѣхѫ се привели 4—5 добри войника, като Вазовъ, Николаевъ и др.) Отъ полка остана една 5-та дружина, която щѣще да командува капитанъ Модевъ, бившия ротенъ командиръ въ военното училище, понеже се училящето расформирува, но това послѣ се отмѣни и намѣсто него се назначи подполковникъ Всеволожски, а за ротни командири — бившитѣ дружинни, а бившитѣ ротни — за субалтеръ-офицери... Цѣлъ день войницитѣ бѣхѫ на работа, като готвихѫ нужднитѣ нѣща за походъ. Едни отъ тѣхъ точахѫ щиковетѣ, други устроявахѫ амуницията, четвърти обмундируването и пр. Мобилизацията въ тоя день се завърши и всѣка рота имаше по 229 души и 214 щика. Ротитѣ бѣхѫ се снабдили съ всички принадлежности. Това което не достигаше въ цейхауза, купувахме отъ пазаря, за която цѣль бѣхѫ отпустнати пари въ авансъ. За всичката 4-та дружина се заржчаха портупеи и режешки; на по̀-бѣднитѣ войници купиха се казенни опинци, а по̀-богатитѣ сами си купихѫ.

На 12 септемврий полкътъ бѣше съвсѣмъ готовъ да тръгне; споредъ приказа по полка българскитѣ офицери се назначихѫ да приематъ частитѣ отъ рускитѣ офицери прѣдъ тръгването на полка. Сутреньта имахме съ ротата учение и словесни занятия, като имъ се расправихѫ обязанноститѣ въ това извънредно положение. Войницитѣ бѣхѫ много внимателни, слушахѫ охотно и имахѫ много веселъ видъ, драго бѣше всѣкиму да гледа какъ войницитѣ добро и весело слушахѫ. Тъкмо въ 4 часа полкътъ въ пълна походна амуниция се построи *покоемъ* предъ фронта на лагера. Чакахме да додатъ рускитѣ офицери, но тѣ не додохѫ и тогава безъ тѣхъ отецъ Генадий отслужи молебенъ и сетнѣ, полкътъ се сне на портретъ безъ тѣхъ. Слѣдъ молебена чакъ дойдохѫ капитанъ Зенкевичъ, Ершовъ и Погорецки да се прощаватъ съ войницитѣ отъ 2-ра дружина, която подъ командата на капитанъ Атанасова щѣше да тръгне веднага за Пловдивъ, като авангвардъ на отряда и въ прикритие на двѣ батареи,

които сжщия день заминахж за Пловдивъ. Капитанъ Погорецки, слѣдъ като поздрави войницитѣ, напомни имъ, че тѣ биле възпитани отъ руситѣ и че не трѣбало да ги забравьжтъ, но да си спомнятъ за тѣхъ. Неговитѣ думи произведохж неприятно впечатление на офицеритѣ, а войницитѣ отговорихж на това съ мълчание. Отъ лагера 2-ра дружина замина за Пловдивъ, а останалитѣ се върнахж въ казармитѣ да се стѣгатъ за слѣдующия день.

Още сжщиятъ день подполковникъ Всеволожски заедно съ нѣкои офицери руси си подадохж оставкитѣ и до вечерьта облѣкохж своитѣ руски мундири или цивилни дрѣхи. Тъй като тѣ нѣмаше да останатъ, то капитанъ Боневъ остана да командува запасната дружина и да бжде комендантъ на града; а за командиръ на полка князя назначи капитанъ Попова, който получилъ заповѣдъ да се завърне отъ Шуменъ. Запасната дружина не бѣше още сформирана, и понеже всичката войска отъ гарнизона щѣше да замине, то караулитѣ се повѣрихж на народното опълчение още отъ 9-то число и до края на войната. Чудно бѣше сформирано това опълчение, което брояше въ себе си хора отъ всичкитѣ слоеве на софийското общество; тука бѣхж бивши министри, главни секретари, началници на отдѣленията, прокурори, прѣдсѣдатели на сждилищата, директори, учители, чиновници, адвокати и пр. хора не само разни по занятие, но и по убѣждения, понеже бѣхж отъ всичкитѣ партии най-върлитѣ партизани. Повечето отъ опълченцитѣ имахж свои форми, но всичкитѣ имахж отличителенъ знакъ на шапката, левъ. Нб послѣ на опълчението се възложи, освѣнъ караула по града, но и укрѣпяването на столицата, така че то стори не малка заслуга на отечеството.

Споредъ приказа по полка, останалитѣ 3 дружини трѣбаше да тръгнатъ отъ София въ 5 часа сутриньта на 13 септемврий, а въ сжщность тръгнахме въ 8 часа. Ротитѣ се дигнаха даже въ 4 часа, но имаше голѣмо главоболие съ обоза, за распрѣдѣлението на което командирътъ на нестроевата рота никакъ не бѣ се погрижилъ. Нѣкои роти натовариха всичкитѣ си вещи на 5—6—10 коля конски, а други на 3—4, и то волски или биволски. Между това когтитѣ трѣбаше да вървжтъ напрѣдъ, за да готвать госба. Всѣкой войникъ взе връзъ себе си хлѣбъ за 2 дена и мѣсо за цѣлъ день, понеже пощуването бѣше назначено въ Вакарелъ, дѣто щѣхж и да вечерятъ.

Въ 5 часа ротитѣ бѣхж построени прѣдъ фронта на лагера, подъ командата на капитанъ Бахчеванова, който прие полка до пристигането на Попова. Отецъ Генадий, полковиятъ свещеникъ, свети вода, поръси войницитѣ и нá двѣ нá три каза имъ рѣчь. Слѣдъ него капитанъ Бахчевановъ поздрави войницитѣ съ добъръ и славенъ пжть, като имъ пожела честито свършване на високата и патриотическата задача, за която тѣ отиватъ на помощь на своитѣ братя. Войницитѣ весело и смѣло отговарихж, че ще се постарајжтъ. При водосвета, освѣнъ българскитѣ офицери отъ полка, бѣхж подполковникъ Всеволожски, кап. Фрейманъ и още нѣкои. Слѣдъ словото на капит. Бахчеванова, съ негово разрѣ-

жение Всеволожски се прости съ всичкитѣ дружини, като имъ пожела да служатъ така вѣрно и честно, както сѫ служили подъ негово началство; той така умилно изрѣче послѣдинитѣ думи, щото самъ се расплака и разсълзи войницитѣ. Капитанъ Фрейманъ се прости съ своята любима 4-та рота и съ своитѣ унтеръ-офицери. Подиръ това, тѣ се простихѫ съ всичкитѣ офицери, като ни пожелахѫ благополучно свършване на дѣлото. Пожеланията бѣхѫ много топли и искренни и до толкова ни расчувствовахѫ, щото въ тая минута ний забравихме всичкитѣ минжли недоразумѣния съ тѣхъ и това, че тѣ ни оставяхѫ въ такава критическа минута.

(Слѣдва)

МАЙКО КЛЕТА...

* * *

Майко клета, мѫченице жална!
Отъ кѫдѣ се зе у тебе сила
Да издържишъ тазъ борба фатална,
Да прѣнесешъ толкова теглила?

Какви горки ти не пи отрови,
Каква скръбь те, майко, не нагази!
Около тебъ изникнахѫ гробове,
И всякъ — късъ отъ твойто сърдце пази!

Не чухъ клетва грѣшна да изпѫшка
Твойта душа чиста, кат' светиня...
Не чухъ злоба... Сѐ тъй кротка, мѫжка,
Сѐ тазъ славна майка героиня!

* * *

Не можахъ щастлива да те сторѫ,
Не можа крило ми да те спази.
Самъ азъ падахъ, ти знайшъ, и подпора
Въ твойта пакъ любовь намирахъази.

И какъ чудно твойта дума нѣжна
Дигаше ми силитѣ сломени!
Ти самá, разбита, безнадежна —
Духъ и бодрость даваше на мене.

Не веднажъ длъжѫ ти азъ живота —
Колко пѫти въ менъ ти възроди го!
Ахъ, но твоятъ. . . Твоятъ бѣ Голгота:
Вѣченъ трауръ него затъмни го.

* * *

И сега изъ мрака безисходенъ,
Пакъ простирамъ къмъ-то тебъ рѫцѣтѣ;
Твоятъ образъ тѫженъ, благороденъ,
И тукъ във чужбината ми свѣти.

Той единъ, о майко, днесь крѣпи ме,
Той единъ въвъ мойта нощь не гасне,
И вѣнецътъ му трънливъ мири ме
Съ бурите на тозъ животъ ужасни.

Z.

ЖИВОТЪ.

Библейското сказание расправя
За чуденъ сѫдъ прѣпълненъ съсъ елей:
Елеятъ се безъ спиръ изъ него лѣй,
А той сѐ пакъ неисчерпимъ остава.

Това не е сказание несвѣстно,
На болната фантазья само плодъ, —
Човѣшкиятъ животъ
Въвъ него е изобразенъ чудесно!

Тукъ той се лѣй безспирно, на свобода,
Изъ лоното на чудотворний сѫдъ —
Изъ лоното на майката природа.

И Господь знай ще спре ли нѣкой пѫть..
Блаженъ е който пий отъ тозъ елей —
Страдае, мисли, люби и куппѣй!

П. П. Славейковъ.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Моето вьспоминание отъ Еменъ, отъ Д-ръ И. П. Любеновъ. София 1890, цѣна 50 ст.

Его една свѣстна, непретенциозно написана, и отъ живъ интересъ книга. Д-ръ Любеновъ [redacted], който се е възпитавалъ, както мнозина още наши сънародници, въ императорското медицинско училище въ Цариградъ, ни дава описанието на своето пжтешествие къмъ Еменъ (Честита Арабия) и на самата тая страна, дѣто е билъ назначенъ отъ турското правителство за докторъ при една военна експедиция, испратена да потуши нѣкакъвъ арабски бунтъ. — Подобно едно назначение, както за него, така и за другарите му българи, винаги се е считало за голѣмо злощастие, и всякой, който е свършвалъ науките си и е добивалъ диплома, съ тревожно тупане на сърдцето си е задавалъ въпроса: „да ли ще ни испратать въ Еменъ? Тамъ ли или въ Багдадъ ще оставимъ коститѣ си!" И тая тревога е била основателна. Защото турското правителство, по политически съображения, е испращало свършившитѣ науките си българи, за да изслужать обязателний срокъ на лѣкарска служба, при нѣкой табуръ находящъ се съвсѣмъ на противоположна посока отъ България: или въ Херцеговина, или въ Багдатъ, или пъкъ въ Еменъ. Самитѣ турски чиновници сж смятряли испращането имъ въ тия азиятски далечнии, като едно заточение въ наказание за нѣкои тѣхни прѣстжпления или прѣгрѣшения противъ началството си.

Но д-ръ Любеновъ трѣбвало да се покори на сждбата си и да тръгне за фаталниятъ тропически край; това е било толкозъ по-тежко и мжчително за него, че въ това сжщо врѣме, когато той се отдалечавалъ отъ България, тя ехтяла отъ радостний гърмежь на освободителната война, и вече разгръщала топли обятия за всичкитѣ си чеда, пръснати и прокудени по чужбини. Той тръгналъ съ парахода на 17 септемврий 1877 г. Участьта на д-ръ Любенова споделяять и единъ другъ българинъ, търновчанинъ, д-ръ Полъ-Маркъ, сжщо възпитанникъ на медицинското училище при Сарай-Бурну. Той, макаръ че билъ изслужилъ срока си, а още старъ и боленъ, билъ испращанъ сжщо да служи въ Еменъ, за наказание, че ималъ познанство съ генерала Игнатиева, у когото по нѣкога ходялъ.

Прѣди да ни заведе въ Еменъ, авторътъ ни расправя бѣгло, но твърдѣ живо, пжтешествието си за тамъ. Първото спиране на парахода, слѣдъ минуването Дарданелитѣ, станало на островъ Лимносъ, дѣто трѣбвало да излѣзать семействата на наскоро заточенитѣ тамъ паши и други турски голѣмци, направени отвѣтственни за несполукитѣ на Турция въ още трающа та война. Между тѣхъ се намиралъ и Абдулъ-Керимъ паша, главнокомандующиятъ на турскитѣ войски въ началото на войната. Заедно съ други велможи и той самъ дошълъ на парахода. Отъ разговора имъ съ единъ паша, д-ръ Любеновъ узналъ, че тѣ биле пратени тука, за да се чуе, че ако не бѣхж станали прѣдатели, Русия не можеше да надвие. Самъ Абдулъ Керимъ паша доста раздразжено казалъ: „Азъ прѣзъ 37 годишното си слугуване не станахъ прѣдатель, та сега ли? Най-послѣ, ако азъ пропуснахъ руситѣ прѣзъ Дунава, то защо тѣ не ги спрѣхж на Балкана?" Падналиятъ фелдмаршалъ умрѣлъ не слѣдъ много на тоя сжщи островъ. Авторътъ подиръ това ни расправя за Портъ Саидъ, пристанище на сѣверний край на Суезкий каналъ, за неговитѣ великолепния и богати магазии съ индийски и китайски произведения, силно търговско оживление, многолюдни улици и пр. При пжтуването прѣзъ самий каналъ той билъ свидѣтель на слѣдующата характерна случка: „Въ парахода имаше, казва той, турска войска — новобранци, които се испровождаше въ Еменъ. Въ това врѣме нѣкои отъ войницитѣ захванахж да се хвърлять отъ парахода въ водата и прѣминувахж на отсрѣщния брѣгъ. Тѣхния офицеринъ (колъ-агасж) като видѣ,

че по тоя начинъ отъ парахода ще избѣга повечето войска, посочи револвера си на избѣгалитѣ, но въ това врѣме другъ единъ войникъ бутна офицерина въ водата, а слѣдъ него и той се хвърли та избѣга!“ А при огиването отъ Суезъ, южното червеноморско пристанище на канала, той расказва другъ единъ комиченъ епизодъ — тоя пѫть за Полъ-Марка. „Моятъ другарь, Полъ-Маркъ, за малко щеше да остане въ Суезъ: той обичаше всѣкога и всѣкждѣ да закъснява, по привичка и по принципъ. . . Но благодарение на неговата шикозна външность, като бѣше съ форма, съ появяването си на брѣга, почна да вика, та принуди капитанина да спре парахода, (който билъ тръгналъ вече) и да го прибере. Ако да не бѣхѫ нещитѣ му въ парахода, за него бѣше добъръ случай да избѣга“. Отъ Суезъ нататъкъ, прѣзъ Червеното Море, кормчий на парахода билъ единъ голъ арабинъ, който ималъ една прѣсгилка на корема и една бѣла чалма на главата. Когато се побърквалъ пѫтя, той слазялъ въ морето да разгледа дъното му и да управи пѫтя пакъ... Интересътъ на книгата расте съ всяка страница. Читательтъ съ удивление гледа прѣдъ себе си единъ новъ и любопитенъ миръ. Занимателенъ е и расказа за турскитѣ хаджии въ парахода, които отивали за Мекка.

Самиятъ Еменъ, крайната цѣль на пѫтешествието си, д-ръ Любеновъ описва още пò-подробно и приковава вниманието на читателя чрезъ яркитѣ, любопитни и нови очерки на тоя отдалеченъ и почти фантастически за насъ край, който той е ималъ случай да обиколи и кръстоса по всичкитѣ посоки. Очевидно, че авторътъ не е оставалъ пасивенъ къмъ тая чужда и умразна за него страна, дѣто е отивалъ противъ волята си, и е вниквалъ въ всичко, което рѣзко я отличава отъ Европа, распитвалъ е, интересувалъ се е, почти изучавалъ земята, за която е билъ рѣшилъ да ни напише въспоминанията си. Така, той ни изобразява Еменъ и главнитѣ негови градове и мѣстности; природата му, климатическитѣ условия, нравитѣ на жителитѣ, животътъ имъ, културата, економическото състояние, администрацията и пр. Честита Арабия излазя прѣдъ очитѣ на читатея съ сичката си релефность; единъ новъ миръ, радикално противоположенъ на европейский. Въ своята добросъвѣстность и досѣтлива точность д-ръ Любеновъ не е забравилъ да ни даде и имената на другитѣ българи, които сѫ живѣли като военни доктори въ сѫщата страна, именно: д-ръ Хр. Стамболски, който сега е градски лѣкаръ въ Казанлѫкъ, д-ръ Желѣзъ Драгановъ, градски лѣкарь въ Силистра, д-ръ Василъ Марковъ, градски лѣкаръ въ Копривщица, (тозъ послѣдниятъ е прѣживѣлъ 7—8 години въ Еменъ съ жена си — единичката българка, която е била въ Арабия)*) Но въ тоя далеченъ прѣдѣлъ сѫ оставили кости и нѣколко наши българи, въспитанници на цариградското медицинско училище: д-ръ Петръ Димитровъ, самоковецъ, когото наричали обикновенно Пиеръ. Той билъ послѣдния българинъ, който останалъ и слѣдъ освобождението на България въ Еменъ. Но прѣзъ 1881 год. заболѣлъ и, вѣроятно, като прѣдчувствовалъ смъртьта, пожелалъ — и тѣ му позволили — да си дойде въ отечеството, та да умре на родната земя. Нещастниятъ нѣмалъ това утѣшение. Още на първия день въ парахода издъхналъ и тѣлото му било хвърлено въ морето на рибитѣ! Още пò-трогателна е кончината на д-ръ Никола Карагьозовъ търновецъ. Споредъ мнѣнието на д-ръ Любенова, съ когото били другари, него го убили прѣждеврѣменно двѣ нѣща: грубото отнасяне и постоянни преслѣдвания на командирътъ на табура и отчаянието отъ невъзможностьта да се възвърне въ свободното си отечество; той билъ умрѣлъ отъ скоропостижна смърть.“ Азъ бѣхъ се виждалъ съ него прѣди 5—6 деня; той бѣше съвършенно здравъ и ми казваше: ехъ да можахъ да чуѭ отъ нѣкого българския маршъ! (за който челъ въ нѣкой френски вѣстникъ, че се захващалъ съ думитѣ: Gronde Maritza teinte de sang.. (Шуми Марица окървавена), и да умрѫ не ще ми бѫде жално! И той, горкиятъ, умрѣ безъ да чуе българскиятъ маршъ, безъ всѣкакъвъ обрядъ, безъ попъ, безъ.

*) Трѣбва да прибавимъ тука и д-ръ Черневъ, умрѣлъ пò-лани въ Пловдивъ. Р.

отѣло, безъ да има кой да му види гроба и да му запали една свѣщь," така завършва д-ръ Любеновъ.

Но ние рискуваме да перефразираме, или прѣпишемъ цѣлата книжка, пълна съ такъвъ постояненъ интересъ и поучителность, затова оставяме на читателитѣ си удоволството сами да я прочетжтъ. Тая книга е едно доказателство какъ може да бжде човѣкъ полезенъ въ всичко и на всякждѣ, стига да е вникналъ добрѣ въ работата, съ която се е натоварилъ, и да знае честно и добросъвѣстно да я извърши. Д-ръ Любеновъ завръшва въспоминанието си за Еменъ по слѣдующиймачинъ:

„Съ една дума, въ Еменъ не вижда человѣкъ друго, освѣнъ голо население и пусти мѣста, голи скали съ безводни пустини, съ нажеженъ отъ слънцето пѣсъкъ и цѣли страни, въ които нѣма ни рѣкичка, нито трѣвица. Пжтникътъ тамъ, освѣнъ теглота и утомления, друго нищо не усѣща. Отъ таква пѣсъчлива, безплодна и безжизненна земя, каква ли облага може да очаква Турция? Тя е просто една язва за нея, но ако би да я напустне, може да изгуби светитѣ мѣста, дѣто огромни богатства похождатъ отъ всичкия мюслюмански свѣтъ.

А кой знае, — може би и тази земя да очаква своя вѣкъ. Народитѣ сж като цвѣте. Всѣко цвѣте цъвти въ своето врѣме. Ще дойде, може би, врѣме, когато отъ днешна цвѣтуща Европа, отъ нейнитѣ художества и искуства да неостанатъ никакви слѣди, а въ тѣзи затънтени мѣста да се развие индустрията, художествата и, въобще, всичкитѣ науки. Може би да се испълнятъ думитѣ на великия поетъ-философъ В. Хюго: „Цивилизацията, която днесь цъвти въ Парижъ, Берлинъ, Лондонъ ще дойде врѣме, когато ще цъвти по пространнитѣ пустини на Африка и Азия."

Записки на единъ осжденъ, отъ Ив. Ев. Гешовъ. Часть I. (Пер. Спис. на бълг. кн. дружество, книжка XXXIV).

„Къмъ васъ, забравени герои, съ които съмъ охкалъ подъ истий покривъ и пъшкалъ подъ сжщата стрѣха, къмъ васъ лѣти първата ми мисъль, като почвамъ да пиша тия страници изъ историята на общитѣ ни страдания. Очевидецъ на страхотиитѣ, които вие видѣхте, съпричастникъ въ нѣкои отъ теглата, които вие теглихте, азъ никога не щж забоража нито голѣмината на вашитѣ страдания, нито величието на ваший героизмъ. Помня ви, скромни труженисти, какъ вие тръгвахте за бѣсилото, като древни доблестни стоици въ тоя новъ развалень свѣтъ, безъ да пустите въздишка, безъ да поронитѣ сълза. И вамъ, страдалци за невкусена свобода, мжченици за неопитани народни правдини, светци на нова България, вамъ поднасямъ тоя споменъ, вамъ посветявамъ тия страници!"

Съ това прочувствовано и патетическо обращение захваща г. Ив. Ев. Гешовъ своитѣ интересни записки, които обзиматъ периода на неговътъ затворъ въ Пловдивъ, прѣзъ 1877 година, и трагическитѣ сцени, на които е билъ свидѣтель въ сжщото врѣме. Запискитѣ на г. Гешова ние бѣхме вече слушали единъ пжть, още отъ ржкопись*), но и по напечатването имъ, ние съ още по-голѣмо наслаждение ги прочетохме. Ние му благодаримъ, дѣто се е потрудилъ да подѣли съ насъ впечатленията си отъ тая трагическа епоха, съ която се захваща новѣйшата ни политическа история; да ни ги прѣдаде вѣрно, просто и изящно, а главното — и то е такава рѣдкость въ нашата литература отъ подобенъ родъ — непретенциозно, безъ желание да блъсне другитѣ въ очитѣ съ своитѣ патила или заслуги — и да запази за скрижалитѣ на историята паметьта на тие непознати героизми, на тие мрачни ресигнации, на тие длъбоки и мълчаливи страдания, пълни за насъ съ такъвъ трагически смисълъ и назидателность. Като четешъ въспоминанията на г. Гешова, чини ти се че, прѣживявашъ самъ оние страхове, вълнения и мжки, които той е испитвалъ въ затвора си, ожидающъ на всѣки часъ да послѣдва участьта.

*) Въ литературната вечеринка дадена лани въ столицата.

на другаритѣ си, осѫдени на смъртъ, като него, които единъ по единъ се извикватъ и прикачватъ на бѣсилото . . .

Г. Гешовъ е билъ арестуванъ въ врѣмето на русско-турската война, за дѣто е съобщавалъ на европейскій печатъ и на европейци пѫтешественници за баташкото клане и за нечутитѣ страдания на българитѣ. Мрачна е картината която ни дава на затвора си, но мрачна е и опая, която е вънъ него, тя е мрачна до подлость. Виждашъ паниката, която е испълнила всяка българска душа и малодушието, което диктува най-нискитѣ и унизителни дѣйствия. Тогава се подписватъ адресси до „честитиятъ и благословениятъ Султанъ, царь на царетѣ“ и пр., съ заявление на гореща преданность и безконечна благодарность за блаженния животъ, който раята вкушава подъ сѣнката на „всемилостивия царь,“ и съ благопожелания за съкрушението на „врага“ (русситѣ). Тогава се измисловатъ отъ св. Синодъ и пѣятъ въ черковитѣ молитви, въ които се призовава божията милость и дѣсница да дадѫтъ побѣда „самодержавнѣйшему господарю нашему, Султанъ Хамиду и да покорѫтъ подъ позетѣ му всѣки врагъ и супостатъ“! . . Такива чудовищни работи щехѫ да бѫдѫтъ необяснимы, а още по-малко простими, ако да не бѣхѫ прѣдизвикани отъ ужасътъ на единъ чудовищенъ терроръ, който е рѣдкость въ историята на народитѣ. . . .

Но изображението на тие грозотии, както и на картинитѣ на турскитѣ тъмници, на тѣхнитѣ свирѣпи аргуси — заптиетата, и на варварщината на началницитѣ имъ, освѣтлява се отъ блѣднитѣ героически образи на нашитѣ братя, които съ мълчаливо сбогомъ къмъ България и къмъ свѣта, безъ ридания, безъ вопли, отиватъ кротко, за своята нескриваема прѣданность къмъ отечеството, да мрѫтъ, и да се принесѫтъ жертва искупителна за свободата му. . .

Като чете человѣкъ тие трепещущи страници неможе, като българинъ, да не каже съ дълбока въздишка: „да, само тогава е имало истински патриотизмъ, само тогава човѣкъ е можелъ да бѫде истински патриотъ — защото е можалъ безкористно да се жертвува за отечеството! . .“ И самиятъ авторъ въ заключение свършва съ слѣдующитѣ размишления:

„...Тѣ ни дадоха единъ великъ примѣръ. И днесь още тия покойници отъ своитѣ студени гробове ни учатъ единъ урокъ, който никой живъ съ пламенна душа не може ни прѣподава — какъ трѣбва да се прѣзира животътъ, какъ трѣбва да се умира за отечеството.“

Г. Гешовъ ни явява, че това е първата часть само отъ запискитѣ. Не ще ли видимъ скоро обнародвана и осталата часть отъ тѣхъ?

„Горгулята, Брѣзникъ, Трънъ, Пиротъ, или Брѣзничко-трънский отрядъ въ сръбско-българската война“ Исторически разборъ отъ Х. Г. Х. София 1890.

Това е една обширна и твърдѣ подробна критика на книгата: *„Горгулята, Брѣзникъ, Трънъ и Пиротъ или Брѣзничко-трънский отрядъ въ сръбско-българската война прѣзъ 1885 година“* (материали за описвание историята на сръбско-българската война) отъ П. Г. Х. Тоя критически трудъ принадлежи на перото на единъ отъ нашитѣ офицери, както и горѣпоменатата книга, разборътъ на която е прѣдмѣтъ му. Като притурямъ и *Военно-историческій очеркъ на българо-сръбската война прѣзъ 1885 година* отъ К. Н. — това сѫ единственнитѣ сериозни съчинения, които съставляватъ склада на нашата военна литература по сръбската война, или по-добрѣ да кажемъ: на нашата военна литература, защото ние не включаваме въ нея „Военния Журналъ“, както и купътъ учебници и брошури по разнитѣ клонове на военното дѣло, служащи за рѫководства на офицери и солдати.

При такава оскудность на книги, писани отъ военни лица, която още повече поразява при огромната ни масса отъ офицери, почтенна часть отъ които сѫ добили висше образование, ние съ удоволствие посачаме труда на г. Г. Х. Г.

Ние нѣмаме нито нужнитѣ специални знания, нито цѣльта, да оцѣняваме основателностьта на твърдѣнията, ни правотата на оцѣнкитѣ и прѣсждата, които г. критикътъ прави по разглеждането книгата на коллега си Н. Г. Х. Ние толкозъ по-малко можемъ да направимъ това въ случая, като се третиратъ дѣйствия и случки станали въ театрътъ на самата война, дѣто лично не сме присжтствували. Но ние можемъ да констатираме, че имаме прѣдъ себе си едно смѣло, вѣщо и литературно написано критическо съчинение, съ пълно владѣние на прѣдмѣта и съ богатъ багажъ отъ познания по военната наука. Между многото факти, вѣрностьта на които авторътъ усторява, или отрича, той съ особенна строгость посѣга на пристрастното расхваляние способностьта и заслугитѣ на началника на *Брѣзничко-трънский отрядъ* (капитанъ Попова), отъ автора на критикуемата книга, който, критикътъ дава да се разбере, че е пакъ самъ началникътъ на Брѣзничко-трънский отрядъ. Той го обвинява даже, че *съчинява,* като туря въ устата на сжщий отрядовъ началникъ рѣчи, „въ които вече мирише на Наполеоновъ духъ;" така, въ устата на К. П. сж турени подобни думи към солдатитѣ му: „Надъ васъ днесь гледатъ нашитѣ другари отъ върховетѣ на Сливница!" които напомнятъ Наполеоновитѣ думи прѣдъ пирамидитѣ. . . . Но ке това е най важното въ критическия разборъ на Х. Г. Х., а принципиалнитѣ разсжждения по военната тактика, стратегията и всичко що влазя въ широката область на военната наука, свързано съ специалното разглеждане дѣйствията на нѣкои части отъ нашата армия въ сръбско-българската война. Г-нъ Х. Г. Х. често, за да подкрѣпи аргументитѣ си, прави силки изъ военната история и цитира примѣри отъ прочутитѣ пълководци. Заедно съ освѣтлението на много факти отъ войната, той дава единъ сериозенъ материалъ за историята ѝ и въ сжщото врѣме единъ прочитъ отъ голѣма поучителность за военни человѣци, за това и ние не можемъ да не пожелаемъ размножаването на книги по военното дѣло, като тая вѣщо и свѣстно написани.

Родопитѣ и рилската планина, отъ Ст. Георгиевъ. (Сборникъ на Мин. на Нар. Просвѣщение книга III).

Кресненската клисура, отъ В. К. (Библиотека Св. Климентъ, книжка XIII—XIV).

Нашата дескриптивна литература е бѣдна до крайность. Познанството съ природата на отечеството ни е най-малко било прѣдмѣтъ за писане у пишущитѣ у насъ. Чудеснитѣ и разнообразни картини, съ които България поразява почти на всяка стжпка, твърдѣ малко сж привличали и привличатъ вниманието на нейнитѣ обитатели. По тая причина ние нѣмаме още не само свѣдѣния подробни и точни за характера и особеноститѣ, ако не на всичкитѣ прѣдѣли на отечеството си, то поне на най-важнитѣ и най-интереснитѣ, по даровеτѣ на своята природа. Но не е това само—ние до скоро нѣмахме даже свѣстна и по-вѣрна география на България, и нещехме още за дълго врѣме да я имаме, ако да не бѣше се потрудилъ единъ чехъ, г. Шкорпилъ, да ни състави географията на България, както единъ другъ чужденецъ, отъ сжщата народность, г. Иричекъ, ни подари една добра българска история.

Горѣозначенитѣ два труда сж едно приятно явление въ тая пустиня, и ние ги привѣтствуваме отъ сѐ сърдце.

Г. Георгевъ, който е ботанизиралъ по двѣтѣ грамадни планини на България, Родопитѣ и Рила, въсползувалъ се е отъ случая и заедно съ коллекцията отъ тѣхната флора, поднася ни и описанието имъ въ оро и идрографическо отношение, заедно съ климатическитѣ имъ условия. Ние првъ пхть срѣщаме тамъ имената на купове бърда, върхове, рѣки и мѣстности, за които никакво понятие не е имало у повечето у насъ. Колкото това и да е написано бѣгло и сухо, интересующиятъ се читатель ще го прочете съ благодарение.

А статията на г-нъ В. К., ни описва една живописна клисура, при Кресна планина, която е непозната дори и съ името си на голѣма часть отъ българитѣ, вщото е въ Македония, за която много викаме и много малко знаемъ. Статийката е много малка, а авторътъ ѝ, който се види да живѣе въ Македония, би могълъ да ни даде още много нови и приятни картини отъ тая страна, понеже за природата ѝ, много отлична отъ природата на собствена България, ние знаемъ само толкова, колкото ни сж прѣдали европейски пжтешественици.

Х.

Приехж се въ редакцията слѣдующитѣ нови книги и издания:

Библиотека св. Климентъ, книжки XIII—XIV, София, 1890.

Вѣнецъ, брой 2 и 3. издатель-редакторъ Д. Ц. Коцовъ, Руссе, 1890

Домашенъ приятель, мѣсечно списание, брой 12, издава бълг. евангелско дружество, София 1890.

Сждебна библиотека, книга II, година третя. Редакторъ-издатель И. Н. Миптовъ. Пловдивъ 1890 год.

Великитѣ сили: умътъ, геният и енергията, редактиралъ Ю. К. Бострема, прѣвелъ отъ русски А. И. Гуджевъ. Свищовъ, 1890, цѣна 4 лева.

„Гургулята, Брѣзникъ, Трьнъ и Пиротъ, или Брѣзнишко-Трьнский отрядъ въ срьбско-българската война.“ Критически разборъ отъ Х. Х. Г. София, 1890 цѣна 1 левъ 20 ст.

Убийството на Регина Шишманова и на внучката ѝ Даринка Павловичъ. (Изъ голѣмитѣ и знаменити български процесси) отъ * * * София, 1890, цѣна 50 ст.

Новѣйша история, отъ френската революция до днешното врѣме. Съставилъ по запискитѣ на профессора Григоровича, Димитръ Д. Агура. София, 1890. Цѣна 2 лева 50 ст.

Наль и Дамаянти, индийска повѣсть, прѣводъ отъ русски. София 1890. Цѣна 1 левъ.

Живѣе само онзи, който има
Въ душата си незиблемъ идеалъ,
И съ вѣра чиста, непоколебима
Всецѣло нему той се е прѣдалъ. . .
Прѣдалъ се е не само на слова,
А труди се настойчиво и смѣло
Товъ идеалъ да въплоти въвъ дѣло;
Кой прѣдъ сждътъ на хорската мълва
Своїто чело
Въ смущение не свожда недостойно,
А слѣдува изъ пжтьтъ си спокойно.

С.

ВѢСТИ.

Новий романъ на Емиль Зола. Емилъ Зола обнародва въ „Gil Blas" новий си романъ: L'Argent (Пари). Въ това ново съчинение знаменитий глава на натурализмъта, е искалъ да прѣдстави въ образитѣ на героитѣ и героинитѣ си неодолимия бѣсъ и жажда за бързо обогатяване, чрезъ помощьта на спекулянцитѣ и игритѣ въ бурсата, на обществото отъ XIX вѣкъ, бѣсъ, който е и главния двигатель на всичкитѣ грандиозни прѣдприятия, изобрѣтения, социални трусове, и прогресъ. . .

———

Императоръ Вилхелмъ за класическитѣ язици. Въ Берлинъ сѫ се открили засѣданията на комисията, натоварена да се занимае съ въпроса на школската реформа. Германский императоръ самъ се е намѣрилъ по тоя случай тамъ и лично е открилъ засѣданията съ една рѣчь, която е произвела силна сансация въ цѣла Германия. Излазя, че господарьтъ на Германия, исключителната страна на класическото образование, има твърдѣ реаленъ и дори отрицателенъ възгледъ на въпроса за изучението класическитѣ язици въ нѣмскитѣ училища. Той положително е отрѣкълъ нуждата отъ непрѣмѣнното знаяне латинский языкъ и даже грьцкий и наипра, че нѣмскитѣ училища не се грижатъ достаточно да приготвятъ хора „за борба съ живота". „Искамъ, казалъ между другото, да видѫ националний елементъ укрѣпенъ чрезъ изучението на историята, на географията и легендаритѣ прѣдания, а най-паче историята на нѣмский народъ." Това авторитетно и неожидано заявление, надошло отъ такова високо мѣсто, твърдѣ смутило умоветѣ на германскитѣ професори и учени, които както е извѣстно, сѫ твърдѣ привязани на традицитѣ на класицизма.

———

Юбилей на „Вѣстникъ Европы." Въ края на миналата година редакторъ-издательтъ на руский журналъ „Вѣстникъ Европы" г. М. М. Стасюлевичъ, е отпразднувалъ двайсеть и петь годишното сѫществувание на тоя журналъ, който той е основалъ. Маститий дѣятель е посветилъ сичкий си животъ на успѣха на това списание. Вопрѣки многото прѣпятствия, той успѣ да създаде истинско литературенъ и политически органъ, воденъ сѐ въ едно опрѣдѣлено направление и въ духа на свободата и европеизмътъ. Въ „Вѣстникъ Европы" сѫ взимали участие цѣлъ редъ блестящи имена, като: Погодинъ, Костомаровъ, Спасовичъ, Соловьевъ, Кавелинъ, Пипинъ, Гилфердингъ, Тургеневъ, Гончаровъ, Полонский, Салтиковъ (Щедринъ) и пр. „Вѣстникъ Европы" минува днесь за органъ на либералната, „западническата" партия въ Руссия и въ въпроси отъ външната политика той исказва възрѣния твърдѣ смѣли и даже често противоположни на оние, които сѫ усвоени отъ външнитѣ рѫководящи сфери, търпимость необяснима, ако се вѣрва на онова, което е прието да се проповѣдва за строгостьта на русската цензура.

———

Цезарь Каскабель. Знаменитий френски романистъ Жуль Вернъ, съ нѣкои отъ фантастическитѣ пѫтешественни романи на когото е запозната българската читающа публика, е напечаталъ като подаръкъ за нова година, новъ романъ: „Цезаръ Каскабель". И тоя романъ, по разнообразие и драматически епизоди, не пада по-долу отъ най-добритѣ му. Жуль Вернъ прави героятъ си да извършва пѫтешествието си отъ Америка до Европа по съвсѣмъ новъ пѫть и нова посока, безъ да прѣплува Атлантический океанъ: той минува отъ единий материкъ на другий прѣзъ сѣверний полюсъ, по ледоветѣ на полярното море. Романътъ е раскошно илюстриранъ съ прѣкрасни картини и пейзажи, които освѣтляватъ текста.

———

Награда на г. Верковича. Народното Събрание е отпуснало на г. Верковича пенсия отъ 300 лева на мѣсецъ. Както е извѣстно, г. Верковичъ, ако и сърбинъ отъ Босна, е заслужилъ много на българското дѣло чрѣзъ своята дѣятелность. Той е събирательтъ на извѣстнитѣ „Песме македонскихъ бугара", както и на пѣснитѣ подъ название „Веда Словена". При всичката оспоримость на пълната автентичность на тие български пѣсни, тѣ пакъ прѣдставляватъ голѣмъ интересъ за фолклориста и филолога. Послѣдното дѣло на г. Верковича е „Етнографията и статистиката на Македония".

Сказки въ Пловдивъ. Въ Пловдивъ сѫ се захванали, както всяка година, по това врѣме, вечернитѣ зимни сказки. Първата е била дадена отъ г. д-ръ Янколова върху д-ръ Коховото изобрѣтение, а втората отъ г. Баламезова, върху „Народническата литература въ Русия и нейний прѣдставитель Глѣбъ Успенский".

Подписка за памятникъ. Въ Германия се събира подписка за издигане въ Липиска памятникъ на тримата велики изобрѣтатели на печатното дѣло: Гутенбергъ — изнамѣрвачъ на печатането, Зенефелдеръ — на литографията, и Фридрихъ Кенигъ — на скоро-печатната машина.

Изложение на г. Мрквичка. Миналий ноемврий бѣше открито въ столицата, въ растояние на двѣ недѣли, изложение отъ оригинални картини, отъ г. Мрквичка, прѣподаватель по рисованието въ тукашната мѫжка гимназия. Картинитѣ на брой до 50 прѣдставлявахѫ сцени изъ българский животъ, разни български типове, и видове отъ българската природа. Имаше нѣкои отъ тие произведения твърдѣ сполучени и тѣ привличахѫ особенно вниманието. Ако се не лъжемъ, това е второто картинно изложение, слѣдъ г. Димитровото (на 1884 г.) въ София.

„Въ ожиданіи". Подъ това название е обнародванъ на руски въ *Кіевское Слово* малкий расказъ на И. Вазова „Стоянчо отъ Вѣтренъ",*) на който сюжета е изъ сръбската война. Сѫщий прѣводъ е билъ прѣпечатанъ и въ други русски издания.

Награда. Г. А. Безеншекъ, прѣподаватель на стенографията въ пловдив. реална гимназия, билъ удостоенъ отъ френский министръ на просвѣщението съ награда Les palmes d'officier d'Academie, за своето дѣятелно участие въ международний стенографически конгресъ въ Парижъ, както и за една книга, обнародвана на словенски язикъ, по парижкото всемирно изложение, и прѣведена вече и на други язици.

Григорий Данилевский. Поминалъ се е въ Петербургъ извѣстний русский романистъ Григорий Данилевский. Той се е отличилъ съ своитѣ исторически романи, зети изъ русското минало. Отъ тѣхъ най-забѣлѣжителни сѫ: „Девятый Валъ", „Черный Годъ" и пр.

Поминалъ се е извѣстний французски романистъ Октавъ Фейе (Feuillet). Най-добрият му романъ е: La roman d'un jeune homme pauvre. Той е прѣведенъ на български отъ г. П. Р. Славейковъ подъ название: „Историята на бѣдний момъкъ."

Ц—въ.

*) Напечатанъ въ 2-й томъ отъ Христоматията на Ст. Костовъ и Д. Мишевъ.

ДЕННИЦА.

ЕПИТРОПЪТЪ.

(Въспоминание)
отъ
Ивана Вазовъ.

Помня го още харно: ѣдъръ, пъленъ, високъ, широкогърдястъ бѣше дѣдо хаджи Енчо. Планина човѣкъ. Но кротъкъ и безврѣденъ. И сега ясно виждамъ неговото черно, голѣмо, дълго лице, съ благодушно, добро, тѫжно изражение, нашарено съ широки грапели отъ двѣтѣ страни на носа, съ малки подстригани мустаци, разрѣзано съ голѣми дебелобрънести уста, изъ които излазяше на талази гръмовитъ гласъ, отъ който екнеше цѣлата класна стая, дѣто се учахме. Виждамъ го хубаво и сега съ сукнената му тъмнокафява салтамарка съ ожуленитѣ отъ прѣдъ рисови кожи, съ широкий пъстъръ тараболузъ, който му припасваше атлетический и могущественъ кръстъ, и държеше многодипляститѣ му съ голѣмо дъно черни шалвари. Хаджи Енчо бѣше епитропъ училищни. Простъ, малограмотенъ, но твърдѣ усърденъ. Той само, единъ отъ всичкитѣ епитропи, навѣщаваше училището обикновенно по единъ и два пѫти въ недѣлята. Азъ го помня вѣчно епитропъ. Общината всяка година го прѣизбираше: знаяхѫ, че какъвто и да бѫде съставътъ на настоятелството, хаджи Енчо като бѣше вѫтрѣ — всичко отиваше на редътъ си. Той прѣдвиждаше сичкитѣ нужди, доставяше сичкитѣ потрѣби, поправяше всичкитѣ недостатки на училището. Чешмата ли училищна прѣстане, стъкло ли се счупи на прозореца, мазилото отъ стѣната ли се откърти и падне, дърва ли за зимасъ дотрѣбватъ за да се палатъ собитѣ на училищата — на всичко това на срѣща стоеше неуморимиятъ хаджи Енчо... Хаджиятъ се бѣше свикналъ съ тие грижи, редовното забикаляне училището бѣше станало за него една потрѣбность, въ която не липсваше при желанието да бѫде полезенъ, и извѣстно тщеславийце: той чувствоваше, че е станалъ необходимъ въ общината, и това гордо съзнание утрояваше рвѣнието му

да запази за всегда това завидно положение. . . Зли язици пошушвахѫ, че рѣвностьта на хаджиятъ не бѣ съвсѣмъ безкористна, че той поикономисвалъ за себе нѣщо при харчоветѣ, които правялъ за училището, но това бѣше чиста клевета, свойствена на малкитѣ души, които подъ всяко добро дѣло виждатъ лоши побуждения. . . Но тоя добросъвѣстенъ човѣкъ не се ограничаваше само съ това; често той понадничаше и въ классното отдѣление за да контролира вървежа на образователното дѣло въ градеца.

— Добъръ ви день, даскале! Слушатъ ли, слушатъ ли младенцитѣ? изгърмява съ гороломния си гласъ хаджи Енчо, като влазя ненадѣйно въ класътъ и прѣсича на най-интересното мѣсто учителя ни, който ни расправя за Реформацията, по Шулгиновата всеобща история.

Избухването на хаджи Енча посрѣдъ урока, причини внезапно мрътва тишина, па послѣ хванатъ да се чуватъ глухи кискания по чиноветѣ.

Учительтъ става отъ столътъ си, и съ една приятелска, почтителна усмивка на устнитѣ, кимнува мълчишката на епитропа и му помѣстя стола си да сѣдне.

Хаджи Енчо сѣда, като силно въздиша отъ умора и си прави вѣтъръ съ чървената кърпа.

Учительтъ продължава стоешкомъ урока си за Лютера.

Хаджи Енчо слуша съ голѣмо внимание. Очевидно, тоя достоенъ человѣкъ твърдѣ го интересува епохата на реформацията. . . Но той не стои много тукъ; слѣдъ като хвърли бѣжливъ погледъ въ сичкитѣ чинове да види заняти ли сѫ, и на ниския потонъ, и на пола, който тукъ тамъ се е продънилъ и има нужда отъ поправка, хаджиятъ стане, поздрави съ малъкъ темена учителя и си излѣзе.

Класний учитель тогава пакъ се приятно усмихна, земе си стола, и продължава урока си, срѣдъ едно ново весело шушукане на чиноветѣ, съ което се испраща епитропа.

Подиръ малко отъ вънъ се чуватъ виковетѣ на хаджи Енча, който още отъ двора се кара на шумящитѣ дѣца въ началното училище, което отива сѫщо да инспектира.

Истина, тие невинни инспекции развеселявахѫ учителитѣ, но ги държахѫ и въ респектъ! Голѣмото грапаво и благо лице на епитропа, което на всяка минута можеше да имъ се испрѣчи, заставляваше ги да бѫдѫтъ точни на часоветѣ си. По тоя начинъ хаджиятъ даваше и нравственъ потикъ на успѣха на просвѣщението въ градеца.

И ние сѫщо бѣхме привикнали на честитѣ посѣщения на епитропа. Тѣ винаги се почти случавахѫ когато бѣхме на урокъ, тѣ ни доставяхѫ скѫпо развлѣчение всрѣдъ скуката на класното занятие, състояще отъ прѣдаване на наученитѣ уроци и слушане утрѣшнитѣ. Всички съ нетърпѣние се извръщахме къмъ вратата, колчимъ тя се бутне отъ нѣкого, съ надежда да видимъ обичната фигура на хаджи Енча, която да

внесе освѣжително разнообразие въ положението. Нѣколко задушени и прѣкъснати кискания бѣхѫ тъй приятни, тъй сладки тогава! Защото епитропътъ, при всичко че се вардеше да говори повече отъ обикновеннитѣ си поздравителни слова: „Добъръ ви день даскалъ! Слушатъ ли, слушатъ ли младенцитѣ?“ но въ неговото голѣмо лице, въ изражението на спокойниятъ му и честенъ погледъ, въ отпуснатото му, тежко и достолѣпно сѣдене на учителския столъ, криеше се такъвъ необяснимъ комизмъ за насъ, щото пие тозъ часъ си запушахме устата и навождахме главитѣ на чиноветѣ. Младитѣ души сѫ присмѣхулни — не отъ злость, а отъ неодолима потрѣбность за живи вълнения. Когато го срѣщняхме на пѫтя, тоя человѣкъ не ни докарваше никакъвъ смѣхъ, нѣмаше въ себе си нищо смѣшно — и той като всичкитѣ други хора — но въ класа когато дойдеше, единъ потокъ отъ веселость напояваше атмосферата. Може-би и приятната усмивка на учителя тогава да ни заразяваше и да окуражаваше къмъ подобна невъздържима веселость, макаръ, че тая усмивка имаше съвсѣмъ друго побуждение, защото тя стереотипически сѫщата лъсваше на устнитѣ му и при срѣщата му съ всѣки другъ епитропъ или прѣденъ гражданинъ въ общината. Имаше въ тая приятна усмивка нѣкаква смѣсь отъ привична вѣжливость на просвѣтенъ человѣкъ и раболѣпность на български учитель, който знае че срѣщнатиятъ господинъ може да повлияе на сѫдбитѣ му — ако му скимне. Едно невнимание къмъ влиятелния гражданинъ, едно упущение да го поздрави, или какво годѣ друго небрѣжно отношение къмъ особата му, можеше да хвърли въ душата му сѣмето на едно недоволство, отъ което се изхлупваше една умраза, една интрига, едно гонение. . . . Нашиятъ учитель, който бѣше вънкашенъ, но вече заселенъ въ града, жененъ и съ челядь, знаеше, че едно остаяне безъ работа бѣше голѣмо нещастие за него. . . Прочее, тая краснорѣчива усмивка бѣше единъ щитъ за учителя, единъ гръмоотводъ противъ възможнитѣ молнии на едно неволно разсърдено чорбаджийско честолюбие. И тя му бѣше станала обикновенна, и почти не му костуваше нищо, както това бѣ въ началото на неговото настаняване тука; тя се появяваше вопрѣки волята му, като единъ инстинктъ вече. Усмивка пълна съ дълбокъ трагизмъ. Въ тая усмивка е цѣлата история на Голготата на ония сюблимни герои въ турско врѣме, които се наричахѫ общински учители.

При всичката простотия, доброта и наивность на хаджи Енча, учительтъ ни, изведнажъ, слѣдъ обязателната усмивка, добиваше принужденъ видъ, фразата му ставаше твърда, гласътъ строгъ, почти треперливъ; очевидно, той се стѣсняваше и даже вълнуваше. Хаджи Енчо нищо не отбираше отъ онова, което се расказваше тамъ, но той знаеше че едно най-нищожно обстоятелство можеше да подѣйствува на епитропа и да го направи да излѣзе недоволенъ тоя пѫть отъ классната зала, а хаджи Енчо бѣше единъ факторъ въ сѫдбата му. . . Види се за това

и учительтъ имаше грижа винаги, въ присѫтствието на епитропа, да извиква най-добритѣ отъ насъ да ги испитва по урока имъ. Ако случайно нѣкой не даде правиятъ отговоръ учительтъ не даваше съ никакъвъ неудобрителенъ знакъ това да се разбере отъ епитропа, но въ своята добросъвѣстность поправяше ученика по единъ ловъкъ начинъ. По урока, напримѣръ, за физиката.

— Какви биватъ тѣлата, които сѫ въ природата? пита учительтъ.

Ученикътъ се затруднява да отговори; но казва смѣло:

— Тѣлата състоѭтъ отъ мънички частички, нарѣчени атоми, които. . .

— Да, да, поима учительтъ отечески, тѣлата, тоесть, биватъ твърди, водни и въздухообразни . . . да! Сѣдни!

— Аферимъ, Колчо, забѣлѣжва хаджи Енчо.

Учительтъ употрѣбляваше тие мънички хитрости, ненужни впрочемъ, прѣдъ хаджиятъ. Това бѣше още една причина дѣто тъй ни благодареше, а особенно, лѣнивитѣ отъ насъ, дохождането на епитропа.

Но не сѐ така безбурно се свършвахѫ тие инспекции.

Веднажъ, единъ урокъ отъ риториката разсърди твърдѣ много хаджи Енча, и тури въ трудно положение учителя.

Испитваше ни по периодитѣ.

Между другитѣ той попроси единъ ученикъ да му даде примѣръ отъ раздѣлителенъ периодъ.

— Раздѣлителний периодъ се свръзва съ съюзитѣ: *или, или.*

— Добро, дай примѣръ.

Испитуемиятъ помисли малко, за да комбинира периода, но понеже примѣрътъ не идеше лесно, той се заозърта наоколо изъ училището, като че го диреше да го улови. Най-послѣ отговори високо и самоувѣренно:

— *Нашето училище* или *ще се поправи,* или *съвсъмъ ще пропадне!*

— Добро! отговори учительтъ бръзо, но изведнажъ го изби потъ по челото, като схвана пелѣпостьта на тоя примѣръ. Хаджи Енчо скокна: той пръвъ пѫть разбра смисъльта на тая непостижима за неговия умъ наука — риториката.

— Хубаво, даскале! Та такова ли учение учишъ копелацитѣ тука? извика той. Нашето училище щяло да пропадне дибидюсъ ако се не поправи!! Че какво има непоправено, бе муле недно? обърна се епитропътъ къмъ захласнатия ученикъ; — дядо ти хаджия какво прави тука; мухи ли лапа? . . . Я си отвори бе, магарски сине, зъркалитѣ та погледни и ми кажи дѣ ще пропадне училището! . . . Толкова пара харчимъ, училище като Севастополъ-калеси. . . Ама ние за това ви тука учимъ и плащаме за даскали, и за дърва, и за джамове и за карти, та да ни лайте, като кучета . . . На свиня кладенчева вода, и вамъ хаджи Енчо епитропъ!

Епитропътъ се́ повече и повече дохождаше въ негодование; широките му гърди се вълнувахѫ и издигахѫ високо отъ запъхтяване, очите му пущахѫ искри и просълзихѫ. Никой не беше виждалъ хаджиятъ тъй сърдитъ. Самолюбието му се нарани до кръвь отъ думите на ученика; но той не рече ни една горчива дума на учителя, само по играющите му бузи се чувствоваше че има много още скърбь и гневъ задържани, които кипехѫ въ душата му... Бедниятъ хаджия, какъ зле се ценили неговите трудове!

Учительтъ измънка нещо за обяснениея, но гръмотевичиниятъ викъ на хаджи Енча бе го накаралъ да млъкне.

Когато хаджи Енчо си излезе, учительтъ се обърна къмъ вкамененния ученикъ, виновникъ на тая буря, и му каза средъ пълната тишина:

— Station Дуракъ!

Урокътъ по риториката се прекъсна. Учительтъ влезна въ стаята си, мраченъ.

ИЗВЪНЪ БЪЛГАРИЯ

Пѫтни записки. *)

IV

Москва. Красная площадь. Василий Блаженний Кремлъ и съкровищата му. Храмъ Спасителя. Руското благочестие. Физиономия на Москва. Графъ Левъ Толстой.

Москва! какъ много въ этомъ звуке
Для седрца русскаго слилось!
Пушкинъ.

На́ дали има чужденецъ, (отъ каквито чувствата и да се въодушевлява спре́мо Руссия), който да е виделъ првъвъ пѫтъ Москва безъ да му не е забило сръдцето отъ странно вълнение. Името на Москва е свързано съ такива велики исторически въспоминания, повдигало е толкова пламени ентузиазми и страшни ненависти, щото то е минало на целъ русски народъ и се е запечатало дълбоко въ историята. Едно непонятно чувство отъ трепетно удивление, както кога влазяшъ въ Римъ, или виждашъ Ерусалимъ, обхваща душата. Чувствовашъ че се намирашъ предъ градътъ на велики исторически сѫдбини. Москва е люлката на оная вълшебна мощь, която съ няколко размаха порасте, укрепна, възмужа, уголеми се до богатирски размери и подчини си половината отъ старий светъ. Поставена между Азия и Европа, тя, като единъ възвишенъ боръ въ пустинята, привлече вихрушките на въстокъ и дочака ударите на западъ. И победи. Мамай се разби въ нейните бронени гърди, Наполеонъ се стопи въ нейний пожаръ. Но раните отъ тие епически блъсъци бехѫ много дълбоки и много славни... Великий Петъръ грубо я развенча. Той

*) Продължение отъ 1 книжка.

направи Петербургъ глава на Русия. Тя остана сърдцето ѝ. Москва е стражътъ на светинитѣ и прѣданията на русский народъ. Тя държи ключътъ на скрижалитѣ отъ русската история, и когато е потрѣбвало да се запише тамъ нѣкое голѣмо слово, то Москва го е произнасяла найнапрѣдъ. Москва е пулсътъ, по който се познава радва ли се или плаче русската земя. Русската поговорка казва: „Новгородъ — отецъ, Кіевъ— мать, Петербургъ — голова, матушка Москва — сердце!“ Отнемете на Русия Новгородъ, отнемете ѝ Киевъ, Черно Море, даже Петербургъ, Русия ще остане само изуродована: тя е и безъ тѣхъ е живѣла. Отнемете ѝ Москва, тя умира.

Заедно съ великото си историческо значение Москва е славна и по чудесний си и оригиналенъ видъ. Качете се на Воробиеви Гори и погледнете на сѣверъ: прѣдъ васъ се растила едно развълнувано море отъ живописни кѫщи съ разноцвѣтни покриви, а надъ тѣхъ цѣлъ лѣсъ отъ звънарници, позлатени куполи съ блѣстящи кръстове, кули едни въ готически стилъ, други въ явъсточенъ, други съвсѣмъ фантастическа форма. Особенно, въсхитителната група на кремлевскитѣ събори и кули. . . Всички блѣщятъ ярко на слънцето, като шлемоветѣ на една войска отъ гиганти, омайватъ погледа съ армонический си безпорядъкъ, добиватъ видъ на феерия, и те прѣнасятъ въ нѣкоя прикаска на Шехерезаде.

Казватъ, че само индийски градъ Дели произвождалъ подобно впечатление.

Всѣки гость на Москва счита за първа своя длъжность да се поклони на Кремль. Това направихъ и азъ. Бѣхъ слѣзълъ въ гостинница „Болшая Московская“ тъкмо срѣщу Иверскитѣ врата. Прѣзъ тѣхъ влѣзохъ въ „Красная Площадъ“ която дѣли Китай-Городъ отъ Кремлъ. Тоя мегданъ е служилъ нѣкога за сборно мѣсто на московский народъ и бояри, при важни случаи. Три забѣлѣжителни паметника украшаватъ това мѣсто. Първиятъ е бронзовитѣ статуи на Минина и Пожарски, закрѣпени на гранитно подножие; вториятъ е Лобното мѣсто — убивалището, на срѣщу Спасскитѣ Врата. То е окрѫглоста платформа, издигната надъ земята, дѣто сѫ падали подъ сѣкирата главитѣ на държавнитѣ прѣстѫпници. Показахѫ ми до зидътъ на Кремль параклисътъ, нѣкога кйошче, отъ което Иванъ Грозний се е наслаждавалъ на кървавитѣ зрѣлища — веселби на старитѣ му години. Азъ отвърнахъ очи отъ скръбний ешафотъ, за да изгледамъ третий монументъ: чудний храмъ на Василия Блаженний, рѣдко създание на зодческото въображение. Петьтѣ му великолѣпни съ кромидообразни върхове куполи, издигнати стройно и величественно въ небето, въсхищаватъ погледа съ фантастичностьта на формитѣ си и причудливата пъстрота на украшенията. Тая грациозна група стои вънъ отъ всякий стилъ. Трѣбва да я видишъ лично за да испиташъ обаянието ѝ. Тя прилича на изящна мозаична игричка въ гигантски размѣръ. Цѣлъ часъ гледашъ заплѣснатъ и не знаешъ: византийски храмъ ли е прѣдъ тебе, готически кастелъ ли е, минарета ли сѫ, будийска пагода ли е, феерия ли е? Единъ поетически сънъ вкамъненъ!

Самата черкова е сжщо образецъ на ексцентричность. Отъ вънъ тя е прилична на турска мечеть и цѣла е исписана съ разноцвѣтни арабески. Вжтрѣшностьта ѝ е единъ лабринитъ отъ прѣградки и тъмни олтарчета въ които можешъ да се изгубишъ. И тукъ стѣнитѣ сж нашарени съвършено въ въсточенъ вкусъ...

Тоя храмъ е билъ съграденъ на 1558 г. отъ Иванъ Грозний, въ паметь на покорението казанското царство. Споредъ легендата, своенравний тиранъ повелилъ на нѣкой си италиански архитектъ да направи черква, която по великолѣпие да нѣма подобна. Зодчиятъ му построилъ Василия Блаженний. Като се надивилъ и начудилъ на зданието, царьтъ го попиталъ може ли той да направи още пб-хубава? На утвърдителния отговоръ на майстора Грозний веднага заповѣдалъ да го убиятъ, за да не би другадѣ на земята да въздигне пб-хубава черква отъ тая.

На 1812 год. когато Наполеоновата армия влѣзнала въ Москва, френскитѣ солдати зели тоя храмъ за мечетъ и се спуснали да го разрушаватъ. Наполеонъ запрѣтилъ това, като забѣлѣжилъ на свитата си: „Да не кжтнатъ това чудо! Нека то свидѣтелствува че сжмъ водилъ война съ Азия!“

При всичката си умраза противъ азиатщината, поиска обаче да я направи. Когато слѣдъ малко испраздняше Москва той заржча на генерала Мортиé да хвърли на въздухъ Кремль — друго едно чудо. За щастие, избухътъ на лахжма повреди само часть отъ него.

Кремль — московскиятъ Акрополъ, — сега е цѣлъ градъ състоящъ отъ черкови, монастири, дворци, арсенали, оржжейна палата и музей, казарми, крѣпости и други здания. Кремлъ е обиколенъ съ високи зжбати стѣни, снабдени съ много готически кули, колосални врати, бойници. Всички храмове въ него сж паметници на исторически събития и хранилища на национални светини. Въ тѣхъ сж мощитѣ на патриарситѣ и на московскитѣ царе. Ако отъ вънъ тие черкови удивляватъ повече съ голѣмина, отъ колкото съ архитектурно изящество, то вжтрѣ сж кипнали въ злато, срѣбро и драгоцѣнности. Тукъ лежжтъ отъ вѣкове трупани съкровища, които просто зашеметяватъ ума. Въ Оржжейната палата, находяща се въ Новия Дворецъ, сторжтъ подъ стъкло царскитѣ шепки на русскитѣ господари — отъ Мономаховий каукъ до короната на Александра II — всичкитѣ буквално обсипани съ ялмази, диямантн, туркоази, смарагди, сапфири и рубини, отъ разни величини и издѣлие. Тамъ сж още прѣстолитѣ, оржжията, сждоветѣ и покжщнинитѣ на царетѣ — сичко злато, срѣбро, бронза и слонова кость. По стълповетѣ висжтъ снопове знамена — трофеи отъ двайсетина народи, съ които е воювала Русия. Между многото забѣлѣжителности вижда се и подвижното легло на Наполеона I-й; мраморната му статуя, която го прѣдставлява цѣлъ, въ тогата на римски цезаръ; каляската и лодката на Петра Велики, и чизмитѣ, които самъ си е ошилъ; богатитѣ оржжия на полскитѣ крале, изнесени изъ Варшава, подиръ покорението ѝ. Съ една рѣчь, цѣлата история русска, документъ на цѣли вѣкове отъ борба, успѣхи и растяще могжщество на русский държавенъ гений.

Грановитата палата, старъ дворецъ, съ червеникави стѣни, дава гостоприемство на русский императоръ кога дохожда да се коронясва въ Кремль — въ Успѣнний Соборъ. Видѣхъ и прочутото „Красное крилцо“ отъ което, по прѣдание, новопомазаний царь се показва на народа. То е широка каменна стълба, прѣдъ входа на грановитата палата. Срѣщу нея стърчѫтъ два дълги реда топове зети отъ побѣденитѣ народи. Повече отъ тие топове носатъ французски надписи. Тѣ сѫ плячка отъ Наполеоновата армия. На чело стои колосалний Царь Пушка, който по голѣмина и тяжесть, навѣрно не е билъ назначаванъ да служи въ бой. Блиско стои друго едно чудовище — Царь Колоколъ. Тая исполинска камбана се била скъсала, като я вдигали, и паднала на земята. Единъ късъ се откъртилъ отъ нея и прѣзъ отвора се влазя, като въ една пещера До Царь Колоколъ се издига камбанарията на Ивана Великий, най-високата кула въ Москва: тя била съградена отъ Бориса Гадуновъ за да даде работа на народа въ една гладна година. Азъ се качихъ на върха ѝ и отъ тамъ видѣхъ Москва, като на блюдо, въ всичката ѝ живописность, окрѫжена отъ тъмни гори и бѣли поля на оризонта. Въ това врѣме зазвънтяхѫ камбанитѣ на Ивана Велики и на околнитѣ звънарници. Понеже бѣхъ надъ тѣхъ звукътъ имъ дойде до менъ гърмотевиченъ и заглушителенъ, като че се хвърляхѫ топове, и тръсеше кулата. Въобразявамъ си какво ще да е когато, въ голѣмъ праздникъ ударатъ хилядото камбани. Каква хаотическа армония ще цѣпи въздушното пространство! Казахъ хилядо, трѣбва да сѫ повече камбанитѣ въ Москва, дѣто само черкови има до 500 и всяка отъ тѣхъ има по нѣколко камбани. Никой градъ на свѣтътъ ги нѣма толкова много. И русската поговорка е забѣлѣжила това: „Славится Москва невѣстами, колачами и колоколами“ (Москва се слави съ своитѣ годеници, краваи и камбани).

Но най-първокласенъ, както по архитектурно съвършенство, тъй и по величие на исторически въспоминания паметникъ, е храмътъ на Христа Спасителя, изъ вънъ Кремль. Това монументално здание е довършено не отколѣ въ паметъ на избавлението на Русия отъ Наполеона въ 1812 год. Тая сграда е послѣднето изражение, въ най-съвършеннитѣ ѝ форми, на руската въсточна архитектура. Голѣмитѣ бѣлокамени стѣни на храма сѫ украсени съ мраморни барелиефи (испъкнали фигури), които представляватъ сцени изъ черковната русска история и изъ библията. Лъскавъ финляндски гранитъ, моравъ цвѣтъ, служи за подножие на храма. Куполътъ, единъ и колосално голѣмъ, е облѣченъ въ златна броня. Той е херкулесътъ на московскитѣ архитектурни гиганти. Главата му пламти на слънцето и заслѣпява зрѣнието. Вѫтрѣ сичко: полъ, стѣни, олтаръ, колони — е мраморъ. Сводътъ е чудесна работа на живописътъ, както и иконитѣ. По бѣло-мраморнитѣ стѣни на двѣтѣ крила на храма съ златни букви е написана цѣлата история на войната отъ 1812 год., съ царскитѣ укази, имената на полководцитѣ и героитѣ. Тая черкова съ своята грациозность, великолѣпие и красота произвежда шеметно впечатление, както Василий Блаженний, — съ своята фантастичность. Московското благочестие буквално е насѣяло

Москва съ богомолни домове, винаги пълни съ православенъ народъ. И всичкитѣ сѫ прѣмѣнени изъ вѫтрѣ съ златни, срѣбърни, мраморни и бисерни украшения. Русскитѣ царе сѫ давали съкровищата си и русский мужикъ копейката си да въздигнатъ тие светини. Освѣнъ черквитѣ, на улицитѣ ще видишъ на всѣки жгълъ, гиздави малки, островрьхи часовни (параклиси), дѣто се трупатъ богомолци да цалуваръ образитѣ. Минувачитѣ сѫщо свалятъ шепки и се крьстатъ. Това става обязателно подъ арката на Спасскитѣ врата, въ Кремль, прѣзъ която излѣзълъ Наполеонъ, кога напусналъ Москва. Ако нѣкой прѣнебрѣгне или забрави да свали шапка, сваля му я веднага поставений тамъ полицейски. Това се случва само съ чужденцитѣ, незапознати още съ мѣстнитѣ обичаи. При всѣки параклисъ стои кутийка, въ която богомолецътъ пуща гривеникътъ си, (десеть копѣйки), който отива за поддьржане други богоугодни и человѣколюби учреждения. Часовнята на прочутата Иверская Богоматерь привлича най-много поклонници. Отъ утринъ до вечерь навалица мѫже и жени се натискатъ за да цалунатъ чудотворний образъ; нощѣ, той пѫтува по разни благочестиви домове, за да имъ принесе благодатьта си, и когато сутринъ го донасѫтъ на часовнята, прѣдъ вратата ѝ чака вече цѣлъ роякъ богомолци, дошле още въ тьмно. Мнозина отъ тѣхъ нощуватъ на улицата та съ това усърдие да си обезпечатъ милостьта на покровителницата на нещастнитѣ. Св. Богородица Иверская е прославена по цѣла Русия и отъ сичкитѣ ѝ крайща, и отъ Сибиръ, идатъ поклоници да коленичатъ прѣдъ светия образъ. На вредъ въ кѫщитѣ, въ трактиритѣ, въ магазинитѣ, въ лавкитѣ, въ стантѣ на гостилицитѣ, на стълбитѣ имъ даже, виси иконка, прѣдъ която гори кандилце. Изъ улицитѣ на всяка стѫпка виждашъ лавки, а по нѣкждѣ цѣли чаршии, съ скѫпоцѣнни кръстове и икони — за продань. Въ това отношение Москва много наумява Римъ. Това дѫлбоко-религиозно чувство, което лежи въ основанието на цѣлото русско мировъззрѣние, е било главний охранитель на русский народъ въ многовѣковний му исторически животъ. Вѣрата, съ която е свързана прѣданностьта къмъ царя, и днесь е най-силната нравственна пружина, когато е потрѣбно да се разбуди пословичния героизмъ и самоотвържения на тоя великъ народъ. Една русска поговорка най-вѣрно изражава тая истина: „Русскимъ Богомъ и русскимъ царемъ святорусская земля держится."

Москва не е се съвсѣмъ управила отъ гибелний пожаръ на 1812 год. Наистина, освѣнъ Кремль и черковитѣ, тя притежава нѣколко добри улици и много нови великолѣпни сгради, но пó-голѣмата часть отъ нея състои още отъ криви улици, прости дьрвени кѫщици, направени на бърза рѫка, скоро поднръ пожара, широки запустѣли дворове, ниски и бѣдни лавки и гнили стобори. Сичката тая вѣхтория е размѣсена съ новитѣ европейски постройки. Тоя контрасъ дава на града полуевропейски, полуазиятски видъ. При това, матушка Москва има си още доста калчица и воница и други подобни антики, наслѣдие отъ старомосковската култура. Въ дъждъ, или при топенето на снѣга, въ улицитѣ протичатъ порои отъ тиня непроходима. Това силно опровергава поговорката: „Кто въ

Москвѣ не бивалъ, тотъ красоти не видалъ.“ Но даже и това я прави оригинална. Забѣлѣжителенъ е силно развитий вкусъ на московцитѣ къмъ чьрвений цвѣтъ: повечето кѫщи, стари и нови, сѫ вапцани въ чьрвено, както и покривитѣ. Бѣлитѣ здания се губатъ. Епитетътъ „бѣлокаменная“ не прилича на Москва, както другитѣ ѝ петь епитети. Кузнечний Мостъ е най-добрата улица на Москва, както Тверския булеваръ — най-добрата расходка. На него се красува Пушкиновий паметникъ. Бронзовата статуя, огроменъ размѣръ, на подножие отъ Сердоболски черъ мраморъ и финладски гранитъ, представлява поета правъ и мечтателно замисленъ. Москва му е давала дълго врѣме нѣжно гостоприемство. Но тя е родила и галила не едного Пушкина: тя е била центръ на научна и литературна дѣятелность и цѣлъ купъ таланти сѫ излѣзли изъ нейната пазва.

Единичкия живъ прѣдставитель отъ тая плеяда, и съ който се гордѣе Москва е — графъ Левъ Толстой. Въ Москва прочетохъ току-що*) излѣзлата му драма „Власть тмы“. Сюжета, ѝ зеть отъ селский животъ, е твърдѣ мраченъ. Младий селянинъ Никита, слуга при другъ имотенъ и старъ селянинъ, се залюбва съ вѫртоглавата му жена, отравятъ стареца и се зиматъ. Никита наслѣдва имотитѣ на жертвата си, пропива се, бие жена си всѣки день, и съ нейно съгласие изнасилва едната ѝ дьщеря. Момичето става родилка. Майка му за да потули работата, кара Никита да убие дѣтето и съ това прѣстѫпление да прикрие първото. Той се опира, възмущава се. Най-послѣ и майка му го приселя и той послушва. Граба дѣтето отъ болната родилка и го вовира въ изкопаний трапъ въ избата. Тогава туря дъска надъ нещастното създание, стѫпва на нея, натиска и слуша настръхналъ писъкътъ на дѣтето и хрущението на коститѣ му. Слѣдъ нѣколко дена, като не може да понесе мѫкитѣ отъ угризенията, исповѣда се прѣдъ съселянетѣ си и се прѣдава въ рѫцѣтѣ на властьта.

Тая драма, написана съ свойственний на Толстоя талантъ, и съ аналитический похватъ на Достоевски, повдигна шумъ въ печата. Едни нападнахѫ и обвинихѫ писателя въ несправедливось и въ нарочно желание да окаля русский селенинъ. Други, напротивъ, възвисихѫ високо достоинство на произведението и реалната му правдивость. Тѣ виждатъ въ него още и красноречивъ отпоръ на крестянскй култъ въ извѣстна часть отъ русската литература. Сега сме въ разгара на прѣнията. Прѣсѫда окончателна възъ „Власть тмы“ критиката ще даде пó-послѣ. Но тя отдавна се е произнесла вече надъ самия авторъ. Въ неговото лице Русия се покланя на единъ могущественъ гений. Славата на графа Толстой расте и въ Европа, дѣто романътъ му „Война и Миръ“ се туря твърдѣ високо. Графъ Толстой е вече старъ човѣкъ и твърдѣ богатъ. Той живѣе усамотенъ въ селото си Ясна-Поляна, близко до Москва. Тамъ се занимава надъ разрѣшението на философско-религиозни въпроси. Цѣльта на живота той намира въ физический трудъ и съ него обусловя възможнотэ-

*) Въ началото на 1887 година.

щастие на земята. Той измисли и друго учение: *Непротивление на злото.* Христовитѣ думи: „не сѫдете да не бѫдете сѫдени“ той приима въ буквалень и широкъ смисълъ. Християнското смирение и покорство прѣдъ насилието трѣбва дя се прилагатъ на дѣло въ живота: тъй само могѫтъ да се намалѫтъ лошевинитѣ му.

Почитателитѣ му, които отиватъ да го навѣстѭтъ, заварятъ графа, въ чьрвената селашка риза, уцапанъ съ каль и упрашенъ, че поправя килнатата колибка на бабичката, която му пази двора, или стяга плетътъ и дѣла колци съ теслата. На витринитѣ на всичкитѣ книжарници въ Одесса и Москва ще видишъ една хубава картина, която прѣдставлява единъ старъ русски мужикъ че оре съ два коня. Той е графъ Толстой. Неще сумнѣние, че тоя патриархално-философски животъ на мнозина се вижда, като чудатость на гениятъ, а философскитѣ му умствования — плодъ на мистическо настроение, свойственно на старостьта.

V.

Търговското значение на Москва. Характеристика и нрави на москвичитѣ. Трактири. Прѣдставители на старото врѣме. Славянофилска партия. Аксаковъ. Катковъ.

Ако Петербургъ зема първенството и главнитѣ умственни сили прѣлехѫ въ него, то Москва въ економическо отношение малко има да завижда на столицата. Голѣмитѣ търговски обрати и русскитѣ Ротчилдовци сѫ въ Москва — не въ Петербургъ. Нейний City — Китай-Городъ, е срѣдоточие на грамадната московска търговия. Като се намира посрѣдъ най-населената и промишленна часть на Русия, Москва е влагалище на чуждестраннитѣ стоки, които распраща по всички русски панаири и въ Азия. Всточната търговия цѣла е въ нейни рѫцѣ. Благодарение на охранителната тарифна система, развитието на манифактурната промишленность въ Москва и губерният ѝ така се засили, щото сега има въ тѣхъ нѣколко хиляди фабрики, които искарватъ издѣлия на повече отъ 100 милиона рубли въ година. Както казахъ, богатството на московскитѣ купци е пословично, и съ него се удря само щедростьта имъ, кога чуятъ позивътъ на отечеството. . . .

„Кто хочетъ знать Россію — побывай въ Москвѣ“ казалъ е Карамзинъ. Москва е въ съкратенъ видъ Русия. Москвичътъ обладава главнитѣ характерни чърти на русинътъ, и когато познавашъ него — познавашъ руситѣ. А тѣ иматъ свой особенъ, националенъ типъ, който някакви исторически влияния не сѫ измѣнили. Ние българитѣ нѣмаме една опрѣдѣлена типичность. Земи чистокръвнитѣ руси: всички си приличатъ, като двѣ капки вода: сé тие открити добродушни лица, мъпички сиви подвижни очи, малъкъ носъ вирнатъ на края, руса мека коса, издадени брадички и късъ вратъ. Тие общи очъртания, често нашърбени у мѫжетѣ, още пó-строго сѫ запазени въ лицата на рускинитѣ, които сѫ хубавици. Както вънкашно, така и вѫтрѣшно, москвичътъ е

завардилъ русската си природа. Той е радушенъ и гостоприемливъ. Старото славянско хлѣбосолство се е запазило въ най-високъ степенъ въ Москва. Всяко познанство, всяко ново приятелство, всѣка радость, москвичътъ я освещава съ единъ обѣдъ и не жали пари да го направи раскошенъ. Обѣдътъ, прѣдшествуванъ отъ лакома закуска, обязателно се полива съ кавказски или кримски вина, които распущатъ сърдцето и развързватъ языка. А москвичитѣ и безъ това иматъ природна слабость къмъ многоглаголанието — врагъ на скуката. Москва между многото си епитети, има и прикачката „словоохотливая“. Коренний руснакъ обича да си развесели душата съ винце; въ това той остая вѣренъ на старото прѣдание. „На руси есть веселье пити, и безъ него не можетъ бити“ казалъ е още прѣди деветь вѣка дѣдо Несторъ, лѣтописецътъ. Това благорасположение къмъ ситий обѣдъ, (той въ Москва, подъ разни названия се повтаря петь пѫти на денонощието) показва че русский желѫдъкъ мели добрѣ („Въ русскомъ брюхѣ и долото сгніетъ“), а когато желѫдъкътъ е доволенъ и сърдцето е добро. Русинътъ е милостивъ, великодушенъ и не гони мьсть. Той самъ казва за себѣ си: „Русский человѣкъ — добрий человѣкъ“... Добротата и щедростьта отиватъ до крайность и се равняватъ само съ безгрижний му характеръ: той е способенъ да се разсипе въ единъ часъ, безъ да му мисли. „Широкая русская натура“, какъ вѣрно е казано това! Въ думата „ничего“ състои сичката житейска философия на руснакътъ. Мнозина знаятъ за Бисмаркова пръстенъ, съ подписътъ „ничего“. Москвичьтъ казва еднакво равнодушно „ничего“ когато си изгуби кърпата на улицата, както кога му изгорѭтъ Москва... Той е фаталисть както и турчинътъ. Тие основни чърти въ русский характеръ — добродѣтель и недостатки въ сѫщото врѣме — се проявляватъ нагледно и въ пó високата область на русский исторически животь.

Една отъ славитѣ на Москва сѫ трактиритѣ (ресторантитѣ), прочути по лакомитѣ си блюда. Нѣкои отъ тие заведения, като Ермитажътъ и трактирътъ въ Болшая Московская, по грамадность и великолѣпие сѫ цѣли дворци! Въ всѣкой такъвъ ресторанъ колосаленъ орга́нъ растреперва свода съ грьмотевичнитѣ си звукове. Подъ тая заглушителна музика, която му свири късове отъ „Аида“ и „Марта“ москвичътъ яде пó-сладко. Въ тие раскошни храмове на чревоугодието вмѣсто лакеи съ черни фракове шьтатъ рояци красиви момчета, цѣли облѣчени въ бѣло, като анагиости, което очудва странника. Проститѣ московски трактири сѫ тоже оригинални. Тамъ вечерь е пълно съ тумби гости отъ пó-бѣдната класса. Повечето маси сѫ зхванати отъ семейства, които пиятъ чай, послѣ водка, додѣто се распѣятъ сичкитѣ, подъ басътъ на органа, който скърца, като сто ненамазани кола. Викътъ, смѣховетѣ, димътъ, пѣснитѣ, бацканията по бузитѣ, пияната оргия достигатъ до врьха си кѫдѣ полунощь... Въздухътъ е смраденъ и задушливъ. Чиста струя отъ него не влазя прѣзъ цѣлата зима въ тие вонещи вертепи. Въобще, простий руснакъ е мрьсенъ и не пази чистота. И въ това отношение и въ въздържанието наший селянинъ

далеко стои отъ него. Голѣми грижи ще трѣбатъ още да се поправи нравственно простий русски народъ.

Висшата класса съставляватъ богатитѣ купци, които захващатъ мѣстото на исчезналото боярство, както и самото му гнѣздо — Замоскворѣчието. Като наслѣдници на дрѣвнето московско дворянство, купцитѣ пазатъ строго прѣданията и вѣхтитѣ обичаи. Старитѣ отъ тѣхъ още носатъ облѣкло, каквото сѫ носили дѣдитѣ имъ при Ивана Грозний и Василия Тъмний: черъ, дългъ, широкополъ и великъ, като Русия, кожухъ, съ вратникъ отъ соболева кожа; на главата огромна староврѣмска шапка отъ черно кадифе и бухнали боброви кожи. На тая имъ важна осанка дава още повече величественность бѣлата брада до пояса. Кога минуватъ изъ улицата тие строги и намусени старци, чини ти се, че тѣ ще идатъ не въ Китай-городъ, въ складоветѣ си, а въ Кремль — да присѫтствоватъ на нѣкоя Царска Дума.

Модата, своенравата мода, потърси новото въ старото. Тая зима всички госпожи носяхѫ кошурообразната „шапка на Мономаха". И какъ прѣлестно стоеше килната на крѫглитѣ златокоси главички на московскитѣ дѣвойки!

Друго едно съсловие на Москва не е, обаче, до тамъ безобидно. Азъ говорѫ за прочутитѣ московски касапи. Тоя кръвожаденъ народъ, консервативенъ до мозъка на коститѣ, се мрѫщи на всяко нововведение и гледа на криво Петербургъ, отъ дѣто, споредъ него, нѣмцитѣ пущатъ всички злини въ Русия. Московскитѣ касапи знаятъ, че „что русскому здорово, то нѣмцу смерть". При една война съ Германия ненавистьта къмъ нѣмцитѣ може да доведе нѣкоя Вартоломейска Нощь.

Москва е люлката на славянофилската партия, която е отпоръ на „западническата" въ Петербургъ, и по настоящемъ е единъ политически факторъ въ Русия. Тя брои въ лагера си знаменити имена въ политический и литературний свѣтъ на страната. Славяпофилитѣ иматъ девиза — развитието на самостоятелна народна култура възъ основание на народнитѣ русски понятия и православието. Това учение намѣри главенъ изразитель въ лицето на покойний москвичь — Иванъ Аксакова. Той повдигна, въ органа си „Русь" жестока война противъ влиянието на либералнитѣ западни идеи стремящи се да прѣсадѫтъ въ русский господарственъ и народенъ животъ западната културность. Споредъ Аксакова, тоя новъ духъ покъртяше въ основата днешний държавенъ строй на Русия и православната вѣра. А въ тие двѣ сили той виждаше залогъ за обединението на великата славянска челядь. Аксаковъ бѣше силенъ поборникъ на българското освобождение, което влязя въ програмата на славянофилската партия. Въодушевений и незабравимий неговъ позивъ въ полза на България, прѣзъ 1876 г., намѣри откликъ въ цѣлий русски свѣтъ и направи популярна войната съ турцитѣ, която ни даде политическо съществувание. Пловдивский прѣвратъ, извършенъ безъ знанието на Русия, смути Аксакова, но той подкрѣпи съединителното движение, при всичко, че то скоро, приплетено и съ други обстоятелства, постави фа-

тално България въ явно враждебни отношения съ Русия. . . На това отгорѣ дойде и нещастната сръбска война. Горещий славянофилъ умрѣ скоро подиръ това, отровенъ отъ жестоки разочарования.

Още пó-силна борба откри противъ нѣмцитѣ Катковъ въ органа си „Московския Вѣдомости" и скоро името му стана плашило за германский печатъ. Той смѣло и жестоко нападна нѣмската политика на Русия, осѫди тройния съюзъ (между Германия, Австрия и Русия) като безполезенъ и пагубенъ за русскитѣ интереси и политическо обаяние. Всичкитѣ настоявания и ухищрения на княза Бисмарка да вкара изново Русия въ съюза, чийто срокъ истичаше на 1887 г. излѣзохѫ безуспѣшни: Катковиятъ гласъ надтегна въ съвѣтитѣ на русский царь, и той категорически заяви че желае да запази за напрѣдъ свободата на дѣйствията си. . . Не съ пó-малка смѣлость издигна гласътъ си Катковъ и въ врѣмето на полското въстание на 1862 год. отъ когато и спечели славата на единъ важенъ руски дѣятель. Патриотъ горещъ русски, Катковъ напослѣдъкъ сдоби голѣма популярность и влияние. Довѣрието на което се радва при царя, го направи най-силния човѣкъ въ Русия и му спечели голѣмо значение въ Европа. Петербургъ, дѣто отъ край врѣме духа западенъ вѣтъръ, не обича Каткова. Тая умраза сподѣлятъ и русскитѣ студенти. Тѣ не могѫтъ да му простѫтъ оние университетски прѣобразования въ охранителенъ духъ, за които Катковъ даде съвѣтъ и сѫдѣйствие на правителството . . . Петербургъ не обича и Москва за нейнитѣ славянски стремления. Една глуха вражда има между двѣтѣ столици, и тя се отражава въ печата имъ, по нѣкога твърдѣ рѣдко. Така, на 1880 год. по случай убийството на Царя Освободителя въ Петербургъ, Аксаковъ въ скрьбьта си произнесе проклятие на тоя „не русски градъ" и прѣдложи да се прѣнесе тронѫ въ Кремль.

(Слѣдва).

СЪ ТЕБЕШИРЪ И СЪ ВЖГЛЕНЪ.*)

Картини изъ наший съврѣмененъ животъ.

отъ

М. Георгиевъ.

Воденицата на дѣда Коля бѣше скрита задъ единъ виръ, въ самото почти корито на барата. Цѣлото крайбрѣжие бѣше подринато отъ водата и покрито съ много камънье, отъ които нѣкои бѣхж доста едри. Отъ първъ погледъ, азъ разбрахъ, че тжзи бара лесно нараства отъ поронтѣ и върви доста стръмно, като може да влачи такива едри камънье. Даже чудихъ се: какъ не е отвлѣкла до сега цѣлата дѣдова Колюва воденица, която бѣше малка, схлупена, полуразвалена — цѣлъ *виранлжкъ*. Покривътъ ѝ сламенъ, стѣнитѣ отъ плетъ, омазванъ съ каль. Вратитѣ кърпени съ деветдесеть и деветь парчета, а улеятъ ѝ — почти гжбясалъ и позеленѣлъ отъ старость. Отъ едната страна, отъ кѫмъ рѣката, почти цѣлия темелъ бѣше подровенъ и хлъзналъ, така щото воденицата стърчеше на криво — като прочутата кула въ Пиза. Наистинна, виждаше се почти на всѣка стжпка, че ожуленитѣ дѣдо-Колюви ржцѣ сж се мжчили доста, за да іж запазатъ отъ срутване, но всичко това, за жалость, малко е помогнало. Тукъ видишъ нѣкоя дървена подпорка, прикована съ всевъзможни пирони, отъ разни величиня и форми; тамъ виждашъ нѣколко истрити и угладени отъ рѣката камънье, примъкнати край нѣкое провалено мѣсто, до стѣната. Пó-нататъкъ виждашъ нѣколко нови замазки отъ говежда каль и глина или, пъкъ по нѣкоя дъсчица прикована така, щото не знаешъ да ли замѣства камъкъ, или плетъ, или мазилка. Двѣ слаби ржцѣ какво могжтъ да сторатъ? Да ли да градятъ, или да работатъ за залъкътъ, що очѣкватъ толкова гладни гърла, или да спечелатъ нѣщо за облѣкло на нѣколко оголѣли тѣла, или, пъкъ, — за даждие на царщината? Кое пó-напрѣдъ? . . .

Вжтрѣ въ воденицата не влѣзнахъ. Боехъ се да не е гнило и дюшемето, както бѣше изгнила цѣлата воденица. Чухъ само, че едно колело дрънкаше вжтрѣ, но да ли имаше меливо и що мелеше — това не видѣхъ.

Азъ се поспрѣхъ до задната стѣна на воденицата, току до скокътъ, отъ кждѣто водата се вливаше въ позеленѣлия улей. Поспрѣхъ се и хвърлихъ погледъ къмъ близката околность, край имотътъ на дѣда Коля. Хвърлихъ погледъ, казвамъ, но не мислете, че това сторихъ, съ цѣль, да се наслаждавамъ отъ хубавата природа, или да пофантазирамъ край шумуленьето на рѣката; никакъ не. Азъ мжчно свикнувамъ съ контраститѣ въ природата. Отъ една страна, поразителната картина на нѣмотията и на сиротинскитѣ мжки, а отъ друга страна хладната безчувстви-

*) Продължение отъ I книжка.

телность на тжзи природа къмъ тѣзи човѣшки страдания! . . . . . .
Недѣйте чака отъ мене да ви описвамъ приятностьта на въздухътъ, блѣщукането на лжкатушната вада, миризмата на приятнитѣ трѣви и пѣянията на славеитѣ и другитѣ птици. Азъ малко разбирамъ отъ тѣзи работи, та за това могж да сгрѣшж. Могж да сгрѣшж, казвамъ, защото ако подкачж да ви описвамъ всичко на редъ, то едва ли ще прѣмълчж: за магарешкото трънье и татулата, за позеленѣлитѣ смърдливи локви, за отвратителнитѣ жаби и гущери, що пълзжтъ по тѣхъ, за гракането на досаднитѣ гарги, за омацанитѣ, полуголи дѣчица на дѣда Коля, които газехж до поясъ въ смрадливата каль и — за дѣдовото Кольово магаре, което пасеше философски по стърнището, край воденицата.

Азъ хвърлихъ погледъ да потърся на около нѣкого. Не видохъ нито баба Първа, нито баба Митра. Лѣгнахъ по коремъ въ треволяка, за да поотдъхна. Бѣше ми много докривѣло. Мислѣхъ си: защо ли е такава зла мащеха тжзи сждба? Защо ли нѣкому нровърви и бдвише, а нѣкому — хичъ? Защо ли сж тие мжки, патила и борби на този лъжовенъ свѣтъ? И защо ли е тоя свѣтъ, защо сж хората по него, като не сж еднакви нито колко животнитѣ въ своето проживяване? На ли сж, божемъ, словесни творения, божемъ нѣщо новече отъ добичетата, а пъкъ тѣ, — черно патило! . . . Като бѣхъ задълбенъ въ такива неразрѣшими въпроси, стори ми се че чухъ човѣшки гласъ на близо. Поослушахъ се по-добрѣ и чухъ, че гласътъ иде отъ къмъ гжсталака на върбитѣ. Отправихъ се къмъ върбитѣ и надникнахъ прѣзъ сплетенитѣ клонове. Тамамъ на завоя на рѣката, подъ брѣгътъ, видѣхъ и двѣтѣ баби. Баба Първа стоеше, загазила въ водата, и бѣ свила между ноги прѣдникътъ отъ одърпания си сукманъ. Тя държеше въ ржка една дървена малица, съ която се буха мокрото пранье. Прѣдъ нея, на единъ камъкъ, бѣхж свити на *кьолче* нѣколко натопени прѣпирки, които тя переше. Долнята часть на сукманя, колкото една педя бѣ натопенъ въ водата. Срѣщу нея, на другъ камъкъ, сѣдеше баба Митра. Тя сѣдеше съ наведена глава, почти прѣгърбавена. Тоѣжката си държеше въ ржка, но не помшавнуваше съ нея. Баба Митра нищо не работеше; та и каква ли работа можешъ да очаквашъ отъ нейнитѣ старини? . . . Па башъ и да можеше да работи, тя пакъ нищо не би пипнала тоя день, защото бѣше единъ отъ днитѣ на горещницитѣ, а прѣзъ горещницитѣ баба Митра и игла не би удѣнала, па башъ и да виждаше съ очи. Отъ врѣме на врѣме баба Първа вземеше по едно парче отъ прѣпирката, хване го съ двѣтѣ си жилави ржцѣ, потопи го въ водата, промахне нѣколко пжти, па го тури на камъкътъ. Слѣдъ това, вземе за края на дръжката малицата, издигне я надъ глава и плѣсне съ нея върху прането. Прѣвие го или го прѣобърне и пакъ плѣсне.

Азъ се промжкнахъ опипомъ къмъ тжзи сцена. Присѣднахъ задъ върбитѣ за да ме не видатъ и дадохъ ухо на разговора имъ.

— „Оно така е, Първо, снахо. . . Зло, дѣ, що че му правишъ, знаешъ ли що те чѣка? . . не можешъ зна. . . да би знаялъ, що е

рѣкълъ оня, кога човѣкъ че умрѣ, оно самъ би си ископалъ гроба, ама дѐ, Божа работа. . . у негови ржцѣ е всичко. . . — що сака — това прави! . . . Яла ме, на, стрина сьмь ти, що е рѣкълъ оня, родила сьмь те, па па сьмь жива.. . . Гсподъ не ма прибира, . . . Не трѣбвамъ, па живѣемъ, ете, на, за чърнило! . . . — Бре отъ турци, бре отъ болки, бре отъ сиромашия, бре отъ зли хора, па па́, на, ете, живѣемъ. . . оно зеръ е за нѣкое добро, ама види се, така ми е било писано!"

Така разеждаваше баба Митра. Баба Първа тамамъ бѣ дигнала малицата да удари праньето, но я спрѣ надъ глава, впери очи въ стрина си и ѝ каза:

— Знамъ, стрино, знамъ; какво да не знамъ? . . . На ли и я помнимъ, ама пакъ, на, ете, пие ме тука нѣщо, на, на сьрдцето! . . Жаль ми е, криво ми е. Не стигна ли до сега, . . . хайде, да речемъ, у турци бѣхме, . . . друга вѣра, на, сега на ли сж, баремъ, хрисяне? Па на зло. Що ни гонжтъ? що искатъ отъ назе?. . . Да ли нѣкое богатство видохж, или на здравето ни завидохж? . . . Не знамъ. Съ една слупетина сме остале; ти баремъ знаешъ съ какви мжки сме я добили. . . па и они знажтъ, та на ли сж тука расле, та и нея сакатъ да ни отямнатъ! . . . Заробували сме, що е рѣкълъ оня, още отъ пелени, па баремъ сега, на старини, да имаме кждѣ глава да подслонимъ... Хайде остави назе, ами на ли имаме дѣца. . . Остарѣхме отъ работа... испрѣбихме се, па баремъ тѣмъ да оставиме покривъ надъ главата. . . Звѣръ, що е звѣръ, ете, мечка било, вълкъ било, лѣсица било, па и онъ гледа да найде кждѣ да подслони глава и да свие пологъ на рожбитѣ си: било канара, било пещера, било каква и да е дупка. . . Та зеръ нашата слупетина е нѣщо повече отъ дупка? . . . Те на, вижъ, съ кракъ да я ритнешъ, и она ще падне. . . . . па сега, зеръ и отъ тука да ни испждатъ?

Като издума това, баба Първа поспрѣ праньето, исправи се прѣглътна два—три пжти мжчничко, като да се мжчеше да прѣглътне сълзитѣ си. Азъ не видохъ на очитѣ ѝ сълзи, защото бѣхъ далечко, но отъ прѣсипналия и протънченъ гласъ, съ който изговори нѣкои отъ послѣднитѣ думи, разбрахъ че и да ги неискаше, тѣ сами сж си пробили пжть. Излека слѣдъ това, баба Първа подигна запрѣтнатия ржкавъ на дѣсния си лакътъ и го доближи до очитѣ си. Незнаж дали се отри отъ потъ, или отъ друга нѣкоя влага па очитѣ. . . .

Баба Първа пакъ подзе:

—Незнамъ, стрино; види се и това да е на посока.... на зло. Снощи тамамъ свалихъ постилкитѣ отъ вързлината, кога: що да видимъ? — Кукумявка, пуста да опустѣе, хвъркне отъ вършината — та на върхъ на стрѣхата: бyyyy — бyyyy! Мене ме цѣла тръпки побихж!... Прѣсѣкохж ми се колената, схвана ми се гласъ у гърло — па ни гжкъ! Чакъ послѣ се посвѣстихъ малко.... божемъ подойдохъ на себе си, а оно ми хвърка, хвърка, подъ лажичката: да речешъ че змия ме захапа за сърдце. Погледнемъ на стрѣхата, а она — тамъ. Зехъ камикъ; тамъмъ

да хвърлимъ, а опа: ха, ха, ха, ха! изсмѣ ми се и отлѣтѣ на къмто язътъ!

Баба Първа позамълча, защото се наведе да земе друго парче отъ прапьето. Промаха го и него нѣколко пѫти въ вода, тури го на камъка, поприбра между краката си прокисналитѣ поли и, като замаха съ малцата, пакъ настави:

— А пъкъ сънища, стрино Митро, сънища, сънища, — да идѫтъ у пусти гори — страхъ да те побере!... На́, като листо треперемъ! По́оная нощь, у петъкъ срѣщу сѫбота, тамамъ срѣщу първия день на горещницитѣ, сънувахъ такъвъ страшенъ сънъ, дѣка и сега ми се косата надига, като се сѣтѭ.... хичь не ме грѣе.... Това не може да бѫде на добро, та, кой що сака, нека ми рече...

При тия думи, баба Митра поиздигна глава и хвърли единъ живъ погледъ къмъ дѣдо Колювата стопанка. Тя разбираше отъ сънища. Знаеще да ги тълкува, та за това се заинтересува и приготви да слуша съ внимание.

— Стори ми се мене — захвана баба Първа — че сме като въ гората, ама не е гора, като гора, ами на, така, пусто, пусто, па тъмно, тъмно — нищо се не види. Издигна се една виялица, една сприя; да речешъ че цѣлата земля се търси! Нѣщо треска, ама така яко, та и у съне ми ушитѣ писнахѫ! Я се обърна, да видимъ що треска, а оно току се распукна планината. Гледамъ, свѣтна нѣщо, дълго, голѣмо, страшно, па хвърга искри, искри, искри.... на, така! — при това, баба Първа наведе пръститѣ си надъ водата. — Току наведнъжъ онова се прѣобърна на змѣй: съ огнени очи, съ рога, а изъ устата и изъ носътъ живъ пламъкъ — бучи, бучи.... Я затворихъ отъ страхъ очи... Кога погледнахъ пакъ, а оно станали два змѣя, па зехѫ да се въртѭтъ, да скачатъ.... да се сдървишъ отъ страхъ! Захванахѫ да хвърлятъ едри искри, по́-едри отъ шаранови люспи. Кога върназъ а оно сѣка люспа се прѣобърща въ змѣйче! Станахѫ много змѣйчета.... напълняха цѣлата планина! По едно врѣме, не знамъ какъ, стори ми се, че на тия хали израстнахѫ човѣшки глави, съ кървави очи, съ дълги язици, исплѣзени. .... Гледамъ, гледамъ: глави на познати хора! Кого да познаемъ? — Кмето, попа, Кузманъ кърчмарина, селския даскалъ, селскитѣ чорбаджии .... сѫщо они, на: като че мя сѫ прѣдъ очитѣ. Гледамь по едно врѣме, спустнахѫ се къмъ на́шата воденица. Какво стана — не знамъ, но и я се намѣрихъ тамъ. Обиколяхѫ воденицата, па зехѫ да пълзѭтъ по нея, сѫщо кога гѫсеници налетѭтъ на нѣкоя вошка. Човѣко ми грабна вилата, па зе да ги пѫди, а они още повече палѣтяхѫ, па на, така, отгорѣ му, като гарвани на мърша!.... Онъ би́, би́, па малакса, та падна! Мене ми се завъртѣ свѣтъ, па и я паднахъ!... Стори ми се, като че мо носѭтъ на гробища, божемъ мъртва, ама на, като че се знамъ. Я сакамъ да слѣземемъ отъ носилото, а они ме натискатъ — едвамъ си поимахъ душата! Думамъ имъ: стойте да си земемъ платното, на ли съмъ го за това божемъ приготвила — за покровъ у носилото, а они вървътъ си, па не слушатъ!

Я се расплакахъ, па зехъ да имъ се молимъ за платното. У раклата е, подъ пищелкитѣ, до новата аба, що я лани валяхме.... они па нищо! Я се захълцахъ отъ плачъ; дожалѣ ми! Толкова годинъ да го вардимъ за смърть, а сега да ме копатъ у такива дрипи. Какъ ще да се явимъ така *тамо?*... Остави срамъ, ами грѣхъ!... На, ще рѣкѫтъ, и покривало нѣма, като свѣто! Баба Първа се исправи и испъшка. На нея се стори, види се, като че на явѣ пати това, що е сънувала, та затова въздѫхна така жалнс. Па, кое да си поодпочине, кое да си припомни сънътъ, поспрѣ малко расказътъ си, пообтегна съ мокритѣ си пръсти косата, която бѣ се свлѣкла надъ очитѣ ѝ, отри съ лакътъ потното си чело, посви пакъ влажния сукманъ и продължи:

— Ние лѣтехме по облацитѣ, а они гѫсти, черни надвиснали! Па сѐ: на вълми, на вълми. Гледамъ: — нѣма земля, нѣма небо; всичко оповито въ облаци.... По едно врѣме ми се стори, че облацитѣ не сѫ облаци, а сѣнки човѣшки. Ввичкитѣ блѣдни, испити, съ облѣщени очи. .... дълги, распустнати коси, па не стѫпватъ, ами летѫтъ, като че пливатъ въ вода! Всичкитѣ, сѐ обвити въ своитѣ мъртвешки покрови! .. Я се пакъ сѣтихъ за моето платно. Сакахъ да се пустнемъ кѫдѣ водата, да отворимъ раклата; знамъ го кѫдѣ е: съ рѫката съмъ си го турила. Тамъмъ пружихъ рѫка, а оно — нѣма го! . . . По-натамъ не помнѭ какво станахъ — забравихъ се! Мѣркаше ми се прѣдъ очитѣ, като че прѣзъ мѫгла гледахъ нашата воденица! Гледамъ: надойде вода, надойде — до стрѣхата! А она мѫтна, мѫтна; па бързи, бързи, сѫщо като низъ улей. На вървъ на стрѣхата се покачилъ *онъ*, — едавмъ се държи. Водата надлѣ и стрѣхата, подхвана и него до колена, до поясъ, до гѫрди, до гуша! . . . Зе да се дави. Потъне, па го нѣма, нѣма, па пакъ исплива. А водата сѐ иде, сѐ по-голѣма, сѐ по-мѫтна... пакъ го завъртѣ, пакъ потѫна! . . . Наведнъжъ, глѣдамъ у рѫцетѣ си платното; моето си платното, това, дѣка за покровъ!... Пустнемъ единия му край да се улови, а оно кѫсо — нестяга! Наведемъ се надъ самата вода, — дръжъ - думамъ му, а онъ изблѣщи очи, па се хвана за главата. Стори ми се, че главата му се наду, като мехуръ, а вѫтрѣ: кипи, кипи — като гѫрне на огънь! Мехурътъ се изду повече, па се пукна! .. Взе да блика изъ него нѣщо, като че на огънь ври! . . . Блика, блика, па взе да тече въ рѣката. И рѣката почървенѣ, стана цѣлата кървава. *Онъ* взе пакъ да се дави, а мене ме отвлѣкохѫ сѣнкитѣ, па и я литнахъ съ нихъ. . . . .

Баба Пьрва застана съ наполовинъ издигната малица и така остана, като вдървена. Погледътъ ѝ бѣше вперенъ въ неопрѣдѣлена точка. Двоумѣше се и сама: какво стана отпослѣ? . . . Неможеше да си припомни нищо повече — всичко по-нататъкъ ѝ се прѣдставляваше като у мѫгла — неясно, неопрѣдѣленно. . . . . . Нито можеше да рѣче че се е свършилъ сънътъ, нито че не се е свършилъ — и сама не знаеше. Види се че малицата ѝ дотѣгна въ рѫката, защото слѣдъ малко тя ѭ сложи на камъкътъ, върху опраното. Това движене ѭ свѣсти и тя, като испусна още една въздишка, добави съ прѣмаленъ гласъ: — Такъвъ сънъ

не е на добро. . . — знамъ си я и сама, та що ли трѣбва други да ми го каже. . .

Баба Митра изслуша и послѣдната дума отъ съньтъ съ поразително внимание; нито трѣпна съ око, нито помавна съ пьрсти. Изглеждаше като че будна е заспала. При послѣднитѣ думи на баба Пьрва тя се прокашля, заклати глава и каза:

— Видишъ ли що е, Пьрво, синко? ако има истина, сънища, дѣка лъжатъ...... Ама тоя сънъ...... срѣщу сжбота...... не знамъ що да ти речемъ, ама Господъ на добро да обрьща......

Баба Пьрва бѣ свьршила праньето. Оставаше само да го изцѣди и да го простре. Тя излѣзна на брѣгътъ, хвана въ ржцѣтѣ си прѣдната пола на мокрия сукманъ, изви го, изцѣди го и послѣ захвана да изцѣжда опраното.

Баба Митра издигна глава, погледна у слънцето и взе да се подпира на тояжката си, за да стане. Нито дума повече не продума.

Азъ станахъ отъ мѣстото си и, прѣкритъ отъ клонищата на вьрболяка, опжтихъ се дѣбнешкомъ къмъ воденицата. Тамъ присѣднахъ на една полуодѣляна бука, види се, тъкмена за новъ улей. Чу ми се гласътъ на бае Гета; той приказваше съ дѣда Коля. Колкото пó-наближавахж къмъ мене, толкова и разговорътъ имъ ставаше пó-ясенъ. Поуслушахъ се и можахъ да дочуж само слѣдующитѣ размѣнени между тѣхъ прикаски:

— Цѣло пладнѣ, дума се, загуби по край мене. Добъръ човѣкъ си, на, що трѣбва да ти ямъ *хако*? Ама знаешъ ли, дѣдо Колю, добъръ си, братко, ама добро нѣма да видишъ! Кой годъ е правилъ добро — хаиръ не е видѣлъ. Оно си е така, отъ ка си е свѣто свѣтъ! Може тамъ горѣ.... нѣкога.... Ама тука.... на тая черната ... хичъ не чѣкай. . .

Така говореше бае Гето и цвъкна прѣзъ зжби, а дѣдо Колю му отвьрна: — Знаешъ ли що, Гете? . . . Имашъ право, така си е, както думашъ, ама нà, на ли, що е рѣкълъ оня, думатъ: направи добро, па го хвьрли на боклука. . .

Като наближихж къмъ мене, бае Гето ме съзрѣ. Той ми смигна съ око да стана, посочи ми съ погледъ слънцето и каза своето „хайде“.

Азъ си вземахъ „сбогомъ“ отъ дѣда Коля, поблагодарихъ го, както можахъ и съ каквото можахъ, и се опжтихъ къмъ талигата. Не можахъ да видж нито една отъ бабитѣ на походжане. Дѣдо Колю, завьртѣ своята нещастна нога и се повьрна да ни изпрати чакъ до пжтя.

Като наближихъ до талигата и видохъ увьрзаното съ въже счупено дишло, запитахъ бае Гета: да ли ще истрае по пжтя. Вмѣсто отговоръ, той подсвирна излеко и дабави: хай, хай, — като у поща ще сѣдишъ — бжди рахатъ.

И да не искахъ да вѣрвамъ на бае Гета, нѣмаше друго що да сторж, та за това се въскачихъ и намѣстихъ въ талигата. Въскачи се

и бае Гето, хвана юздитѣ въ лѣвата ржка, завьртѣ съ дѣсната своятъ камшикъ и извика натьртено: „дѐ е е е!“

Мѣжду селото *Сврачево* и *Вирни-Носъ*, почти на срѣдопжть, край малъкъ единъ потокъ, се скрива мѣжду два вира кърчмата на дѣда *Пуня Мигалото*. Дѣдо Пуньо е пришелецъ у *казата*. Тамъ се заселилъ още у Севастополското морабе и се уженилъ въ Сврачево. Господъ му помогналъ, та си завъдилъ кое челядь, кое добиченца, посчукалъ една кошарка и я прѣдназначилъ за кърчма, която е извѣстна по цѣлата околность, тоже подъ име *Мигалото*, както и нейния стопанинъ.

Нѣма да се бавя да ви описвамъ дѣда Пуня, защото и нѣма нѣщо особно въ него. Той не е нито високъ, нито нисъкъ; нито кървенъ, нито сухъ; нито сърдитъ, нито веселъ. Лицето му, като всѣко *божо лице*, такова, каквото е рѣкълъ Господъ да бжде. Има, наистина, и у него нѣщо пò-отличително, а то е че поспива повечко, че ходи тромово, като че краката му се налѣни съ крушумъ, че мжчничко обръща вратътъ си, че малко говори и много се прозѣва. Освѣнъ тѣзи свойства, дѣдо Пуньо имаше и още единъ навикъ да мига често. Каже ли нѣкоя дума, продума ли му нѣкой нѣщо, види ли нѣщо изненадѣйно, той сѐ ще мигне по два пò три пжти бързо-бързо. Когато му се случеше по нѣкога да държи чаша съ вино или съ ракия въ ржка, той тогава зажумяваше съ лѣвото око, а само на дѣсното око шавахж клѣпачкитѣ. Ако ли му се случеше да пие вино изъ бъклица, или ракия изъ бърдето, той тогазъ се пò-прѣди прѣкръсти три пжти и до като клочеше въ гърлото му, то клѣпачкитѣ и на двѣтѣ му очи играяхж. Инакъ, дѣдо Пуньо бѣше *зарарзсжзъ* човѣчецъ.

Бѣше вече стапало *голѣмо нладнѣ*, когато бае Гето спрѣ талигата прѣдъ дѣдовата Пуньова кърчма. Първата срѣща ни направи едно едро, като теле, куче, което се спустна лаешкомъ къмъ насъ. Бае Гето бѣ успѣлъ вече да распрѣгне коньетѣ, когато вратнята на кърчмата се поотвори, за да пропустне само главата на дѣда Пуня. Отъ прѣмижалия погледъ на дѣда Пуня азъ се досѣтихъ, че той си е отпочивалъ на хладнинка, безъ да мига, т. е., искамъ да рѣкж — поспалъ. Слѣдъ главата, промъкна се и цѣлото тѣло на дѣда Пуня и, трѣповенъ още, протри съ ржка очитѣ си, прозина се, почеса се задъ тилътъ и чакъ тогазъ захвана да пристжпва къмъ талигата.

Отъ разговорътъ, който се откри помежду моя талигаджия и дѣда Пуня, азъ разбрахъ, че тѣ се радватъ на едно доста интимно познанство.

— Помози Богъ, Мигало!

— Далъ ти Богъ добро и кола иманье, Пуякъ, отвърна дѣдо Пуньо, като не пропустна да мигне три пжти.

— Нѣщо като зобъ, нѣщо като сѣнце, ще ли има за коньетѣ, бѣ Мигало?

— Ехъ, може па и да се намѣри, — каза дѣдо Пуньо и пакъ мигна.

— А за насъ нѣщо, такова де, знаешъ, речи го дѐ, като за похапване, ще ли имашъ? запита Нуякътъ и обѣли зѫби, като циганинъ, когато сънува баница.

— Ехъ, та, оно, какво ще имамъ, на ли знаешъ, хорутуваме го я, това не е, що е рѣкълъ оня, голѣмъ пѫть, за да знае човѣкъ, че ще има мющерии, та па и да поуготви — отвърна дѣдо Пуньо и, заедно съ своето мигане, прозина се така юнашки, щото единъ пѣтелъ, който ровеше наоколо му въ натрупания торъ, подскокна назадъ, вѣроятно като се опасаваше да го не глътне живъ стопанина му.

— Ама какво, току така, хичъ, па нищо, па това си е? запита разсърдено бае Гето, и добави: — това, шо го викатъ пилци, да рѣчеме, яйца, да го рѣчеме, това-онова, баремъ хичъ, зеръ, па нѣма? — Е, оно, далъ Господъ, ама, ете, па ли нѣма огънь! отвърна мигнишкомъ дѣдо Пуньо.

— Нѣма огънь?! . . а дърва нѣма ли? . . . Рѫцѣ нѣма ли? запита настоятелно Нуяка и цвъкна прѣзъ зѫби плюнката си.

— Прѣкърсти се, бе, Нуякъ, ела да ти дамъ малко светена вода, — продума иронически дѣдо Пуньо, мигна, и съ една злобна усмивка додаде: — у таквва пекове огънь прави ли се, бе, Нуякъ? Ти, аджеба, я вижъ, да нѣма нѣщо да ти шава, тукъ нá, — и тупна съ срѣдния пръстъ на рѫката си своя черепъ, съ което искаше да оправдае нуждата отъ светената вода за Нуяка.

Отъ размѣненитѣ думи азъ си заключихъ, че сладкитѣ прикаски не насищатъ стомаха, за това рѣшихъ да се задоволя съ сухитѣ закуски отъ провизията, която имахъ въ талигата, а така сѫщо да дамъ по нѣщо на моя талигаджия.

Азъ се бѣхъ сткмилъ въ едно пó-затуленичко мѣсто въ кръчмата. Дѣдо Пуньо ми донесе вино и захванахъ да похапвамъ. Не се мина много, чухъ лаенето на кучето, отъ което заключихъ че нови гости ще дойдатъ на дѣда Пуня. Моето прѣдположение излѣзе вѣрно, защото нá скорѣ се отворихѫ вратата на кръчмата, за да пропуснатъ около десетина селяни, които испълнихѫ кръчмата на дѣда Пуня.

Изъ помежду всичкитѣ други, които бѣхѫ съ една обикновенна и скромна прѣдставителность, единия бѣше толкова оригиналенъ, щото неможеше да не привлѣче вниманието ми. Той бѣше пъленъ, едъръ човѣкъ, съ дълги рѫцѣ и дългъ вратъ, върху който главата му изглеждаше да е твърдѣ слабо прикрѣпена, защото се постоянно клатеше. Косата и мустацитѣ му бѣхѫ червени и изтръкнали, ктао свинска четина. Лицето му силно испрѣпукано отъ сипаница, червено и подуто. Погледътъ му искривенъ и толкова подвиженъ, щото не бѣ възможно да се улови. Облѣклото му, до край еднакво съ онова на другитѣ селяни, но пó-ново, пó-спрѣтнато и пó-шарено, отъ което всѣки можеше да си заключи, че той е нѣщо повече отъ тѣхъ. Въобще, всичко у тогозъ човѣка бѣше, като да имъ говори: „това съмъ азъ, глдеайте ме!“

Тъй като азъ бѣхъ се наобѣдвалъ вече, то излѣзохъ на вънъ, да вида що върши бае Гето и да го попитамъ да ли позната тѣзи селяни и знае ли кой е този, който изгледваше като Менторъ мѣжду тѣхъ. Азъ намѣрихъ бае Гета въ сжщото зло настроение, както бѣше снощи съ кумовата синджирлия ракия.

На моя въпросъ, да ли познава тѣзи селяни и знае ли кой е онзи червенокосия помежду тѣхъ, той ме изгледа полусърдито, полувтренчено, като ми каза:

— Много ти трѣбва, господине, да се братимишъ съ вълкъ и да хващашъ мечка за кръстница! . . . Непознавашъ ли че е хайдукъ, . . . невиждашъ ли че влачи вьжето на вратътъ си? . . . И вмѣсто да ми обясни пó-нататъкъ, той цвъкна прѣзъ зжби и добави: — дишлото се пакъ разслабило, та ще идж да гледамъ да го поправж, па и коньетѣ трѣбва да поискжпа, . . . оно, истина, добичета сж, ама па и такива пекове! . . и камъньетѣ се пукатъ отъ жега, па и тая пуста муха, нѣматъ мира хичь, хичь, хичь

Съ тѣзи думи бае Гето ме остави безъ никакви пó-нататашни обяснения, и тръгна къмъ талигата съ една тесла на рамо.

Дѣдо Пуньо бѣше излѣзълъ да подложи сѣно на коньетѣ: тогава видохъ че всичкитѣ селяни бѣхж бинеци. Помислихъ си да распитамъ дѣда Пуня за новитѣ му гости, та дано отъ него узная това, което моя талигаджия отказа да ми съобщи. Тъй като оъ това врѣме си правяхъ цигара, то подложихъ табакерата си на дѣда Пуня, като му казахъ, ако пуши да си направи цигара. Дѣдо Пуньо мигна два-три пжти, бръкна въ пояса си, извади една луличка, напълни ж и взе да вади огнивето си и прахань, за да хване огънь. Азъ го прѣварихъ, драснахъ една клечка кибритъ и, като си запалихъ цигарата, подадохъ и нему.

По тоя начинъ, азъ мислѣхъ да придобия расположението на дѣда Пуня, та тогава да пристжпя къмъ желаемата цѣль. И, наистина, азъ сполучихъ, защото, слѣдъ като запитахъ за това, което ме интересуваше, той каза на момчето си да отиде въ кърчмата, и мене смигна да отидж подирѣ му. Ние не отидохме далечь, а се спрѣхме на сѣнкя, задъ единъ купъ плѣва; тамъ азъ сѣднахъ на единъ камъкъ, а той подви кракъ и присѣдна на земята. Слѣдъ това, попатисна съ палецъ огъньтъ въ луличката, подигна глава, погледна ме, и подзе:

—Тия, що ме питашъ за нихъ, сж Сврачовци, те отъ това село, нá — и поклати глава за да покаже съ носъ по направление къмъ селото. —„Повечето сж селски чорбаджии. А оня съ червената коса, подутия, той е сврачовския кметъ. Името му е Божилъ, но казватъ му *Клативратъ*. Така си го знаятъ всичкитѣ у казата. Той е пришелецъ въ Сврачево, но отъ кждѣ е дошелъ и дѣкашенъ е, това никой не знае. Щомъ се свърши морабето и си избѣгахж турцитѣ, избѣгнá и селския господарь, Мутишъ бей, и *Клативратъ* осъмна една зарань въ Сврачево. Когито дойде, бѣше голъ като тупанъ и опинци нѣмашъ на краката си. Лутá се насамъ, лутá се нататакъ, прави, струва, — замогна се. Отъ

какъ е дошелъ у селото, захванахѫ да ставатъ обири ту тукъ, ту тамъ — по цѣлата каза. Току гледашъ нѣкому щукнали воловетѣ, другиму откарали по нѣколко брави овци; нѣкому разбили коша съ храна, другиму обрали покѫщнина! . . . да се чудишъ и да се маешъ. . . По едно врѣме, гледаме го, захвана да си издига гласътъ пó-якичко, захвана като да заповѣдва, да заплашва! . . . Ако нѣкой му се поопре малко, или му рече по нѣкоя права лакардия, току видишъ слѣдъ день-два, я му сѣно подпалили, я му кошара изгорили, я му нѣкое бравче отъ дамазлѫкъ щукнало . . . . да сачува Господъ! Не се мина много, селянетѣ захванахѫ да понадушватъ. . . . Казватъ на джандармето, а они гледатъ у земята, па мълчѫтъ. . . . Не може, казватъ, нищо да му сторѭтъ, защото билъ трѣбвалъ на началника. . . . Достъ му билъ. Сближи се съ попа, па нá, така é,— при това, дѣдо Пуньо показа сближени показалеца и срѣдния пърстъ на лѣвата си рѫка—. По край попа, сближи се и съ даскало, па и съ другитѣ чорбаджии, — сé такива хора, дѣка ги село мрази, ама не може имъ нищо, оти имъ е у рѫцѣтѣ силата, па, знаешь, да те пази Господъ отъ злия: свѣтъ — па се бои, па несмѣе да шукне. Мина по едно врѣме началнико изъ наше село, събра селянетѣ, па имъ рѣче: „или Божила ще изберете за кметъ, или друго не; това сакамъ отъ вазе, каже, па вие му мислете!“ А селяне се затаиле, па упреле очи у земи, па мълчѫтъ. Обади се, истина, дѣдо Колю воденичарина, па дума на началника: „А, оно, господине, като го ти сакашъ, та, па, що ни викашъ да го избираме? тури си го самъ, като си го избралъ, па нека си ти кметува. . . . А ако питашъ назе, каза, ние го башъ и непознаваме добро: ни отъ кѫдѣ е, ни чий е! Та па, имаме си ние наши хора, казва, малко ли сѫ добри селяни, я ги вижъ, на, цѣло село е, дума се, предъ тебе! . . .“ Началнико поизгледа искриво воденичарина, а Божилъ си му каза ачикъ прѣдъ всичкитѣ: „За тая дума, каже, ще те накарамъ да се хапешь деветь пѫти на едно мѣсто“ И, папстина, каквото е подкачилъ, май ще го накара не деветъ, ами деветдесеть пѫти да се хапе. . . . И така стана Божилъ кметъ. Отъ ка е закметувалъ, пусто му кметство останало, цѣло село е пропищяло! . . . Сè на зло, сé на патило, па не знамъ кѫдѣ ще му излѣзе края! Па не стига това, ами пó-лани уйдурдише съ попа и съ чорбаджиитѣ— съ своитѣ си — па и началнико тури гърбина, та правихѫ, вършихѫ, току по едно врѣме чухме, че искали да го изберѫтъ и за *тамъ*, да иде у София; па, ете, не стана. Нѣкои казватъ, че тамъ се сбирале хора да уреждатъ царщината, та и онъ щѣлъ билъ да урежда тамъ съ нихъ, ама това никой не вѣрва, та и кой може да повѣрва, че царщината станала ихтиячь да се урежда отъ такива хора, като *Клатиератъ*? Тежко и горко и на тая царщина, дѣка ще бѫде отъ него уредена. . . . Нали ти кажемъ, що злини върши тоя човѣкъ заедно съ попа, оно не е и за исказване, ама, добъръ е Господь. Па, кой знае, може и да ги убие отъ горѣ, за да не испати сиромашията, и така се е доста намѫчила!...

Дѣдо Пуньовата луличка бѣше догорѣла, той я обърна, исчука пепельта, поистри я извътрѣ съ палецъ, забоде я въ поясътъ си и, като стана, опѫти се къмъ кошарата си. Слѣдъ малко, тръгнахъ и азъ къмъ кърчмата и прѣзъ вратата надникнахъ и видохъ, че сврачовци се бѣхѫ посъгрѣли отъ дѣдовото Пуньово винце, а *Клативратъ* ораторствуваше, нѣщо. Всички го слушахѫ съ голѣмо внимание. Азъ дадохъ ухо на ораторския расказъ, който ме заинтересува твърдѣ много. Сврачевския кметъ расказваше на своитѣ съселяни за единъ свой подвигъ, който той извършилъ въ врѣме на сърбско-българската война. Този му подвигъ, споредъ както чухъ отъ устата му, е помогналъ за да надвиемъ неприятельтъ; инакъ, ако не би се заловилъ *Клативратъ*, всичко би било пропаднало.

(Слѣдва)

Нощьта царува, тихо на вънъ е.
Улици мрьтви спѭтъ запустѣли;
Въ сладка почивка животътъ тъне:
Спѭтъ борби, грижи, ядове, цѣли.

Ангелъ небесенъ тихъ сънъ навява
На клепки морни, на гѫрди страдни. . .
Само тебъ, мисьль, сънь не смирява,
Само ти нѣмашъ покой отрадни!

Спи, що се ровишъ въ бездни дълбоки?
Що будишъ скърби съ плѣсень завити?
Що буташъ въ сьрдце рани жестоки?
Що отъ сънь дигашъ змий ядовити?

Виждъ, на вънъ свѣти мѣсецъ омайни,
Сладко заспалъ е сводътъ небесенъ. . . .
Спи, или хвъркай въ мирътъ безкрайни:
Що се ти бъхтишъ въ тозъ затворъ тѣсенъ?!

Х-овъ.

ЗА ЧИЧА СТАЙКА.

Приказва
Веселинъ.

Миналото лѣто — въ края на юний — една заранъ ранишко отивахъ да обиколя овеса ни на Дервишка-Могила: казваха ни, че го биле испоѣле мишкитѣ, та рекохъ да вида, ако е фтасалъ, по̀-скоро баремъ да го пожънемъ щото е остало.

Вървѣхъ покрай Нековитѣ върби изъ една лжкатушка пжтека между избуялитѣ, кукурузе.

Врѣмето бѣше ясно и хубаво. Надъ менъ тихо шумолѣха листята на върбето, извлеко полюшвани отъ утренния вѣтрецъ. Изъ тѣхнитѣ гжсти клонове чуруликаха веселитѣ ластовички и игриво подскачаха и църчеха немирнитѣ врабчета. Задъ върбето, надъ широкото росно ливаде, се разносеше крѣхката прѣсеклива пѣсень на леко-крилата чучулига — първия и нераздѣленъ другарь на орача, комуто е зела и името. *) Покрай менъ, успоредно съ пжтеката, криволичеше бистра и студена вода, която се провираше изъ високо израстлитѣ: лютика, дивъ гьозумъ и жебешко цвѣте и сливаше на долѣ покрай нивето и ливадето да пои и навожда изсъхналитѣ и ожъднѣли кукурузя. Нейното промѣнливо бъбрене сѣкашъ че се сглашаша съ непрѣкъсваното еднообразно шушнене на дългитѣ кукурузени листа. Помислилъ би нѣкой, че тя изъ пжтя си живо и бързо расправя на околния народъ за патилата и историитѣ на своя баща — Балкана, и народа — дългоухия кукурузъ, влажната червено-стебла люлика, тънко-стръкото жабено цвѣте и наведенитѣ надъ нея жилави върбови клончета, — сѣкашъ, че сж се захласнале да я слушатъ и токо клюматъ своитѣ глави отъ очудване и си шушнатъ сѣко на своя езикъ за впечатленията, които имъ произвожда тоя чудноватъ расказъ на вадата.

И сичко туй се слива въ единъ смѣсенъ, неопрѣдѣленъ шумъ, въ една приятна дисхармония, която поражда и извиква у човѣка сладки и приятни, но неясни и неопрѣдѣлени чувства и желания. Вървишь, стжпашъ равномѣрно покрай водата, дишашъ и гълташъ чистия и прѣсния утрешенъ въздухъ, гледашъ безцѣлно на около си, слушашь този смѣсенъ шумъ и сѣкашь, че за нищо не мислишь и нишо не чувствувашь, само сѣщашь, че ти е леко и весело на душата и забѣлѣжвашъ, че краката безсъзнателно те носатъ къмъ дѣто си тръгналъ.

Още не бѣхъ излѣлъ изъ лжкатушния редъ на Неновитѣ върбе и при края имъ възлѣзоха изъ рѣката възъ брѣга едни кола, натоварени съ торъ и тръгнаха изъ пжтя. Възъ тора бѣха положени рало и оратенъ еремъ. Едно малко момчепце водеше воловетѣ за юларитѣ имъ. Прѣдъ него припкаше едно жълтеникаво куче съ вирната опашка и токо се

*) По насъ — пирдопско — на чучулигата викатъ „Орачъ."

навождаше ту отъ самъ, ту отвъдъ пжтя да души лалугеровитѣ дупки. Нарѣдъ съ колата вървеше единъ срѣденъ бой човѣчецъ съ остенъ прокаранъ напрѣки задъ гърба му и обхванатъ съ едната ржка надъ рамото, съ другата подъ кръста. Той вървеше полека и понакуцваше съ единия кракъ.

Колата не бѣха далечъ отъ мене. Азъ познахъ човѣка. Той бѣше чичо Стайко.

Чичо Стайко е чифчия и овчаръ — работи си свой мюлкъ и свои овце си насе. Той е много работенъ, кротъкъ и добродушенъ човѣчецъ. Затова го и сѣки обича и тачи. Въ послѣднйо врѣме азъ сѣкога сжмь гледалъ на него съ особно уважение и за туй, че чичо Стайко е зачувалъ и удържалъ между синоветѣ си тази хубава задружность и общность во всичко, която сѣки обича и се радва, но която се вече май изгубва малко по малко.

Чичо Стайко има троица синове, отъ които двамата сж женени, а малкия тогава бѣше годéнъ. Голѣмия насе овцетѣ, срѣдния работи съ колата, а малкия, който наскоро се бѣше прибралъ отъ солдатлжка, виждахъ пáдни съ дюлгеритѣ по работа, нàдни съ воловетѣ; чича Стайка азъ знаехъ, че само си нарежда момчетата и наглeдва дома добитъка и градината.

Едно врѣме чичови Стайкови живѣеха въ нашата махала въ една стара грухнала кжща съ тѣсенъ дворъ и съ малко сждове за добитъка. Азъ ги знамъ и помня още отъ тогава. Тѣ живѣеха хубаво и честито — имаха рѣдка зговорь помежду си, но бѣха на изеть съ добитъка въ оная тѣснотия.

Слѣдъ освобождението, чичо Стайко купи на края широко мѣсто съ хубава бахчия и градина. А слѣдъ двѣ годинъ, за очудване на сички комшие и познайници чичови Стайкови, които го мислѣха за нищо човѣчецъ, той вдигна една висока и хубава двойна кжща съ повечко стаи и съ широки зимници, послѣ си направи и отлукана голѣмишка, струпна си около и други сждовии и сега чичови Стайкови си живѣятъ на ráзслабъ и слобода въ това хубаво ширине.

Азъ не бѣхъ се отскоро срѣщалъ и спrиказвалъ пó-отблизо съ чича Стайка и съ синоветѣ му, но мислѣхъ си сé, че тѣхния животъ сега е още пó-честитъ и пó-за завиждане, отъ колкото бѣше напрѣди, когато живѣеха въ нашата махала.

— Добра стига, чичо Стайко! го поздравихъ азъ, като го състигнахъ. Той бѣ ме съгледалъ, та се бѣше повъспрѣлъ да ме дочака.

— Далъ-бо-добро, чичовото! И добъръ ти часъ! ми отвърна той полека и провлечено, както сѣкога си приказва, и тръгна наредъ съ мене.

— Буклучецъ ли карашъ?

— Буклучецъ зеръ. Ще ида да прѣорна нивето таме на Бучумъ, та рекохъ съ едина захметъ баремъ и буклучецъ да откарамъ. Е, че и нивата трѣбва да се тори, пакъ и отъ дома купището трѣбва да се трѣби: нали иде веке врѣме зà вършидба! Ами ти?

Азъ му казахъ кѫдѣ отивамъ.

Той побутна воловетѣ съ остена, викна на кучето, което бѣше зело да се завръща и да се ржмже къмъ менъ и зафана пакъ:

— Азъ щѣхъ, каже, да та попитамъ, да ли са прибра уйчо ти Петко отъ София. Нали му пасемъ овцетѣ, та ще му искамъ да ни дадне житцето, дѣто ни са пада. Свършиле сме го, па рекохъ, ха давно са поприберне отъ тукъ отъ тамъ още, та до нѣйдѣ баремъ да ни искара. То ще са купува пакъ, безъ купило не ще се размине, ами да не е баремъ отсега.

— Нѣма го уйча Петка, отговорихъ азъ. Слѣдъ петь шесть деня му се надѣяме да си доде. Ами . . . . .

„Ами нема купувате жито?" щѣхъ да го попитамъ, па замълчахъ и само го погледнахъ зачудено и като въпросително.

Азъ знаѣхъ чичови Стайкови за зáможни чифчие. Толкова мюлкъ иматъ и толкова душъ работятъ — мислѣхъ, че и продаватъ заере.

Чичо Стайко като че разбра какво мислѣхъ, та самичекъ ми отговори на недоисказаното питане.

— Истина, каже, коджа нивици имаме и сé ги работимъ, и добрѣ ги ужъ работимъ, па нá — нестига ни сé, ето двѣ три години става сé купуваме. Пó-лани града го уби; лани ужъ бѣше добро испръво, на напоконъ нали легна, пáкъ нащо са не доби. Сега вече както сж добрички нивето, ако ги зачува дядо Господъ, ще са завакса, — ама é, че сега ще са прикупува. Па що е, ние и съ добитъка много харчимъ заерето. Отъ зимаска два чували ако умелемъ за назе си, единъ чувалъ ще умелемъ на ярма за овцетѣ и воловетѣ.

— Ехъ, гледай си работата, чичо Стайко. То дѣто сж повечко душь, па се докарало та и добиченца има повече, тамъ и храната се харчи повечко, и случи се нáдни та и не достигне. Ама то пакъ отъ друга страна се заваксва. Току ти и момчетата да сте здрави, чичо Стайко, та друго е лесно.

— То е така, джанжмъ; ама чакай да видимъ, че и съ здравето не сме дипъ добрѣ. Момчетата тѣ нищо, здрави сж, ама менъ ма веке не бива, ептенъ ма не бива чичовото. Грухнахъ отъ припкане и ударяне. Не мога вече.

Чичо Стайко наистина се видеше доста грухналъ и отпадналъ. Той си е вече и доста прѣкаралъ човѣчецъ, че азъ отъ какъ сжмь зелъ да помна сé такъвъ си го знамъ, макаръ, че косата му отъ скоро е зела да се посрѣбрува. Но прѣзъ есеньта и прѣзъ зимата азъ го бѣхъ видвалъ здравъ, силенъ и пъргавъ. А сега съвсѣмъ други. Па и куцането съ крака го правеше пó-отпадналъ и оклюхналъ.

— Ами какво ти е на крака, та понакуцвашь нѣщо, чичо Стайко? го попитахъ азъ. — Нѣщо да не си го я убилъ я?

— И не питай за тоя кракъ, чичовото. Сбръкалъ сжмъ са съ него, та не знамъ вече и какво да права. Кой знай отъ що и отъ какво би тая нáпасть! Здравъ си бѣхъ, нѣмаше ми нищо, па прѣзъ месницитѣ

токо зé да ма поболва тукъ бута. Азъ испръво го не зехъ за нищо: я съмъ го прѣлежалъ, си помислихъ, я нѣйде съмь го натрътилъ я; той и самичекъ ще си оздраве. Минаха са нѣколко дни, мина са недѣля — крака не минува, ами си сé повече боли. Зехъ тогава да го налагамъ съ едно друго — каквото кажатъ женитѣ — пáкъ не минува. Сé повече си боли. И ужъ бѣше само бута, па токо зé да си ма боли цѣлата тая страна (чичо Стайко показа съ ржка отъ лѣвото колѣно нагоре до подъ слабинитѣ). И отъ срѣдъ месници та и до сега питашь ли ма да ли съмь видѣлъ бѣлъ день.

— Я гледай, я гледай! Ами че какъ така отъ толкова врѣме да е тоя кракъ и да не мине. То ще да е я вѣтъръ, я пакъ — кой знае какво ще да е! Ама то ще прѣмине токо, ти са не грижи, чичо Стайко. Вие питайте сé, то ще му са намѣри лѣка и нему.

— Не знамъ вече и дѣка да питамъ, чичовото. Нали ти казвамъ: сичко що рекоха, туряхме, нищо не помага. Сé си боли. Гледатъ ма хората, че и ходя ужъ насамъ нататъкъ, и вършa едно — друго, ама какъ ходя и какъ върша — самú си знамъ. Добре съмь нá — крака и и боли и нѣ — сé са трае; ама като сѣдна, или нощѣ като легна — ехъ Боже! Че то отдѣ са зематъ тие болки и какъ се истрайва. Надни като си легна вечерь и зашиба така страшно, помисля си, че не ща и да осъмня. Па се мине нощьта, осъмне са пáкъ, и стегна са прѣзъ деня и да ходя, и работа да върша и — . То какво ми са ходи и щтрѣе, душата ми знае, ама нѣмъ що да се прави. Е, че сичко на менъ гледа. Трѣбва да са припка и да са шатре, па макаръ душата и на пжтя нѣйдѣ да ми излѣзе.

— Ами че при тие момчета, чичо Стайко, какво та е намѣрила сега нужда, ти хичъ и да са не трепешъ и съсипвашъ съ работи, ами сé дома да си сѣдишь и болката само да си гледашь и вардишь. Па и безъ тая нужда ти трѣбва вече да се порасслабишь и да си отпочинешь отъ досегашнитѣ трудове и грижи.

— Е-е-ехъ, чичовото! То на други бащи, дѣто нищо не сж направиле зарадъ дѣцата си, е дадено да са раслабатъ на старость и само да си почиватъ и да си добруватъ. А азъ защото съмь си съсипалъ здравето на младо врѣме да са ударямъ и да чалжщисвамъ за тѣхъ, трѣбва немá и на старость да не видя бѣлъ день. Знаешь ли ти, че каквото са съсипвамъ азъ сега и каквото си тегла днеска при тие момчета, въ живота си не съмь го теглилъ? Знаешь ли, че да са не блъскамъ азъ за сичко и за сичко да не съмь азъ на срѣща, нашата кжща ще се разниже?

Азъ остахъ да се чудя на това, което слушахъ отъ чича Стайка. Неговитѣ оплаквания ме туриха въ крайно недоумѣние. Азъ съвсѣмъ друго знаехъ и мислѣхъ за чичови Стайкови, а пжкъ тукъ отъ думитѣ на чича Стайка съвсѣмъ противното излиза.

Като знаехъ момчетата му, азъ не можехъ и да си помисля, че нѣкога ще види той тегло отъ тѣхъ и при тѣхъ.

Данчо — най-голѣмия му синъ — азъ го знаехъ, че е такъвъ кротакъ и простодушенъ човѣчецъ, какъвто неможе повече да бжде. Него сѣкога сжмъ си представлявалъ като типъ на овчарь — по неговата безгрижность, простота и наивность.

Цонко — срѣдния чичовъ Стайковъ синъ — си бѣ, истина, малко пó-събуденичекъ и пó-отвореничекъ още отъ край, а и отъ какъ ходи солдатинъ още повече се отвори и съживи, но сé си бѣше и той кротъкъ и добродушенъ момъкъ.

Малкия — Мито — азъ го знаехъ още отъ дѣте: заедно сме играле и другарували. По своята простота и утикливость, той повече прилича̀ше на пó-голѣмия си бая, отколкото на Цонко. Той бѣше свѣнливъ и срамежливъ като момиче. Отъ есенеска, откакъ се е прибралъ отъ солдатлжка, не съмъ се дипъ сприказвалъ съ него, та го не знамъ какъвъ е сега; но колкото и да се е измѣнилъ и отворилъ, сé ще си има и напрѣднитѣ чьрти въ характера.

Добрината и послушноста и на троицата е отпечатана и по тѣхнитѣ добродушни лица и открити погледи; по това тѣ сж досущъ на баща си.

И азъ съмъ си мислилъ, че само благодарение на тази тѣхна добрина и пóслушность, чичо Стайко удържа и крепи у дома си тази хубава но рѣдка вече задружность и общность. И сѐ сжмъ си въображавалъ живота въ чичовата Стайкова кжща най-добъръ, а самия чичо Стайко найчеститъ човѣкъ.

Ето защо чичовитѣ Стайкови оплаквания ме крайно зачудиха.

— Ами че какъ тъй, чичо Стайко? Запитахъ го азъ слѣдъ едно късичко замълчаване. — Защо да си сега на тегло? Азъ мисля, че твоитѣ момчета както се сговорни и каквито сж добри и послушни трѣбва да припкатъ на сждѣ и сичко тие да вършатъ, а пъкъ ти само да си ги нарѣждашъ и да имъ се радвашъ!

— Е-е-ехъ, така трѣбва, чичовото; знамъ го и азъ, че така трѣбва и че така е хубаво. За такова нѣщо съмъ и азъ най-милѣлъ и найжъдувалъ на тоя свѣтъ. Нали за това съмъ са трудилъ и удрялъ до сега? И какъ съмъ са трудилъ! — Здравето чакъ съмъ си съсипалъ. Въ дѣлникъ, въ праздникъ азъ почивка не съмъ знаялъ. Това — да влеза въ механа да пия съ нѣкого половинъ ока вино — у менъ го не е имало. Азъ не знамъ билé и да седна тамe предъ вратника да си лафувамъ съ нѣкои мои екране. Сѐ са е припкало — кое съ воловетѣ, кое при овцетѣ, кое дома околъ добитъка — сѐ на работа да са намирамъ. Тоя добитъкъ и тие овчици нали съ припкане и гледане сж са завъдиле! Ами доде съмъ събралъ да купа мѣстото на края и да вдигна тие кжщи, знаешъ ли, че отъ залъка, дѣто го рекле, съмъ си дѣлилъ? И защо е било сичко това пестене и съсипване? — Защото съмъ се надѣялъ, че като нагодя сичко както трѣбва, ще ми стигнатъ и момчетата, ще пойамтъ задружно сичкитѣ работи, ще подкаратъ сичко още пó-добрѣ, — и азъ на старо време ща само да ги нарѣждамъ и да имъ са радвамъ на сго-

ворта и на хубавия имъ животъ. За такова нѣщо сѫмъ са надѣвалъ азъ. Ама я да видимъ да ли го има сега у насъ това? — Нѣма го, нѣма го, чичовото! . . .

„Като бѣха пó-малки и нѣмаше, то са вика, нищо още отъ туй, което сега сѫмъ нагодилъ и натъкмилъ, много пó-добрѣ са живѣеше и много пó-наредъ ни вървѣше работата, пó-както си азъ искахъ и жалѣехъ, отъ колкото сега. . .

„Дончо той вече отъ край си е поелъ овцетѣ и тѣхъ си знае. Цонко щомъ постигна, зе да ми помага съ воловетѣ. Малкия пакъ му на голѣмия си бая помага околъ овцету, ту околъ насъ изъ дома припка и ни вършн. Сичкитѣ чалъщисватъ, сичкитѣ са ударятъ, и каквото ги наредя, на радо сърце сé послушватъ. А менъ ми драго като припкатъ и слушатъ тъй, та и азъ още повече припкамъ и пестя, още повече павалямъ и са блъскамъ. И мисля си тогава: — ехъ, какво ще да е да ми стигнатъ и троицата! Па да ги изженя и да ми доведатъ и три снахи! И кога ща развърта тогава съ тѣхъ една работа, та нидѣ не ще я има! — Много хубаво нѣщо и за хубавъ животъ сѫмъ си мислилъ тогава! Ама камъ сега да се е сбѫднало баремъ четвъртинката отъ това, което тогава съмь си мислилъ!

„Истина, и напоконъ отка постигнаха момчетата още повече, пакъ видѣхъ добъръ животъ; видѣхъ що-годѣ отъ това, за което толкова мислѣхъ.

„Оженихме Данчо; невястата му се докара добра и послушна. Стигнаха и пó-малкитѣ. Натъкмихъ азъ два чифта волове. Съ еднитѣ работи Цонко, съ другитѣ кога азъ, кога Мито. Нарѣждамъ ги азъ както си знамъ и тие слушатъ, и добро сичко. И менъ ми още пó-драго.

„Додоха и Руситѣ. Стана Българско. Купихъ азъ на края мѣстото съ бахчията и зехме малко-по-малко да стѣгаме и за градежъ. И радвахъ са азъ, че скоро ще се разслабимъ въ нова кѫща и въ широкъ дворъ. Кога токо зеха Цонко солдатинъ.

„Менъ ми са много сбръка работата съ него, ама отъ малко-малко пакъ я карахме наредъ. Приготвихме вече щото трѣбва керасте за граденето, продадохме и еднитѣ волове и две уничета, та зехме и парици ощенко и дорде да излѣзе Цонко отъ солдатлѫка, ние направихме кѫщата.

„Цонко се прибра отъ солдатлѫка въ новата кѫща. Следъ една година оженихме и него. Доведе ни и той невяста — пъргава и работна невяста. И работата ни тръгна ужъ много добрѣ. Натъкмихъ ги азъ пáкъ два чифта волове, зехме да прикупваме и нивици, направихме и отлуканата и тамамъ когато мислѣхъ, че сичко вече съмь наредилъ както трѣбва, зеха пакъ Мито солдатинъ. Ехъ, нѣма що! И това трѣбва да са прѣкара. „Да изслужи веднашь и Мито, си мисля, па да са прибере да го привиемъ и него, тогава вече ще са оправи сичко наредъ, ще нагодя и распоредѫ вече сичко, както го мисла и както ми са иска; па ще имъ прѣдамъ сичкитѣ работи, а азъ ща тогава само да ги нагаждамъ

я нареждамъ и ще си гледамъ вече старостьта". Така си мисля. Ала не излѣзе така.

„Още не бѣше се прибралъ Мито отъ солдатлъка, умрѣ свата, Цинковия дѣда. Падна са Цонку миразъ. Зѐ три-четиря низе, двѣ ливаде и 50—60 овце. До тогава той залѣгаше сѐ за общото, слушаше сѐ каквото му кажа и прикаше дѣто го наредя. Отка зѐ мираза, токо зафана повечето неговитѣ си низе да реди и работи; па полека-лека токо зафана — падне ли му редъ — и на вънка безъ мой изинъ да поработва, било на шуря си, било и на други хора. И зафана отъ тука да са накрънва и растуря живота, дѣто азъ мисля да го наредя. Отъ тука ми тръгна назадъ.

„Кеенеска са прибра и Мито. И годихъ го да са не губи насамънататъкъ. Мислѣхъ съ него давно нѣкакъ излѣземъ изъ кривия пѫть. Не е, не можахме; още пó-вече са забатачихме; и сѐ си са забатачваме.

„Пое той ужъ еднитѣ волове; зѐ да поработва съ тѣхъ; — ама зафана сегисъ-тогисъ, подиратъ ли го, и съ дюлгеретѣ да походва. Дордѣ правихме ние кѫщата и отлуканата, той поработвá съ тѣхъ, поработвá и напоконъ, и станá си вече дюлгеринъ. — Отъ пролѣценъ той ми вече ептенъ зарѣза воловетѣ и си тръгна сѐ съ дюлгеретѣ. Потегли си той башка на своя глава. Цонко колкото бѣше пó-напредъ, сега още повече зѐ да стрийú отъ домашнитѣ работи и да си тегли на страна — да са мъчи. Голѣмия си гледа овцетѣ, за друго са не грижи и не хае. И ето ти, че сичко са трупа на мене само, за сичко азъ останахъ да си блъскамъ главата. Ама билъ съмь грухналъ, кракъ ма болѣло — не гледатъ тие. Сѣки своето гледа и за себе си са грижи. И какво ще сторя да са не съсипвамъ и да не влача самú?

„Да ги нареждамъ, викашь. Ами кого ще нареждашь, като нѣма кой да та слуша вече! — Едно врѣме вечерь са приберехме сички дома съ врѣме, па земемъ, прѣхоротимъ си какво трѣбва да са прави заранъ, наредя ги азъ кой какво ще вършп,— и заранньта сѣки отъ рано си са зафата за работата. И работата така върви на редъ. Тъй съмъ го мислилъ, че ще да е сѣкога.

„Ами сега като съмь петименъ за такова нѣщо?

„Вечерь до нѣкое си врѣме седя дома самичъкъ съ дѣцата— тѣхъ ги нѣма никакви. Голѣмия веке си е при овцитѣ, малкия са залише по ергенлъка, а пъкъ Цонко са заплесне на моста или прѣдъ Ненковия вратникъ, да си бъбре съ мѫжетѣ, а пакъ ти си ги чакай дома, — това дѣто го азъ най-необичамъ и дѣто никога не съмь го правилъ.

„Приберѫтъ са вечерьта късно, легнатъ си, заранья рано едина стая и си отива съ дюлгеритѣ, пакъ другия, ако му речешь, че еди-какво си трѣбва да са свърши, каже ти, че на тоя и тоя билъ далъ дума да му работи и не можалъ да му растуря хатѫра; — а пакъ ти сѣди та си гледай старостьта де!

„ Нà, и днеска, палú видишь — самичъкъ съ това дѣте отваждамъ да прѣоря нивето. То и врѣме му е минало — ама нѣма кой, на мень

сѐ гледа. Натоварилъ съмъ и буклукъ — двѣ работи гледамъ да свърша отведнашъ.

(Край въ идущата книжка).

ИЗЪ „NOVISSIMA VERBA“.

(IV-та часть.)

I.

Въ царството на Фарфора.

Върху единъ прѣстолъ отъ чисто злато,
Обиколенъ отъ мандарини, прѣмѣненъ богато,
Сѣди Ясновелможний Властелинъ,
Благопобѣдний Вождъ, Китайский Царь, Небесний Синъ.

И мандаринитѣ приказватъ умно
За твърдѣ важни работи, приказватъ сладкодумно;
Но спорътъ е за царя суета . . .
И мисъльта му хвръкна прѣзъ широкитѣ врата . . .

Царицата, Зората на Зоритѣ,
Във Фáрфоровий си кйошкъ, — храмъ веселъ на игритѣ,
Шегува се съсъ нѣколко моми, —
Плете копринenъ шалъ и пѣй, — и царчето кърми.

И най-подирѣ тя нервозна става,
Съ вѣтрилото си маха, и на грижи се предава . . .
„ . . . — Защо се бави царя тъй, уви,
Въ съвѣта си? . . Ахъ, тѣзи коронясани глави! . . .“

Туй размишленье ядовито, смѣло,
Набърчи бѣлоснѣжното и лучезарно чело
На царската другарка . . . Въ сжщий часъ,
Въ Съвѣта мандарински гръмна господарский гласъ:

„ . . . — Въ благовъздушний кйошкъ царицинъ, дѣто
„Студений разумъ робъ е нѣмъ, а властвува сърдцето,
„Когато закъснѣя въ този Съвѣтъ —
„Глубоки сж въздишкитѣ и грижитѣ безъ четъ . . .

„Отивамъ! . . . Съ махания на вѣтрило,
„Царкинята ми праща своето диханье мило!
„Като зефиръ изъ райскитѣ мѣста,
„Осѣщамъ благовонностьта на нейнитѣ уста! . . . —“

Високоученитѣ мандарини
Цалунахѫ священний прахъ подъ царскитѣ папчини;
А влибения властелинъ, засмѣнъ,
Опѫти се къмъ хубавия кйошкъ отъ порцеланъ.

II.

История на Българския Народъ,

(Видѣние.)

Намѣрвахъ се въ една психическа полузаспалость,
Обсažданъ отъ видѣния, потѫналъ въ омъртвялость . . .
И гледахъ обиталище на диви звѣрове,
И слушахъ цѣлъ народъ, на кръсть увисналъ, да реве. . .

И гледахъ хиляди глави на пѫртове набити,
И слушахъ изъ гроббоветѣ въздишки жаловити;
И гледахъ планини отъ мърша на дѣца, жени,
Рѣки отъ кръвь, Геенски вихръ, безименни злини . . .

И виждахъ срѣщу Разума насочени стрѣли!
И слушахъ безполезнитѣ, безотзивнитѣ думи
На Мѫдростьта, раскѫсвана отъ хиляди орли!

И сѣкашъ земний миръ бѣ пъленъ съ милиони Чуми;
И викнахъ: „Що е туй?—“ И чухъ отвѣтъ всрѣдъ плачоветѣ:
„— Туй е Историята на България, поете! —“

III.

Моя „Паспортъ“.

Години — тридесеть и петь;
Опасенъ пакостникъ (поетъ);
Око лучисто, бистрогледно;
Високо чело; лице блѣдно;
Попъстрени брадичка и мустаци;
И никакви почти особни знаци —
Освѣнъ сърдце за правда жедно.

Ст. Михайловски.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Новѣйша история, отъ френската революция до днешно врѣме, съставилъ по запискитѣ на професора Григоровича, Димитръ Д. Агура.

Г. Д. Агура, който прѣподава съ успѣхъ историята въ Софийската мжжка гимназия, убѣденъ отъ личенъ опитъ, въ нуждата на единъ пространенъ учебникъ по най-новата европейска история, съставилъ е настоящия. При всичко че сжществува вече, единъ, доста добъръ, съставенъ пакъ по Григоровича, отъ г. Ст. Костова, г. Агура е намѣрилъ, че епохата на французската революция е прѣдставена по-скратено и това му е дало поводъ да състави нова история съ по-обширно изложение на френската революция. Г. Агура въ тоя случай се е ползувалъ главно отъ Е. Маршала. Макаръ и компилация, тоя трудъ, при внимателното му разглеждане, изобличава доста търпелива работа, вѣщъ похватъ и добро владѣние прѣдмѣтгѣ у г. Агура. Той е успѣлъ, при всичко че е черпалъ отъ нѣколко историка, да изложи събитията отъ най-новата епоха на живота на европейскитѣ общества въ форма, развитие, редъ съотвѣтственни на обема на труда му, както и на умствената подготовка на ученицитѣ, за които се назначава „Новѣйшата история" Едно отличително прѣимущества нейно е и изложението историческитѣ сждби на разнитѣ американски държави дори до най-послѣдне врѣме. Това, заедно съ конкретний и ясний прѣгледъ на европейската култура въ XIX вѣкъ, дава съвършении закржгленность и пълнота на книгата, нѣщо, което, до колкото намъ е извѣстно, липсва на другитѣ подобни ржководства по историята, съ които располага нашата бѣдна учебна литература. Изложението на историческитѣ събития не е сухо и чисто научно, а живо, анекдотично и даже увлекателено; това е едно важно качество. Съ особенно единство и пълнота е описана епохата на французската революция. Нѣкждѣ обаче, тая часть страда отъ прѣтрупаность на подробности, повече отъ колкото би се изисквало за освѣтление събитията; това бърка па хармонията между частитѣ, а на мѣста строгата свръзка се нарушава, както и хронологическій редъ, чрезъ турянето по-късни събития прѣди по-ранни; така, напр. изображението Франция при първата империя (основана на 1804 г. и паднала на 1815) е вмъкнато между погубването на херцога Енгиенский (1804 г.) и третята коалиция (1805 година), когато тоя обзоръ трѣбваше да стане ретроспективно само подиръ свършването на империята. Периодътъ отъ Вѣнский конгресъ до наше врѣме е изложенъ много подробно, но и тукъ се забѣлѣзватъ нѣйдѣ излишности или повторения. Така, маджарското възстание на 1848 г. два пжти се расказва. (Виждъ стр. 161 главата: *Унгурска (?) война,* и стр. 177, главата: *Народното движение въ Унгария*). Очевидно, че г. Агуру нѣкждѣ е било твърдѣ трудно да се справи съ извънредно обилния исторически материялъ, който е ималъ прѣдъ себе си при съставянето историята. Тези недостатки обаче не сж твърдѣ важни и не могжтъ да отнематъ въобще нищо отъ достойнството на систематичното изложението. По биятъ въ очи распасаностьта на слога и небрѣжностьта, крайната небрѣжность на языка. При всичко че единъ учебникъ не е едно литературно произведение и художественното изложение стои на втори планъ слѣдъ систематичностьта, точностьта, конкретностьта, но въ даний случай, присжтствието на купъ стилистически и граматически несъвършенства въ книгата, врѣди доста на достойнството ѝ и изобличава ако не едно недостаточно литературно образование у автора ѝ, то поне голѣма и неоправдаема поспѣшность въ изработването ѝ. Очевидно е, безъ да ни казва г-нъ Агура въ прѣдисловието си, че той е черпалъ отъ русски и француски автори, защото не само въ склада на рѣчьта се вижда влиянието ту на русскій языкъ, ту

на френский, но дори и въ неправилното написване собственнитѣ имена, като: *Геберъ* (името на френский террористъ, Hèbert), Витген*щ*тейнъ (вм. Витгенщайнъ), Полско кралъство, и пр.; или: *Ринъ* (вм. Рейнъ, по френски Rhin) *Лорена*, (вм. Лотарингия). По нѣкой пжть писането собственнитѣ имена става пъкъ своеволно, като: *Нѣйменъ*, вм. Нѣманъ, рѣка, *Кароль*, вм. Карлъ. Тие погрѣшки, вѣроятно, се дължжтъ, както загатнахме и пò-горѣ, на бързината на съставянето историята, която не е оставила възможность на г. Агура да бжде пò-внимателенъ и при прѣвождането отъ русски, инакъ той не би прѣвелъ: *заработная плата*: „заработена заплата", (вм. надница, платка): *раздълался съ* . . .: „раздѣлилъ се съ. . . „(вм. расправилъ се, видѣлъ си смѣткитѣ съ . . .); *подъ* Плѣвенъ: (вм. при Плѣвенъ); *поручилъ*: „поржчилъ," (вм. заповѣдалъ); а други оставилъ съвсѣмъ руски, като: *выгода* (вм. полза, облага), *трѣбвание* (вм. искане); *заносчивость* (вм. дързско високомѣрие) и пр. Трѣбва ли да припишемъ пакъ на тая бързина и безбройнитѣ правописни грѣшки, или пъкъ на незнание? Почти на всякждѣ сжществителнитѣ отъ мжжкий родъ и съ членътъ си, въ именителенъ падежъ се пишатъ като въ винителенъ, като: „Фелдмаршала тръгна, (вм. фелдмаршалътъ и пр.); или това е станало по невѣжественното и безграмотнѣйше правило на граматикитѣ на Т. Икономова и Момчилова? Незнаемъ сжщо защо г. Агура пише *нощь* „нъщь"! Особенно буква *ѣ* твърдѣ много честь намира прѣдъ г. Агура, който добросъвѣстно пише: стрѣмяше, рѣдъ, кѣлтникъ, глѣда, сцѣни, полѣзенъ и пр. Не стига, ами чуждитѣ думи безполезно наводняватъ, като едно хунско нахлуване, всяка страница на историята и правятъ разбирането ѝ невъзможно за читателя, който незнае френски. Не стигатъ ли ни стотинитѣ чужди и непотрѣбни думи, които влѣзохж въ него чрезъ канала на канцеларинитѣ и на вѣстницитѣ, които, щемъ-нещемъ, сдобихж у насъ право на гражданство, ами още и единъ учебникъ съ изгледъ на сериозность, какъвто е „Новѣшата История" да увеличава съ нови барбаризми филологическиятъ смѣтъ, подъ който единъ день българский язикъ ще изгуби всяка физиономия и оригиналность? Ние никога не сме били тѣсногледъ въ въпроса за усвояването чужди думи, когато тѣ се явяватъ необходими за изражението на едно ново понятие, или на разнитѣ нюанси на една мисъль, на едно прѣдставление. Тогава тѣ сж богатство. Но каква полза да обогатяваме язика си съ нѣкакви *офензиви, режими, експедиции, сюзеренства, хегемоний, конституира, компензации,* и пр. и пр. когато си имаме прѣкрасни българки вмѣсто тѣхъ?

Още една бѣлѣжка, която имаме да направимъ г. Агуру, то е дѣто не е можалъ да се задържи на чисто историческа обективна почва, при изложението послѣднитѣ фази, прѣзъ които мина отечеството ни отъ 6 Септемврий насамъ. Той не пише нито вѣстникарска статия, нито тенденциозна повѣсть, а учебникъ по историята. А види се, забравилъ е това. Той остая твърдѣ прозрачно да се видатъ неговитѣ лични симпатии и антипатии, и извѣстна подобострастность. . На сжщитѣ тие страници срѣщаме единъ пасажъ пъкъ доста безсвязенъ, и който се свърша съ баналенъ тонъ, съвсѣмъ не подходящъ на единъ учебникъ: „Отъ друга страна успѣхитѣ на българското оржжие *подигна* българското име и честь прѣдъ европейский свѣтъ и спечели (за кого?) симпатиитѣ и моралната подръжка на всички просвѣтени и свободолюбиви народи, *неисключая* и русския, който ликуваше за сполукитѣ на *братушкитѣ*."

Всичкитѣ тие недостатки, които би било лесно да се поправятъ при второто издание, немогжтъ, обаче, да закриятъ другитѣ солидни достойнства на „Новѣйшата История" на г. Агура, и ние отъ сѐ сърдце я прѣпоржчваме и като учебникъ, и като книга отъ твърдѣ интересенъ и полезенъ прочитъ.

Наль и Дамаянти, индийска повѣсть, прѣводъ отъ русски. София, 1890.

Старата индийска епическа поезия, съ която не отдавна се е запозналъ образований свѣтъ, радикално се отличава отъ европейското творчество по грамадността на измислицата, по безпрѣдѣлностьта на полета на фантазията, по гигантскитѣ образи и по невъобразимитѣ размѣри на чудесното, което въ нея играе главната роль. Заедно съ това, една изразителна простота въ изражението, една чистота на фразата, едно пълно отсѫтствие на всякакви тъмни метефори и хиперболи въ слога, рѣзко я дѣлѫтъ отъ античната европейска поезия, както и отъ западно азиятската. Индийскитѣ поеми въспѣватъ главно подвизитѣ и славнитѣ дѣяния на юнацитѣ и царетѣ. Тие поеми, които сѫ несравненно пò-грамадни отъ Омировитѣ, сѫ били съшити, както и неговитѣ, отъ устнитѣ прѣдания и пѣсни на народа прѣзъ цѣла верига вѣкове, додѣто най-послѣ се слѣли въ едно цѣло. Най-главнитѣ индийски епопеи сѫ: *Рамаяна* и *Махабарата*. Послѣднята състои отъ 250,000 стиха. Въ нея человѣческий елементъ повече прѣобладава и героитѣ, които се подвизаватъ въ нея, иматъ пò-малко божественни или чудодѣйственни атрибути. Най-поетическиятъ и трогателенъ епизодъ отъ нея е на Наль и Дамаянти. Шлегелъ намира, че тя по своята поетичность и възвишенность стои на единъ редъ съ най великолѣпнитѣ поеми, които притежава европейската литература. Тя е прѣведена на много язици. На русски Наль и Дамаянти има класически прѣводъ въ стихове. На български тя днесь ни се поднася въ проза, но не се обажда нито кой ѝ е прѣводачътъ, нито отъ кой русски прѣводъ е прѣведена: печатътъ на пълна тайнственность лежи на прѣдната коричка на книгата. За тая причина нѣма възможность да се провѣри точностьта на българския прѣводъ. Язикътъ му съ малки исключения, въобще, е добъръ. Прѣпорѫчваме тая книжка, въ нея българскитѣ читатели пръвъ пѫть ще се запознаятъ съ едно екзотическо, индийско творчество, което въ нищо не отстѫпа на европейското.

Нервний вѣкъ, съчинение на П. Монтегаццо, професоръ на антропологията въ Флоренция. Прѣвелъ Ж. Д.

Тая книжка, както и названието ѝ посочва, се занимава съ оня психически недугъ, исключително принадлежащъ на нашата съврѣменность, продуктъ исторически на болезненно-напрѣжений животъ на новитѣ европейски общества, който се нарича *нервозность*. Авторътъ, П. Монтегаццо, твърдѣ вѣщо изобразява симптомитѣ и сѫщностьта на тая странна и всеобщо распространена болесть, разглежда причинитѣ ѝ и указва на срѣдствата на нейното излѣчение. Далечь отъ да има характера на чисто научно, или специално съчинение, книгата е написана съ твърдѣ популяренъ язикъ, занимателно и анекдотично, така щото прѣдставлява достѫпенъ, приятенъ и полезенъ прочетъ за всѣки единъ читатель — толкось повече, че и язика на прѣвода е доста чистъ и гладъкъ.

Х.

Приехѫ се въ редакцията следующитѣ нови книги и издания:

Дума, литературно-научно-политическо списание книжки VII и VIII редакторъ Йонковъ-Владикинъ. Пловдивъ 1890.

Нова гусла, стихотворение отъ Мирча. (1885-1890 г.) Пловдивъ Дружественна печатница „Единство“ 1890 Цѣна 1 левъ.

Пѣсни и сатири, стихотворения отъ Хр. Карапетковъ, Пловдивъ 1890 г. Цѣна 50 стот.

Искра, иллюстровано научно-литературно списание, година III, брой I-й, редакторъ издатель В. Юрдановъ. Шуменъ 1891.

Отелло, трагедия отъ Шекспира, прѣводъ отъ русски. 1891.

СТОЛИЧНИЙ ТЕАТЪРЪ.

III.

На 11-ий ноемврий, сжббота вечерьта, се повтори Галилей и нѣкои сцени направихж пò-добро впечатление. Обаче и вторий, както и първий пжть, Стено Кондарино се игра прѣувеличено патетически; израженията на лицето и на очитѣ бѣхж твърдѣ силни. Тази способность за улицетворяванье на страстни моменти, може да бжде твърдѣ полезна, но трѣбва да не се остава да излиза извънъ границата. — Кардиналътъ се държа съ достолѣпие, нъ това достолѣпие понѣкогашъ минуваше въ такава надутость и надмѣнность, която ни се виждахж твърдѣ силна и за единъ кардиналъ. Мъртвото, испъчено стоенье на кардинала бѣше неестественно, а онова прѣчупванье ðдвѣ при суфлерската колибка бѣ съвсѣмъ неумѣстно.

Надѣваме се, че Галилей нѣма трети пжть да се яви на сцената — ако се яви, ще бжде знакъ за голѣмо естетическо безвкусие. . „ Както казахме, Галилей е мизерна трагедия. Прѣди всичко, нѣма никаква възможность за зрителя да вѣрва, че прѣзъ тия 4 часа, се изминуватъ 30 години и отъ горѣ. Нъ този недостатъкъ на „Галилея“ е най-нищожний. По-важно е, че сюжетътъ е абсолютно недраматиченъ: какъвъ драматизъмъ може да има въ тихитѣ кабинетни медитации на единъ ученъ? Каква живость и каква драматичность може да има въ астрономически съображения, прѣдизвикани тъй глупаво отъ расклащаньето на едно кандило? Не отказваме, че въ живота всичко това е възможно — защото животътъ е прѣпълненъ съ случайности; не отказваме, че е възможно единъ Нютонъ да си е послужилъ и съ падиньето на една ябълка, за да открие великия законъ за всемирното притеглюванье. Нъ въ драматическото искуство нѣма мѣсто за случайноститѣ и не може да го има до тогава, до дѣто не се унищожи неговата сжщность и висота. И нека каже всѣки за себе си, нѣма ли да му се види ужасно смѣшно, ако му прѣдставѣхж Нютона, сѣднжлъ въ градината си, до една ябълка, за да види какъ ще падне тя и да скочи изъ единъ пжть, и да захване да разсжждава за притеглюваньето на земята отъ слънцето? Дългитѣ и скрити въ дъното на душата психически процесси, които създаватъ науката и откриватъ невидени кржгозори, не сж сюжети за трагедии; а когато нѣкоя невѣжа ржка накара актьора да декламира онова, което не се подава на никакви думи и което *само* се прѣживѣва, ний тогава можемъ само да го съжалимъ за напраздно изгубения трудъ, а не и да се въсхитимъ.

Още пò-важенъ е другъ единъ недостатъкъ, който не истича само отъ сюжета, а и отъ незнанието на автора, или пъкъ отъ нѣкоя негова тенденциозна цѣль. То е характерътъ на нѣкогашния приятель на Галилея, а сега неговъ врагъ и отмъститель — Александра. Той е духовно лице; той отмъщава на Галилея за това, че една нѣкогашна негова (Александрова) любовница, Марина, прѣдпочита Галилея. И знаете ли какво е и въ какво състои това отмъщение? То е по-

вече отъ звѣрско, то е „supra — звѣрско", то състои въ систематическо прѣслѣдванье, отраванье на живота му, отдалечаванье отъ него любимата му дъщеря и мъчения безкрайни чрѣзъ инквизицията и др. Нъ по-добрѣ ще бѫде да оставимъ самия Александъръ хладнокръвно да описва своитѣ злодѣйства и тѣхнитѣ мотиви, за да се увѣримъ, че той е не само най-голѣмото „драматическо" чудовище, нъ че такова чудовище не е ходило и по земята, както казва Лессингъ за Ричарда III отъ Вайсса.

Нека тѣзи извадки дадѫтъ на четеца едно понятие и за прѣвода на книгата.[1])

„Ти знаешъ ли Галилее, какво нѣщо е любовьта? . . . тази велика и страшна страсть? *Прочее*, това щастие, тази безконечна радость ми *се е* отнели; испъдenъ съмъ, *принебреженъ* съмъ за тебе, и отъ тогазъ съмъ се заклелъ да отмъстя". „И моето отмъщение е почнато медленно скришно, за да нападне на тебе, като цѣлъ рѣдъ отъ безчисленни мѫчения и сърдцеядающитѣ жалости! И понеже, за да бѫда равенъ съ тебе, трѣбваше да бѫда и великъ, за това прикарахъ много лѣтни нощи на учение, изчерпахъ умътъ си надъ книгитѣ... облѣкохъ расото, за да бѫда достовѣренъ, за да привличамъ почести, и всичко това за да отмъстя." Нѣколко години бѣхѫ заминали, отъ когато ти бѣше професоръ въ университета въ г. Биза, и завистьта порастнала въ по-голѣмъ размѣръ помѣжду претендующитѣ за мѫдростьта, по причина на твоитѣ открития, тѣхната противъ тебе ярость, завистьта, която се е хвърлила противъ тебе, азъ я подстрекахъ и я разровихъ." „Отишелъ бѣше въ г. Патавия, гдѣто бѣше назначенъ професоръ, и послѣ въ Венеция, за да прѣдставишъ въ правителството твоя телескопъ; но анонимното писмо до сѫдилището, те обвиняваше, че ти си откраднѫлъ това откритие, и си *станалъ* тогава опозоренъ! Това писмо бѣше отъ мене." „И всичко това не стигаше. Ти бѣше честитъ съ твоята дъщеря. Хвърлихъ *прочее* безчестието между тебе и нея; *васъ* раздѣлихъ за много години, затворихъ я послѣ въ манастиръ и се смѣяхъ съ сълзитѣ ѝ!" „Най-послѣ ти бѣше обвиненъ прѣдъ тайната инквизиция като еретикъ, *подхвърнатъ* на мѫчения"... „Кой те е обвинявалъ, кой те е лишилъ отъ милванията и радостьта на твоето чадо? Азъ! който безмилостиво продължавахъ моето отмъщение!" „(Продължава звѣрски). И знаешъ ли, коя бѣше тая жена, която азъ обичахъ, за която се увлѣкохъ *на това* прѣстѫпление? Бѣше Марина!" Подиръ казва, че той я билъ удушилъ, защото при умиранието си, молила Бога за Галилея и сетнѣ му запалва ркописитѣ, за да угасне славата му. Стено Кондарини скача прѣзъ прозореца, съ ножъ въ зѫбитѣ, убива го и спасява ркописитѣ, нъ въ това врѣме Галилей умира, вѣроятно отъ жаль за съчиненията си.

Истинското искуство възвисява и облагодява духа; който е способенъ, нека възвиси духа си и когато гледа това чудовище.

На 29 ноемврий, въ четвъртъкъ се прѣдстави трагедията „Дъщерята на Раввина" отъ Х. И тя е отъ родъ на Галилея, и тя е сълзообилна. Тенденцията ѝ е да се примирѭтъ ужъ християнската и юдейската религия, нъ въ сѫщность нѣма никакво примирение. И християнинътъ и евреинътъ оставатъ еднакво неспособни да проникнѫтъ въ царството на истинната религия.—Ний не сме твърдѣ религиозенъ, нито фанатически народъ, та нѣма никаква опасность отъ такива пиеси, които сѫ способни само да раздухатъ враждата между два народа отъ двѣ различни религии. Нъ независимо отъ това, за искуството не е достойно да става робиня на религията или по-право на една религиозна партия и да проповѣдва различие между тѣхъ, като ни рисува християни, които се гнусѭтъ отъ евреи и евреи, които се гнусѭтъ отъ християни. А „Дъщерята на Равина е такава.

Трѣбва да забѣлѣжимъ, че въ това, както и въ слѣдующитѣ прѣдставления антрактитѣ бѣхѫ твърдѣ дълги: ний гледахме внимателно на часовника си, по колко траѭтъ и ако го кажемъ на читателитѣ си, тѣ нѣма да повѣрватъ: цѣли 30 минути! А самата игра не трае всѣкога и 30 минути, така щото публиката е принудена половината врѣме да загуби — на халосъ. Да оставимъ на страна, че туй е твърдѣ голѣмъ луксъ — ний българитѣ изобщо сме щедри кога се касае за врѣмето, — но то е и страшно досадително за ония, които не сѫ навикнали да стоѭтъ праздни.

Въ сѫббота, 24 ноемврий се прѣдставихѫ „Воденичаритѣ" отъ Х. Тъзи комедийка е една отъ най-сполучливо избранитѣ пиеси, които е прѣдставила тъзи

1) Прѣводътъ е посветенъ на Н. Ц. Височество Князя.

трупа отъ началото на своето сѫществуванье. Ний ѭ удобряваме не поради нѣкакви художественни достойнства — тѣ едва ли ще се намѣрѭтъ въ една комедия, въ която има толкова очевидни невѣроятности и невъзможности, толкова искуственно скроени нѣща. Не, ний сме доволни отъ неѭ, защото е остроумна и защото по хубавото изиграванье надмина всичкитѣ наши очаквания. Ний и не искаме отъ театъра и искуството въобще да казва *само* велики и възвишенни мисли; ний обичаме и онова искуство, което не напрѣга умственнитѣ ни сили, което доставя истинска и пълна почивка. За насъ е неприятно да гледаме въ театъра само пиеситѣ отъ рода на златната срѣдина; пиеси, които нѣматъ ни идейно съдържанне, ни остроумие; които, съ една дума приспиватъ и тѣлото и духа ни и накарватъ отчаянната публика да се прозѣва. . .

Най-хубава бѣше играта на г. Киркова, въ ролята на воденичаря Георга. Както въ нѣкои отъ другитѣ свои досегашни „испълнения," така и този пѫть той играеше твърдѣ отъ сърдце. Ако не сѫ ни излъгали очитѣ и заключенията ни, този актьоръ се увлича много отъ играта си, той буквално се завладява отъ оная страсть, която прѣдставлява. Този пѫть ний ясно видѣхме потъ по него. Туй идентифициранье съ прѣдставяното лице, ще му гарантира естественностьта на играта и симпатиитѣ на публиката, само трѣбва много да внимава да не го заведе тѝ къмъ крайность и реалистическа аффектация, както и да не истъщава силитѣ му.

На 2 ий декемврий, недѣля, пръвъ пѫть видѣхме въ българския театъръ българско произведение — *Пенчо Кърлежътъ*, комедия отъ Д. Е. Шишмановъ. Твърдѣ приятно ни е да констатираме това „нововведение", ако и да сме принудени да отложимъ нашиятъ рефератъ за самата комедия и за играта до тогава, когато се прѣдстави втори пѫть. Вѣрваме, че то нѣма да се забави и че нашитѣ читатели нѣма много да чакатъ

И на 9 дек. имахме щастието пакъ да гледаме българско произведение. То бѣше драмата *Руска*, отъ Ив. Вазовъ. Макаръ, че спорѣдъ насъ тая драма не отговаря на всичкитѣ сценически и художественни искания и ние се страхувахме за успѣха ѝ на сцената, но страховетѣ ни излѣзохѫ безосновни.

Доста би спечелила „Руска," ако се направѣхѫ въ нея нѣкои съкращения, а особенно ако се испустнеше монологътъ на Ангела въ края на третия актъ, дѣто той испраща Руска и дѣда Лулча — а той остава само за да си искаже монолога, за нищо друго. Па и хубавата игра много значи; има пиеси, сами по себе си слаби, които обаче въ рѫцѣтѣ на внимателни и добри актьори, ставатъ твърдѣ хубави. Ний сме гледали и други пѫть „Русска"; нѣкои сцени, особенно убийството на Кърджи Османа, ни направихѫ пò-силно впечатление. Само единъ моментъ въ „Руска" се изигра този пѫть тъй чудесно, щото ний не се надѣваме втори пѫть да видимъ въ този театъръ подобно нѣщо. Този моментъ е свижданьето на Руска съ Ангела въ гората. Тамъ като по едно чудо актьоритѣ — г-жа Попова и г. Кирковъ — надминахѫ себе си. Съ много мѫка се удържахме ний отъ прѣхласванье, и отъ сърдце съчувствувахме на бурното рѫкоплѣсканье на публиката, което бѣше едно отъ най-заслуженнитѣ. Туй е пръвъ пѫть, дѣто ний останахме въсхитени отъ играта въ този театъръ, безъ да можемъ даже да си обяснимъ подробно дѣ се крие тайната на еффекта на тъзи сцена. Знаемъ само толкова, че ситуацията само по себе е твърдѣ еффектна, че актьоритѣ сполучливо промѣнихѫ изъ единъ пѫть тона си и го направихѫ меланхоличенъ и болѣзненно-вдъхновенъ, като простирахѫ само безсилно рѫцѣ единъ къмъ други, безъ да се хвърлѭтъ моментално въ прѣгрѫдкитѣ си, и тъй усилихѫ до най-висока степень напрѣжението на зрителитѣ.

На прѣдставлението присѫтствуваше и г. прѣзидентъ-министра и това присѫтствие на г. министра Стамболова, бѣше може би, и причината на това, че актьоритѣ испустнахѫ въ четвъртия актъ една съвършенно невинна·

фраза *). Казваме „може би", защото не знаемъ, то ли е сжщинската причина, нъ ако е то, ние намираме скрупулитѣ на онѣзи кжсогледи политици, които сж направили това съкращение за съвсѣмъ неумѣстни. Пьрво, защото Александръ втори отдавна почина най-грагически и за него нѣма никакво значение, да ли ний викаме „да живѣе" или не, дали пиемъ за здравьето му, или плачемъ за негова мжченически край. . . Второ, външната политика нѣма нищо общо съ искуството.

Думитѣ въ една драма се отнасятъ за лицата на пиесата, а не за зрителитѣ — тѣ сж свободни да бждатъ на съвършенно противно мнѣние. Твърдѣ кжсоглѣди политици наричаме ний онния, които сж направили това съкращение още и затова, защото считаме за кжсогледство този тѣхенъ страхъ да не станжтъ неприятни или това тѣхно помѣрение, да станжтъ приятни. То мирише изобщо твърдѣ много на низско поклонство и угодничество, а до колкото познаваме ний душитѣ на силнитѣ „міра сего," — не отъ практика, а отъ Шекспира — туй е за тѣхъ най-омразно и най-противно; то е за тѣхъ много по-противно отъ всѣка дръзка и смѣла рѣчь на единъ неопитенъ драскачъ. Ако г-нъ Президентъ-министера е забѣлѣзалъ, каква честь му е направена, той трѣбва горчиво, нъ прѣзрително и съжалително да се е усмихналъ, че тъй злѣ го разбиратъ.

София, 15-й Декемврий 1890.

IV.

Седемъ дена слѣдъ прѣдставлението на *„Руска",* — на 16-ий декемврий, се прѣдстави *Докторъ Калевъ* отъ Леронжа и слѣдъ това настжпи една дълга пауза, единъ видъ зименъ сънъ за българското театрално искуство. Отъ части тъзи пауза се налагаше и отъ силнитѣ студове, които посѣтихж столицата и цѣла България и които правѣхж физически невъзможно, нито да се играе, нито да се гледа.[1]) За жалость обаче, дирекцията на театъра не умѣ да се въсползува и отъ врѣмето, когато студоветѣ поослабнахж, — втория и третия день отъ коледнитѣ праздници — и тъй лиши столичния свѣтъ отъ всѣко сериозно забавление прѣзъ праздницитѣ, а бѣдната актьорска касса отъ почтенна сума приходи.

Съ настжпваньето на новата година, захванж да функционира оперното отдѣление на трупата и то въ хубавото ново зданье на Славянската Бѣседа. Ний желаехме да слѣдимъ и развитието на бждащата опера, нъ, уви, съ нашия тежъкъ арсеналъ не можемъ се издигнж до ефирнитѣ, сюблимни висоти на музикалното искуство. Нѣмаме сила само за едно: да прѣмълчимъ нашето мнѣние за операта, ако и то да не бжде, може би, приятно тамъ, дѣто трѣбва.

Насъ лично този опитъ за създаванье на опера ни радва и не радва. Защо ни радва, знае всѣки по себе си. та нѣма нужда да го казваме; ще стига да обадимъ само, защо ни нерадва. — Ако се сжди по навалицата въ пьрвитѣ двѣ оперни прѣдставления, то страхътъ отъ това, че столичната публика нѣма да се заинтересува и да посѣщава операта, може за сега да се счита безосновенъ; особенно като земемъ прѣдъ видъ това, че операта се посѣщава не само отъ българи, а и отъ (20—30%) чужденци. И при всичко туй, операта си остава *малко* прѣждеврѣменна. Такава ще бжде тя въ нашитѣ очи и тогава когато, би показала по-вече успѣхъ и животъ, нежели пб-старата ѝ сестра, драмата[1]), защото успѣхътъ е димъ, силата никога не е право, а червенината на бузитѣ рѣдко е признакъ на здраво тѣло душа. . . Да, успѣхътъ, този всемиренъ кумиръ, е ефемеренъ димъ на олтаря на

---

*) Тъзи фраза е въсклицанието на Ангела: „Пия за здравието на великия русски царь, нашъ избавитель!"

1) Това печално нѣщо не е невъзможно, защото за операта сж доставени външни сили и може да се доставятъ още, а за театъра до сега сме се задоволявали само съ самораслп. . .

на слѣпата фортуна, която рѣдко вижда ония идеи и дѣла, прѣдъ които потомството стои колѣнопрѣклонно. . .

Но не е туй главното. —

Похвално е да се създаватъ бържѣ-бържѣ ex nihilo много нови работи, но още пò-похвално е да бѫдѫтъ тѣ пò-малко, за да иматъ пò-здрави и пò-трайни основи. . . Да се нагърбишъ едноврѣменно съ двѣ трудни задачи, ще рѣче да рискувашъ да не испълнишъ достойно нито една. . . Бързий интеллектуаленъ градежъ стои върху такава пѣсъчна основа, върху каквато стоѭтъ много отъ столичнитѣ градежи. . . Не е злѣ да се върви и тукъ по старото, но мѫдро правило: non multa, sed multum. На мѣсто опера и театъръ стигаше само опера, или пò-добрѣ само театъръ, защото за операта нѣма да бѫде кѫсно нито подиръ двѣ, нито подиръ петь години, а за театъра никога не е рано. Тъзи опера, обаче, може само да поврѣди на драмата, защото ще раздвои интереса и ще привлѣче върху си ония грижи, които трѣбваше да бѫдѫтъ посветени на драмата. За жалость, симптоми отъ подобно галенье на операта, ний отъ сега още виждаме и можемъ само да скърбимъ, че за драмата не е направено още нищо и че е повѣрена на сили, способни да я убиятъ въ зародиша ѝ.

Но нека се върнемъ на прѣдмета си. Пò-горѣ казахме, че отъ 16 декемвр. 1890 г. настѫпи зимний сънъ за нашето театрално искусство. Този сънъ тра̀ точно единъ мѣсецъ. И когато въ вторникъ, на 15 януарий 1891 г. злочестото театрално искуство пакъ се пробуди — за да убие Асѣня, то на нашия окаянъ взоръ се стори, че то съ сѫщия кинжалъ прободе себе си. . . Дано поне неговата рана не бѫде толкова смъртоносна. . .

Втори пѫть въ живота си виждаме ний на сцената В. Друмевата драма, „Иванку, убиецътъ на Асѣня“, която най-често излазя на българската сцена. Първия пѫть прѣди 8 години я гледахме, като юноша, въ първото, дървено здание на Народното Събрание, сѫщата вечерь, когато слѣдъ полунощь пламна и изгорѣ — ужасенъ символъ на бѫдѫщитѣ сѫдбини на България. И каква огромна разлика между оная фатална и сношната вечерь, между нашитѣ тогавашни и сегашни чувства. Съ таенъ сърдеченъ трепеть чакахме ний тогава вдигането на завесата, за да се отдадемъ на едно безкрайно *възхищение*, а сега, спокойно сѣдѣхме на мѣстото си. Тогава всѣка дума караше сърдцето ни пò-силно да тупти, а сега хладно и скептически посрѣщахме охканията на героитѣ и героинитѣ. Наистина, ний и сега сѣщахме, какъ настръхвахѫ коситѣ ни, когато Иванку всрѣдъ нощь влиза въ царскитѣ палати, за да испълни пъкленната си цѣль; ний и сега чувствувахме, какъ замръзваше кръвьта въ жилитѣ ни, когато нещастната, слабата Асѣньова дъщеря Мария, полудѣла, иде при гроба на баща си съ вързани рѫцѣ. Но юношеското очарование отъ фразитѣ на трагедията и нейнитѣ слабости, бѣше изчезнало безвъзвратно. И актьоритѣ бѣхѫ се погрижили да ни лишѫтъ и отъ послѣднитѣ хубости на пиесата и да обърнатъ насладата въ мѫки — за насъ и, (което е по-важно), за цѣлата публика.

Играта бѣше *лоша;* всичкитѣ актьори отъ начало до край, играхѫ *фалшиво*; а Асѣнь и Иванку играхѫ даже несносно. Хубаво игра само г. Кировъ своя Драгни и една непозната дама, съсѣдка въ театъра, много умѣстно исказа желанието, да се явяватъ слугитѣ, а не господаритѣ. Петъръ се игра сносно, даже хубавичко, поне въ сцената на прощаването, публиката рѫкоплѣска̀ и извика актьора, г-на Славкова. Заедно съ рѫкоплѣскането до нашитѣ уши се донесе и подсвиркванье. Обаче нито аплодирането, нито подсвиркването бѣхѫ напълно заслужени. Да се обяснимъ. Г. Славковата игра въ сцената съ Асѣня, не бѣше не естественна, т. е. не бѣше фалшива, нъ тя не бѣше психологически вѣрно. Неговий тонъ бѣше все еднакъвъ, когато Петъръ трѣбва да влѣзе бодъръ и веселъ, и постѫпенно, подъ влиянието на братовото си настроение, да си измѣнява тона. Освѣнъ това, той не трѣбваше да си държи лицето закрито до края на сцената — каквото и да пише за туй въ книгата, а да остави поне часть отъ него не-

закрито, за да може зрительтъ да види на лицето му всичката мжка на единъ оклеветенъ братъ, всичката скръбь на една благородна душа. Петровата роля е еффектна, (както и много други роли въ тая неестествена трагедия), нъ и тя иска голѣмо искуство, особенно тамъ, дѣто Петьръ трѣбва да докаже, че владѣе цѣлата лестница отъ скърбни и отчаянни мини. Да замѣнишь психическия животъ съ мъртво стоенье е твърдѣ лесно и не иска никакво искуство.— Колкото за подсвиркването, ако прѣдположимъ, че е прилично и позволено, че не е плодъ на лична умраза, а на благородно негодуванье, то може да бжде умѣстно само тамъ, дѣто има прѣувеличено, невѣжественно пжченье и кривенье, а никакъ тамъ, дѣто липсува вѣрность.*) Нъ въ сцената на гробищата той игра лошо, както всичкитѣ други.

Една часть отъ вината на тъзи лошавина, мислимъ, че лѣжи въ неумѣлото распрѣдѣление на ролитѣ, което ни доказва, че началствата на театъра още не сж изучили повѣренитѣ тѣмъ актьорски сили. Може би и ний да не сме проникнали още въ индивидуалноститѣ на актьоритѣ, но сме твърдо увѣрени, че ако г. Казаковъ играеше от. Ивана (само безъ никаква аффектация), г. Поповъ — Исака, а г. Налбуровъ Иванка — тогава съ по-малко мжка ще можеше да се сѣди въ театъра до 2 ч. 30 м. слѣдъ полуношь! А сега? — Исакъ бѣше твърдѣ важенъ и тежъкъ, нѣщо несъвмѣстимо съ подвижния и трескавъ характеръ на Исака, както ни го прѣдставлява Друмевъ. Това противорѣчие между актьора и автора отиваше до тамъ, че г. Налбуровъ стоеше спокоенъ или пъкъ мѣрно крачеше; когато казваше, че той трѣбвало на врѣдъ да тича. Може би тъзи тяжесть да е пò-съгласна съ характера на единъ нѣкогашенъ севастрократоръ и архонтъ, но тя противорѣчи на характера на Друмевия Исакъ. — Отецъ Иванъ трѣбваше да се държи пò-старешки — и да говори тежко и пò-авторитетно.**) А Иванку! Ний не можемъ си прѣдстави нѣщо пò-изопачено, пò-неестественно отъ тъзи игра. Петимни бѣхме да видимъ поне единъ ако не вѣренъ, баремъ естественъ моментъ. А Тодорка, като да не вѣрваше всѣгога, че ще стане царица, та само по нѣкога съ свѣтнали очи *говореше* на баща си за туй, а когато не говореше, бѣше спокойна като статуя. . .. Мария не се игра лошо, но тъзи *актриса играе* на единъ маниеръ всичкитѣ си сериозни роли. Само сграстнитѣ моменти — напр. тукъ сцената съ Иванка — сж хубавички. Полудата ѝ у „Иванка" бѣше, въ сравнение съ полудата у *Ижиния*, доста хубава, но за да бжде хубава, трѣбва още трудъ. Ний, колкото можѣхме, казахме ѝ, какъ се лудува.

---

*) Ние никакъ не можемъ да се съгласимъ съ това мнѣние на уважаемия си сътрудникъ г-нъ д-ръ Кръстева. Невѣрното игране на единъ актьоръ е пакъ тъй *лошо*, както и прѣувеличаването и невѣжественното пжчене и кривене на сцената; и първото и послѣднитѣ сж фалшиви и еднакво би заслужвали неудобрението на една взискателна публика — което неудобрение въ никой случай обаче не трѣбва да се исказва въ такава рѣзка форма. Впрочемъ, както по тая точка, тъй и по много други взглядове и твърдения, исказани въ настоящата и въ пò-прѣдишнитѣ статии за Столичния театъръ, ние не можемъ да се съгласимъ напълно съ г. Кръстева, и не сме на сѣкждѣ солидарни съ него по въпроси, които той третира и сжди съвсѣмъ отъ субективна гледна точка. Ние даваме гостоприемство на тие статии, като ги считаме, че служатъ за пробуждане интересъ у насъ къмъ искуството, както и за насърчване и упжтване на самото искуство. Ред.

**) Ние забѣлѣзваме, че г. д-ръ Кръстевъ, е пропусналъ да се спре повечко върху играта на от. Ивана (г. Поповъ), който, споредъ насъ, (ние се улучихме на това прѣдставление), игра съ доста чувство, смѣлость и увлѣчение. Тоя актьоръ притежава цѣнни качества на сцената: свободно държане, високъ гласъ и добра дикция. Той доста добрѣ прѣдстави отца Ивана, и би го прѣдставилъ прѣвъсходно, ако да не бѣше ималъ толкова живи движения и пъргавина, несъотвѣствующи на възрастьта и званието на отца Ивана. — При това, отецъ Иванъ, който е единственната силна и освѣжающа фигура въ цѣлата драма, става най-послѣ отегчителенъ — не по вината на г. Попова, а по безконечнитѣ си декламации и повторения, които би било добрѣ да се поскратявать, умно, разбира се, отъ актьоритѣ. Ред.

Но какво да кажемъ за невидимия, но вездѣсжщъ актьоръ у *Иванка?* Какво да кажемъ за суфльора? Не знаеше ли той, че актьоритѣ сж имали единъ мѣсецъ врѣме да си научатъ ролитѣ, та могжтъ и безъ него? Или да не мисли той да задоволи публиката повече отъ самитѣ актьори? Нека знай той, че ний ще сме крайно доволни, ако чуваме само по единъ пжть всѣка фраза, а не по два-три пжти, както тогава. . . Публиката плаща за едно, а не за двѣ прѣдставления и не иска нищо даромъ. . .

Д-ръ К. Кръстевъ

ЕДНА ЛИТЕРАТУРНА НЕДОБРОСЪВѢСТНОСТЬ.

Въ I-та си статия за „Столичния театръ," ний правимъ бѣлѣжка на Ижиния, че си закривала лицето съ ржцѣ; наший „изобличитель" казва, че тұй ставало съ цѣль да се привлече вниманието на публиката, за да не подсвирква тя на Жулио — което ний като критикъ, който управя „боговдъхновтния поетъ" трѣбвало даже да одгадаемъ. — Никога не сме имали претенцията за толкова голѣма проницателность, и сто годнни да живѣемъ, пакъ неможемъ одгада такова нѣщо, а ако го е отгадалъ нѣкой отъ публиката — освѣнъ тъзи вжтрѣшна публика, която го е измждрила — то нека се обади и ний тържественно ще се откажемъ отъ всѣко писание за театъра. Нъ страхъ ни е, че никой гений на свѣта нѣма да отгадае това нѣщо, даже и ако бѣше истина, камо ли пъкъ когато, не е истина. — Ний нѣмаме обичай да беспокоимъ публиката съ реторически въпроси, нъ този пжть сме принудени да я попитаме: има ли поне единъ атомъ вѣроятность въ тъзи исклжчена мисъль, че — *не въ София, а въ свѣта* — има актьоръ, който съзнателно би си развалилъ играта, само за да не се разваля играта на единъ други, чуждъ нему актьоръ? Напротивъ цѣлий свѣтъ знае, че оная змия, която носи името завистъ, живѣе най охолно въ актьорскитѣ сърдца. . . А онзи, който се е осмѣлилъ да хвърли този прахъ въ очитѣ на публиката, който тъй нагло се е подигралъ съ всѣка „вѣроятность," и претендира да вѣрваме думитѣ му, той трѣбва да не е поставилъ читателитѣ си по горѣ отъ послѣдния идиотъ, който още не е загубилъ способностьта да различи бѣлото отъ черното. И неговата послѣдователность е по вече отъ удивителна — тя е смѣшна: най напрѣдъ се иска отъ насъ да бждемъ свърхчеловѣчески проницателенъ, а сетнѣ чистосърдечно ни се поднася дѣтинска измислица, за да повѣрваме въ нея. — Закриваньето на лицето съ ржцѣ е най нищожната отъ всичкитѣ грѣшки, които бѣхме забѣлѣзали въ тъзи актриса; ний сме я поменали само en passant, защото тя твърдѣ лесно може да бжде отстранена както и наистина отдавна вече е отстранена. Нъ много по голѣма важность бѣхме дали ний на ония грѣшки, които рѣшаватъ сждбата на една актриса: нейното неумѣло прѣдставление на полудата и други. Нъ защо ли тъй скоро се е исчерпала остроумната апология на нашия „критикъ"? Защо не е обяснилъ той и тъзи грѣшка съ подобна изгнила лъжа — любовьта на Ижиния къмъ Жулио? — Уви, не е завидна сждбата на тъзи актриса, която е имала нещастието да бжде защитена по този глупавъ начинъ, толкова по вече, че тя не е имала нужда отъ защита. Ний сме я удостоили още въ първата статия съ такива хвалби, щото за по-голѣми тя нѝ да ли ще лакти; ний сме нарѣкли нейната игра въ най-страстния моментъ *чудесна, която е заслужвала да се ржкоплясне публикати,* а по-надолу играта ѝ въ II актъ — *масторска.* Наший беспристрастенъ критикъ не само че не ще може да ни посочи нито една подобна хвалба за нашия „братовчедъ," г. Костова, нъ и не е могълъ да каже ни една добра дума за актьоритѣ, на които сме „вадили очитѣ, защото не били въ роднински свръзки

съ насъ". Ако нашето пристрастие е такова, щото и единъ специаленъ клеветникъ да не може да каже нищо противъ него, то кой знае, да ли нѣма всѣки да ни завиди за него.

* * *

Питатъ ни между другото, какво ли ще бжде даденото отъ насъ (? !) значение на думата талантъ, когато наричаме г. Костова талантливъ актьоръ и казваме, че не изигралъ хубаво ролята на Димитракя. Ний би посвѣтвали този господинъ, който ни дава този въпросъ да се поучи малко. Ако ли не може той да разбере, какъ единъ човѣкъ може да бжде талантъ и да не играе хубаво *всички* роли, ний му завиждаме на тъзи способность да се прѣструва — защото невѣрваме, че има човѣкъ, който да смѣе да вземе писалка въ ржка, а да не разбира даже това нѣщо....

Казва ни се по нататъкъ, че сме писали панагирикъ г-ну Костову; който иска, може да го нарѣче ода и химнъ и пр. — туй не ни интересува. За насъ има важность само въпросътъ, вѣрно ли е онова, което казваме. Този почтенъ г-нъ, който ни е удостоилъ съ вниманието си, не е умѣлъ да каже нищо противъ нашитѣ думи за г. Костова. Онова, което се казва за негова Жулио, е съвършенно криво, нъ даже и да прѣдположимъ за една минута, че е право, то пакъ не противорѣчи нито на една наша дума. А не трѣбваше ли той, како „беспристрастенъ изобличитель" поне на една наша хвалба да противопостави едно порицание, поне на една наша бѣлѣжка за нѣкой други актьоръ — една хвалба? Инакъ може да се намѣри нѣкой, който да се усъмни въ благородството на неговата цѣль. . .

Нъ ний се приближаваме къмъ една невинна негова клѣвета, причинена чрѣзъ една невинна лъжа — че сме били братовчеди съ г-нъ Костова. Братовчедството трѣбваше да заведе клеветника въ сждилището, нъ ний прѣдпочетохме да го нарѣчемъ *лъжецъ* прѣдъ лицето на цѣла България, вмѣсто прѣдъ 10 души въ сжда. Нека се осмѣли той сега, да откаже, че е лъжецъ и то такъвъ, който си има ясна, подла цѣль. . . А колкото за съквартиранството, той има право; то е едничката истина въ цѣлото му „съчинение". Ще чакаме за напрѣдъ, когато похвалимъ любезния нему атьоръ да издири други нѣкои, напр. домашни причини и да ги поднесе на публиката. То ще бжде твърдѣ благородно занятие, при всичко че малко прилича на низско шпионство. Ами ако бихме попитали ний този г-нъ, той защо го хвали, съ какво право казва, че г-нъ Костовъ билъ „цѣлъ Подколёсинъ?" — Той поне не е неговъ „братовчедъ!" А не мисли ли слѣдъ тѣзи свои думи да каже, че Костовъ е бездаренъ актьоръ? Ако ли пъкъ е съгласенъ съ насъ по този въпросъ, то защо е писалъ съчинението си? Да не е само за упражнение? . . .

Втората клевета е още по-безсъвѣстна. Отъ голѣмо великодушие къмъ насъ той е испусналъ всичко, което не му трѣбва и е цитиралъ тъй: „Жизненна нужда има театъра отъ единъ режиссоръ съ 8000 л. годишна плата." И той е въ правото си да цитира тъй, защото инакъ никой не можеше да угади, че ний искаме да бждемъ режиссоръ. Нашитѣ думи ето какви бѣхж: „Една жизненна нужда за този театъръ ни се вижда да е единъ истински режиссоръ, който да стои на висотата на задачата си и да има *нуждниtѣ знания и нуждната опитность*. . ." „. . .Нъ въ всѣки случай единъ добъръ режиссоръ, който да бжде и *истински актьоръ* ще бжде голѣма благодать за театъра; той ще може да *оцѣни актьоритѣ, да посочи и отстрани бездарнитѣ, нъ лека полека да въспитае по-млади сили.* Да се жертвуватъ 5 или 8000 л. за едно такова лице, *ако трѣбва и може да се достави то отъ вънъ,* ще бжде тъй на мѣсто, щото суммата можемъ да считаме нищожна."

Сега какъ да нарѣчемъ г-на Лѣвичарова, като се е показалъ такъвъ лѣвичаръ? Даваме му право самъ да си избере името, а ний ще му кажемъ, че той или не разбира какво чете, или пъкъ е твърдѣ либераленъ въ въпроса за честността. Нъ какво ли го е накарало тъй искренно и правдолюбиво да се заинтере-

сува за режиссорството? Да ли не спада и това къмъ неговата задача да защити онеправданата невинность? Или съвсѣмъ по други причини??...

Позволете сега на свършенье, г-нъ противниче, да побѣседувамъ сердце-откровенно съ васъ, лице съ лице, за да не чуватъ злитѣ езици, какво ще Ви кажѫ. Недѣйте мисли, че Вашето писанье и желанието да се сразѭ съ Васъ ме е накарало да Ви отговорѭ. Не сте Вий противникъ, какъвто азъ бихъ си желалъ, за да испитамъ слабитѣ си сили. Да унищожѫ единъ лѣвичарь, нѣма да ми достави ни слава, ни удоволствие; ще ме накара само да плачѫ надъ печалнитѣ остатки. Право да Ви кажѫ, Вашитѣ орѫжия сѫ твърдѣ тѫпи, и Вий сте въ дъното на душата си добъръ човѣкъ — азъ знаѭ твърдѣ добрѣ, че Вий сте едно невинно орѫдие. И Вашата неспособность да оклевети чисто по български ми доказва това. Вашата лъжа, колкото и злобна цѣль да има тя, пакъ е твърдѣ невинна. Менъ ме не очудва, че сѫ ме оклеветили въ двѣ три нѣща — не, очудва ме, че това става едвамъ сега, когато у насъ е тъй лесно да се оклевети всѣки. . . . . Нъ на въпроса.

Този отговоръ, прѣдизвиканъ отъ Вашата клѣвета не е само за Васъ: Вий сте единъ, още твърдѣ несъвършенъ екземпляръ отъ онзи класъ благородни българи, които хладнокръвно могѫтъ очерни всѣка неприятна тѣмъ личность. А кой други освѣнъ единъ критикъ има толкова право да бѫде очернянанъ, унизяванъ, опозоряванъ? . . . . Единъ човѣкъ, който се е рѣшилъ да пише критики, т. е. да се занимава съ най-неблагодарната работа, той — научете това, ако не сте го знаяли до сега — той знае, че негова животъ, неговата личность и всичко негово е обрѣчено на „всемирно" поругание и подигравание. Азъ знаехъ още отъ ученическия столъ, че моето призвание ми готви бѫдѫще пълно съ мракъ и съ калъ, нъ не се поколебахъ ни минута страстно да прѣгърнѫ и да понеся Иисусовия кръстъ, да стана искупителна жъртва за българската литература. Съ твърда вѣра въ длъжностьта си — да говоря само онова, което ми диктува съвѣстьта, азъ храбро ще чакамъ и посрѣщамъ всичкитѣ удари, и ще се гордѣя даже, ако противъ мене станатъ всичкитѣ жители на мрака. . . .

Безпогрѣшенъ азъ не се мислѭ — моята ограниченность не се простира до тамъ; живо съзнавамъ азъ, колко е тѣсенъ пѫтьтъ на правдата, колко е лесно човѣкъ да сгрѣши и колко е възможно да бѫдѫтъ вѣрни даже двѣ на гледъ противоположни мнения. Азъ считамъ длъжностьта си за испълнена, когато искажѫ по съвѣсть мислитѣ си било за нѣкой актьоръ, били за нѣкоя книга: кому сѫ приятни тѣ, кому се струватъ вѣрни и кому не вѣрни или пристрастни — това никакъ ме не интересува; който желае да приеме моитѣ мисли, който не желае нека да си състави свои. Никому не отнемамъ азъ правото, да има друго мнение, даже да оспорява моето. Готовъ съмъ всѣкога да защита възгледитѣ си, или да ги замѣня съ други по-вѣрни. Затова и не се боя никога да поставя името си подъ всичко, щото пишѫ. Азъ не прибѣгвамъ къмъ фалшиви имена, като Васъ; всѣки може и словомъ и дѣломъ да иска отъ мене смѣтка за думитѣ ми. Ако нѣкога си прѣмълча името, както въ рецензията на Novissima verba, (въ 35 кн. на Периодическо Списание), то е само за една кратковрѣменна шега. . . .

Нъ ако продължавамъ тъй азъ нѣма скоро да свършѫ; позволете ми само да Ви увѣдомя, че не е честно да се напада личностьта на единъ писачъ—което Вий не личи да сте съзнавали, когато сте ми приписвали разни братовчедства и режиссорски стремления. Иска ми се да вѣрвамъ даже, че Вий сте си позволили да хвъргате калъ върху мене, защото не сте си прѣдставили всичката огромность на прѣстѫплението, което ми приписвате и че когато я съзнаете, горко ще се раскаете. Нъ азъ въ всѣки случай Ви прощавамъ . . . . . ., ако и да ви съжелявамъ, защото Вий тъй прѣ-наивно, увѣрявате въ нѣкаква си искренность отъ Ваша страна. Хубава искренность е тя и ми наумѣва онзи палачъ, който прѣди да отсѣче главата на нещастния английски царь Карла I, му се поклонилъ най-

върноподанически. Разликата между Васъ и деликатния палачъ е само тази, че Вий сте се усѣтили за комплимента слѣдъ като сте замахнали да отсѣчете — върхчето на моята писалка.

26-й Декемврий 1890.

Д-ръ К. Кръстевъ

ВѢСТИ.

Термидоръ. Знаменитий френски драматически писатель Викториенъ Сарду, подъ горнето название е издалъ на послѣдъкъ една драма, на която сюжета е взетъ отъ френската революция, именно отъ епохата на Террора. Въ тая драма Сарду изважда на показъ, съ явното намѣрение да ги отдаде на общественъ позоръ, звѣрствата на терорриститѣ, които окаляхѫ великото значение и характеръ на революцията. Първото прѣдставяне въ театра Comedie Française, подиръ което поради скандала произлѣзълъ тамъ, правителството запрѣтило повторението ѝ, даде поводъ на шумни прѣния въ френский печатъ и Народно Събрание. Единъ депутатъ направилъ запитвание на правителството за това запрѣщение, другъ го попиталъ сподѣля ли то възрѣнията на Саду върху революцията. Министрътъ на народното просвѣщение отговорилъ, че републиканското правителство на Франция, като наслѣдникъ и хранитель на великитѣ приобрѣтения на Революцията, високо цѣни тая най-славна фаза въ французската история, но то счита смѣшенъ и недостоенъ за отговоръ въпроса: удобрява ли и крайноститѣ ѝ? Въобще, пиесата на Саду доказа, че и подиръ сто години страститѣ подигнати отъ революцията въ Франция, още не сѫ се улегнали до тамъ, щото литературата да може да третира самостоятелно и спокойно събития доста остарѣли и влѣзли вече въ архивитѣ на историята. Споредъ резюмето което даватъ френскитѣ вѣстници за *Термидоръ* тая драма притежава голѣми ефектни достойнства и фабулати ѝ е твърдѣ драматическа.

—

Руската литература въ Европа. Въ Германия расте постоянно любопитството за запознаването съ русската литература, и прѣвождането на нѣмски важнитѣ произведения отъ нея нараства заедно съ трѣбованието на публиката. Така, Тургеневитѣ „Записки охотника“, които иматъ вече нѣколко нѣмски прѣвода прѣведени сѫ изново на нѣмски языкъ. Сѫщо и съчиненията на Достоевски се ползуватъ съ грамаденъ успѣхъ въ нѣмската публика. Неговитѣ романи излазятъ сѐ въ нови и пѝ-нови издания. По думитѣ на берлинский критикъ Левелфелда, на една библиотека въ Германия не може да мине безъ съчиненията на Достоевски. Въ продължение на петь мѣсеци сѫ биле прѣведени на нѣмски слѣдующитѣ творения на гениално русский писатель: „Записки изъ мертваго дома“, „Игрокъ“, „Бѣдные люди“. „Бѣси“, „Неточка Незванова“, „Униженные и оскорбленние“ и „Незнакомка“. Не пѝ-малко се прѣвожда и графъ Толстой. Най-послѣднето му съчинение, *Крейцарова Соната*, което се распространява само литографирано въ Русия, по волята на самия авторъ, има вече четвърто издание въ нѣмски прѣводъ! Въ Лондонъ сѫ прѣведени на послѣдъкъ “Стихотворения въ проза“ на Тургенова.

—

Гладстонова книга за Омира. Знаменитий английски политикъ Гладстонъ, при многото си и тежки занятия, съпрежени съ положението му на вождъ на английската либерална партия и поборникъ на ирландската автономия, намира доста врѣме да посвети и на занятия въ чистата область на литературата. Както е извѣстно, двѣтѣ книги, които го най-много занимаватъ и на които е страстно при-

въртанъ, сѫ Библията и Омиръ. По тѣхъ е писувалъ и философски трактати. Сега той е обнародвалъ новъ трудъ за Омира: „Прѣдѣлитѣ на Омировото изучение“ (Londmdmarks Homerie Studie). Книгата състои отъ слѣдующитѣ глави: Омировъ въпросъ, Омиръ, като основатель на наука, Омиръ, като основатель на религия, Принципитѣ на политиката, Планъ на Илиада, География на поемата.

—

„Die Seehäfen des Weltverkehrs“, dargestellt von Josef Kiffer v. Sehnert, k. k. Liniensehiffskapitän, Dr. Carl Zehden, Professor in der Wiener Handelsakademie, Johann Holesek, k. k. Korvettenkapitan, und Theodor Cicalek, Professor an der Wiener Handelsakademie, unter Redaktion von Alexcander Dorn. Zwei Bände mit circa 400 Illustrationen und Plänen in 50 bis 60 Sieferunqen à 30 Kr. Wien, Volkswirtsehafrlicher Verlaq Ålexander Dorn. Това съчинение ще съдържа главно историко-географическото описание на всичкитѣ морски пристанища въ свѣта отъ основанието на градоветѣ до днесь. Пристанищата край брѣговетѣ на Срѣдиземно море и тѣзи по островитѣ на Егейското ще бѫдѫтъ особенно пълно описани. Частно за насъ българитѣ това съчинение е много интересантно и важно, защото въ него ще фигуриратъ и нашитѣ черноморски пристанища, за които и днесь твърдѣ малко знаемъ. Материальтъ за цѣлото съчинение е вече готовъ за печать. Той е плодъ на многогодишно изслѣдвание и сериозно издирвание.

—

Излѣзла е въ столицата книжка на французски язикъ: Guide-Mignon. Annuaire de Bulgarie 1990—91. Тя е назначена да служи за пѫтеводитель на чужденцитѣ, които посѣщаватъ София. Тя съдържа много свѣдѣния, както за София, така и за България.

—

На 22 януарий новоустроената драматическо-оперна трупа даде въ залта на „Славянска Бесѣда“ операта *Фаустъ и Маркета* *). Трѣбва да кажемъ: отклсляцм отъ операта, натуряни послѣдователно само: защото много и важни части отъ неѭ отсѫтствувахѫ, както отсѫтствуваше и хорътъ. Прѣдставлението излѣзе доста сполучено. Артиститѣ, очевидно бѣхѫ се приготвили добрѣ. Особенно басътъ — г-нъ Хашекъ (Мефистофелъ) и г-ца Добшева (Маргарита), бѣхѫ прѣвъсходни въ испълненията си. Г. Славковъ (Фаустъ), който е добъръ теноръ, би спечелилъ още повече, ако при хубавото пѣние **) съединяваше и прилична умѣренность на движенията. Едно излишество бѣхѫ и честитѣ и продължителни милувки. Оркестрътъ, нераздѣленъ атрибутъ на операта, липсваше; него го замѣняше пияното, на което г. Букурещлиевъ свирѝ прѣкрасно; особенно увертюритѣ.

Въобще, тоя първъ опитъ е утѣшителенъ и дава надежда за още пò-приятни резултати, когато съставътъ на артиститѣ се допълни, както и декоративната часть, която сега е твърдѣ сиромашка. Ние искренно желаемъ успѣхъ на младата трупа.

Ц—въ.

---

*) Така стоеше на обявлението, вмѣсто: Фаустъ и *Маргарита;* сѫщо и Мефистофелѫ, неизвѣстно защо — бѣше написанъ: *Мефисто* — вопрѣки всеобщото употрѣбление.

**) Г. Славковъ пѣ на български кѫсоветѣ си — осталитѣ артисти — на чешки. Мислимъ, че не бѣше съвсѣмъ отъ голѣма необходимость това побългаряване, особенно, като не е станало свѣстно. Между другитѣ, ние зачухме много пѫти да се повтаря нелѣпата фраза: *Священна хубость,* вмѣсто: „божественна хубость,“ както безъ друго трѣбва да стои въ либретото, на който европейски язикъ и да бѫде то.

ГОДИНА II МАРТЪ 1891 КНИЖКА 3

ДЕННИЦА.

ИЗВЪНЪ БЪЛГАРИЯ

(Пѫтни записки.*)

VII.

Сбогомъ. Николаевската желѣзница. Императоръ Николай. Волга. Лѣсоветъ. Валдайски планини. Приближаване Петербургъ.

„Матушка Москва, бѣлокаменная, златоглавая, хлѣбосолная, православная, словоохотливая!“

Тъй нѣжно, тъй простодушно-благоговѣйно русский мужикъ дума, като сваля шапка и се кръсти, кога види Москва отъ връхъ „Воробиеви Гори“.

Съ тие думи се прощавахъ и азъ съ Москва, подиръ кратковрѣменно гостуване въ завѣтнитѣ ѝ огради, когато влакътъ ме понесе на сѣверъ къмъ нейния щастливъ съперникъ — Петербургъ.

Гѫсти високи гори захващатъ отъ тукъ нататъкъ. Отъ Москва до Петербургъ сѫ 465 версти. Това страшно растояние, прѣди постройката на желѣзний пѫть, се е изминувало за 12 дена съ пощенски кола, — за 24 — съ частни. Разумѣва се, само лѣтно вѣме. Зимасъ, отъ прѣспи, мразове и гадъ пѫтуването е било невъзможно. Сега тоя пѫть се зима за 24 часа! Ако нѣкждѣ желѣзницитѣ сѫ благодать божия, то именно въ пространна Русия. Николаевската линия, по която се носимъ сега, е първата направена въ Русия, по заповѣдь на императора Николая, комуто носи и името. Въ чъртежътъ, който му билъ прѣдставенъ отъ инженеритѣ за удобрение, тя правила голѣми забикалки за да избѣгне блатата, рѣкитѣ и другитѣ естественни прѣпятствия. Николай бѣше честенъ и обичаше въ всичко прѣкия пѫть. Той зима линейка и тегли права чърта отъ Москва до Петербургъ. По нея стана и линията, както се види на картата. Рицарскиятъ характеръ на тоя извънреденъ человѣкъ и непобѣдимото му упорство и енергия сѫ пословични въ Русия. Да бѣхѫ послужили тие щастливи качества у единъ господарь, съединени още съ

*) Продължение отъ 2 книжка.

широкъ умъ, на прѣобразователното дѣло, отъ което се нуждаеше Русия, тя щеше да има втори Петръ Велики. Обстоятелствата въ Европа, обаче, се сложихѫ тъй, щото увлѣкохѫ Николая въ една реакционно посока. Славата на великитѣ дѣла бѣше оставена за сина му, Александра III. Николай посвети усилията си за запазване божественното право отъ революционния духъ на епохата, политика наслѣдена отъ баща му Александра I. Подиръ потъпкването полското въстание на 1831 г. той разсипа маджарското — при Вилагоша, на 1849 г. Маджаритѣ отъ тогава не могѫтъ да простѭтъ на Русия поражението си, Австрия не може да ѝ прости спасението си. Знайно е какъ му се отплати тя прѣзъ кримската война. Николай видѣ късно грѣшката си. Когато веднажъ се исправи прѣдъ паметника на Ивана Собѣски, той каза на полския царь, който сѫщо бѣше спасилъ Вѣна прѣди двѣста години: „Ти первий дуракъ, я второй!" При страшната му енергия безцѣлната кримска война, можеше да се завърше успѣшно, ако не липсвахѫ бързи съобщения. Но той се положи напълно на беззавѣтното самопожертвование на русский народъ — за царя и отечеството. — Ако направя просто распореждане, каза той на единъ посланникъ, малко нѣщо прѣди войната, — щѫ имамъ тозъ-часъ двѣста хиляди войника; ако заповѣдамъ — ще ми дойдатъ петстотинъ хиляди, а ако се помолѭ — Русия ще ми даде петь милиона. Николай не бѣше зималъ въ смѣтка пространството на Русия, както първий Наполеонъ — стихиитѣ ѝ. Войната се захвана и европейскитѣ флоти захвърляхѫ молнии възъ Севастополь. Голѣми полчища отъ всички крайща на Русия потеглихѫ къмъ бойното поле, и половината остахѫ на пѫтя. Николай се видѣ безсиленъ да даде крила на войницитѣ си, както имъ даде желѣзна дисциплина. Той почувствова близостьта на разгрома и гордата му душа не можа да прѣживѣе унижението. Той умрѣ при гърмоветѣ на епический севастополски сблъсъкъ.

Кѫдѣ Тверь дрезгавата зимна нощь застла земята. Глухото гърмотене на желѣзницата ме унасяше на сънь и азъ бѣхъ позадрѣмалъ. Внезапно желѣзницата умали ходътъ си и нѣкой запѣ тѫговитата пѣсень: „Внизъ по матушкѣ по Волгѣ", и азъ се стреснахъ. На прозорецътъ се трупахѫ пѫтницитѣ и се взирахѫ въ полумрака. Узнахъ, че минувахме по моста на Волга. Станахъ да я повидѭ и азъ.

Волга е гигантско дѣло на природата, както Москва — на историята. Тие двѣ имена сѫ цѣла Русия. Безъ тѣхъ тя нѣмаше да сѫществува, като европейско господарство. Безъ тѣхъ обединението на тие разнородни племена, язици, вѣри, климати, широти би било немислимо. Въобще, рѣкитѣ служатъ за разграничение на народитѣ — Волга послужи за сливането имъ. Погледнете Волга на картата. Тя извира на западъ изъ прибалтийский край на Русия, напоява срѣдната ѝ часть, оплодотворява източнитѣ ѝ степи и се свърша на югъ, дѣто растѫтъ миндалитѣ и гроздето. Безъ тоя исполински воденъ пѫть източна Русия би била пустиня необитаема, както би билъ Египетъ безъ Нилъ. Тя би остала Азия. Не напраздно народитѣ сѫ боготворили своитѣ рѣки, не

напраздно съ тѣхъ сѫ свързвали главнитѣ си митологически вѣрвания. Ruский народъ има единъ истински култъ къмъ великата своя „Матушка Волга". Пѣсеньта ѝ не е проста пѣсень, а химнъ, чиято мелодия се разлива на величествени, кристални, тихи вълни, като самата Волга, изъ пространната русска земя и пълни сладко душата съ неяснитѣ образи на родното и безкрайното . . .

До тука Волга, макаръ, че е направила кѫсъ пѫть, е вече плавателна рѣка. Но бѣлизнявий поясъ, който видѣхъ отъ вагона не бѣше Волга, а бронята на Волга: тя е още замръзнала.

Зараньта, влакътъ вървеше вече изъ между два зида тъмни лѣсове. Тѣхната глухота, мрачность и непроницаемость има дивашка хубость. Надъ тѣхъ се чумереше сѣверното небе, лишено отъ животъ, като тѣхъ. Много часове влакътъ върве сѐ изъ тие пусти, гѫсти, безконечни елови дѫбрави,примѣсени съ осенъ и бѣлокожи липи. На мѣста зидътъ се порастваря и видишь на полянката сиво село, че се дими, и послѣ — пакъ това черно море отъ гори, които вълнообразно се простиратъ до кръгозора.

Минахме край Валдайскитѣ планини. Това гръмко име може да измами читателя. Валдайскитѣ планини не сѫ нищо друго, а хълмообразна поляна, твърдѣ гориста и езерна, дѣто сѫ главитѣ на много русски рѣки. Тамъ се намира село Валдай, прочуто по звънчетата, който прави за русскитѣ тройки. Влакътъ летеше. Захванахѫ да се учестяватъ селата; мѣстото ставаше пó-питомно. Отъ двѣтѣ страни на пѫтя замѣркахѫ се въ дѫбравитѣ приятни и красиви лѣтни кѫщи, сега пусти. Още пó-нататъкъ разни фабрични постройки, високитѣ комини, що димяхѫ и други знакове на животъ, показвахѫ че сме близу до Петербургъ. Той, обаче, се не виждаше, по причина на лѣсоветѣ. По 2 $1/2$ часа слѣдъ обѣдъ, азъ слѣзохъ въ гостилница „Медвѣдъ," на Невский проспектъ.

VIII.

Петебургъ. Ермитажътъ. Кѫщата на Петра Великий. Паметницитѣ. Императорската Публична библиотека.

На мѣстото, дѣто е сега русската столица, прѣди сто и осемдесеть и четире години, е стояла нищо и никаква шведска крѣпость, Ниеншанцъ, която пазяла устието на Нева. Околовръстъ било мрачно и безлюдно. Расхвърлянитѣ острови, обрасли съ бодлива трева, храсталаци и хвойна гора, прѣпълнени съ блата и мочури, и диви звѣрове — въ гѫстацитѣ. И природата и человѣкъ биле осѫдили това заглъхнало мѣсто на вѣчно запустение.

Петръ Великий отдавна ламтѣлъ да пробие нѣйдѣ на балтийско море „прозорче къмъ Европа" и да сближи Русия съ западната образованность. Той видѣлъ тоя кѫтъ, и гениална мисьль блѣснала въ умътъ му. Единъ день той испѫжда звѣроветѣ и шведитѣ и основава прѣстолний си градъ.

Днесъ Петербургъ е една отъ първитѣ столици въ свѣта.

Императори и императрици, науката и искуството на цѣла Европа, златото и генията се надпрѣварвахѫ да уголѣмѭтъ, украсѭтъ и прославѭтъ галеното дѣте на Петра. Съвършенно прави и безукоризнено послани улици закрьстосвахѫ се съ многобройни канали, обточени съ бронзови пармаклѫци; невскитѣ брѣгове се стѣгнахѫ съ гранитна броня и скопчахѫ съ гигантски мостове; дворци, великолѣпни частни домове, театри, монументни, черкови, музеи, раскошни хотели, като отъ магия изникнахѫ на грамади, сички въ стройно величественний стилъ на най-новото зодчество. Цѣли планини чървенъ финландски гранитъ се прѣнесе за украшение на сѣверната Палмира; бѣлий италиански мраморъ и бронзата облагородихѫ съ статуи лицето на дворцитѣ, и градинитѣ, и площадитѣ. Нечуто богатство се изсипа за да се издигне единъ вълшебенъ градъ въ сѣвернитѣ пустини. „Москва создана вѣками, Петербургъ — милионами" казва една русска пословица. Като съдание на новото врѣме, Петербургъ прилича на всичкитѣ голѣми столици. Отличава се отъ тѣхъ само по отсѫтствието на дири отъ старини: той нѣма ни легедиди, ни бурениясали развалини. Всичко въ него е съврѣменно, стройно, грамадно, студено. Той има официалний видъ на единъ блестящъ гвардейски офицеръ на парада.

Неще нито дума, че тая великолѣпна вънкашность, като прави Петрбургъ най-европейски градъ, прави го най-малко русски. Да не бѣхѫ русскитѣ надписи по богатитѣ магазини на невский проспектъ, ти би могълъ свободно да го земешъ за една първокласна улица въ Берлинъ или Ню-Йоркъ. Петербургъ е образецъ на необикновенната въсприимчивость на въсточното славянство въ усвоение плодоветѣ на напрѣдъка и цивилизацията, и, както Москва очудва странника съ съхраненитѣ спомени на старата Русия, тъй Петербургъ още повече го поразява съ успѣхитѣ на новата. Петербургъ има нѣколко работи, съ които би се гордѣла всяка друга столица европейска. Университетътъ, Ермитажътъ, и Императорската Публична библиотека, сѫ такива богати складове отъ свѣтлини на науката и отъ резултата на труда на човѣшкий гений, щото го правятъ голѣмъ умственъ и културенъ центръ на безкрайната русска империя и му даватъ почетно мѣсто въ другитѣ.

Мисъльта за основанието на Ермитажа, който да бѫде хранилище на драгоцѣннитѣ произведения на искусството, принадлежи на императора Николая. Той е великолѣпно изящно здание, скачено съ Зимний Дворецъ, съ фасадъ украсенъ съ бронзови статуи и подпиранъ отъ десеть херкулеса издѣлани отъ сивъ сердоболски мраморъ. Баснословни, луди пари сѫ се похарчили за да се украсѭтъ разскошнитѣ галереи съ най-рѣдки картини и статуи. Послѣднитѣ се смѣщатъ въ долний катъ, заедно съ другитѣ произведения отъ античний миръ; многочисленнитѣ зали на горний катъ сѫ захванати отъ образцовитѣ създания на срѣдний вѣкъ и новото врѣме: Живописътъ държи най-лично мѣсто. Всяка школа заимава отдѣлна зала. Тукъ можешъ да се радвашъ на Рафаеловитѣ Мадони, на Тициановитѣ, Милеланджеловитѣ, Долчиевитѣ библейски образи, и на цѣла плеяда още

знаменити художници, които дадохѫ такъвъ блясъкъ на италианската живопись. Безсмъртнитѣ картини на Мурилльо пълнятъ испанската школа. Неговитѣ богородици сѫ кръглолики, черноока и страстни испански. Фламандската школа съ картинитѣ на Рубенса, холандската, нѣмската, френската блѣщѫтъ съ високохудожественни произведения. Отдѣлението на русската школа сѫщо е богато съ тѣхъ. Тя брои вече знаменити художници, тема на повечето отъ тие платна служи историята и русската природа. Да посоча само на нѣкои: „Послѣдний день на Помпея“ отъ Брюлова; „Сусана въ банята“ отъ Бассини; грамадната картина на Бруно: „Мѣдний змѣй“; прѣкрасната „Буря въ Черно-Море“ на Айвазовски, който се отличава въ морски изображения, и „Потопътъ“; картината „Русалки“ отѣ Маковски, чудно и прѣлестно произведение, на което се трупатъ най-много зрители. . . Отъ знаменитий Верещагина картини още не бѣхѫ турени. Ермитажътъ по расположение на галереитѣ си, е въ малъкъ видъ Ватиканъ, както и по разнообразието и рѣдкостьта на картиннитѣ сбирки; много отъ тѣхъ, за да се придобиятъ, сѫ костували страшни суми.

Много любопитно е тамъ и отдѣлението на Петра Велики, дѣто се пазатъ като светиня, всичкитѣ скѫпоцѣнни нѣща, свързани съ паметьта на прѣобразователя, както и собственнитѣ му издѣлия. Тамъ стоѭтъ важно и дубинитѣ (сопитѣ), съ които по нѣкога Петръ е галялъ велможитѣ си. . . Русия съ благоговѣйна грижа е спастрила и най-дребнитѣ прѣдмѣти, оцѣлѣли отъ великий человѣкъ. На Василевский островъ, оттатъкъ Нева, стои кѫщицата съ мобилитѣ на Петра. Цѣлъ день тълпа отъ богомолци се трупа на молитва въ параклисчето, направено до нея, съ дълбока вѣра, че самий царь ходатайствува на небето за тѣхъ. Тоя исполински ликъ испълва на сякѫдѣ въ Петербургъ. Петръ Великий и днесъ живѣе въ дѣлото си, въ мраморътъ и бронзата, които го въспроизвождатъ и увѣковѣчаватъ. Най-величавий отъ петербурскитѣ паметници е неговиятъ, поставенъ въ Александровский Садъ, прѣдъ Нева. Петръ, облѣченъ въ туника и съ лавровъ вѣнецъ на глава, е яхналъ распаленъ конь исправенъ на задни крака възъ една цѣла скала, докарана съ египетски мѫки отъ Финляндия. Коньтъ смазва съ единъ кракъ главата на огромна змия, а конникътъ показва къмъ Нева, на западъ, сирѣчь, Европа. Тая бронзова аллегория на Петровото въстържествование и стремление напрѣдъ била изработена по заповѣдь на Екатерина Велика съ надписъ на скалата: Peter Primo Catharina Secunda (Петру Первому Екатерина Втора). Всички други градини и площади сѫ украсени съ паметници на Павла I, Кутузова, Барклая де Толли, Суворова, Николая I, Екатерина II, Пушкина, Крилова и пр. Статуята на послѣдний въ Лѣтний Садъ е оригинална бронзова група. Въ подножието му сѫ изваяни барелиефни сцени изъ баснитѣ му. Дѣцата на рояци се стичатъ да играятъ около „дѣдушка Крилова“ и бронзовитѣ животни. За това и мѣстото се нарича „Дѣтская Площадь“. Великолѣпно нѣщо е Александровската Колона, прѣдъ Зимний Дворецъ, издигната въ паметь на изгонването фран-

цузитѣ на 1812 г. Тя прилича на Вандомската и е отъ зелено-червеникавъ гранитъ съ ангелъ на врьха. На подножието има подписъ: „Александру Первому благодарная Россія.“ . .

Не можемъ да се не спремъ и прѣдъ паметника на Екатерина Велика, до Аничковий дворецъ. Това е една гигантска и импозантна черна група отъ бронза, въ която въ релиефъ е събрана епохата на Екатерининото царуване. Високо въ въздуха се издига фигурата на руската царица; въ подножето сѫ наредени фигуритѣ, пакъ отъ бронза изваяни, на съвѣтницитѣ, полководцитѣ, писателитѣ, поетитѣ, които окрѫжихѫ съ толкъвъ ореолъ името ѝ. Тоя монументъ е поставенъ срѣдъ една градина, алеитѣ на която отъ зараньта до вечерьта сѫ пълни съ расхождачи.

Като излѣзешъ изъ градината, тъкмо прѣдъ паметника на Екатерина, ще видишъ здание украсени отъ вънъ съ дорически колони и статуи на грьцкитѣ мѫдреци. То е Императорската Публична библиотека. По количеството на книгитѣ и рѣдкостьта на рѫкописитѣ, тя се счита втора подирь парижеската. Основание ѝ е послужило прѣбогатата полска библиотека, донесена отъ Суворова изъ Варшава. Отъ тогава тя се допълни и убогати до безкрайность. Само единъ человѣкъ на науката или страстенъ библиофилъ може да оцѣни богатствата на това умствено съкровище. Многобройнитѣ отдѣли на библиотеката се украсяватъ отъ бюстоветѣ на всички русски царе, писатели и поети. Тамъ се вижда и прочутата мраморна статуя на Волтера, отъ Гудона, въ залата на богатата библиотека на философа, купена отъ Екатерина Велика. Тая статуя се счита едно отъ най-гениалнитѣ произведения на ваятелството. По устнитѣ на Волтера играе ироническата усмивка на сумнѣнието, която утрови умоветѣ на XVIII вѣкъ. Между многочисленнитѣ рѣдки книжа ще видишъ и молитвенника на Мария Стюартъ, съ който е възлѣзла на ешафота; Мазариновата библия, печатана отъ Гутемберга; единъ Мохамедовъ коранъ донесенъ отъ Самаркандъ. Той е опрьсканъ съ крьвь. Коллекцията рѫкописи отъ всички врѣмена и народи е удивително богата. Много сѫ любопитни афтографитѣ на историческитѣ знаменитости на Европа и Русия, между които рѫкописи отъ всички русски писатели и царѣ. Правописанието на тие послѣднитѣ до Александра I, много или малко се бунтува противъ русската граматика. Но както казахъ, истинското богатство на библиотеката състои въ книжовнитѣ ѝ съкровища. За да се прѣдпази отъ огънь, тя се топли съ пневматическа машини. За още повече прѣдпазливость, по всички ѫгли сѫ намѣстени голѣми водохранилища съ пожарни трѫби. Свѣщь никога се не пали вѫтрѣ, и библиотеката се затваря рано.

(Слѣдва).

СТИХОТВОРЕНИЯ

Изъ IV-та часть на „Novissima Verba".

I.

Соннетъ.

„— Охъ, колко ѝ стара, стара, стара,
„Охъ, колко ѝ вѣта, вѣта, вѣта,
„Земята, родната планета
„На Авраама и на Сара . . .

„Доизгорѣхж вече въ нея
„Огньоветѣ първоначални,
„И смъртоносенъ мразъ обзе я
„Въ небеснитѣ поля печални . . . —"

Така си бъбрѣхъ азъ прѣзъ януарий, —
Еднъжъ като отивахъ на годежа
На единого отъ моитѣ другари . . .

А той ми рѣче: — Гледай моята Лада!
Охъ, колко ѝ свѣжа, свѣжа, свѣжа,
Охъ, колко ѝ млада, млада, млада!.."

II.

Suprema verba.

(6 Мартъ 1886)

Очитѣ ми сж пълни съ нея,
Съсъ нея пълно ми ѝ сърдцето . . .
Тя ѝ радостьта ми на земята,
Тя ѝ слънцето ми подъ небето . . .

Кат' пеперудка къмъ свѣтило
Животътъ ми лѣти къмъ нея;
Въ безкрайната пустиня свѣтска
Тя ѝ моята благодатна Фея . . .

Азъ я обичамъ мълчаливо . . .
Защо да ѝ го кажж? . . . Нѣма

Надежда, тя да стане моя, —
Да бихъ ѝ далъ и диядѐма!

Да, нищо тя не знае, нищо,
За тъзи моя страсть къмъ нея . . .
О скърбь въ скърбитѣ, — да захванешъ
И да не свършишъ Епопея!

Въртѭ се окол' нея ази,
Ту опечаленъ, кат' Хамлета,
Ту упоенъ, като Ромео! . . .
О Сѫдбо, Сѫдбо моя клета!

Азъ късно сьмь дошьлъ. . . Да, нѣмамъ
Ни сѣнка отъ надежда даже:
Освѣнь на своя мѫжъ, *„обичамъ“*
Тя нема никому да каже . . .

И тъй, по правий пѫть житейски,
Ще ходи тя, жена примѣрна
И цѣломудренна съпруга, —
До край на длъжностьта си вѣрна!

Ще ходи тя — но безъ да чуе
Припѣвитѣ, които пѣѭ, —
И безъ да види какъ простирамъ
Отчаяни рѫцѣ къмъ нея!

И може би тя, (всичко става!)
Ще прочете тѣзь жалки строфи . . .
Тогази тя ще промърмори: —
„. . . — Какви ужасни катастрофи!

„Кѫдѣ е тъзь жена, която —
„Безъ да желае, безъ да знае, —
„Повдига бури във душитѣ? . . .
„Кѫдѣ е тъзь жена, коя е? —“

III.

Афоризми.

Наченато дѣло е — свършено вече;
Зачатъкътъ само е мѫченъ, човѣче!

Тѣлесна рана скоричко оздравя . . .
Душевна рана само въ гроба ни оставя.

Познава се арабский ать, макаръ да е повитъ
Съсъ чулъ съдранъ или истритъ.

Да бѣше слушалъ Господъ гладния орелъ —
Не би останалъ живъ ни биволъ, ни оселъ.

Невиждано зло
Скоро се забравя, —
И чуждо тегло
Диря не оставя. —

Въ Чловѣщината, — сита вечь на катастрофи,—
Кога ще тръгне всичко на добрѣ? . . .
— Кога царетѣ станатъ философи, —
Ил' философитѣ царе! . . .

V.

„Homo duplex! . . .“

Улибка весела
Твърдѣ често
Е маска на сърдце
Най-злочесто . . .

Тжгата често крий
Истощенье
Отъ непрѣкъсвано
Наслажденье . . .

Тамъ дѣто братство ушъ
Тържествува, —
Ехидство, въ сжщность, злость
Тамъ върлува . . .

Ст. Михайловски.

СЪ ТЕБЕШИРЪ И СЪ ВѪГЛЕНЪ.*)

Картини изъ наший съврѣмененъ животъ.

отъ

М. Георгиевъ.

Ето какво расказваше Клативратъ за своя подвигъ:

— „Чуемъ я, море, нѣщо иде, иде, иде, па пощърклялъ свѣтъ, па дé: едно на самъ, друго на тамъ, па нá. . . . . По това врѣме, вие знаете, я, мене ме нѣмаше тука, бѣхъ отишалъ кѫдѣ Поломско, да продамъ нѣколко главъ добитъкъ, що се бѣше затекло у рѫцѣтѣ ми. Знаешъ, хесапимъ си, зима иде, храна *кѫтъ*, що ще гладуватъ, пó-добрѣ продай, па на лѣто, ако е здраве, пакъ ще купишъ.

Единъ отъ селянитѣ поиска да подтвърди думитѣ на своя кметъ, че го е нѣмало въ Сврачево, като каза: „Помнимъ и я, помнимъ, нали тамамъ тогава ми щукнахѫ воловетѣ, загубихѫ се, па ги нигдѣ нѣмá, като че у дънь-земи пропаднаха. Та, нали ходихъ тогава при тебе, като при кметъ, та да ми кажешъ какво да сторѭ, па тебе те нѣмá, па така си останá. . . А какви волове бѣхѫ, море, нали ти кажемъ, очи да неотдвоишъ отъ нихъ".

На тая невина бѣлѣжка на селянина, Клативратъ позавъртѣ на бързо своя погледъ за да узнае по лицата на присѫтствующитѣ да ли неще да е хрумнало нѣкому нѣщо за тия загубени волове, но, като нищо незабѣлѣжи, той се поискашля, заклати вратъ и пакъ почна:

— Я бѣхъ хваналъ Кутловския пѫть, кога гледамъ, цѣлия пѫть почърнѣлъ! . . . . . Питамъ, море, кѫдѣ отива тоя свѣтъ, а оно що да чуемъ: у София, казватъ, — Сърбино се дигналъ, па повелъ войскя у София, тамъ сакалъ, казватъ, да посѣче нашио князь, па да му земе палатецо, оти билъ пó-хубавъ отъ неговия. Море, стойте, недумайте, хора, хичъ това може ли се? Сърбино ли сакалъ! . . . . Онъ си сака, ама да видимъ кой ще му даде! . . . . Питалъ ли е онъ бая си Божила? Знае ли онъ кой е бая му Божилъ? . . . . Сѣднемъ ти я на коня, па му пущимъ дизгинъ, па прáво у Кутловица. Одсѣднемъ коньо, разслабимъ му коланитѣ, па дадемъ юларо у рѫцетѣ на ханджията. Дигнемъ се, та у телеграфо. Тамъ ти намѣримъ едно момчурляче испусталѣло, прежълтѣло, да речешъ че три дни троха у уста не е турило. Питамъ го я: — Ти ли си, бре момче, телеграфчия? А онъ „Я." — Знаешъ ли, думамъ, да биешъ телеграфо? — Знамъ, каже. — Е, удри де, що стоишъ? думамъ му. Онъ ме поизгледа, па каже: какво да биемъ? — Па телеграфо бий, думамъ му. Онъ ме пá погледа, па ме пита: — кому да биемъ, какво да биемъ и отъ кого? — Па не ме ли познавашъ, бре момче, зеръ ти незнаешъ бая си Божилъ отъ Сврачево? . . . Божилъ сврачевския кметъ? . . . . Зеръ ме още непознавашъ? Онъ се посви, па каже: — Е кому да биемъ? — Па на министеро бе, кому другиму ще бие телографъ бае ти Божилъ? ! . . . Онъ

*) Продължение отъ 2 книжка.

току хвана едно копче, па зе да го чука, ама едва се чуе гласъ; на ли ви казвамъ, момчето слабичко, па и чурукъ — нѣма сила! — Е, какво, бре момче, думамъ, дойде ли хаберъ? — Нѣма, каже. — Пакъ удри, бре момче, удри пó-якичко! Пакъ чука, чука, чука, — пакъ нѣма! А я, да излетимъ отъ кожата си! — Па туку се сѣтихъ: стой, кажемъ, бре момче, я се потъргни отъ тамъ. Я видохъ какво чука, мене ми стига веднъжъ да видимъ нѣщо, послѣ нѣма да ми утече изъ рѫцетѣ. Завратимъ я рѫкавъ, па завъртимъ плѣсница, па удри, па удри, така мѫжки, катво си я знамъ. Туку, по едно врѣме, гледамъ, искочи една хартишка, четемъ я: — Що е бае Божиле? пита ме министеро. — Море, думамъ му я, що правите вие тамъ, у Софията, министри ли сте, какво ми сте? Невидите ли вие, че оная хала, сърбино, ще ви исколи? . . . Що неударите на юришъ? . . . . Вие мене слушайте, бая ви Божилъ знае . . . . . Съберете всичккта войскя, па ѭ пустнете на юришъ, па ще видите: дали бай ви Божилъ не е ималъ право. . . . — Добрѣ, бай Божиле, каже министеро; сега ще идемъ да кажемъ на капетанитѣ. Мина се часъ — часъ и половина, ето ти министеро пакъ испъкна: — Бае Божиле, каже, хвала ти, да си живъ и здравъ че ни научи; да не бѣше ти, бѣхме отишли: и князь и нае всички. Щомъ ни подсѣти за юриша, капетанитѣ събраха войскята, па като ѭ пустнахѫ, па като му викнахѫ ни сърбино . . . . . отиде, та се не видѣ! . . . . Е, кажемъ я, знае бая ви Божилъ кѫдѣ му е цаката, добрѣ че стигнахъ на врѣме; е да не бѣхъ стигналъ, какво щеше да стане? . . . . резилъ и маскара!

Бае Божилъ слѣдваше да клати своя вратъ и да върти погледътъ си и, въодушевленъ отъ захласването на своитѣ слушатели, щѣше, навѣрно, да продължава да ораторствува за своитѣ велики заслуги на народа, но, въ това врѣме се туку истърси въ кърчмата сврачовския попъ. Азъ се неогледахъ да видѭ моя талигаджия, но него го нѣмаше. Добрѣ, помислихъ си, че злата срѣща не се повтори.

— Добрѣ дошелъ, отче, благослови, отче! Викахѫ селянитѣ на дѣда попа, като му ставахѫ всички на ноги. Прѣди да отговори дѣдо попъ на поздравленията и прѣди да излѣе своето благословение на присѫтствующето стадо, кметътъ го запита:

— Ама кѫдѣ си ти, дѣдо попе, на ли се, божемъ, сговорихме заедно да тръгнемъ, я вижъ, кѫдѣ се е чакъ надвисило слънцето . . . кое е врѣме? —

— Ехъ, нали знаешъ, кмете, че една беля не е на човѣка! — отвърна дѣдо попъ съ единъ дебелъ и силенъ гласъ и добави: — козаря ми се разболѣлъ, па козитѣ се разщъркляли по гората, нѣма кой да ги събере. Едвамъ намѣримъ човѣкъ за козитѣ. ето ти Кузманъ, моя ортакъ, ме вика да ме пита: коя бъчва ще отвори, защото у тая, дѣка точиме до сега, виното се свършило. Тамамъ излѣзохъ изъ избата, ето ти че ме чека Коно джамбазина; донелъ да ми доплати за ония добичета, дѣка му ги продадохме орташки — при това дѣдо попъ намигна на *Клатиератъ*, за да му припомни за кои добичета е рѣчьта. Слѣдъ това, зема

една чаша съ вино, която бѣше отпрѣде му, испи ѭ, понамърщи се, плювна и каза: „Нѣма моето вино никждѣ, само у моята кръчма го има. Не е вино, ами каймакъ, каймакъ“. Дѣдо попъ си поотри дългитѣ мустаци и продължи: — Па, какво щѣхъ да кажѫ, ха, така, сѣтихъ се, за оня хайрсѫзинъ, Коно, ... Вѣрицу ли му, нему, циганску, . . . щѣше да ме излъже; дава пари отъ деветь царства, па каже на́, тамамъ сѫ. Броимъ, броимъ, тридесять гроша и двадесеть и петь пари ексикъ. Па като му викнахъ: Море, сега ще ти истъргнемъ циганската ти душица, скоро тука още тридесеть гроша и двадесеть и петь пари! Збърка се циганинъ, като пълхъ у брашно, па да видищъ какъ брои човѣшки. Ама такава е тая поганска вѣра: доде не види страхъ, онъ не разбира. . . . Послѣ обиколихъ жътваретѣ, косачетѣ; знаешь, ако сайбията самъ не види, оно отиде! . . . Е, па сега какво, ще похаждаме ли? Хайде, моя конь не е много моренъ, я можемъ да вървимъ съ васъ и да ви надминемъ биле!“

Срачовскиятъ кметъ прѣдложи да се се почерпятъ още по веднѫжъ и момчето на дѣда Пуня донесе напълнени нѣколко оканици. Дѣдо попъ си наля, прѣхвърли на единъ гълтукъ чашата, поотри пакъ своитѣ кѫдѣлчести мустаки и запита Клативрата: „Онова готово ли е, при тебе ли е“? — Кметътъ подтвърди съ климане на глава и извади изъ пазвата на своята шарена антерия единъ свъртокъ, увитъ въ кърпа, която имаше и тритѣ бои на българския триколоръ. Споредъ това, което узнахъ отпослѣ, тъзи кърпа е имала, дѣйствително, нѣкога прѣдназначението да испълнява длъжностьта на български флагъ. Както това явление, така сѫщо и любопитния раскасъ на Срачовсия кметъ, а тоже и оргиналностьта на дѣда попа ме заинтересува толкова много, щото азъ се рѣшихъ, въпрѣки предостереженията на моя талигаджия и въпрѣки отзивитѣ на дѣда Пуня Мигалото, да се запознаѭ по́-близо, както съ *Клативрать*, така сѫщо и съ дѣда попа.

Като се приближихъ при тѣхъ и ги поздравихъ, азъ подзехъ така прикаската:

— Отъ Срачево ли сте, баювци?

— Отъ тамъ сме, господине, каза Клативратъ.

— Ти си кметъ отъ Срачево, нали? —

— Ехъ, господине, село да е живо, па, като рече, не можешъ хатжра да му строшишъ — отговори кметътъ и една самодоволна усмивка сви устнитѣ му.

— А ти, дѣдо попе, и ти нали си отъ Срачево? —

— Е, па, тѫдѣва се навъртаме, оно, знаешъ, кому що е писано, това ще бѫде — отговори неопрѣдѣлено дѣдо попъ съ единъ натъртенъ гласъ.

— Ами тая кърпа каква е, прилича като на байракъ? Запитахъ *Клативрать* и се помѫчихъ на праздно да схвана бѣгливия му погледъ.

— Е, па то си е *асли* байракъ, та, нали видишъ? . . . Прави́ го лани господинъ старшио, кога князо ни дохождá у градъ, па, бо-

жемъ, рекохж, че ще дойде и у наше село, па, ете, да видишъ, не дойде. . . А колко го чѣкахме, море, све село бѣше на кракъ. . . Отъ тъмни зори накарахъ момчетията, та заклаха едно яре, одрахж го хубаво, опекоха го, и трушийка поизвадихме, и обѣдъ притъкмихме, понадията на дѣда попа (той показа съ носъ къмъ светиня му) и погачка умѣси, и зелникъ расточи и све приготвихме на. . . Стана пладне, чѣкахме, чѣкахме, па нѣма! . . . Попа очете софрата, па туку са курдисахме, да прощавашъ, па си се наядохме, за княжево здраве, и безъ него.

Азъ не можихъ да се утърпя да се не насмѣя, отъ което Клатиратъ заключи, вѣроятно, че съмъ се усъмнилъ върху щедростьта му та прибързa да ме увѣри и разсѣе съмнението ми, като додаде:

— Ама ти мислишъ, че се шегувамъ? . . На́, нека кажстъ и ти бракя: кажете бе, не заклахъ ли ярето?

Нѣколко души подтвърдихж фактътъ съ кимане на глава, а дѣдо попъ добави: — Закла го та отскочи, хемъ червено бѣше, що ще се лъжеме, що е право — право . . . Па и защо да го не заколва, кметство му е, яре му е, кефъ му е . . . и я да съмъ и я го закалямъ.

Единъ отъ селянитѣ видѣ за нуждно да подържи авторитета на дѣда попа и, вѣроятно, за да му направи единъ комплиментъ, каза съ единъ натъртенъ гласъ: — И дѣдо попъ го закаля, па защо да го не заколи, като му далъ Господъ и кози, и дѣца, и свинчета, и крави, и снахи . . . Кжщата му пълна — прѣпълна, а онъ си има иманье, па си е добъръ, па не сака никого да знае.

Азъ запитахъ кмета: у градътъ ли отиватъ и по каква работа.?

На моя въпросъ ми отговори пакъ съ въпросъ: — Желаж ли да прочетж нѣщо?

Като му отговорихъ утвърдително, той развърза триколорната кжрпа, извади една прѣвита хартия, завъртѣ глава и ми я подаде съ думата: „заповѣдай“ —

Това бѣше едно прошение, намѣнено за мировия сждия въ окржжния градъ, което, по своята литературна скжпоцѣнность и рѣдкость, заслужава, вѣрвамъ, да се прочете.

Ето прошението:

„Господине миролой, на сждийтѣ отъ миролойското сждилище, у градо! Христосъ въскресе, на многая лѣта. Да живѣешъ на царски дни, за слава на християнетѣ, за инатъ на поганцитѣ и на всякия скверния язици и во вѣки вѣковъ.

„Това прощене ти пращаме ние, селянитѣ, отъ нашето село, Сврачево, заедно съ кмета, съ попа, съ Рангелъ чорбаджия, и съ Тойко чорбаджия, и съ Иле чорбаджия, и съ Муньо чорбаджия, и съ Геле чорбаджия, и съ Пене чорбаджия, и съ дѣдо Сойдо башъ кнѣзъ, и съ Тонко бировина, и съ Кжно даскало, и съ Мицо клисарино и съ всички православни християне, заедно съ все домочадие бераберъ, оти ни е голѣмъ гайретъ натиснало и честни кръстъ християнски много пати отъ поганск-

вѣра. Та както видишъ, да си имашъ грижата да ни я свършишъ максусъ тая работа. Оти, послѣ, асли и така, както си знаешъ, не може да пойде работата. Анджакъ за това та и молиме, санкимъ, като падне работата у твойтѣ ржцѣ, оно било, па това си е. Оти, патихме, ще е рекълъ оня, много отъ турци поганци и вѣри нечестия, да прощавашъ, на зеръ сега да патиме и отъ наши бракя? — Ние всичкитѣ можеме да ти се закълнеме, че воденицата си е наша, селска си е, ама де, нали е изѣдникъ, та е подсвоилъ, па сега си патиме. Хемъ този изѣдникъ, Колю дѣка му думатъ, „божата крава", е зелъ воденицата туку-така отъ агата. Колай било, оно, да харизва агата селска воденица на божата крава. Оти ж не хариза на Коста, на попа, на нѣкой чорбаджия? . . . Ама, дé, нали ти кажемъ, турска вѣра, поганецъ, па това си е. Море, оно и божата крава не е нѣкоя стока, оти все по турци слугуваше, та селския попъ рече, че тамамъ четиридесеть години нѣма за него прѣчесть, оти е билъ много уйдисалъ на поганската вѣра. Па, за това, да ни свършишъ работата, па и ние сме човѣци, като хората; и ние трѣбва да пасеме. Анджакъ нали сме сега българи, па и ти си българинъ, па и царството ни българско, па оти, що е рекълъ оня, да ни не свършишъ работата? Каквото ти рече попо, кмета и чорбаджийтѣ, това го и селото сака. Во име християнско, и за вѣра православна, и за честни крьсть... отъ далеко ти припадаме и отъ блиско ти се кланяме и ти се молиме, какво-какво да сторишъ кабулъ да ж прѣсечешъ тая работа. Бае Божилъ, нашия кметъ, казва, че онъ като сака, само една дума да рече тамъ, у Софията, на неговия достъ, на министеро, онъ ще ж отрѣже, като съ бръсначъ, ама, ете, не сака да ти троши тебе хатжро, санкимъ, демекъ не сака прѣзъ тебе да прѣскача, та чакъ у София да тропа. Па и ние си нечеме така за бадява; що е право и ние ще си направимъ човѣщината.

„Да живѣе царщина, и князь, и голѣмци и вси православни християни и да пукнатъ душмани, аминъ.

„Сие писано биде у срѣда, прѣдъ Възнесение Христово.

Печатъ на селото Сврачево."

Ще моля читателитѣ да ме извинжтъ, че не можихъ да прѣдамъ въ точность и оригиналната ортография на споменатото прошение, защото, въ бързина, но можахъ да го запомнж.

Слѣдъ едно повторно подканване отъ страна на цѣда попа, моитѣ нови познайници испразднихж чашкитѣ, възсѣднахж коньетѣ си и се упжтихж, доста весели за къмъ градътъ.

Азъ пойдохъ къмъ нашата талига и съзрѣхъ, че бае Гето води коньетѣ отъ кждѣ потокътъ. Азъ се радвахъ, че той се забави съ кжпането на коньетѣ, защото ако бѣше затекълъ и дѣда попа съ другитѣ Сврачовци, Богъ знае какво чудо щѣше да ни сполети.

До като бае Гето впрѣгаше коньетѣ, азъ се расплатихъ съ дѣда Пуня, почерпихъ го още съ една лула тютюнъ и той, изъ благодарность, мжчеше се да ме развлича, като ми расказваше мигишкомъ: колко хри-

стянски души сѫ погубени въ тѫзи закрита и страшна мѣстность, прѣзъ турско врѣме; какъ е ударило, лани, шуга по овцетѣ; какъ жироветѣ станали *кѫтъ*, та нѣмало храна за свиньетѣ; какъ горещината изсушила посѣвитѣ и др. и др. подобни. Може би, сами по себе, тѣзи свѣдения на дѣда Пуня да имахѫ нѣкое икономическо значение, но азъ бѣхъ тъй вдаденъ въ своитѣ размишления за всичко онова, което чухъ и видѣхъ, прѣзъ тоя день, щото не можехъ да забравя: нито бѣдния дѣда Коля, нито неговата воденица, нито Свраческия кметъ, нито попътъ, нито чорбаджиитѣ, нито прошението съ своитѣ поганци, и честни кръстове, и християнски вѣри! . . . Всичко ми се мѣркаше, предъ очитѣ, като нѣкоя чудновата картина. . . . .

Когато бѣхъ вече сѣдналъ въ талигата, дѣдо Пуньо питаше мигошкомъ бае Гета, кога ще пакъ да мине да се видимъ, на което бае Гето отговори нѣкакъ философски, че не мисли да става сарафинъ у градътъ и затова скоро ще му се случи пѫть да види, какъ мига дѣдо Пуньо. Слѣдъ това бае Гето цвъкна плюнката си прѣзъ зѫби, завъртѣ глава, въ знакъ на прощаленъ поздравъ и запука на ново нанизаниятъ съ възли камшикъ, който той махаше съ дѣсната си рѫка.

Моята работа ме задържа повечето врѣме въ окрѫжния градъ. Една зарань, слѣдъ силенъ дъждъ, бѣше потекло цѣлъ порой по градскитѣ улици. Дъждътъ бѣше прѣсталъ и слънцето бѣше огрѣло, но локвитѣ бѣхѫ почти спрѣли свободното ходене по улицитѣ. На едно мѣсто, гледамъ, дѣчица клекнали край локвитѣ и правятъ отъ кальта ограда на струящитѣ води. Други тѣхни другари напущали кой тресчици, кой други подобни леки играла, които прѣдставлявахѫ корабчета въ тѣзи локви. Пакостни нѣкои чираци или калфи отъ нѣкоя бакалница, или берберница, намѣстѭтъ нарочно по нѣкой слабо закрѣпенъ камъкъ, или полугнила дъсчица, посрѣдъ нѣкоя локва, ужъ за улеснение на пѫтницитѣ. Приготвени за смѣхъ и скрити въ своитѣ дюкяни, тѣ чѣкатъ нѣкоя жертва, която ще стѫпи въ тѣхната клопка, за да се подхлъзне и падне въ кальта, та да си намѣратъ ефтинъ *джумбушъ* за развлечение. Бѣхъ вече испилъ кахвето си, въ едно кахвене, и гледахъ, така, безцѣлно прѣзъ отворения прозорецъ. Единъ селянинъ минуваше тъкмо въ това врѣме прѣзъ улицата. Голѣмата локва му прѣчеше да продължи пѫтьтъ си. Подпирайки се съ тоежката си, той търсеше съ погледъ кѫдѣ да стѫпи за да прѣскочи водата. Селянинътъ съгледа единъ камъкъ въ срѣдата на локвата, побутна го прѣдварително съ тоежката си и прѣкрачи да стѫпи на него. Той вече тури дѣсния си кракъ на камъкътъ, но когато да прѣстѫпи съ лѣвия, той го нѣкакъ искриви, като че накуцна и съ това изгуби равновѣсието. Примамчиво намѣстения камъкъ се залюлѣ и бѣдния дѣдо Колю се прострѣ въ локвата. Азъ го познахъ по накривването на лѣвата нога. Заедно съ паданието на дѣда Коля, шуменъ единъ смѣхъ се зачу отъ околнитѣ дукяни.

Човѣкътъ е чудно животно; и безъ да знае защо, и безъ да има полза, винаги е готовъ да се радва на всѣко нещастие на ближния си!..

Дѣдо Колю се помжчи да стане, но счупения му кракъ бѣше слабъ, та прѣди да се изправи, той се повали втори пжть въ локвата. Повторенъ шуменъ смѣхъ придружи и това му падане! Той погледна къмъ смѣющитѣ се и издигна очи къмъ небето. Азъ не знаж какво е мислилъ въ този моментъ дѣдо Колю, но ако сждя по погледътъ му, могж да ви увѣрж, че той имаше горѣ-долу съдържанието на слѣдующитѣ думи: „Прости имъ, о, Боже, защото не знаятъ какво правятъ“ . . .

До като да излѣзна изъ кахвенето, дѣдо Колю вече стоеше на другата страна на вадата, а отъ него капеше калъ и вода! Той се помжчи да се поочисти, но тутакси видѣ, че трудътъ му е безуспѣшенъ. Поотри само дѣсната си ржка отъ нагърдника на дрѣхата си и прѣкара дланьта прѣзъ челото си. Нознамъ, да ли това направи за да изтрие кальта отъ очитѣ си, или за да доде на свѣсть и да види какво става съ нето! Когато наближихъ при дѣда Коля, той държеше въ лѣвата си ржка капата, а съ лакътътъ на дѣсната я истриваше отъ калната вода.

Азъ поканихъ дѣда Коля да свърнемъ въ дугенътъ на единъ свой познайникъ, кждѣто мислѣхъ да се поодмори, пододе на себѣ си и да си поисчисти, до колкото щѣше да бжде възможно, калнитѣ си дрѣхи. Дѣдо Колю завъртѣ отрицателно глава и додаде съ своя протънченъ и треперящъ гласъ:

— Не могж, сипко, ще ме чакатъ тамъ, . . . и така закжснѣхъ... не е блиско, цѣла нощь съмъ ходилъ . . . па пакъ, да имахъ здрави ноги: иди-доди, а то . . . нали ме видишъ . . . ходихъ, ходихъ, па пакъ не спори . . . Ехъ, до като е човѣкъ живъ, все си пати. . . . Оно, така е рѣкълъ *Оня*, отъ горѣ . . . У негови ржцѣ е всичко, що рече — това ще бжде . . . па, кой знае? Нали сме хора грѣшни за това и живѣемъ, грѣхове да испщаме!

Азъ запитахъ дѣда Коля: дѣ го чѣкатъ и на кждѣ се е опжтилъ. Той завъртѣ глава, като да искаше да посочи къмъ нѣкое направление и добави: — На тамъ, при сждията. . . Рекохж ми рано-рано тамъ да бждемъ! . . . И я сакахъ рано да стигнемъ, ама на: толкова душа издържа . . . немогж повече . . . съ Бога не можешъ да се боришъ... а? . . . нали? . . . що кажешъ? . . . Нали не можешъ? . . . Ехъ, на и сждията нали е човѣкъ; я мислимъ, че и онъ знае чакъ кждѣ е Сврачево . . . Ще му речемъ, че цѣла нощь не съмъ съ око мигналъ, все съмъ пжть билъ . . . па и нали ме видишъ че съмъ сакатъ? —

Послѣ, когато дѣдо Колю ме запита:

— А какъвъ човѣкъ е сждията, познавашъ ли го? Сърдитъ човѣкъ ли е? . . . Има ми милостиво сърдце? Младъ ли е, старъ ли е? Ако е старъ човѣкъ, то не ме е страхъ, онъ ще знае що е свѣтъ . . . . ще разбира що е старость и патило — ще разбира: и двѣ и двѣста! . . . Колкото и да е *сертъ*, колтото и да е *канкъ*, все ще има *мерхаметъ*...

все и онъ ще е патилъ по нѣщо, като е доживѣлъ до старини! . . . Пó ще разбира и на зло и на добро! . . .

Азъ нищо не можехъ да съобщѫ ка дѣда Коля, защото до тогазъ не само че не познавахъ Мировнятъ сѫдия, но нито го бѣхъ виждалъ. Дѣдо Колю попромѣсти тоешката си, протри пакъ съ рѫка очи, завъртѣ глава, като да каже „сбогомъ" и се опѫти къмъ сѫдилището. Не слѣдъ дълго врѣме, отидохъ и азъ въ сѫщото сѫдилище, като любопитствувахъ да узнаѭ какъвъ край ще земе тѫзи сѫдба.

Прѣди да изложѫ течението на сѫденьето, азъ ще спомѣнѫ нѣщо за самия мировий сѫдия.

Асѣнъ Гаджовъ Виловски — така се именуваше сѫдията — бѣше момче на осемнадесеть — най много — деветнадесеть години. Тънко, високо, съ тѣсни гърди, касо чело, разрошавена коса и длъгнесто, блѣдно и испито лице. Това момче бѣше черноокo, съ полузаспали очи, види се, или отъ безсъние, или отъ много бързо живѣние. Мене ми се баремъ така стори, но може да съмъ се билъ излъгалъ, защото той имаше на очитѣ си тъмносини очила. Дрѣхитѣ му бѣхѫ скроени по нáй-послѣдньата мода и така впити въ него, като че да бѣше срасалъ съ тѣхъ. Той бѣше доста шарено облѣченъ. Сетрето му бѣше спикаво, панталонетѣ пепеливи и впити въ коленитѣ му, а жилетката бѣла. Обущата му имахѫ изострени върхове и изглеждахѫ доста дълги. Подъ носътъ си нѣмаше нито влакно, а по странитѣ на лицето — хичь. Малкитѣ пръсти и на двѣтѣ рѫцѣ — бѣхѫ въоружени съ дълги зашилени нокте, малко прѣкривени къмъ краятъ. Той кашлеше чѣсто и издълбоко, и храчеше подиръ всѣко накашлюване. Подъ очитѣ му се виждахѫ двѣ тъмносини ивици, които прѣдставлявахѫ погледътъ му още пó-поразителенъ. Виловски е родомъ отъ единъ прочутъ градъ въ България. Той е билъ испѫденъ отъ третий классъ на една гимназия у насъ, но врѣме на единъ ученически бунтъ. Тъй като бѣше му запретено да постѫпи въ коя да било държавна гимназия, той заминалъ слѣдъ испѫждането, въ Русия, дѣто се записалъ въ четвъртия классъ на N . . . ската гимназия. Когато наближило врѣме за испитъ, той напусналъ N. . .ската гимназия и едвамъ стигналъ до Галацъ. Тамъ чѣкалъ пари за да се завърне въ своето отечество, кѫдѣто съ прѣсни сили ще се залови да принася полза на своя милъ народъ. Освѣнъ руския акцентъ въ произношението си, синитѣ очила и навикътъ на развратенъ животъ, неговитѣ познайници не знаятъ да е донесълъ нѣщо повече отъ това, съ което бѣ тръгналъ за странство. Впрочемъ, може да е донесълъ още нѣщо, защото докторитѣ имахѫ дълго врѣме съ него работа, а отъ мѣстната аптека бѣше прѣнесълъ почти половината стъкълца въ кѫщи, съ разни меркурни химически препарати. Виловски е племенникъ на единъ отъ нáй-буйнитѣ прѣдставители на една политическа партия въ България. Всичкитѣ високи *капии* въ столицата бѣхѫ отворени за вуйката на Виловски. Слѣдъ първата визита, която той

направи въ министерството на правосѫдието, когато доде като депутатъ въ София, на веднѫжъ излѣзе назначението на Виловски за мировий сѫдия. Види се, че и министърътъ е билъ принуденъ, бѣдния, да назначи непознато лице, само да се избави отъ неприятностьта на безбройнитѣ приятни посѣщения на депутатинътъ. Виловски замѣсти единъ старъ служитель, който бѣше учителствувалъ около 18 години прѣди войната, а, слѣдъ нея, и до този часъ служеше постоянно подъ вѣдомството на правосѫдието. Стариятъ мировий сѫдия се уволни, за да се има прѣдъ видъ за друга длъжность. Струва ми се, че както той, така сѫщо и болната му ступанка, старата му майка и седемтѣ му окѫсани и изгладнѣли дѣца очѣкватъ и до днесь „да се иматъ прѣдъ видъ“. — Впрочемъ, това не влиза никому въ работа; главното е че младата, многообѣщающа сила, Виловски, стана мировий сѫдия. Трѣбва да признаемъ още фактътъ, че както самъ Виловски, така сѫщо и неговия уйка, не бѣхѫ никакъ доволни отъ тоза назначение. „Помилуйте“, казваше Виловски на своя уйка, „развѣ не можѣхъ да бѫдѫ азъ прѣлестенъ прокуроръ, или прѣдсѣдатель на некой окрѫженъ сѫдъ, па даже и членъ въ нѣкоя апелация“? — И имаше право момчето, защо да не можеше, когато се знае, че нѣма нищо невъзможно на тоя свѣтъ?! . . . Както и да е, макаръ и недоволни, но, както той, тъй сѫщо и уйка му, запазихѫ пълна конзенквентность въ своитѣ политически убѣждения и останахѫ и за напрѣдъ послѣдователни въ своята могѫществена подпорка на правителството. Даже, нѣщо повече, тѣ останахѫ сѫщо такава подпорка и на слѣдующитѣ двѣ правителства, които наскоро замѣнявахѫ едно друго и ставахѫ даже ожесточени врагове на падналитѣ тѣхни идоли, защото така го изискваше тактътъ на тѣхнитѣ политически убѣждения.

Да спомѣнѫ нѣщо и за самото име на Виловски. Коренътъ на това име е наслѣдство отъ баща му, но окончателно той самъ измѣни споредъ послѣдната мода за имената. Та нали сме роби на модата? Бащата на Виловски се казваше Гаджо Лучовъ, но хората го знаяхѫ прѣкора му „*вилата*“.

Този прѣкоръ той си бѣше спечелилъ отъ своитѣ познайници, по поводъ на едно произшествие мѣжду него и една млада селянка, която събирала, като аргатка, окосеното сѣно по Гаджовата ливада. Бае Гаджо билъ мераклия човѣкъ и като поискалъ нагледно да увѣри съ допиране на рѫката си хубавата селянка за своитѣ благорасположения и пълна прѣданность към нея, то, прѣди да угади, неблагоразумната селянка завъртява съ вилата, която държала въ рѫцѣ и — бае Гаджо си спечелилъ хубавия прѣкоръ, който така сполучливо билъ примѣненъ отъ достойния му синъ, на цѣлата фамилиярна линия отъ бае Гаджовото поклонение.

Само кака Бона, майката на Виловски, се мрѫщеше винаги отъ това облагородено отъ нейния синъ име, и винаги изгледваше на криво бае Гаджа, когато се получеше писмо отъ любезното чедо съ подписъ на благородното потекло; но кака Бона бѣше проста жена и не разбираше не само отъ дамскитѣ моди, но и отъ новата мода имена.

Виловски бѣше вече нѣколко мѣсеци мировий сѫдия въ споменатия окръженъ градъ. Прѣзъ това врѣме, той бѣ успѣлъ вече да се популяризира между населението, както въ обществения животъ, така сѫщо и въ своята сѫдебна практика. Между обществото, той се прослави: първо, съ това, че стана почетенъ прѣдсѣдатель на всичкитѣ пѣвачки отъ разнитѣ шантани, на които числото, подъ неговото прѣдсѣдателство, нарастна до твърдѣ значителенъ размѣръ; второ, че състави и укрѣпи политическа партия отъ боята, която той прѣдставляваше, и трето, че освѣнъ дѣто направи много борчове, той привикна да гледа твърдѣ либерално на понятието за *мое* и *твое*. Отъ популярностьта му въ сѫдебната практика, ще споменѫ само за единъ фактъ, който и до сега се расказва въ споменѫтия градъ.

Ето какъ е била работата:

Единъ турчинъ, табакъ, на име, *Баба Бекиръ*, човѣкъ на 75 години, ималъ споръ съ единъ еснафлия, комуто продалъ мешини на почекъ, а послѣдния отказалъ да заплати на срокътъ, като настоявалъ, че той му заплатилъ да мешинитѣ още когато ги купилъ. Онеправданъ и излъганъ така безочливо Баба Бекиръ намислилъ да се въсползува отъ правата на сѫдилищата въ страната и, слѣдъ като распиталъ за *конака* на *кадията,* потропалъ вратата на мѣстното мирово сѫдилище. Освѣнъ г-на Виловски, когото той намѣрилъ въ сѫдебната стая, той потърсилъ съ погледъ още нѣкого. Като не видѣлъ, обаче, никого, той се отправилъ къмъ мировия сѫдия и го запиталъ, така невинно: — А бе, *чоджумъ,* кѫдѣ е баша ти. Виловски го поизгледалъ малко остричко прѣзъ своитѣ сини очила, и полуочуденъ попиталъ турчина за какъвъ баща го пита. — „Баща ли ти е, какъвъ си ти е, азъ питамъ за този, дѣка сѫди, за *кадията*“ — отговорилъ спокойно Баба Бекиръ. Двѣ слаби червенини се показали изведнъжъ по странитѣ на мировий сѫдия; опнатитѣ му джуни по-прѣди прѣжълтѣли, послѣ посинѣли — бѣлегъ на разсърдвание — и той извикалъ съ единъ грозенъ гласъ на стрѣстнатия турчинъ: — Слѣпъ ли си, бре старъ хайванино, не видишъ ли че азъ сѫмъ сѫдията? — Бѣдния Баба Бекиръ като не можалъ да повѣрва, че това момче може да бѫде *кадия,* той си заключилъ, че криво е разбралъ, или не е добрѣ дочулъ, та повторно запиталъ Виловски: — „Ама не са подсмивай съ мене, бе чоджумъ, нали ме виждашъ че сѫмъ старъ човѣкъ, азъ сѫмъ дошелъ отъ беля тукъ, не сѫмъ дошелъ отъ слободия и за завзекликъ, . . . Кажи кажи ми, моля те, кѫдѣ е кадията?“ — Виловски ударва звънецътъ, що стоялъ на масата, за да повика разсилния, да изрита „етотъ идиотъ“ изъ стаята. Когато разсилния се исправилъ като свѣщъ прѣдъ своя заповѣдатель, изслушалъ рабски заповѣдтьта и се поклонилъ, чакъ тогава Баба Бекиръ съ увѣрилъ въ възможностьта на това, което той мислилъ за невъзможно; прѣхапалъ джуна, хваналъ дългата си побѣлела брада и излѣзълъ безъ да проговори нито думица. Той повикалъ своя длъжникъ предъ нѣколко души майстори отъ еснафа и му казалъ, че ако има милость и ако се бои отъ Бога, то да му плати каквото иска

срѣщу борчътъ, защото, тия старини, азъ не щѫ да оскернявамъ, казалъ, но старо врѣме (при това той си попипалъ побѣлѣлата брада), . . . азъ не щѫ да ставамъ резилъ на хората, та да идѫ да ме сѫдѭтъ вчерашни дѣца!

. . . .

Баба Бекиръ дълго врѣме не могълъ да побере въ умътъ си тоя абсурдъ, щото голобради момчетия дя могѫтъ да бѫдѫтъ кадии! Той ималъ отдавна единъ старъ свой достъ, дѣдо Вѫло устабашията, и той намислилъ да се въсползува отъ старото си приятелство и си разясни неразрѣшимия за него въпросъ. Той попиталъ така: — „Ще ли ми кажешъ право, уста Вѫло, та да те питамъ нѣщо“? — „Щѫ, зеръ, защо да не кажѫ“ — отговорилъ дѣдо Вѫло. — „У вашия ли законъ е това писано, или московеца ви остави тоя адетъ, да могѫтъ и дѣцата у васъ да ставатъ кадий“? Дѣдо Вѫло подигналъ рамена, позагледалъ се въ иглата, съ която шилъ и, чакъ слѣдъ нѣколко минути, проговорилъ така: — „Не можемъ башъ добро да се сѣтимъ, Бекиръ-ага, ама, чини ми се, че по нѣщо остана и отъ московецо, а по нѣщо и сега сѫ го писали. . . . .

(Слѣдва).

МЛЪКНИ!

Сърдце, сърдце, млъкни!
Нѣмѣй, за смѣхъ не ставай,
Разбий се и пукни,
Но писъкъ не издавай.

Сърдце, сърдце, гини!
Гини, сърдце, но нѣмо, —
И тезъ гѫрди едни
Това да знаятъ само.

Не пъшкай, ти въ това
Неще намѣришъ сладость,
Поводъ недѣй дава
На хората за радость.

Я вижъ ги тезъ лица
Безчувственни, студени!
Отъ чуждитѣ сърдца
Не чакай утѣшенье.

Азъ знамъ, о знамъ добрѣ,
Що въ тебе се вълнува,
Че въ тебъ едно море
Отъ мѫки се бунтува.

Цѣлъ вихъръ въ тебѣ ехти
Отъ скърби потаѐни,
Отъ жажди и вражди
До днесь неутолени.

Прѣдъ чужди тeгoти,
Сърдце, не си ти нямо:
И тѣхъ обзимашъ ти, —
Защото си голямо.

Но своитѣ — потай,
Въ *сърдце* си ги завирай,
И ти едно страдай,
Мрази, люби, прѣмирай!

1884. **Х-овъ.**

ЗА ЧИЧА СТАЙКА.*)

Приказва
Веселинъ.

„Па мисла днеска да прѣскокна и кошарата таме на Чаклла да прѣмѣстх, че и това нѣма кой да свърши. Цонко е сѐ по кѫра, ама не ще му падне редъ да са отбие да я прѣмѣсти. И ливадата тамъ при *агила* е станала за косидба, трѣбваше и тя да са кадури. Викахъ Цонку. Нещѣ. Отиде да коси на шурея си, че му са билъ врѣкалъ още оня день. И на малкия сѐ думамъ да остави вече сега другото, като настая работно врѣме, та домашнитѣ работи да са гледатъ да не диримъ чужденци. И той ужъ сѐ: щх, щх — да досвършимъ незнамъ чия си кѫща и да си прѣгледатъ смѣтка съ майстора си — та па и до днеска остави. И снощи, и озаранъ му думахъ за косидбата: — не можло днеска; отъ понедѣлникъ чакъ моглъ да остави. Нещѣха и двоицата. А ливадата ни нека да прѣгори! Заранъ е сѫбота — не може да са коси, че въ Недѣля не бива да са бере. И трѣбва чакъ понедѣлникъ да са чака. А до въ понедѣлникъ тревата ще изгори и сѣното половината ще иде запъ. Ще зематъ днаска по десетина гроша, а пакъ че съ това ще са загубатъ за дома 50—60 гроша, тие не гледатъ и не мислятъ.

„Бе нѣ, ами каквото ми е дотегнало на тие момчета, да имахъ пари, щѣхъ да викна днеска чужденци да ми косѫтъ, та да са приказва, че при такива синове, нѣма кой да ми коси ливадата, ами съмъ повикалъ отъ вънка хора. Щѣхъ да го направа това отъ мѫка, та кога нѣмамъ пусти пари; добралъ съмъ са вече до тамъ!

---

*) Продължение отъ 2 книжка и край.

„Е че за сичко сѐ азъ трѣбва да давамъ. Това — даване да са плаща, това — отъ пазаръ нѣщо да се зима, сѐ на мене гледа. А пакъ не може да се заваса, че съмь капналъ вече, та не спори и работа; па ѐ че за пари са и неработи дипъ. На̀, отъ пролѣщенъ ходиха воловетѣ два пъти съ кирия до въ Карлово, на хаджи Цѣнови, ала пара̀ не са е видѣла. Едва са поисплати щото бѣхме зимале отъ механана и отъ бакалницата хаджи Цѣнова. Па, отъ день на день и даванета тежки ѐ че са натрупвать. И сѐ сами си блъскай главата да диришъ за сичко. . .

„— Води по̀-надолѣ, че ще прѣмѣтнешь колата тука, бре" — извика уплашено чичо Стайко на момчето и прибута отгорния волъ. Колата слѣзоха по̀-надолце въ по̀-добрия пжть. Тѣ слизаха изъ едно малко нанадолнище къмъ рѣката и бѣха са доста понаднеле на една страна.

Откакъ прѣминаха колата безопасно прѣзъ рѣката и тръгнаха изъ нѣсъка нагорѣ по равнището, чичо Стайко пакъ поизостана малко и закуца наредъ съ мене, отстрана на колата.

По лицето и по погледа му въ това врѣме се четеше угрижване и душевна мжка.

Чичо Стайко мълчеше. Но познаваше се, че много нѣщо още му се върти въ устата да го искаже, че много нѣщо още му се ще да поизлѣе отъ това, което е наболѣло на сърдцето му.

— Ами момчетата ти, чичо Стайко, като зиматъ пари отъ тѣхни си работи, нема̀ нѣма да дадѫтъ и тие нѣщо за даването, или да купатъ нѣщо за въ кжщи отъ пазара или?

— Нищо, нищо! нали ти казвамъ, за даването менъ си диратъ и азъ сѐ отдѣвамъ. До̀де пазаренъ день, ако купа нѣщо, купено е въ кжщи, ако нѣ — така си минуваме.

— Ами тие какво си правать паритѣ, чичо Стайко? По башка си ги белки събиратъ или!

— По башка ами, по башка си събиратъ тие двамината! И чичо Стайко ме погледна увѣрително и като че очакваше моето мнѣние.

— Я ги гледай ти! казахъ азъ малко съ очудване, като не знаяхъ съ какво друго да отговоря на неговия погледъ.

— Сѣки си туря на страна и не иска и да знае за общото. А въ една кжща не е ли всичко въ една кисия — въ една да са туря и отъ една да са зима — нѣма рѣдъ и бправъ въ тая кжща и нѣма тя да прокопса.

Чичо Стайко позамълча. Той ме изгледа нѣкакъ самоувѣренн, като човѣкъ, който е исказалъ несъмнѣнна истина.

— Ами бае Данчо, запитахъ азъ, сбира ли си и той башка паритѣ?

— Па това е още по̀-лошо и по̀-нечинливо у насъ я! захвана чичо Стайко съ негодующъ тонъ. — Малкия си зима отъ дюлгерлъка пари и си ги сбира на страна. Цанко и той отъ овцетѣ си прибира, отъ работа зима — и той си ги връзва на стърна. А голѣмия — той една пара отъ нѣйдѣ не видва. Запасълъ ни е овцетѣ още отъ малъкъ и сѐ

слѣдъ тѣхъ, сѐ по кара — и до днеска. Пододе си салъ да са прѣоблече или хлѣбъ да си земе, па пакъ бръза при овцетѣ. И не само нашитѣ овце пасе, ами и чужди: и пари, и храна искарва, ама сѐ за въ кѫщи отива неговата печала. Нà, сега нали ще вемемъ отъ уйчови ти 60—70 ока жито — той го е искаралъ. И пари ни е далъ човѣка за пасенето — за въ кѫщи сѫ похарчени. А той, нали ти казвамъ, петь пари не е турналъ нѣйдѣ на стърна, или пакь да е зелъ единъ грошъ въ джеба си, та да купи нѣщо за него си или за дѣцата си.

„Сега пасе и Цанковитѣ овце, — дѣто ги е зелъ отъ мираза. Махни вече, дѣто сичко щото трѣбва за овцетѣ му, сѐ е отъ общото, ами и че ги пасе байо му и са губи слѣдъ тѣхъ — той не ще и да знае. Продаде си нѣщо отъ овцетѣ, турне си го въ кисийката и това си е. Не ще ре́ нѣкога: „на́, бае, 20 пари, та пий нѣйдѣ 25 драмъ ракия“. Той не ще и да ги земе, че въ механа не влиза и ракия не пие, ама баремъ съ дума да го направи. И това нѣма.

„А Данчо и не хае. Гледа си овцетѣ и никаква лоша мисъль му не минува прѣзъ ума. Той е простичъкъ като овчица. Пакъ добрина — повече не може да бѫде. Па и пóслушенъ е вече, незнамъ като какво. Видишь ли тие волове? — на кѫдѣто ги бутнешь, къмъ тамъ отиватъ. Такъвъ е и той. Божá кравица е, а не човѣкъ. Ехъ, камъ да ми сѫ и онне като него, да видишь какъ ще подкарамъ работата, както си азъ знамъ, и какъвъ животъ тогава ще да са живѣе! Ама други са онне. Не сѫ нѣкои лоши проклети — защо да хуля Бога! — ата не сѫ и такива, дѣто да вървѫтъ, както ги азъ нарѣда и да вършатъ, каквото азъ искамъ. Тие отъ малки си бѣха пó-отворенички; а пакъ откакъ ходиха солдате, още пó-отворени сѫ станале и сега сѣки вече иска на своя глава да си е, и не слуша, та какво го нарѣквашь. А Данчо!

„Ехъ, и знаешь ли какво ма боли на сърдцето и какво ми тегне на душата, като си помисля за него! Заранъ, са вика, ща да умра. Тие ще се раздѣлѫтъ — мюлка, добитъка, и дома ще имъ остава, друго нѣма що да дѣлатъ. И сѣки ще земе по равно. Двамината ще си иматъ вече въ киснитѣ, ще зематъ и още, па и самú си сѫ пó-отворени и повече знаятъ — и добри щатъ да сѫ. А Данчо, и той ще земе наравно съ тѣхъ, ама съ него ще и да си остане, нишичко на стърна не ще да си има! И кой знае какъ ли ще да са поминува съсъ своята простотия и само съ овчарлѫка си! Жално ми е за него, чичовото, жално, та вече нѣма какъ! Той е най-много искаралъ и изработилъ за въ кѫщи и найма е слушалъ, а за него най-малко сѫмь направилъ, и той ще най-очуканъ и най-зебиленъ да остане. И на тоя и на оня свѣтъ ще му сѫмь борчлия и сѐ ще ми тегне на душата, дѣто сѫмь го оставилъ тъй!“

— Ами че ти ги пъкъ раздѣли, чичо Стайко, — го подзехъ азъ. — Раздѣли ги самичекъ, както мислишь, че е най-право.

— Да ги раздѣля, чичовото, ама не мога. Сърце ми не дава да направя това. Толкова сѫмь милѣлъ и жъдувалъ за такова нѣщо, толкова сѫмь обичалъ такъвъ животъ, и съ толкова мѫки и трудове да го

нарѣдя, ужъ, както трѣбва, да го докрѣпа и удържа криво-лѣво до сега, та сега на край врѣме — ѐ че, вика са, надъ гроба съмь надникналъ — да зема да го растура! Не мога, чичовото, не ще мога да пренеса това. Мислилъ съмь си нáдни, на врѣме още да съмь ги раздѣлилъ, че ще да е сега пó-добрѣ и за тѣхъ и за мене. Па си пакъ реча: ами какъ бихъ могълъ да си помисля, че ще стане така! Па и какъ бихъ живѣлъ и гледалъ свѣта слѣдъ това! Не е, не мога да ги раздѣля, чичовото. Още малко ми остая да живѣя. Ще татпа, ще са мъча, ще са съсипвамъ, дордѣ ми излѣзе душата, ама дордѣ съмь живъ, ще ги крѣпя. Па откакъ умра — както ги научи Господъ, така да правятъ. — Ха, поведи, Коте, воловетѣ нататъкъ прѣзъ угарьта! се обърна чичо Стайко къмъ момчето. И то поведе воловетѣ прѣко прѣзъ угаретѣ къмъ тѣхната нива.

А азъ залисанъ отъ приказкитѣ на чича Стайка, бѣхъ и заминалъ пътя, изъ който трѣбаше да се отбия за къмъ овеса; затова токо казахъ чичу Стайку: „Ха, добъръ часъ, па дѣдо Господъ давно обръща сичко на добро!“ и тръгнахъ на другата страна къмъ нашата нива.

Наскоро слѣдъ това, като се връщахъ единъ день, тъй привечерь, не помня отъ кѫдѣ, поспрѣхъ се прѣдъ механата на Цано Хаджи Стойковъ, дѣто е край мегдана. Запрѣ ме Цано, който стоеше самѝ прѣдъ механата си, и кога минувахъ, зе да ме запитва за едно за друго.

Цано е мой приятель и другарь отъ дѣтинство. Пó-голѣмия му братъ одавна е отдѣленъ и си живѣе на страна. Има пó-малъкъ братъ, който тогава бѣше още солдатинъ. Цано бѣше ергенинъ, живѣеше си въ кѫщата самичекъ съ двѣ пó-малки сестри и си гледаше механата, която е отдолѣ подъ кѫщата имъ. Освѣнъ механджилъка, Цано връти и отъ малко-малко и чифчиликъ, има си волове, съ които си работи мюлка; има си и добиченца дома и нѣщо отъ овчици.

Ние съ него одавна не бѣхме са виждале и сприказвале. Сега се заприказахме. Азъ го запитахъ какво си прави, какъ се поминува, има ли алъшъ-веришъ въ механата. Той, като сѣки човѣкъ въ днешно врѣме, зе испръво да ми се оплаква отъ нѣмане алъшъ-веришъ, отъ лоши години, отъ многото вереси.

— Ама както и да е, продължи той, откакъ свърши оплакваннята, — сѐ са поминуваме, берекятъ версинъ! Кое съ хората тука са дрънкаме, кое съ земята са боримъ, кое съ други работици са чоплимъ, ама сѐ искарваме по нѣщо. Като са блъска и ударя човѣкъ повечко, сѐ не ще да остане. Па и повечко работици като сѫ, отъ тукъ капне, отъ тамъ капне, то са набира. Е че и на едно нѣщо само да се облегне човѣкъ, пáкъ не може. Не може въ днешно врѣме да са живѣе само отъ една работа. Ако чакахъ и азъ сичко отъ механата само, кой знае какъ бихъ излазили на срѣща. Ами и другитѣ работици помагатъ, та така са нѣкакъ поминуваме. — Нáесень, като са прибере Тано отъ солдатлъка,

мислѫ и него да завръта, па наредъ съ механата и домашнитѣ работи, да подкачимъ и друго нѣщо още, каквото съмь си азъ намислилъ, тогава ще ни тръгне работата пó-наредъ. Ще стане тогава добро и за мене и за него. Така съмь намислилъ: ще го привръта азъ и него, па ако ще, да позпава напоконъ.

— Така и трѣбва, ами — потвърди чичо Дуло Топуза, който бѣше се примѣсилъ къмъ насъ, заедно съ бае Славчо Налбантина. — Така и трѣбва — братски. Братъ за брата трѣбва да застая. Па и кой ще да ти е пó-прѣденъ и пó-вѣренъ отъ брата? И има ли пó-хубаво нѣщо отъ това — да си живѣятъ брате зговорно и задружно?

— Джанъмъ хубаво е това нѣщо — да живѣятъ брате задружно и да са зговарятъ — подве бае Славчо Налбантина, младъ, юначенъ и доста опитенъ и отвореничекъ мѫжъ, — ама пó-напрѣдъ нека си раздѣлнатъ бащинията, да си знае сѣки неговото си, па тогава нека са здружаватъ. Здружаването да си имъ е съ смѣтка, да си знае сѣки какъвъ пай има въ общото, и когато поискатъ, да могатъ да си прѣгледатъ смѣткитѣ. Тогава и работата имъ ще е пó на редъ, и ще си живѣятъ зговорно, както прилича на брате. Не направятъ ли така, пó-добрѣ нищо да не държатъ, ами да си са дѣлятъ у врѣме. Ангеловци не знаете ли? Сѣки ги сочеше напрѣдъ съ пръстъ и сѣки са чуше на тѣхната задружность и на тѣхното имотство. Ама най-послѣ нали си исповадиха очитѣ дордѣ да се раздѣлятъ! И сега вече нали не искатъ и да се видятъ единъ други, а то пéли сговоръ и братска любовь да има между тѣхъ!...

— И азъ така мисля за тия работи, бае Славчо, каза Цано удобрително. Така тъкмя и ние съ Тошо да направимъ: ще си раздѣлимъ пó-напрѣдъ каквото ни е общо, ще отдѣлимъ и на момичетата каквото имъ са пада, па ще си направимъ единъ зговоръ прѣдъ хора — ето е азъ толкова вноса, това и това е мое, каквото спечелимъ, еди-какъ ще си го дѣлимъ — и тогава ще подкачимъ работата. Слѣдъ нѣколко години, слѣдъ колкото си вече уречемъ, — ще си прѣгледаме смѣткитѣ, ще си земе сѣки каквото му са пада, па ако искаме, ще си направимъ пакъ единъ такъвъ зговоръ за още нѣколко години. Така само ще са здружимъ ние. Инакъ — сичко да е общо, да не е дѣлено — азъ го не ща, позналъ съмь го какво е зло.

— Та и не могатъ сега вече да сѣдатъ брате не дѣлени и да работятъ нѣщо общо, каквото е било нѣкога, продължи бае Славчо. — Сегашното врѣме е друго, па и свѣта сега е други. Нѣкога повече земята сѫ работиле хората, и ако сѫ гледале и нѣщо овце, добитачецъ, — това имъ е било поминъка. Па и хората сѫ биле тогава пó-добри, билé сѫ прости и прави, вѣрвале сѫ са единъ други и слушале сѫ са. Затова сѫ и могле тогава да живѣятъ по нѣколко души брате въ една кѫща: стигнатъ имъ синове и унуци, а тие сé още сѫ наедно, не дѣлятъ са. А сега? — Сега само съсъ земята и съ овце не може да са поминува една кѫща, ами трѣбва и други работи да са закачатъ, та така да са излѣзе на срѣща. Па и хората сега сѫ пó-отворени, пó-извадени

и пó са не вѣрватъ вече единъ други. Не сж вече сега прости като нѣкога и не могатъ да останатъ такива. Не могатъ сега хората да останатъ тъй затворени сé на едно мѣсто, като нѣкога и да не знаятъ подъ носа имъ таме какво става и какъ живѣятъ другитѣ. Сега вече сѣки, ако не за друго, баремъ войникъ като го зематъ, ще отстжпи сé и навънка и сé ще види и другитѣ какъ живѣятъ, ще си поотвори очитѣ, и прибере ли са — той е вече други, той не склоня вратъ да са впрегне въ общия еремъ, ами иска самичекъ на своя глава да си е и както му са ще, така да си нареди живота. За това и нѣма вече сега нѣкогашния задруженъ и не раздѣленъ животъ мѣжду брате. А дѣто го има, той са е вече раскапалъ или са раскапва. Нá, кога у чичови Стайкови таме, дѣто и момчетата сж съ рѣдка добрина и послушность, и чичо Стайко — такъвъ харенъ, правъ и работенъ човѣкъ — сé е на возъ тѣхъ, кога тамъ не може да се задържи зговорьта и общата задружность мѣжду братето, дѣка ще на друго мѣсто?

— Ехъ, че нѣма баевитѣ Стайкови момчета са не зговарятъ? — запита недовѣрчиво чичо Луло. — Нали сж си сé наедно и задружно?

— Абе, за наедно — наедно сж още; и зговарятъ са ужъ; ама скоро ще са растури вече тѣхната зговорь и задружность. Нали ще наесень да са ужени и Мито, а пакъ тие имъ сж само двѣ кжщи. Ще трѣбва още една кжща да са направи. Чичо Стайко самичекъ é че не може вече. Какво ще правятъ? Казватъ, че чичо Стайко давалъ на Цонко мѣсто отъ прѣди да си направи тамъ кжща и да си влѣзе въ нея. И Цонко ужъ пристаялъ, ами Цонковица не давала. „Да си купимъ мѣсто, па си направимъ“, викала тя. . .

— Видишь ли, че Цонковица е по-хитра отъ Цонка? прѣкъсна Цано бае Славча. — Ако си направи кжщата на бащиното си мѣсто, макаръ че самичекъ пакъ ще си я направи — баща му само малку ако му помогне — сé ще кажатъ другитѣ, като зематъ напоконъ да са дѣлятъ, че и тя е отъ общо направена. А като си я направи па негово си мѣсто, и да му помогне нѣщо баща му, сé ще си знае, че кжщата си му е само негова, и кога зематъ да се дѣлятъ, пакъ ще си земе дѣлъ наравно съ другитѣ. Право де, пó е хитра тукъ жената отъ мжжа.

Както и да е, ама сега зарадъ тая кжща, колкото е разслабена задружностьта имъ, още пó вече ще са разслаби и разниже. Е че не могатъ общо направятъ кжщата, защото Цонко и Мито си сбиратъ вече побашка. Па и друго. Чичо Стайко и безъ това насила крѣпи кжщата и общото въ кжщи и зговорьта мѣжду кжщнитѣ. А пакъ сега като са ожени и Мито, неговата годеница каквато е очевадница и скуби-свекръва, за единъ мѣсецъ ще ги смрази и раздѣли. Тя и Цонковата е отворена и малку сè са мжчи и башкува, ама тая е ептенъ друга. Тя влѣзе ли въ чичовата Стайкова кжща, ще разбичка и распокжса сичкитѣ, като вълкъ кога влѣзе мѣжду овцетѣ. И това ще си е вече отъ зговорьта и задружностьта у чичови Стайкови! Па токо и ндѣ вече не ще да си я има по насъ. Е че такъвъ свѣтъ сега настана; — кой е кривъ?

Цано и бае Славчо остаха да говорятъ за лошевинитѣ на днешнитѣ хора. А азъ ги оставихъ и се прибрахъ дома си. Прибрахъ се и дълго врѣме остахъ да мисля за печалната участь на задружностьта у чичови Стайкови и изобщо на братската задружность по насъ.

Априлий 1890 год.

ИЗЪ НАДСОНА.

Азъ не на Товъ се молѧ, кого почти не смѣе
Да назове духътъ ми, очуденъ и смутенъ,
И прѣдъ кого умътъ ми въ безсилие нѣмѣе,
Кат' иска да го стигне, отъ гордость помраченъ.

Азъ не на Товъ се молѧ, прѣдъ чиито олтари
Народътъ, прόстнѧтъ ничкомъ, въ смирение лежи,
И лѣе се тамяна на ароматни пάри,
И палатъ се огньове, и пѣние звучи.

Азъ не на Товъ се молѧ, когото окръжаватъ,
Съ свещененъ трепетъ пълни безбройни духове,
И чийто тронъ невидимъ, що звѣзди освѣняватъ,
Царува въ бездни висши, въ безчетни свѣтове.

Не! азъ съмъ нѣмъ прѣдъ Него! — Дълбокото съзнанье
На дребностьта ми туря на устнитѣ ми пръстъ, —
Сега съмъ азъ увлѣченъ отъ друго обаянье:
Не е то на власть царска, — ами на мъки, кръстъ.

Мой Богъ е Богъ страдалецъ, Богъ цѣлъ облѣнъ във кърви.
Богъ—человѣкъ и братъ мой съсъ ангелска душа.—
И прѣдъ Теглото тежко и Любовьта азъ първи
Ще прѣклонѧ глава си съсъ искренна молба.

Прѣв. F.

ХАСКОВСКИЙ МЕДЖЛИСЪ.

Откжслякъ отъ неиздадената V часть на „Миналото“.

Отъ Ст. Заимовъ.

На 3 май, 1873 г. прѣзъ деньтъ, Узуновъ се расхождаше свободно изъ хасковскитѣ улици; прѣзъ нощьта, въ сящия день, той стрѣля въ Хаджи Ставря; а на 4-й май пакъ осжмна въ хасковския занданъ.[1]) Рано утриньта, сжщий день, единъ отъ полицейскитѣ расиасяше билетчета по кжщята на членоветѣ отъ управителния съвѣтъ, (меджлисътъ). Съ билетчета се извѣстяваше на членоветѣ (аазитѣ), че днесь на 4-й май по $1\frac{1}{2}$ часъ, прѣдъ обѣдъ, ще има общо распоредително засѣдание на съвѣтътъ, по дѣлото на снощното приключение съ хаджи Ставря. Билетчетата бѣхж отъ името на каймакамъ бей.

Кошти-чорбаджи, *) главния виновникъ на приключението, бѣ членъ, по назначение, въ управителния съвѣтъ, и като такъвъ, той получи билетче. Бѣхж поканени въ *съвѣта на съвѣщание* и *рухане — векилитѣ* (владишкитѣ намѣстници, прѣдставителитѣ на религиознитѣ общини). Другъ пжть поканата отъ каймакамъ бея на засѣдание, се посрѣщаше съ отвръщение отъ членоветѣ на меджлисътъ, но днешната се прие не като покана, а нѣщо като особенно благоволение на властьта къмъ тѣхното „вѣрно подданническо чувство.“ Само Кошти-чорбаджи правеше исключение отъ това „вѣрно-подданническо чувство“, защото не бѣ му въ личния интересъ да дава съвѣти на каймаканъ бея, като по кой начинъ би могло най-лесно да се отгатва гатанката — човѣкътъ на убийството и да се изловятъ неговитѣ съучастници. Членоветѣ на съвѣтътъ единъ по единъ се испрѣварвахж въ правителственния конакъ. Турцитѣ и гъркоманитѣ най-напрѣдъ посѣтихж занданътъ, за да видятъ героятъ на покушението. Прѣзъ тѣсното прозорче и кржглестата дупка на занданската врата, тѣ надничаха съ дѣтинско любопитство и се вглеждахж въ человѣкътъ съ кървавитѣ дрѣхи, окървавеното лице и боситѣ крака, който лѣжеше върху голѣмитѣ и студени плочи на тъмницата, заповѣдвахж му да стане правъ, за да могатъ да го разгледжтъ на бой и „каяфетъ“ (осанка). Затворникътъ не испълняваше заповѣдьта имъ; правеше си оглушки, като че ли имъ не отбира отъ язикътъ. Прѣзрѣнието, съ което затворникътъ отговаряше на тогавашнитѣ *силни на деньтъ*, раздосваше аазитѣ — турци. Тѣ въ ядътъ си силно дърпахж синджирътъ (лалето), съ който бѣ привързанъ затворникътъ къмъ срѣдния стълбъ на зандана; псувахж го съ най-мръсни думи, ритахж го въ гърдитѣ и главата и слѣдъ това, отивахж въ стаята на съвѣщанието (меджлисъ-одасж).

---

1) Чети IV кн. мин. стр. 163—174,

*) Членъ на хасковский революц. комитетъ.

Кошти-чорбаджи изнасили чувствата си; гузно закрачи към конакът; съ вътрѣшна напрѣгнатость прѣкрачи прагътъ на *меджлисъ одасж* и сѣдна въ едно отъ тъмнитѣ ѝ кюшета. Рухане — векилитѣ съ смиренно-мудренни физиономии влѣзохж въ съвѣщателната стая и заехж опрѣдѣленнитѣ тѣмъ мѣста. Цѣлия свѣтъ бѣ събранъ, отсжтствуваше само прѣдсѣдательтъ — каймакамъ-бей. Съвѣтницитѣ размѣнихж обикновеннитѣ поздравления, по турския обичай, относящи се само до *кефътъ*, а не и до здравието и работитѣ, защото, съгласно турската аристократическа логика, *работата* е дадена за аргатитѣ; *здравието* се раздава отъ Аллаха, а *кефътъ* зависи отъ волята на самата личность. Съвѣтницитѣ бѣхж успѣли да испушатъ по една-двѣ цигари и да изсжрбътъ по едно горчиво кафе, когато „чаушь пердеси" подигна завѣсата, а каймакамъ-бей гордо и величественно влѣзе въ стаята на съвѣщанията. Цѣлия свѣтъ стана на крака и съ низки, до земята поклони, привѣтствува появяването на голѣмецътъ. Каймакамъ бей зае мѣстото си и начена да събира поединично поздравленията на съвѣтницитѣ си. Въ продължение на минута-двѣ, прѣдсѣдательтъ успѣ да събере челобитнитѣ поздравления на азитѣ. Слѣдъ това, изгледа изъ-подъ-лобие чорбаджиа и рухане-векилитѣ; направи си цигара и плѣсна съ ржцѣ нѣкому си. На дадения знакъ, пердето се отвори и чаушь-пердеси се исправи прѣдъ голѣмецътъ на деньтъ.

— Горчиво кафе — заповѣда каймакамъ бей.

Чаушь-пердеси заднишкомъ излѣзе; кафеджията, който е въ сжщо врѣме и разсиленъ при меджлисътъ, влѣзе въ стаята и, слѣдъ като направи два до земята поклони и четири и половина теменамета, съ мечешка деликатность сложи върху масата плоска чаша. Слѣдъ това, направи сжщитѣ поклони, сжщитѣ теменамета и заднишкомъ излѣзе, държащъ лѣвата си ржка върху километрическия си поясъ, навитъ около кръстътъ му. Каймакамъ-бей натжкна цигарата въ кехлибареното си цигаре, съ надутость налапа ябълкообразния му край; а чаушь-пердеси робски поднесе огънь къмъ крайчето на цигарата. Носътъ и устата на прѣдсѣдателя испуснахж първата струя димъ, а една отъ ржцѣтѣ му поднесе плоската чаша до административно-полицейскитѣ му уста. Въ стаята на съвѣщанието се разнесе пронзителния звукъ на онзи начинъ пиене кафе, който исключително принадлежи на азиатскитѣ народи. Първата струя димъ и първия пронзителенъ звукъ бѣхж придружени съ надмѣненъ погледъ, хвърленъ по адресътъ на присжтсвующитѣ засѣдатели. Каймакамъ-бей бѣ майсторъ да прави съ устата си кжлбета и пръстени отъ димъ; той пустна нѣколко такива пръстени и кжлбета, и съ мързеливъ погледъ слѣдеше за тѣхното изчезвание въ въздушното пространство. Това бѣ знакъ, че засѣданието се открива. Съвѣтницитѣ навирихж: кой цигара, кой чибукъ, и съ смиренномудренни физиономии сѣдѣхж на мѣстата си. Съвѣщателната стая изглеждаше повече на кафене, отъ колкото на „присжтственно мѣсто", да се изразимъ по руски. Засѣданието бѣ открито. Каймакамъ-бей отвори лѣниво и горделиво устата си и за-

мовѣда на полицейския юзъ-башия да расkажи на съвѣтницитѣ снощното приключение, извършено въ кѫщата на „многоуважаемия, почитаемия хасковски мемлекетъ-чорбаджися, вѣрния слуга на султанъ Абдулъ-Ачисъ падишахѫмѫзъ; мѫдрия, справедливия и честния прѣдставитель на великата патрихана, заслуженния и награденія съ царски ордени християнинъ, вѣрния подданникъ и служитель на великата, безпрѣдѣлната и неразрушима отоманска империя.“ [1]) Полицейския юзбаши, въ една рѫка съ кафе, а въ друга съ цигара, сѣдящецъ по *камилски* при вратата на стаята, расказа на кратко историята на снощното приключение. Съвѣтницитѣ съ приковано внимание слушахѫ докладътъ на полицейския агентинъ. Гръкоманътъ ааза,Джарто-оглу, съ особенно удоволствие допълняше разсказътъ на юзбашията въ тѣзи мѣста, гдѣто той отъ незнание или отъ неумѣние да расkажи, пропускаше нѣкои обстоятелства отъ нощната катастрофа. Рухане-векилитѣ съ нажелени физиономии и съ удивително въпросителни гримаси, съпровождахѫ докладътъ на юзбашията. Кощичорбаджи се намѣрваше „нѣгдѣ си въ дѫнъ земя“, но не въ меджлисъ одасѫ; той наполовина слушаше полицейския докладъ, понеже за него нищо ново нѣмаше, а имаше нѣщо страшно и опастно лично за самого него. Нѣщо си скрито въ самого него, но не опрѣдѣленно въ какво се състои това „нѣщо си“, го силно вълнуваше.

Ссгисъ-тогисъ прьститѣ и ушитѣ му ту истивахѫ, ту се сгрѣвахѫ; нѣщо като трѣска, но не физическа, а душевна трѣска го люлѣеше. На нѣколко пѫтя (това самъ Кощи исповѣдваше) таванътъ и стѣнитѣ на стаята се въртѣхѫ прѣдъ очитѣ му. Другаритѣ му съвѣтници и каймакамъ-бей, много добрѣ би могли да прочетѫтъ по лицето му и въ погледътъ на очитѣ му това, що ставаше въ душата му, и на часътъ да го турятъ на подсѫдимата скамейка; но тѣ бѣхѫ простаци въ това отношение, при това, никакъ не допускахѫ, че тѣхния другарь може да има прьстъ въ това, по тѣхно му, гнусно дѣло.

Приставътъ продължаваше да расказва, а въ това врѣме пердето се подигна, *мюфтията* и подиръ него *кадията*, влѣзохѫ въ съвѣщателната стая. Цѣлия съвѣтъ стана на крака. Наченахѫ се поздравленията и привѣтствията. Прѣдставительтъ на духовната власть (мюфтията) и прѣдставительтъ на сѫдебната власть (кадията), заехѫ първитѣ мѣста въ съвѣтътъ. Единичнитѣ теменамета и поклони нѣмахѫ четъ. По желание на мюфтията, приставътъ повтори разказътъ по произшествието. — Аагларъ, бейлеръ, чорбаджиларъ! отъ разсказътъ на приставътъ, чухте какво нещастие се е случило снощи на едного отъ нашитѣ другари, аази; сѣщате се съ какви зли намѣрения е посѣтилъ кѫщата на хаджи Ставря безименния убиецъ; но благодарение на Аллаха, честь, слава и дълголенствие на падишаха, той е вече въ рѫцѣтѣ на правосѫдието! Повикани сте днесь на съвѣщание, за да дадете справедливитѣ си и мѫдри съ-

1) Обикновенни фрази на турскитѣ чиновници въ случай на официалности. Тѣзи похвали бѣхѫ се обърнали въ баналность и за тѣзи, които ги произнасехѫ и за тѣзи, които ги слушахѫ. Ав.

вѣти, по разгледването на това „мръсно посѣгателство“— каза каймакамъ-бей, слѣдъ като приставътъ довърши докладътъ си.

— Намѣрихѫ ли сѫ нѣкои нѣща при убиецата? — изтежко попита кадията.

— Еветъ ефендимъ — отговори приставътъ и донесе въ меджлисъ-одасѫ: револверътъ на Ивана Х. Димитровъ, [1]), ножътъ на Георги Манчевъ, [2]), пълномощното*) съ разяренния левъ, отровата, чепицитѣ па Звукаря [3]) и петь-тѣхъ английски лири, които Звукарьтъ бѣ далъ на Узунова единъ день прѣди покушението. Съвѣтницитѣ резграбихѫ сѣки по нѣщо си, за да го разгледватъ. Мюфтията разгледваше „стерленгитѣ, каймаканъ-бей револверътъ, Хасанъ ага — билиматьтъ ножътъ, Джартоолу чепицитѣ, кадията — *пълномощното*, а Кошти чорбаджи нищо не пипна съ рѫка, понеже нѣщата го познавахѫ, както и той самъ ги познаваше много добрѣ. Голѣмцитѣ на деньтъ разгледвахѫ нѣщата, очудвахѫ се и стрѣляхѫ единъ другиго съ въпросително-удивителни погледи. Нѣщата — участницитѣ въ прѣстѫплението — никому нищо не казвахѫ за себе си, нито за человѣка, върху когото се намѣрихѫ — нѣщата — тѣзи нѣми участници въ скандалътъ, ходѣхѫ отъ рѫка па рѫка и обиколихѫ почти всичкитѣ голѣмци. Най-сѣтнѣ, по знакъ на каймакамъ-бея „нѣмитѣ свидѣтели“ се намѣрихѫ върху масата, стояща прѣдъ него. Мюфтията подаде пълномощното на гъркоманското рухане-векили, съ просба да го прочете и растѫлкува, но той, простакътъ, знаеше само „черковното и славянското азбуке“, а „писменното“ за него бѣ нѣщо като египетски иероглифи; ето защо пѫкленното книжче влѣзе въ рѫката на попъ Савва — българското рухане-векили. Попъ Савва прочете *пълномощното*, но малко разбра отъ съдържанието му; това което разбра, бѣ далечь отъ онова, което съдържаше книжлето. Гъркоманитѣ а ази сѫщо се опитахѫ да го разберѫтъ и прѣведѫтъ на турски, но безуспѣшно. И Х. Колинъ — *Туркоманътъ*, се опита да го прочете, но не можѣ, защото неотбираше отъ свързанитѣ писма, които се пишѫтъ съ разни завракулки. Отъ всичкитѣ съвѣтници — аази, най-добрѣ можеше да прочете и растълкува книжлето Кошти-чорбаджи — можеше да растълкува какво значатъ инициалитѣ А. У. и Н. Г. — сѫщо да обясни: кой го е писалъ; кому то принадлежи; дѣ се намира градъ *Атила* — можеше, но се втеляваше и умишленно избѣгваше да гледа „фаталното книжле“, което пѫтуваше отъ рѫка на рѫка изъ меджлисъ-одасѫ. Слѣдъ дългото напрѣгане надъ „книжлето“, попъ Савва и Джартоолу си въобразихѫ, че сѫ открили нова Америка: прочетеното истълкувахѫ така: „нѣкакво си *тракийско съзаклятие* се събрало на съборъ въ градъ Анхило и опълномощило си *А. У.* да урежда и натъкмява комитетитѣ въ Тракия, Македония и дунавска България“. Думата *Атила*, тѣ четяхѫ *Анхило*, понеже градъ *Атила* за тѣхъ не сѫществуваше, а извѣстенъ имъ бѣ градъ Анхило при Черното море. — Около печатътъ какво е написано съ думи? — пита мюфтията.

---

*) Чети IV книж. минал. стр. 170—171.
1, 2, 3) членове на хасковский революционенъ комитетъ.

— *Привременното правителство въ България* — отговори попъ Савва.

— А какво значи онова „рошево куче“ по срѣдата на печатътъ? — попита кадията, като показа съ пръста върху разяренния левъ.

— Не знамъ — бѣ отговорътъ на българското рухане-векилн.

— Това означава гербътъ на българскитѣ „комити“ — се обади единъ отъ гръкоманитѣ-аази.

Думата *Атила* и инициалитѣ *А. У.* и Г. Н., най-много бъркахѫ на прѣводачитѣ, за да разберѫтъ сѫщинското съдържание на *пълномощното* — бъркахѫ имъ да открижѫтъ сѫщинското име на виновникътъ, въ когото се намѣри това тайнственно парчеице отъ книга.

Кривото тълкувание на документа, доведе до смѣшни распореждания каймаканъ-бея: той се отнесе телеграфически до началника въ Анхило, съ прѣдложение да узнае: какви и какви хора се събирали на съборъ въ Анхило прѣзъ мѣсецъ февруарий 1873 год.; и ако се намѣратъ такива, да ги арестува и прѣпроводи въ Хасково на разгледване. Отговорило му се отъ Анхило, че никакво събрание не е имало и че, навѣрно, хасковскитѣ власти сѫ ударили на янлѫшъ-адрессъ.

— На какъвъ язикъ говори виновникътъ? попита кадията.

— На всичкитѣ езици — отговори приставътъ, за когото на този свѣтъ сѫществуваше само турския язикъ.

— А по български говори ли?

— Не, кадѫ-баба! на всички други язици говори, но български хичъ не знае! — съ дълбока увѣренность отговори приставътъ.

— Трѣбва да е ингилизинъ — самоувѣренно произнесе мюфтията, като подхвърляше въ шепата си петтѣхъ стерлинга

— А може да е гръкъ; защото въ Анхило живѣятъ само гърци; така трѣбва да се разбира отъ самото книжле — неумишленно обясни попъ Савва.

Кошти-чорбаджи умишленно подкрѣпи обяснението на попъ Савва.

— Ба, ба! какъвъ гръкъ ще бѫде той, когато посяга върху живота на гръцкитѣ първенци; той е българинъ — бунтовникъ, а че е такъвъ, за тога говорятъ най-ясно надписътъ на печетьтъ и разярения левъ — енергично възрази на попъ Савва единъ отъ гръкоманитѣ аази.

— А може би да е селянинъ отъ едренскитѣ села — съ овча наивность обясни Х. Калинъ Туркоманътъ.

— Ха, ха, ха! . . . Кой селянинъ може да говори по френски, гръцки, ингилишки? Ти си смѣшенъ хаджи! . . . иронически забѣлѣжи каймакамъ-бей.

— Виновникътъ е или френецъ, или гръкъ, или ингилизинъ, прѣдрѣшенъ въ селски дрѣхи, съ хаджи Калиновска наивность прибави кадията.

— Бойлеръ ойлеръ чорбаджиларъ! това е българинъ — бунтовникъ, ви казвамъ! ако да не бѣ такъвъ, нѣмаше да има при него такъвъ документъ съ такъвъ мюхюръ! — убѣдително произнесе Джартоолу.

— Безъ показанията на виновникътъ нищо нѣма да разберемъ отъ това книжле; нека се доведе той тукъ прѣдъ съвѣтътъ и се распита прѣдъ всичкитѣ членове — категорически произнесе кадията.

Каймакамъ-бей заповѣда и приставътъ отиде да доведе виновникътъ.

Членоветѣ на съвѣта се съвѣтвахѫ, а Узуновъ, привързанъ съ желѣзна верига къмъ срѣдния стълбъ на зандана, тежко бѣ задрѣмалъ върху голитѣ и студени плочи. Прѣзъ дрѣмлющето му съзнание се извървяхѫ редове и купове отъ прѣдставления, които безъ всякаква логическа свръзка се кръстосвахѫ и комбинирахѫ въ чудовищно-мѫчителни сцени. Анимия *Аргириядисъ**) въ задрѣмването си сънуваше, а сънътъ му бѣ отъ най-тежкитѣ сънища. Ключалката на занданскитѣ врата издрънка, буковата врата се отвори; тъмничаринътъ се приближи до полуспящия арестантинъ, ритна го по главата съ върхътъ на подпетената си емения и му заповѣда да стане, защото ще го води въ меджлисъ-одасѫ. Аргириадисъ дигна глава и прѣзрително изгледа тъмничаринътъ, който развързваше веригата отъ стѫлбътъ и нѣщо нѣкому си бѫбреше. Слѣдъ това заключи му рѫцѣтѣ въ желѣзни белезици и го поведе като вързанъ звѣръ къмъ меджлисъ-одасѫ. Отъ прѣдъ, отъ задъ и отъ странитѣ на окования затворникъ щръкнахѫ нѣколко сюнгии (байонети) натѫкнати върху устата на заптийското *шасио*. Виновникътъ гологлавъ, босъ, едвамъ прѣстѫпваше по пясачливата пѫтечка, а нетърпеливия тъмничарь му се сърдеше и злобно подъръпваше *лалето*. Разстоянието отъ затворътъ до меджлисъ-одасѫ е една четвъртъ километра; съ голѣмо усилие прѣмина това пространство ранения Аргириадисъ. Най сетнѣ пристигнахѫ; чаушъ-пердеси подигна пердето, тъмничарътъ прѣкрачи прагътъ и введе виновникътъ въ меджлисъ-одасѫ. Въ кървави дрѣхи, съ окървавено лице, крака и рѫцѣ, оплетенъ въ желѣзо по рѫцѣ, крака и вратъ, Узуновъ се исправи прѣдъ хасковския меджлисъ; отъ загорѣлата кръвь вѣждитѣ и мустацитѣ му изглеждахѫ като да сѫ мазани съ мазна и загорѣла *кана*. Грозенъ, страшенъ се показва Узуновъ въ този си каяфетъ прѣдъ силнитѣ на деньтъ. Кощи-чорбаджи *„здрефи“*. Мюфтията се възмути отъ загорѣлитѣ кърви; изръмжа на тъмничарътъ, за дѣто е прѣдставилъ въ съвѣтътъ виновника въ такъвъ грозенъ видъ. По заповѣдь на каймакамъ-бея тъмничарътъ изведе изъ стаята виновникътъ, раскопча му рѫцѣтѣ и съ собственния си „геритъ-сабуну“ изми кървитѣ на Узунова. Прохладната майска вода подѣйствова освѣжително върху нервитѣ на Аргириадиса. Той бѣ отново исправенъ въ стаята на съвѣтницитѣ, загорѣлитѣ рани отново се открихѫ и прѣсна кръвь потече по красивото лице на затворника. Тъмничарътъ съ съдранъ парцалъ бършеше прѣснитѣ кърви и се ядосваше на квартиранта си, за дѣто го туряше въ такова затрудително положение прѣдъ голѣмцитѣ и неговото

---

*) Лъжливото име, което си далъ бѣ Узуновъ.

висше началство. Узуновъ исправенъ стоеше посрѣдъ широката стая, заобиколенъ отъ 15 души аави; той видѣ и своя Костадинчо Семитчиевъ (Кощи-чорбаджи), свитъ въ едно кюше, прѣблѣднялъ и прижълтялъ, като сминъ-цвѣте.

(Край въ идущата книжка).

А. Т.

БЕЗЪ РАБОТА

Расказъ изъ живота на фабричнитѣ работници въ Западна Европа.

отъ **Емилъ Зола.**

I.

Сутриньта, когато работницитѣ пристигать на фабриката, намиратъ я студена и пълна съ печаль, която имъ извѣстява разорение.

На дъното на голѣмата зала, машината стои мълчелива, съ своитѣ сухи, тънки ржцѣ, съ своитѣ неподвижни колела, тя, на която дихането и шумътъ въодушевляватъ, обикновенно, цѣлото здание, съ биенето на едно сърдце на гигантъ, яростенъ въ работенето.

Господарьтъ слиза отъ стаичката си и казва съ жалостенъ видъ на работницитѣ:

— Приятели мои, нѣма работа, днесь. . . Поржчкитѣ не ми дохождатъ вече. Отъ всички страни получвамъ заповѣди да спрж. Всичката изработена стока трѣбва да остане върху ржцѣтѣ ми. Този мѣсецъ декемврий, на който много се надѣвахъ, този мѣсецъ, който бѣше мѣсецъ на голѣма работа другитѣ години, заплашва да разори и най-солиднитѣ фабрики. . . Трѣбва да се спре всичко.

И понеже вижда работницитѣ, че се гледатъ помежду си съ страхъ, че ще се върнатъ дома си, уплашени отъ гладътъ, който ще ги сполети на другия день, прибавя съ пò-нисъкъ тонъ:

— Не съмъ егоистъ, кълнж ви се. . . Но моето положение е тъй ужасно, даже и пò-ужасно отъ вашето! Въ осемь дена изгубихъ петдесеть хиляди франка. Спирамъ работата днесь, за да не копая повече пропастьта; и нѣмамъ нито петь сантима за срока на записитѣ ми на 15 число. . . Виждате, че ви говорж като приятель, не ви крия нищо. Утрѣ може би, сждебнитѣ пристави ще бждятъ тука. Не е наша вината, нали? Ний се борихме до послѣдне. Бихъ желалъ да ви помогна да прѣминните тъзи минута. . . Но свършено е. . . пропадналъ съмъ. . . нѣмамъ вече хлѣбъ за дѣлене. . .

Тогава простира имъ ржката си. Работницитѣ му я стискатъ мълчеливо. И, за нѣколко минути, оставатъ тамъ да гледатъ съ стиснати юмруци тѣхнитѣ безполезни сѣчива.

Другитѣ сутрини, щомъ се съмне, трионитѣ пищѣхж, чуковетѣ давахж ритмическата мѣрка; а сега всичко като че ли спи въ прахътъ на банкротството.

Двайсеть, трийсеть семейства нѣма да ядатъ идущата седмица. Нѣкои жени, които работятъ въ фабриката, иматъ сълзи по краищата на очитѣ си. Мжжетѣ искатъ да се покажатъ силни, прѣдставляватъ се за куражлии и казватъ, че въ Парижъ отъ гладъ се не умира.

Послѣ, когато господарьтъ ги оставя, и когато го виждатъ, че си отива, прѣгърбенъ въ осемь дена отгорѣ, смазанъ отъ едно разорение, още пò-голѣмо отъ

това, що имъ исповѣдахъ, тѣ се оттеглюватъ единъ по единъ, като задушаватъ въ залата, съ стиснато гърло, студъть въ сърдцето си, като че излизахх отъ стаята на нѣкой покойникъ.

Покойникътъ е работата, покойникътъ е голѣмата, мълчелива машина, скелетътъна която стои зловѣщъ въ тъмнината.

II.

Работникътъ е вънка, на улицата, на калдаръма. Той тича по тротуаритѣ осемь дена безъ да може да намѣри работа. Ходи отъ врата на врата, като прѣдлагаше мишцитѣ си, като прѣдлагаше ржцѣтѣ си, като се прѣдлагала цѣлъ на каквото и да е занятие, и на най-трудното и на най-смъртоносното. Всичкитѣ врати му се затворихх отпрѣдѣ.

Тогава работникътъ прѣдложи да работи на половинъ цѣна. Вратитѣ не се отворя, даже и да би работилъ и безъ пари, пакъ не биха го взели. Нѣмането на работа, ужасното нѣмане на работа, звъни своята погребална камбана въ таванитѣ, дѣто живѣятъ работническитѣ семейства. Паниката спрѣ всичкитѣ индустрии; а паритѣ, подлитѣ пари, се скриха.

Слѣдъ осемь дена всичко свършено. Работникътъ направи послѣдния си опитъ, и се връща полечка, съ праздни ржцѣ, смазанъ, уничтоженъ отъ крайната бѣдность. Вали дъждъ; тая вечерь Парижъ е мраченъ въ кальта. Той върви подъ дъжда, безъ да го чувствува, като не чувствува друго освѣнь своя гладъ, и като се спира за да стигне у дома си по-късно. Наведе се на едно отъ дуварчетата на Сена; дълбокитѣ, изобилни води течжтъ съ проточенъ шумъ; бѣлата пѣна подскача, като се удря въ единъ отъ стълповетѣ на моста. Той се навежда още повече; колосалното течение минува подъ него, като го вика повелително. Но . . . той мисли, че ще бжде подло, и си отива.

Дъждътъ прѣстана. Газътъ пламти въ голѣмитѣ стъклении прозорци на ювелиритѣ. Да счупеше едно стъкло, би взелъ, въ едната си шепа само, хлѣбъ за много години. Въ готварницитѣ на ресторанитѣ се захваща готвенето; и задъ тюленитѣ завѣси, вижда хората като вечерятъ. Захваща да върви по-бърже, качва се въ прѣдградието, като души миризмата отъ дюкенитѣ, дѣто пържатъ, отъ бакалитѣ, отъ патисеритѣ, миризмата на всичкия лакомъ Парижъ, който налага своитѣ прѣлести въ часоветѣ на глада.

Понеже жена му и момиченцето му плачѣхх сутринната, той имъ бѣше обѣщалъ хлѣбъ за вечерьта. Не дързва да отиде да каже на онѣзи нещастни, че ги излъгалъ, прѣди да бѣше се мръкнало. Като върви той се пита, какъ ще влѣзе, какво ще каже, за да ги накара да търпжтъ. Обаче тѣ не могжтъ по-надълго да траятъ безъ хлѣбъ. Той ще се помжчи за себѣ си да търпи, но жена му и момиченцето сж много слаби.

За една минута му дохожда мисъльта да проси. Но когато нѣкоя елегантна госпожа или нѣкой господинъ минуватъ край него, и той мисли да простре ржка, ржката му се вкостенява, гърлото му се стиска. Остава той неподвиженъ на тротуара, а честнитѣ прилични хора се обръщатъ на друга страна, и го мислятъ за пиянъ, като виждатъ неговото обезобразено отъ глада лице.

III.

Жената на работника слѣзла на прага на портата, като оставила горѣ малката заспала. Жената е суха, жълта, съ скъсана дрѣха. Трепери отъ закрьзналия вѣтъръ на улицата.

Тя нѣма нищо вече въ бѣдната стая. Всичко занесла и заложила на Mont de Pietè. Осемь дена безъ работа стигатъ за да испразнятъ кжщата. Миналата вечерь продала послѣднитѣ останки отъ вълната на дюшека си; не остава освѣнъ ке-

невирения чувалъ отъ него. Тя го окачи прѣдъ прозореца за да прѣчи на въздухътъ да влиза, защото малката много кашли.

Безъ да каже на мѫжа си, и тя търсѝ работа. Но нѣмането работа, още пò-сурово се отражаваше на женитѣ, отъ колкото на мѫжетѣ. До нея живѣятъ нещастни жени, които тя слуша какъ хълцатъ и плачатъ прѣзъ нощьта.

Тя, за щастие, има единъ добъръ мѫжъ, единъ мѫжъ който не пие. Тѣ би били постоянно снабдени съ нуждното, ако „мъртвитѣ врѣмена“ не би ги събличали отъ всичко. Тя изчерпа кредитътъ си: длъжи на фурнаджиятъ, на бакалина, на зарзаватчийката и не смѣе даже да мине прѣдъ дюкенитѣ. Послѣ пладнѣ бѣ ходила при сестра си да иска на заемъ единъ франкъ; но, и тамъ намѣрила такава мизерия, че почнала да плаче безъ да каже нѣщо, и си отишла съ стиснато сърдце, като обѣщала че ако мѫжъ ѝ се върне дома си съ нѣщо, ще ѝ прати парче хлѣбъ.

Мѫжътъ не се връща.

Дъждътъ вали; бѣдната жена се скрива подъ портата; голѣми капки плискатъ при краката ѝ и единъ воденъ прахъ прониква въ нейнитѣ тънки, истрити дрѣхи.

По едно врѣме, обладава я нетърпението, излиза, и при всичкия този потопъ, отива до дъното на улицата, за да види да ли ще съгледа тогова, когото чака, нѣйдѣ далеко на тротуара.

И когато се върна, тя е измокрена до коститѣ; отрива съ рѫцѣ косата си за да я изсуши; търпи още и трепери отъ къси, трескави тръпки.

Движенето на минувачитѣ я тласка ту тукъ, ту тамъ съ лакътни удари. Тя се свива да стане малка колкото може повече, за да не служи за прѣпятствие никому. Мѫжетѣ я гледахѫ въ лицето. По нѣкога тя чувствува топли дихания, които минуватъ край вратътъ ѝ. Цѣлъ подозрителенъ Парижъ, улицата съ кальта си, съ своитѣ силни свѣтлини, съ шумътъ на каруцитѣ въ движене, като че иска да я вземе и да я хвърли въ водата. Тя е гладна... На срѣща има единъ фурнаджия; а тя мисли за малката, която спи, тамъ горѣ.

Сетнѣ, когато най-послѣ мѫжътъ се яви, като се влачеше, подобенъ на клетникъ, около кѫщитѣ, тя се хвърля на срѣща му и го гледа съ голѣмо нетърпение.

— Е? шепне тя.

Той не отговаря, навежда главата си. Тогава тя се качва първа, блѣдна като мрътвецъ.

IV.

Въ бѣдната стая, малката не спи. Събудила се и мисли, прѣдъ малкия остатъкъ отъ свѣщь, който догаря въ едно кюше на массата. И незнамъ какво си нѣщо, като чудовищно и отчаятелно минува по образа на онъзи лудетина на осемь години, съ покварени и сериозни чърти на лицето си, като на дърта жена.

Стои сѣднала на края на сандѫка, който ѝ служи за легло. Нейнитѣ голи крака висѧтъ и треперѧтъ; рѫцѣтѣ ѝ като на болна кукла държатъ стиснати на гърдитѣ ѝ дрипелитѣ, оито я покриватъ, — чувствува въ гърдитѣ си едно горене, единъ огънь, който иска да я унищожи. Тя мисли.

Никога не е имала играчки. Не може да отиде на училище, защото нѣма обуща. Кога бѣше пò-малка, помни че майка ѝ я водеше на слънцето. Но това е далечь.

Станало бѣ нужда да се прѣмѣстатъ; и отъ тогава на самъ ѝ се струва, че голѣмъ единъ студъ влѣзе въ кѫщи. И отъ тъзи минута тя вече не бѣше благодарна; постоянно е била гладна.

Това е една дълбочина, въ която тя слиза, безъ да може да я разбере. Всичкитѣ хора ли, прочее, сѫ гладни? И при всичко, тя бѣше се помѫчила да

се научи на глада; но неможала. Мисли че е много малка, и че трѣба да стане голѣма, за да разбира защо. Майка ѝ, знае навѣрно, туй нѣщо, което се крие отъ дѣцата. Ако да смѣеше, би я попитала: кой е този, който ни турга въ свѣта, за да сме постоянно гладни?

Послѣ, всичко е така грозно въ нейната кѫща! Гледа прозореца, дѣто се удря кинивиря о леглото, голитѣ стѣни, лошитѣ мобили, цѣлия този срамотенъ таванъ, който нѣманeто на работа наводнява съ отчаяние. Въ своето невѣжество, мисли че е сънувала топли стаи, съ хубави нѣща, които блѣскатъ; тя затваря очитѣ си, за да види пакъ онѣзи стаи; прѣдъ нейнитѣ изтънѣли клѣпки свѣтлиниката на свѣщьта става голѣмъ златенъ блѣсъкъ, въ който тя би желала да влѣзе. Но вѣтърътъ духа; отъ прозореца иде такова въздушно течение, че силна кашлица я задушва. Очитѣ ѝ се испълватъ съ сълзи.

Едно врѣме тя се боеше, когато я оставѣхж сама. Сега не умѣе вече да плаче; но малко я грижа за това. Понеже не е яла още отъ миналия день, мисли че майка ѝ е слѣзла да купи хлѣбъ. Тогава тьзи идея я забавлява. Ще разрѣже хлѣба си на парченца. Ще ги взима полечка едно по едно. Ще играе съ хлѣба си.

Майка ѝ се върна; баща ѝ затвори вратата. Малката гледа рѫцѣтѣ и на двамата съ ужасъ. И понеже не казватъ нищо, слѣдъ малко повтаря, като че пѣе:
— Гладна съмь! гладна съмь!

Бащата тури главата между рѫцѣтѣ си, въ едно кюше пълно съ тъмнина. Стои тамъ смазанъ, и рамената му се клататъ отъ силнитѣ мълчаливи хълцания. Майката, като спираше сълзитѣ си, отиде да тури въ леглото малката. Тя я покрива съ всичкитѣ парцали, които намира въ стаята и ѝ казва да бѫде мирна, да спи. Но малката, която си чатка зѫбитѣ отъ студъ, и която чувствува, че огъня на гърдитѣ ѝ я гори повече, става дързска; обѣсва се на врата на майка си, и послѣ кротко:
— Кажи ми мамо, — пита, защо сме гладни?

Прѣвелъ **А. Митовъ.**

БДЯЩИЙ.

Навредъ е тихо и спокойно,
Отдавна веч' владѣй нощьта,
Зефиръ шуми си сладкопокойно
Душа вълнува я мечта . . .

Но ти си блѣденъ и проливашъ
Горчиви сълзи въ тоя часъ —
Какво въ сърдцето си ти скривашъ?
Какво задушва твоя гласъ?

У Бога прошка ли ти просишъ
За стари грѣшки и мечти?
Ил' сѣщашъ себѣ си жестоко
Отъ хората излъганъ ти?

Ф. Панайотовъ.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Живота (тъ) на Александра Велики, македонский царь, отъ Плутарха, прѣвелъ Никола К. Лица. Пловдивъ 1890.

Знаменитото съчинение на старо-грьцкий писатель Плутарха: *Животътъ на славнитѣ мѫже,* още не е прѣведено, до колкото знаемъ, ни цѣло, ни отъ части, на български, когато то има своя прѣводъ на всичкитѣ други европейски язици. А между това, нѣма нищо отъ старата класическа литература, което да притежава такъвъ високъ исторически и образователенъ интересъ, както *Животътъ на славнитѣ мѫже,* принадлежащи на еллинский и римский миръ. Тя би заслужвала да стои на едно отъ първитѣ мѣста въ библеотеката на българската прѣводна литература, която безразборно се обогатява съ купове прѣводи на други безполезни и нелѣпи съчинения. Впрочемъ, длъжни сме да прибавимъ, че тоя пробѣлъ въ нашата прѣводна литература, както и много още други, не ни причинява съвсѣмъ голѣма и безутѣшна скрьбь, защото фактоветѣ ни сѫ убѣдили, че съ подобни работи, въобще, у насъ се залавятъ не онис, които умѣятъ и могѫтъ, а онис които *дързаятъ да дращатъ,* та, навѣрно, и грьцкия класикъ щехме да имаме обезобразенъ на языка си, както толкова други автори, и по-първостепенни отъ Плутарха. Ето защо и сега ние не съ особенно удоволствие посрѣщаме прѣвода на *Живота на Александра Македонски,* и не бихме много жалили, ако още нѣколко години останяхме само съ прочутата баснословна *Александрия,* додѣто се намѣреше свѣсенъ човѣкъ да ни прѣведе свѣстно Плутарховия *Александръ Велики.* И дѣйствително, прѣводътъ, който имаме прѣдъ видъ, е нищо и никакъвъ. Язикъ обезобразенъ, безграмотность, безсмислие на всякѫдѣ. Ето примѣри: „А както за *съ* Атиненцитѣ царь Александръ бѣше се споразумѣлъ" (стр. 25). „Но Александръ *като* се прѣдстави отъ близо много страшенъ, *та* оння които бѣгахѫ, *ги обори надъ паднялитѣ,* тъй щото срѣсна мнозина отъ тѣхъ" (стр. 72). „А най-добритѣ и най-юнацитѣ отъ войскитѣ на Дария като се убивахѫ та падахѫ мрьтви прѣдъ него и единъ върхъ другъ като се натрупвахѫ *та доносвахѫ сѣнка да* не могатъ да минатъ македонцитѣ" (стр. 79). „*Тогасъ като* чу Александръ, каза, че по-право размисли майка му, защото македонцитѣ никакъ нещѣхѫ да *прѣстанѫтъ за да ги владѣе жена.* За това прати пакъ Иерарха по море, като рѣши *да воюва всичкото краебрѣжие;* а той *като слазяше по сухо, та наказва всичкитѣ войводи, които бѣха зли*" (стр. 137). Като гледаме такава пълнѣйша невѣжественность спрямо най-проститѣ закони на езика ни, ние дохаждаме до заключение, че само единъ чужденецъ, незнающъ българский язикъ, би моглъ да прѣвожда така. А това заключение се подкрѣпя и отъ самото име на прѣводача, Никола *Лица,* (вѣроятно грькъ), и който се е пазилъ добрѣ да не обади отъ какъвъ язикъ прѣвожда, по осветений обичай у насъ. Книгата е снабдена, неизвѣстно защо, и съ два рисунка, калпави, както и всичко друго въ нея.

Взглядовете на английските мислители върху умственнитѣ потреби на сегашното общество. Д. И. Писаревъ. Прѣводъ отъ русски. Руссе. 1890.

Разискванията и прѣнията по въпроса на правописанието днесь вече на мнозина се струватъ като несвоеврѣменни и дори банални. При всичко, че тоя въпросъ не е още достатъчно исчерпанъ и не е добилъ окончателно рѣшение, и владѣющето, или по-добрѣ, прѣобладающето правописание у насъ, т. е. правописанието, което държѫтъ писателитѣ ни и грамотнитѣ редакции на периодическитѣ

издания, не е се още закрѣпило и прието до тамъ, щото да се наложи като единъ fait accompl, ние до нѣйдѣ си споделяме мнѣнието на онне, които говорать за неумѣстностьта да се разбутва на днешно врѣме малко травясалий въпросъ на правописанието. Това се оправдава отъ важностьта на момента, който прѣкарваме, въ който купъ други пô-важни и пô-безотлагателни културни задачи лежжтъ на плѣщитѣ на нашата мисляща и пишуща интелигенция. . . При всичко това, има хора, които друго-яче мислатъ за това нѣщо и вѣрватъ, че часътъ е ударилъ да ни очудатъ съ нови велики реформаторски прѣобразования по отношение на нещастното ни правописание, прѣобразования чудати, опаки и абсурдни. Ето, напр. съ какво правописании ни се прѣвожда горнята книга: „Броїтъ на известните деїствителности." . . . „Испърво това отбиванъ отъ прїътите методи проїзвеждашъ незадоволствїъ, учъниците се чїувствувъха тжї; „и нить виждаме чъ чїудно ѝ до некадъжливо положенїъ." „Въ практичъско отношенїъ вторъї е по-важънъ отъ първъж е „Елементъ за гънїалностьта" и пр. и пр. Цѣлата книга е прѣведена съзнателно съ такова безсмисленно, хаотическо и дебелашко правописание, което боде като трънъ очитѣ на читателя и прави невъобразимо мжчно исчитанието и на една страница отъ книгата. Самото съчинение на Писарева, което при нѣкои тенденции, съдържа твърдѣ зрѣли и прави сжждения по въпроса на съврѣменното възпитание, е единъ сериозенъ трудъ, но ние се стѣсняваме да го прѣпоржчимъ на читателитѣ си, поради нелѣпата и грозна форма, въ която го прѣдава прѣводачътъ.

Графътъ и Мечкаря (ьтъ), повѣсть въ V части, отъ Хофмана. Прѣвелъ Г. Н. К. 1890 година.

Споредъ приетий въ нашата литература обичай, неизвѣстниятъ прѣводачъ е оставилъ неизвѣстенъ языка, отъ който е прѣвелъ повѣстьта, и не е означилъ нито съ двѣ думи кой е товъ Хофманъ (авторътъ ѝ), дали е нѣмский баснописецъ, или е нѣкой другъ — русски писатель — защото въ повѣстьта повечето герои носатъ русски имена. Отъ когото обаче и да е, повѣстьта ни се вижда много посрѣдственно нѣщо и ние мжчно можемъ да си обяснимъ какво е подбудило тоя българинъ да ни подари съ своя *Графъ и Мечкаринъ*.

Въ тъмницата, расказъ отъ Н. Бродинъ. Пловдивъ 1890.

Сюжентътъ на тая малка приказка е зетъ изъ недавнитѣ тежки обстоятелства които прѣживѣ страната; расказътъ се развива просто и спокойно, приплетенъ съ сцени отъ възмутителни насилия и неправди, вършени безнаказанно. Г. Бродинъ проявлява въ тая си книжка дарбица на разказвачъ. Бѣхме го съвѣтвали само да пази слога си чисгъ отъ фрази пошли, като настоящата: „Сѣки знаеше, що го вчаква ако попадне въ клѣтката на Околийския: *ще стане гърбътъ му по-мекъ отъ мпзътъ му*" Подобни фигури, които неволно напомнятъ стилътъ на покойний З. Стояновъ, днесь не могжтъ да иматъ поне прѣлестьта на новина или оригиналность и трѣбва да се пази литературний ни язикъ отъ подобни сумнителни приобрѣтения.

Пѣсни и сатири, стихотворения, отъ Хр. Карапетковъ. Пловдивъ 1890 г.

Онне, които слѣдатъ отъ близо работитѣ на новитѣ наши стихотворци и поети, ще сж забѣлѣжили значителний успѣхъ, който е направилъ българский стихъ въ отношение на гладкость, мекость и извѣстна обработаность. Много начинающи

стихотворци и поети, още въ първитѣ си опити, при слабостьта на мислитѣ, при изтърканостьта на темитѣ, при подражателностьта, проявяватъ, обаче, доста искуство въ техниката на стиховетѣ си, и привичка безъ голѣма мжка да ги пишатъ. Това означава, че нашиятъ языкъ, благодарение на кудни, тихи и постоянни усилия се е доста огъвкавилъ и е станалъ много пò-сгоденъ за версификацията, отъ колкото напримѣръ въ епохата когато за првъ пжть записахж стихове Раковски и Славейковъ. Инструментътъ е доста истънченъ, и очаква само майстора. Това не може освѣнъ да радва рѣвнительтъ на българското литературно напрѣдване.

Г. Карапетковъ, който, твърдѣ слабо е, мислимъ, познатъ на нашата читающа публика, и е единъ новоначинающъ списатель, иде съ своята сбирка: *Пѣсни и сатири,* да подтвърди онова, което пò-горѣ казахме. Ние съ удоволствие прочетохме въ нея стихотворения, които съ своята техническа обработка и гладкость, могжтъ да задоволжтъ и единъ строгъ и взискателенъ критикъ. Г. Карапетковъ, обаче, обръща вниманието и чрезъ вжтрѣшната страна, и ний неможе каза, че тѣ сж безсъдържателни, безидейни, или безъ тенденция. За жалость, идеитѣ не сж оригинални, тѣ сж твърдѣ обикновенни и изтъркани, моральтъ е общъ и баналенъ който се съдържа въ сатирическитѣ стихотворения. „Философуванията“ и многоглаголанието сжщо врѣджтъ много на сбирката, въ която липсва българскиятъ духъ и простотата на чувствата. Ето, напримѣръ, какъ г. Карапетковъ е накаралъ да говори единъ просякъ изъ. Македония въ най-първото си стихотворение: „*Просякъ.*“

Азъ молж людьетѣ за милостиня! . . .
Азъ странникъ бѣденъ сьмъ, не отъ тждѣва,
Далечъ, далечъ е моята *родинà*:
Тамъ гдѣ морето шумно се *разлѣва,*
Далечъ, далечъ задъ тази планина;
Тамъ дѣто шумний Вардяръ грозно (?) пѣй;
Тамъ гдѣто Струма бистра се лъщѣй,
Подъ свода *лазуренъ* и лжчезаренъ,
Кат' блѣскъвъ нанизъ момински маргаренъ.
Тамъ знайте ли какви цвѣтя цьвтжтъ?
Тамъ знайте ли какви моми растжтъ?
. . . .

За Бога, може ли единъ просякъ, макаръ и изъ Македония, да говори на такъвъ нечеловѣчески языкъ? А между това, той декламира сè така фалшиво и сантиментално още осемь и половина страници, но не вѣрваме да трогне нито читателя, нито оня господинъ, отъ когото проси милостиня. . . . . Той даже нѣма да го изслуша, а ще обърне гърбътъ си на такъвъ безочливъ просякъ който му говори, че въ Македония „растжтъ хубави моми,“ а „Струма лъщѣй катъ блѣскъвъ нанизъ момински маргаренъ!“

Впрочемъ, това първо стихотворение, което въ началото си е близко подражение на *Шилйонский затворникъ* отъ Байона, е лошо не само по съдържанието си, а и въ формата си, както забѣлѣжва читательтъ (подчьртанитѣ думи въ него отъ насъ иматъ неправилна акцентуация, а едната: *разлѣва,* е развалена за ритма, вмѣсто: разлива). Като образецъ и на хубавъ и гладъкъ стихъ, който, за щастие, прѣобладава въ книгата, ние привождаме стихотворението „*Ела!*“

Охъ, не! неможе толкова сждбата
Да бжде зарадъ менъ жестока, зла!
О, има щастье тука на земята,
О, има милость горѣ въ небесата, —
Ела за щастье, ангелъ мой, ела!

Не всички дни ще бждатъ тъмни, черни;
О, има край на грознитѣ тегла!
Между душитѣ подли, лицемѣрни
Богъ даде ангелски душици вѣрни, —
Ела, о, душо искренна, ела!

Не всичкитѣ сърдца сж тъй студени,
Не всички сж маскирани чела!
О, тебъ небето даде украшенье,
Зарадъ любовь, за сладко утѣшенье, —
Ела, о, утѣшѝтель мой, ела!

Погнжсихъ се отъ страшни злодѣянья,
Потърсихъ се отъ хорскитѣ дѣла.
О, непорочно Божие създанье,
Дай балзамъ на душевнитѣ ми рани,
Ела, свѣтни на моя пжть, ела! . . . . . .

Ние нарочно изоставихте единъ куплетъ (послѣдния) който съ лошавината си би напакостилъ на другаритѣ си. Тая невздържаность е обща чърта на сичкитѣ почти стихотворения. При всичко това, г. Карапетковъ не е лишенъ отъ дарование, на мѣста той проявлява силни лирически пориви. Но той не е можалъ да се освободи отъ влиянието на чуждитѣ автори, които сж писували *не за насъ;* за това и въ духа си и въ формата си стихотворенията му нѣматъ нищо оригинално, индивидуално, българско. Г. Карапетковъ би успѣлъ повече въ похвалното си стремление, ако черпеше вдъхновението си и темитѣ си изъ живота, който го окржжава, и изъ собствената си душа.

Сцена изъ „Фауста," отъ Гете. Прѣвелъ отъ русски Т. Ц. Трифоновъ („Искра" 1891 год. брой 1-й).

Има произведения отъ творчеството на человѣческия духъ, които притежаватъ неувѣдаема, вѣчна красота и младость, които държжтъ на щрекъ удивлението на всичкитѣ поколения и служатъ за гордость на оня народъ, който ги брои въ склада на своитѣ литературни богатства. Такиви творения иматъ общечеловѣческо значение, защото въ тѣхъ се отражава цѣлата душа, цѣлиятъ миръ на человѣка, независимо отъ срѣдата, врѣмето и прѣдразсждкитѣ на тая или оная епоха. Тѣ принадлѣжжтъ на всичкитѣ народи. На пръсти се четжтъ подобни неумиращи творения. „Фаустъ" е отъ тѣхъ. Когато една литература ги притежава, като оригинални творения, или въ прѣводъ — достоенъ за тѣхъ, — то тая литература може да се нарѣче вече богата литература. Утѣшително явление сж у насъ поползновенията да се сдобиемъ съ прѣводитѣ на гениалнитѣ и образцовитѣ творения; единъ редъ опити повече или пò-малко несполучни, доказахж добрата ни воля да си заграбимъ съ пълни шъпи отъ това духовно богатство, като доказахж, уви, въ сжщото врѣме и нашето безсилие. Да, съвършенно безсилие и некадърность да сторимъ това. Всички знаемъ какъ пострада у насъ „Илиадата," знаемъ какъ пострада Шиллеръ, Шекспиръ и пр. Едно ново доказателство на тая печална истина имаме сега въ прѣвода изъ „Фауста" който ни дава днесь г. Трифоновъ. Да, и Гете не избѣгна общата участь! При всичкото ни желание да бждемъ снисходители към г. Трифонова, имѣейки прѣдъ видъ други нѣкои неговъ пò-сполучени прѣводи, ние не можемъ да го не осждимъ строго за настоящия прѣводъ. Той прѣводъ е крайно лошъ и стои пò-долу отъ всѣка критика. Остави вече неточностьта му и изопачаването на Гетевитѣ мисли, (ние се убѣдихме въ това, като сравнихме прѣвода съ русскитѣ отъ Губера и Холодковски*) на сжщата тая сцена), но и самиятъ български языкъ е развален и изнасиленъ, а стихътъ — (защото г. Трифоновъ въ стихове на прѣвода „Фауста" съобразно съ оригинала му), е непростително небрѣженъ. При това, не рѣдко, се притурятъ и безсмислици въ нанагонъ. Ето примѣри:

---

*) Г. Трифоновъ е намѣрилъ за добрѣ да утаи отъ кой русски прѣводачъ е прѣвелъ сцената изъ „Фауста."

Фаустъ.

Надъ мене *вискатъ* (висатъ) всичкитѣ злини:
Отколѣ съмъ в' (отъ) таинственъ страхъ обзетъ
На́, нея тукъ *срѣдъ* (между) влажнитѣ стѣни
Невинната окови я *гризатъ!*
Защо стоишъ, защо не смѣешъ? (?)
Боишъ ли се отъ *сладъкъ гледъ? (!)*
Но твоя страхъ е сиръть за нея. . . .
Не се бави, върви напрѣдъ.

Това сѫ първитѣ стихове на сцената, и колко недостатки! Най напрѣдъ да явимъ какъ стоятъ на русски (Губеръ) тие два куплета:

Фаустъ.

Царитъ неволный ужасъ надо мною!
Я на душѣ несу всѣ бѣдствія людей.
Вотъ здѣсь она, за хладною стѣною,
Безгрѣшная, грѣшна любовію своей.
Мнѣ ль подойти къ одру ея страданья,
Къ одру нѣмыхъ ея скорбей?
Мнѣ ль слышать вздохъ предсмертнаго терзанья?
Впередъ! твой страхъ сулитъ погибель ей!

Читательтъ вижда, че въ българскиятъ прѣводъ нѣма нито сѣнка отъ деликатнитѣ мисли, съдържателность и поетичность на Гетевитѣ стихове, както сѫ прѣдадени на русски. Ние бихме разбрали още да пожертвуваше точностьта на формата, на гладкостьта на стиховетѣ, безъ, обаче, да го извиняхме; но ние и това не виждаме. Отъ подчъртанитѣ отъ насъ въ българский прѣводъ слова и другитѣ вмѣтнати, всѣки вижда колко е изнасилена българската граматика и язикъ отъ г. Трифоновъ. Стихътъ: „Боишъ ли се отъ сладъкъ гледъ?" не се разбира. Забѣлѣжете още, че г. Трифоновъ ритмува *обвзетъ (обзетъ)* съ *гризатъ; смѣешъ* съ *нея!* Но нека продължимъ:

Маргарита пѣе отъ вѫтрѣ.

Мойта майчица — *змей*
Ме съвсѣмъ съкруши,
Моя татко, злодѣй,
Ме съ гласъ изсуши!

Тукъ ритмата на първий стихъ: *змей* (змѣй), е турена да отговаря не на оригинала, а на ритмата: *злодѣй*. Стихътъ: *Ме съ гласъ изсуши*, е невъзможенъ и безсмисленъ.

Ето какъ сѫ на русски тие четире стиха (по Губера):

Какъ негодница — мать
Задушила меня;
Какъ отецъ, старий плутъ,
Съѣлъ родное дитя;

(По Холодковски)

Мать, злодѣйка моя,
Погубила меня.
Мой отецъ, негодяй,
Изглодалъ всю меня,

А самиятъ оригиналъ:

Meine Mutter, die Hur'
Die mich umgebracht hat!
Mein Vatter, der Schelm,
Der mich gessen hat!*)

Тукъ съвсѣмъ опредѣлено и послѣдователно се исказва дѣйствието на майката (която *погубила* дъщеря си), на бащата (който я *изълъ*): а у г. Трифоновъ съвсѣмъ други чудеса излазятъ. За да направи стиховетѣ си още повече нетърпими, г. Трифоновъ ги ритмува ужасно лошо; така, по̀ нататъкъ у него: *заминавамъ* ритмува съ *дивенъ; коленичи* съ *отключи; треперѫ* съ *другаря; пакъ* съ *срѣщнахъ; моста* съ *носѫ* и пр. и пр. Сѣкашъ, че четешъ стиховетѣ на Бача Кира! А нѣкждѣ не се е церемонилъ да си оставя русскитѣ думи, както сѫ:

О остави ме до *разсвѣта* (вмѣсто: до зори)
Да проживѣѭ своитѣ дни
И слѣдъ това ме ти *казни* (вмѣсто: погуби)

Всичкитѣ тие груби погрѣшки и грозотии, ние извадихме само изъ първитѣ двайсетина стихове на прѣвода. По тѣхъ читательтъ може да сѫди и за осталитѣ. Истински топоренъ прѣводъ.

Георги.

Приехѫ се въ редакцията слѣдующитѣ нови книги и издания:

Русская мыслъ Ежемѣсячное литературно-политическое изданіе. Годъ двенадцатый, Январь. Москва, 1891 г.

Христоматия, или сборникъ отъ избрани образци по всички родове съчинения за горнитѣ класове на градскитѣ училища и гимназиитѣ — съставилъ К. Величковъ — Издание на К. Г. Самарджиевъ въ Солунъ, 1891 год. цѣна 20 гроша.

Краль Лиръ, трагедия въ 5 дѣйствия, отъ Уилямъ Шекспира. Прѣвелъ отъ русски Т. Ц. Трифоновъ. Руссе 1891. цѣна 2 лева.

Трудъ, литературно-научно списание, книга IX. Търново 1891.

Нѣщо по прочитането, отъ Васа Псевдовски — Севлиево 1890, цѣна 10 стотинки.

Чърти отъ живота на Савва С. Раковски. Наредилъ и издава Черню Поповъ. Руссе. 1891. Цѣна 2 лева.

Сѫдението на Иисуса Христа. Разгледано отъ къмъ юридическа страна. Прѣвелъ отъ русски Ив. Визировъ. София. 1890. Цѣна 80 ст.

La Turque d'Europe et les Etats des Balkans, leur histoire, leur ethnographie, leur avenire, par Aug. Convreur. **La Makedoine,** par Nicolas Ghennadieff. Bruxelles. 1890.

---

*) „Моята майка безсрамница ме погуби; моятъ татко лудетина ме изѣде."

ВОПЪЛЪ.

Дай, нек' азъ испиѭ ядната ти чаша,
О, животъ печаленъ, пъленъ съ ядни глътки;
На смъртьта прѣдъ тъмний ликъ нещѫ се сплаша,
Нещѫ азъ да трьпна отъ тихитѣ ѝ стѫпки.

Нек' ме тя прѣгърне и далечъ прѣсели
Въ мрачното си царство отъ сѣнки безплѫтни;
Тамъ, дѣ царь и робътъ една участь иматъ,
Тамъ дѣ нѣма *прости и непрости смъртни;*

Дѣ хорскитѣ жажди, гърла ненаситни
Съ една шъпа пръсть се навѣки закриватъ,
Дѣ ядове, тѫги и зависти скритни
Заедно съ плътьта имъ безцѣлно изгниватъ.

Да, навѣрно, тозъ е истинский щастливецъ,
Кой отъ дѣтска люлка смъртьта рано грабне;
Той катъ нази нѣма съ мѫки да се бѫхти,
Той въ разочарованье мрачно неще падне.

Той вечъ неще вижда какъ братъ братъ гони,
Какъ на развратъ учи майка челядьта си;
Какъ царуватъ, грабатъ силнитѣ и злитѣ,
Какъ робуватъ, плачатъ клетитѣ сюрмаси.

Той вечъ неще вижда неправдитѣ черни
На тозъ звѣръ, що громко Богъ *човѣкъ* нарѣче,
И съ туй си творенье, земята прѣкрасна
На плачъ, писъкъ, клетви той вѣчно обрѣче!

С.

ЕДНО КРАТКО ОБЯСНЕНИЕ.

Въ 11-та книжка на „Денница“ (1890 г.) въ статията си „Столичний театръ“, г. д-ръ Кръстевъ, като говори за прѣдставлението на Гоголевата комедия „Женидба“, която съмъ азъ прѣвелъ, споменува за нѣкакви си кални думи и изражения, които *изобилували* въ прѣвода, и които карали г-на Кръстева да се черви въ театъра.

Азъ не се рѣшихъ да отговарямъ отъ най-напрѣдъ, тъй като, помислихъ си, не сѫмъ всезнающъ, и твърдѣ е възможно да съмъ допусналъ волно и неволно нѣкои грѣшки, сирѣчь, *кални думи и изражения.* Освѣнъ това, и дѣлото не е Богъ знае какво, (?! р.) при всичко че авторътъ му е знаменитъ. Трѣбва да забѣлѣжѫ тукъ, че отдавна врѣме не бѣхъ прѣглеждалъ прѣвода си.

Щомъ, обаче, прочетохъ и въ 12-та книжка на „Денница“ по сѫщия въпросъ слѣднитѣ думи на г-на Кръстева: „Женидба“ се прѣдстави този пѫтъ въ сѫщата форма, безъ никакво облагородяване на *калнитѣ* и двумислении изрѣчения . . . . . .“, дойдохъ до заключение, че той не е прѣгледалъ моя прѣводъ, а е писалъ на основание на туй, което е чулъ въ театра.

Г-нъ Кръстевъ не е да не знае, че актьоритѣ (не артиститѣ) изобщо, а особенно нашитѣ актьори. обичатъ, много обичатъ да прибавятъ отъ себе си, особенно тамъ, дѣто съ извѣстна думица или изражение сѫ произвели приятно впечатление на *нашата* публика. По този начинъ, ако въ моя прѣводъ има петь кални, споредъ г-на Кръстева, думи, то тѣхна милость, г-да актьоритѣ, въсхитени, вижда се работата, отъ ефтенитѣ рѫкоплѣскания на *нашата* публика, сѫ ги направили *да изобилуватъ,* както увѣрява г-нъ Кръстевъ.

Азъ намѣрвамъ само на двѣ мѣста въ моя прѣводъ изражения, които, може би, да дѣйствуватъ неприятно на невиннитѣ хора: на 16-та страница отгорѣ (думите на Б. Тодорка) и на 21 стр. отдолу (думитѣ на Жвакина „да ѝ се поще“.

При всичко че и двѣте тѣзи изражения сѫ много употрѣбителни въ разговорния езикъ, а първото отъ тѣхъ е дори буквално прѣведено отъ оригинала, но азъ пакъ ги не намѣрвамъ за умѣстни и, ако би „Женидба“ да дочака второ издание, непрѣмѣнно ще ги измѣнѭ.

Други *кални* изражения не виждамъ въ прѣвода си. Ще молѭ г-на Кръстева да ми ги укаже, за да ги сравнимъ съ оригинала.

Относително двусмисленния смѣхъ на *нашата* публика отъ двусмисленнитѣ изражения, ще кажѫ това, което и г-нъ Кръстевъ много добрѣ знае, че всѣка една българска фраза е въ сѫщото врѣме и една двусмиленность Но на това не е кривъ езика ни, а сѫ криви нашитѣ нрава. Еоно най-невинно изрѣчение ний обръщаме на каламбуръ и дигаме смѣхъ до Бога. Весела Българїя — какво да сторишъ! . . . . . .

И. Ивановъ.

ВѢСТИ.

Движение на журналистиката у насъ прѣзъ 1890 година.*) И миналата 1890 година, по примѣра на своитѣ прѣдшественници, е имала щастие да бѫде свидѣтелка на нови български вѣстници и списания. Ланската година има и това твърдѣ важно прѣимущество, че нито единъ отъ мѣсецитѣ ѝ не е билъ лишенъ отъ удоволствието да има своя рожба. Прѣзъ мѣсецъ януарий сѫ имали 4 нови периодически издания, прѣзъ мѣсецъ февруарий други 4, прѣзъ мѣсецъ мартъ 2, прѣзъ мѣсецъ априлий 1, прѣзъ мѣзецъ май 2, прѣзъ мѣсецъ юний 1, прѣзъ мѣсецъ юлий 1, прѣзъ мѣсецъ августъ 1, прѣзъ мѣсецъ септемврий 1, прѣзъ мѣсецъ октомврий 1, прѣзъ мѣсецъ ноемврий 1 и прѣзъ мѣсецъ декемврий 1.

Ето имената на ланскитѣ нови издания:

1. — *Денница,* мѣсечно литературно списание. — Почнало да излиза въ София прѣзъ м. януарий, редакторъ Ив. Вазовъ, продължава да излиза.

2. — *Народна Сила,* вѣстникъ за политика и литература. — Почналъ да излиза въ Плѣвенъ прѣзъ м. януарий, седмиченъ, редакторъ и отговорникъ Т. Д. Цанковъ; слѣдъ нѣколко броя прѣсталалъ да излиза.

3. — *Пловдивский Куриеръ,* вѣстникъ политико-литературенъ. — Почналъ да излиза въ Пловдивъ прѣзъ мѣсецъ януарий, седмиченъ. Слѣдъ 17 броя прѣсталалъ.

4. — *Розова Долина,* мѣстенъ политически и литературенъ вѣстникъ. — Почналъ да излиза въ Казанлѫкъ прѣзъ януарий, три пѫти въ мѣсеца, редакторъ-издатель М. Нидѣлковъ, слѣдъ 7 броя прѣсталалъ да излиза. —

5. — *Таласѫмъ,* сатирически и хумористически вѣстникъ съ каррикатури. — Почналъ да излиза въ Пловдивъ прѣзъ м. февруарий, седмиченъ; редакторъ Г. Данчовъ, слѣдъ нѣколко броя прѣсталалъ да излиза.

6. — *Народна Защита,* седмиченъ вѣстникъ. — Почналъ да излиза въ Казанлѫкъ прѣзъ февруарий, редакторъ-издатель Г. Цаневъ, слѣдъ 6—7 броя прѣсталалъ да излиза. —

7. — *Съвѣтникъ,* вѣстникъ на сливненский окрѫгъ. — Почналъ да излиза въ Сливенъ прѣзъ февруарий, седмиченъ, отговорний-редакторъ Хр. Викиловъ, продължава да излиза. —

8. — *Литературно-Научно Списание на Казанлѫшкото Учителско Дружество.* Почнало да се редактира въ Казанлѫкъ прѣзъ февруарий, два пѫти въ мѣсеца, редакторъ Д-ръ К. К. Кръстевъ, слѣдъ 6 книжки прѣстанало.

9. — *Заря,* научно-литературно списание. — Почнало да се редактира въ Царибродъ прѣзъ мѣсецъ мартъ, мѣсечно, редакторъ К. В. Друмевъ, слѣдъ нѣколко броя прѣстанало да излиза.

10. — *Балканска Зора,* ежедневенъ вѣстникъ. — Почналъ да излиза въ Пловдивъ прѣзъ м. мартъ, редакторъ Х. Геннадиевъ, продължава да излиза и прѣзъ текущата година.

11. — *Народна Мисль,* вѣстникъ политико-литературенъ. — Почналъ е да излиза въ Свищовъ прѣзъ априлий, седмиченъ, отговорникъ К. А. Шишмановъ, слѣдъ нѣколко броя прѣсталалъ да излиза.

12. — *Мнѣние,* вѣстникъ за потитика и книжевность. — Почналъ да излиза въ Русее прѣзъ май, седмиченъ, редакторъ-отговорникъ Ив. Башевлиевъ, прѣсталалъ да излиза прѣзъ октомврий сѫщата година.

---

*) Тие любопитнитѣ свѣдения сѫ доставени отъ г. Ю. Ивановъ.

13. — *Дума,* литературно-научно-политическо списание. — Почнало да излиза въ Пловдивъ прѣзъ май, мѣсечно, редакторъ Н. Іонковъ Владикинъ, продължава да излиза. —

14. — *Нова България,* за политика и книжнина. — Почналъ да излиза въ Видинъ прѣзъ юний, седмиченъ, отговорникъ Тошевъ, излѣзли нѣколко броя само (колко именно незнаемъ).

15. — *Гражданинъ.* — Почналъ да излиза въ Орѣхово прѣзъ м. юлий, седмиченъ, редакторъ П. Вобчевски, продължава да излиза.

16. — *Срѣдня Гора,* политико литературенъ вѣстникъ. — Почналъ да излиза въ Старр-Загора прѣзъ августъ, седмиченъ, редакторъ Стефанъ Ножаровъ, издъхналъ слѣдъ два-три броя.

17. — *Новини,* вѣстникъ политически, научно-литературенъ и духовенъ. — Почналъ да излиза въ Цариградъ прѣзъ септемврий, седмиченъ, продължава да излиза.

18. — *Дневни Новини,* всѣкидневенъ листъ. — Почналъ да излиза въ София прѣзъ октомврий, отговорникъ Коста Шаховъ, излѣзли около 20 броя и подиръ прѣстаналъ.

19. — *Вечерни Сѣденки.* — Това списание е почнало да излиза въ Свищовъ прѣзъ ноемврий, издава Хр. Филиповъ. Прѣстанало.

20. — *Вътръ,* хумористиченъ илюстрованъ вѣстникъ. — Почналъ да излиза въ София прѣзъ м. декемврий, седмиченъ.

Значи, отъ 20 нови списания 15 сѫ умрѣли скоропостижно!

———

Юбилей на Айвазовский. Нѣ прѣди много знаменитий русский живописецъ И. К. Айвазовски, е отпразднувалъ петдесеть-годишний юбилей на своята творческа дѣятелность. Айвазовский е проявилъ таланта си, въ най-голѣма степень, въ изображението морски картини и сцѣни, особенно прѣдпочита страшнитѣ или грандиознитѣ отъ тѣхъ. По настоящемъ Айвазовски дава въ Петербургъ ново изложение на картинитѣ си, резултатъ на неговата дѣятелность прѣзъ послѣднитѣ двѣ години. Най-забѣлѣжителни отъ тѣхъ сѫ: великолѣпното платно „Послѣдната минута въ океана," прѣдставляюще катастрофата на едно корабокрушение, „Послѣ потопа," „разрушение на Помпея„ и пр.

———

Л. Е. Мейсоние. Поминалъ се е прѣзъ миналий мѣсецъ първокласний френски живописецъ Мейсониé, на осемдесеть годишната си възрасть. Прѣзъ тоя дългъ периодъ гениалний артистъ е създалъ цѣло съкровище отъ прѣлестни произведения съ които се гордѣе френското искуство. Мейсониè е черпалъ теми за картинитѣ си изъ всичкитѣ области на живота; но най-великолѣпни сѫ историческитѣ му картини относящи се къмъ епопеята на наполеоновата империя, въ които испъква грандиозний образъ на Наполеона I. Една отъ тѣхъ „Наполеонъ въ 1814 година" е била купена за баснословната сумма 850,000 фр.! Погребението на любимия на Франция художникъ е станало твърдѣ тържественно, въ шествието сѫ участвували всички знаменитости отъ артистический и литературни свѣтъ на Парижъ.

———

Военна география на Македония. Г. капитанъ Бендеревъ е обнародвалъ на русски въ Петербургъ обемиста книга: „Военная Географія и статистика Македоніи и сосѣднихъ съ нею областей Балканскаго Полуострова", С. Петербургъ 1890. Тая интересна книга, която съдържа 805 страници, е снабдена съ нѣколко географически и стратегически карти на Македония — Авторътъ е посветилъ труда си на покойната си съпруга, Адриана Бендерева.

———

Български народни пѣсни на маджарски. Г. Адолфъ Щраусъ е далъ напрѣдъ етнографическото дружество въ Пеща една сказка върху народната българска поезия. Той прѣдставилъ тамъ сбирката си отъ бълг. народни пѣсни, които той прѣвелъ на маджарски, и прочелъ е нѣкои отъ тѣхъ. Сбирката му съдържа около 20,000 стиха. Пò-обширенъ трудъ по българската поезия не е правенъ на никой другъ европейски язикъ.

——

Tegoczesna literatura bulgarska. Издаваемото въ Петербургъ на полски язикъ недѣлно списание „Kraj" въ послѣднитѣ си броеве отъ 6 и 13 февр. обнародва статия подъ горнето название: („Сегашната българска литература") писана отъ г. Ярослава Романчука. Статията се захваща съ кратъкъ прѣгледъ развитието на българската книжнина отъ начало и до днесь. Втората ѝ половина е посветена исключително на биографическия очеркъ и оцѣнката на литературната дѣятелность на Ив. Вазова. Тая статия ще се продължи и въ слѣдующитѣ броеве на „Kraj". —

——

Литературна вечеринка въ София. На 12 февруария ученицитѣ отъ висшето училище дадоха въ салона на Славянската Бесѣда литертурна вечеринка въ паметь на десетолетието отъ смъртьта на приснопамятния отца Неофита Рилски. На сцената, връзъ черно подножие, стоеше гипсовий бюстъ на неуморимий труженикъ, украсенъ съ вѣнецъ отъ живи цвѣтя. Ликътъ се освѣтляваше твърдѣ ефектно отъ електричество. Салонътъ бѣше пъленъ, сичкиятъ интелектуаленъ свѣтъ на столицата присѫтствоваше. Тържеството се захвана съ прочитането подробната биография на отца Неофита; слѣдъ това се испълнихж означенитѣ въ програмата свирни на оркестра, пѣсни на ученически хоръ и на г. Славкова, свирни на пиано (г-ца Койчу, г-жа Шоурекъ и г-нъ Букурещлиевъ) прѣмѣсени съ декламации: („Жестокостьта ми се слоши" отъ Славейкова, „Тѫга за югъ," отъ Миладинова, „Паисий" и „Раковски" отъ И. Вазова). Подиръ всяка пиеса публиката горещо ржкоплѣскаше. Вечеринката сполучи. Сборътъ отъ печалбата е въ полза на ученическата библиотека.

——

Августъ Дозонъ. Неотдавна се е поминалъ бившiй прѣди нѣколко години французски консулъ въ Солунъ, Августъ Дозонъ. Прѣзъ своето прѣбивание въ Македония той бѣше успѣлъ да се научи български и да събере голѣмо количество народни пѣсни, които издаде въ отдѣлна сбирка: „Chansons nationales bulgares" на български и на френски. Покойниятъ бѣше голѣмъ приятель на наший народъ, а чрѣзъ помената книга той направи значителна заслуга на българската фолклора.

Ц-въ.

ДЕННИЦА.

ЕПИТРОПЪТЪ. *)

от

Ивана Вазовъ.

Срьднята на хаджи Енча се продължи нѣколко мѣсеца. Тя, обаче, не намали, нито охлади усърдието му; той слѣдваше се да забикаля училището, да наглежда дѣцата, и да пристоява за сичко. Както казахме, тая доброволна служба той вършеше по навикъ, почти несъзнателно, и бѣ достигналъ до тамъ щото да отождествява училището съ кжщата си.

— На кждѣ, дѣдо хаджия? питахж го по нѣкога на улицата.

— А бе отивамъ да обиколж дѣцата, да се не осмждатъ . . . отговаряше хаджиятъ.

„Дѣцата“ бѣхж ученицитѣ и школото.

Само по посоката, по която отиваше, можеше да се познае до кои дѣца отиваше хаджи Енчо. Но въ класното отдѣление той вече не стжпаше. Ние го виждахме, като заминуваше по двора и се отбиваше въ първоначалното училище, безъ да се обърне и хвърли поне единъ бѣжливъ погледъ къмъ нашето отдѣление; това бѣше истинско осиротяване!

— Хаджи Енчо, хаджи Енчо минува, зашушуквахж чиноветѣ, когато голѣмата фигура на епитропа се мѣрнеше на двора.

Учительтъ неволно поглеждаше безпокоенъ дали не ще се опжти къмъ нашата врата хаджиятъ.

Но не!

Той винаги отминуваше, той се бѣше сърдитъ.

*) Продължение отъ 2 книжка и край.

Азъ послѣ чухъ, че вече нѣколко пѫти учительтъ ни го срѣщалъ нарочно и искалъ да му разясни работата, да го успокои, но хаджиятъ не пожелалъ да чуе извиненията му. Учительтъ билъ просилъ други граждани да посрѣдствоватъ за примирението, но и тѣхното усилие се разбило въ упорството на оскърбеното хаджиево самолюбие. На хаджиятъ се струваше неизлѣчима раната, която му се нанесе отъ оня ученикъ, прѣдъ сичкитѣ ученици и очевидно съ удобрението на самия учитель. „Когато прѣдъ очитѣ ми даскалътъ дава така да се пише и да ме маскарѫтъ, то какво ще гълѫтъ задъ гърбътъ ми? Не!“ казалъ рѣшително хаджи Енчо на миротворцитѣ. Траянето на това положение бѣше много неприятно за учителя. Ние сами хванахме да го разбираме и да съчувствуваме на учителя си и горещо желаяхме единъ день да приемемъ пакъ посѣщението на хаджи Енча; такова нѣщо щеше да бѫде тържество за насъ. Какъ щеше да бѫде хубаво, весело, празднично да видимъ пакъ хаджиятъ сѣдналъ важно прѣдъ насъ, облѣгнатъ до стѣната, че слуша внимателно прѣподаването, като си прави вѣтъръ съ чървената кърпа! И щастливата усмивка на учителя пакъ излѣзла на устнитѣ му, и сичкиятъ свѣтъ доволенъ!

И нашето участие растеше къмъ мѫчното положение, и на хаджи Енча, и на учителя.

Единъ день ние рѣшихме да помогнемъ на учителя си безъ негово знание, да укротимъ гнѣва на хаджи Енча по единъ другъ, намъ достѫпенъ способъ.

Убѣдихме съ голѣма мѫка другаря си, авторътъ на нещастния периодъ, който отвори тая дълбока пропасть между нашето отдѣление и хаджи Енча, да иска прошка отъ епитропа, като признае всичката вина своя.

Още сѫщий день се прѣдстави случая. Хаджи Енчо дойде, влѣзна въ взаимното училище и въ първоначалното, послѣ влѣзе въ стаята на училищний слуга, Лилка, да даде сърдито нѣкакви заповѣди, (той винаги гнѣвно гълчеше на Лилка) па, безъ даже да погледне къмъ нашето отдѣление, запѫти се къмъ другата вратня, при гробищата.

Ние тласнахме другаря си, и той фукна къмъ хаджиятъ и скоро го застигна.

— Дѣдо хаджия! Я чакай, я чакай! дойде чакъ до насъ запъхтѣний гласъ на ученика.

Видѣхме че хаджиятъ се извърна и спрѣ. Послѣдва кратъкъ разговоръ между тѣхъ, и хаджиятъ пакъ си тръгна.

Ние съ голѣмо любопитство запитахме ученика, когато се върна при насъ.

— Азъ му рѣкохъ, почна той, — дѣдо хаджия, азъ искамъ да ме простишъ за ония думи . . . Учительтъ нѣма кабахатъ, той нищо не знайше . . . Азъ самичъкъ ги измислихъ. Той ми рѣче: — Като си ги

измислилъ, защо не си ги прѣмислилъ, па тогава да ги кажешъ? — Прости ме, дѣдо хаджия, учительтъ не е виноватъ . . . — Е, какво искашъ отъ мене? — Да ме простишъ. — Е още? — Ела пакъ въ нашето училище, дѣдо хаджия . . . Защо не дохождашъ веки? . . Като му рѣкохъ това той си помисли па ме изгледа ядосано: — Азъ съ хлапета не се расправямъ, извика па си отиде . . . довърши плачевно другарьтъ ни.

Пълна несполука.

Мина се още нѣколко врѣме. Единъ понедѣлникъ, сутринь, прѣзъ октомврия, учительтъ влѣзе въ класъ расположенъ и веселъ. Едно вѫтрѣшно задоволство и щастие свѣтеше по лицето му; тъничка усмивка пакъ играеше по устнитѣ му, но тоя пѫть появлението ѝ не прѣдизвикваше никое влиятелно лице. Благорасположенностьта на учителя още повече се прояви въ това, че той, отскокна отъ урока по паталогията който имахме него день, и се увлѣче да ни расказва анекдоти отъ своя студенчески животъ. Такова приятно отклонение той правеше и прѣди развалянето си съ хаджи Енча. Въ внезапно пробуденага си жажда за излиятелность той неусѣтно ни посвещаваше въ нѣща доста интимни и лични. Напримѣръ, расказваше ни какъ е бѣдствувалъ, като студентъ, и чрезъ прѣписване чужди лекции и даване домашни уроци едвамъ се е подържалъ да не умре отъ гладъ; или описваше ни трепетътъ си, който е чувствовалъ, кога е излизалъ на екзаменъ прѣдъ тържествената група на професоритѣ си, съ какво тревожно вълнение е истеглялъ билетя съ сѫдбоносния и непрѣдвиденъ въпросъ, на който е трѣбало тозъ-часъ да отговори; послѣ, веселиятъ и безгрижно-лудешки животъ на студентитѣ, слѣдъ щастливия екзаменъ, прѣзъ ваканциитѣ... Въ такива минути ние всички „бѣхме уши“ както казватъ френцитѣ.

Дълбоката тишина царуваше въ училището.

Внезапно вратата се отворя.

Влѣзе хаджи Енчо!

Високъ, тържественъ, царственъ. Поне намъ тъй се стори; голѣмото му грапаво лице свѣтеше. Всички хвърлихме погледъ на учителя си. Той съ разцьфтялата усмивка по устнитѣ подаде стола си на епитропа, като му кимна привѣтливо.

— Какво учителю! какъ се поминувате съ младенцитѣ? зададе той пакъ въпроса си и сѣдна тежко на стола като пъхтеше.

Сички разбрахме сега че примирението е станало. Ние въздъхнахме отъ сладко облегчение. Едно непобѣдимо шумене, изражение на радость, минутно напълни отдѣлението. Чувствовахме се напълно щастливи сега. Хаджиятъ слушá внимателно урока по паталогията. Когато стана да си излѣзе той се заозърта изъ чиноветѣ, търсеше нѣкого съ погледа си. Най-послѣ го спрѣ строго на автора на периода, па каза съ страшния си баритонъ:

— Брей, чоджумъ, язикътъ пó-късъ . . . . че рѣжѫ язикъ вече!

Съ тие думи се излѣхѫ послѣднитѣ капки отъ горчевината, които останахѫ още въ дѣдовото хаджиево сърдце. И отъ тогава пъленъ миръ пакъ се въцари мѣжду епитропа и нашето отдѣление.

Есеньта дойде и мина, настѫпаше зимата. Настѫпи и най-дѣятелната епоха за хаджиятъ. Занадокарвахѫ всѣки день кола съ дърва, които се сѣчаха въ училищния дворъ и натрупвахѫ подъ една стрѣшина. Тая обязанность извършвахѫ учиницитѣ отъ взаимното училище, по заповѣдь на хаджиятъ. Заизваждахѫ се черчеветата да се турятъ стъкла, дѣто имаше счупени; собитѣ се натъкмихѫ въ ѫглитѣ на училището, трѫбитѣ имъ се чистяхѫ, на отзѣвкитѣ на вратитѣ се приковавахѫ ивици плъсть за да не вѣе, училищата се въорѫжавахѫ всестранно за да посрѣщнатъ зимнитѣ студове и вѣявици, всичко се стѣгаше, поправяше, запушваше подъ бдителното око на хаджиятъ. Неговата собственна кѫща не бѣше така внимателно загърната, както школото.

— Нека тие мулета да не зъзнатъ, ами да се учатъ. . . И оние, дѣто бѣгатъ при цигганитѣ тука ще бѣгатъ да се топлатъ, казваше хаджиятъ, катоопитваше трѫбитѣ на собитѣ да ли сѫ добрѣ закрѣпени.

Прѣзъ цѣлата зима, и въ най-голѣмитѣ студове и фѫртуни, хаджи Енчо не липсваше да посѣщава училището редовно. Влѣзеше той цѣлъ побѣлялъ отъ снѣгъ въ класа, заедно съ една вълна отъ студъ, и прѣсѣчеше прѣподаването съ гръмогласната фраза:

— Хай да го земе дяволътъ, че то зима ли е, че то чудо ли е!

И си обръсваше снѣга отъ дрѣхитѣ.

По нѣкога прибавяше, къмъ насъ, като сѣдаше на стола:

— А вамъ топло ли ви е? Топло ви е, топло ви е зеръ... Обичате топлото, като котки . . . . . Да поменувате вие дѣда си хаджия, като умре. . . Върши си работата, даскале! —

Като казваше тие думи, хаджи Енчо разбираше, че ще „умре“ епитропъ. Съмнението въ това никога не бѣше смѣло да приближи мислитѣ му.

Но на тоя свѣтъ божи всичко се случава.

На пролѣть дойде врѣме да се избира ново училищно настоятелство. Градътъ бѣше раздѣленъ на двѣ партии: чорбаджийска и младежка. Послѣдната надви въ изборитѣ. Настоятелството се състави само отъ младежи.

За хаджи Енча нито помисли нѣкой, за тая „ръжда“.

Така наричахѫ хаджиятъ.

Това бѣше ударъ смъртоносенъ за него. Хаджи Енчо нѣмаше вече работа на школото.

Сички забѣлѣжихѫ внезапното и необикновенно промѣнение въ него. Оклюхна, омърлуши се хаджият; голѣмото му кротко лице се наведе къмъ земята, той се прѣгъна, сѣкашъ, че и стапътъ му издребнѣ и се сраете подъ товара на ужасното нещастие. Изъ единъ пѫть той се виждаше отцѣпенъ отъ цѣлото си минало, отъ цѣлото си сѫществувание, разлѫченъ отъ най-жежката си привязаность и така лишенъ отъ цѣль въ живота, който изъ единъ пѫть му стана несносенъ и пустъ . . . . . Училището, стѣнитѣ му, и двора му, и керамидитѣ му, и чешмата му, и дѣцата му, и крясъкътъ имъ, и грижитѣ имъ — всичко това бѣше сега чуждо за него, то нѣмаше нужда отъ него, той бѣше излишенъ тѣмъ, значи, и на цѣлиятъ свѣтъ. Той се намираше въ положението на единъ безумно влюбенъ, комуто ненадѣйно отнимать обожаемия прѣдмѣтъ; или на единъ лишенъ отъ царството си владѣтель. . . . . Срамотно му даже бѣше на хаджиятъ да ходи и по пѫтищата, а случеше ли се да мине край школото, или да види отъ далеко бѣлитѣ му закърпени стѣни, сърдцето му се свиваше отъ болесть. . . Отъ собственната му кѫща да го бѣхѫ испѫдили нѣмаше толкова мѫка да чувствува.

Подъ това нравственно истязание хаджиятъ сѣки день клюмваше безнадеждно.

Ние съ състрадание му се взирахме, колчимъ го срѣщняхме нѣкѫдѣ. Но напраздно дирахме да срѣщнемъ погледа му: той го отклоняваше отъ насъ, като отъ много прѣсенъ споменъ за едно безвъзвратно изгубено величие; а може би, и отъ горчивото подозрѣние да не срѣщне ирония въ нашитѣ любопитни погледи. Той незнаеше колко ние му съчувствовахме.

Еднажъ го срѣщнахме на пѫтя и го попитахме съ участие:

— Дѣдо хаджи, защо ни не дойдешъ на гости нявга? Забрави училището!

Той ни погледна, видѣ въ изражението на лицата ни искренность, и каза тѫжно:

— Щѫ ви дойдѫ, щѫ ви дойдѫ, дѣдовата, скоро щѫ ви дойдѫ на гости на школото . . . и нѣма да си идѫ вече . . .

Не разбрахме какво искаше да каже съ тие думи. . . Но какъ бѣше печално и убито лицето му! Гласътъ му, като че искаше да заплаче.

* * *

Отдавна бѣше миналъ часътъ за урокъ, а учительтъ не излазяше изъ стаята си. Насъ ни хващаше нетърпѣние. Жегата него день бѣше несносна и въздухътъ горещъ и удушливъ. Въ отдѣлението се не стоеше отъ тежина. Ние гледахме кога ще дадемъ урокъ, та да исхвръкнемъ по жара. А той се не излазяше. Стана мъмъръ между насъ, това бѣше единъ протестъ.

— Боленъ е, казахѫ нѣкои по налучкване.

— Гости има, каза другъ.

Въ това врѣме прѣдъ вратата на учителската стая се образуваше жива обсерватория: единъ ученикъ бѣше стъпилъ на раменета на другъ, и прѣзъ една рѣзка на горния край на вратата, гледаше какво става въ стаята.

— Пише! извика наблюдательтъ, като скокна на земята.

Една минута подиръ това вратата се отвори и учительтъ излѣзе съ единъ свитъ ръкописъ въ ръка. Лицето му бѣше навъсено и строго.

— Урока по-късно ще бъде, каза той глухо, стойте тука да прѣговаряте додѣ се завърна.

Като каза тие думи, учительтъ слѣзна бързишката изъ дворскитѣ стълби и излѣзе изъ портата.

Приятно недоумѣние развълнува всинца ни; дигна се веселъ шумъ и глъчка.

Дойде при насъ Лилко, училищниятъ слуга.

— Кждѣ отиде учительтъ бе? запитахме Лилка, като бѣхме увѣрени, че той, като вѫтрѣшенъ човѣкъ, що ни даде ключа на загадката.

— Незнайте ли? каза Лилко, хаджи Енчо хвърлилъ петалата! Сега ще го копаятъ. . . Учительтъ ще казва слово. . . . Той слово писвá до сега. . . Да го земе дяволътъ пустиятъ хаджия. . . . пукна отъ ядъ, че го ненаправихѫ пакъ епитропъ, продължаваше да бъбре злостно и безсърдечно Лилко.

Въ първия мигъ сички останахме потрѣщени, гаче нѣкой ни стисна съ клещи сърдцето.... Но това бѣше само единъ мигъ. . . . Подиръ нѣкоя минута дворътъ екна отъ лудешки викове, гонения, борби, — трѣбваше да се оползотвори свободното врѣме . . . . Животътъ, кипящиятъ, неодолимиятъ животъ на юношеството, влазяше въ правата си.

Закопахѫ хаджи Енча въ гробищата на училищния дворъ. Сега разбрахъ азъ думитѣ му, че „ще ни дойде на гости и никога нѣма да си иде вече!“ Добриятъ дѣдо хаджия! Ковчегообразното дъсчено коностасче, съ кръстче на врьха, което се издигна надъ гроба му, се видеше прѣзъ дървенитѣ прѣчки на оградата, която раздѣля гробищата съ училищния дворъ. Ние виждахме всѣки день гроба му отъ прозорцитѣ на нашето отдѣление; гробътъ също гледаше добрѣ на насъ и на цѣлия широкъ дворъ и на денонощно шуртящата чешма, и на дѣцата които вилнѣяхѫ изъ двора.

Бѣдниятъ дѣдо хаджия, никой не можеше вече да му отнеме любимия постъ тука!

ПРѢДПРОЛѢТНИ СОНЕТИ.

I.

Витоша.

Сърдито Витоша се йощъ бѣлѣе
Завита съ снѣжно халище, и мразъ
Отъ леднитѣ ѝ гърбове ни вѣе . . .
Тя съ тръпки ледени пронизва насъ.

А отъ небето слънчицето грѣе,
Животъ разлива сладката му власть;
Потокъ льщи, врабче привѣтно пѣе,
Прѣдсѣща всичко пролѣтния часъ. . . .

Едната Витоша не хай: сърдита,
Фучи, кат' звѣръ наеженъ, мразовита,
Фъртуни дига, съ бѣсъ реве, пищи . . .

Напраздно, Витошо, лудѣйшъ ужасно:
На стола ми се смѣй кокиче прясно
Донесено отъ твоитѣ плѣщѝ.

II.

Поточето.

Поточето, размръзнало, клокочи
Изъ глухата ливада, и свѣтлѣй;
Поточето играе и бърбочи,
Кат' малко птиче будна пѣсень пѣй.

То пѣе, веселѝ се и празднува,
Че леднитѣ окови разломи,
Че види слънцето и Бога чува,
Че волно диша, волно си шуми.

О Боже, дай тазъ радость и тазъ пѣсень
На робъ, на узникъ, — Лазару въ гробъ тѣсенъ, —
На всяка жива тварь въ неволя зла,

На тъмний умъ задръстенъ въ заблужденье,
На окованото сърдце, що стѣне,
И на душата — жаждуща крила.

III.

Полето.

Поле мрътвѣй, — на видъ — саванъ го крие.
Гробовенъ сънъ вдървилъ го, зименъ хладъ. . .
Но взрѣте се, но вслушайте се вие
Във тайний му животъ и трепетъ младъ.

Какъ дъха вечь. . . какъ пулсътъ бий му мощно
Подъ първий таенъ дъхъ на пролѣтьта;
И, въ очиканье да цъвти раскошно,
То гълта жадно лучи, теплота.

Трепти и вѣрва то, и се надява . . .
И азъ, о вѣрвамъ жежко въ пролѣтьта,
И въ младия животъ, що наближава;

И въ Слънцето прѣкрасно, и въ Доброто,
И въ Обновленьето и въ тържеството
На истината и на свѣтлостьта.

IV.

Балкански прѣспи.

О прѣспи планински, завивки бѣли,
Отъ мразове, фъртуни леденъ даръ —,
О снѣгове, о зимни пластове дебели,
Лодозътъ *) иде — прѣзморскиятъ царь.

Ще духне той, ще рукнете въ порои
Размътени, съ ужасенъ ревъ и бягъ;
Слѣдъ васъ ще бликнатъ въ горскитѣ усои
Кокиче, минзофаръ и кукорякъ;

Ще се отърсатъ урви, чуки диви
Отъ зимни дрипи, плѣсень. . . . и завчась
Ще ги покриятъ паши мириэливи.

---

*) Първий юженъ топълъ вѣтръ на пролѣтьта.

Кждѣ си, Духъ всесиленъ, и отъ насъ
Да смийшъ тжги, умрази, — нрѣспи скверни,
Навѣяни отъ много бури черни?

V.

Ранна лястовичка.

Любезна гостянко, о мила птичко,
Какъ тъй се озова тукъ, и цвъртишъ?
Тъй рано, безъ дружина и самичка
За пролѣть идешъ да ни възвѣстишъ?

За пѣсни, за дни топли, лучезарни?
Прибърза, бѣдна: съ нови мразове
И хали зли ни плаши мартъ коварни...
Ще паднешъ нѣйдѣ ти отъ студове!

Ще умрешъ ахъ.... Но ти донесе радость,
Но твоя драгъ гласецъ звучи на младость...
Поклонъ, поклонъ, о гостянко добра,

На тебъ, на вси, кат' тебъ прѣдтечи — смѣли,
На Новото, на свѣтлата Зора —
Съ стихийно зло въ неравенъ бой умрѣли!

VI.

Сутриньта.

Дигна́хъ завѣсата тазъ сутринь ясна:
Картина прѣлестна ми се откри:
Небе синѣйше; слънце нѣга страстна
Разливаше въ полета и гори.

Природата усмихна ми се съ радость...
„Живѣй, мисли, люби! каза ми тя, —
Очаквай съ мене новата ми младость,
Катъ мень зачевай пѣсни и цвѣтя."

И своя нови дяхъ ми тя изпрати,
И тозъ часъ чувства силни, непознати
Усѣтихъ въ мень, съсъ творческия пламъ.

Природо! Твойто чудодѣйство знамъ:
Допрѫ ли се до тебъ, като Антея,
Азъ пакъ крила добивамъ и младѣѭ!

28 февруарий 1891. **И. Вазовъ**

СЪ ТЕБЕШИРЪ И СЪ ВѪГЛЕНЪ.*)

Картини изъ наший съврѣмененъ животъ.

отъ

М. Георгиевъ.

Г. Виловски бѣше влѣзълъ въ своята сѫдебна стая. Той прѣмѣтна кордона отъ сѫдѣйския знакъ на вратътъ си, искашли се и натисна звънецътъ. На разсилния, който влѣзе, той заповѣда да повика странитѣ по дѣлото на Сврачовската община.

Разсилниятъ захвана да вика съ единъ говедарски гласъ име по име лицата, на които щѣше да се раздава правосѫдието. Когато разсилниятъ извика името на отвѣтника, бѣдния дѣдо Колю се сѣпнá, като че го трѣсна нѣкой съ шпникъ по главата. Той се бѣше тамамъ навелъ да остръгва съ своята бритвица кальта, що бѣ натрупана на навущата му. Стрѣснатъ като чу името си, той туку испустна изъ рѫка бритвицата, която, ако не бѣше привързана съ връвь за поясътъ, навѣрно щѣше да се загуби, но тъй остана само висната да се клатушка на самъ-на татькъ.

Дѣдо Колю позавъртѣ своята лѣва нога и притропа съ подпиращата се тояга върху дъсчения подъ. Колкото и внимателно да стѫпваше той, но неговото влизане въ сѫдебната стая не стана безъ шумъ. Когато дѣдо Колю влѣзна вѫтрѣ и мѣтна погледъ върху сѫдията, той усѣти нѣкаква влага по челото си.

Въ това сѫщето врѣме, Виловски мѣтна единъ грозенъ погледъ прѣзъ своитѣ сини очила на цѣлата фигура на подсѫдимия.

Дѣдо Колю бѣ натиснал̂ъ една на друга рѫцѣтѣ си, върху края на тояшката, а на тѣхъ опираше брадата на климналата си глава.

Бае Божилъ въртѣше очитѣ си на лѣво и на дѣсно, като шъпнеше нѣщо на дѣда попа. Негово прѣподобие сучеше дѣсния си кѫдѣлчестъ мустакъ, мѣташе къмъ дѣда Коля едни злобни погледи и попрошавнеше съ джунитѣ си, като повтараше полугласно: „вѣрицу ли му негову . . . поганску“! . . .

Единъ отъ Сврачовскитѣ чорбаджии гледаше шарката на таваня, другъ гледаше на жълтитѣ копчета и оголѣната глава на разсилний, като се двоумѣше да опрѣдѣли неговата роль, т. е. да ли разсилниятъ тоже сѫди, или той само бие, затваря и бѣси осѫденитѣ. Третиятъ селя-

---

*) Продължение отъ 3 книжка.

нинъ гледаше полувъсчудено на червеното сукно, което покриваше сѫдѣйската масса.

Полусънливиятъ гласъ на сѫдията сепна присѫтствующитѣ и въдвори мълчанието. Той отпочна сѫденьето така:

— Колю воденичарь кой е?

— Я, — продума дѣдо Колю и завъртѣ лѣвата си нога да пристѫпи пó-близко.

— Какъ се казвашъ? Дѣдо Колю зяпна въ недоумѣние.

— Какво те викатъ?

— Ама мене ли? —

— Тебе, зеръ, . . . не виднишъ ли че тебе те питамъ? —

— Е, па, Колю, господине, нали и самъ ти ми спомена името. —

— А фамилията ти?

— О, божемъ здраво, господине, да го рѣчеме, оно, знаешь, жена дѣца, па гладуватъ, господине, ама Богъ пека е харенъ, та — . . . . А ти, господине имашъ ли си стопанка, дѣчица далъ ли ти е Господъ, они здрави ли сѫ? — . . . .

— Баща ти, баща ти какво се казва? —

— Аа, сѣтихъ се; па, Пеньо сѫ му думали, господине. —

— Тогава: Колю Пеньовъ? —

— И тогава ми думахѫ Колю Пеневъ и сега ми пакъ така думатъ; па, ти вижь, господине, оно, ти ще знаешъ пó-добрѣ, какво трѣба да уйдише. —

— На колко си години? —

— Е, па дé, господине, знамъ ли я? . . . . кой е ималъ врѣме да ги брои . . . гледай ме, па ме пиши! . . . . Стрина Митра казва, че съмъ се родилъ у чърнъ вторникъ, когато е било голѣмото поводье, та сѫ бѣгали нашитѣ по бърдата, за да ги. не хване водата . . . Па, знамъ ли я колко има отъ тогава? . . . може да има петдесеть, може да има шесдесеть, а може да има и повече години! — . . . .

— Мененъ ли си? —

— Е, та, женилъ съмъ се и я, господине, що ще му чинимъ?... нали трѣба и плѣвелъ да се развѫжда . . . оно де, ако не бѣхме ние, сиромаситѣ, раята, кой щѣше да добрува на тоя свѣтъ? . . . нали ние работиме и за спахий, и за чорбаджий, и за попове, и за владици, и за царщина, и за царь и за всички? . . . Оно, истина, дума се, че „сиромашия — зла неволия,“ ама дé, нали е било така писано, оно така ще си и върви, па това си е — . . .

— Дѣца имашъ ли? —

— Е, та, па, имамъ, господине, като ги е далъ Господъ. . .

— Отъ какво си вѣроисповѣдание? —

На тоя въпросъ дѣдо Колю не можи нито гѫкъ да каже; той поиздигна погледъ кѫдѣ сѫдията, та дано да може да прочете отъ лицето му и да разбере какво го пита той, но неговия погледъ се спрѣ само до синитѣ очила, пó-нататъкъ не можи до пробие. Полусмутенъ, той не

знаеше какво да прави повече и затова, почти безсъзнателно, захвана да се чѣше задъ тилътъ!

— А? запита повторно сѫдията.

— Ама какво, господине, . . . за кое ме питашъ? —

— Отъ каква си вѣра? —

Дѣдо Колю се възмути отъ подобенъ въпросъ. Той не можеше да се успокои отъ оскърблението, което му нанесе сѫдията, съ такова питанье! Втори пѫть неговото чело се покри съ едъръ потъ и той поистегли рѫкава отъ ризата си, та се истри. — „Зеръ на такова дереджe испаднахъ, щото сѫдията да ме не познае отъ коя съмъ вѣра"? — Така мислѣше дѣдо Колю въ себѣ си и съ една гордость на душата зина да отговори на сѫдията, като тури рѫка върху обръснатата си глава:

— Е, па, господине, ти ме не гледай, че съмъ се обръсналъ като турцитѣ . . . ние си така носиме по насъ, . . . Оно, знаешъ . . . отъ гадъ . . . да се не завади нѣщо . . . Ама инакъ, знаешъ, ние сме си българи, . . . отъ нашата сме си вѣра. —

Като за нещастие на дѣда Коля, Срвачовския попъ тъкмо въ това врѣме намѣри згоденъ моментъ да изобличи общия противникъ и да му нанесе поразителенъ ударъ, та се обърна къмъ сѫдията съ единъ натъртенъ гласъ и каза:

— Лъже, господине сѫдио, като дъртъ циганинъ; я нали съмъ попъ, я све ще разбирамъ повече отъ него коя вѣра каква е? . . . . . Ти го не слушай; онъ, истина, божемъ е българинъ, ама е — поганецъ! . . . . Тѐ, нá, какво сѫ тѣзи два пръста схванати — при това дѣдо попъ посочи сближени показалеца и срѣдния пръсть на лѣвата си рѫка — така и онъ съ поганцитѣ, па нека ми рѣче кой що сака! . . .

На тѣзи необорими аргументи, другитѣ присѫтствующи, — кмета и чорбаджиитѣ — изявихѫ удобрението си съ климане на глава, а не пропустнахѫ и съ думи да удобрѭтъ показанията на дѣда попа, като добавихѫ:

— Така си е . . . така, ... Право казва попа, онъ си знае стоката . . . що ще се лъжемъ? . . . Тука не може лъжа да бѫде. . . що е право — право! Криво да сѣдиме, а право да хортуваме! . . . . Поганецъ е, поганецъ! . . . .

Дѣдо Колю гледаше на тѣхъ, както е гледалъ и Христосъ, когато евреитѣ викаха на Пилата: „распни его, распни его!" Той само дигна рѫка, та се прѣкърсти, но не се знае дали направи това, за да покаже нагледно, че не е поганецъ, или се прѣкърсти отъ чудо, че неговитѣ съселяни иматъ дързостьта да го обвиняватъ, че той напустналъ тая вѣра, която той, за да увардъ, мѫчилъ се е и патилъ толкова години, по̀-грозно и отъ всѣко добиче! Това бѣше вече връхъ на оскърбленията, които можеше нѣкой да му нанесе! Дѣдо Колю зина да възрази нѣщо, но гласътъ му се схвана въ гърлото и, вмѣсто възражение, той испустна само една тежка въздишка! Нѣщо му припари на очитѣ и той издигна

дѣсната си ржка и отри съ длапь влагата, която се търкаляше на капки изъ тѣзи очи, които сж толкова щастливи, че могжтъоще да плачжтъ.

Сждията прѣкжсна мълчанието, що бѣ се въдворило за минута, слѣдъ пророненитѣ отъ дѣда Коля сълзи, и се обърна къмъ отвѣтника съ слѣдующия въпросъ:

— Селянетѣ отъ селото Сврачево сж повдигнали граждански искъ противъ васъ, че владѣете неправилно и беззаконно една воденица, която пó-прѣди е била притежание на селото, отъ което я е отнелъ селския ага, Мутишъ бей, който, при замннаването си я оставилъ на тебе; това истина ли е? —

— Ама кое, господине, за воденицата ли? . . . Оно е истина.... я, башъ, не разбрахъ що ме питашъ, ама воденицата си е моя; . . . . тия гжрди сж патиле дордѣ да ж спечеля! . . . Отъ пеленаче съмъ заробувалъ на агата. . . . и Първа е робувала отъ дѣте. . . . Цѣло село го знае, това не може да бжде лъжа. . . . Воденицата си е била на агата; оно си е право, па кога да си пойде, а онъ ме повика прѣдъ селянитѣ — те и тия хора бѣха тамъ — па ми рѣче: „Колю, слушалъ си ме и ти и стопанката ти, *берекятъ версинъ,* пари не могж да ти дамъ, защото и мене трѣбватъ, те, нá ти воденицата, твоя да си е, работи, па се храни.“ Хвала му, господине, . . . истина, друга вѣра бѣше, . . . да прощавашъ, поганецъ бѣше, ама и човѣкъ бѣше. Тé, двѣ очи имамъ, па ако не казвамъ право и они нека да. . . . та предъ тебе лжжа не бива, нали гледа и *Оня* отъ горѣ. Воденицата си е моя, па си ж не давамъ, па това си е. . . . И я нали душа носимъ, господине, и я нали сака да се хранимъ?! . . Това имамъ да ти кажамъ, това ти и казвамъ, па. . . . Коли ме, бѣси ме . . . тоя сънъ! . . . .

Клативратъ прѣкжсна монолога на отвѣтника и се обърна съ една самосъзнателна надутость къмъ сждията:

— Господине, я слушай мене. . . . ти го остави него, онъ нека си хорутува, ти не гледай на неговитѣ прикаски. . . . онъ може да си рече какво сака, ама що е рѣкалъ нѣкой, село. . . . Воденицата си е моя, дума се, . . . оно не е башъ моя, . . . селска е, ама така се дума. Селото си сака отъ тебе воденицата! . . . ти ще ми я отсждишъ, па ти му мисли тамъ. . . . Агата оти е правилъ воденица на селско мѣсто?... пошелъ си — пошелъ, защо си не е взелъ и воденицата? . . . нали е оставилъ, она е сега селска, па това си е — . . .

Дѣдо Колю се възмути отъ безочливостьта на Клативратъ. На душата му се бѣ натрупало толкова ядъ и искаше да даде толкова възражения на своя противникъ, щото незнаеше кое пó-напрѣдъ да каже! Той се обърна повторно къмъ сждията и захвана така:

— Ама, господине, чѣкай да ти кажемъ. Видишъ ли тогова, зеръ ти него ще слушашъ?! . . . Онъ е лошъ, господине, . . . онъ е много лошъ. . . . онъ е мечка. . . . онъ си изяжда човѣка, като *„стой та гледай!“* . . . Нали го знамъ, па и све село го знае. . . онъ е хайдукъ!.. Ти го не гледай, че е кметъ; онъ е станалъ кметъ съ доландаржилжкъ!

. . . . Денемъ кметува, а нощемъ ходи та краде на хората: кому говедата, кому храна, кому сѣно, кому пари. . . . това си му е асълъ занаятъ' отъ това са е и замогналъ, па сега цѣло село пищи отъ него! . . . И ярето, дѣка го закла, божемъ за князо, и оно бѣше крадпато. . . . открадна го отъ обора на Кънчо Мандалото, отъ Горни Виръ, . . . Тѣ и самъ Кънчо знае за това. . . . викай го па го питай, ако мене не ме вѣрвашъ! . . . открадна го, па пакъ го писа на есапо на селото! — ...

Дѣдо Колю щѣше да продължава, може би, и повече, но Свирачевския попъ намѣри за нуждно да се притече на помощь къмъ своитѣ въ това сражение, като нападне и слише противника съ още едно обвинение. Той се поизстъпи напрѣдъ, махна съ ръка на съдията и каза:

— Знаешъ ли що, господине? — хичь да му не вѣрвашъ! Онъ не е човѣкъ за вѣрване, . . . това ти казвамъ, слушай ти мене! Я го питай ти, нека ти каже, онъ не краде ли? Питай го ти, кой опаса моята нива? . . . не бѣше ли неговото магаре, а? . . . а́ магарето му, а́ онъ все едно, . . . все отъ неговата къща е станала кражбата, дума се. . . , па сега нека каже: не е ли кривъ? Не е ли хайдукъ и онъ и магарето му, а? — . . . .

Слѣдъ като исказа горньото обвинение, Сврачовския попъ хвърли единъ тържествующъ погледъ къмъ присътствующитѣ и се надсмѣ съ една злобна усмивка на обвиняемия.

Тояшката, на която се бѣше подпрѣлъ дѣдо Колю, протрепера въ ръцѣтѣ му, лѣвата му нога се посниши, като че нѣкой я втори пъть прѣчупи — дѣдо Колю щѣше да падне, но едвамъ се придържа за стѣната, до като да доде на себѣ си. . . . Той би всичко прѣтърпѣлъ, но само това не, само въ кражба не можеше никой да го уличи! . . . . Та зеръ не се е запазилъ той чистъ отъ тоя грѣхъ, до сега? Та зеръ не е избѣгвалъ той винаги тъзи съблазънь, както е избѣгвалъ да го не ухапе змия усойница? Та и самитѣ му аги, които сѫ биле отъ друга вѣра, па и тѣ сѫ вѣрвали на своя робъ — на дѣда Коля, както сѫ вѣрвали себѣ си и сѫ му повѣрявали какви ли не богатства да пази, а сега, по стари години, зеръ сега да го нарѣкѫтъ хайдукъ? Зеръ сега да му прикачѫтъ това име, отъ което той се е винаги гнусилъ?! . . . Дѣдо Колю натисна ръка на мършавитѣ си гърди, дѣто бѣше сърдцето му; той осѣщаше, че то захвана да бие по́-силничко! . . . Какво да стори? И самъ не знаеше. За да се оправдава, не осѣщаше душа въ себѣ си, а да замълчи — още по́-лошо! Той поприбра и послѣднитѣ си сили, въздъхна и захвана така:

— Оти хорутувашъ така, дѣдо попе? . . . Оставъ срамъ, ами не те ли е грѣхъ? . . . Нали държишъ въ ръцѣтѣ си комка у черквата?.... нали държишъ огънь! . . . Не те ли е страхъ, че ще ти изгори душата? а? . . . Ти нали знаешъ хубаво какъ е била работата, защо си кривишъ душата? . . . Не знаешь ли че на голѣмата икона има исписани и попове въ пъкъла въ сърдцето на халата? . . . Ти не мислишъ ли на смърть? . . . Я да ти кажамъ тебе, господине съдниче; да ма слушашъ, да раз-

берешъ, па да се кърстишъ! . . . Лани лѣтѣ, тамамъ на Еньовдень, пущамъ си я магарето да попасе по коначището ми, дѣто е до воденицата. До сами коначището ми е нивата на дѣдо попа. Добичето, не знамъ що правило, отвързало се, па прѣснало та у поповата нива. Оно що чешъ му, нали е добиче, зеръ може нѣкой да го научи да иде да пасе чужда нива, ама дѐ. . . Като е добиче, оно не е човѣкъ, иде и не знае що е мое, що е твое,... пасло тукъ-тамъ, па отишло и тамъ да пасе. . . . Та и колко ми е опасло, едвамъ колко може да хвърли сѣнкя едно дърво!... По едно врѣме, гледамъ: нѣма добичето! Море, търсимъ я, тукъ магаре, тамъ могаре, — нѣма магаре! Станемъ да го търсимъ чакъ по селото. Тамамъ на завой, низъ селската урва, ето ти, гледамъ, Колю Джамбазина кара магарето ми. Прѣсрѣщнемъ го я, па си сакамъ магарето, а онъ ми каже, че го купилъ отъ дѣдо попа. Хванемъ я магарето за юлара, а циганина по магарето, па станеме та при попа. Оти си ми, кажемъ, продалъ магарето на тоя циганинъ, дѣдо попе? Попа върти мустакъ, па ме гледа кръвнишки и ми казва, че му направило зянъ на нивата, та го продалъ да си искара зарара! Море, казвамъ, какъвъ зянъ, дѣдо попе, хичъ това бива ли? . . . Кой е чулъ и видѣлъ да чини цѣло магаре само толкова, колкото е могло да опасе?! . . . Хайде, кажемъ, да идемъ съ нѣколко селяни да видиме колко е зянъ сторило. Станеме, та па нивата. Гледамъ я, гледатъ селяни: нищо и никакво. Хайде, кажатъ селянитѣ, да ви спогодимъ. Па хайде, думамъ, . . . дѐ. . . . що е право, това кажете. Едни кажатъ да му дамъ половинъ кутелъ мливо, . . . други казватъ: цѣлъ кутелъ. Не щѣшъ ли, попа да засака тамамъ цѣли петъ кутела! Та втурнаха се селяни, та *вура*, та *кома*, та хá бре, та дѐ бре, та прѣсѣкохѫ на три кутла. Я кандисахъ, . . . що чешъ? . . . Хичъ едно магаре за три кутла ли се купува? . . . .
. . . .

Та, на ли ти кажемъ, това било кражба, и за това дѣдо попъ ме наричи хайдукъ! . . . Ама, нали сѫ си уйдисали съ оня хайдукъ. . . . ете му очитѣ. пá. . . . оно — . . . . .

Дѣдо Колю не можú да доискаже мисъльта си. Г-нъ Виловски, който бѣше позадрѣмалъ при послѣднитѣ прѣния, посъбуди, се потърси въ умътъ си нишката, за да си припомни какъвъ бѣше този процесъ и до кадѣ бѣше слѣдилъ течението. Той си припомни, че отвѣтника му отговаряше, че не го е добрѣ разбралъ, но ако въпроса се е касаялъ до воденицата, то той настоява, че тя си е негова и пó-нататакъ . . . пó-нататъкъ той вече непомнеше нищо, . . . мѣркаше му се прѣдъ очитѣ, като че и кмета говори, че и попа каза нѣщо, но що бѣше? — това не можеше да си припомни. Не е и чудно, момчето си е легнало едвамъ часъ и половина прѣди съмпувание, а цѣла нощь що е било, това и не питайте. Благодарение на синитѣ очила, спорящитѣ се страни не можѣхѫ да видѭтъ задрѣмалитѣ очи на сѫдията, и бѣхѫ увѣрени, че той ги слуша съ голѣмо внимание.

Събуденъ, при послѣднитѣ думи на дѣда Коля, сѫдията се почуди — като разбра до колку сѫ се отдалечили странитѣ отъ спорния въпросъ. и за това, като не искаше да се издаде че е дрѣмалъ, той чукна звънчето и прѣкѫсна отвѣтника съ думитѣ: — Къмъ предмѣта, къмъ предмѣта! —

Дѣдо Колю се сепна, той си поугледа и отъ лѣво и отъ дѣсно,. и хвърли погледъ къмъ сѫдията смутено.

Господинъ Виловски съ досада го пакъ запита:

— Съ какво мотивирашъ своитѣ притѣзания на спорния прѣдмѣтъ? —

А понеже дѣдо Колю не отговаряше и го гледаше втрѣщено, той извика сърдито: — Мотивитѣ, мотивитѣ!

На тѣзи думи, дѣдо Колю остана съвсѣмъ поразенъ. Той неможеше да разбере: да ли сѫдията е при себѣ си, или пѫкъ тѣзи запитвания се отнасятъ до другиго нѣкого! Той се пообърна пакъ и видѣ че него го питатъ и той кимна възчудено глава и отговори на сѫдията:

— Я не съмъ виждалъ никакви негови мотики, нито съмъ пъкъ рѫка турвалъ на тѣхъ! . . . Който му е земалъ мотикитѣ, нека му ги върне . . . Мене нито сѫ ми трѣбвале неговитѣ мотики, нито пъкъ ще ми трѣбватъ! . . .

Сѫдията, отъ своя страна, тоже бѣше кипналъ отъ подобни отговори на дѣдо Колю и за това тропна досадно съ нога, прошъпна съ половинъ гласъ думата „дуракъ“ и се рѣши да си избави отъ това глупаво положение, като дадé пó-бързъ ходъ на дѣло. Той каза нѣкакъ повѣлително и съ единъ официяленъ тонъ:

— Приканвамъ отвѣтника да доложи: какво има да възрази противъ претенцийтѣ на истцитѣ? —

На този въпросъ, както отвѣтника, така сѫщо и истцитѣ, обърнахѫ погледъ къмъ вратата за да разберѫтъ: къмъ кого се отнасятъ тѣзи думи и какво означаватъ тѣ? Тъй като, обаче, не видѣхѫ никакво ново лице на сѫдейската врата, то всички прѣнесоха погледътъ си къмъ сѫдията, който произнесе пакъ тържественно:

— Втори пѫтъ, приканвамъ отвѣтника да доложи: какво има да възрази противъ претенцийтѣ на истцитѣ? —

Дѣдо Колю не можеше да се почуди: защо сѫдията не гледа да свърши веднъжъ неговата работа, защо не свърши тѫзи прѣсѫда, па тогава да си пита за другитѣ работи?! Той погледна къмъ разсилния, като мислеше че сѫдѣйскитѣ думи се отнасяха къмъ него, та дѣдо Колю се даже расърди въ себе си: защо разсилния мълчи, та не отговори на това, що го пита сѫдията, като прѣдполагаше, че само той може да му разбира отъ тоя язикъ. Г-нъ Виловски промъмра прѣзъ зѫби: „*Всякое терпенiе тутъ лопнетъ*“ и добави съ единъ пó-високъ и раздразненъ гласъ:

— Третий и послѣденъ пѫтъ призовавамъ отвѣтника да доложи: какво има да възрази, противъ претенцийтѣ на истцитѣ? —

Дѣдо Колю не можи вече да се стърпи. Той се обърна и каза на разсилния: — Море, отговори, бре брате, на човѣка що те пита, па да може да миряше, та да види и нашата работа! —

Въ това врѣме сѫдията бѣ захваналъ да чете своята резолюция, коя свършваше така:

„. . . . Осѫжда се Колю Пеневъ, да възвърне и прѣдаде воденицата на селото Сврачево, която . . .“ —

При тѣзи думи, дѣдо Колю се сепна, като че го мушна нѣкой съ шило; той извика съ единъ отчаенъ гласъ:

— Стой, господине, ако Бога знаешъ, . . . молимъ ти се, стой!... хичь това бива ли! . . . Нали ти казахъ, че воденицата си е моя. . . убивашъ ме, господине, . . . чедо да си ми . . . само това недѣй казва. . . старъ човѣкъ съмъ . . . язъкъ е за мене . . . Ето нá, нали ме видишъ . . . сакатъ съмъ . . . не ме бива за никаква работа, по старо врѣме . . . —

Г-нъ Виловски опули расърдено очи на дѣда Коля, чукна звънчето и му каза: — Азъ те питахъ три пѫти. —

Дѣдо Колю вдигна рѫка да се прѣкърсти отъ чудо, но ѭ спрѣ на челото си. Той чакъ сега се сѣти, че пó-прѣдишнитѣ думи на сѫдията сѫ се били отнасяли къмъ него, а не къмъ разсилния! Въ отчаянието си, едвамъ можеше бѣдния старецъ да отговори съ своя прѣмалѣлъ гласъ:

— Па я знамъ ли, че мене питашъ, бе, господине, . . . дѣ да ми текне това на умътъ?! . . Я си мислехъ, че питашъ тоя човѣкъ за нѣщо . . . А оно, отъ кѫдѣ да знамъ че си мене питалъ! . . . Молимъ ти се чекай да се разбереме.

Но мировия сѫдия нѣмаше подобно намѣрение да удовлетвори дѣда Коля. Той издрънка пó-силно звънеца и продължи да чете съ пó-високъ гласъ своята резолюция:

„. . . . Която воденица е неправилно завладана, бѣзъ да може да мотивира, документално, своитѣ притѣзания върху нея; осѫжда се, тоже да заплати сѫдебното мито и другитѣ сѫдебни разноски, както и дневнитѣ и пѫтни пари на свидѣтелитѣ“. . .

. . . .

Азъ не досѣдохъ да изслушамъ цѣлата резолюция; бѣхъ се поизпотилъ малко, отъ стѣснение на душата. Излѣзохъ вънка на чистъ въздухъ и, нá-скорѣ, слѣдъ мене, излѣзе и бѣдния дѣдо Колю, посърналъ и попаренъ, като че да бѣ изялъ нѣкой върху му цѣлъ котелъ съ кипела вода. Не само че накуцваше повѣчко съ лѣвата си нога, но, стори ми се, като че се люлѣеше, като върви! Сѫщо, като да стѫпваше въ паници, така треповно ходеше. Азъ съмъ напълно убѣденъ, че ако да го попиташе тогазъ нѣкой: къмъ кой полъ принадлежи, или какво му е името — той нѣмаше да знае какво да отговори въ този моментъ!. . . На около му бѣхѫ го наобиколили нѣколко думи адвокати, които се стремехѫ къмъ него, както мухитѣ къмъ нѣкоя гнила круша! Тѣ правехѫ

разни движения съ ржцѣ и му расправяхж нѣщо, което азъ не можихъ да дочуя, но за което можѣхъ лесно да се досѣтя . . .

Бѣхж се изминали нѣколко години отъ произшествията, които описахъ пó-горѣ. Единъ юлски день бѣ притисналъ съ нетърпима горещина обитателитѣ на българската столица. Въздухътъ бѣше пó-горещъ и пó-задушливъ, отъ колкото въ столичната баня. Бѣше три и половина часътъ, слѣдъ пладнѣ. Както улицитѣ, така и хубавата градска градина, бѣха почти запустѣли. Рѣдко се срѣщаше жива душа. Не само хората, но и животнитѣ бѣхж се постарали да намѣрать прибѣжище въ нѣкоя хладнинка запазени отъ слънчевия пекъ и задушливия нагрѣянъ въздухъ. Даже и листята по дърветата се бѣхж навели и подсжнали единъ подъ други, за да се затулжтъ, колко-годѣ отъ припекътъ. Храбри и пó-издържливи се показвахж само нѣкои пгиченца, които гонѣхж мухитѣ и скакалцитѣ по трѣвата и — одърпанитѣ момченца, които, безъ да обръщатъ внимание на несносния припекъ, тичахж по улицитѣ да продаватъ вѣстници, като се конкурирахж съ своитѣ надвиквания. Азъ ще се отбиж въ зданието на едно отъ виспитѣ, централни правител. учрѣждения.

Въ една полутъмна стая, която служеше за прѣдсобие на другитѣ стаи, сѣдеше на столъ единъ разсиленъ. Казахъ сѣдеше, но той вършеше и друго нѣщо въ това сжщото врѣме — той спѣше съ климнала назадъ глава; нѣколко мухи намѣрили за удобно и практично да му съставятъ компания, та да не е самъ човѣка. Не мислѣте, че и тѣ спѣхж съ него, не, наопакъ, тѣ бѣхж въ пълната своя бодрость. За доказателство на това, може да послужи обстоятелството, че нѣколко отъ тѣхъ, т. е. отъ мухитѣ, бѣхж се наредили около полузиналитѣ му уста, както се нареждатъ перачкитѣ въ софийската пералня. Така наредени, тѣзи мухи не стоехж праздни, а смучехж старателно, съ своитѣ смукалки, отъ сокътъ, който намѣрвахж по зиналитѣ уста на разсилния. Отлитването и прихвъркването на мухитѣ се регулираше отъ тактътъ, който произвеждаше ненормалното хъркание на този вѣренъ служитель.

Въ една отъ послѣдующитѣ стаи сѣдеше срѣщу зелената маса единъ чиновникъ, потъналъ въ купове писма. Чиновникътъ занимаваше една твърдѣ висока и завидна длъжность. Той бѣше човѣкъ сухъ, повечко желтъ, отъ колкото черноманястъ на лице. Макаръ и младъ още, но по изразителния погледъ се виждаше да е доста таланивъ и способенъ човѣкъ.

Отекчителната жега морѣше и чиновникътъ, както и разсилния, но той не заспа, а слѣдваше грижливо да продължава своята работа. Така залисанъ и погълнатъ отъ своята работа, чиновникътъ не вдигаше око отъ масата, та затова и не съзрѣ, че вратата отъ неговата стая се притваряше и пакъ се приклапаше. Слѣдъ всѣко отваряне се показваше по една мършава човѣшка главица, обръсната, и пакъ се дръпваше назадъ. На третия пжть, слѣдъ провирането на главата, прѣзъ полуотворената врата се промъкна неусѣтно и цѣлото тѣло на дѣда Коля,

Божята Крава. Като миналъ покрай спящия разсилинъ, дѣдо Колю го аджедисалъ и не поискалъ да го лиши отъ приятния му сънецъ. Той се упжтилъ къмъ първата врата, която му се мѣрнала и ограничилъ се само нея да отвори. Слѣдъ влизането си, дѣдо Колю мушна подъ лѣвата си мишща своя калпакъ, сви ржцѣ върху тоягата си та се подирѣ, наведе глава, изджхна и едвамъ прошъпна боязливо:

— Ете господине, я дойдохъ!

Чиновникътъ, изненаданъ отъ гласътъ на дѣда Коля, вдигна очи отъ своята маса и чакъ сега видѣ своя посѣтитель. Да ли за това, че дѣдо Колю му прѣсекна мисъльта, или пъкъ работата му бѣше много спѣшна, та се боеше да ж не закжснѣе, но, както и да е, младия чиновникъ усѣти силна досада. Това се забѣлѣжи по помърщеното му чело и лаконически въпросъ, съ който се той обърна къмъ своя посѣтитель:

— Какво?

Дѣдо Колю не видѣ намърщепото чело, нито можеше да разбере отъ лаконическия въпросъ, та за това, като тълкуваше съвсѣмъ по своему запитванието, той отговори наивно:

— Е, па, господине, . . . отъ Бога добро, ама отъ хората. . . . хичь не питай . . . станали живи дяволе, па само зло и патило! . . .

— Какво искашъ? — поднови чиновника.

— Па, онова, господине, . . . ще ли да сѣ свърши? — отвърна мирничко дѣдо Колю, като не се никакъ съмнѣваше, че чиновникътъ нѣма да знае нищо за неговото „*онова*“. Той бѣше увѣренъ, че не само всичкитѣ хора въ столицата, но даже и врабчетата, като чуруликатъ, сѐ за неговата работа расправятъ. Та и можеше ли друго яче той да прѣдполага, когато бѣше напълно увѣренъ, че всичкитѣ неоправдани хора, изъ цѣла България, само тука можѣхж да намѣратъ своето удовлѣтворение!

Чиновникътъ запита, нѣкакъ остричко:

— Кое?

— Па, моята работа, господине — отговори кротичко дѣдо Колю като упрѣ тъкъвъ умолителенъ погледъ къмъ чиновникътъ, като да искаше милостиня отъ него. Този послѣдния повторно запита:

— Коя твоя работа?

Дѣдо Колю се повъсчуди, че този чиновникъ, който трѣбваше — споредъ неговото убѣждение — да знае за всичкитѣ работи на хората, могжлъ да забрави неговата, та за това и отговори:

— Па, оная, де; нали знаешъ? . . . за моята воденица

— Нито знамъ коя е твоята работа, нито разбирамъ за коя воденица ми говоришъ — отвърна чиновникътъ съ единъ гласъ, който изразяваше силна досада.

Дѣдо Колю попристжпи пó-близичко, климна глава, за да покаже съ носътъ си върху книжята, които бѣхж натрупани по зелената маса, и добави:

— Па, вижь . . . оно тука трѣбва да пише. —

— Тука нѣма нищо да пише — отвърна отсѣчено чиновникътъ и извади изъ лѣвия джебъ на жилетката си златния часовникъ, за да види кое е врѣме.

Дѣдо Колю настояваше да увѣрява чиновникътъ, че между толкова писма, що бѣхѫ натрупани на масата, трѣбва непрѣмѣнно да има и нѣкое, дѣто ще да бѫде писано и за неговата работа, но чиновникътъ отговори: „Тука нѣма нищо такова писано“ —

Дѣдо Колю се намфри принуденъ да подкрѣпи своитѣ увѣрения съ факти, за това и отвърна самоувѣренно:

— Хайде де, какво да нѣма нищо писано, като го писахѫ онѣзи хора?! . . . Я самъ видохъ съ очитѣ си когато го писахѫ!—

— Кои хора сѫ го писали? — запита чиновникътъ.

— Е, па знамъ ли я? . . . ваши хора трѣбва да сѫ биле. . . . и они бѣхѫ, като тебе, у чърни дрѣхи облѣчени, . . . Трѣбва и тѣ да сѫ биле изъ града.—

— Какъ сѫ писали? — запита нетърпеливо чиновникътъ.

— Ситно писахѫ, господине — отвърна спокойно дѣдо Колю и добави: — писахѫ го на Тонювата кърчма; тѐ дѣдо Тоню е живъ . . . и онъ да е тука и онъ ще ти каже! —

Чиновникътъ се неволно позасмѣ на този отговоръ и запита пакъ:

— Кѫдѣ е тая Тонюва кърчма?

— Е, па, у наше село си е, господине — отговори дѣдо Колю.

— Отъ кѫдѣ си ти? —

— Па, отъ нашенско съмъ, господине. —

— Отъ кое мѣсто? Отъ кое село си, питамъ те. —

— О, господине, па оно е просто село, оно не прилича на София . . . Оно е много далечь отъ тукъ . . . ходилъ съмъ цѣла недѣля пѫть а съ конь може да се стигне за три-четири дена . . . Ча́къ тамъ задъ планината . . . Ако си слушалъ Сврачево, да прощавашъ, отъ тамъ съмъ . . . Ти нали не си ходилъ у Сврачево? —

Чиновникътъ не счете за нуждно да отговори на дѣдо Колю дали е ходилъ въ неговото село. Той бѣше станалъ нетърпеливъ и кроеше въ умътъ си какъ по́-скоро да се избави отъ това досадно посѣщение. Като се увѣри, че задаванитѣ отъ него въпроси сѫ излишни въ тоя случай и служатъ повече за усложнението на отговоритѣ, чиновникътъ намисли да прѣкрати по́-скоро расправията на дѣдо Колю, та за това му каза:

— Расскажи ми каква ти е работата.

(Край въ идущата книжка)

СТИХОТВОРЕНИЯ.

(Изъ IV-та часть на „Novissima Verba").

I.

Двѣтѣ бѣздни.

Прѣдъ мене зинали стоѭтъ двѣ пропасти ужасни. . .
Умътъ ми, като пламень слабъ на вѣтъра изложенъ,
Трепти, обсаждан отъ боязнь. . . Видѣнья ежечасни
Оприличаватъ бдѣнието ми на сънь тревоженъ . . .

Двѣ пропасти прѣдъ менъ стоѭтъ, готови да погълнатъ
Изнемощѣлата ми плъть, това несносно брѣме,
Сърцето ми, облѣно съ кръвь, — готови да обърнатъ
На мрачность туй, което бѣ ужъ Гений въ друго врѣме!

Двѣ пропасти прѣдъ менъ стоѭтъ, и въ тѣхъ азъ виждамъ цѣла
Една вселенна отъ мечти, надежди, пожеланья,
Дѣлата си, священното искуство, идеала!

Двѣ пропасти стоѭтъ прѣдъ менъ . . . Едната, о стенанья!
Се казва: — „*Отвращение отъ сѫка жизнь чловѣшка!*"
А втората: — „*Страхуване отъ тлънностьта мрътвешка!*"

II.

Прѣдъ Олтаря,

(1 Януарий, 1887).

Christus nos liberavit!

Като елха, съборена отъ молний надъ скалитѣ,
Причупена и полуизгорена, —
Тъй съмь разбитъ, — на страститѣ жестоки подъ стрѣлитѣ!
Дай ми утѣха, Боже мой, Ти който на орлитѣ
Си далъ твърдьта всевѣчно озарена!

Кат' червейче притиснато въ праха подъ колелото
На нѣкоя грамадна колесница, —
Тъй, Господи, потъпканъ съмь и азъ сега отъ злото!
О Боже, не оставяй ме да гинѫ въвъ теглото,
Простри надъ менъ отеческа дѣсница!

Катó мравкá, отнесена отъ пороя дъждовенъ,
И най-подирь исхвърлена въ морето,
Тъй сьмь повлѣченъ отъ грѣха язвителенъ, тѫжовенъ!
Прѣдпазвай ме отъ примкитѣ па този свѣтъ лъжовенъ,
И укроти ми, Господи, сърдцето!

III.

Шопаръ и градина.

Басня.

Свинята влѣзнала еднъжь въ една градина
Да поразгледа ушъ цвѣтята, —
Да види тѣзи чудеса на чудесата:
Триндафилъ, тамянуга, кремъ, гиргина; —
Разгледала, — и взела да хитрува
И да мѫдрува,
Да маха съ муцуната и съ краката,
Градина, градинарь да критикува . . .
„— Тѣзъ листи що допиратъ до земята?. . .
„Туй цвѣте що е бѣло, туй червено,
„Туй алено, а туй зелено? . . .
„Защо си вири тъй главата
„Тъзъ роза? . . .
„Бодилитѣ по нея за какво сѫ?
„Прьстьта защо е черна? . . . И защо
„Е тъй окастрено това дьрво?
„Какви сѫ тѣзи бубулечки,
„Тѣзъ камьчета, тѣзи клѣчки?
„А товъ *картопъ*
„Защо прилича тъй на снопъ?
„Трѣвата що е суха,
„Защо е пъленъ съ миризми въздýха?
„Тъй близичко до тѣзи *Мдмини Сълзи*
„Защо брашляна да пълзи? . . .

Тъй докато витийствувалъ шопарътъ,
Вѣстилъ се ненадѣйно градинарътъ
Въорѫженъ съ дебела прѫчка,
И далъ на своя гостъ да разумѣе
Шопарската градина, — „*Кдчината*“, — дѣ е . . .

Свѣстете, се, не дигайте вечь глъчка,
О *псевдо-критикари,* хора груби
И глупи! . . .

IV.

Епиграмма.

За единъ вѣстникъ. . . .

Нашарения товъ листѐцъ — е толкозъ вѣстникъ,
Поднадена пачавра колкото е свѣщникъ.

V.

Лояна свѣщь и парцалъ,

Басня.

„— Защо ли человѣцитѣ обичатъ свѣтлината
„На слънцето? . . . Кждѣ ли е хубавината
„На туй свѣтило, вече застарѣло,
„Безсилно вече, приблѣднѣло?
„Ахъ, колко е приятна тьмнината, —
„Когато грѣй луната,
„Какъ сѣко бѣло нѣщо става дважь по-бѣло!. . .
„Каква услада и какво очарованье
„Прѣзъ нощнитѣ сѣдѣнки, —
„Магическо едно сиянье
„Кога испълва въздуха съсъ сѣнки
„И съ поетически видѣнья?
„Да, чудна е и прѣлестна нощьта,
„Нощьта е извора на всички наслажденья,
„Нощьта е майката на сѣка красота! . . .“

Тъй си бърборела еднъжь свѣщьта,
Раскапалата лояната свѣщь,
Най мрьсната вонеща вещь
Подъ синий сводъ. . . Тогась, единъ парцалъ
Товъ отговоръ ѝ далъ: —

„— Разбирамъ азъ, другарко прѣлюбезна,
„Защо не можешъ да търпишъ на слънцето лучитѣ!

„Ти само нощно врѣме си полезна,
„И то въ кръчмитѣ, —
„А денемъ сѣкий се гнуси отъ тебѣ и те прѣзира!..“

Читательтъ разбира
Значеньето на този *Апологъ*. . .
Отъ добрината
На тъмнината
Да ни опази Господъ Богъ! . . .

Ст. Михайловский.

ИЗВЪНЪ БЪЛГАРИЯ

Пѫтни записки.*)

IX.

Исакиевский съборъ. Петербургската светиня. Гробътъ на Царя Освободителя. Петропавловската крѣпость. Нева. Островитѣ. Наумъвания за България.

Онова, което съставлява най-грамадното украшение на Петербургъ, което прѣхласва чужденеца, е Исакиевската черква. Тя е едно чудо на християнското зодческо искуство и подиръ римския свети апостолъ Петръ тя най-много поразява съ своитѣ величественни размѣри, изящество и строго великолѣпие. Тя е построена недалеко отъ Нева и позлатенниятъ ѝ куполъ, надминува по величина сички сгради петербургски. Общий видъ на храма е простъ. Това е правоъгленъ ковчегъ, надъ който стои куполътъ. Отъ четире страни има по една класическа портика, а въ основанието на куполътъ се върти коринтска колонада — и тя и портикитѣ отъ моравъ финландски гранитъ. Главната врата, най-великата, казватъ, въ свѣта, е отъ бронза съ грамадни барелйефи и статуи. Подобни украшения покриватъ и четиритѣ фронтона на портикитѣ и стрѣхитѣ. Извътрѣ храмътъ съ сводове подпирани отъ малахитови стълпове, е богато украсенъ съ златни образи, фрески, мозаики, металически и мраморни изваяния, работи на най-знаменити майстори. Тоя чуденъ храмъ е страденъ при императора Николая и е костувалъ близо 30 милиона рубли. Гордо царува той сега надъ великата столица, и кога се отдалечваме по морето отъ нея, тя полека-лека исчезва и съвършенно потъва; само исакиевский коласаленъ куполъ дълго врѣме още фантастически блещи мѣжду вълнитѣ и небесата.

---

*) Продължение отъ 3 книжка.

Ако Исакиевската черква е гордостьта на Петербургъ, то Петропавловската е светинята му. Въ раскошната ѝ вжтрѣшность се съхранявать мощитѣ и любопитни исторически въспоминания: изященъ свѣтилникъ отъ слонова кость, изработенъ отъ Петра Великий, съ изображенията на всичкитѣ му побѣди; Суворовски вещи и ключьтъ отъ Варшава, военнитѣ трофеи — отъ турскитѣ войни, и пр. Тука сж гробницитѣ на имераторскитѣ семейства отъ Петра I насамъ. Тие гробници, наредени около стѣнитѣ, сж ковчегообразни, мраморни саркофаги. Надъ Екатерининината стои адмиралско знаме — зето въ боя при Чешме. Тукъ видѣхъ и гробницата, дѣто почива светиятъ прахъ на Царя-Мжченика, отецьтъ на българската свобода. Денонощно гори свѣтилникъ надъ гроба надъ покойника, всѣка заранъ вѣнецъ отъ прѣсни цвѣтя се полага надъ главата му, цѣлъ день върви народъ да коленичи прѣдъ мраморний ковчегъ, който пази старъ александровски солдатинъ, съ гжрди обрѣменени съ военни награди. На стѣната, подъ стъклена ракла, сж изложени златнитѣ и срѣбърнитѣ вѣнци, прощаленъ поклонъ отъ русскитѣ градове, отъ царетѣ и народитѣ, къмъ покойний господарь. Българския вѣнецъ не го намѣрихъ. Кждѣ бѣше той? Хрумна ми ужасната мисъль, че България не е пратила на гроба на освободителя си вѣнецъ! Но спомнихъ този часъ, че тя испращá, ако не се лъжж, по княза Александра, и се успокоихъ. Но дѣ е вѣнеца? Азъ напраздно търсяхъ до сръбския и черногорския вѣнецъ — българския! . . .

Дълго стояхъ неподвиженъ прѣдъ гробницата —

Прѣдъ мене се исправяхж обрези и картини отъ вчерашното минало, което ми се варди като сънь. . . Легиони юнаци, които съ пѣсни минувать Дунава и съ пѣсни се хвърлять въ бойоветѣ; петдесеть хиляди кървави тѣла прѣдъ Плѣвенъ. . . . Полкове въ огъня, полкове въ снѣжнитѣ вихри на балкана. . . . Полкове подъ цариградскитѣ стѣни. Тѣ носать кърваво знаме, и на него съ слънчови лучи сж написани думитѣ: „Освобождение на България.“ И всичкий тоя исторический трусъ, който покърти вселенната, бѣше дѣло на неговата воля, луча на неговата мисъль божественна и прѣкрасна. . . Да, тукъ лежешэ великиятъ, богоподобниятъ царь, милостивиятъ нашъ баща. . . И, не знаеж защо, нѣкакво срамно и мжчно чувство, като угризение, като срамъ, ме нападна; азъ се бояхъ да не би невидимата му сѣнка да ме оттласне грубо отъ гроба му и да почувствувамъ леденото дихание на гнѣва ѝ.

И коленичихъ, опрѣхъ чело до студений мраморъ, и се молихъ. .

. . . .

Черковата св. Апостолъ Петръ и Павелъ, се намира въ оградата на Петропавловската крѣпость, на дѣсний брѣгъ на Нева, изградена отъ Петра Великий. Мрачна и скръбна е тъзи ограда, отъ всякждѣ обиколена съ вода, въ която се потапятъ нейнитѣ стари, червеникави грозни зидове; тѣ сж снабдени съ бойници и съ черни топове, насочени на всяка страна. Това е единъ малъкъ кремлъ на Петербургъ. Високо надъ нея се издига въ небето златната игла на черковния куполъ съ ангелъ на

върха. Забѣлѣжителна е и звънарницата на св. Петръ и Павелъ, камбанитѣ на която, когато забиятъ, запѣватъ мотивътъ на химнътъ: „Славься“. Тамъ се намира сжщо монетний дворъ, държавната съкровищнина, казарми и тъмници. Въ една отъ тѣхъ е билъ умрѣлъ Писаревъ. . . . Тежко чувство произвожда отъ вънъ на душата тая крѣпость, която мълчаливо и зловѣщо се огледва въ шумящитѣ води на Нева.

Едно отъ най-величавитѣ украшения на русската столица и което не се длъжи вече на човѣшката ржка, а на природата, е тая рѣка. Не знамъ, дали думата рѣка е на мѣстото си тука. Нева е повече единъ проливъ, единъ Босфоръ, който съединява Ладожско езеро — два пжти по-голѣмо отъ Мраморно-море — съ Балтийско море. Тя има около 30 верста дължина, и нейнитѣ дебели, солено-горчиви вълни, които се влачжтъ бавно изъ широката си матка, не се различаватъ отъ морскитѣ. Двата брѣга на Нева сж изградени отъ сивъ гранитъ и съединявани отъ нѣколко тежки колосални мостове. На длъжъ по тѣхъ по петербургската страна, се протакатъ прѣвъсходната Английская и Дворцовая набережная (кé), дѣто сж наредени най-аристократическитѣ дворци и фамилии, съ една строга, импозантна и горда архитектура. — Като съобщава Петербургъ съ морето, Нева въ сжщото врѣме го дѣли на двѣ голѣми части — Петербургская сторона и Виборгская сторона. — Послѣдната е подраздѣлена отъ ржкавитѣ на рѣката на нѣколко острови. Сега е мѣсецъ май. Тие прѣлестни оазиси сж плувнали въ прѣспи зеленини, въ горици, въ раскошни градини, паркове изъ които се нишатъ гиздави лѣтни кжщици (дачи) съ увеселителни павилйони съ най-игрива и фантастическа архитектура. Човѣкъ не може да се нарадва и навъсхити на тие чаровни мѣста, дѣто въ горещитѣ всичкий охолепъ Петербургъ бѣга да дири покой и прохлада.

Двѣ нѣща не се забѣлѣжватъ тука, безъ които познавашъ, че пролѣтувашъ въ съсѣдството на полярния прѣдѣлъ: нѣма цвѣтя по градинитѣ, и ароматитѣ имъ, нѣма птички изъ въздуха, и пѣснитѣ имъ. Скжпливитѣ косвенни лучи на слънцето такава раскошь не позволяватъ. А нашитѣ тракийски долини сж размирисали отъ триндтфиля, и въ градинитѣ ни благоухаятъ карамфили и пѣжтъ славейченца, и изъ клонитѣ цвъртжтъ весело хиляди птиченца и играятъ фантастически кадрили изъ благиятъ въздухъ. О отечество, колко си хубаво! Искуството едва е засѣгнало твоята благодатна почва, човѣшкий гений и трудъ не сж направили за тебе никакви чудеса, но ти самó си чудо — божественно и нержкотворно, и сичкитѣ лъскави гранити на Финляндия, и мрамори, и бронзи, и порфира на Петербургъ не могжтъ го сравни по хубость съ една твоя увиснала надъ потока балканска скала, изъ която стърчи кичеста, благоуханна люляка, и съ полюшква. . .

X.

Театри. Балетъ. Балагани. Простонародна книжнина. Столичното общество. Тежнене къмъ западъ. Економическа война. Аристокрацията. Панъ Пшедуховски. Долнята класса. Влияние на климата.

Чугунътъ, въ образа на Авроринитѣ коне, киче сѫщо челата на голѣмитѣ петербургски театри. Прѣзъ велики пости оперитѣ сѫ затворени. Подиръ великденъ азъ присѫтствувахъ въ Мариинската на „Фауста“, а послѣ на феерический баллетъ „Жизелъ“. Тукъ се бѣше стекълъ цѣлий петербургский beau monde, за да види грацията — и изящнитѣ праспи на новата балетна звѣзда, прилетяла наскоро отъ западъ. Петербургъ обязателно има всяка година по една нова царица на операта, или балета, на която се кланя. Баснословни възнаграждения се плащатъ на тие изгрѣви. Това обяснява охотата на най-прочутитѣ актриси да посѣщаватъ Петербургъ. Петербургъ и Америка сѫ рудницитѣ имъ — Парижъ имъ дава дипломътъ. Главната балерина въ „Жизелъ“, мадмуазелъ Бессоне́, — играеше прѣлестно. Тя е кръглолика, черноока хубавица, съ доста пластически форми. Това отсѫтствие на ефирность, което ѝ спечели въсторженни обожатели, начумери нѣкои твърдѣ истънчени вкусове, и на заранъта печатътъ хвърляше укори възъ природата, защо не е дала повече въздушность на госпожица Бессоне́. Казватъ, че балетътъ е най-новото изражение на драматическото искуство, и въ него една искусна играчка може да изобрази най-нѣжнитѣ, най-неуловимитѣ движения на човѣшката душа — съ краката си. Споредъ мене, трѣбва да си надаренъ съ много богата фантазия и добра воля, за да съзрешъ това нѣщо въ тия пантерски скачания на полуголитѣ дѣви, въ тие дервишки въртения, котешко бѣгане, ходене на пръститѣ и оризонтално вдигане на единия кракъ къмъ публиката. . Увѣренъ съмъ, че голѣма часть отъ нея разбира толкова отъ краснорѣчието на вдигането малкитѣ крачка, колкото и азъ. Да забѣлѣжж пѫтемъ, че по тая причина, прѣднитѣ столове всякога сѫ заловени отъ старцитѣ, като късогледи. . . Както казахъ, „Жизелъ“ е феерия. Русский человѣкъ, като въсточенъ, има и вкусъ такъвъ, и много бѣга на чудесното. За това вълшебнитѣ прѣдставления, феерии, привличатъ най-много публика. За простий народъ сѫ построени нарочно балагани — грубо-шарени бараки — на Царицинъ-Лугъ, обикновенно мѣсто на народнитѣ увеселения прѣзъ Свѣта-Недѣля. Азъ посѣтихъ балаганитѣ. Тукъ се даватъ зрѣлища за Еруслана Лазаревича, за Илия Муромецъ, за Суворова и други богатири на русскитѣ народни прѣдания и история. Съвсѣмъ патриархални сѫ театралнитѣ нрави, както въ Англия по врѣмето на Шекспира. Зрителитѣ, съ шапки, ядѫтъ меклци и пиятъ на столоветѣ, които нѣматъ нумера, и често се случава единъ чинъ, който побира 20 души, да побере и 40. Актеритѣ сѫщо не се стѣсняватъ много. Тѣ не прѣправятъ лицата си и това ми науми нашитѣ неотколѣшни любителски прѣдставления, дѣто Райна княгиня излазяше съ пѫдарски мустаки. . . Тѣ приказватъ съ приятелитѣ си, що сѫ на столоветѣ, и се

поправятъ на сцената ругателно и високо: „Егоръ, не смотри, болваномъ — твоя очередь. . .“ „Миколай, ти запуталъ меня, проклятый!. . .“ публиката не показва очудване: може-би, мисли, че тия думи сѫ въ самата пиеса. Често тие прѣдставления иматъ притезание по поучителность. Такова бѣше „Пѫтешествието по Русия“. То състоеше отъ редъ голѣми картини, които постоянно се мѣняваха съ нови, посрѣдствомъ маканизмъ, както въ панорамата. Единъ акторъ, отъ прѣдъ на сцената, обажда названията на мѣстноститѣ. Понеже тоя ученъ човѣкъ стои гърбомъ къмъ картинитѣ, и не се обръща да ги погледне, той често прави грѣшки доста комически. Така, той вика: „Святая Кіевопечерсная лавра!“ а на сцената излазя градъ Казанъ, съ татарски джамии; или обади: „Городъ Одесса и Черное-море“! а зрительтъ гледа Кавказскитѣ планини. Впрочемъ, нему сé е равно: той не е виждалъ ни еднитѣ, ни другитѣ, и нѣма защо да се сърди за тие малки географически неточности. Прѣдставлението се увѣнчава обикновенно съ апотеозата на Русия, при бѣнгалско освѣщение и съ казачокъ. На Царицинъ-Лугъ, който се прѣобръща на пъстъръ панаиръ, ще срѣщнешъ и книжни лавки съ простонародни книжки — лубочна литература, — както ги наричатьруситѣ. Това сѫ блудкави приказници, съ чудати названия и съ фигурки на корицитѣ, за разни богатири чудовища и страхотии, наивни създания на русска фантазия. Тая умственна пища свидѣтелствува за ниската степень на развитието у простий народъ. На нѣкои отъ тѣхъ съ удивление ще съгледашъ името на графа Л. Толстой. Знаменитий писатель съ единъ редъ книжки, написани популярно, залѣга напослѣдъкъ да помами народътъ къмъ пó-трѣзенъ прочитъ. Сѫщо и нѣкои Пушкинови произведения и други повѣсти, напечатани на ефтена хартия и съ нашарени корици, се вевиратъ лукаво мѣжду легионътъ Еруслани Лазаревичи, Бова Королевичи, Ивани Царевичи, като прѣдрѣшени въсточни князове между пъстрата пазарска сганъ.

Но, ако голѣмата масса отъ русский народъ се намира още, по своето умственно развитие, въ полуазиатский вѣкъ на Ивана Грозни, то столичното общество е направило голѣмъ напрѣдъкъ въ усвоение западната образованность. Петербуржецътъ постоянно има обърнатъ поглѣдъ къмъ западна Европа, и неговитѣ понятия, убѣждения, вкусове се изработватъ подъ влиянието на европейский културенъ духъ. Нѣмската и английската философия рѫководатъ умоветѣ, както Парижъ — вкусоветѣ на Петербургското образовано общество. Това се отразява, впрочемъ, економически врѣдно на страната. Петербуржцитѣ прѣдпочитатъ чуждитѣ сукна прѣдъ прѣвъсходнитѣ русски, които, като не плащатъ мито, сѫ значително пó-ефтини. Търговцитѣ се ползуватъ отъ тая слабость за европейски матерни, и прѣкарвасъ и русвитѣ за такива, по високи цѣни. Вкусътъ за вънкашнитѣ произведения дохожда до комичность. Даже и бабичкитѣ, които продаватъ печени семки отъ слънчогледъ по улицитѣ, прѣпорѫчватъ стоката си, като *заграницчна*.— „Подсолнечки отъ куда, бабушка?“ — „Заграничнія: изъ тамбовской губернией, поддержите комерцію, баринъ“ отговаря тя. Но много русско злато се из-

изася на вънъ още отъ навикътъ на богатитѣ и аристократитѣ да харчатъ милиони по расходка по Европа, нѣщо на мода. Тамъ често се разсипватъ отъ безумно раскошенъ животъ, или въ картофорство, или пъкъ съблѣчени отъ францускитѣ очарователници. Русското разсипничество на западъ е станало за прйказъ: „Riche comme un boyard russe.“ Златний сънь на всѣка парижка кокотка е да си намѣри единъ „русски князь“. Русскитѣ богаташи, като разоряватъ себе си, обѣдняватъ и страната, която се намира въ тежъкъ финанциаленъ кризисъ. Постоянното изнасяне на вънъ русската книжна рубла, повлѣче обезцѣняванието ѝ въ европейскитѣ бурси. Русското правителство потърси какъвъ-годѣ лѣкъ за ограничението на злото въ една финанциална мѣрка: обложи съ новъ данъкъ задграничнитѣ паспорти, (по 50 рубли за всяко тримѣсечно прѣбивание извънъ Русия). Това не угоди на заинтересуванитѣ, а часть отъ печата — либералний — осѫди мѣрката, като пречка турена на прогресса Едно отъ това, друго отъ пó-силни влияния, види се, на тоя законъ, както и на много други добри начинания, мина лѣсица пѫть: налогътъ се намали до смѣшность. Тъй или инакъ, но това развали нервитѣ на западнитѣ съсѣди на Русия, които я обвинихѫ въ китайщина, а графъ Бисмаркъ я наказа пó-осязателно съ увеличение налога възъ русскитѣ стоки, които влазятъ въ Пруссия. Тоя ударъ имá противоударъ: Руссия пакъ увеличи митото възъ желѣзнитѣ издѣлия, които идѫтъ прѣимущественно отъ германскитѣ фабрики. Тая охранителна мѣрка се прие съ голѣмо удоволство отъ русското общество, а печатътъ завърза люта прѣпирня съ германский, който бълва гущери и змии. Както се види, русското правителство е намислило да пристѫпи къмъ цѣлъ редъ мѣроприятия за ограждение вѫтрѣшната промишленность отъ напора на нѣмската конкуренция. Законътъ за увеличение митата се послѣдва отъ новъ — отъ политическа важность. Съ указъ се запрѣщава на чужди подданици — а на евреитѣ безусловно — да купуватъ или наиматъ недвижими имущества въ западнитѣ губернии на Русия, наводнени отъ евреи и нѣмци. Числото на тие послѣднитѣ нарасва всяка година отъ нови пришелци, и, като пó-прѣдприемчиви отъ коренното население, въ бързо врѣме ще зематъ въ свои рѫцѣ търговията и богатството, а въ случай на война, Русия ще намѣри въ самитѣ си прѣдѣли враждебно население. На сръдната на нѣмский печатъ, русский забѣлѣжи, че Бисмаркъ же прѣди много испѫди безчеловѣчно много хиляди русски подданици — поляци, изъ Пруссия, и че възмездието на Руссия е много пó-великодушно отъ поменатата жестокость. Нѣмското приятелство, на което Руссия жерствувá най-жизненни интереси, никога не е имало искренъ характеръ. И сега, при сѣки случай, се озѫбватъ бѣлитѣ конци, съ които го е кърпила дипломацията.

Загатнахъ пó-горѣ нѣщо за Петербургската аристокрация; нека кажѫ още нѣколку думи. Това съсловие, което на врѣмето си е стояло на кърмилото на държавний животъ и е играло първенствующа роль, сега е въ упадъкъ и линѣе, като сичко що е отживѣло вѣка си. Това гордо съсловие, по прѣдание, и днесь се държи на почетно растояние отъ ос-

талото общество и не дава лесенъ достжпъ въ срѣдата си, даже на заслугата и даруванието. Впрочемъ, то се е изродило въ бюрократическа и богаташка аристокрация. Старата, родовитата, наслѣдственната аристокрация, извѣтрява, повечето отъ членоветѣ ѝ сж успѣли да осиромашѣятъ а нѣкои да достигнатъ до крайно бѣдность, много сиятелства да станатъ лакеи и швейцари (вратари). Такива прѣвратности само въ Русия ще срѣщне человѣкъ съ голѣмитѣ родове и високи титли. Това е и съ полската аристокрация. Швейцарътъ на кжщата на Малая Садавая (улица) дѣто живѣяхъ, бѣше нѣкой си „ясновелможний“ панъ Пшедуховский.

Той е петдесеть годишенъ человѣкъ, пусталястъ, съ чекинясти мустаки и сурово лице, всякога прихлупено отъ фуражката. Колчимъ мина изъ вратнята азъ го виждамъ, че седи въ жгълчето си и чете Мицкевича съ вджлбоченъ и строгъ видъ. Еднажъ го попитахъ какво чете отъ любимий си поетъ. Види се, че не на врѣме нарушихъ занятието му: той закри книгата, тупна я по масата, изгълча сърдито: „О Мицкевичъ!“ и влѣзе въ стаичката си. Азъ останахъ слисанъ — това гордо въсклицание имаше такъва смисъль: „Защо ме питашъ, господине? Азъ съмъ полякъ и четж Мицкевича! Остави ме на покой! Сичко прѣзирамъ. . .“ Поне нѣщо, близко до това значеше. Распитахъ бабичката му, полкиня сжщо, и узнахъ, че намусения старецъ билъ „ясновелможний панъ Пшедуховский“ нѣкогашенъ полски магнатъ, разоренъ съвършенно. Подиръ това откритие мене ми ставаше неловко, колчимъ нощѣ, като ми отваряше портата, азъ туряхъ въ ржката на панъ Пшедуховски, споредъ обичая, петнайсеть копѣйки. Той приимаше навжсено, безъ да каже нѣщо. На Литейний проспектъ показахж ми въ едно дюкянче, като которка, единъ кърпачъ на обувки. Той бѣше графъ. Той е пó-разговорливъ и не роптае на сждбата, както панъ Пшедуховски. Той забѣлѣжи нашето удивление, смѣсено съ чувство на състрадание, и прибърза да ни каже съ достоинство: — „Азъ знамъ какво ви смущава. Не безпокойте се, честниятъ трудъ никога не може да обезчести единъ русски графъ“. Другъ единъ, баронъ, или князь, изщукна ми изъ ума, чийто дѣди сж играли голѣма роль още при Петра Великий, пали печкитѣ сега въ една отъ първитѣ гостилници Петербургски. Sic transit gloria mundi.

Запознаванието съ битътъ на противоположната класса, така да кажж долний слой отъ петербургското общество, е нѣщо твърдѣ лесно, защото тя населява кръмитѣ, трактиритѣ, улицитѣ и всички сборищни мѣста. Скръбно впечатление произвожда всѣду тая обезнаслѣдена, безименна, сива сгань на столицитѣ. На какви мизерии тя е жертва! Какви страшни трагедии всѣки день се разиграватъ въ срѣдата ѝ, невидѣни и нечуени отъ никого! Само вѣстницитѣ на четвъртата страница, съ ситни словца, всѣки день обявяватъ мрачни развѣзки на разбити сжществования: еди коя бѣдна дѣвица изяла фосфоръ отъ кибритъ и се отровила; еди кой легналъ подъ колелата на локомотива; други се хвърлилъ въ Нева; други си уврѣлъ ножъ въ гжрдитѣ, подиръ, като заклалъ любовницата си,—и цѣлъ редъ самоубийства, извикани отъ гладътъ, отъ порокътъ, отъ пиянството и отъ отча-

янието. Само Лондонъ, може би, да надминува Петербургъ съ изобилие на подобни посѣгания възъ живота. Но русскй человѣкъ показва голѣмо прѣзрѣние къмъ живота. Тжжното, начумерено сѣверно небе, което лежи като крушуменъ сводъ надъ главата му, трѣбва много да спомага за развитието на мрачното му настроение. И наистина, тоя безпощаденъ, болнавъ, влаженъ климатъ е способенъ да убие всяка организация, да внесе сѣмето на отчаянието въ всѣка отпаднала душа. Тукъ нѣма, ни пролѣть, ни лѣто, ни есень, а една постоянна мокрота, съ която вѣтроветѣ, мжглитѣ и блатата напояватъ въздуха. Ето сега е 19 Май, и слѣдъ кратковрѣменна усмивка на пролѣтьта, настапахж дъждове, киши и студъ, като, че смѣ прѣзъ ноемврия, и всичко това наситено съ една гнила влажность, която утравя дробоветѣ. Подирь ще настанатъ пъкъ, както ми казватъ, непрѣстапи тропически горещини и нажеженитѣ стѣни и улици ще направатъ града невъзможенъ за живѣние. И дѣйствително, всѣки който може, бѣга на дачитѣ, въ прохладнитѣ джбрави извънъ столицата.

(Слѣдва).

Не веселъ е за менъ деньтъ
И нощь спокойна не дохажда,
Когато всѣка мисьль ядъ
За настоящето въ менъ ражда.
И азъ не могж да сдържж
Студеното си вдъхновенье
И казвамъ: „всичко е лъжа
И всичкото е заблужденье“. .
Безуменъ, спри! Неравенъ бой
Не дѣй тъй рано си избира,
Свѣтътъ поета не разбира,
Когато инакъ мисли той.
И кой е кривъ? Защо избра
По-тежъкъ трудъ отъ свойтѣ сили,
Защо въ душата си събра
Ти нѣжни образи и мили,
Когато само съ тѣхъ не може
Поетътъ вѣчно да живѣй,
Кога сърдцето се тревожи
Отъ мирский шумъ и студенѣй.
Защо ти свѣтскитѣ закони
Не искаше да разберешъ
И като много миллиони
Съ чело спокойно да умрѣшъ?

Аврамовъ.

ХАСКОВСКИЙ МЕДЖЛИСЪ.*)

Откжслякъ отъ неиздадената V часть на „Миналото".

Отъ Ст. Заимовъ.

— Синко, кажи какъ те викатъ, отдѣ си и кой те проводи да убиешъ хаджи Ставри? — попита благо мюфтията.

Деликатното обращение на мюфтията произведе приятно впечатление въ душата на арестантина. Той много добрѣ разбра въпроситѣ на мюфтията, но се пристори че, ужъ не разбира отъ языка на султанъ Абдулъ-Азиза и съ знакъ на ржката си даде да се разбере, че незнае турския языкъ. Каймакамъ-бей заповѣда на попъ Савва да прѣведе на български въпроситѣ. Рухане-векили испълни заповѣдьта, но безименния виновникъ съ знакъ на главата си енергично даде да се разбере, че неразбира по български. Слѣдъ това се яви за преводчикъ единъ отъ гръкоманитѣ. Узуновъ се съгласи да отговори на въпроситѣ посрѣдствомъ грьцкия прѣводчикъ; но да стои правъ, бидѣйки натоваренъ съ желѣза, бѣ не по силитѣ му. Той заяви чрѣзъ прѣводчикътъ си, че желае да сѣдне на столъ, ако ли пакъ такъвъ нѣма, то да му се позволи да сѣдне на подътъ: мюфтията уважи просбата, а каймакамъ-бей я счете за дързость, но пакъ заповѣда да му се даде столъ. Слѣдъ това зададохж му се слѣдующитѣ въпроси:**)

— Какъ се наричате по име и фамилия?

— Забравихъ — отговори спокойно виновникътъ.

— Баща, майка, сестри, братя имате ли?

— Чини ми се, че нѣкогашъ ги имахъ, но сега ги нѣмамъ, впрочемъ и не ми трѣбватъ.

— Съ какво се занимавате?

— Занаятътъ ми е, ако не ви лъжа, нощенъ скиталецъ.

— Съ какво се прѣхранвате?

— Съ каквото намѣрж.

— Отъ кой градъ сте?

— Още не бѣхъ се родилъ, когато напустнахъ родния си градъ, затова и забравихъ името му.

— До сега кждѣ сте живели?

— На всякждѣ и никждѣ.

— Гдѣ сте се учили?

— Безграмотенъ сьмъ.

— Къмъ какво вѣроисповѣдание принадлежите?

— Къмъ никакво.

— Отъ каква народность сте?

— Отъ рода на человѣцитѣ.

---

*) Продължение отъ 3 книжка и край.

**) Гледай вѣстницитѣ: „Едирне", „Фаръ дю Босфоръ", „Неологосъ", „Вакитъ", „Басаретъ" и „Право" отъ 1873, мѣсецитѣ: май, юний, юлий и августъ. Ав.

— Отъ какъвъ „миллетъ“ си — повторно и сърдито попита каймакамъ-бей.

— Принадлежж на всичтитѣ „миллети“ — бѣ иронически отговоръ.

— На чия държава сте подданникъ?

— На всѣкоя и на никоя.

— Какъ така?

— Много просто: принадлежж исключително на себе.

— Отговорете по-ясно: на кой царь плащате данъкъ?

— Никому, защото освѣнъ една душа, която не се тегли съ ока и не се измѣрва съ аршинъ, и едно тѣло, което тежи 58 оки, никакви други притежания нѣмамъ тукъ долѣ на вашата планета.

Мюфтията не разбра отговорътъ; християнетѣ съвѣтници му го обяснихж съ примѣри. Той се удиви и отново запита. Отговорътъ бѣ сжщия.

— А ти отъ коя планета си? — попита сърдито каймакамъ-бей.

— Отъ „Зорницата“.

— Лъжешъ, хянзъръ — кяфиръ, каза бея и тропна силно съ кракътъ си у подътъ.

Християнитѣ съвѣтници обяснихж на мюфтията, че безименния виновникъ билъ жителъ на онази ясна звѣзда, която изгрѣва на истокъ прѣди разсъмвание.

— Ай, ай, и това ли доживѣхме да чуемъ?! Бѣхъ слушалъ лъжи, но като тази първъ пжть слушамъ. . . „Иллялахъ Мухамеди ресуллъ-аллахъ“. Синко, не ли е грѣхъ така да лъжешь! . . . . . Срамота е, срамота е, синко . . . . Язжкъ за младостьта ти — съ съжаление произнесе мюфтията.

— На колко язика можете да говорите? сърдито попита кадж-баба.

— На всички, съ исключение на турски, русски и български — излъга Аргириадисъ, защото бѣ увѣренъ, че нито единъ отъ членоветѣ на съвѣта неможеше да провѣри лъжата му.

— Кой день додохте въ Хасково?

— Когато захождаше слънцето и изгрѣваше луната.

— Откждѣ додохте въ Хасково?

— Отдѣто изгрѣва слънцето.

— Накждѣ отивате?

— За тамъ, гдѣто захожда слънцето.

— Защо стрѣляхте въ хаджи Ставря?

— Причинитѣ на това най-добрѣ знае самъ той.

— Кой те накара да извършишь това убийство?

— Самъ си той.

— Кой?

— Самъ той, хаджи Ставри.

— И тази хубава! . . . жлъчно каза гъркоманското рухане-векили.

— Знаешь ли, че той днесъ умря отъ твоитѣ крушуми? — каза

кадията съ цѣль да види какво впечатление ще произведе неговата лъжа, върху виновникътъ.

— Много добрѣ е направилъ: ако не бѣ умрѣлъ щеше да дочака втори гость, като моя милость — съ истинско хладнокръвие отговори виновникътъ.

— Нарочно ви казахъ, че хаджията е умрѣлъ. Той е живъ и докторътъ увѣрява че ранитѣ сж съвършенно безопастни — развесни мюфтията.

— Дълбоко съжалявамъ, че оржжието ми така жестоко ме измами; той трѣбваше да умрѣ отъ моята ржка — натъртено каза виновникътъ.

— Както се разбра, ти се пишманишь (раскайвашь) за стореното злодѣяние?

— Съвършенно не; напротивъ, раскайвамъ се, че не дѣйствувахъ енергично и несполучихъ въ нощната си визитация.

— Какво зло ти е направилъ хаджи Ставри?

— Знаемъ само двамата — азъ и той — хаджията.

— Кой ти даде тозъ алтжпатлакъ? (револверъ) — попита беятъ, като въртеше въ ржката си револверътъ на Ив. хаджи Димитровъ.

— Купихъ си го самъ.

— Откждѣ?

— Забравихъ името на града и фирмата на дюкянътъ.

— Кой ти даде този ножъ! — попита кадж-баба, като измѣрваше съ педа острилото на ножътъ, даденъ Узунову отъ Георги Минчевъ.

— Подари ми го непознатъ вамъ бучакчия.

— Кой ви подари тѣзи чипици? попита беятъ, като растягаше ластикътъ у чипицитѣ на Звукаря.

— Подарени ми сж отъ единъ инжинеръ — полякъ.

— Тѣзи петь английски лири твои ли сж?

— Да, моя собственность бѣхж, но сега сж ваши.

— Кой ти дале това пълномощно?

— Това *книжле* не е мое — отговори хладнокръвно виновникътъ, слѣдъ като разгледа, божемъ, съ любопитство пълномощното си.

— Това книжле е намѣрено въ дрѣхитѣ ти, завито, на, въ тази мушамица. Какъ така да не е твое?

— Навѣрно, хаджи Ставровитѣ хора сж го турили въ дрѣхитѣ ми когато се намирахъ въ несвѣсть.

Съвѣтницитѣ се изгледахж. Стаята замълча; нѣкакво недоумѣние се отпечата по лицата на съвѣтницитѣ турци. Джарто-олу, гъркоманътъ, нестърпя, стана и енергично протестира противъ клевѣтата, скроена отъ виновника.

— А отровата отъ коя аптека купихте?

— Каква отрова?

— На, тази мушамичка съ бѣлия прахъ?

— Това е играчка, или пó-добрѣ да кажа, това е измислица на градския докторъ.

— Синко, кажи защо стрѣля въ х. Ставри? — повторно запита мюфтията.

— Защото трѣбваше.

— А защо трѣбваше?

— Питайте него самаго.

Мюфти-баба полека задаваше въпроситѣ, прѣводачътъ гъркоманъ съ сърдитъ тонъ ги прѣвождаше, а Узуновъ съ ирония имъ отговаряше.

— Синко, чувствувате ли се негдѣ ударени или ранени!

— Нигдѣ.

— Ржцетѣ, краката и лицето ви сж облѣни съ кръвь; това показва че сте поврѣдени.

— Това показва, че въ моитѣ жили тече артжкъ кръвь — полуусмихнато отговори виновникътъ.

— Градскиятъ докторъ подаде ли ви медицинската си помощь?

— Нѣмамъ нужда отъ докторъ: природата сама цѣри.

— Не крийте името си, вѣрата си, народноста си, занаятътъ си, сжщо и причинитѣ на покушението, кажете си нравичката и меджлисътъ ще ви помилва! — съвѣщателно и спокойно каза кадж-баба.

— Въ Хасково додохъ не милость да диря, а хаджи Ставри да убия. Ако е умрѣлъ отъ куршумитѣ ми, то се считамъ напълно удовлетворенъ; ако ли пакъ не умрѣ, то ще се считамъ жестоко измаменъ....

— Отъ кого сте измамени?

— Отъ оржжието, съ което стрѣляхъ!

— На колко сте години?

— Никога не сьмъ си задавалъ такъвъ въпросъ, затова и не могж да знамъ.

— Синко, ти си още младъ, не ли ти е мила младостьта?! Меджлисътъ ще те помилва, ако си кажешъ правичката.

— Милость отъ никого не търся; почитаемиятъ съвѣтъ ще ме ощастливи, ако рѣши още сега да ме нѣма между живитѣ! — каза момъкътъ съ дълбока увѣренность и отъ жеститѣ на ржцетѣ и гримаситѣ на лицето му ясно се разбираше, че той говори отъ дълбочината на сърдцето си; погледа и лицето му бѣхж чисти отъ всякакви приструвки.

Отговорътъ произведе силно впечатдение на съвѣтницитѣ, и можеше да бжде другояче? .... На 1878 година се срѣщнахме въ Пловдивъ съ тогавашния хасковски мюфтия, а сега, слѣдъ освобождението, такъвъ въ Пловдивъ, и го помолихме да ни расскажи за личнитѣ си впечатления, испитани по отговоритѣ на Узунова. Той свърши разсказа си съ думитѣ: рѣшителенъ, рѣшителенъ момъкъ бѣше Атанасаки-челеби; азъ трепнахъ отъ страхъ и милость когато той каза: „милость отъ никого не диря, съвѣтътъ ще ме ощастливи, ако постанови още отъ сега да ме нѣма между живитѣ“. — Тукъ му е мѣстото да отбѣлежимъ, че Узуновъ отъ минутата на улавянето му до 20 май т. е. въ продължение на 17 дена, се намираше подъ тежкото впечатление на несполуката въ убийството и бѣ се рѣшилъ да се самоубие. Идеята за самоубийство бѣ напълно овладѣла неговото умсвенно

и морално съзнание, вслѣдствие на това за него бѣ безразлично той ли самъ ще се убие, или сѫдътъ ще поиска да му отнеме животътъ. Ето гдѣ е източникътъ на онзи видъ ирония и надмѣнность, които бликахѫ въ неговитѣ отговори прѣдъ меджлисътъ. Само человѣкъ, който е рѣшилъ да умрѣ, може така дрѫзко да отговаря на хора, въ рѫцетѣ на които се намѣрва неговия животъ. Подъ тѣжкото впечатление на несполуката Узуновъ се показа, че той я изгубенъ, както за себе си лично, така и за общото дѣло на *българското съзаклятие;* ето защо той бързаше да умрѣ, ето защо се държеше прѣдъ меджлисътъ по необикновенно му. Обикновеннитѣ прѣстѫпници искатъ милость, когато се раскрие злодѣянието имъ, а безименния виновникъ вмѣсто милость искаше смъртно наказание, но не защото е извършилъ злодѣяние, а защото неуспѣлъ да испълни планътъ на пб-отрано обмисленното политическо убийство.

Отговоритѣ бѣхѫ дързски, при това, бликахѫ съ ирония и сарказмъ, за това тѣ и сърдяхѫ членоветѣ на меджлисътъ. Мюфтията, както подобава на всѣко духовно лице, бѣ благосклоненъ и спокоенъ въ задаванието на въпроситѣ; при това, много майсторски умѣеше да маскира онуй вѫтрешно вълнение, което прѣдизвикахѫ дързкитѣ отговори. Каймакамъ-бей се маскираше до извѣстно врѣме, но раздразненнието скоро прѣскочи прага на търпението; той пристѫпи къмъ заплашванието и грубиянството:

— Като ти туря нажежена гривня на врата, краката и рѫцетѣ, и като заповѣдамъ да ти ударятъ сто тояги, тогава вѣрвамъ, че ще си кажешъ правичката и кѫсичката, а като изрѣжа тъсма отъ гърба ти, ще разскажешъ всичко отъ игла до конецъ — заплашително произнесе бея, като пробарабани силно съ пръститѣ си по массата.

— Каймакамъ-бей заплашва, това му не прави честь; въ една френска книга, написана отъ единъ французинъ (напомнуване за съчинението на Ламартина) се разказва на европейцитѣ, че Султанътъ е „много милостивъ и дълготърпеливъ господарь“ и че хората му, които управляватъ османската империя, притежаватъ сѫщитѣ качества.“ Каймакамъ бей е единъ отъ многото „дълготърпеливи“. Или учения френецъ лъжи, или Хасковския каймакамъ-бей прави исключение отъ общото правило — произнесе виновникътъ.[1])

Прѣводачътъ се уплаши отъ дързкия отговоръ, затрудни се да го прѣведе, но бѣ принуденъ отъ мюфтията да направи вѣренъ прѣводъ на казаното отъ виновникътъ. Думитѣ: „или учения френецъ лъжи, или каймакамъ-бей прави исключение“ озвѣрихѫ, бея; той капна отъ ядъ, хрипна отъ мѣстото си и нанесе двѣ силни плѣсници по лицето на дързкия момъкъ. Съвѣтницитѣ се заразиха отъ постѫпката на бея, хрипнахѫ, всички на крака, приближихѫ се до виновникътъ и го заплюхѫ по лицето. Сърдцето на Кошти-Чорбаджи болѣзнено се сви и распустна и нѣщо тежко,

1) Този отговоръ е напечатанъ въ турския вѣстникъ „Вакътъ“ първи органъ на младата и либерална Турция. Търсихме въ другитѣ грълци, турски, френски и български вѣстници издавани тогава въ Цари-градъ, но го не намѣрихме. Гледай вѣст. „Вакътъ“ Н-о 126 година II мѣсяцъ Май.

като гюлле, засѣдна надъ стомахътъ му; положението му бѣ отъ най тежкитѣ: не му даваше сърдце да заплюе другарьтъ си съзаклетникъ, нито пакъ можеше да го защити отъ грубиянствата на другаритѣ си съвѣтници. Тъмничарътъ силно дръпна *лалето*, затворникътъ изблѣщи очи и сатанински изгледа бея и съвѣтниритѣ, които го заплюха. Силното дрънкание на веригата произведе силно сътресение въ нервитѣ, мозъка и мускулитѣ на окования въ желѣза момъкъ. Мюфтията се отказа да задава въпроси, а кадѫ-баба начена да пита. Въпроситѣ му бѣхѫ строги, придружавани съ жеститѣ на заплашванието. Затворникътъ се обърна на мраморна статуя. На строгитѣ питания си правеше оглушки, пристори се че се не слуша какво се говори около му. Това още повече разядоса съвѣтницитѣ.

— Защо мълчишъ? Защо не отговаряшъ на запитванията? — каза злобно бея и стовари два юмрука по устата на затворникътъ.

— Считамъ го за оскърбление, ако отговарямъ на хора, които, бидейки облѣчени въ власть, си позволяватъ да нанасятъ удари и храчки по лицето на подсѫдимитѣ! Високо протестирамъ прѣдъ аллахътъ и надишахътъ на правовѣрнитѣ османлий за оскърблението, което ми нанесе хасковския меджлисъ — ядосано произнесе затворникътъ и съ това прѣстана да отговаря комуто и да било отъ меджлисътъ.

Беятъ съ звѣрско настървение се спустна върху окования, нанесе му нѣколко допълнителни плѣсници и храчки, и двѣ силни *тежмета* му удари по надутитѣ слабини. Момъкътъ падна въ несвѣсть, изблѣщи очи и се прострѣ, като мъртавъ въ срѣдъ стаята. Синджирътъ силно издрънка, тъмничарътъ се стрѣсна и въ недоумѣнието си изтърва крайщата на лалето. Общо смущение на съвѣтницитѣ; тѣ помислихѫ, че прѣстѫпника бере душа. Мюфтията изгледа съ укоръ каймакамъ бея; той се засрами и уплаши отъ постѫпката си. Чаушъ-нердеси съ циганска бързина изля цѣла стомна вода върху лицето и гърдитѣ на примрѣлия. Водата подѣйствова съживително. Въ стаята се образова бара отъ червеникава вода. Полицейскитѣ изнесохѫ на рѫцѣ виновника и го отведохѫ въ зандана. Бея заповѣда на тъмничара да привърже съ въжета и вериги затворникътъ къмъ стълбътъ и таванътъ, тъй щото пръститѣ на краката му едвамъ да се допиратъ до студенитѣ и голи плочи; при това внимателно да слѣди да не би прѣстѫпникътъ да се самоубие. Тъмничарътъ, Сайдъ-кучката, усърдствоваше; майсторски извърши заповѣдьта, даже притури по нѣщичко отъ себе-си именно: къмъ висящето болно тѣло прикачи желѣзенъ тумрукъ. Тѣлото на Узунова увисна между таванътъ и плочитѣ, желѣзния томрукъ обтегна мускулитѣ и нерви влакна; силни болки се почувствовахѫ въ нараненитѣ мѣста на тѣлото. Този видъ мѫки испанската инквизиция е кръстила „богоспасаеми люлки“.

Меджлисъ-одаа бѣ освободена отъ „дързкия момъкъ“. Съвѣтницитѣ, бея, кадѫ-баба и Мюфти-ефенди сѣдѣхѫ съ озадачени лица въ съвѣщателната стая. Търсихѫ причинитѣ на покушението и, растревожени отъ постѫпкитѣ и отговоритѣ на виновника, размѣнявахѫ мисли, чувства, вне-

чатления. Едни и сжщи отговори на виновника произведоха не едни и и сжщи впечатления въ съвѣтницитѣ, навеждаха съвѣтницитѣ и бея на не едни мисли; всякой по своему тълкуваше отговоритѣ и считаше за нужно да прѣдаде своето тълкование на колегитѣ си за *гатанката — человѣкъ*. Единъ казваше, че виновникътъ е грькъ, другъ тълкуваше че е френецъ, третий настояваше че е ингилизинъ, защото се намѣрили въ него „Ингилишки лири". А гръкоманитѣ и туркоманитѣ (Джертоолу и Х. Калинъ) напирахж на увѣрението, че той е български бунтовникъ" отъ страна на „комититѣ".

Единъ отъ многото аази-турци, на име Хасанъ-аа, глупавъ като новозагорски фитъ, съ бегеотска глава, гуша и коремъ, заяви съ дълбока увѣренность, че уловения злодѣецъ въ кжщата на Х. Ставри, не е человѣкъ, а е *джннъ* (нощенъ зълъ духъ,) защото, споредъ неговитѣ ааларски понятия, ако злодѣецътъ бѣ человѣкъ, то щеше да има име, родители, мѣстожителство, занаятъ, вѣра, народность и подданнство; понеже нѣма нито едно отъ тѣзи признаци на обикновенното человѣчество, то слѣдва, че той е *джинъ*. Доводитѣ на простакътъ аа, безъ малко щяхж да заведжтъ въ заблуждение Кадж-баба, мюфти-ефенди и каймакамъ-бей, но гръкоманитѣ и туркоманитѣ съвѣтници побързахж, та разясниха на съвѣтътъ че има единъ видъ „български комити", които по дѣлата си приличатъ на *джиноветѣ*, (думата е за терориститѣ съзаклетници).

Общото впечатление произведено отъ личното присжтствие на Узунова въ съвѣтътъ, върху кокошитѣ умове на хасковскитѣ аалари и беeве, бѣ силно, вслѣдствие на това обстоятелство, че прѣстжплението и прѣстжпникътъ бѣхж отъ необикновеннитѣ явления на хасковската сждебна хроника, и ето защо за едни Х. Ставревия Аргириадисъ бѣ *гръкъ*, за други *ингилизъ*, за трети френкъ, а за гръкоманитѣ „комита вампири". На късо казано Узуновъ бѣ *гатанка* за хасковския меджлисъ; при това отъ този сортъ гатанки, които мжчатъ ума и вълнуватъ сърдцето до исторически припадъкъ — бѣ гатанка, която съ своята вътрѣшна маскировка интригува до най-висока степенъ человѣческото любопитство, усилва желанието и вселява въ душата онова тежко чувство, което язикътъ на житейската психология нарича *досада*.

Но тази *гатанка* трѣбваше да се расключи, ако не отъ самия виновникъ, то поне отъ вещественнитѣ доказателства на прѣстжплението. Това го изискваше не само чиновническото положение на бея и общественното на съвѣтътъ, но и силното, при това, интригувано любопитство на голѣмцитѣ. Изискваше се да се употрѣбжтъ нѣкои мѣрки за да се узнае кому принадлежжтъ ножътъ, чипицитѣ, револверътъ и други уловени нѣща. Слѣдъ дълги съвѣщания съвѣтътъ постанови, а каймакамъ-бей се распореди да се испълни постановлението, което бѣше: 1) да се съберлтъ въ управлението всичкитѣ бучакчии, кундураджии, панталонджии, въобще, всичкитѣ еснафлии и цѣлото градско население, безъ разлика на вѣра и народность, и да имъ се покажатъ както нѣщата, така и злодѣецътъ; навѣрно, ще се намѣри нѣкой да познае, или него самого,

или нѣкое отъ нѣщата. 2) Да се обяви чрезъ *теллалинъ* (протогоръ, глашатай) на градскитѣ жители, който познае „злодеецътъ", ще получи отъ държавния ковчегъ 50 лири възнаграждение. 3) Да се свикатъ селскитѣ старейшени отъ цѣлото окрѫжие; навѣрно ще се намѣри нѣкой да познае убийцата.

Конни и пѣши полицейски се разшавахѫ изъ града и околията за да испълнатъ распоррежданията на бея. Часътъ бѣ седемь по турски, врѣме вечь за обѣдъ. Встревожени и заинтригувани отъ затворника, съвѣтницитѣ напустнахѫ меджлисъ-одасѫ и се попеляхѫ по домоветѣ си за обѣдъ.

Кошти-чорбаджи, измѫченъ отъ досада и нравственно напряжение, бързѣ напустна меджлисъ-одасѫ и отиде та съобщи на другаритѣ си съзаклѣтници радостната вѣсть: „онзи нищо не казва", а въ сѫщо врѣме и скърбната новина, че той е смазанъ отъ бой, че е окованъ въ тежки желѣза и че бея му се заканилъ какъ съ нажежено желѣзо ще да раствори устата му, за да си каже правичката. Съзаклѣтницитѣ съ напрѣжено внимание, съ развълнувани сърдца изслушахѫ разсказътъ на Кошичорбаджи. Отъ дързкитѣ отговори на апостолътъ тѣ се окуражихѫ, но куражътъ имъ не бѣ чистъ, а бѣ размѣсенъ съ онзи видъ вѫтрѣшна мѫка, която се нарича *раскаяние*. А, че имаше и защо да се раскаятъ: тѣ станахѫ причина да загине човѣкътъ, който, слѣдъ смърта на Левски и Кънчева, бѣ надеждата верата и общата радость на *тракийското съзаклятие*. Нравственно се мѫчихѫ тѣ и не на шега се безпокоихѫ тѣ, първо за себе си, сѣтнѣ за участьта на „онзи" и послѣ за неизвѣстния изходъ на дѣлото, което тъй каприциозно се начена въ Хасково, а се свърши съ това, че отъ неопитностьта на самия Узуновъ то (приключението) заграби въ рѫцетѣ си 25 души тракийски съзаклетници и ги проводи въ Диар-бекирската крѣпость на „патриотическо успокоение и на вѣчно заточение". Пишманихѫ се хасковскитѣ малки и голѣми, аристократи и демократи съзаклетници, но бѣ вече кѫсно: Хасковскиятъ занданъ бѣ нагълталъ въ студения си стомахъ апостолътъ на свободата, който тъй майсторский избѣга изъ студения и влаженъ тѫрбухъ на търновската тъмница. *)

Забележка: Свѣдѣнията относящи се до засѣданието на съвѣта събрахме отъ попъ Савва и покойний Кошти-чорбаджи, тогава членове на съвѣта, които редовно присѫтствували на засѣданията. Относително въпроситѣ и отговоритѣ, горѣ съобщени, ние се ползвахме отъ два источника: отъ тогавашнитѣ цариградски вѣстници и отъ членоветѣ на съвѣта, отъ които нѣколцина и сега още живѣятъ въ Хасково. *Ав.*

---

*) Гледай IV кн. мин. стр. 26—41.

ПЛАВАНИЕ.

Небето родно далечь остана.
Подъ мене вече вълни и пяна. . . . . . .

Лѣти корабе лѣти любезний,
Кждѣто искашъ надъ тие бездни!

Лиманъ иль буря — за мень едно сж: —
По-силна буря въ гжрди си носж.

Бѣда ужасна ли крий се въ мрака,
Ураганъ дивъ ли те нѣйдѣ чака,

Лѣти, носи ме, не се чумерж
Отъ морска пропасть нито трѣперж.

И азъ я чакамъ почти съ усмивка
Кат' пристань дѣ би нашьлъ почивка

„Euxin."

ДВА КОРАБА.

Два кораба по морето плуватъ,
Два кораба съсъ платна надути;
Що ги чака? Дали бури люти?
Заливъ тихъ ли приближаватъ?

Ей ги чезнатъ, тънатъ въ ширинето. . . .
Небесата потъмнѣли . . . .
Ахъ, защо се свива въ мень сърдцето?
Дѣ ги? Дѣ платната бѣли!

„Euxin."

Пѣсни мои скръбни,
Пѣсни меланхолни,
Бихте вий хвъркнали,
Като птички волни;

Бихте огласили
Въздуха лазуренъ,
Ако да не бѣше
Извора ви буренъ. . .

„Euxin." * *

ПОЕТЪ

I

Като Христовъ апостолъ изъ народа
Ти тръгнешъ ли — на братство и свобода
Да учишъ; твойта лира единъ пжть
Въсиѣй ли нѣжно правдата въ свѣтътъ;
И ти носитель станешъ ли на нови
Идеи съсъ твоитѣ пѣсни — чуй, готови
Ще бждемъ да ти викнемъ ний тогазъ:
„Поетъ си ти! Пѣй, братко, между насъ!"

II

Вжрвишъ ли съсъ свѣтилникъ въвъ ржце си;
Обикнешъ ли тълпата съсъ сърце си;
Оправишъ ли ж въ божественний пжть;
Ваала сринешъ ли — ти всѣкой пжть;
Ти твоя страждущъ братъ въспѣйшъ ли гласно;
Ти мрака пръснешъ ли — да стане ясно —
Тогазъ на тебъ ще ти рекжтъ отвредъ:
„Ей нашия поетъ!"......

П. Н. Даскалевъ

КЛАРИССА.

Вечь кжсно й, дѣт' ми се усмихвашъ,
И тъзъ въздишка — кжсно й тя!
Отдавна чувствата умрѣхж,
Що тжй жестоко ти прѣзря.
Вечь кжсно й тъзъ любовь взаимна!
Връхъ мойто сърдце — прѣженъ робъ —
Долита твоя погледъ жежки,
Кат' слънчова заря връхъ гробъ.

*

Желалъ бихъ азъ да знамъ: кат' умремъ,
Въ кой свѣтъ душа ни ще живѣй?
Гдѣ й огъньтъ, що вечь изгасна?
Гдѣ й вѣтърътъ, що вече вѣ?

прѣв. **Безнадеждинъ**

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Карта на княжество България, издава Янко Ковачевъ, 1890.

Съ особено любопитство очеквахъ, кога ще сполуча да се снабдж съ новоизлѣзналата карта „Княжество България“ съставена по „най-новитѣ източници,“ издание и печатъ на Янка Ковачевъ, за да видя нѣщо пò като за прѣдъ хората, издадено и напечатано отъ самитѣ насъ за нашето отечество; толкозъ повече, като имаме вече прѣкраснитѣ топографически карти отъ русския щабъ, три и петъ верстовка, и по които като се ржководимъ да издадемъ на матерния си языкъ поне една пò-свѣстна карта, която да може да послужи и на българския гражданинъ и на ученика въ училището. Таквазъ бѣше моята надежда, и друго не можеше и да се прѣдполага. Защото се вѣрваше, че като г. Ковачевъ се е рѣшилъ да издаде подобенъ трудъ, то той ще се е допиталъ до пò-компетентнитѣ хора, а главно, ще да е копиралъ отчасти своята карта отъ австрийската генерална карта въ сравнение съ русската петь или три верстова топографическа карта, като исправи и онѣзъ погрѣшки на чужденцитѣ, които сж могли да направятъ по незнание българский языкъ и мѣстноститѣ.

Сега съ прискърбие трѣбва да исповѣдамъ, че и г. Ковачевъ сжщо тъй не е можалъ да избѣгне онѣзъ недостатки, които срѣщаме и въ другитѣ карти. Тамъ очудени ще срѣщнете прѣкопирани погрѣшки на чужденцитѣ, а даже нѣщо повече: побъркани и онѣзъ нѣща, които чужденцитѣ картографи сж сполучливо нанесли въ своитѣ карти. За чужденцитѣ е до нѣкждѣ и простително, ако направятъ нѣкои погрѣшки, но за насъ, самитѣ българи, които живѣемъ въ тазъ земя, това е непростителенъ грѣхъ. Подобно капитално дѣло е трѣбвало прѣдварително нѣколко пжти да се провѣри отъ познаващитѣ нашето отечество, а пъкъ послѣ да се сравни и съ сжществующитѣ най-точни и най-вѣрни карти на чужди язици.

За да не бждемъ голословни, ние ще прибѣгнемъ къмъ факти, съ които ще докажемъ нехайството, съ което е работена тая карта, и че точна и вѣрна българска карта остая да чакаме за напрѣдъ. Ние привождаме тукъ само нѣколко пò-важни погрѣшки, които още на пръвь погледъ съгледахме:

1) Не е отдавна, когато Министерствата съобщихж, че е отворено окржжно прѣко шоссе отъ с. Абланица направо за Ловечъ. Картата, като най-нова, трѣбваше това да съдържа, а таквозъ нѣщо азъ не видѣхъ да има въ картата на г. Ковачева.

2) Много важна погрѣшка има г. Ковачевата карта въ обозначаванието на изворитѣ и на самата р. Янтра: до Габрово се спускатъ нѣколко притоци, тамъ се губятъ и Янтра не сжществува. Дрѣновската рѣка минува прѣзъ Търново и чакъ кждѣ устието виждаме, че това е Янтра. Послѣ, нейнитѣ притоци сж обълѣжени съ много пò-дебели черни чърти, отколкото самата Янтра.

3) Имената на притоцитѣ на р. Янтра сж размѣнени по между си, така: тозъ, който минува край Плаково и Капиново е напечатанъ „Еленска рѣка“ а тозъ — прѣзъ Елена, е нарѣченъ „Беровска рѣка“, а самата Беровска рѣка нѣма никакво название!

4) Прѣзъ Сливница минува Сливнишката рѣка, а на картата е извитъ единъ полукрѫгъ, който доста много се отдалечава отъ шосето, догдѣто въ сѫщность рѣката минува доста близу до шосето, а послѣ се отдалечава.

5) Названията на притоцитѣ на рѣка Огоста, които и въ Дановитѣ карти, които сѫ пò-стари, фигуриратъ; тукъ въ най-новата и пò-точната карта таквозъ нѣщо нѣма. Това е сѫщето и съ много още други притоци.

6) Въ русската петь верстова карта, както и въ всички описания, които до сега съмъ срѣщналъ, всѫду наричатъ притока на Искръ, *Малкий Искръ* и *Езера*, а въ г. Ковачевата — Малкий Искръ или Езера е нарѣченъ: *Бѣлий-Ридъ*. Кое ще е пò-вѣрното, това е въпросъ, на който могатъ да отговорятъ Етрополчани, понеже прѣдъ тѣхния градецъ минува или Езера или Бѣлий Ридъ.

7) Извѣстно е тъй сѫщо, че Баташкото езеро се стѣснява и обърща въ единъ потокъ, който минува прѣзъ с. Дорково и се слива съ Бистрица изъ Старата рѣка — и заедно въ Ели-дере. Тозъ притокъ въ картата не сѫществува, а даже и отъ Баташкото езеро ни споменъ нѣма. Защо ли е това? Да ли незаслужва? Ами картата на ли е ужъ нѣкакво огледало, въ което трѣбва всичко точно да се отражава?

8) Ако въ всички, даже и не толкозъ точни карти, сè поставятъ поне пò-важнитѣ върхове, то въ г. Ковачевата нѣма, ама нѣма нито единъ върхъ за лѣкъ. Търсихъ по всичкитѣ планини да съзрѫ какъвъ годѣ върхъ, но нѣма и това си е. Комуто трѣбватъ върховетѣ, нека земе нѣкои отъ учебницитѣ по Отечествен. Географія и да се ориентира.. Сѫща таквазъ погрѣшка има и за езерата въ Рилската планина. Тамъ ужъ ги наброяватъ около 50 малки „морски очи,“ а на картата нѣма нито едно. Поне да бѣше поставилъ нѣколко изворни езера за Искръ и Марица, но и това нѣма.

9) Девненската рѣка не сѫществува, а надъ с. Девно е прокарана една рѣка, която незнамъ защо ли е турната, като да е, губяща се рѣка, понеже никѫдѣ въ нѣкоя рѣка или блато се не втича.

10) По шоссето отъ София за Царибродъ погрѣшно е отбѣлѣженно с. Калотина отъ лѣво, а Градина отъ дѣсно. Драгоманъ иде отъ дѣсно, а на картата е показано, че шоссето минава посрѣдъ Драгоманъ, догдѣто прѣзъ Царибродъ прѣзъ срѣдъ минава, а пакъ на картата стои градеца на сѣверо-истокъ отъ шоссето.

11) Границата на Бургазския окрѫгъ значително е умаленна въ полза на Турция. Така, границата слиза въ залива надъ чифликъ Урдовица измежду Караачъ-су и Дука, а не надъ Дука; пъкъ самото Урумъ-кьой е въ България, а не въ Турция.

12) Не е вѣрно напечатано *р. Зепа*, а трѣбваше да стои *р. Зета* Черногорцитѣ и Сърбитѣ не казватъ *Зупа*, а *Жупа*.

13) Никакви села: *Ченгене-Скелеси* и *Османъ* нѣма, а на тѣхно мѣсто сѫществуватъ чифлицитѣ на г. Герова и Щериона Бургаский жителъ. Названието Ченгене-Скелеси се дава на една часть отъ Бургазския заливъ. Още, блатото на югъ отъ Бургасъ се казва *Мандрата,* а не *Ахранли*, а пакъ самата рѣка — Кара-бунаръ.

14) Названието на сърбския градецъ *Перачинъ* е не вѣрно, казва се: *Парачинъ*.

15) Споредъ Иречка и Каницца, върха сѣвероисточно отъ Алексинецъ се казва *Озрънъ*, а не *Оренъ*, както е въ картата.

16) Границата тъй сѫщо и надъ Силистра не е право прокарана. Тя е съвсѣмъ възрѣна до самия градъ, вслѣдствие на което и шоссето е криво изображено, като е бѫкнато да минува прѣзъ ромѫнска торитория, а това не е вѣрно. Тамъ границата до нѣкѫдѣ върви покрай самото шоссе, което и цѣло остая въ Българска територия. Въ Силистренската околия селото

Алфотаръ погрѣшно е наречатано *Афталаръ*. А защо е испуснато с. *Чифутъ-кьой,* дѣто има и митница?

17) Названието на източната часть отъ Срѣдня-гора въ всички карти, пжтешествия и учебници е *Караджа-дагъ,* а въ картата на г. Ковачева е нарѣчена *Кара-дагъ.* Откждѣ е това, да ли е нѣкое най-ново название, или проста типографическа погрѣшка-незнамъ, ала такива погрѣшки ставатъ причина да се въвеждатъ хората въ заблуждение.

По-нататъкъ не продължавахъ да се взирамъ и да изброявамъ и други погрѣшки, които ще има още доста много, защото мисля, че и тѣзи нѣколко посочени сж достатъчни да ни убѣдятъ, че картата не трѣбва да се смѣта за съставена по най-точни свѣдѣния и че въ нея се срѣщатъ доста невѣрности, които би трѣбвало г. Ковачевъ да поправи, ако иска дѣйствително да принесе извѣстна полза на народа и на себѣ си.

Бургасъ, 1891 год.

С. Христовъ.

Сборникъ отъ български народни умотворения. Книга I. Събралъ и издава К. А. Шапкаревъ. София 1891. Цѣна 2 лева и 50 стот.

Г. Шапкаревъ, извѣстенъ вече на читателитѣ по своитѣ почтенни трудове относящи се до Македония, въ която е роденъ, (Биографиитѣ на Миладиновци и Станишева, сбирка отъ македонски пѣсни, приказници, полемически статии за Македония и пр.), е издалъ въ началото на тая година горѣпоменатата книга, която е часть само отъ огромний материалъ по македонската фолклора, събиранъ отъ него въ продължение на 30 години. Настоящата книга съдържа 277 самовилски, религиозни и обрядни пѣсни, записани грижливо и съ фонетическо правописание; слѣдующитѣ части (споредъ, както виждаме въ прѣдисловието), ще обзематъ осталитѣ пѣсни, сжщо и прикаски, пословици, гатанки и пр. продукти на народното творчество и философия въ Македония, както и около двѣ хиляди македонско-български думи. Трудътъ на г. Шапкарева, прочее, е твърдѣ важенъ за насъ и той и ма право да се надѣва на подкрѣплението на българската публика, отъ която щяло да зависи обнародването и на осталитѣ части отъ *Сборника за български народни умотворения.* Прѣди всички и най-главно подкрѣпление ние бихме желали да окажеше въ тоя случай Министерството на Народното Просвѣщение, тъй като по характера и по специалний си интересъ, книги подобни на тая, не намиратъ, особенно въ нашето общество, желаемата распространенность, за да може да бжде бърже насърдченъ и спомогнатъ издательтъ ѝ.

Свѣтлина. Журналъ за наука, искуство и индустрия. Година I книжка I. Редакторъ-издатель Йорданъ Михаиловъ. София книгопечатница на Я. Ковачевъ 1891.

Тоя новъ журналъ се печата на голѣмъ форматъ, на чиста и бѣла хартия, иллюстриранъ съ нѣколко фигури и картинки; почти всичкитѣ статии се занимаватъ съ електричеството и съ разнитѣ му приложения въ искуствата, къмъ който прѣдмѣтъ се отнасятъ и повече картинки. Желателно е да се дадеше повече разнообразие на научний отдѣлъ на списанието. При това, нека ни се позволи една скомна забѣлѣжка: прѣдната корица се украшава отъ изображението на двѣ жени (вѣроятно богини)

съвършенно голи и въ нескромни пози. Не мислимъ, че тая *либералность* е отъ естество да повдигне стойностьта на едно сериозно списание и че редакторътъ би много сбъркалъ ако чрезъ махванието на това изображение, и технически доста слабо, би пощадилъ нравственното чувство на читателитѣ си, въ кръгътъ на които, прѣдполага се да има отъ двата пола и отъ разни възрасти. Желаемъ добъръ успѣхъ на журнала *Свѣтлина*.

Българский периодически печатъ отъ възражданието му до днесь. Книга I. Нарежда Ю. Ивановъ. София-Пловдивъ. Дружественна печатница „Единство" 1891. Цѣна 1 левъ.

Г. Ю. Ивановъ се е наелъ съ доста трудний и сложенъ библиографически трудъ да ни прѣдстави вѣрна статистика на всичкитѣ излѣзли до днесъ български списания вѣстници, въ послѣдователенъ видъ, придружени съ биографически бѣлѣжки на редакторитѣ имъ и съ означение программитѣ имъ. Не ще съмнение, че това дѣло твърдѣ много ще улесни ония, които би пожелали да прослѣдятъ историята на нашата книжнина, или да работатъ по нея, въ която и до скоро врѣме най-важенъ елементъ бѣхѫ периодическитѣ издания. Особенно важно е да имаме биографиитѣ на ония почтенни труженници-редактори до освобождението, на които паметьта незаслужено оставяше до днесь въ пълно забвение. Въ I-та часть, която стои прѣдъ насъ, сѫ наредени периодическитѣ издания отъ 1844 (когато Фотиновъ пръвъ издалъ „Любословіе") до 1886 год., които възлизатъ на 27 въ продължение на 22 години. Втората часть съдържа осталитѣ до днешенъ день. Ние прѣпорѫчваме като твърдѣ интересенъ труда на на г. Ивановъ и не се съмнѣваме, че ще бѫде посрѣщната съ живо участие отъ нашата читающа публика.

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. Издава Министерството на Народното Просвѣщение. Книга IV. София. Държавна печатница 1891 цѣна 5 лева. Съдържание: *Наученъ отдѣлъ:* Битолско, Прѣспа и Охрида (пѫтни бѣлѣжки) *** Черноморското крайбрѣжие и съсѣднитѣ подбалкански страни въ Южна България (Археологически изслѣдвания). *Братя Шкорпилови.* Студия върху нашето персонално съпружественно право. Д-ръ *Василъ Т. Балджиевъ.* Свадбарскитѣ обряди на славянскитѣ народи. *Ѳ. К. Волковъ.* Българскитѣ прѣдания за исполини, наречени елини, жидове и латини. *А. Т. Илиевъ.* Славянскитѣ варянти на една евангелска легенда. *М. Драгомановъ.* Българскитѣ юнашки пѣсни. *Г. Поповъ.* Материяли по етнографията на нѣкои мѣстности въ Сѣверна Македония, които сѫ смежни съ България и Сърбия. *Ефремъ Каракновъ.* Стари пѫтувания прѣзъ България въ посока на римския пѫть отъ Бѣлградъ за Цариградъ. *Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ.* За источно-българския вокализъмъ. *Б. Цоневъ.* Родопитѣ и Рилската планина и нихната растителность. *Ст. Георгиевъ.* Чепино. *Хр. П. Константиновъ.* Наблюденията на държавната метеорологическа станция въ София. *Сп. Вацовъ.* Извлѣчения изъ лѣтописа на попъ Йовча отъ Трѣвна. *П. Р. Славейковъ.* Нѣколко документи дадени отъ турскитѣ султани на Рилския Мънастиръ. *Ст. П. Джансѫзовъ.* Материяли за историята на българското възраждание. Бѣлѣжка към изображенията на българскитѣ носии. Отъ *редакцията.* *Книжовенъ отдѣлъ.* Критика: Живая старина. Періодическое изданіе отдѣленія этнографіи императорскаго русскаго географическаго общества, подъ редакціи прѣдсѣда-

телствующаго въ отдѣленіи этнографіи. В. И. Ламанскаго. Выпускъ I. Спбургъ 1890 год. *М. Драгомановъ.* П. Сырку. Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкъ. Томъ I. Литургическіе труды патріарха Евѳимія Терновскаго. Выпускъ II. Тексы, собраные П. Сырку. Съ приложеніемъ двухъ снимковъ. Спбургъ 1890 г. *Л. Милетичъ.* Библиографически бѣлѣжки по въпроса за етнографията на Македония, *Д-ръ Н. Бобчевъ.* Нѣкои бѣлѣжки за български езикъ и правописанието му (отговоръ на критиката въ „Денница" кн. 11). *Б. Цоневъ. Народни умотворения.*

И тая книга на *Сборника,* огромна по обѣмъ — тя има около 60 печатни коли, — се отличава съ богатъ и интересенъ материялъ по българското отечествовѣдение. Разнообразнитѣ произведения на народното творчество съставляватъ грамаденъ и скѫпоцѣненъ вкладъ въ науката на българската фолклора; тѣ захващатъ $^2/_3$ отъ цѣлата книга. Осталото е статии, студии, изслѣдвания, критически оцѣнки и пр. всичкитѣ, както вижда по-горѣ читательтъ, интересни по самата си сѫщность и написани почти всичкитѣ вѣщо и задоволително. Особенно приобрѣтение за сборника сѫ статиитѣ: *Битолско, Прѣспа и Охрида,* и *Стари пѫтувания прѣзъ България* (на вѣнскитѣ посолства къмъ Цариградъ). Книгата е снабдена и съ двѣ прѣкрасни художествени изображения на дебрянка и родопченка, въ българското си народно облѣкло, съ нѣколко хубави образци отъ орнаменти, найдени въ единъ старъ рѫкописъ. и съ копия отъ дрѣвни надписи въ Македония. Ние тъкмимъ за напрѣдъ да поговоримъ по-надълго за това толкова важно издание.

Причинитѣ на французската революция, отъ Н. Станевъ. Търново 1891 стр. 313. Цѣна 2 лева.

За да състави тая книга г. Станевъ се е ползувалъ отъ трудоветѣ на най-главнитѣ европейски философи-историци, които сѫ разработвали новата история на Франция, като Боклъ, Тенъ, Шлоссеръ, Гервинусъ, Дреперъ, Гизо и пр. Епохата, която е прѣдшествувала и подготвила великата френска революция е изобразено твърдѣ подробно съ всичкитѣ културни и прогрессивни движения на человѣческия духъ, прѣдизвикани отъ нетърпимия и чудовищенъ абсолютизмъ на монархията, дошълъ до апогеята си при Лудовика XIV. Картината на страданията и бѣдствията на французский народъ е поразително съ своитѣ мрачни подробности. Интересътъ расте на всѣка нова страница, заедно съ негодуванието противъ дивитѣ произволи и насилия на тиранический режимъ*), подъ които вече се прѣдчувствува глухиятъ ревъ на наближающата революция. Ние прѣпорѫчваме труда на г. Станева, като една отъ най-поучителнитѣ книги въ нашата прѣводна литература; той е съставенъ тщателно и добросъвѣстно, като исключимъ нѣкои негладкости и русизми въ язика, както и изобилието на турски думи, безъ нужда натуряни, (*хайлязлѫци, ищахъ, хаймана, яхъръ, мекерета, калабалѫкъ, бошлафлѫци* и пр.). Ние бихме желали да срѣщнеше въ нашата публика всичкото подкрѣпление, което заслужва книгата.

Критика, мѣсечно списание. Година I мартъ. Книжка I, редакторъ д-ръ К. Кръстевъ. Издава Д. В. Манчовъ, Пловдивъ 1891 година цѣна 5 лева, прѣдплатени. Съдържание: I Отъ редакцията. II Философия на искуството, отъ Тена III „Денница" година I книжка XII, *К. Кръстевъ.* IV

*) Види се, съ това се обясняватъ нѣкои неволни рѣзкости въ язика на г. Станева, които се срѣщатъ доста често.

Tip in

„Моцартъ и Салиери“ и „Скжперникъ рицарь“ прѣвелъ Т.Д. Трифоновъ V Карта на Княжество България. Издание Я. Ковачевъ. г. *Заира.* VI. „Буквы ъ и ь въ старомъ церковно словянскими язикѣ“ отъ Ц.Н. Геровъ. *Грудинъ.* VII. „Промишленность и нейната защита,“ отговоръ. Д-ръ *К. Кръстевъ.* VIII. Театрална хроника. IX. Изъ науката. X. Библиография.

Желаемъ на това ново списание успѣхъ и дълготрайность.

X.

Приехж се въ редакцията и слѣдующитѣ нови книги и списания:

Искра, иллюстровано научно-литературно списание. Редакторъ-издатель В. Юрдановъ. Брой 2, февруарий 1891 г. Шуменъ.

Дума литературно-научно списание. Редякторъ-издатель Н. Ф. Чипевъ. Януарий. Книжка IX Пловдивъ, 1891.

Селско мирозрѣние, комедия въ IV дѣйствия отъ Хр. В. Димитровъ. Севлиево, цѣна 50 стот.

Дѣцата въ Панеря, или Добра и залогътъ ѝ. Издание на Българското Евангелско Дружество. София, 1891. Цѣна 40 стот.

Елементарна логика, отъ г. Струве. Учебникъ за прѣподаване, одобренъ отъ учения коммитетъ на Русското Министерство на Нар. Просвѣщение и отъ Св. Синодъ. Прѣведе Д-ръ К. Кръстевъ. Издава книжарницата на И. Б. Касжровъ, София, 1890. цѣна 2 лева и 50 стот.

Нова китка (пѣсни и стихотворения) отъ Люляковъ. Книжка първа. София 1890 цѣна 1 левъ.

Трудъ, литературно-научно списание. Октомврий 1890 г. година III, книга X Търново, 1891.

Библиотека Св. Климентъ, книжка XV. Издание на дружеството Св. Климентъ. София 1890.

Международното камбио (студия и ржководство). Отъ г. Теодоровъ. Русе 1891, цѣна 2 лева.

Промишленность, економическо и научно списание. Книжка VII, година 1890. Редактира дружеството „Промишленность“ въ Свищовъ.

Малка христоматия, Читанка за първий классъ на гимназиитѣ и триклясснитѣ общински училища. Съ грамматически бѣлѣжки и тълкувания. Второ издание. Стъкми Д. В. Манчовъ. Пловдивъ 1891. Цѣна 1 левъ.

Сждебна библеотека, книжка III и IV отъ 1890 г. и I отъ 1891 г. Редакторъ и издатель И. Н. Минтовъ. Ямболъ 1890 год.

Крейцеровата соната, повѣсть на графа Л. Толстой. Прѣводъ. Русе издава книжарницата на Спиро Гулабчевъ 1890 — цѣна 1 левъ.

Русская мысль. Ежемѣсячное литературно-политическое изданiе. Февралъ, годъ двѣнадцатый. Редакторъ-издатель В. М. Лавровъ. Москве 1891.

Критика на „Епоха-кърмачка на велики хора“ (Денница кн. 9 и 10 отъ 1890 г.) отъ П. Пешевъ. София 1891. Цѣна 50 ст.

ВѢСТИ.

Профессоръ Миклошичъ. Поминалъ се е не отдавна въ Виена знаменитиятъ славянски филологъ, Миклошичъ, профессоръ въ Виенския университетъ. Миклошичъ, родомъ хърватинъ, се счита първий авторитетъ на нашето врѣме въ славеновѣдението, по което е обнародвалъ голѣмо количество филологически съчинения. Главнитѣ отъ тѣхъ сѫ слѣдующитѣ, написани на латински: *Коренитѣ на старославянский язикъ, Рѣчникъ на старославянский язикъ* и *Сръбски паметници;* сѫщо сѫ отъ голѣма филологическа важность и други двѣ съчинения, на французски: *Сравнителна граммaтика на славянскитѣ язици* и *Славянска библиотека.*

Oltuv Slovnik naucny. Въ една отъ ланскитѣ книжки на *Денница* се извѣстяваше за захващането печатането на чески огроменъ енциклопедически рѣчникъ, подъ горнето название. Той е дошълъ вече до думата: „Bulharsko“ (България). Двайсеть голѣми колони съ ситенъ шрифтъ сѫ посветени на описание нашето отечество, въ географическо, историческо, економическо, културно и пр. отношения. Това е извършено съ голѣма вѣщина и точность, и по тая причина свѣдѣнията върху нашата страна прѣдставляватъ живъ интересъ не само за интересующиятъ се за нея чужденци, а и за самитѣ насъ българитѣ, които нѣмаме на язика си нищо подобно написано. Авторътъ на тие интересни страници е г. К. Иречекъ.

Литературна свадба въ Парижъ. Не прѣди много въ Парижъ сѫ се вѣнчали внучката на Виктора Хюго, Жанна, и синътъ на Алфонса Доде знаменитий съврѣмененъ френски романистъ. По тоя случай, цвѣтътъ на литературний и артистический миръ на Парижъ е присѫтствовалъ на бракосъчетанието на младата дѣвойка, тъй любима отъ великия поетъ. Това е било въ сѫщность величава демонстрация въ честь на поета, който въ трогателни стихове бѣ въспѣлъ своята „petite Jeanne“ *) и бѣ казалъ, че нѣма да се сподоби съ щастието да види „Жаннината Жанна“ и че когато се сбѫдне това желанно събитие той ще бѫде вече „едно дълбоко око, което гледа изъ окрѫжающиятъ мракъ.“ На тържеството сѫ се свирили химни въ честь на Хюго, а кметътъ и Жулъ Симонъ сѫ произнесли рѣчи, въ които главно прославяли великий френски поетъ и патриотъ. Свадбата е била извършена граждански, въ кметството, споредъ прѣдсмъртната воля на Хюго, което нѣщо възбудило ожесточена полемика между клерикалнитѣ и радикалнитѣ вѣстници.

Ц-въ.

---

*) Vous eûtes donc hier un an, ma bien-aimée . . .
Jeanne, ta bouche est rose; et dans les gros volumes
Dont les images font ta joie, et que je dois,
Pour te plaire, laisser chiffonner par tes doigts,
On trauve de beaux vers, mais pas un qui te vaille…
Les plus fameux auteurs n'ont ècrit de mieux
Que la pensée éclose á demi dans tes yeux,
Et que ta reverie obscure, èparse, etrange,
Regardant l'homme avec l'ignorance de l'ange. . . .

ГОДИНА II МАЙ 1891 КНИЖКА 5

ДЕННИЦА.

СЛАДКОДУМЕНЪ ГОСТЪ НА ДЪРЖАВНАТА ТРАПЕЗА.

Очеркъ

И. Вазовъ.

„Името ми е легионъ, защото сме многина.“
Ев. отъ Марка 5; 9.

I.

Бирарията „Чървений Ракъ“ бѣше пълна съ народъ и тая вечерь. Около всичкитѣ маси сѣдяхѫ гости, пияхѫ бира или конякъ, гълчахѫ, смѣяхѫ се срѣдъ една гѫста атмосфера отъ цигаревъ димъ. Малцина само четяхѫ вѣстници на мѫтната свѣтлина, която давахѫ ламбитѣ отъ потона. На всѣка минута шумътъ, всклицанията „гарсонъ,“, „цалъ,“ „пла́ти,“ удрянията съ чеши по маситѣ се увеличавахѫ, както и числото на гоститѣ. — Защото часътъ бѣше дошълъ вече, въ който министерствата и всички присѫтственни мѣста се затваряхѫ и канцелярскиятъ народъ, като една недисциплинирана армия, хукваше изъ улицитѣ, разливаше се на четире страни и слѣдъ малко исчезваше въ кафенета, бирарии, гостилници, кръчми, кафе-шантани и прочие Данаеви делви въ столицата, които гълтатъ една осма отъ българския държавенъ бюджетъ.

Шумътъ и навалицата растяхѫ и за това още, че студътъ се усиляшѣ на вънъ; единъ остъръ вѣтъръ гонеше немилостиво всѣкиго подъ заслонъ и обезлюдяваше улицитѣ.

Вратата, която постоянно се отваряше и затваряше, пропустна и единъ високъ, прилично облѣченъ господинъ, съ длъгнесто, гойно и чървено лице, съ твърдѣ самодоволно изражение, съ черна брада, модно подстригана. Той се спрѣ на страна отъ вратата, и отъ тамъ внимателно хвана да се вгледва въ бирарията и да рови съ погледъ изъ публиката, която се тѣспеше около маситѣ, като си вадеше полека черната рѫкавица отъ дѣсната рѫка. Вѣроятно, той диреше или праздно мѣсто нѣкждѣ, или нѣкого — при маситѣ. И по нехайното му и непринуждено

Zvei gläser bier. . . и единъ конякъ още, съ закуски, обърна се Жоржу къмъ слугата, който се яви на зовътъ му.

— Да прѣдположимъ, че е истина, но много стара истина, допотопна истина казвашъ, и ти не си Колумбътъ на тая истина, отговори живо Балтовъ; — работата е не краснорѣчие да ми продавашъ . . . . . Каква полза отъ думи? а да помогнешъ на злото. . . . да изнамѣришъ лѣкътъ. . . . Азъ щѫ ти цалувамъ рѫка, ако направишъ това велико откритие. . . Само, ми се чини, че това, което става у насъ, фатално трѣбва да стане, ще подражаваме европейцитѣ, ще заимаме модитѣ и паритѣ имъ, докато стѫпимъ на собственна нога... Никой не е устоялъ на напорътъ на врѣмето — нито Китай — и ние нѣма да устоимъ. . . . . Всички знаемъ това, че е така. . . Връцкаме и трѫцкаме, но пакъ вървимъ, кѫдѣто ни духа вѣтърътъ. . . Е добрѣ, лѣкътъ, лѣкътъ кажи ми?

— Дай ми власть, дай ми сила, и лѣкътъ е готовъ.

— Добрѣ, прѣдположи, че въ твои рѫцѣ е законодателната и испълнителната власть на страната. Всесиленъ си. Какъ ще попрѣчишъ на распространението на нѣмскитѣ боклуци? — Ама не забравяй капитулациитѣ!

— Капитулациитѣ не закачамъ. . . Щѫ издамъ законъ: всѣки държавенъ службашъ, граждански билъ, воененъ билъ, отъ разсиленъ до министръ, съ една рѣчь, всички оние, които веднажъ въ мѣсеца бъркатъ въ хазната, па и семейството имъ, задължаватъ се да носатъ дрѣхи отъ български платове. Включавамъ тукъ и войската. Безъ това условие никой не може да бѫде на държавна служба. Разбирашъ ме. Прѣдположи сега, Балтовъ, че се туря строго въ дѣйствие законътъ ми. Какво излиза? Ето: сто хиляди хора, най на малка страна, като харчатъ на година едно на друго по двѣста лева всѣки — *за насърдчване на българската индустрия*, ще оставятъ въ България годишно двайсеть милиона лева, само отъ тоя артикулъ — платоветѣ! А тие милиони сега отиватъ въ чужди джобове.... Слѣдъ петь години България ще бѫде цвѣтуща и богата, многобройни градове и паланки, ще се съвзематъ и съживѫтъ; хурката, станътъ, машинитѣ, фабрикитѣ ще дадѫтъ работа и хлѣбъ на хиляди и хиляди честни семейства. . . Благодать божия ще настане. . . Да?. . А твоитѣ капитулации нека си цъвтѫтъ. . . . Даже повече, за да се не сърдатъ вѣнскитѣ и пещенскитѣ дипломати, азъ щѫ отпущамъ платоветѣ имъ безъ сѣкакво мито въ столицата. . . . Нека имъ бѫдѫтъ купувачи боянскитѣ шопи, испѫденитѣ чиновници, които гладуватъ по цѣлъ день надъ вѣстницитѣ въ кафенетата, и деветьтѣ стотинъ софийски метачи, вѣчнитѣ викачи на ура.

Жоржу млъкна; очитѣ му се устрѣмихѫ побѣдоносно въ Балтова, като че чакахѫ нѣкое възражение, което той се готвеше да направи на прахъ. Балтовъ не отговори, той продължаваше да мълчи иронически и да пуши цигарата си, стисната между зѫбитѣ му. Той сѣщаше сичката непрактичность на Жоржовото учение, но не пожела да му възразява. Може би той и другъ пѫть бѣше слушалъ, и отъ него и отъ други, сѫщитѣ фили-

пики противъ злото и сжщитѣ противодѣйственни мѣрки, невъзможни и немислими на тая минута. Аврамовъ, обаче не одържа въсхищението си отъ тая чудесна идея и се обади:

— Но тогава защо у насъ не сторатъ това умно и законно нѣщо? Това ще спаси отечеството. Нѣма ли толкова патриотизмъ? Народното събрание, напримѣръ. . . .

Жоржу се намрьщи и каза:

— Народното събрание, бай Аврамовъ? . . . Ако народното събрание въ послѣдната си сессия, вмѣсто суммата праздни рѣшения, би издало тоя законъ, то би спасило България. . . . България щеше да е длъжна да въздигне при-живѣ паметникъ на всѣки единъ депутатъ . . . Но работата е, че народното събрание. . . . Нейсе не — да спи куче подъ камъче. . . — Казвашъ, патриотизмъ, отечество. . . Ахъ бай Аврамовъ, познава се, че изъ провинцията идете. Тамъ още може би минува такава стока, като патриотизмъ, отечество, въ Добричь; а въ София и вѣхтаритѣ евреи нищо не даватъ за тѣхъ. Провинциалъ, провинциалъ си ти. . . . Тука сѣки, който може, скуби, ползува се отъ положението, пълни джобътъ. . . . Сѐ за народно добро. . . . Разбирашъ?

Жоржу спрѣ внезапно, защото отъ съсѣдната маса стана и се обърна насамъ единъ господинъ съ твърдѣ важно лице, съ бакембарди, и съ дебелъ черъ бастунъ.

Тоя господинъ, очевидно, ставаше да си отива; като погледна Жоржа подаде му ржката си.

— Жоржо, чете ли нотата? попита той ухилено-лукаво.

— Да, московецътъ пакъ лай на хаба. . . Елате, заповѣдайте. . . Единъ пилзнеръ? каза Жоржу твърдѣ любезно, като притегляше единъ столъ за него.

— Благодарж, Жоржо, отивамъ си вече за вечеря. . . . A propos, прие ли и ти билетъ за утрѣ вечерь?

— Приехъ го, щж бждж. . . . Пий поне единъ конякъ. . . .

— Мерси, мерси, бързамъ

И господинътъ съ бакенбардитѣ се промжкна между маситѣ, около които публиката се разрѣдяваше вече, и си излѣзе.

Жорживото лице внезапно бѣ добило безпокойно изражение. Той пошушна Балтову:

— Балтовъ, какъ не сме го видѣли одевѣ? Той билъ задъ насъ!—

— Даскаровъ ли? Азъ го видѣхъ, мисляхъ, че и ти го видѣ, отговори равнодушно Балтовъ.

Като произнесе тие думи, погледна часовника си и стана.

— Кждѣ? запита го Жоржу.

— Отивамъ да вечерямъ.

— Стой, заедно ще си вървимъ.

— Да, да, да си вървимъ, продума и Аврамовъ, но познаваше се, че той прѣдпочиташе Жорживитѣ прикаски отъ вечерята, защото едвамъ се помръдна и пакъ остана на мѣстото си.

— Та вамъ пжтя е съвсѣмъ на друга страна, а азъ отивамъ на „Родопи“ и ние още отъ вратата ще се раздѣлимъ, каза Балтовъ, като чукна на келнера.

— Какво, ще плащашъ ли? Остави, то е моя работа! и Жоржу задържа ржката му, която бъркаше въ джоба да извади портмонето.

— Не, не приемамъ. . . . По нѣмски е мойто правило: пилъ — платилъ, възрази Балтовъ.

— Дяволъ да ти земе тебе нѣмското правило и нѣмцитѣ ти! Ти знаешъ че не могж да ги търпж тие гешефтари! А азъ държж за славянското гостолюбие! извика Жоржу, и го отстрани грубо отъ келнера, дошълъ на виканoccasions. Балтовъ го изгледа полунедоволно, полуочудено.

— Сбогомъ. . . Сбогомъ, Аврамовъ. Оставямъ те на попечението на тоя „сладкодуменъ гостъ на държавната трапеза.“

И Балтовъ ухиленъ се запжти къмъ вратата.

II.

Бирарията бѣше доста опустѣла по това врѣме. Чиновницитѣ бѣхж се разотишле да вечерятъ. Шумътъ бѣ поослабналъ; мжтнитѣ облаци димъ, на гжсти пластове свободно и мудно плавахж надъ маситѣ, и надъ главитѣ на петнайсетината румено-лици чехи и нѣмци, които храбро стояхж на поста си, прѣдъ една батерия пълни и праздни чаши. По-близо до ламбитѣ, нѣколко български дипломати бѣхж се оглжбочили надъ вѣстницитѣ и четяхж между редоветѣ на „*Нойе Фрайе Прессе*“ за да отгатнатъ какво ще произлѣзе отъ русската нота за нихилиститѣ. Остаяхж още десетина души българи, които нито пияхж, нито четяхж: разговорътъ имъ се въртеше върху баловетѣ и други дневни въпроси.

Жоржу запали ново цигаро, исхвърли дълга струя димъ изъ устата си, но лицето му пазеше вече нѣкаква угриженость, която Аврамовъ забѣлѣжи.

— Кой бѣше негова милость, одевѣшниятъ господинъ? попита той. Жоржу се намржщи, па му расправи ниско видния служебенъ чинъ на Даскарова и учреждението въ което служехж и двамата.

— Опасно животно е, продължи той, дойде ли му нѣщо до ухото тозъ часъ при началството, а азъ загълчахъ високо. . . . Прѣдстави си, отвращение ми вджхва, когато му подавамъ ржката си. . . Утрѣ, прѣдстави си, напримѣръ, една интрига, единъ доносъ. . . . и ти се чудишъ и се маишъ. . . Да? Вий сте честити, бай Аврамовъ, въ благословената провинция. . . тамъ такива нѣща не сжществуватъ.

— Ба, и по насъ ги има, само че тамъ може би пó-лесно знаешъ кой ти е врагъ и кой ти е приятель, отговори Аврамовъ.

— Да, да, пое горещо Жоржу, тукъ е развратъ и лицемѣрие на всякждѣ... Не търси характеръ у тукашнитѣ чиновници, тие „солидни винтове на правителствената машина“ както ги наричатъ нѣкои, тѣ сж на онова убѣждение, на което имъ кажатъ да бждатъ, и на оня богъ

се покланятъ, когото имъ посочатъ. За да запазатъ топличкото си мѣстце готови сѫ да жертвуватъ сичко онова, което имъ дава човѣшка физиономия. Чиновникъ ме виждате и менъ, но убѣжденията си не отричамъ... Опозиция съмъ.... На черното да ме убийшъ не казвамъ бѣло... такава ми е натурата. Истина, не отивамъ по мегданитѣ да се провиквамъ.... Има много пъкъ, които мислятъ, като мене, и така гледатъ на работитѣ но заравятъ мисъльта си дѫлбоко, като въ кладенецъ, и както щешъ ги душѝ, не можешъ позна косъмътъ имъ. Има и стотини такива политически камелеони, на които те е срамъ да подадешъ рѫка, разбирашъ? И сега сѫ важни птици, влиятелни чиновници, и кѫщи си направили, и земното си благополучие устроили... А честнитѣ, независимитѣ натури гладуватъ по улицитѣ, или подсмърчатъ въ кюшетата, забравени и прѣзрени. Напримѣръ, Аврамовъ.... ахъ какъвъ честенъ човѣкъ, какъвъ добросъвѣстенъ службашъ, рѣдкость ви казвамъ. Вие можете да се гордѣйте съ такъвъ единъ братъ...

— Не, той ми не е братъ.

— Да, пардонъ, сѣтихъ се... едноименникъ. Сѐ едно, прѣкрасенъ чиновникъ, а ще си умре на тоя скроменъ постъ архиваръ.... Да? Майка му не е се потрудила когато го е родила да му прѣтроши гръбнакътъ за да може да се кланя — ето неговия важенъ недостатъкъ, разбирашъ? просто, ужасъ...

Жоржу зарѫча още двѣ чаши. Той се распаляше отъ собственнитѣ си думи; осѫждането на общественнитѣ пороци усилваше възбуждението му, заедно съ словоизвергателството му — защото, критиката е найблагодарната почва за краснорѣчието: тя го питае и дразни. Еднажъ миналъ на тая трепещуща тема, Жоржу не искаше да я остави. Внимателното слушане пъкъ на Аврамова го насърдчаше. Той пое пакъ:

— Да такова е обществото ни, любезний Аврамовъ, нашата столична, чиновническа интелигенция — мѫжката... А женската — съвсѣмъ зарѣжи я! то есть какъ? Кукли... Само за моди мислатъ... На всѣки часъ моднитѣ магазини сѫ натѫпкани съ госпожи нашенски... Една рокля не знаятъ да ошиятъ, а вече знаятъ названието и качествата на сичкитѣ скѫпи штофове и дрѣхи: и плюшъ, и брокаръ, и сатинъ де лионъ, и сорти-де-балъ и регенъ-мантелъ, и сатинъ мервелйо и сѣкаква парижска попара... Писарскитѣ жени ламтѫтъ да бѫдатъ облѣчени като началническитѣ, началническитѣ, като министерскитѣ, министерскитѣ като майорскитѣ, а майорскитѣ си докарватъ рокли отъ Берлинъ, сѫщо каквито носи германската императрица... Скандалъ цѣлъ! Възмущавашъ се.... Особенно, баловетѣ, тамъ вече, въображавашъ си, женитѣ въ елемента си... Тамъ можешъ най-нагледно да се увѣришъ колко е смѣшно това женско сѫщество. което може да диша само подъ товарътъ на разни фльонги, флинтифлюшки, турнюрчета, шарени дрипелчета, тантелки и корделки и джунджурии и безименни глупости. Най-ограничената ,най-праздната женска главичка у насъ, може да не знае хиляди работи, които трѣбва да знае всѣка една жена, но знае всичкитѣ танцове, що сѫ се играли при дворовет

на Лудовика XIV, XV и XVI-й: и полкитѣ, и кадрилъ-монстръ, и лансието съ смѣшното му кълчене, което наричатъ „реверансъ,“ и това всичкото господинъ Балтовъ сѫщо ще нарѣче напрѣдъкъ и цивилизация?.. Обяснявамъ си, обаче, пустотата на женитѣ: жената е една смѣсь отъ суетность, каприэи и глупость... тя не е съвършенъ человѣкъ, както е казалъ единъ ученъ. Но мѫжетѣ, мѫжетѣ! съ своитѣ фракове и клакове, съ които се маскиратъ на баловетѣ... бѣдни кавалери, просто срамъ! И всичко това е напрѣдъкътъ, цивилизацията, българската столица!

И Жоржу яростно тупна съ рѫка по масата и отхлупи съвсѣмъ шапката си назадъ.

— Какво имашъ да кажешъ ти? попита той внезапно Аврамова, съ сърдито устременъ погледъ на него. Аврамовъ се поисчърви, изненаданъ отъ това питане, па зина да каже нѣщо, нѣщо на посока, защото той никакъ не мислеше да говори, а напротивъ, бѣше рѣшенъ да слуша още. Жоржу, обаче го избави отъ мѫчно положение, защото тутакси новъ потокъ отъ мисли нахлу въ възбуждениятъ му мозъкъ, и той пакъ почна: той прѣнесе атакитѣ си въ други сфери на българский животъ; но фразата му ставаше вече уморена, мислитѣ му излизахѫ на парцали, безъ яка свръзка, а ненавистьта, която гореше въ гѫрдитѣ му противъ всичко лоше и пошло, се исказваше безъ въодушевление... Разговорътъ, или по-право, монологътъ на Жоржа, губеше бързо живостьта си, завѣхваше... Най-послѣ съ една голѣма прозявка той тури край на краснорѣчието си, и стана да се расплаща — това дѣйствие прѣдизвика пакъ прѣпирня, сега съ Аврамова, но Жоржу и тоя пѫтъ остана побѣдитель.

Когато двамата другари излѣзохѫ изъ „Чървений Ракъ“ на улицата бѣше съвършенно тъмно. Студено бѣше, но вѣтърътъ бѣ прѣсталалъ и мекъ снѣжецъ сипеше. Нѣколко минути тѣ вървѣхѫ мълчишката, всѣки подъ впечатлението на чувствата и мислитѣ, които разговорътъ у бирарията бѣхѫ събудили въ душата му. Аврамовъ бѣше още цѣлъ развълнуванъ; прѣдъ взора му се откриваше единъ новъ крѫгозоръ; той гледаше сега съ други очи на онова, което днесъ още го въсхищаваше. Ето какво значи да оставишъ провинцалното си задушено гнѣздце и да се порасходишъ до столицата... Ето, човѣкъ се срѣща тука съ хора, като Жоржа, хора просвѣтени, които умѣятъ да сѫдятъ и критически да се отнасятъ къмъ всичко, което лъщи отъ вънъ. Тоя Жоржу каза златни думи. Той още повече се издигаше прѣдъ очитѣ му. Скоро и двамата се изгубихѫ въ мрака на александровската площадъ, прѣдъ двореца.

III.

Сутрѣньта точно въ деветь часътъ Жоржу се намираше въ канцелярията, при писмениятъ столъ. Който видѣше Жоржа въ „Чървений-Ракъ“ или на улицата, не би повѣрвалъ очитѣ си, че е сѫщиятъ когато го видеше на работа, при орѣховата маса съ зелено сукно. Лицето му бѣше пакъ

така пълно, румено, доволно, но какъ беше сега съсрѣдоточено и осериозничало надъ купътъ канцелярски книжа! Една маска отъ студена замисленость бѣ мѣтната възъ него; очитѣ му имахѫ строгъ и безстрастенъ погледъ, съ отпечатокътъ на съзнанието на дълга, погледътъ на единъ человѣкъ, комуто службата е едно священнодѣйствие. Би казалъ человѣкъ, че тоя погледъ никога не е знаялъ що е веселость и усмивка, а човѣкътъ на когото принадлежеше — че си е израслъ на тоя писменъ столъ и че си е слѣлъ сѫществованието съ книжата на него.

Съ една рѣчь Жоржу съвсѣмъ не приличаше на Жоржа.

Внезапно лицето на Жоржа се замрачи. При дѣловата, служебната сериозность, сега се присъедини и друга грижа, вѫтрѣшна и лична. Защото току що му дойде на ума за снощната непрѣдпазливость, която можеше да има фатални сетнини за него.

И едно неодолимо желание се появи въ него да се види съ Даскарова, да разбере какъ е работата, да се успокои.

— Ахъ тоя Даскаровъ, ако ме е чулъ!

Той попита единъ разсиленъ ниско за Даскарова.

— Дойде, и влѣзе у господинъ министра.

Жоржо трепна.

— У г. министра влѣзе?

— Да.

— И щомъ дойде?

— Щомъ дойде.

— И още е тамъ!

— Още е тамъ.

Лошо прѣдчувствие го обзе. Защо така бързо е отишелъ Даскаровъ при министра? помисли си той. Навѣрно, да направи докладъ за *онова*... И други пѫть Даскаровъ тъй скоро влазяше у министра, и стоеше при него по цѣли часове, но на Жоржа се чинеше, че пръвъ пѫть днесь това става и именно за него, за Жорж̀овата гибель. При тие мрачни мисли, Жоржу остави перото и се облѣгна отпадналъ на стола си. Погледътъ му се устреми разсѣяно на срѣщната стѣна, но тая разсѣянность изражаваше силна грижа и безпокойство; устнитѣ му машинално и нечуто шушняхѫ: „уволненъ“ „уволненъ“, „уволненъ“! Чървенината съвсѣмъ изчезна по бузитѣ му, и гаче и тѣ внезапно се слѣпихѫ. „Уволненъ“, „уволненъ“, „уволненъ“ шушнеше му нѣщо на ухото.

Вратата се отвори, влѣзе единъ другъ разсиленъ.

— Господинъ министръ ви вика, каза той смирено на Жоржа и чака́, солдатски исправенъ, отговоръ.

Жоржу попита, съ схванатъ гласъ:

— Мене вика? и той втренчи очи въ разсилния, като че искаше въ лицето му да открие нѣкой страшенъ секретъ.

— Да, отговори слугата.

Жоржу скокна изведнажъ, поправи си съ рѫка вратовезката, хвърли погледъ на облеклото си, и излѣзе.

Жоржу влѣзе въ стаята на министра доста прѣблѣднѣлъ.

Министрътъ пишеше при голѣмото си писалище въ жгъла на широката послана съ цвѣтни и скжпи ковори стая. Една огромна вѣнска соба весело бумтеше.

До писалището, правъ, стоеше Даскаровъ.

Жоржу се поклони ниско.

Вопрѣки всяко ожидание, началникътъ му го погледна благосклонно и му поиска нѣкакви свѣдения по едно служебно дѣло. Жоржо му ги даде, и съ улекчение душа се приготви да си иде.

— Хж, почакайте, обърна се пакъ министрътъ.

Жоржо наостри уши.

— Аврамовъ какъ ви се види? попита министърътъ.

— Архиварътъ?

— Да, той, и министрътъ пакъ се наведе.

— Добросъвѣстно се занимава, господинъ министре, добъръ чиновникъ, отговори Жоржу. Въ тоя мигъ той срѣщна недоволний погледъ на Даскарова.

И министрътъ се понавжси.

— Да, *занимава се добросъвѣстно,* обаче, повече съ партизанство, забѣлѣжи натъртено и пораздраженъ Даскаровъ, като хвърли строгъ, почти злобенъ погледъ на коллегътъ си. Отъ вида на лицето и отъ отзивътъ на Даскарова, Жоржу сега напълно се убѣди, че той е вънъ отъ всѣка опасность и че всичко се касаяло до кожата на бѣдния Аврамовъ. Тая увѣреность изведнажъ го охрабри, и той дойде въ себе си. Мина му прѣзъ ума даже да се застжпи за приятеля си, да протестува противъ увѣренията на Даскарова, но тая мисьль изчезна, като молния изъ главата му; чувството на самосъхранението прѣобладa надъ всички други душевни движения, и той не зина нищо да възрази.

— И да кажж нѣщо, какво щж помогнж? . . . Само щж въоржжж Даскарова противъ мене, помисли си той.

— Въ партизанство не мѣси ли се? попита министрътъ.

— Господинъ министре, нищо положително не могж да ви кажж... Въ канцеларията... гледамъ го... върши си работата... Какво прави, обаче, по вънъ. . . . Нищо положително не знаж, не гарантирамъ нищо. . .

Тоя уклончивъ отговоръ косвенно подтвърди клеветата на Даскарова. Той бѣше подписване смъртната присжда на бѣдния архиваръ.

Министрътъ поклати глава знаменателно, и погледна Даскарова, комуто лицето сдоби самодоволно изражение.

Министрътъ кимна благоволително на Жоржа и се наведе пакъ надъ работата си. Жоржо се поклони и отиде въ канцелярията си. Погледътъ му свѣтеше; лицето му веднага сдоби прѣжнята си самодоволна гладкость, закржгленность и симпатичность. Подиръ страшното стрѣскане и уплашване — идеше пълнѣйше успокоение. И пакъ заработи строго надъ книжата си.

На дванайсетъ часътъ Жоржу излѣзе изъ министерството. Той се запжти къмъ тѣхъ си, като се здрависваше усмихнато съ тогова и оно-

гова. Маската на канцеларската сериозность пакъ остави лицето му, изново благо и щастливо.

Когато се озова на Дондуковъ булеваръ, той забѣлѣжи на единъ жгълъ залѣпено траурно извѣстие. Той приближи и прочете името на умрѣлия.

— Рачевъ, избъбра той поразенъ.

Послѣ прочете нѣколкото реда подъ името на покойника.

— Въ три часа ще го погрѣбватъ. . . Трѣбва да поискамъ отпускъ за слѣдъ обѣдъ, каза си той. И продължи пжтя за къмъ тѣхъ си.

Внезапно го извикахж отъ една бакалница. Той се извърна и видѣ Балтова. — Здравствуй, Балтия!

— Здравствуй, какво ново?

— Нищо. . . . Да, нашиятъ Аврамовъ го постигна нещастие: отчислиха го.

И Жоржу ниско му расправи обстоятелствоте. — И знайшъ ли? назначи се на мѣстото му Ханджовъ, бротовчедъ на Даскарова. . . разбирашъ интригата?

— Клетиятъ Аврамовъ! издума състрадателно Балтовъ.

— И азъ ужасно скърбж. . . И сторихъ длъжностьта си. . . Но. . . Какво купувашъ? швейцарска салама ли? Я отрѣжи и на мене бе, да занесж закусчица за обѣдъ, поржчá Жоржо на бакалина.

IV.

Балътъ бѣше въ разгаръта си. Широката зала, прѣкрасно освѣтлена отъ множество ламби и отъ единъ кристаленъ полиелей, гърмеше отъ звуковетѣ на оркестра; единъ редъ дами, въ леки бални туалетя, нѣкои отъ тѣхъ въ grand и petit деколте, грациозно се въртяхж съ своитѣ кавалери, въ черни фракове и съ свитъ клакъ въ лѣва ржка; а когато тѣ заставахж пакъ до стѣната, другъ редъ отъ танцующи двойки се завъртяваше и захлъзваше по гладкий лъскавъ паркетъ, който издаваше глухъ, приятенъ шумъ отъ лекото прикосновение на крачетата, обути въ атлазни ботинки. Послѣ танцътъ приимаше безбройни още фигури и еволюции подъ гръмогласната команда на елегантний диржоръ.

Играяхж кадриллъ-monstre.

Аврамовъ, сгушенъ между зрителитѣ, не сваляше очи отъ това въсхитително зрѣлище; той пръвъ пжть въ живота си присжтствуваше на такъвъ праздникъ. Сичко: звуковетѣ на музиката, блѣскавата свѣтлина, скжпитѣ цвѣтни туалети, голитѣ гжрди и рамена, миризмитѣ, истънчени маниери и грациознитѣ движения на дами и кавалери, сичкий тоя столиченъ блясъкъ зашеметяваше до немай-кждѣ неговата провинциална душа. Сичко това бѣше така ново и лъскаво за него, така не българско, така поразително. . . Но дойдохж му на ума споминитѣ думи на Жоржа и горчивъ пессимизмъ отрови впечатленията му. Той се намржщи и обърна къмъ Балтова.

— Е? харесва ли ти се? попита го усмихнато приятельтъ му.

— Азъ ти много благодаря, дѣто ме доведе да видя балъ въ столицата. . . Чудесни работи. . . Но твоятъ Жоржу имаше право. Тая „цивилизация“ не е за България. . .

Балтовъ го погледна насмѣшливо.

— Заразихѫ ли тѣ неговитѣ проповѣди?

Аврамовъ го погледна сериозно, на отговора убѣждено:

— Да, заразихѫ ме, защото виждамъ, че сичко истина говори, че е право. . . Трѣбва сѣки патриотъ да има Жоржовитѣ идеи и да се опълчи противъ тие разорителни моди. . . . Трѣбва страшна война да обявимъ на тая зараза.

— Много се разочарова ти, Аврамовъ: Жоржу е парадоксаленъ, не слушай го. . . Послѣ, ние не можемъ да се повърнемъ къмъ старото.

— Се́ едно ми е: не харесвамъ новото.

— Питай Жоржа тая вечерь. . . . Жално, че го нѣма.

Тоя разговоръ стана прѣзъ кратката почивка, която дѣлеше кадрилъ-монстрътъ отъ лансиéго. Изведнажъ оркестрътъ грѫмна пакъ и въ залата се образувахѫ десетина каррета отъ танцующи двойки. . . При всичкото му вече лошо настроение, Аврамовъ се захласна въ тая нова игра съ изящнитѣ ѝ дамски реверанси. Когато тя се свърши, разговорътъ се поднови между нашитѣ приятели.

— Маймунства, български маймунства, нищо повече. . . Право казваше Жоржу, каза Аврамовъ.

— Срѣщахте ли се и днесь? попита Балтовъ.

— Не, но снощи, подиръ тебе, дълго продължавахме разговора за софийскитѣ чиновници и балове. . . . Това, което ми той описа, азъ го виждамъ сега съ очитѣ си. — Да, да, видѣхъ го днесь, подиръ обѣдъ, Жоржа, забравихъ — той вървеше съ едно погрѣбение.

— Да, Рачевъ е умрѣлъ. . . Тѣ бѣхѫ най-голѣми приятели, отъ дѣтински години приятели.

Въ тоя мигъ дирижорътъ на танцоветѣ даде знакъ на музиката. Тя засвири пакъ.

Една вихрушка отъ черни фракове и полувъздушни свилени рокли се завъртѣ по гладкия подъ.

— Това̀ е валсъ, най-искуснитѣ играчи тука излазятъ, пошушна менторски Балтовъ на Аврамова.

— Има ли още много игри?

Балтовъ извади изъ вѫтрешния джобъ на редииготътъ си една зелена хартийка.

— Подиръ валса слѣдва котилйонътъ, и съ него се исчерпва программата.

— Какво е нѣщо котилйонътъ? полюбопитствова Аврамовъ. Балтовъ му обясни.

— Орденитѣ и подаркитѣ сѫ донесени отъ Вѣна нарочно, завърши той.

— А ти защо не игра до сега?

— На котилйона щѫ играѭ. . . Видишъ ли оная госпожица съ небесната рокля? нея съмъ ангажиралъ.

Но Аврамовъ внезапно го бутна силно и извика, като гледаше къмъ вратата:

— Виждъ, виждъ!

— Какво има?

Въ тоя мигъ влазяше една богато накичена дама, подъ рѫка съ единъ кавалеринъ, който имаше на гърдитѣ трицвѣтенъ знакъ отъ кордели.

Тозъ часъ подиръ тѣхъ идеше единъ високъ, елегантенъ кавалеринъ, въ фракъ, съ бѣла вратка и рѫкавици. Той бѣше Жоржу.

Прѣди Аврамовъ да се съвземе отъ изступлението си, като виждаше и Жоржа тука и въ такъвъ видъ, Жоржу ги видѣ и се спустна къмъ тѣхъ.

— Ахъ, и вие ли тука? . . . Много хубаво! .. Добро, добро. . . Прѣдставете си, днеска закъсняхъ — и то по причина. . . Както и да е, успѣхме пакъ съ жената. . . А? балътъ, кажи му здраве. . . А кое, Балтовъ, котилйонътъ още не е игранъ?

— Сега подиръ валса ще се играе.

— Слава Богу, каза радостно и бързо Жоржу; — а то насмалко щѣхъ да излѣзѫ на лъжа: още на сѫботашната вечеринка ангажирахъ госпожа N. за котилйона днесь. . . Его я, чакай да идѫ да ѝ се поклонѭ, да види че съмъ точенъ.

И Жоржо се затече леко, спрѣ се съ нисъкъ поклонъ прѣдъ една дама въ деколте.

V.

Аврамовъ потегли Балтова за рѫка и излѣзохѫ, та отидохѫ въ буфета. Аврамовъ отведе приятеля си въ единъ празенъ ѫгълъ.

— Обясни ми, за Бога, каква е тая работа? . . . Азъ нищо не могѫ да проумѣѭ, извика той, като разгърна рѫцѣ въ недоумѣние.

Балтовъ разбра причината на смайването на приятеля си.

— Дѣто виждашъ Жоржа ли тука? каза той спокойно усмихнатъ.

— Та той е единъ чуденъ човѣкъ? Снощи се възмущаваше отъ тия комедии и маймунства, а сега ги прави самъ. Забравилъ каквото говорилъ: ни лукъ ялъ, ни на лукъ мирисалъ. Одевѣ закопалъ най-добрия си приятель--сега иде да си изиграй котилйонътъ. . . Съгласи се, това е грозно, безхарактерность. Азъ се чудѫ едно: какъ можешь да имашъ тѣсно приятелство съ такава личность? . . .

Лицето на Аврамова се исчърви отъ негодование.

— Напротивъ, Жоржу е добъръ човѣкъ.

— Ти се подигравашъ? Азъ сега си спомнямъ и снощи какъ се примилкваше той прѣдъ оня Даскарова! и пакъ казваше че е опозиция!

— Аврамовъ, ти си наистина отъ главата до краката провинциалъ, чистокръвенъ провинциалъ. Съставяшъ си окончателно мнѣние по първото

впечатление, и послѣ падашъ отъ облацитѣ на земята и се чудишъ, и зяпашъ... Жоржу е добъръ човѣкъ, казвамъ ти, той не е нито низъкъ, нито безсъвѣстенъ, и въ нищо не е по́-лошъ отъ другитѣ добри хора... Той е само по́-уменъ и по́-съобразителенъ отъ много други... Че Жоржу е опозиция, въ душата си, това е вѣрно; но Жоржу не отива да се удари и разбие въ скалата... Отъ такова безумие каква полза?.. Нѣколкото любоугодливи думи къмъ Даскарова или къмъ началника си, не му костуватъ нищо, но тѣ сж единъ якъ щитъ, съ който той закриля положението си, кжщата си, жената си, покоятъ си... Геометрическата прямолинейность скоро извожда на срѣдъ улицата.... Кривуленето между морскитѣ камъне — ето въ какво състои философията. Жоржу напада на чиновницитѣ, нали? И какъ още? А Жоржу е не маловаженъ чиновникъ, и трѣбва да ти кажж, че е чиновникъ отъ какъ е пукналъ русски топъ въ България... и настоящи чиновникъ: той има два ордена вече и е прѣдставенъ за трети. Подъ сичкитѣ правителства е служилъ и сичкитѣ правителства сж го знаяли за свой човѣкъ... Той е мислилъ, че сявга ще бжде по́-полезенъ на отечеството си, ако му служи, отколкото, ако се остави да го изгонатъ отъ служба и да бездѣйствува. И тъй, съобразява всичкитѣ си дѣйствия съ тоя практически принципъ... Каква полза да рита съ босъ кракъ ржжена, да донкихотствова, па като го смачкатъ, да си прави *рожа* на страдалецъ, да квичи и да души по телеграмитѣ на вѣстницитѣ дано се нѣкакъ *размжти водата*, та да се поправи и неговото положение... Това е глупаво, наистина... Знаишъ ли? Аврамовъ, архиварътъ. Днесь го отчислили!

— Какъ? Той го толкова хвалеше!

— Да, отчисленъ е, за да се настани на мѣстото му нѣкой си роднина на Даскарова. Той е жертва на една Даскарова интрига.... Жоржу се въсхищаваше отъ Аврамова, но не е посмѣялъ, увѣренъ съмъ, да го защити, защото е знаялъ, че нѣма да го спаси — щомъ министрътъ е рѣшилъ да го испжди. — А Аврамовъ, знаишъ, е малко остричъкъ, и съвършенно противоположенъ характеръ на Жоржа.... Защо да рискува и себе си... Па, знаишъ, „моята риза е по́-близо до тѣлото ми...“ Но Жоржу страшно и искренно за Аврамова скърби... Днесь се видѣхме.

— Скърби? каза иронически Аврамовъ;—както скърби и за днешният си приятель... та отъ голѣма жалость не може да забрави котилйонътъ си... Остави ме, Балтовъ!...

И Аврамовъ извърна лицето си съ отвръщение, като че искаше да не види нѣкой неприятенъ образъ.

Балтовъ почака за да се извърне и продължи:

— И това му поведение не трѣбва да те очудва; то хармонира съ принципитѣ на неговата житейска философия... Каква полза да се косимъ и да се убиваме за едно непоправимо зло? Аврамова другаря му, извадили, Рачева, — приятельтъ му, закопахж днесь... Но Жоржу е испълнилъ човѣшкитѣ си длъжности: Аврамова съжелява въ душата

си, Рачева изпрати до вѣчното му жилище, а сега изпълнява длъжността си къмъ живота: яде, пие, работи, танцува, защото отъ тия противоположности състоятъ халкитѣ на веригата на човѣческия животъ... Кратъкъ е той, защо да се невъзползуваме отъ него?

Аврамовъ гледаше съ растяще изумление другаря си; той не можеше да разбере сериозно ли Балтовъ говори и иска да оправдае прѣдъ очитѣ му поведението на Жоржа, или това, всичко което говори за него, е ирония? Какъ адвокатитѣ биле способни краснорѣчиво да изопачаватъ сичко! Погледътъ на Балтова продължаваше да пази своето обикновенно спокойно — насмѣшливо изражение. Това раздражи Аврамова, той каза ядовито: — А какво ще ми кажешъ: тоя Жоржу вчера бълваше змии и гущери върху Австрия и нѣмцитѣ и модитѣ, а сега влачи жена си облѣчена, като херцогиня въ нѣмски дрипи, на балъ, а самъ се ококорилъ въ фракъ и съ клакъ? Ругае чуждата експлоатация, а той самъ я подържа! . . . Споредъ коя логика е това?

— Пакъ най-просто нѣщо, отговори Балтовъ. Той говори онова, което е правото, и се възмущава отъ злото, като човѣкъ съ чувство; а живѣе както всичкитѣ хора. Той нѣма да прѣправи свѣтътъ. . . Той е такъвъ какъвто си е... Който е противъ обществото, той бѣга отъ него и отива въ планинитѣ. . . А Жоржу не е ексцентрикъ, нито е дивакъ. Той обича да живѣе, епикуреецъ е, и ползува се отъ развлеченията, които му дава обществото... Щемъ, нещемъ, ще му се покорявами на законитѣ, ще му спасями тиранията, ще си испразднямe кесиитѣ за австрийски гнилости и боклуци, като си запазяме пълното право да псуваме до Бога и тѣхъ, и нѣмцитѣ му и модитѣ му, и обществото му. . . Какво искашъ? Жоржу живѣй въ столицата, и като столиченъ, живѣй столично. Това му е срѣдата, това му е въздухътъ. Какво да прави? Па ако питашъ, и твоятъ покоренъ слуга е такава птица.

— Да, но ти не държишъ проповѣдъ въ „Чървений Ракъ“, Балтовъ, ти си поне послѣдователенъ.

Балтовъ се втренчи въ него, сложи си ръцѣтѣ на рамената му, и каза: — И той е послѣдователенъ казвамъ ти: той прави като сичкия свѣтъ и не се дѣли отъ стадото. Той стои здраво на принципътъ си: опозиционствова, когато му прилѣгне, клатишапничествова, когато му трѣбва, мижи и втелява се, когато е умно, ругае Австрия, защото всѣки българинъ я мрази, ораторствова горещо противъ модитѣ, защото това е на мода, слѣдва ги пакъ — по сѫщата причина... Съ кратки думи да ти кажѫ, Жоржу е човѣкъ отъ деветнайстий вѣкъ, *български* опортюнистъ, съ сѣкиго добъръ, сѣкиму приятенъ, сѣкога доволенъ. Съ една рѣчь, твърдѣ уменъ и прѣлестенъ човѣкъ! . . .

Аврамовъ гледаше втрѣщенъ на Балтова. Той не хващаше въ чъртитѣ на лицето му нито подигравка, нито негодование, то пазеше неизмѣнно своята ехидно-спокойна маска. Възможно ли е пъкъ щото Балтовъ, наистинна, да намира така естественно, правилно, и даже почтенно повѣдението на тоя необяснимъ, безцвѣтенъ и безпринципенъ човѣкъ!

— Какъ му е името на тоя Жоржу, да го помня? попита Аврамовъ.

— На ли ви запознахъ снощи?

— Да, но той те прѣсѣче, бъбрицата, и азъ не узнахъ фамилното му име. А послѣ ти се́ Жоржу му викаше. . . Какъ е сѫщото име на тая антика чиновникъ? . . .

— Името му е *легионъ!* каза усмихнатъ Бълтовъ.

И се затече въ балната зала, дѣто засвири музиката котилйона, като остави другаря си дълбоко замисленъ въ буфета.

Мартъ, 1891 г.

ИЗВЪНЪ БЪЛГАРИЯ

Пѫтни записки.*)

XI

Курсистки. Женский въпросъ. Нравственность. Крайни явления въ русссия животъ. Нихилисти. Покушение противъ царя. Литературата. Юбилей на Полонски. Георгъ Брандесъ.

Когато вървишъ изъ Петербургскитѣ улици, често стѣщашъ блѣднолики стригани моми, съ умно изражение въ лицето, съ отпустнатъ небрѣженъ вървежъ, небрѣжно облѣчени, съ очила и съ мѫжки шепки, по нѣкога съ мѫжки джакети: тѣ сѫ курсисткитѣ, студенткитѣ въ Петербургъ.

Много гореща полемика повдигна на врѣмето си въпроса за слушането висши курсове отъ дѣвицитѣ. Цѣла литература изникна по тоя прѣдмѣтъ, блѣскави пера се явиха защитници на висшето женско образование. Либералната школа въ прѣдишното царствование си постава за главна своя цѣль борбата за повдиганието умствения уравенъ на рускинята, съ което се обусловя по́-нататъшний напрѣдъкъ на русското общество. Противнитѣ гласове не можаха дълго да възражаватъ на тие великодушни принципи, и университетътъ отворихѫ широко входа си на любознателнитѣ слушателки. Висшето женско образование има вече своя 25 лѣтний юбилей. Но и днесъ, още въпроса, стои като неразясненъ и въ печата се явяватъ сѫждения и прѣпирни, изникнало още въ началото му. Подновяванието на тие прѣния намира храна и оправдание въ слѣдующето важно обстоятелство: невъзможностьта за свършившитѣ (за повечето), да приложатъ въ дѣйствие познанията си, за които домашний крѫгъ е твърдѣ тѣсенъ; съ други думи — опасностьта отъ ученъ женски пролетариатъ, при сѫществующий вече мѫжки. Врѣмето и опитътъ извадихѫ на явѣ и тая истина: слушателкитѣ на висшитѣ курсове не придобихѫ

*) Продължение отъ книжка 4.

именно ония знания, които сѫ необходими въ практическій животъ, въ семейната срѣда, дѣто природата имъ е назначила мѣстото. Уголѣменій до ненужность наученъ багажъ на дѣвойката, и безпрѣдѣлно разширочениятъ ѝ крѫговоръ я правятъ сега да намира званието на супруга и майка много обикновенно, много ограничено и неотговорливо на нейнитѣ нови идеали... Тие съображения каратъ мислящитѣ умове да се питатъ дали не много рано се повдигна женскій въпросъ въ Русия и дали не му се даде неправилно рѣшение въ едно врѣме, когато се чувствова липса отъ мѫже съ практически знания? Тѣ гледатъ угрижени на резултатитѣ.

Дѣйствително, ако жената въ простия народъ стои още въ първобитното, полурабско отношение къмъ мѫжа, то въ просвѣтенитѣ слоеве женската еманципация направи голѣма крачка, трѣбва да кажемъ — голѣмъ скокъ — напрѣдъ. Съ това вратоломно движение русскинята отъ полумонахинскій, помухаремскій битъ на *теремитѣ*, изведнажъ стигна и замина западната жена — по волномислие и романтически духъ... Това волномислие и тоя романтически духъ, като минахѫ на пó-неразвитий женски миръ въ градоветѣ, имахѫ за резултатъ силно испадане на нравитѣ. Распустнатостьта на русскинята и леконравието ѝ, разслабването на семейнитѣ връзки и развратътъ, който яде, като живеница, русската фамилия и общество, плашатъ съ размѣритѣ си... За честь на науката бързамъ да кажѫ, че не ученитѣ и истинско образованитѣ жени, които и сега сѫ малко въ Русия, а полуобразованитѣ, само *цивилизованитѣ*, въспитанитѣ на френски моди и романи, съставяватъ главний елементъ въ тая обществена оргия, която носи хиляди нещастия въ крѫга на домашний животъ. Съврѣменната русска градска жена — буржоазката — е сѫщество распасано, лекомислено и жедно за радости, които, въобще, се намиратъ вънъ отъ семейний крѫгъ. Да, русскинята направи голѣмъ скокъ, скокъ на кенгуру, каквито само Русия прави въ болезненното си стремление да приеме западната цивилизация, а пó-често — недѫгитѣ ѝ. Тя не единъ пѫть е очудвала Европа съ такива салтоморталски, ненормални скокове, които я хвърлятъ отъ една крайность въ друга. Земете Петра Великий: той съ единъ юмрукъ въ гърба, тласна Русия отъ Азия въ Европа, и отъ това силно потрясение тя още не може да дойде въ равновѣсие. . . Нѣмцитѣ, нѣмската култура и нѣмското влияние проникнахѫ въ плътьта и кръвьта на русския животъ, и до нѣйдѣ си, като му дадохѫ обновителенъ импулсъ за бързо рáстене, прѣвърнахѫ се отъ друга страна въ единъ видъ микроби въ държавний русски организмъ. И наистина, земете Русия отъ Петра Велики насамъ. Какво е била тя въ продължение на вѣкъ и половина? Славянска държава, на която политиката рѫководятъ нѣмци, историята правятъ нѣмци, нравитѣ, рѣчьта, живота, мировъзрѣнието формиратъ нѣмци; Русия захваща двайсетина войни да брани нѣмски интереси, троши милиони русси за да крѣпи нѣмски прѣстоли. Всичкото това нѣмско наслѣдие е плодъ отъ страшниятъ прѣломъ, който Петръ Велики така нечаянно и безъ транзиция внесе въ русско

държавенъ и общественъ животъ и безъ да се допита до русската многовѣковна вече история, традиции, самобитенъ духъ и характеръ на руский человѣкъ. Славянофилската партия, по тая причина се сърди на великий реформаторъ, и не съвсѣмъ безъ основание. Покойний Аксаковъ бѣше му посветилъ въ *Русь* твърдѣ горчиви строфи и укори... Що е нихилизмътъ? Единъ фанатизмъ, противопоставенъ на другъ. Ужасно, конвулзивно движение на русския духъ, подиръ вѣковенъ натискъ и застой. Тая нелогичность на умственнното развитие у русский человѣкъ има начало логично. Политический и социаленъ строй на Русия, породи въпроси, на които литературата стана силенъ проводникъ въ обществото. Единъ редъ талантливи писатели, като Писаревъ, Чернишевский, Герценъ, Добролюбовъ станахѫ краснорѣчиви защитници на свободолюбивитѣ начала, първенствующи въ нинѣшний вѣкъ, и ги прѣпорѫчихѫ да лѣгнатъ въ основата на русското държавно управление и създадохѫ русската либерална школа. Нейното влияние бѣше плодотворно. Тя постави задача на русската мисьль, разшири умственний крѫгозоръ на русското общество и внесе въ съзнанието му идеитѣ на свободата, правдата и прогресса. Но, както всяко учение, което е изражение на единъ протестъ, и което срѣща силенъ отпоръ въ охранителитѣ на сѫществующий редъ, и то се увлѣче, и отъ отрицание на отрицание падна въ крайность:*) то се изроди въ принципътъ си и въ формата си. Нихилиститѣ, великодушнитѣ, хуманнитѣ мечтатели на първото врѣме (слѣдъ кримската война до 1865 година) се прѣобърнахѫ на тайно дружество, което за цѣль си постави разрушението, за срѣдство — динамитътъ. . . Бомбата, която раскѫса най идеалниятъ русски царь е послѣдното изражение и аргументъ на тоя отвратителенъ продуктъ на русский животъ, който наричатъ „руски нихилизмъ“. Въ Русия нѣма компромиси — има крайности.

Русската столица се намира още подъ тежкото впечатление на едно ново покушение противъ живота на императора, което се случи прѣди нѣколко дни. Споредъ увѣренията на австрийский, и даже наший печатъ, царьтъ стои вѣченъ затворникъ въ двореца си въ Гачино, отъ страхъ да не бѫде убитъ отъ нихилисти. Истината е, че русский царь веднажъ или движъ прѣзъ недѣлята дохожда въ Петербургъ отъ Гачино въ открита кола, придруженъ отъ наслѣдника, често и отъ царицата, и почти безъ свита. Той минува прѣзъ най-многолюдната улица, невский проспектъ, почива си въ Аничковъ дворецъ, на сѫщата улица, и до вечерьта пакъ се връща въ Гачино. Той е човѣкъ безстрашливъ и прѣзира опасноститѣ както и покойний му баща. Напослѣдъкъ, току що тръгваше за една парада, полицията улови въ тълпата на пѫтя дѣто щеше да мине царската кола, двама господиновци, които ѝ се видѣхѫ подозрителни. Тѣ държахѫ по единъ албомъ подъ мишницитѣ си. Тие албоми пазяли между дебелитѣ си кори по единъ динамитъ. При разслѣдването, оказа се, че

*) Нѣкои редове отъ горнитѣ десеть реда сѫ влѣзнали по погрѣшка въ 26 страница на 1 книжка. Р.

тие двѣ лица, готови да направатъ покушение възъ живота на царя, бѣхѫ единътъ русинъ, другиятъ евреинъ, студенти отъ петербургския университетъ. Откритието потопи въ позоръ и срамъ това учреждение. Тутакси биде затворено. Негодующъ гласъ отъ цѣла Русия се издигна пакъ противъ университетитѣ, срѣщу които се зехѫ още пó-ограничени мѣрки. Въобще, посѣгателствата и политическитѣ убийства въ Русия винаги сѫ имали съвсѣмъ противоположенъ резултатъ на оня, който сѫ очаквали творцитѣ имъ и подготвителитѣ имъ. Всѣки подобенъ актъ прѣдизвиква пó-безпощадни мѣрки и тласка въ нова реакция политиката на русското правителство. Какво спечелихѫ нихилиститѣ съ убиването на Александра II, който даде на Русия двайсеть и два милиона свободни граждане? Само зло за отечеството си. И ако настоящето царствование стѣснява или смѣнява полека лека всичкитѣ либерални учреждения, създадени въ пó-прѣдишното, то само террориститѣ сѫ криви. . . Тоя начинъ на дѣйствие, не само че врѣди на самата кауза, на която високонравственнитѣ родоначалници на нихилизмътъ сѫ служили, а отнима поезията и обаянието на борбата имъ, на която въ программата на първо мѣсто стои: уличното убийство. . .

Петербургъ е умственъ центръ на цѣлата Русия. Въ съврѣменната русска литература господствува реално направление. Но то не може да я повдигне, когато гениитѣ липсватъ. Тя е въ равновѣсие — сé едно ако кажѫ въ застой. Освѣнъ старитѣ романисти и поети, още живи, като графъ Толстой, Гончаровъ, Полонский, Майковъ, Фетъ, ни едно едро дарование отъ младитѣ не зима господствующе положение въ литературата. Не може да се каже, обаче, че тя днесь нѣма талантливи прѣдставители, но тѣ иматъ да се боратъ, едно, съ равнодушното настроение на русското общество, а друго — съ сѣнката на измрѣлитѣ гении, която егоистически имъ шъпне: nec plus ultra! Ще бѫде абсурдно да приемемъ че извора на творческия духъ русски се е исчерпалъ въ творенията на Пушкина, Лермонтова, Гоголя, Тургенева и графа Толстой. На русската мисъль прѣдстои още широко поприще за развитие и за творческа дѣятелность; гигантскитѣ сили на могущественната нация не сѫ се развъртѣли още. Тя има задачи благородни да гони въ областьта на духа, както и въ всемирната история. . . Брандесъ мисли че на русската литература е сѫдено да възроди западнитѣ — съ своята трѣзвость и високо художественъ реализмъ. Щедринъ и Глѣбъ Успенски продължаватъ блѣскаво, въ новата ѝ форма, русската сатира; купъ даровити имена се появяватъ въ беллетристиката, между които печатьтъ особенно отбѣлѣзва Короленко, Чехова, Боборикина и пр. Въ лириката се подвизаватъ най-талантливо младитѣ поети Фофановъ, Мержковски и др. Критиката се прѣдставлява отъ дълбокий Михаловский, който пише въ „Сѣверний вѣстникъ“ и Буренина (фейлетонистъ на „Новое время“) и Скабически (фейлетонистъ на „Новости“). Първитѣ двама сѫ защитници на тенденциозната литература, която се косва до съврѣменни въпроси или ги възбужда; послѣдниятъ — Буренинъ — е за чис-

тото искуство и мисли, че литературата губи щомъ се ограничи въ работата на простата публицистика; тези критици сж и изразителитѣ на двѣтѣ сжществующи литературни течения въ Русия; Буренинъ и Скабичевски, и двамата умове силни и убѣдени, водатъ страстни полемики въ фейлетонитѣ си и часто, въ увлѣчението си, излазятъ извънъ границитѣ на приличний тонъ. Подобна распалена прѣпирня се води сега именно по поводъ на Надсона, умрѣлъ неотколѣ, и пръскитѣ отъ кальта, която си хвърлятъ полемицитѣ, пада и на името на злополучниятъ поетъ. Твърдѣ талантливо се подвизава на критическото поприще и Арсениевъ (въ „Вѣстникъ Европы"). Той се отличава съ силенъ аналитически даръ и полмическа способность. Въобше, русската критика, при всичко, че има днесь даровити прѣдставители, очаква още свой втори Бѣлински.

Тие дни се празднува́ въ столицата 50 годишний юбилей на единъ отъ ветеранитѣ на руската поезия, Полонски. Главната чърта на поезията му е тиха мечтателность, чужда отъ всяки нервни пориви, както и отъ всяка тенденциозность, главната чърта на реалистическата школа. Отъ всички крайща на Русия, и даже отъ Европа, заваляхж съчувственни поздравления на юбилея. Най-прѣднитѣ прѣдставители на русската мисьль прославихж радостьта на маститиия пѣвецъ. Между тѣхъ присжтствоваше единъ знаменитъ гость, Георгъ Брандесъ, датский критикъ.

Брандесъ бѣше дошелъ нá-скоро въ Петербургъ изъ Филландия, дѣто бѣше челъ лекции. Съ сжщата цѣль той посѣщаваше и русската столица. Той не идеше тука, като непознатъ. Знаменити критически съчинения, особенно — „Литературната критика въ XIX вѣкъ" на която самъ е главний прѣдставитель, бѣха му спечелили тукъ жежки поклонници. Той чéте на френски петьтѣ си сказки въ голѣмата зала на Имп. Пуб. Библиотека. Първата лекция се отнасяше до русската литература, съ която се е запозналъ прѣзъ европейскитѣ прѣводи. Той припознава голѣмото ѝ значение за Русия и за Европа и прѣобразователното влияние, което ще има възъ развитието на западнитѣ литератури. Той анализира Тургенева, Достоевски и Толстой, и дохажда до заключение, че мистицизмътъ е прѣобладающи елементъ въ гения на повечето русски и полски писатели. Осталитѣ лекции бѣхж посветени на френската литература, именно: на Жоржъ Занда, Алфредъ де Мюсé, Емилъ Зола и Сентъ Бйова. Тукъ Брандесъ се почувствова па твърда почва; той разви мисьльта си съ голѣма свобода, логика и краснорѣчие. Подирь всяка сказка той приимаше най-шумни доказателства на съчувствие. Прѣди да тръгне за Москва Брандесъ биде почетенъ съ раскошенъ обѣдъ отъ столичнитѣ литератори.

(Слѣдва)

СТИХОТВОРЕНИЕ.

Пакъ чувамъ викъ на ненависть и злоба,
Пакъ позиви за кръвь, закани диви,
Пакъ звѣрскиятъ инстинктъ, врожденъ на роба,
Враждитѣ бѣсни — пакъ, о Боже, живи!

Пакъ ревъ за мьсть, ревъ низъкъ, малодушенъ,
Пакъ мрьсний вой на страститѣ въ кипѣнье; —
И гласъ нито единъ великодушенъ
Да влѣй въ душитѣ сладко примиренье!

Не никнатъ на земята ни злощастна
Цвѣтя на Братство, Милость, Духъ човѣшки;
Умраза е стихията ужасна,
Въ която дишаме и мремъ слѣпешки.

О стига дань на Злото прѣдъ кумира!
Ний готвимъ бѫдѫще проклето въ мрака:
Тозъ, който злоби сѣе — бури сбира,
Тозъ, който рани дава — мщенье чака! . . .

*

Свободо скѫпа! Ти изгрѣ приятно
Надъ нашитѣ гори, поля широки;
Но Любовьта ти — слънце благодатно —
Не озарѝ сърдцата на жестоки!

25 Мартъ 1891.

И. Вазовъ.

СЪ ТЕБЕШИРЪ И СЪ ВЖГЛЕНЪ.*)

Картини изъ наший съврѣмененъ животъ.

отъ

М. Георгиевъ.

Дѣдо Колю се увѣри вече, че тука не е стигнало гласъ за неговата воденица. Той разбра, че тука още не сж имали *хаберъ* за неговитѣ патила. Полуслисанъ и отчаянъ отъ този фактъ, той осждаше въ себѣ си централната власть, която, споредъ неговитѣ убѣждения, е била длъжна да знае за всичкитѣ *дертове* на хората, въ цѣлата *царщина,* па, разбира се, и за неговия дертъ, който, споредъ както той бѣше увѣренъ, е предизвиканъ чрѣзъ една въпиюща неправда. — „Ако сж голѣмци, тѣ нека пакъ да сж си голѣмци", — разсждаваше въ умътъ си дѣдо Колю — „но защо не си гледатъ добрѣ работата?! На ли царщина ги за това държи, та да не пати сиротинята? . . . На ли тѣ трѣбва да поправятъ всичкитѣ кривици, които пó-малкитѣ отъ тѣхъ сж сторили на тая сиротиня?! . . . . Зеръ само коньтъ е кривъ, ако се съпне, . . . тогава, защо яздачътъ държи юздата въ ржцѣтѣ си?! . . . . Зеръ водата е крива, че закарва гемията въ камънацитѣ, тогава защо е кърмача?... защо е кърмата въ ржцетѣ му?! . . . ." Такива и други тѣмъ подобни мисли прѣхвъркнахж на бърво, като ластовички, прѣзъ умътъ на дѣда Коля. Той се съвзе, обаче, съ врѣме. Щрекна му нему на умътъ, че той не е дошълъ на това *голѣмо мѣсто* да осжжда — а да се моли.

Той се досѣти, че му задавахж широкъ въпросъ; въпросъ, който му даваше пълна свобода да искаже всичко, което е тежело до този моментъ на неговитѣ измжчени гжрди. Той вѣрваше, че колкото пó-подробно, пó-обстоятелственно и пó-искренно расkаже своитѣ патила и своя *дертъ,* толкова пó-лесно ще придума *голѣмецътъ* да му помогне въ тъзи неволя. Дѣдо Колю подмушна калпака си, който се бѣше поисхлузилъ изъ подъ мишницата, прѣмѣни ржцѣтѣ си върху тоягата, на която се опираше, като я хвана съ лѣвата си ржка, а върху нея натисна съ дѣсната, попришавна малко съ лѣвата нога, която сегизъ-тогизъ позатреперваше въ колѣното, зина и подхвана така:

— „Е, па, оно, господине, на ли е дошло до расказванье — азъ ще ти раскажемъ. Та кому ли не съмъ расказвалъ, та тебе ли да не раскажемъ? . . . . Та и кой ли други би трѣбвало да ме чуе, ако не ти?! . . . . . Ще ти раскажемъ всичко: отъ конецъ до конецъ, — да чуешъ, да разберешъ, па да се кърстишъ отъ чудо! . . . .

„Бѣше се минало нѣколко дни подиръ Спасовъ день. Една срѣда, привечерь, глѣдамъ, иде бировино при мене. Я си тамамъ правехъ язо-

*) Продължение отъ 4 книжка и край.

на воденицата. Оно, знаешъ, намърщило се бѣше небето, па се разбъркали ония облаци, като комина у ново вино — да речешъ ха́, сега ще рукне като изъ улей. Патилъ съмъ го и други пѫть, па знамъ, че отъ такъвъ облакъ не вали дъждъ, а порой! . . . Мислимъ си я, ако прийде рѣката отъ дъждътъ, па пробие язо, па заляе, оно — отиде! Държъ, думамъ я, да стѣгнемъ язо, па, послѣ — каквото ще *Оня*, отъ горѣ... Та, на ли ти кажемъ, тамамъ я потегамъ язо, а бировина: — „добъръ вечерь“! — Далъ Богъ добро, кажемъ, — какво харно? — „Нищо“, каже; дойдохъ да те видимъ и да ти кажемъ, че кмето пратилъ хаберъ изъ градо да идешъ тамъ; ама утрѣ рано, у зори́ още, у градъ да си, при миролоя! . . . . Ете, каже, и тая хартишка ти пратиле отъ миролоя. „Рѣкохѫ, каже, да чинишъ — какво чинишъ, само да не закъснѣешъ, оти послѣ, за тебе ще бѫде зло! . . . Гледамъ я, деньо прѣвалилъ, туку що се не е смръкнало, дума се; а врѣме лошо, ... а облацитѣ: на́, така, туку що не сѫ плиснали. Па, не стига това, ами па и градътъ не е блиско . . . . а я, на ли ме видишъ, пусти нодзе, ослабнѣли, па не даянѫтъ вече на пѫть. . . . па и тая неволя, у коленото, . . . зеръ все на моята глава да се даде да патимъ? . . . . . Ама пакъ, . . . що чешъ му? . . . като трѣбва да се иде — оно ще се иде! . . . Знамъ ли я що ме чѣка? . . . . *забитлѫкъ* е това, не е шега, . . . като те вика — ще идешъ! . . . Баремъ да ми бѣхѫ обадиле пó съ врѣме — още вчера, или озарана . . . ама де! . . . Бировина си отиде. Я рѣкохъ на Първа да ми даде нѣщо да захапнемъ; знаешъ, по край тоя язъ, блъскахъ се цѣлъ день, па не бѣхъ нито троха турилъ у уста. . . . . Първа ми одрѣза едно парче просеникъ, сложи ми глава лукъ и малко солчица, па похапнахъ нѣколко залака, ама не ме хваща нито яденье! . . . Пѫть срокъ нѣма, думамъ си; все си мислѣхъ да не закъснѣемъ! . . . . Хапнахъ що хапнахъ, па взехъ тоягата у рѫцѣ, па пойдохъ. Кѫдѣ срѣдь нощь, приплиска дъждътъ. Хвана ме, тамъмъ у най-лошето мѣсто, на единъ *ачиклѫкъ;* нито дърво има кѫдѣ да се послонишъ! Станахъ виръ-вода! Да чѣкамъ да прѣстане, — нѣма кѫдѣ, па и нѣма кога; а да вървимъ пакъ лошо! . . . . . . Па се случило, та и пѫть лошъ . . . смолничавъ . . . па, ти стѫпишъ, а оно: една нога на самъ, друга на тамъ — като у тѣсто! . . . Що съмъ патилъ тая нощь и какъ съмъ стигналъ у градъ, оно на ли ти кажемъ: само я си знамъ и единъ Богъ! . . . . .

„Щомъ стигнахъ у градътъ, а я — право при миролоя. Тамо заваримъ попа, кмета и селскитѣ чорбаджии. Като ме видохѫ, а они се погледахѫ между нихъ си, — едни си понамигнахѫ, други се поусмихнахѫ подъ мустакъ, а попа имъ направи *ишаретъ* съ рѫка! . . . Я видохъ, че не е чиста работата, ама дé, що чешъ му?! . . . . Кога ни викнахѫ при сѫдията — я се узвѣрихъ отъ чудо! Вмѣсто сѫдията, а оно се курдисало едно момче, съвсѣмъ голобрадо! . . . . . Я не бихъ смѣялъ нито сто кози да му оставимъ да варди: боялъ бихъ се че ще расчопрѫшка по гората, а они зели та го турили да сѫди! И оно, спо-

редъ него — и сѫденьето му! . . . . Таково сѫденье отъ мене далечь да е! . . . Прѣкърсти се па бегай! . . . . Подбралъ ме да ме сѫди, защо съмъ зелъ воденицата отъ агата, оти она била селска! Я останахъ като смаянъ! . . . Какво селска, думамъ, като си е моя; . . . мене си ми я остави агата, . . . остави ми я, оти съмъ му слугувалъ, . . . оти съмъ му робувалъ! . . . . Ама можешъ ли да му кажешъ всичко? — Не можешъ нито да му разберешъ като на човѣкъ! . . . Ти му хортувашъ едно, а онъ ти отговаря друго; ти му казвашъ просо, а онъ ти отговаря — протакъ! . . . Послѣ ми хортувá, хортувá . . . какво ли ми не издума? . . . И за нѣкакви мотики! . . . . Па послѣ заобърна да ме пита за нѣкакви прасци . . . па ме вътрѣ насамъ, па ме вътрѣ на тамъ, ... па си ме отсѫди да си дамъ воденичката, па това си е! . . . . Охъ, . . . на ли ти кажемъ! отъ турци лошо, отъ насъ — пакъ лошо! . . . . . Не те оставя да се искажешъ; ти зинешъ да продумашъ, а онъ: хване оня звънецъ, па дé, дрънкай, като че е на шията на нѣкой кюмурджиски конь. . . . Па и ония халя . . . кмета и попа . . . спустнаха се на мене, като орли на мъртва овца, па нá: очитѣ да ми издератъ! . . . . . .

„Излѣзохъ си, господине, ама съ попарено сърдцѣ! Като че нѣкой бѣше заболъ търнокопъ у гърдитѣ ми! . . Ходехъ, ама се люлѣяхъ като пиянъ, макаръ че съ мѣсеци не бѣхъ си омърсилъ устата нито съ капка вино, или ракия! . . . Като че ми подкоси нѣкой краката, па я стѫпимъ, а оня треперятъ, нà, така, като листъ на топола! . . . .

Наобиколиха ме двоокати, да прощавашъ, като по бѣсно куче! . . . Единъ ми хорутува едно, други ми хорутува други; единъ ме тегли насамъ, други ме тегли нататъкъ: да пощурѣешъ отъ тѣхно пъкъ чудо! Единъ се дотътра чакъ у селото, па ми каже: „дай ми четири жълтици, па я ще ти избавимъ воденицата.“ — Мислимъ, мислимъ; есапимъ, есапимъ: все воденицата повече чини отъ четири жълтици! Що да правимъ?... Вземемъ та продадемъ магарето, изрѣжемъ, до люспа, все що имаше нанизецъ по дечурлигата, па съберемъ наедно, та у градо, при сарафино. Прѣброимъ ги на сарафино, купимъ четири жълтици, оплачемъ ги, па — у рѫцѣтѣ на двоокатино. Нáй-ми бѣше жалъ за панизецо; . . знаешъ. . . зърно по зърно е събирано. . . отъ баба и прѣбаба, па зеръ сега у мои рѫцѣ да се дотрошятъ?! . . Като ги рѣжехъ отъ косата на момичетията, толкова ми бѣше мѫчно, та не съмъ нито видѣлъ какъ съмъ прѣрѣзалъ и коситѣ имъ! . . Тужко е, господине, па ти е мѫка, като се сѣтишъ, че отъ старини е останало. . . рѫцѣтѣ ми трѣперяхѫ, като че колѣхъ дѣцата си! . . . Па баремъ да бѣше и това помогнало, пакъ добро. . . а оно?! . . Отидоха си така, за тоя що духа! . . Па и за магаренцето ми бѣше жалъ; оно, знаешъ, истина, добиче е, ама нали си свикналъ съ него, па и оно съ тебе, . . . знае ти сиромашията . . . отмѣнявало те е, кой съ дървца отъ гората, кой съ това, кой съ онова! . . . Като го поведе купувача, а оно обърна глава, па ни изгледа, като че разбираше, а Първа и дѣцата. . . дожалѣ имъ, па имъ потекохѫ сълзи! . . .

„Мина се коджамити врѣме. Единъ день, бѣхъ се цѣлъ изгубилъ отъ замислия. Бѣше пошло шарка по селото, па, нали знаешъ, коя злиня дойде, она си не похожда, до като и наше не изрѣди. Прошарили се бѣхѫ и тритѣ дѣца, па и тритѣ легнали — болни на смърть! Майка имъ, сирота, бдвѣ се прѣвила отъ страхъ! Слисала се, па не знае, кое по́-напрѣдъ да гледа! . . Его ти, гледамъ, туку се испрѣчихѫ прѣдъ вратата: кмета, попа и поповия зетъ, що е даскалъ у селото. Идатъ, като нѣкои сеймени, па нито „добъръ вечерь,“ нито „помози Богъ“!... Туку се обърна кмета, па, така, душмански, на мене: „прибирай си, каже, парцалитѣ, па остави воденицата, че ще си ѭ засвои селото.“ Бабичката ми, като чу тѣзи думи, а она испищѣ, като че я убоде нѣкой съ ножъ, па падна въ несвѣсть, като мъртва! . . Дѣцата, болни на смърть, и они приплакахѫ, като чухѫ, че ще останемъ безъ покривъ и като видѣхѫ майка си че падна! . . Мене ми причърня прѣдъ очитѣ, па, на веднъжъ, както си стоехъ, дръпнемъ манарата, па ѭ завъртямъ, та — щѣхъ да го закольамъ като шопаръ, да прощавашъ, ама опъ се тръгна на бързо, па избѣгна, заедно съ другаритѣ си. Послѣ дохождахѫ отъ градътъ, та ме испитвахѫ, какъ съмъ сакалъ да го посѣчамъ съ манарата; писахѫ нѣщо, ударвахѫ *мухура* на селото, па като свършихѫ съ тая работа, а они отидохѫ въ поповата кръчма, ядохѫ и пихѫ цѣла нощь, па си пойдохѫ пакъ у градътъ. Подиръ нѣколко дни, попа и кмета подпратихѫ нѣколко селяни да ми кажѫтъ, че щели да ме сѫдѭтъ у *укуружния* сѫдъ, оти съмъ сакалъ да посѣчамъ кмето, ама ако *кандишамъ* да си дамъ воденицата съ добро, безъ сѫдъ, они щѣли да потулятъ работата. Маке, думамъ си, та зеръ они мислѭтъ, че сичкитѣ сѫдии сѫ като миролоя, та да теглятъ по нихна страна!? Я се не боимъ, кажемъ, отъ сѫдъ, нали баремъ тамъ сѫ по́-стари човѣци; ще имъ кажемъ правичко всичко, па, ако сѫдѭтъ право, мене не ме е страхъ; я си знамъ, че не съмъ кривъ. . . Така си есапимъ я, ама оно не било така.“ . . . . . .

. . . .

Дѣдо Колю се бѣше доста навелъ, като расказваше горнето. Той се поисправи, прѣгълтна засъхналата си плюнка, попрѣмѣсти тоягата въ рѫцѣтѣ, прѣстѫпи съ лѣвата нога, вдѫхна, за да поеме повече въздухъ и пакъ подкачи:

„Около св. Никола, тоя двоокатинъ прати да ме вика у градъ. Надигнемъ и, безъ да гледамъ студъ, мразъ и виелица, та — право у градъ, при укуружния сѫдъ. Подкачихѫ и тука да ни сѫдѭтъ. Хорутува́ кмето, хорутува́ и неговия двоокатинъ, па хоротува̀ и моя двоокатъ. Много хорутува човѣко, ама я нищо не можихъ да разберемъ. Тама́мъ кога сѫдиитѣ да почнатъ да ни сѫдѭтъ, а оно — па друга беля до глава. Едно момчурляче, — и оно голобрадо, като миролоя — сѣдеше отъ дѣсната страна до сѫдиитѣ, па, като го погледнешъ, а оно като гущеръ: жълто, зелено, сухо, черноманясто, па зло, зло — ете, казвамъ ти, само жлъчка! . . Стана на ноги, искокори на мене онля очи, отвори оння уста, па като захвана. . . море, нали ти кажемъ, я се скаменихъ отъ чудо!..

Хорутува ли, хорутува, море какво ли ми неиздума?!.. Мене ми се стори, като че пропадамъ у дънъ-земя; дойде ми вэче до гуша, па, да видишъ, и плюнката си не можахъ да прѣгълтна!.. Я слушахъ, слушахъ, тър-пяхъ, па като видохъ, че отъ зло пó на зло върви, а я му викнахъ: — бре, синко, що ти влиза тебе у работа моята беля?.. Що имашъ и ти да ми се бъркашъ у воденицата?.. Не стигна ли що патимъ до сега отъ неволя, та и ти ли сега да ме яхашъ?.. Ти у Сврачево билъ ли си? Ти знаешъ ли моята воденица? Ти виждалъ ли си у очи агата?... ортакъ ли си съ него?.. Какви мѣшания имашъ ти у моя *мулкъ?*... Я ми кажи ти мене що те сърби тебе, та се чешешъ кѫдѣто нетрѣба?.. а?.. Те тия хора се сѫдѭтъ съ мене и я се сѫдимъ съ нихъ; они нѣматъ право, а я си имамъ... Тия хора, не ли сѫ сѫдии — они ни сѫдѭтъ,.. сполай имъ... А тебе, кой те пита тука, кога се пада Гер-гевъ-день прѣдъ Великдень, та си отворилъ тия уста на мене?..."

Още не доизрѣкохъ всичко, туку, до като да усѣтимъ, спуснахѫ се та ме посбутахѫ, па ме истласкахѫ изъ вратата на дворъ!.. Дойде моя двоокатинъ, при мене, па захвана и онъ да ме хули отп не съмъ си билъ държалъ устата, че онова жълтото момче, дѣка е като гушеръ, билъ прѣкорокъ ли го рече, какво ли го рече!.. Па я отъ кѫдѣ да знамъ, че онъ билъ такъвъ?..... Па и ако си е прѣкорокъ, онъ що има да се меша у моята работа?!...

„Па, нали ти кажемъ, господине, и тука ми изедохѫ зако, па това си е!....

Послѣ ми думахѫ хора, да идемъ у другъ, пó-голѣмъ сѫдъ, ка... незнамъ, *капелацiя* ли му думатъ, какво ли му думатъ!... И тамъ нищо, господине! ходихъ, търсихъ, лутахъ се,... кой ще те погледне, та и да те попита?!... Кѫдѣто влѣзнахъ, все сѣдѭтъ и все пишатъ, ама моята работа никой не пише!.. Я имъ хурутувамъ, молимъ имъ се, а они.... никой несака да те чуе.... е, зеръ,... иматъ право,... оно, ситъ на гладенъ вѣра хваща ли?!... Трѣбвало, казватъ, да си вземемъ пакъ двоокатинъ,... Добро, да вземемъ, ама, питамъ: съ що? .... Добичето продадохъ, нанизецо хвъркна.... е, сега и дѣцата си ли да продамъ?!..

Намѣрихѫ се послѣ едни добри хора, та ми рѣхохѫ да додемъ и тукъ — въ касапницата;... Що ще се прѣсече, казватъ, тука щѣло да се прѣсече!... Търсихъ, търсихъ, господине, па ми казахѫ, че тука пи-шатъ, та, рѣкохъ, може па и тука да е...!. Па, сега, господине, ти баща — ти майкѫ.... ако ще е прѣсечешъ — ти ще ѭ прѣсечешъ тая работа"! —....

Дѣдо Колю бѣше отдавна свършилъ своя расказъ и чѣкаше съ от-чаянно нетърпение разрѣшението на жизнения за него въпросъ, отъ кой-то зависяше не само неговата сѫдба, но и сѫдбата на неговитѣ óголѣли дѣца. Той гледаше съ трепетъ въ устата на голѣмеца. Съ трепетъ гля-

даше той и ожидаваше единикката думица, която можеше така лесно — споредъ неговитѣ понятия и убѣждения — да отклони грозната сждба, що бѣше впила вече своитѣ нокти, за да вдигне единствення покривъ на неговитѣ чада! За себе си той вече и не мислѣше. Той бѣше готовъ и сега да изцѣди и послѣдната капка на своята кръвь, само да можеше съ това да осигури гладнитѣ гърла на своитѣ одърпани дѣца! Дѣдо Колю чѣкаше, но чиновникътъ се бѣ загледалъ вь една неопредѣлена точка въ въздухътъ и, така замисленъ, продължаваше да мълчи. Дѣдо Колю попромѣни нѣколко пжти тоягата си, ту въ лѣвата, ту въ дѣсната ржка и попрѣмѣсти, нѣколко пжти своята лѣва нога, която, като нарочно тъкмо сеге трѣпереше повече отъ други пжтъ, но чиновникътъ сѐ продължаваше още да мълчи.

Мълчеше той и размисляваше. Тѣзи негови размишления взехахж дългъ и широкъ размѣръ. На́й-напрѣдъ му дойде на умътъ студентския животъ, който неотдавна бѣ напустналъ. Припомни си той, при това, че е билъ държавенъ стипендиянтъ и че въ паритѣ, които сж харчени за неговата наука, може да е имало и нѣкоя аспра, която дѣдо Колю е спѣчелилъ къ своитѣ мършави ржцѣ, при тжзи воденица, за която той сега се мжчи. Като човѣкъ съ добро сърдце, той желаеше да спомогне съ нѣщо на нещастния проситель, но съ какво? — това и самъ не знаеше. Той прѣкара прѣзъ умътъ си и на бързо, като совалкя прѣзъ основи, всичко, което е училъ и което би могло да му припомни какъ да намѣри срѣдство за тжзи помощь, но — всичко напраздно! Припомни си той и за *гражданското* и *търговско право*, и за *административното право*. и за *углавното право*, и за *Римското право;* не пропустна и *международното право*, и *конституционното право*, и *финансовото право*, и *каноническото право*; досѣти се и за *гражданската* и *углавната процедура* и за *слѣдственната часть* и за много още подобни подраздѣления на юридическитѣ науки, но . . . при толкова права, той се чудеше какъ нито едно неможе да приспособи въ данния случай, та и бѣдния дѣдо Колю да намѣри своето *право!* Не само прѣдмѣтитѣ, които е изучавалъ, но и самитѣ му профессори се испрѣчихж въ неговата прѣсна още паметь. Нему му се сторп, като че и сега сѣди на университетската скамейка и гледа тѣзи свои профессори какъ се изреждатъ прѣдъ катедрата: единъ сь дрѣбна физиономия, бръснати мустаки, прѣгърбавенъ, съ кржгли очила и криви крака; другъ съ широки плѣщи, високъ, съ дълга брада и оголѣла глава; трети съ длъгнисто и сухо лице, съ кирливи дърги косми до раменатa, и така нататакъ. Припомни си той и гласътъ на всѣкиго едного отъ тѣхъ, и маниерътъ на прѣподаванието и педантностьта на тѣхнитѣ принципи и авторитетности, и други и други подобни тѣхни свойства, но никакъ не можеше да си припомни да е споменалъ нѣкои отъ тѣхъ въ своитѣ лекции за приспособление на правото въ нѣкой случай, подобенъ на тоя, който му се прѣдставлява сега.

Той разбра, че дѣдо Колю е загубилъ за това, че не е знаялъ взисканията на сждебната процедурв, даже че не е знаялъ нито какъ

да узнае за тѣхъ; па и да би знаялъ, пакъ не би могълъ да ги разбере. Той се питашъ: кой е кривъ ако основата на сѫдебната процедура стои много по-високо отъ уровеньтъ на който се намира обществото, което чрѣзъ тѫзи процедура дири своето правосѫдие? И тъкмо на този въпросъ мълчехѫ и неговитѣ профессори и всичкитѣ тѣхни юридически науки. Вторий въпросъ, който този добросъвѣстенъ чиновникъ задаваше на себе си, бѣше: Защо раздаванието на правосѫдието трѣбва да става съ маши и защо тѣзи маши да сѫ адвокатитѣ, които изсмукватъ половината отъ това, що издоѭтъ изъ недрата на богинята на правото? Ами когато нѣма отъ кѫдѣ да се плати на адвокатина, какъвто е случая съ дѣда Кодя, зеръ тогазъ и правия трѣбва да губи? И на това питание, чиновникътъ не можѣ да намѣри подхонящъ отговоръ въ науката, за която е истривалъ нѣколко години наредъ дъсченитѣ скамейки! . . . .

Дѣдо Колю все продължаваше да очѣква сѫдебния отговоръ; той стоеше като на игли! Чиновникътъ се свѣсти по едно врѣме. Той разбра че бѣше дълженъ да отговори нѣщо. Той желаяше да изложи дълги и широки обяснения на своя проситель, но когато зина да говери, той погледна *кайфета* на дѣдо Коля, погледътъ му се спрѣ върху лѣвата нога на старецътъ, която продължаваше да трѣпере, и той можи да каже само:

— „Тука е друго учрѣждение, тука не е Касация; иди, потърси ѭ, и тамъ раскажи своето дѣло“ — . . . .

Дѣдо Колю втрепчи очи въ чиновникътъ и промънкя, като че го давеше нѣщо въ гърлото:

— „Па, я, мислѣхъ, като ми казахѫ че тука пишѫтъ, та може, рѣкохъ, и моята работа тука да е записана“! . . . —

Слѣдъ това, хвана тояшката си въ дѣсната рѫка, испустна една тешка въздишка и — излѣзе изъ вратата!

. . . .

Прѣзъ есеньта мене ми се случи пѫть пакъ да мина край кърчмата на дѣда Пуня Мигалото, кѫдѣто се и поспрѣхме да си отпочинимъ и да понахранимъ коньетѣ. Тоя день, заварихъ дѣда Пуня буденъ. Като старъ познайникъ, той пристѫпи при мене, подаде си своята жилава рѫка и ме попита, мигошкомъ, за живо здраво. Сегашния ми талигаджия бѣше единъ бей и е билъ едно врѣме богатъ, но и неговата урисница, не знаемъ какъ, му се разсърдила, та сага е испадналъ до тамъ, щото да стане талигаджия. Той, впрочемъ, не роптаеше никакъ на своята сѫдба и, виждаше се, като че ѭ снасяше съ пълно хладнокървие и спокойствие.

Когато Яшаръ бей испрѣгна коньетѣ и ги поведе къмъ яхѫрътъ, дѣдо Пуньо мѣтна подирѣ му погледътъ си, сетнѣ погледна на талигата и, мигошкомъ, ми продума:

— Помнишъ ли, господине, оня талигаджия, що те вози оня редъ, кога свръща тукъ? . . . Сиромахъ Гето, — Богъ да го прости — прѣзъ цѣлия си животъ не бѣше турялъ капка вода у устата си, пъкъ да видишъ чудо, . . . извърна се та умрѣ отъ *водната болѣсть*! . . . Бѣше се надулъ, сиромахътъ, като *тулумъ*! Те, сега, на задушница, ще стори тамамъ година какъ го закопахме у Сврачево! . . . Богъ да му душа прости, малко темерутинъ бѣше, ама и правъ човѣкъ бѣше. Изгорихѫ го и него изѣдници, . . . съсипа, момчето, коджа *сермийка*, па западна, па се удари у пиянлѫкъ и това го и затрѝ! . . .

Тѫзи скръбна вѣсть за бае Гета Пуяка, чувамъ едвамъ сега, първъ пѫть, и споредъ него, припомнихъ си и другитѣ въспоминания за Сврачево, па се досѣтихъ и за бѣдния дѣда Коля, Божата Крава, та за това и запитахъ дѣда Пуня, какво стана съ него. Вмѣсто да ми отговори тутакси, дѣдо Пуньо извади своята лулячка и ѭ напълни отъ табакерата, която му подадохъ, хвана огънь съ огнилото, притисна съ палецъ праханьта върху тутунътъ, потегли два-три пѫти, мигна и каза:

— Какво ще стане, господине, не знаешъ ли? . . . . Като ти е кадия даваджия, оно Богъ да ти е сѫдия! . . . На ли бѣше у нихъ силата, съсипахѫ сиромаха човѣчецъ, па това си е!

— Ама какъ го съсипахѫ? — запитахъ дѣда Пуня.

— Какъ го съсипахѫ! . . . е, па, така, нá, като тоя голъ пърстъ! — отговори дѣдо Пуньо и посочи показалеца на дѣсната си рѫка.

— А дѣдо Колю? — запитахъ повторно.

— Онъ се бѣше хваналъ тука, у едно друго село аргатинъ, па по старо врѣме, съ своята саката снага, подкачи пакъ това, щото е захваналъ и у младини — да се мѫчи и да работи за другиго! . . . Бабичката му, — Богъ да ѭ прости — ти да си живъ, господине, отъ жаль и отъ мѫка за тая воденица и днитѣ си изгуби, сирота! . . . На Кърстовденъ ѭ закопахме! . . . А пакъ дѣчурлигата, распръснахѫ се по чужди хора: кой воловарь, кой свинарь. . . Какво да се прави?. . . душа на ли е? . . . гладно не се ходи!“ . . . —

— Дѣдо Колю живъ ли е? — запитахъ на ново кърчмарина.

— Та живъ е, господине, ама защо ли е живъ, като ходи за смѣхъ по свѣта?! . . . Станалъ е *фесфесе*, па щомъ му падне нѣкоя пара въ рѫката, а онъ купи вощени свѣщи, па тръгне въ сѫбота по гробища, па, кого какво срѣщне, дава вощеницата и казва: *„нá, палете свѣщъ, па казвайте Богъ да прости правицата! . . . нѣма вече право по свѣто“*, па подкачи да се смѣе, нѣщо като лудъ, — да иде у пусти гори.

— Ами кмета какво стана? — любопитствувахъ да узнаѭ отъ дѣда Пуня, на което той ми отговори:

— Кой? . . . . Клативрато ли? — О, и онъ, па и попа. . . и они хаиръ не видохѫ. . . ама пакъ имъ е малко! На ли се промѣни началнико, па дойде новъ, па имъ помириса работата. . . тайфитѣ имъ ги пакъ издадохѫ, па ги сардисатъ една нощь, па ги уловѭтъ, растър-

сатъ имъ въ кѫщи, раскопатъ подъ огнището, па, що да видишъ?! . . . Котли ли рѣчешъ, нанизъ ли рѣчешъ, стока ли рѣчешъ. . . какво да рѣчешъ — све пълно! . . . Крали, крали, па не мислили! Па и джамбазетѣ уловѭтъ, па подкажѭтъ за добитъка, що сѫ крали, па излѣзна всичко на ачикъ. Самъ началника бѣще, кога ги уловихѫ, па ги затворихѫ, още прѣзъ нощьта, у единъ яхюръ. Нѣкой дошелъ, още прѣзъ сѫщата нощь, та казалъ на попа, че Кузманъ кърчмарина, неговия ортакъ, обралъ все, що имало готова пара у кърчмата, па възсѣдналъ поповия хайгъръ и хваналъ дългия! . . . Попа, на две-на трп, ритне съ кракъ вратата на яхѫра, иде дома си, земе кобуритѣ, възсѣдне другъ конь, па се пустне да гони ортака си. Кузманъ на ли е цинцаринъ, онъ е живъ дяволъ: вмѣсто да бѣга, онъ забиколилъ селото, па се скрилъ у гората, край гробищата. Но попа го подушилъ. Той одсѣдналъ коня, вземалъ у рѫцѣ кобуритѣ, па, дебнишкомъ, напипа Кузмана у срѣдъ гората. Кузманъ не можилъ нито дума да продума, а крушума отъ поповия кобуръ пронизалъ гърдитѣ му. Като го убилъ, онъ взелъ да дири паритѣ. Претаращувалъ и пазвата му, и кемера му, и дисагитѣ му — нигдѣ нишо! . . . Кузманъ ги закопалъ види се нѣкѫдѣ, па и до сега никой не може да ги намѣри. Когато се чуло ґръмътъ у селото, отишли селянитѣ да видатъ какво е. Попа се толкова залисалъ покрай търсенето на паритѣ, щото не му дошло на умъ да бѣга. Чакъ като видѣлъ селянитѣ, онъ се спустналъ, като нѣкоя хала, прѣзъ гробищата. Селянитѣ го погнали, но едва ли би го стигналъ нѣкой, ако да не бѣше Божи пръстъ се вмѣшалъ въ тая работа. Ти слушалъ ли си, господине, да може мъртавъ човѣкъ, изъ гроба си, да улови живъ хайдукъ? Ако не си слушалъ, а ти чуй, па казвай по свѣтътъ! . . . Както бѣгалъ попа, прѣзъ гробищата, стѫпилъ и на гробътъ на покойния Гето, талигаджията. Не знамъ, да ли земята била ровка, какво ли се случило, но лѣвата нога на попа се продънила въ Гетовия гробъ. Като се опинялъ да ѭ извади, а онъ наспилилъ толкова яко, щото ставата на колѣното пукнала, сѫщо така и на това мѣсто, както е счупенъ и кракътъ на дѣда Коля. Да не си бѣше счупилъ ногата, попа щѣше пакъ да избѣга, но, отъ болки, не можа да се помѣсти отъ мѣстото си. Божа работа! . . . Богъ кога сака, онъ лесно свършва! . . . Све село е благославяло душата на покойния Гето, че уловилъ изъ гроба си своя душманинъ и душманинъ на цѣлото село! Бабичкитѣ му носихѫ и колево на гроба и прѣливахѫ го съ винце и съ ракийца, . . . зематъ що е обичалъ сиромахътъ, па, казватъ, баремъ гроба му да прѣлеятъ, ако не могѫтъ да го почерпятъ за това добро, що е сторилъ на селото! . . . До като да уловѭтъ попа, а селянитѣ видѣли че и Клативрато избѣгалъ. Онъ се пустналъ по дирята на попа. Като съгледалъ, че попа одсѣдналъ коньтъ, па тръгналъ, съ кобуритѣ въ рѫцѣ, къмъ гората, той си скроилъ тутакси работата. Хваща поповия конь и намислилъ съ него да избѣга. Вече дизгинитѣ му били въ рѫцѣтѣ и лѣвата нога у зенгия и, тамамъ да възсѣдне и съ дѣсната, добичето, като равналия, сопне се на веднъжъ, изправи се

на задни крака и се пустнало, като бѣсно да бѣга. Единия кракъ на Клативрато останалъ заглавенъ въ зенгията, та го повлѣкълъ съ себе си! . . . По-натамъ, ти и самъ можешъ да се досѣтишъ какво е било. Когато коня се спустналъ, тичешкомъ къмъ селото за да си влѣзне въ яхжрътъ, то завлѣкълъ и Клативрато. Чакъ въ яхжрътъ му извадили заглавения кракъ изъ зенгията! . . . Клативрато бѣше толкова испрѣбитъ, тато че го е млатило цѣло село съ тояги! Поливахж го съ студена вода, увивахж го въ овчи кожи, налагахж го съ какви ли не лапи, та едвамъ можи да се свѣсти. Началнико поржча, та ги турнахж, заедно съ попа, въ една кола, па ги закарахж джандармета у градъ. По едно врѣме, чухме, че го излѣкували, ама и двамата останали сакати. За попа, рѣкохж, че дѣдо владика заржчалъ да му обръснатъ брадата и го расподилъ. Послѣ се чу у селото, че щѣли да ги сждятъ. Едни думахж, че ще ги обѣсатъ, други думахж, че ще ги удавятъ, а па нѣкои отъ селянитѣ казвахж, че като имали пари, они щѣли да се откупатъ! . . . Ехъ, оно, знаешъ, свѣтъ, господине, . . . какво не може да стане на тоя пусти свѣтъ?! . . . .

Луличката на дѣда Пуня бѣше позагаснала. Той извади на ново огнивото си и праханьта, хвана огънь, нагнете го съ палецъ върху тутунътъ и запуши. Както дѣдо Пуньо, тъй и азъ седѣхме мълчешкомъ нѣколко минути на редъ: азъ се бѣхъ замислилъ върху това, което чухъ отъ него сега, а той мислѣше — и азъ не знамъ на що; вѣроятно на работитѣ, които се вършжтъ на тоя пусти свѣтъ! . . . Като прѣкарахъ прѣзъ мислитѣ си всичката драма на Сврачево, сѣтихъ се за воденицата на дѣда Коля и запитахъ Мигалото: — Какво стана тя? —

— И отъ нея селянитѣ хаиръ не видохж! . . . Дойде вода, господине, па я отвлече, па сега и мѣстото ѝ не се познава! — додаде дѣдо Пуньо и мигна бързо-бързо три пжти.

СТИХОТВОРЕНИЯ.

(Изъ IV-та часть на „Novissima Verba“).

I.

Горесть.

Горчива е маслината, и даже
Отъ много диви билки пó-горчива . . .
Но щомъ човѣшката ржка я смаже
Захваща сладко масло да разлива . . .

Горчиви сж и моитѣ сждбини . . .
Но азъ не се оплаквамъ, милий Боже:
Прѣзъ горести догдѣто не прѣмине
Човѣшкий разумъ да цъвти не може!

II.

Животъ.

Едно приятелство прѣходно, —
Една цалувка бърза
Която само за недѣля
Сърцата ни привърза, —

Една мелодия далечна,
И цѣла недочута, —
Или едно априлско цвѣте
Държано за минута, —

Едничъкъ погледъ само, хвърленъ
Къмъ небесата ясни, —
Една расходка лѣтна само
По брѣгове прѣкрасни, —

Едничко милванне само
На драголибни чада, —
И майчина едничка дума
Прѣпълнена съ услада, —

На бѣлий свѣтъ да се родиме
Туй само е доволно!
Недѣй осжжда вечь живота,
О сърце мое болно!

III.

Афоризмъ.

Случай! . . . тъзи рѣчь необяснима
На прѣмждрий Богъ е псевдонима!

IV.

Сърдцето,

Соннетъ.

На своето сърце бѣхъ обѣщанье далъ
Че всичкитѣ добри нѣща щж му доставж, —
Поезия, възторгъ, наука, идеалъ, —
Че въ книгитѣ си най подиръ щж го прославж.

Отъ тъзъ программа часть испълнихъ.. Сладострастье
Намѣрихъ въ знаньето, триумфътъ на дўхътъ
Почувствовахъ, вкусихъ отъ туй велико щастье
Което въ школата философство зовжтъ. . . .

Съсъ пѣсни се опихъ, и позлатихъ си днитѣ
Съ художеството, сънъ свещенъ на младинитѣ. . .
Увлѣченъ отъ една мечта великодушна —

Извикахъ: — „Нѣма нощь, Идея дѣто свѣти!“.
. . . . Горкото сърдчице най-сетне ми пришушна:
„— И мънинко любовь да ми дадешъ, поете!“

V.

Задъ гроба. . . .

1.

Душата ми роди се мирна, тиха, —
И само злитѣ хора я смутихж. . . .

Сърдцето ми роди се обичливо, —
Потъпка го свѣтътъ немилостиво. . . .

Умътъ ми чистъ, кат' бѣлий снѣгъ роди се,
Но най-подирь въ теглото помрачи се. . . .

2.

Защо? . . Отъ восъка по блѣденъ ставамъ,
Такъвъ въпросъ когато си задавамъ. . .

Защо? . . И нѣма кой да отговори, —
Като че нѣкое дѣте бърбори. . . .

3.

Но не . . . Прости ма. Боже мой, прости ма,
Отвѣтъ на моитѣ въпроси има. . . .

И ето го: — „Страданьето е сила! . . .
Вселенната въ скърби се е родила!

Чловѣщината трѣба да узнае
Какво е зло, — добро за да желае!

Отъ злото ще излѣзнатъ добринитѣ
И отъ глубокий хáосъ свѣтлинитѣ!

Задъ гроба другий Миръ стои, кждѣто
Ще се избавимъ отъ теглото клето!“

. . . . Тозъ отговоръ, Ти, Боже, ми го даде,
Да, Ти, поетъ когато ме създаде! . .
. . . .

4.

Благодарѭ ти, свѣтлий, мощний Боже,
Духътъ ми пакъ да се надѣе може! . . .

Очитѣ ми пакъ гледатъ къмъ небето,
И сладостно запѣ ми пакъ сърцето!

Ст. Михайловски.

БЪЛГАРСКОТО ОБЩЕСТВО.

(Изъ книгата „Княжество България", съставена отъ Д-ръ Константинъ Иречекъ.)

България е страна, въ която нѣма съсловия, по нашитѣ понятия,— нѣма богати и сиромаси. Тука има само селяни, овчари, градски дребни търговци и занаятчии; има народно духовенство и новитѣ интелигентни класси, които по происхождението си сѫ близски на туземцитѣ. Всѣкой има свое умѣрено притѣжание и малцина сѫ отъ тѣхъ, които живѣѭтъ вънъ отъ семейния си крѫгъ. Поради първобитностьта на индустрията, страната още нѣма никаква стройна работническа класса. Отсѫтствието на едро имотопритежание отъ благородна каста прави България еднаква съ Сърбия и Гръция. Както тамъ, така и тука, общественийй животъ се прювѣва отъ демократически духъ, съ открито отвращение спрѣмо привилегированитѣ класси, титли, ордени и униформи. Съ исключение на воeннитѣ знакове за отличие, орденитѣ сѫ изрично запрѣтени отъ Българската конституция и на тѣхъ не се гледа съ добро око, защото е общеприето, че, въ Турско врѣме помежду Българитѣ носѣха подобни „нишани" само „прѣдателитѣ и шпионитѣ". Княжескитѣ установления за орденитѣ неможеха по никакъвъ начинъ да изгладятъ този прѣдразсѫдъкъ. Униформирани сѫ отъ чиновницитѣ само ония, които служатъ по пощитѣ и въ полицията.

Въ Турско врѣме виспата класса отъ народътъ се образуваше отъ така нареченитѣ чорбаджии — прозвище, позаимствовано отъ водителитѣ на отдѣленията въ нѣкогашната Яничарска орда. Тѣ — чорбаджиитѣ — сѫ били това, което бѣха въ Гърция така нарванитѣ „Коджабашии", „Простоти" или „Архонди" — т. е. пò-богатитѣ граждани, чифтликъ-сайбийтѣ, прѣкупцитѣ на държавнитѣ даждия, търговцитѣ и капиталиститѣ, които игряха роль на посрѣдници между турскитѣ държавни власти и християнския народъ. Въ Источна Румелия пъкъ, имаше нѣкои отъ раитѣ, които бѣхѫ се възвисили още повече, именно, бегликчийтѣ, които — като прѣкупци — събираха данъкътъ „бегликъ" по всичкитѣ села и планини на европейска Турция за смѣтка на Портата. Повечето помежду тѣхъ бѣхѫ родомъ отъ Копривщица и отъ Котелъ и живѣеха въ Пловдивъ; отъ тѣхъ происхождатъ и политически отличившитѣ се фамилии: Богороди, Вълковичъ, Каравеловъ и пр.

Между народътъ и чорбаджиитѣ сѫществува една дълбоко-вкоренивша се ненависть, която образува ядката на настоящитѣ мѣстни партии; въ всѣкой малъкъ градъ има „аристократи" и „демократи". Повечето измежду чорбаджиитѣ бѣхѫ набожни и патриотически люде, които не малко нѣща се изръсили въ полза на черковитѣ и училищата, но като се занимавахѫ съ лихоимство, по усвоенитѣ мѣстни високи цѣни за лихвата, тѣ — често пѫти, въ послѣдния периодъ прѣди освобождението — се считаха несправедливо, като туркофили. Тѣхната горделива обноска съ занаятчиитѣ и съ пò-незаможнитѣ хора ни напомнюва надутостьта на нашитѣ Пърхналовци отъ малкитѣ градове; но добродушието на послѣднитѣ липсуваше у тѣхъ, и въ тѣхната горделива обноска често пѫти имаше и примѣсь отъ една безчувственна надмѣнность. Па даже и въ настоящето още врѣме сѫществува туй сътношение въ най-изостренъ видъ въ Габрово, Елена и въ Котелъ. Но въ естественно богатата Румелия този раздоръ бие пò-малко въ очи, види се, за това, защото тамъ хората иматъ несравненно пò-голѣмъ шлифъ и пò-добъръ начинъ на живѣнье. Това сѫ явления,

каквито ги имаше пó-напрѣдъ почти на всѣкждѣ между раитѣ каквито въ свое врѣме можеха да се намѣрятъ и въ Тесалия, а особенно, онīя, които съ своя ясенъ колоритъ се появиха въ обществото на Хидра при избухването на грьцката революция. Но въ България чорбаджиитѣ не достигнаха никога до оная сила, която имахж кнезоветѣ въ Сърбия и коджабашийтѣ въ Гърция — водителитѣ на Еленското въстание отъ 1821 год.; тѣ неможаха като послѣднитѣ, да бждатъ и водители на политическото движение въ България противъ турското владичество.

Между селянитѣ и гражданитѣ сжществува единъ контрастъ отъ пó-голѣмъ размѣръ, особенно на западъ; колко пó-неразвито е селското население толкозъ пó-голѣмъ е и контрасътъ, защото отсжтствието на образование благоприятствува на дребнитѣ градски търговци и лихвари за експлоатация на селянитѣ. Дълготрайното турско владичество бѣше изработило единъ общъ характеръ у селянитѣ: безъ всѣкакво партизанство — тѣ сж споени яко помежду си и, при всѣка своя официална работа, умѣжтъ доста хитро да прикриватъ себе си и да се прѣдставляватъ, като найбѣднитѣ, най-проститѣ и най-тихитѣ хорица. Чрезъ училищата, обаче, чрезъ военната служба и чрезъ участванието въ окржжнитѣ прѣдставителства и въ Народното Събрание започна да се измѣнява духътъ на селянитѣ.

Най-голѣмия контингентъ отъ чиновници, политици и министри дава Търновский окржгъ, заедно съ Свищовъ, Русчюкъ и Шуменъ, отъ сѣверна България; Котелъ, Сливенъ, Калоферъ, Копривщица, Стара-Загора — отъ южна. Поради множеството градски организми невъзможна е никаква силна централизация. Но съ усрѣдоточението въ себе си на интелигентнитѣ сили, новата столица зе да има надмощие.

Властвующата класса е така прозванната „интелигенция,“ т. е. учившитѣ се и образованитѣ людье. Тѣхното количество мжчно се опредѣля, защото то бързѣ расте и се поглъща обратно отъ народнитѣ слоеве безъ всѣко точно ограничение. Има ги вече сега много хиляди мжжье като: държавни и общински чиновници, юристи, лѣкари, офицери, инжинери, духовници, учители и отъ всичкитѣ класси, търговци, строители — прѣдприемачи и пр. Най-голѣмата часть отъ тази интелигенция се намира по настоящемъ сè на държавна служба или пъкъ е само врѣменно отстранена отъ службата. Съ пълно юридическо образувание адвокати, самостоятелни лѣкари и инжиниери, обучени окржжни или общински чиновници, както и фабриканти съ пó-високо училищно образование сж рѣдкость, а духовенството е пъкъ безсилно. Отъ фонкционаризъма страдае България отъ деня на освобождението си. Всѣко промѣнение на министерство носи съ себе си и едно промѣнение на чиновницитѣ, най-вече по администрацията, а пó-малко по училищното дѣло. Но чиновницитѣ н. пр. въ министерството на финанситѣ, безъ разлика на партии, сж пó-постоянни, защото иначе щѣше да бжде назамѣнимо загубена служебна опитность. Чиновницитѣ по администрацията сж често пжти повечето партизански агенти, като прѣдставители на държавата. За зачисляванието на нови чиновници отсжтствува всѣко точноопрѣдѣлено правило. Прѣдпочитатъ се свършившитѣ висши училища, за това всѣкой отъ тѣхъ, който завърши наукитѣ си и се завръща дома, е обиколенъ съ прѣдложения; въ всѣки случай често пжти се случва да получи пó-висока служба оня, който е свършилъ наукитѣ си пó-напрѣдъ, а оня, който случайно е позакжснѣлъ, да получи пó-нисъкъ постъ по нисходящата степенна градация! Заплатитѣ не сж малки, тѣ сж пó-голѣми отколко сж н. пр. въ Италия. Слѣдствията на единъ такъвъ фонкционаризмъ сж упадъкътъ на търговията и на индустрията слѣдъ освобождението; пó-износно стана на търговецътъ да стане ковчежникъ

или митничаръ, а на занаятчията — да стане разсиленъ въ нѣкое учреждение или стражаръ въ нѣкоя митница.

Съставътъ на тази интелигенция е много пъстъръ. Тя происхожда отъ всичкитѣ мѣста, дѣто има българи, както отъ сегашното княжество, така и отъ Македония, отъ Едренската провинция, отъ Цариградъ, отъ Бессарабия и пр. Тия мѫжье сѫ получили образованието си въ всевъзможни разни училища: въ Цариградъ, въ Русия, въ Ромѫния, въ Австро-Венгрия, въ Германия, въ Швейцария, въ Франция, пò-рѣдко въ Англия, въ Италия или въ сѣверна Америка; да, азъ намѣрихъ хора, които сѫ се учили въ коллегиитѣ на Малта и Бейрутъ. Покрай тѣхъ има и въспитанници, които сѫ се учили само въ мѣстнитѣ домашни училища, както и нѣкои други почти самоуци. Повечето отъ тѣхъ прѣди освобождението сѫ били учители или търговци. Историята на мнозина отъ тѣхъ е чрезмѣрно пъстра, почти романтична. Между тѣхъ има хора, които сѫ биле заточавани, като опасни бунтовници, отъ Портата, дору въ Диарбекиръ, въ Сенъ Жанъ д' Акръ или пъкъ въ Африканския Триполисъ. Други отъ тѣхъ сѫ живѣели въ странство; като търговци въ Одесса, Виена или въ Англия; като турски военни лѣкари въ флотата, или въ разнитѣ гарнизони въ Босна, па дору въ Сана въ Арабия; като Английски чиновници по телеграфътъ въ Индия; като руски офицери на Кавказъ, още и таквизъ, които сѫ служили при французитѣ въ Алжерия или въ източна Азия. Най-голѣма е била емиграцията въ Ромѫния. Мнозина отъ тѣхъ бѣхѫ се задомили въ Цариградъ; тамкашната голѣма българска колония се разиде слѣдъ освобождението на отечеството имъ. По този начинъ потекоха многобройни бессарабци и българи изъ Русия за да се настанѫтъ на служба въ освободеното отечество, което на мнозина отъ тѣхъ бѣше отечеството само на родителитѣ имъ. Изобщо, наддѣля пò-младий елементъ; отъ чиновницитѣ пòвече отъ половината бѣхѫ пò-млади отъ тридесеть години.

Числото на нѣкогашнитѣ турски чиновници е чрѣзмѣрно малко: нѣколко юристи, цензори, телеграфисти, чиновници отъ правителственни фабрики, консулски секретари и пр. Покрай хората съ достоуважаемъ характеръ има и такива, които като настоящи „bandiera d'ogni vento“ умѣѭтъ твърдѣ скоро да обърщатъ кожухътъ си споредъ вѣтърътъ и сѫ отборъ екземпляри отъ старата византийска хитрость на евнухитѣ, която сѫ наслѣдили, види се.

Не малко е числото на ония хора, които сѫ служили въ Русия и въ Румѫния (Бесеарабия). Въ Русия — види се — прѣднамѣрено сѫ били повикани прѣзъ 1877 година на държавни служби български емигранти отъ всевъзможнитѣ разни отрасли.

Единъ отъ силнитѣ елементи сѫ нѣкогашнитѣ учители. Отъ това произлиза и оня извѣстенъ дребнавъ педантизъмъ на много импровизирани политици. Както у всичкитѣ ориенталски народи, така и въ България, лѣкаритѣ играѭтъ голѣма роль. Тѣхното влияние не е толкози чувствително, колкото е било въ гръцката революция, но въ Източна-Румелия тѣ рѣшително държахѫ първото мѣсто, па и въ Българската дипломация тѣ сѫ пакъ на чело. Извѣстнитѣ министри на външнитѣ дѣла Вълковичъ и Странски принадлѣжѫтъ на това съсловие и тѣ непрѣставатъ въ интерваллитѣ на политическитѣ си дѣятелности да нѣгуватъ здравието на домородцитѣ си. Мнозина сѫ свършили теологията въ гръцкитѣ или пъкъ въ рускитѣ училища, безъ да сѫ влѣзли въ духовно звание, както н. пр. министритѣ Бурмовъ, Балабановъ и Икономовъ. По врѣмето на освобождението бѣха твърдѣ малко юриститѣ, защото съ тази профессия неможеше да се направи кариера въ Турция. Па и туземни инжинери нѣмаше почти никакви; тѫзи отрасълъ на профессия бѣше пò-напрѣдъ

непристжпна за туземцитѣ, защото въ училищата имъ малко се прѣподаваше рисуванието.

Образованието е пò-вече или пò-малко непълно и повърхностно. Хора съ академически степени, съ исключение на лѣкаритѣ, сж въобще рѣдкость измежду пò-старата генерация. Та нѣмаше и потрѣба отъ много знание за домашенъ блѣсъкъ, па и училищата, било въ Русия или въ Франция, сè равно, бѣха доволно много снисходителни спрѣмо християнитѣ отъ Турция. За това е и съвсѣмъ малъкъ доктринаризъмътъ въ България. Тукъ има практически мъжье; учени теоретици би загубили главитѣ си въ хаосътъ на ново развивающий се държавенъ животъ. Никждѣ неможе да се почувствова толкози близко помежду си сгжстено влиянието на разнитѣ училища отъ образований свѣтъ. Въспитанницитѣ отъ теологическитѣ и педагогическитѣ училищавъ въ Русия сж повечето педантични, скромни и боязливи; а получившитѣ образованието си въ западнитѣ училища гледатъ пòвече на външноститѣ на културния животъ и радушно парадиратъ съ иноземнитѣ „termini techici“. Много изрядни мжжье има между ония, които сж получили свое домашно образование, полуавтодидакти, съ една жива жажда за знание и наука, съ желѣзно прилѣжание и съ двигателенъ патриотизъмъ. Като изрядно срѣдство за образованието на търговцитѣ сж послужили тѣхнитѣ пжтешествия въ странство.

Науката и литературата не сж освѣнъ прѣдмѣти, които служатъ още като луксъ за мнозина отъ българитѣ, защото тѣ, слѣдъ като свършатъ наукитѣ си, много малко се занимаватъ съ четение, съ исключение на вѣстницитѣ и на ржководства, потрѣбни за службата, и тъй, скоро губятъ контактътъ съ напрѣдъкътъ на свѣтътъ. Въ обществото на София вие лесно ще познаете единъ редъ хора, които сж черпали въспитането си отъ французскитѣ школи още отъ врѣмето на краля Лудвика Филипа и отъ русскитѣ — отъ врѣмето на царь Николая, и всичкитѣ тѣ стоятъ замързнали на точката, при която сж напуснали университетътъ. Да, азъ видѣхъ тамъ человѣци, наукитѣ по които, като нѣкой лошавъ лакъ, сж се забрисалъ отъ тѣхъ; но сжщеврѣменно намѣрихъ пъкъ други хора, не напусвали никоги България, но които сж се занимавали прилѣжно и които ме изнанадаха съ любознателнитѣ си запитвания върху нàй-отдалочени подробности отъ разнитѣ науки. Това обстоятелство започна сега да се измѣнява съ растящето влияние на младата литература, която прави очевиденъ напрѣдъкъ, и съ бързо усиливающето се множество на пò-млади и пò-добрѣ образовани мжжье.

Прибираньето чуждъ елементъ въ това общество е незначително. То се ограничава съ поединичнитѣ полу — или съвсѣмъ българизиранитѣ образовани Ромжни, Гагаузи, Ерменци, филибелийски полугърци или небългарскитѣ Бесарабци. Отъ чужденцитѣ на туземна служба малцина сж приели българско подданичество, съ раздаванието на което е компетентно ссамо народното събрание.

Чудесно е языкознанието на това общество. Ориенталецътъ е полиглотъ; всѣкой единъ, па било че той зналъ стотина думи или фрази само отъ нѣкой чуждъ языкъ, изговаря ги добрѣ и безбоязнено. Въ училищата, на пр. въ Цариградъ, изучванието на языци за практическати потрѣба има широко поприще. Турския языкъ е на мнозина съвсѣмъ познатъ, само знанието на арабската писменость е било, както и у самитѣ Турци, малко распространено. Въ разговора и сега още вплитатъ много турски пословици, обрати и термини. Знанието на новогръцкий языкъ, толковъ общеизвѣстния вечь въ търговскитѣ кржгове, е съвършенно занемарено; знанието му се ограничава само у ония мжжье, които сж живѣели въ Цариградъ, Пловдивъ и въ Солунъ, както и у старитѣ търговци, лѣ-

кари и учители, учившитѣ се още въ нѣкогашнитѣ полугърцки мѣстни училища и покончившитѣ пò-нататъшното си образование въ гърцкитѣ училищни заведения въ Букурещъ, Цариградъ или въ Атина. Общопознатъ е русский языкъ; всичкитѣ образовани мѫжье, па дору и обявенитѣ противници на русската политика, четѫтъ руски книги и периодически списания. Сърбски говорятъ мнозина отъ гражданетѣ по дунавскитѣ градове до Свищовъ, поради търговскитѣ сношения съ сърбия. Знанието на румѫнския языкъ е распространено отъ врѣмето на емиграцията. Между западнитѣ язици доминира знанието на френский языкъ; распространението му има да благодари отъ една страна на цариградското „евролейско“ общество съ неговитѣ дипломати, на роденитѣ Французи въ Пера и Галата („левантинцитѣ“) и на французскитѣ училища и мѣстнитѣ вѣстници, а отъ друга страна, — на прѣобладающето господство на сѫщий языкъ у висшето общество въ съсѣднитѣ държави — Румѫния и Русия.

Въ всѣки случай, обаче, знанието на френски е тъй прозваното *языка на драгоманитѣ* отъ „Сладкитѣ води“ на Стамбулъ. Италиянския пъкъ языкъ, който покрай Грѫцкия, едно врѣме господствуваше въ търговията на Востокъ, се пропѫди полегка-легка отъ французския отъ врѣмето на Наполеона I, но, при всичко това, този языкъ започва пакъ да печели отъ влиянието на съединената вече Италия. Английский языкъ стана извѣстенъ благодарение на Американскитѣ училища. Знанието на германския языкъ започна да се распространява пò-чувствително едва въ пò-новото врѣме чрѣзъ търговскитѣ сношения съ Вѣна и прѣзъ добиваното учение въ Австрия, Германия и въ Швейцария. Възпитанницитѣ отъ Русскитѣ школи, поради училищния тѣхенъ редъ, види се, сѫ най-малко познакоменитѣ съ чуждитѣ язици — нѣщо, което при извѣстното языкознание *на висшата Русска класса,* немалко бие въ очи; на пр. министритѣ Климентъ, Каравеловъ, Икономовъ, Теохаровъ и други не говорятъ освѣнъ Български и русски.

Земленното притѣжание е още твърдѣ скудно распрѣдѣлено и числото на „висшитѣ десяттисещници“ е много ограничено. Въ България е твърдѣ лесно да минувашъ за богатъ човѣкъ, защото при сѫществующата скудость на паритѣ може още съ малко пари да се върти добра работа. Отъ освобождението насамъ се показва че расте благосъстоянието, но то може лесно да се распилѣе при пò-дълготрайни войни и революции. По врѣмето на Турското владичество всѣкий грижливо потайваше своя имотъ, за да бѫде той запазенъ както отъ разбойницитѣ така и отъ хищничество на чиновницитѣ по данъцитѣ и по администрацията. И днесъ още малко се отличаватъ богатитѣ балкански скотовъдци и заможнитѣ селяни въ западнитѣ планински мѣста по облѣклото и по домакинството си отъ тѣхнитѣ пò-незаможни съсѣди. Па и чиновницитѣ живѣѭтъ много скромно, макаръ че получаватъ добри заплати. Повечето отъ политическитѣ водители сѫ бѣдни малодоволствующи се людье. При това, Българитѣ сѫ въобще честни хора. По държавното имъ съкровище до колкото азъ знаѭ, не сѫ произлѣзли никакви кражби; пò-рѣдкитѣ случаи на злоупотрѣбления пари сѫ се оказали съ паритѣ, вложени въ политическитѣ и сѫдебнитѣ канцеларии. Несправедливо се постѫпа съ Българитѣ, когато се обвиняватъ тѣ въ лакомство за пари; жаждата за имотъ е единъ естественъ резултатъ на бѣдствията отъ Турското управление, и на бурнитѣ врѣмена отъ 1876 до 1878 години, както е и послѣдствие на материалистическото направление, което владѣеше въ цѣлия народенъ битъ.

Неможе да се не признае патриотизъмътъ на Българитѣ. Съ стотини години се прѣзираше Българинътъ отъ всичкитѣ негови съсѣди, но това не попрѣчи за подиганието на националното му самосъзнание. Провира-

нието му въ масситѣ е най-голѣмий триумфъ на българското движение отъ послѣднитѣ двадесять години прѣдъ освобождението. Туй отечестволюбие се придружава и отъ единъ непоклатимъ оптимизъмъ, съ какъвто прѣкара този народъ критическитѣ си години отъ 1876 до 1878 и отъ 1885 насамъ. Младий народъ както и всѣкой младъ човѣкъ, твърдо вѣрва на щастието и на бѫдѫщето си. Както всичкитѣ малки народи съ новъ политически животъ така и Българитѣ сѫ много чувствителни спрѣмо чуждитѣ сѫждения; всѣко недуобрѣние причинява двойна болка, и всѣка похвала прави двойна услуга.

Българинътъ нерадушно развързва кесийката съ спечаленитѣ си съ потъ парици, но той умѣе да прави и великолѣпни подаръци. Това доказватъ многото блѣстящи завѣщани учрѣждения отъ патриотическитѣ мѫжье, които сѫ живѣели въ Русия и Румѫния, дѣто сѫ забогатѣли. Реалката въ Габрово се поддържа отчасти отъ фондътъ на Априлова; лѣкарьтъ Д-ръ Петъръ Беронъ († 1871) остави единъ фондъ отъ 400,000 лева за Български училища; търговецътъ Петъръ Кереметчиевъ отъ Търново завѣща 300,000 лева за степендии на учащитѣ се въ чуждестраннитѣ висши удилища; митрополитътъ Панаретъ остави всичкия свой имотъ за гимназия и за богословско училище въ Търново, и пр.

При всичко, че помежду тѣхъ, както и на всѣкѫдѣ, има и поединични храбри лѣнивци, но темпераментътъ на Българскитѣ политици и чиновници е лесноподвиженъ. Вие ще ги видите че съ една особенна леснотия и безъ специална подготовка да боравятъ съ разнитѣ служебни отрасли, па сега на послѣдне и съ самото ново за тѣхъ дѣло по направата на желѣзницитѣ; тѣ сѫ остри человѣкоиспитатели и иматъ едно твърдо чувство на служебна привязаность въ немирни врѣмена. Импровизираната сърбска война излѣзе сполучлива за тѣхъ, защотъ всѣкой, отъ министръ и началникъ па частитѣ, па до послѣдния селски коларь, испълни точно своята обязаность. Помежду планинскитѣ Българи и нѣкогашнитѣ емигранти има мнозина храбри мѫжье. Българетѣ сѫ въобще народъ порасналъ въ революции, войни и въ нужди, и привикналъ на катастрофи, лишения и на кръвопролития. Неще съмнение, че бурнитѣ врѣмена и занемареното тѣлесно отгледване сѫ повлияли противоположно на пб-слабитѣ натури; въ пб-добритѣ градски класси има многобройни хора нерѣшителни и нещастни страхопъзли.

И самитѣ обстоятелства неблагоприятствуваха за образованието на характерътъ. Едно много размножено свойство е завистьта, която е продуктъ на примитивното материално състояние и която много прѣчи на развитието на обществения животъ; много добри работи не се постигатъ, защото единия на другия не помага, или поради проста ненависть му развалял дѣлото. Не се гледа съ добро око даже и на това, ако нѣкой похвали нѣкого прѣзъ печатно слово; това ще му създаде неприятели.

Скорокипящий животъ на въстокъ не търпи никакво установено крѣпко придържвание у едно политическо направление. Впечатленията не сѫ тамъ толкози дълбоки, както сѫ у насъ. Не е нѣщо мѫчно за приетитѣ въ България политици съ леко сърдце да измѣнѭтъ образътъ на своето *вѣрую,* и по такъвъ начинъ мнозина отъ пб-важнитѣ у тѣхъ лица направихѫ безъ трудъ и въ кратко врѣме една цѣла стълба отъ измѣнечия на своя фронтъ. Въ края на царуванието на княза Александра I видѣхме неговитѣ нѣкогашни главни врагове като негови най-прѣданни привърженици а други пъкъ, отъ неговитѣ прѣдишни подкрѣпители и приятели да се числятъ въ лагера на неговитѣ противници или же да се намиратъ въ броя на равнодушнитѣ. Главнитѣ неприятели на генералитѣ Скобелева и Каулбарса въ камарата отъ 1882 и 1883 сѫ днесъ русски

партизани, а пъкъ, напротивъ, нѣкои отъ ония, които сега плѣтѫтъ неприятелство съ Руссия, обсипваха прѣдъ нашитѣ очи съ въсклицания русскитѣ генерали и дипломати. Съ повърхностьта на впечатленията е свързана и чувствителностьта на политическата память. Политический мѫжъ въ България се поглъща отъ настоящето положение на работитѣ и не мисли той пò-далеко, или пакъ радушно се обръща напрѣдъ или назадъ. Отъ това се извлича впечатлението, като че ли твърдѣ малцина съзнаватъ колосàлнитѣ промѣнения, станали въ разстояние на петнадесеть години отъ врѣмето на Мидхадъ-паша до принца Кобурга. Но личната память на Българитѣ е иначе почти пò-силна отколо нашата, освѣнъ ако дѣтето на природата не наддѣлява изобщо въ това културния мѫжъ, комуто всичко съ печатъ и перо се прѣдписва.

За начинътъ на животътъ въ България слѣдва да сѫществува още много разногласия въ избора — между подражанието на чуждото и придържанието до отечественната си национална лность. Сѣмейний животъ е редовенъ и нравственъ; повечето хора се женатъ много рано. Споредъ приетий въобша обичай на югъ, хората се срѣщатъ по улицитѣ и въ расходкитѣ: тамъ имъ ставатъ разговоритѣ. Гостиннический животъ, както у странитѣ, дѣто се пие бира, липсува; вмѣсто него тамъ се посѣщаватъ кафенетата и се преминува врѣмето въ громки разговори и въ обикновенна на страната адска дърволия. Пòвечето отъ срѣщитѣ имъ ставатъ вечерно врѣме въ частни кѫщи или въ крѫга на семейството съ чай и цигарети. Разговорътъ се върти около дневнитѣ произшествия, около историческитѣ въспоминания отъ послѣднитѣ врѣмена и се говори за мѣстни работи, за народни дѣла, за разни лица и пр. При такива случаи Българинътъ развива своя добърг талантъ за приказки, който е дарба на народитѣ отъ тѣзи страни. Госпожитѣ не се исключаватъ отъ разговоритѣ; турский обичай, да се зътваря женский полъ, не е заразилъ Българитѣ, съ исключение на ония градове, въ които християнитѣ сѫ съставлявали едно изчезвающе меншество. Българитѣ много обичатъ да се посѣщаватъ помежду си, особенно тѣ правятъ това по Великдень и по праздницитѣ на Рождество Христово, когато цѣлий градъ тръгва на поклонение отъ кѫща въ кѫща. Излизания вънъ отъ града на зелено ставатъ само при угощения подъ открито небо или на топлитѣ извори и до близскитѣ монастири. Гимнастическитѣ увеселения по обичая на нашитѣ страни още липсуватъ; има пристрастни ловджии и ѣздачи, но нѣма гимнастическитѣ и стрѣлковитѣ общества, клубоветѣ на туриститѣ, велосипеднитѣ и ѣздачнитѣ крѫгове. Въ мое врѣме въ София въ официалнитѣ крѫгове владѣеше една голѣма колегиялность; хората стоѭтъ въобще пò-близско помежду си, отколкото у нашитѣ многонаселени градове съ тѣхния комфортъ и етикети. Българитѣ сѫ едно самобитно общество, което може да расчитва на едно свое бѫдѫще, ако то се придържа твърдо у своя националенъ, простъ и естественъ характеръ.

Въ София и голѣмитѣ градове се забѣлѣзватъ и много безнравстенности. Туземни журнали често пѫти се оплакватъ отъ службогонитбени подкупничества, отъ политически и градски интриги, отъ отсѫтствие на наклонность къмъ духовна дѣятелность и отъ развален ъ животъ. Произникванието на подобни недостатки трѣба да се вземе прѣдъ видъ. Дѣлата на Турскитѣ чиновници неможеха да послужатъ като моделъ; специално за нравитѣ на турскитѣ и християнски ефендета въ резиденцията на Вилаетътъ — Русчукъ, се чуваха чудновати работи. Цариградъ и голѣмитѣ градове на Румѫния не сѫ и тѣ нѣкоя „Мастерска на добродѣтельта“. Съ приобщението на мѫжската младежь съ тия мѣста изникна нѣкой и другъ непатриахаленъ елементъ помежду патриахалнитѣ нрави на страна-

та. Въ София едни прокарватъ врѣмето си въ политически празнословия, други — по цѣли нощи не напусватъ картофорната масса, върху която, по румѫнския и русския образецъ, постоянно и до призори звънти златото и срѣброто, а пакъ други сѫ яко привързани на шумно — развеселенитѣ храмове на грациитѣ, които пълнятъ една по́-отдалечена часть на градътъ.

Покрай образованата нѣкогашна емигриция има и такава знаменита необразована. Румѫния бѣше прѣдъ освобождението прибѣжище на мнозина градинари, тухлари, малки търговци и занаятчии, които въ отечеството си бѣха прѣслѣдвани, и часть отъ тѣхъ —горски рицари. Туземний терминъ за названието на този родъ хора е „хъшъ". Отъ този „десперадосъ" състоеще главното стебло на нѣкогашнитѣ въстанически легии и най сетнѣ на доброволческитѣ дружини въ русската война. Тѣ образуватъ сега въ България покровителствуемата класса на съ медали украсенитѣ „борци за свободата", названа Опълченци или Поборници, настанени отчасти като единъ видъ римски ветерни съ подарени тѣмъ отъ държавата ниви и ливади; тѣ сѫ единъ родъ хора храбреци и ратоборци, — сѫщитѣ македонски харамии. Въ по̀-дълготрайни войни тѣ биха си спечелили едно по̀-видно политическо влияние, както паликаретата на Гърция съ тѣхнитѣ капитани отъ войнитѣ за освобождението.

Прѣвелъ отъ нѣмски **Д. Каранфиловичъ**

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Парижската съборна църква Св. Богородица (Nôtre Dame de Paris) часть II прѣв. Д. Х. Ивановъ. Съ 72 фигури въ текста. Издава К. Самарджиева въ Солунъ. 1891 цѣна 3 лева и 50 ст.

Викторъ Хюго е писательтъ, който, сравнително, е най-много познатъ на българската интелигенция, измежду всичкитѣ западно-европейски писатели. Той е даже билъ любимиятъ авторъ на нѣкои наши писатели; влиянието на духътъ на неговата поезия безъ мѫка може да се съгледа въ нѣкои произведения на новата българска литература. Това не е никакъ за чудене, защото Хюго половина вѣкъ всесилно е троиувалъ въ европейската литература и неговий творчески гений дълго е плѣнявалъ умоветѣ на маситѣ и на интелигенцията на цѣла Европа. Всяко негово произведение е имало многобройни прѣводи на всичкитѣ културни язици и е намирало всякога жедни и ентузиазмирани читатели, благодарение на обаятелната сила на фантазията му, на прѣлестьта на стила му, на смѣлостьта на мислитѣ, и хуманната идея. До колкото знаемъ, първо негово нѣщо, прѣведено на български, е повѣстьта му *Сиромахъ Клодъ* „(Claude Gueux") отъ г. С. Бобчевъ. Послѣ се прѣведе *Деветдесеть и трети година* отъ г. Ив. Ев. Гешовъ въ сп. „Наука," нѣколко стихотворения (отъ Ив. Вазовъ и К. Величковъ) въ Българската Христоматия, издани на Д. В. Манчова, а попослѣ — *Историята на едно прѣстѫпление*, *Клѣтницитѣ* и *Парижска Св. Богородица* — отъ г. Д. Х. Ивановъ. Послѣдний отъ тие романи, е току що излѣзълъ цѣлъ отъ печатъ. *Парижската Св. Богородица* е единъ отъ голѣмитѣ краеѫгълни камъне на зданието на романтическата школа, създа-

дена отъ Хюго като противодѣйствие на класическата. и най-силното изражение на неговата творческа фантазия и висока художественна живописна мощь. Въ тоя романъ Хюго ни раскрива въ поразителна яркость и релйефность животътъ и нравитѣ на най-тъмната епоха на срѣдний вѣкъ и възсъздава тогавашното грубо, фанатично и полуварварско общество. Главниятъ стожеръ, около който се въртжтъ всичкитѣ дѣйствия и картини на романа, е любовьта на единъ дяконъ и на единъ уродъ, Квазимодо, къмъ циганката Есмералда. Тукъ Хюго е изразилъ своята мощь на психологъ — аналитикъ до една висока степень. Романътъ е крайно увлѣкателенъ и сцениченъ, както сж всичкитѣ романи на Викторъ Хюго, и приковава до послѣдната страница вниманието на бълг. читатель. На това способствова още и гладкиятъ и равенъ прѣводъ, естественното и свободно течение на фразата, и ясностьта, качества, които отбѣлѣзватъ и другитѣ прѣводни трудове на г. Иванова. Но заедно съ добринитѣ, *Света Богородица Парижска* пази и тѣхнитѣ недостатки: и тука това голѣмо изобилие отъ галицизми, турцизми и руссизми; особенно русизмитѣ така пълнатъ книгата, щото ти се иска да повѣрвашъ, че тя е прѣведена отъ русски, а не отъ оригинала! И тукъ тая очевидна бързина въ прѣвождането, отъ която остая една стъпка до нехайството, (тая чърта, особенно поразява въ прѣвода на „Les Miserables“.) Но вопрѣки тие недостатки прѣводитѣ на г. Иванова стожтъ неизмѣримо пò-високо отъ стотина други въ нашата книжнина и тѣ изобличаватъ обладание на литературно образование и на забѣлѣжителна леснотия на перото.

Една дума за названието на романа „Nôtre Dame de Paris“: то би трѣбвало да бжде: *Света Богородица Парижска,* или ако щете, *Парижската Свега Богородица*, а не както е сега („Парижската съборна цьрква св. Богородица“). И въ пай-добрия русски прѣводъ е: *Парижская Богоматерь.* Тоя пжть г. Ивановъ не бѣ щастливъ, както съ „Les Misérables“, които прѣведе до немай-кждѣ сполучно съ *Клетницитѣ.*

Книгата е иллюстрирана съ нѣколко фигури въ текста, но твьрдѣ зацапани.

Ние горещо прѣпоржчваме *Света Богородица Парижска,* като единъ отъ рѣдкитѣ хубави романи, свѣстно прѣведена на языка ни.

Хамлетъ, трагедия въ 5 дѣйствия, отъ Шекспира. Прѣвелъ и издава Т. Ц. Трифоновъ. Руссе, 1891, цѣна 2 лева и 50 ст.

Името на г. Трифонова най-често хвана да се появява въ нашата прѣводна литература. Както сж забѣлѣжили читателитѣ, изборътъ на г. Трифонова е падналъ прѣимущественно на творенията на Шекспира, съ който се е наелъ да запознае българската публика, въ най-прѣкраснитѣ му трагедии. За да се нагърби человѣкъ съ така трудна задача трѣбва да е въодушевенъ и проникнатъ първо: отъ силното обаяние на мировата и джлбока Шекспирова поезия, и второ: да се чувствува приготвенъ и силенъ за да излѣзе на глава на такъвъ единъ подвигъ. Ние трѣбва да вѣрваме че първото сжществува у г. Трифонова: той даже прави рискътъ да издава на собственни срѣдства прѣводитѣ си. Колкото за второто условие, дали го притежава напълно, ние сме принудени да се произнесемъ не до тамъ утвърдително. Принудени сме, при всичкото ни желание да насьрдчимъ горещо г. Трифонова, да констатираме, че „Хамлетъ,“ въ много отношения стоящъ пò-високо отъ другитѣ му Шекспирови прѣводи, запазилъ е, за жалость, масса отъ тѣхнитѣ грѣшки противъ языка и противъ добрия вкусъ.

На пр. г. прѣводачьтъ би могълъ да ни пощади отъ подобни грозни изопачавания на языка, или нечистотии:

Стр. 44:

Очитѣ ти, като звѣзди небесни,
Би *пъкнжли* (испъкнали?) отъ своитѣ мѣста.

Стр. 105:

Погльй: надъ майка ти се ужасъ носи.

Стр. 130:

Въ искуството да владамъ мечь и *шпага* (?)

Стр. 131:

Лаерте, милъ ли е баща ти,
Или си скърби ти, като на платно
И безъ сърдце?

Не се разбира. А у Шекспира е така: „Лаерте, обичашъ ли баща си? Или скръбьта ти е само подобие на скърбь? Сичко — лице, никакъ сърдце!"

На сжщата страница още:

Азъ зная, *любовьта твори врѣмето. . .*
Правдивъ, озлобенъ, безъ да се догади.
Рапирата той нѣма да прѣгледа
И лесно ти, *въ незабѣлъжна примна,*
Съсъ *острий връхъ рапирата ще земешь.*

Върволици отъ неразбранщини.

Стр. 153:

Жемчужината, (вмѣсто: бисерътъ) Хамлете, е твоя.

Стр. 155:

У тебе е *измѣнната рапира.*

Вмѣсто: У тебе е издайническата, или коварната сабя.

Много сж подобни грѣшки въ прѣвода на „Хамлета" Ние се коснахме повече до лексическитѣ; невѣрности съ оригинала сжщо ги има, но мѣстото не ни дозволява да ги цитираме. Г. Трифоновъ, би могълъ, мислимъ, да избѣгне, както първитѣ, така и вторитѣ, ако обработеше подлъшко врѣме прѣвода си, който въобще, отива доста гладко и цѣли сцени има хубаво искарани, което доказва, че му иде отъ-ржки. Да, бързалъ е много прѣводачътъ, и сбъркалъ е. Ако сждимъ по датитѣ, които сж на корицтѣ и подъ прѣдговорътъ на книгата, трѣбва да мислимъ, че тя въ едно врѣме се е прѣвождала и печатала! Старото педантическо изрѣчение на Буало: „Vingt fois remettez vôtre ouvrage sur le metier" е още много умѣстно да бжде наумѣвано на нашитѣ български литератори и особенно прѣводачитѣ, това трѣбва толкосъ повече, когато иматъ работа съ гениалнитѣ Шекспирови произведения. Самъ г. Трифоновъ въ прѣдговора си, дѣто наивно нарича Шекспира „знаменность" (?) ни учи че „*нито една отъ Шекспировитѣ драми не е била расчепквана съ такова внимание, нито за една негова пиеса не е било писвано толкова на всевъзможни языци, колкото за „Хамлета". Положително може да се каже, че всякой редъ въ нея е билъ издебнатъ притълкуванъ, обмисленъ и прѣброенъ (?)* Ако е така, то г. Трифоновъ много лекомисленно и невнимателно се е отнесълъ къмъ величайшето Шекспирово творение, та ни го поднася въ недодѣланъ видъ на български.

Книгата, доста изящно издание, е иллюстрирана съ образа на Шекспира и съ нѣколко картинки къмъ текста. Те сж твърдѣ примитивна работа и наумѣватъ картинкитѣ въ нѣкогашната книга: *Мудрія хитрости височайшаго Бертолда.*

При всичко това „Хамлетъ“ заслужва да се прѣпоръчи на българската публика, която ще може доста пакъ да се наслади отъ първото запознавание съ най-хубавата драма на поета.

Баташкото кланье. Трагедия въ IV дѣйствия, отъ А. Шоповъ. Издава книжарницата на А. Шоповъ въ Станимака. Пловдивъ 1891 година цѣна 1 левъ.

„Тоя слабъ, съ *неособенно книжовно достоинство,* трудъ, ако и да надминуватъ силата ни, нъ горчивото минало, оная страшна, жива трагедия. която се изпречва, като страшилище прѣдъ очитѣ ни, прѣдъ която неволно треперамъ, когато си наумя за нея, накара ме да се заловѫ съ такава тежка работа.“

Тие нѣколко редчета, извадени изъ прѣдговора на книгата, освѣтляватъ харно както авторскиятъ обликъ на г. Шопова, така и цѣльта която е прѣдизвикала написването ѝ. Освѣнь Скайлеръ, Макъ-Гаханъ, двама чужденци, никой у насъ не е писвалъ за Батакъ. А Баташката трагедия която разлюлѣ вселената съ екотътъ си, има величайше значение въ сѫдбинитѣ на Българскй народъ; на тая кървава трагедия почиватъ най-скрититѣ основи на новото политическо здание, косто се нарѣче „Свободна България“. Безъ ужаситѣ на Батакъ немислима бѣше русско-турската война; безъ Батакъ химера ставаше нашето освобождение. Бѣше нуждна една катастрофа, като баташката, за да издаде Провидѣнието декратътъ си за разсипването на Турция. Като удобряваме намѣрението му да ни прѣдаде личнитѣ си въспоминания за клането въ Батакъ, отъ дѣто е родомъ, ние съжаляваме, че г. Шоповъ *) не є ни ги прѣдалъ въ нѣкоя попроста форма, като записки или историческа статийка, а се е наелъ да ни пише трагедия—нѣщо косто съвсѣмъ не е по силитѣ му. По тоя начинъ нито просвѣтената публика, нито историографътъ на описаното събитие нѣма нѣкаква полза да извлѣчѫтъ отъ *Баташкото клане.* Сбъркалъ е много г. Шоповъ.

Георги

Приеха се въ редакцията и слѣдующитѣ нови издания:

Европейска библиотека. Отъ (изъ?) рѣчитѣ на Викторъ Хюго до изгонването му. Книга I прѣводъ и издание отъ Ян. А. Енчевъ Свищовъ 1891 цѣна 50 ст.

Военно-углавно право, часть I и II (Курсъ за военното училище). Съставилъ Майоръ Георги В. Агура София, 1889—1890 г.

Русская мысль, Ежемѣсячное литературно-политическое издание, мартъ: редакторъ-издатель В. М. Лавровъ. Москва 1891.

Начала отъ политическа икономия, отъ Емилъ Де Лавле, прѣ. отъ френски Г. С. Писановъ. Търново 1891 цѣна 3 лева.

Отчетъ на бълг. народна банка за 1890 год. София, 1891.

---

*) Читателитѣ не трѣбва да го смѣсвтъ съ извѣстниятъ нашъ писатель г. А. Шоповъ, бившиій секретарь на Екзархията

Критика, мѣсечно списание, априли, книжка II редакторъ К. Кръстевъ, издание и печатъ на Д. В. Манчовъ, Пловдивъ 1891.

Трудъ, литературно-научио списание ноемврии 1890 г. книга IX Търново 1891.

Свѣтлина, журналъ за наука, искуство и индустрия, брой 2 редакторъ-издатель Іорданъ Михаиловъ София, 1891.

Периодическо списание на българ. кн. др. въ София. Подъ редакцията на В. Д. Стоянова — година седма книжка XXXVI, Срѣдецъ 1891.

ВѢСТИ.

Das Fürstenthum Bulgarien. При цѣлий редъ сериозни свои трудове по изучването на България, г-нъ Д-ръ К. Иричекъ иде да прибави и новъ единъ на нѣмски езикъ, подъ названието: „Das Fürstenthum Bulgarien“ *(Княжество България)*. Това е една огромна книга, дѣто България е прѣдставена въ всичкитѣ отношения, и то по начинъ най-подробенъ и по възможности вѣренъ Книгата е украсена съ една малка, но хубава карта на княжеството, и съ множество изображения на български типове, носии и мѣстности. *Княжество България* е отъ голѣмъ интересъ за насъ и ние бихме желали да вивидимъ тая книга пò-скоро прѣведена на языка ни,*) както и прѣдшествующата я „Césty po Bulharsku“ *(Пътувания по България)* обнародвана пò-лани отъ сѫщий авторъ, на чесски.

Турската литература. Въ най-новий випускъ отъ *Всеобщая исторія литературы* на В. Корша, намираме доста любопитенъ очеркъ на турската литература. Оказва се, че и днесь поезията на турцитѣ запазва еротически и сладострастенъ характеръ, и жената, която не играе никаква роля въ обществото и въ живота на турцитѣ, държи първенствующе мѣсто въ поезията имъ. Много романи се прѣвождатъ и отъ френски, особенно на писатели отъ родътъ на Дюма, Монтепена; а оригиналниятъ романъ е рабско подражение на френския. Политическитѣ вѣстници, обаче, стоѭтъ на пò-самобитна и трѣзвенна почва, и при всичкитѣ цензурни спънки и мѫчнотии, може да се каже, че не падатъ пò-долу отъ европейскитѣ.

Бѫдѫщий романъ на Зола. Парижский вѣстникъ „Figaro“ съобщава, че бѫдѫщий романъ, надъ който сега работи Емилъ Зола, ще се нарича: „La Guerre“ *(Войната)*. Тоя романъ, който ще е и послѣдниятъ отъ цикльтъ на „Rougon-Maquart“ (Histoire naturelle et sociale d'une famille sous le scond empire) е посветенъ исключително на френско-прусската война. Съ тая цѣль Зола е посѣтилъ нарочно всичкитѣ мѣста, бивши театри на военнитѣ събития. съ които се свързва дѣйствието въ романа, за да събере необходимий исторически материалъ и документи за съграждане скрьбната си епопея. — Тя ще се свърши съ разгромътъ на Комуната въ Парижъ, дѣто умиратъ и героитѣ на романа — два френски войника, приятели, които

---

*) Въ настоящата книжка даваме едно извлѣчение отъ нея: *Българското общество.* Р.

се убиватъ единъ други, безъ да знаятъ. Тоя романъ е единственний отъ всичкитѣ романи на Зола, дѣто не играе роля никаква жена. Това дава основание да се мисли, че ще липсватъ изъ него и циническитѣ страници, които тъй зацапватъ и популяризиратъ всяко творение на знаменитий глава на натуралистическата школа въ Франция.

Ж. Сулари. Умрѣлъ е французский лирически поетъ Жозефенъ Сулари. Той е авторъ на множество сбирки отъ стихотворения, които главно блѣщѫтъ съ крайно придирчивата техническа отдѣлка и гладкость на стиха. Той е авторътъ на деликатното стихотворение: „Deux corteges“ *(Двѣтѣ шествия)*, което фигурира, като образцово, почти въ всяка френска христоматия.

Прѣводи изъ бълг. литература на чужди язици. Явили бѣхме пò-прѣди, че г. Страусъ, маджарски филологъ и кореспондентъ на вѣстникъ „Nemzet,“ е прѣвелъ на маджарски голѣмо количество наши народни пѣсни. Учимъ се сега, че отъ сѫщий била вече прѣведена на маджарски и *Руска*, драмата на Ив. Вазова, съ нѣкакви сценически измѣнения, и „Прѣдставлението на Геновева“ глава отъ романътъ *Подъ Игото*. Прѣведена е сѫщо на словенски повѣстьта *Немили — Недраги* на И. Вазова.

Театралната цензура въ Франция. По поводъ скандалътъ произлѣзълъ по случай прѣдставлението на „Термидоръ“ драмата на Сарду, г. Антоанъ Прустъ, депутатъ, а пò-прѣди министръ на просвѣщението въ Фрацция, е подалъ едно прѣдложение въ камарата за унищожението на цензурата, която сѫществува за театралнитѣ пиеси. Французското народно събрание, прѣди да се произнесе по въпроса, обърнало се къмъ директоритѣ на театритѣ и къмъ първокласнитѣ френски писатели да явѫтъ своето мнѣние върху нуждностьта на театралната цензура въ Франция. Голѣмото болшинство се произнесло противъ цензурата. — Между малцината други, и Дюма синъ, който е драматически писатель по прѣимуществo, отговорилъ че не е противъ сѫществующата цензура, защото я намира твърдѣ мека и снисходителна.

Bulharska literatùra. — Въ литературната притурка на ческий вѣстникъ Narodni Listy отъ 14 априлий е публикуванъ доста подробенъ очеркъ на новѣйшата литература българска, написанъ отъ Йосефъ Карасекъ. При оригиналнитѣ нѣща, авторътъ е изредилъ и пò-виднитѣ прѣводи на български изъ западноевропейската и славянскитѣ литератури. Той прави доста внимателенъ прѣгледъ и на периодическата литература, специално на *Сборника* на Мин. на Нар. Пр., *Денница*, *Библиотека Св. Климинтъ*. Въобще, отъ край-врѣме чешката литература най-отъ близо и най-съчувственно слѣди за напрѣдъка, който българитѣ правятъ въ сферата на културний животъ.

Словенското дружество Св. Мохоръ г. Безеншекъ, прѣподаватель на степографията въ пловдивската мѫжка гимназия, е приготвилъ наученъ трудъ (на словенски): „България и Сърбия въ георафическо, етнографическо, историческо и економическо отношение“. Тая интересна книга, която е богато иллюстрирана, ще бѫде издадена отъ словенското литератур-

но дружество *Св. Мохоръ* въ Цѣловецъ (Klagenfurt), което брои 50,000 членове. Въ такова количество екземпляри ще се печата и г. Безеншековата книга. Чини ни се, че до сега още никоя книга за България не е била напечатвана въ 50,000 екземпляри!

——

Б. Шкорпилъ. Съ удоволствие се учимъ че „Централната Дирекция на императорский архэологически институтъ" въ Берлинъ (Institutum archaelogicum Imperii Germanici) е избрала за свой членъ познатий нашъ геологъ и археологъ г. Шкорпила, прѣподаватель въ Софийската мѫжка гимназия.

——

Фелдмаршалъ Молтке, който се помина миналий мѣсецъ, е авторъ и на нѣкои исторически трудове, които по своитѣ достойнства, стоѭтъ твърдѣ високо. Между другитѣ, ние ще упоменемъ само оние, които се отнасятъ до балканский полуостровъ: *Писма за събитиятъ въ Турция отъ 1835—1839 година. Руссо турската война прѣзъ 1828—1819 год.* — Въ послѣдний трудъ се намира твърдѣ поетическото описание на Розовота Долина, прѣзъ която му се е случило да пѫтува, въ врѣме на своето служение въ турската армия. То е прѣведено и напечатано, както може да помнатъ много отъ читателитѣ, въ Цариградското списание *Читалище*. Молтке е извършилъ и нѣкои твърдѣ важни картографически работи, като *Картата на Цариградъ и на Босфора; Картата на Мала Азия* и пр.

——

25 годишний юбилей на Ромѫнската академия. На 2 априлий е отпразднувано въ ромѫнската столица, съ чрѣзвичайна тържественность 25 годишнината отъ основанието на *Ромѫнского книжовно дружество,* прѣвърнато по-послѣ въ *Ромѫнска академия.* Тържеството се е открило отъ самия краль, който въ прочувствоване рѣчь изброилъ заслугитѣ на академията въ подиагането ромѫнската култура. Подиръ словото на прѣдсѣдателя на академията, ромѫнската кралица, която се ползува съ общеевропейска извѣстность като поетка и философка (подъ псевдонимътъ *Карменъ Силва*), прочела една своя повѣсть, на която сюжета билъ зетъ изъ войнственний животъ на древнитѣ даки, завоевани отъ императора Траяна. Публиката ѝ рѫкоплѣскала въодушевенно. Единъ хоръ отъ 120 души е испѣлъ знаменитата кантата на поета Александрѝ: „Ginta Latina" (латинското племе). Дѣятелностьта на ромѫнската академия е била твърдѣ широка и плодотворна и е дала голѣмъ потикъ на ромѫнската наука и книжнина. Отъ едно скромно литературно дружество това учреждение е достигнало до значението на главно огнище на образованностьта у ромѫнский народъ, който справедливо се гордѣе въ академията си, като съ една национална слава.

Какво станахѫ надеждитѣ, които се градяхѫ на нашето многословуто българско книжовно дружество? Ще ли то най-сетне да съзнае призванието си или ще продължава да плѣсенясва въ летаргически сънь?

Ц-въ.

ГОДИНА II ЮНИЙ 1891 КНИЖКА 6

ДЕННИЦА.

ТЪМЕНЪ ГЕРОЙ.

расказъ

отъ И. Вазовъ.

I.

Ненко се върна късно у тѣхъ си. Той и тая вечерь си идеше намръщенъ и оклюхналъ. Младъ човѣкъ още — той мязаше на старецъ: станъ наведенъ, чело набърчено отъ грижи, погледъ убитъ и смутенъ, а ходъ тежъкъ и провлѣченъ, като на боленъ човѣкъ; лицето му носеше строгъ, несимпатиченъ и грубъ отпечатъкъ, какъвто даватъ дълговрѣменнитѣ кахъри или всегдашната раздражителность. Той се скара́ на дѣцата, които крѣщяхѫ на двора, и влѣзе въ една отъ двѣтѣ staички, въ дъното му. Тамъ бѣше запалена вече газева ламбица. Въ ѫгъла лѣжеше една жена съ още младо, но испито лице. До нея момиченце въ съдрана роклица подаваше ѝ въ прьстена паница нѣщо да пие.

Когато лѣгналата видѣ Ненка че влѣзе, тя си поисправи главата и попита съ слабъ гласъ:

— Какво е, Ненко?

Ненко хвърли шапката си, сѣдна тежко на ковчега и подпрѣ мрачно главата съ рѫцѣтѣ си, безъ да отговори на жена си.

Тя разбра онова, което питаше.

— Та нищо пакъ? пошушна тя болезненно.

— Какво си? попита той рѣзко, като стана.

— Пакъ тъй, отговори жена му.

— Не усѣти ли нѣщо отъ тоя лѣкъ?

— Не. Не сме купували, Ненко.

Ненко се обърна гнѣвно къмъ момичето:

— Дѣло, нали ти дадохъ левъ, кѫдѣ го дѣна? Дъщеря му измънка нѣщо, па се прозълзи.

— Слушай, Ненко, не се сърди, продума болната прѣблѣднѣла; — Ний купихме хлѣбъ съ половината левъ, защото, нали знаишъ?... дѣ-

цата неможешъ да ги прѣдумашъ. . . . А съ другото купихме гáзецъ и сапунъ. . . . .

Ненко се отвърна отъ жена си; люта мѫка се изрази по лицето му. Той закрачи изъ стаята съ очи втренчени къмъ земята.

— И утрѣ пакъ пари трѣбатъ. . . Осемъ гърла — и нито счупена пара нѣмамъ, избъбра той.

— Майчице! испъшка болната. . . какво да ги правѧ тия. . . Утрѣ пакъ като ревнатъ да ядѫтъ. . . Додѣ имаше здраве — работеше се, та що-годѣ. . . Сега и азъ съмъ се тръшнала — какво ще се прави, не знаѭ. . . Вижъ, Ненко, вижъ . . . като те гледамъ сé така угриженъ, че и азъ нѣма да се дигнѫ. . . Вижъ, вижъ, Ненко!

— Какво да видѫ, Ано? Става толкова врѣме хлопамъ по хилядо порти — нищо. . . Трудú се и бай Филипъ да ме тури на бачътъ — други се намѣсти. . .

— Какво ще ти чини бай Филипъ? Еснафъ човѣкъ. Ти голѣмцитѣ дръжъ, Ненко. . . Иди пакъ при господинъ Хайкова.

Ненко се намрѫщи — При Хайкова? нѣма да идѫ вече: — сé „би-щемъ и видѣ-щемъ“ колчимъ идѫ да го помолѭ. . . . Грижа го е много. Азъ му бѣхъ потрѣбенъ когато трѣбваше депутатъ да го избираме. . . Тогава какво не ми врѣче, само да съборимъ Стояна Кунчовъ! А сега? . . Сиромахътъ и Господъ го забравя.

— Иди утрѣ пакъ, настоя жена му. . . Той и на менъ бѣше казалъ, че ще се потруди за тебе. . . Той ще може, голѣмецъ е.

Ненко си тури шапката и се запѫти къмъ вратата.

— Кѫдѣ сега?

— При бай Филипа пакъ, той е сега на дюкяна. . . Щѫ му искамъ пари на заемъ. Утрѣ трѣбватъ за лѣкъ и за едно-друго.

— Боже, поживи тоя човѣчецъ, че ни пригледва, че има милость. Като синъ те има, Ненко.

— Досрамѣ ме, Ано, и при бай Филипа да ходѫ. . . Сé го лъжѫ, че ще му се исплатѫ, че днесъ утрѣ щѫ намѣрѫ работа. . . И той пакъ дава. . . Казвамъ ти, срамъ ме е вече. Но ти трѣбва да се цѣришъ. Щѫ примижѫ и сега. . . па послѣ дяволитѣ да ме зематъ.

И Ненко искокна па вънъ.

II.

И наистина, тежко бѣше положението на тоя човѣкъ. Ненко бѣше сетенъ сиромахъ. Да бѣше самичъкъ, тая дума не би била на мѣстото си у насъ: една душа какъ да é, нахраня се; но Ненко имаше многобройна челядь: шесть дѣца, отъ които най-малкото на петь мѣсеца, и майката болна — пакъ отъ толкова врѣме насамъ, вслѣдствие на добиването. Тие шесть дѣца искахѫ да ядатъ заранъ и вечерь — всѣки день — безъ да иматъ всѣки день да ядѫтъ; болната неможеше нищо да хване, и не оздравяше. Казватъ че теглото ни е пó-леко, когато го спо-

дѣлятъ и други; вѣрното е, че нѣма мжка пó-ужасна за единъ баща въ положението на Ненка. Единъ редъ несполуки въ живота бѣхж докарали Ненка до тая печална крайность. Дребенъ, но честенъ търговецъ прѣди русско-турската война, той биде съвършенно разсипанъ прѣзъ нея, както хиледи и хиледи българи въ Тракия. Подиръ свършването на войната, той се задоми въ полуразрушений си роденъ градъ, който нещя да напустне вече. Тамъ залавя разни търговии, занаяти и работи, но въ всичко се опари, всичко му вървеше на поразия, и отъ година на година сé риташе назадъ додѣто му хвъркна нищожния капиталецъ. Лани той затвори бакалничката, която му остави и единъ дългъ на бай Филипа. Отъ тогава той е празенъ и търси нѣкаква службица за да се помине той и челядьта му.

— Въртяхъ, сукахъ — не би; пакъ служба ще ме опере. Голѣми търговци сторихж като мене — зарязахж търговия и се заловихж за мѣсечинитѣ, казваше си Ненко.

И търсеше служба. Най-напрѣдъ търсеше разсиленъ да влѣзе въ нѣкоя канцелария (той бѣше малограмотенъ и пó-високо не диреше), послѣ се помжчи да се настани служитель въ нѣкоя митница, или нѣйдѣ на станция, па най-послѣ стана благодаренъ и да го турать на бариерата, да наглежда за *бачътъ;* но никждѣ мѣсто за него не се отваряше. Истина, дваждъ бѣ подушилъ праздно мѣсто за служба на разсиленъ, но когато се бѣши прѣдставилъ да я иска бѣхж му отговорили че немогжтъ да го приематъ, защото не е „поборникъ.“ — Изгорѣлъ съмъ! отговори той, но напраздно... И така той ходеше празенъ повече отъ година и половина вече въ безплодно тъпчене праговетѣ и тропане по портитѣ — за служба. Всѣки день наложението му ставаше пó-тежко; най-напрѣдъ оскудията, послѣ нѣмотията, проникнахж изъ сичкитѣ врати и прозорци на кжщата му. Жена му денѣ и нощѣ прѣдеше, като една машина, и само отъ дребната печалба отъ прѣждата се хранеше кжщата; но отъ петь мѣсеца тя легна болна, па и до днесь — и гладътъ дойде на гости... Ненко по цѣлъ день липсваше изъ кжщи и само кжсно вечерь се връщаше съ едно чело натоварено отъ сърдити бръчки и черни облаци. Дѣцата се омълчавахж щомъ се подадеше баща имъ Тѣ му се виждахж, като малки мжчители и тирани — пратени отъ Бога за негово наказание, па които гърлата вѣчно зѣяхж да ядятъ, а той имъ се виждаше, като плашило съ намржщениятъ си образъ, и на всички кжщата бѣше черна и прилична на тъмница, която ги притискаше и душеше съ голитѣ си стѣни, но отъ която не можяхж да се отървжтъ. . . .

III.

Щомъ забѣлѣжихж, че баща имъ излѣзе, дѣцата шумно се втурнахж вжтрѣ при майка си съ по коматъ въ ржцѣ. Боси, дрипави, съ поблѣднѣли лица, тѣ ръвахж гладнишки хлѣбеца; тѣ наобиколихж майка си и се вглеждахж невинно — очудено и тжжно въ испитото ѝ отъ дълго боледуване лице. Тя бѣ замижала и се унесла като въ дрѣмка. Одевѣш-

ниятъ тежъкъ разговоръ съ мжжа ѝ, въ който дѣйствителностьта се раскри пакъ прѣдъ очитѣ ѝ въ сичката си безутѣшность и безпомощность, я растрои силно и умори. Тя търсеше сега да си почине, при всичко, че немирнитѣ дѣца правяхж шумъ въ стаята. Дѣла шъташе нѣщо ту вънъ, ту вжтрѣ, но не вечерята тъкмеше тя за баща си — той не ядеше въ кжщи отъ какъ бѣ лѣгнала болна жена му. Макаръ оше и малка, нуждата я отъ рано научи на трудъ и грижи, и тя бѣ поела сички кжщни грижи, гледаше болната, ходеше по пазарь и до аптеката, и носеше на Соломона евреина едно по друго послѣднитѣ сждове и покжщнини. . . . Но оголѣлата кжща и опустѣлитѣ полици показвахж, че отдавна нѣмаше вече какво да се носи и продава. . .

Изъ единъ пжть дѣцата се омълчахж и исхвръкнахж изъ кжщи. Тѣ чухж че вратнята се хлопна и че баща имъ трѣбваше да иде. Наистина, Ненко се връщаше съ едно вързопче въ ржка. Чудно нѣщо, лицето му сега бѣше съвсѣмъ друго: една блага усмивка го освѣтляваше, то отдавна не бѣше така привѣтливо и добро.

— Анке, заспа ли? попита той болната.

Тя отвори очи и тутакси забѣлѣжи изражението на физиономията му. Тя се подпрѣ на лактитѣ си и се поиздигна на возглавницата.

— Добра е работата, каза ѝ той.

— Какво? Бай Филипъ? запита развълнувано жена му.

— Бай Филипа видѣхъ, но прѣди да идж при бай Филипа срѣщна ме господинъ Хайковъ и ми каза, че нарочно ме дирилъ днесь да ми обади, че ми намѣрилъ служба, сигорно, та утрѣ да се явж въ полицията.

Лицето на болната свѣтна.

— Каква служба, Ненко?

— Жандаринъ! отговори Ненко.

Той произнесе тая дума безъ въодушевление. Очевидно, че не му бѣше по воля тая служба: той не бѣше нито дирилъ, нито мислилъ жандаринъ да става.

И по лицето на жена му, заедно съ радостьта се изобрази очудване.

— Господинъ Хайковъ тая работа можалъ да сполучи за мене, прибави Ненко: отъ търговецъ жандаринъ; щж приемж, какво щж правж, нѣма да идж да крамъ. . . . Слава Богу и това че се намѣри. . . .

— Света Богородичке, сполай ти пакъ, избъбра Ана, като се прѣкръсти трогната.

— Дѣ сж малкитѣ? Нека дойдхтъ да вечеряме сички заедно, купилъ съмъ едно дружко, каза Ненко, като развързваше кърпата.

— Хж, Дѣлке, повикай ги сега, малкитѣ оние чапкжни . . . . . .

Отъ много мѣсеци Ненко не бѣше се усмихвалъ въ кжщи и не бѣше казалъ ласкава дума на дѣцата си. Сега, като се усмихваше и нему сждбата, добритѣ чувства и бащинската нѣжность пакъ заговорихж въ неговото естественно добро сьрдце. Дѣцата съ очудени очи, овлажнѣли отъ дѣтинска безконечна радость, наобиколихж баща си, който пръвъ

пжть, вмѣсто груби погледи или плѣсници, раздаваше имъ кротки усмивки... Доброто прави добъръ човѣка. По едно тайнственно психическо въздѣйствие, и майката изведнажъ се сѣти пó-добрѣ. Тя зе участие въ вечерята и пи съ голѣмо наслаждение чашка хубаво винце, което Ненко прати Дѣла да купи. Ненковата кжща тая вечерь свѣтеше отъ обща и задушевна радость; надеждата, наконецъ, бѣше гостянка тука.

IV.

Новата служба, колкото и да не бѣше по сърдце и по характера на Ненка, намѣри въ него разбранъ и дѣятеленъ испълнитель. Той съзнаваше, че тая служба бѣше неговото спасение, и спасението на семейството му; за това той я прѣгърна съ горещина, и почти съ любовь.

Началството забѣлѣжи скоро пъргавината и досѣтливостьта му, и пó-важнитѣ поржчки възлагаше на него. И инакъ Ненко се съживи, ободри и измѣни: лицето му се изесни и подмладѣ, очитѣ загледахж живо и самоувѣренно. Тъмно-жълтеникавата жандармска форма му прилѣгна и стоеше красиво на исправената сега снага. Дѣцата му съ възторгъ се спущахж на него, за да му пипатъ чървенитѣ екселбанти, и да му повдигатъ тежката сабя, когато той наминеше у тѣхъ си. Тѣхната радость бѣше неисказанна, дѣто гледахж баща си въ такива шарени „капитански“ дрѣхи. Ана и тя скоро-скоро захвана да оздравя, тя вече можеше да походва изъ кжщи и да похваща едно друго. Съ заплатата отъ първия мѣсецъ Ненко се доста позакърпи: кжщата му се снабди съ нѣкои най-необходими нуждни нѣща и скромната вечеря го чакаше всяка вечерь, когато не дежуреше, а съ часть отъ заплатитѣ на слѣдующитѣ мѣсеци той тъкмеше да исплати дългътъ си на бай Филипа. Бърво се завдигаше кжщицата на Ненка, благодарение на разумното распрѣдѣление на малката мѣсечина. И Ненко повече и повече се прилѣпаше на длъжностьта си, която правеше свѣтла епоха въ неговото тъмно и многотрудно сжществование. Това залѣгане негово се подгрѣваше още отъ доброто отнасяне на пристава — правиятъ му началникъ, человѣкъ строгъ, но разбранъ.

На втория мѣсецъ той бѣше още пó-добрѣ. Прѣдишний му прѣдразсждъкъ противъ полицейската служба съвсѣмъ исчезна. Ненко разбра, че това ще бжде попрището му за напрѣдъ и рѣши здраво за него да се държи. Но въ срѣдата на втория мѣсецъ единъ облакъ мина прѣзъ кржгозора на Ненка: назначихж другъ приставъ. Тоя чиновникъ бѣше грубъ, свирѣпъ и доста блъснатъ. Той не притежаваше нито способностьта на прѣдшественника си, нито неговата справедливость, за да оцѣни качествата на подчиненитѣ си и да имъ вдъхне привязанность къмъ себе си; той успѣ само да имъ вдъхне страхъ. . . Но тѣ забѣлѣжихж, че той бѣше пó-силенъ отъ първия приставъ. защото правеше разни произволи, безъ да се бои отъ нѣкаква отговорность; очевидно, той се опираше на силенъ гръбъ. Ненко утрои енергия и усърдие, за да не даде ни най-малъкъ

поводъ за незадоволствие. Той прѣнасяше търпеливо всички грубости и несправедливости на новия си началникъ. Той се възмущаваше, но се миреше съ това. Призракътъ на прѣдишната сиромашия го плашеше и праveше да прѣтърпя леко сегашнитѣ несгоди. Тѣ бѣхѫ тъй нищожни въ сравнение съ първитѣ! Но и тѣ исчезвахѫ завчасъ отъ ума му щомъ се озовеше въ кѫщи, въ крѫга на семейството си, на което бѣше той сега провидѣнието. Кѫщата искупуваше мрачния и студенъ участъкъ. И Ненковото сѫществование продължаваше да тече така тихо, почти благополучно..

V.

Третиятъ мѣсецъ отъ служението му, а той бѣше августъ 1886 г., донесе познатитѣ исторически смутове, които се отразихѫ силно и на Ненковата сѫдба. Дѣятелностьта на полицията закипѣ трескава и страстна. Както всичкитѣ затвори и участъци, и Ненковия се напълни съ затворници. Ненко усърдствуваше най-много за тая работа. Той бѣшехвъркатъ. Човѣкъ простъ и съ твърдѣ ограничено гражданско развитие, той мѫтно разбираше значението на събитията, въ които и нему се падаше да играе ситна роля. Той виждаше въ тѣхъ главно сгоденъ случай да развие още пó-голѣма дѣятелность и енергия и да спечели чрезъ това расположението на началника си. Никакво друго нравственно побуждение, или политическа страсть не го движеше. „Политиката е за голѣмцитѣ, а намъ, на дребнитѣ хорица, се пада само да слушаме каквото ни кажатъ, и да пазимъ залъкътъ, дѣто ни дава царщината“ мислеше си Ненко. Въ продължение на цѣла недѣля той падаше, като молния, на всички, които му се посачаха отъ пристава за арестувание. Въ него се пробуди инстинктътъ на копоятъ, и той намираше вече даже наслаждение въ тоя човѣшки ловъ.. — Единъ случай само го наскърби: той бѣ принуденъ да закара въ затвора и бай Филипа, който го улесняваше въ тежкитѣ врѣмена. Когато обади вечерьта на жена си тя страшно се разядоса, но скоро и тя се убѣди, че Ненко не можеше друго-яче да направи, като бѣше подъ заповѣдь. Въобще, прѣзъ тие тревожни дни, Ненко малко врѣме оставаше у тѣхъ си, той нáдвѣ-нáтри хапваше и тичаше на участъка, дѣто говикахѫ купъ работи и дѣто нощуваше.

Една вечерь, единъ часъ слѣдъ като бѣхѫ испратили Ненка отъ вечеря и току що се готвяхѫ да си лѣгнатъ, вратнята се потропа. По тропанието Ана позна, че мѫжъ ѝ се връща — за какво ли? помисли си тя..

— Дѣло, иди отвори на баща си.

Скоро Ненко се зададе въ двора. Ана го прѣсрѣщна, но той не продума нищо и влѣзе въ стаята. На свѣтлината на ламбицата жена му видѣ, че лицето му е много тѫжно. Тя го попита безпокойно какво се е случило.

Той сложи на ковчега жандармската си шапка, отри потътъ, който обилно течеше по челото му, и испъшка дълбоко и мрачно.

— Тичалъ си пакъ много нѣкѫдѣ, та си се испотилъ.... Какво е Ненко? повтори тя.

— Лошо, лошо, Ано, не питай . . . избъбра той глухо.

На Ана се прѣмѣтна сърдцето при тие страшни думи. Сълзи завчасъ бликнахѫ на очитѣ ѝ.

— Какво е, извадихѫ те мигаръ? попита тя съ схванатъ гласъ.

Ненко се уплаши, като видѣ какъ страшно поблѣдня Ана и се растрепера; той побърза да я успокои:

— Не, не това, Ано . . . слушай. . . .

— Не? Ами какво е? защо дойде?

И тя впиваше болезненъ, пламналъ погледъ въ неговия.

— Не, казвамъ ти, Ано . . . слушай. . . бърбореше той.

— Ненко, та кажи каква е работата!

Ненко въздъхна дълбоко и продължително.

— Работата ето каква е, захвана той като стана правъ и втрепчи рѣшителенъ погледъ въ блѣдното лице на жена си. . . Приставътъ тая вечеръ ме вика въ канцелярията си. . . Намирамъ го сърдитъ, пиянъ, проклетъ, както всякога. Казва ми: — Ненко, долу въ избата на участъка колко души си турилъ? — Единайсеть души, господинъ приставъ има . . . . — Тамъ е и Стоянъ Кунчовъ? — И той е тамъ, казвамъ азъ . . . . — Земи, каже, та ги искарай отъ тамъ, тури ги на друго мѣсто, а само Кунчовъ да остане въ избата. — Добро, господинъ приставъ, и тѣ ме молихѫ днесь да ги прѣмѣстимъ, че ще се издушатъ. . . — Много не бъбри, слушай какво ти казвамъ: Кунчова само ще оставишъ въ избата — и ще му вържете ръцѣтѣ. — Слушамъ, господинъ приставъ, казвамъ. — Слушай още, казва ми пакъ: видишъ ли оная пръчица? И азъ гледамъ въ кюшето: пръчица не, ами цѣло кросно... Хванахъ да разбирамъ кѫдѣ отива думата. . — Земи, каже, тая пръчица, ти имашъ здрави ръцѣ, и тупай, тупай, тупай додѣто не остане ни единъ кокалъ здравъ... Слушашъ? Мене ми щръкнахѫ коситѣ на главата. — Господинъ приставъ, казвамъ, прощавай, но азъ немогѫ такова нѣщо... азъ съмъ билъ търговецъ човѣкъ. . — Какъвъ чортъ си билъ, незнаѭ; сега служишъ на отечеството си, и за отечеството не това, ами и животъ да жертвувашъ! Чувашъ ли, животъ да жертвувашъ за спасението на отечеството! А ако разсъждавашъ — сваляй формата и сабята, този часъ! . . Очитѣ му свѣтнахѫ, като на звѣръ. Азъ се слисахъ. Какво, да идѫ да прѣбиѭ човѣкъ, съ дърво, като куче! Сторилъ ли ми е нѣщо Кунчовъ? Какъ да дигнѫ ръка възъ човѣкъ невиненъ и да берѫ грѣхъ?.. Рѣкохъ да кажѫ тие работи на пристава, но той какъвто е лудъ... Па помислихъ и за тебе и за дѣцата, пакъ ще останемъ безъ хлѣбъ, като ме испѫдатъ... Само като си напомнѭ, Ано, това, свѣтътъ ми се завъртява. Мислихъ, мислихъ, па си рѣхохъ каквото ще да става, и . . .

Ненко се прѣсѣче и недоиздума.

— И ти отиде въ избата да биишъ човѣка? искрѣщя Ана, уплашена.

Той я изгледа прѣхласнатъ.

— А какво да правяхъ? попита той плахо.

— Да си дадеше оставката! извика Ана, като го устрѣли съ лютъ погледъ.

— Жена, и азъ тъй сторихъ, и никого не бихъ. . . И пакъ ще се гладува, продума ниско Ненко.

— Така? добрѣ; азъ оздравямъ вече, щж работа... Господъ нѣма да ни остави!... извика дѣтински радостно Ана. Но слѣдъ двѣ минути, когато Ненко пакъ излѣзе да си донесе вещитѣ отъ участъка, нѣщо я стисна за гърлото и тя се тръшна на земята и захълца като луда: гладътъ, мжкитѣ и нещастията отъ утрѣ пакъ наставахж.

VI.

На сутрешния день въ участъка ставаше веселъ разговоръ между жандаритѣ.

— Ама гжска а! чудеше се единъ, — да си плюй на хлѣба за хатжра на Кунчовия дирникъ. . . Па помогна ли съ това? Кунчовъ пакъ ѣде боятъ. . .

— И бой какъвъ, ще му държи влага доръ е живъ, допълни другъ остроумно.

— Наистинна, страшлива баба излѣзе тая маскара, Ненко.

— Ще ли сега Кунчовъ да му върже мѣсечина?

— Ама и ние тупахме до воля. Менъ ми се поизмѣтна ржката, каза единъ сухъ и черъ жандаринъ, като си протягаше дѣсната ржка изъ въздуха.

— Колко му ударихте на Кунчова, бе, броихте ли?

— Азъ ги броихъ до едно мѣсто сопитѣ, па зарязахъ.

— Азъ ги броихъ, отзова се единъ младъ съ едвамь наболи мустаци жандаринъ.

— Колко сж? Деветнайсеть и шесть?

Младото жандарче изгледа гордо, па каза:

— Много си далечъ, Христьо; колко пжти пука топа по байрамъ въ Цариградъ, ти си билъ тамъ?

— Сто и единъ пжть?

— Да!

И жандарчето пакъ хвьрли побѣдителенъ погледъ на другаритѣ си.

— И сѐ по голо?

— Да.

— А бе даулъ сте го направили? изсмѣ се весело и гръмогласно единъ.

— Ама и той ревеше като една турска бурия.

— А бе защо го бихж него?

— Кой го дяволъ знай? Хайковъ и пристава нѣщо си шъпнахж снощи, па тогава. . . Ама кефъ ми ставаше, като пръскаше отъ мѣсата му оня чървенъ шадраванъ.

И сичкитѣ се изсмѣхж.

Послѣ отъ тие лакоми подробности пакъ минахѫ на Ненка, и засипахѫ присмивки и укори на неговата страшливость, която показалъ оная вечерь. И имаше защо: за тия хорица бѣше непонятно и непостижимо това Ненково отказване отъ службата, за такава нищо и никаква работа.

О жестоки врѣмена! О жестоко племе!

Героизмътъ на милостьта е непознатъ за твоята душа! Жестокостьта е елементъ присѫщъ на нашата българска природа. тя е проникнала въ плътьта и въ кръвьта ни, заедно съ първитѣ дихания на живота, заедно съ отровеното мляко на нашитѣ майки — робини. Не говорете ми за исключителнитѣ врѣмена; не оправдавайте чрезъ политическитѣ бури, които разлюшкахѫ страната ни, това ужасно проявление въ наший народенъ характеръ. Историята на никоя европейска революция въ XIX вѣкъ не е отбѣлѣжена съ такива безпощадни звѣрщини и мискински жестокости. Ни една отъ тия революции нѣма Конаритѣ, Старопатицитѣ, съ звѣрскитѣ истезания! Текли сѫ кървави рѣки, падали сѫ хиляди глави, сривали сѫ се тронове и царства, но тие събития сѫ биле само страшни, — не гнусни по жестокостьта си. Да убиешъ единъ въорѫженъ и опасенъ за тебе неприятель, е простително, то е природниятъ, жестокиятъ природенъ законъ на самозащитата, макаръ че и него графъ Толстой счита за прѣстѫпление и дѣло несъвмѣстимо съ високий идеалъ на християнството. Но да истезявашъ, или да накарашъ да истязаватъ, една вързана и беззащитна жертва, безъ полза, безъ нужда, често безъ да я познавашъ, това е варварщина на канибалъ, обяснима само чрѣзъ найнеското културно равнище; а понеже ние сме европейци и прогресивенъ народъ, то какъ инакъ да се истълкува у насъ сѫщото грозно явление, ако не чрѣзъ вроденото въ душата ни, срастнатото съ насъ още отъ дѣца чувство на жестокость и немилосердие къмъ ближния? Ние видѣхме не прѣди много въ столицата обѣсването на нѣколцина злодѣйци. Знаете ли кой извърши тоя ужасенъ и отвратителенъ актъ? Нѣколко стражари, които доброволно приехѫ ролята на джелати... Нѣкои отъ тия хора, безъ друго сѫ женени, иматъ семейство, и вечерьта ще прѣгръщатъ безъ трепетъ невиннитѣ си дѣчица съ сѫщитѣ рѫцѣ, съ които сѫ прикачвали съ позорното му було обѣсника на въжето. Въ Франция, дѣто сѫщо сѫществува смъртна казънь, властьта би се харно поизпотила додѣ да намѣри за каквото щешь възнаграждение охотници да замѣстатъ „казйонниятъ“ джелатинъ, въ случай, че той исчезне нѣкѫдѣ. Това жестокосърдие не е дѣлъ само на хора отъ нискитѣ слоеве, на декласиранитѣ — то е природно и на просвѣтенитѣ, и на университантитѣ! Не смѣѭ да привождамъ примѣри, че срамъ ми облива челото!... Изгони природата изъ вратата, тя ще влѣзе прѣзъ прозореца, казва една свѣтовна пословица. Така и у насъ, книгитѣ, науката, идеологията успѣватъ само на врѣме да поприспѫтъ свирѣпитѣ инстинкти въ душата ни, но не да ги изгонатъ отъ нея. Такива прѣрождения не ставатъ така лесно, трѣбва за тѣхъ да работатъ цѣли поколения; трѣбватъ исполински усилия за да се смегчѫтъ нравитѣ у тоя народъ и да накарашъ

оня, който носи сабята, и оня който държи книгата, да познаятъ, че прѣди да бждатъ българи и тигрове, сж *человѣци*. Азъ бихъ желалъ щото въ нашитѣ училища при другитѣ науки да се въведеше и нова наука: *за человѣколюбието*. — Нека товъ великъ принципъ на хуманность да проникне и въ колибати, и въ палатътъ, и въ черковата. Вмѣсто думитѣ: „Съединението прави силата", девиза високо политическа, нека се туратъ надъ вратитѣ на Народното Събрание кроткитѣ думи на Исуса Христа: **„Любите другъ друга!"** девиза високо человѣческа! У насъ сж проникнали отъ прѣзъ—море разни нови прогресивни учения: имаме вече партизани на социализмътъ, имахме ги на демокрацията, имаме партии народни и ultra — народни. Нѣма ли кой да основе партия на милосьрдието? . . .

СТИХОТВОРЕНИЕ.

Монологътъ на Родрига,

(Изъ *Сида*, отъ Корнейля.)

О Боже, Боже! . . Поразенъ въ сьрдцето
Отъ ударъ неочакванъ, смъртоносенъ,
За дѣло право жалостенъ мъститель,
Играчка клета на неправди хорски,
Безсиленъ сьмь! . . Противъ бѣдитѣ нѣма
Въ замаяний ми духъ съпротивленье!
Уви! . . Каква насмѣшка зла! . . Тогази
Когато щастьето ми се усмихна —
Баща ми бѣ нападнатъ отъ бащата
На моята възлюбленна Химена!

Борба безсмисленна! Борба жестока! . . .
Честьта ми става срѣщу любовьта ми, —
Да отмъстиж сьмь длъженъ за баща си, —
Но ще изгубиж тъзъ, която либиж! . . .
Единъ ме праща, — друга ме въздьржа. . .
Отидж ли? Самъ себе ще разбиж!
Не идж ли? Въ позора щж се влачж!
И въ двата случая — каква неволя! . . .
О, да простиж ли грозната обида, —
Да съкрушж ль отецътъ на Химена?

Любовница, родитель, — длъжность, обичь, —
Свещенно иго, драго притѣсненье! . . .
Погина радостьта ми, въ нощь глубока

Потжна слънцето на младостьта ми. . .
А ти, надежда свѣтла и горчива —
Въ душа безстрашна отъ любовь обзета,
На моето блаженство честний враго,
О мечо мой, причина на скърбьта ми,
Защо ми си? . . . Честьта си да омиж —
Ил' да изгубж сладката Химена?

О, много пó-добрѣ е да загинж! . . .
Не си ли отмьстж — на менъ съ прѣзрѣнье, —
Възлюбленната моя ще погледне, —
А отмьстж ли — ще ме ненавижда! . .
За нея най — достоенъ за да бждж —
Отъ нея трѣба азъ да се откажж! . . .
О кржгъ безъ исходъ! . . . Моята неволя
Усилва се, вмѣсто да намалява. . . .
Понеже трѣба да се мре, о душо,
Да мрѣме безъ да оскърбимъ Химена!

Но мре ли се, уви, съ пятно подобно? . .
И има ли въ срама успокоенье? . .
Испания ще ме кълне за дѣто
Въ безчестия оставилъ сьмь рода си! . . .
О моя обичь, що си толкозь сладка —
Когато си обрѣчена на гибель?
Не! . . . Тъзи мисьль дързостьта ми стжпква!
Отъ нея иде всичката ми горесть. . . .
Напрѣдъ! . . . Честьта си нека да избавж,
Нек' кажж вѣченъ сбогомъ на Химена!

Да! Моя умъ въ измама бѣше падналъ. . . .
Родительтъ! Той пó-напрѣдъ отъ всичко!
Въ сраженье ли умрж, или отъ жалость,
Поне кръвта ми чиста ще остане. . . .
. . . . Азъ посмѣйхъ синовната си длъжность
Да прѣнебрегнж, — и на двоумѣнье
Прѣстжпно се прѣдадохъ . . . Но доволно!
Напрѣдъ! . . Да тичаме за отмьщенье! . .
Напрѣдъ! . . Баща ми люта е прѣтеглилъ
Обида отъ бащата на Химена! . . . *).

Ст. Михайловски.

---

*). Книжари, които би искали да отпечататъ цѣлия прѣводъ на „Cid", отъ Корнеля. — могжтъ да се отнесжтъ до г-на Ст. Михайловски.

ИЗВЪНЪ БЪЛГАРИЯ

Пѫтни записки. *)

XII

Славянското благотворително общество. Славянофилската партия за България. Годишно сбрание на обществото. Сръбско-българската война прѣдъ руситѣ.

Близо до залата, дѣто Брандесъ даваше лекциитѣ си, се събира петербургското Славянско благотворително общество. Подиръ затварянето московското, то стана центръ на другитѣ клонове въ Русия. Това учреждение е еманация отъ славянофилската партия. Тя види великото призвание на Русия въ духовното и политическото обединявание на славянството. Цѣлъ редъ талантливи поети, излѣзли изъ срѣдата на славянската партия: Хомяковъ, Майковъ, Розенгеймъ, Аксаковъ, Тютчевъ, сѫ прокарвали тая идея въ съзнанието на русский народъ. Тѣхната дълбока вѣра въ тая грандиозна мисия на Русия дохожда да мистицизмъ. Иввѣстни сѫ стиховетѣ на Тютчева, който бѣше и философъ:

Умомъ Россіи не понять,
Аршиномъ общимъ — не измѣритъ:
У ней особенная стать: —
Въ Россію можно только вѣрить.

Не могѫ да се одържѫ да не турѫ тука и пророческото възвание на Хомякова къмъ Русия, въ което ѝ посочва славното послание на земята:

Высоко ти гнѣздо поставилъ,
Славянъ полунощный орелъ.
Широко крылья ти расправилъ,
Глубоко въ небо та ушелъ . . . . .
. . . .
И ждутъ окованные братья —
Когда же зовъ услышутъ твой,
Когда та кралья, какъ объятья,
Прострешъ надъ слабой ихъ главой.
О, вспомни ихъ, орелъ полночи!
Пошли имъ звонкій твой привѣтъ
Да ихъ утѣшитъ въ рабской ночи
Твоей свободы яркіи свѣтъ!
Пытай ихъ пищей силъ духовныхъ,
Пытай надеждой лучшихъ дней
И хладъ сердецъ единокровняхъ
Любовью жадною согрѣй.

---

*) Продължение отъ книжка 5.

Въ ститотворението „Россія“ сжщий поетъ ѝ казва:

Тебя призвалъ на брань святую,
Тебя Господь нашъ полюбилъ,
Тебѣ далъ сылу роковую,
Да сокрушишъ ты волю злую
Слѣпыхъ, безумныхъ, дикихъ сылъ.

Востань, страна моя родная,
За братьевъ! Богъ тебя зоветъ
Чрезъ волны гнѣвнаго Дуная . . .
. . . .
И бросься въ пыль кровавыхъ сѣчъ!
Борись за братьевъ крѣпкой бранью,
Держи стягъ Божій крѣпкой длантью,
Рази мечемъ — то Божій мечь!

Съ такива вджхновени звукове славянофилскитѣ поети подготвяхж въ душитѣ великата война за освобождението на България.

Петерб. слав. благ. общество е посветавало грижитѣ си най-много на България, и повечето отъ пожертвованията на русский народъ за славянството, сж отивали за дѣлото на България, всегда галеното дѣте на Русия. Прѣзъ априлия се отвори тържественното годишно събрание на обществото и се казахж нѣколко рѣчи. Речьта на професора Миллера бѣ посветена на паметьта на неотдавна умрѣлий даровитий славянофилски поетъ Розенгейма. Г. Василчиковъ, подпрѣдсѣдатель на обществото, прочете отчетъ на пó-ланското си пжтуване изъ България. Той привлѣче внимание върху успѣхитѣ на чуждитѣ миссии въ страната ни и посочи мѣрки за утвърждание православното чувство у наший народъ. За съврѣменнитѣ събития въ България не стана дума. Руситѣ и избѣгватъ да си ги напомнатъ. Нещастнитѣ ни отношения съ Русия извикахж силно ослаждение къмъ славянский въпросъ, въобще; тѣ расклатихж дълбоко чувствата на най-добритѣ ни приятели и даже ги поставихж въ твърдѣ неловко положение. Тѣ играятъ роль на хора измамени, кото мамили и другитѣ. Противницитѣ имъ — либералитѣ — злорадствуватъ и се ползуватъ отъ всеобщото разочарование, за да унизжтъ великодушната иденя на славянското обединение и самитѣ славянолюбци. Това горко съзнание се изрази и въ рѣчьта на знаменитий професоръ Ореста Миллера.

Кървавий епизодъ на срьбско-българската война отъ своя страна дойде да расклати вѣрата на славанофилитѣ въ възможностьта на славянското обединение. При разговоритѣ, които се случи да имамъ, видѣхъ, че руситѣ укоряватъ на равно и насъ и сърбитѣ за тая братоубийственна война, тѣ вѣрватъ, че тя бѣше извикана отъ съединителното ни движение. Измама. Сръбското нападение бѣше историческо — фатално, неминуемо. То висеше, като Дамоклевъ мечъ надъ насъ. Двѣ години прѣди Сливница, Брѣгово щеше да го свали възъ главата ни, или друго, най-слабо подухване на случая, пó-послѣ. За война всякога има прѣдлози. Тѣ сж пóнищожни, колкото е пó-несправедлива войната. Така бѣше и горѣпоменатий

прѣдлогъ. Защо това? Защото сме виновати, че побъркахме на нѣкои сладки съница на срьбското честолюбие. Послѣ: има една Македония на срѣдата. Тая Македония срьбитѣ не могжтъ да ни я отстжпатъ, защото тамъ нѣкждѣ се пѣли царь Лазареви пѣсни; ние не можемъ да я прѣжалимъ защото тамъ и хората, и горитѣ, и камьнетѣ говоратъ и чувствоватъ по български. И сърбитѣ ни не прощаватъ това. Обладанието на Македония е прѣобладанието на полуострова. Тава прави и идеята за балканска конфедерация мжчноосжществима; тя стана химера подиръ Сливница. Братски дѣлежъ наслѣдието на турчина е още пó-немислимъ. Само бойнитѣ полета на Македония ще рѣшжтъ кому да бжде тя. Може да иде тя съвсѣмъ другиму. Злата сждба на южното славянство е немилостива. . .

Печатний органъ на обществото е мѣсечното издание *Славянскія Извѣстія.* — То посветява стълповетѣ си исключително на дѣятелностьта на сл. благ. общество и на пó-важнитѣ политически и културни явления у малкитѣ славянски народи. Въ послѣдната книжка съ особенна жедность прочетохъ нѣкои сжждения по срьбско-българската война, влѣзли въ началото на една критика върху „Сливница“.*) Отзивътъ изобщо е благоприятенъ, но критикътъ е строгъ колкото се касае за самата тема. Той казва съ негодование: *авторътъ поднася народу си кървавъ поетически вѣнецъ за тая война, вмѣсто да я прѣдаде на забвѣние!* Това негодование е прѣдизвикано отъ стихотворенията, въ които е исказано радость за побѣдата ни одържана надъ сърбитѣ. И тоя фактъ характеризува едностранчивиятъ възгледъ на русското общество къмъ нашето стълкновение съ Сърбия. Тоя възгледъ отъ идеална и славянска точка зрѣние е вѣренъ; неправиленъ е — отъ историческа и естественна. Да съжеляваме за тая война — кой не съжелява? — е право; да я замълчаваме — е невъзможно: значи, да свържемъ языка на историята. За да се забрави тая злощастна война — трѣбваше да не става. Сърбитѣ сж наши братя, като човѣци и като славяне. Но тѣ изгубихж това качество щомъ нападнахж огнището ни: ние бихме неприятели, това ще каже и историята. Прѣдаде ли на забвение русский народъ и интелигенцията му Минина и Пожарски защото прогонихж поляцитѣ отъ Москва? За забвение ли говоратъ тѣхнитѣ бронзови статуи на Красная Площадь?

Колкото за мънърътъ, че българската литература е исказвала радость за успѣхитѣ на българското оржжие въ *оние моменти,* той би билъ справедливъ ако се отправяше къмъ едно общество отъ безстрастни и ледни философи, а не къмъ единъ младъ и впечатлителенъ народъ, който при Сливница хвърляше на *заръ* своята честь, непокжтнатость, може би и сжществувание. Ако единъ български поетъ поискаше да бжде тогава моралистъ, а не българинъ — съ българска кръвь, душа и чувство — той щѣше да бжде фалшивъ и смѣшенъ. Цѣлъ свѣтъ ржкоплѣщеше на България, сирѣчь, на тържеството на правото дѣло — камо ли бъл-

*) Сбирка отъ стихотворения отъ Ив. Вазовъ — Пловдивъ 1886 год.

гарското сърдце! . . . Но сърдцето на България, като изливаше радостьта си, лѣеше и кръвь и сълзи въ широката ѝ струя. Единъ другъ критикъ русинъ, г. Каплуновскій, уме да съзрѣ въ сжщата книга и изражението на това болѣзненно чувство. За любопитство ние и цитираме нѣкои отъ куплетитѣ, които г. Каплуновскій привожда изъ *Сливница,* въ русски прѣводъ.*)

Не хочу я злаго ликованья, —
Дорогъ намъ досталья лавръ! Не стану
Ликовать! Восторгъ зажжетъ страданья,
Какъ ножомъ, внесетъ мнѣ въ сердце рану —

Сколько слезъ мои мнѣ пѣсни стоютъ!..
Каждый кликъ восторга, это злоба!
Ей одной кумиръ безумно строютъ:
Каждый лавръ — тріумфъ у двѣри гроба.

Нѣтъ, нѣтъ, прочь отъ радости безумной —
Кровь, что льютъ, вѣдь наша, не чужая.
О, зачемъ вы ждете пѣсни шумной:
Горѣ въ ней живетъ не изсякая.

Шумъ борьбы въ васъ пробудилъ желанья,
Васъ волнуетъ славы лучь блестящій,
А могилы, матерей рыданья —
Ихъ сочтетъ одинъ поэтъ всезрящій.

XIII.

Домоветѣ, квартири. Моята на „Малая Садовая“. Една петербургска Гретхенъ. Съюзъ противъ Англия. Петербургскитѣ нощи.

Ние, българитѣ, които рѣдко имаме случай да навѣстимъ нѣкои отъ голѣмитѣ европейски градища, си правимъ голѣма иллюзия относително щастието да ги обитаваме. Ние, доморасляци, сме расли и живѣли въ села и градчета, на които всѣка кжща има своето дворче и градинка съ нѣколко сѣнчасти овошки; на което всяко прозорче види най-малко половината отъ небесний синь връшникъ, нѣколко планински врьха, отъ които слазятъ водопади, или зелени долини, съ бистри рѣчици, и съ клонясти орѣшаци, и брѣстове, и тополи; дѣто лучезарното слънце прѣзъ всѣки отворъ и дупка пуща широка радостна струя отъ свѣтлина. Ние нито си въобразяваме, че може да се живѣе и живѣятъ милиони хора въ жилища, на които сичкий кржгозоръ сж нѣколко високи стѣни, и които оставатъ да се вижда само кжсче отъ небето, като изъ дъното на единъ кладенецъ. Говорж за голѣмитѣ домове въ столици, като Петербургскитѣ, — които побиратъ по нѣколко стотинъ души жители. Тие грамадни петоетажни здания отъ двѣтѣ страни на „проспектитѣ“, отъ вънъ тъй привлекателни и нагиздени съ балкони, съ корнизи, съ гипсови барелйефи,

*) Виждъ журналитѣ: *Дѣло* отъ 1886 г. и *Пантеонъ Литературы* отъ 1887.

съ дорически колони, често съ мраморни статуи по фасадитѣ и по покривитѣ, иматъ два вида стаи: едни къмъ улицата, широки и богато мобилирани за охолни хора, и други — къмъ вжтрѣшний дворъ — задницата, — за бѣднитѣ. Тѣсна, извита, тъмна стълба, се върти изъ зданието, като чьрво, и води въ тие станчки, направени за единъ човѣкъ, а често натъпкани съ многобройна челядь сиромашка. Изъ прозорчето на тие скрьбни и задушени стаички влазя скжпливо виделината и въздухътъ, заедно съ смрадътъ и влажностьта, но никога почти — слънцето. Вечерь, ако не бжде само силенъ дъждъ, защото всяко друго врѣме е добро за петербуржеца, обитателитѣ на тие затвори излазятъ на улицата да подъхнатъ чисть въздухъ и да се потласкатъ изъ тълпата. Тамъ ще срѣщнешъ рояци напѣти, нагиздени жени, изскокнали прѣди малко изъ горнитѣ мрачни вертепи, дѣто оскудната трапеза, уваляното легло, сиромашката покжщнина, унизено поглеждатъ къмъ непрѣмѣнно богатий гардеробъ. Гардеробътъ за столичнитѣ жителки е безцѣненъ чародѣй, който ги смѣся и уравнява на улицата съ княгинитѣ и графинитѣ и имъ отваря вратата на лекитѣ случайни удоволствия. . .

Моята стая на Малая Садовая гледа сжщо къмъ задний дворъ. Моятъ кржгозоръ се простира до срѣщната висока жълта стѣна, продупчена съ много прозорци. Понеже повечето врѣме се занимавамъ дома си, погледътъ ми неволно бѣга изъ едничкий прозорецъ на вънъ, на видѣлото, и срѣща сѐ сжщата жълта стѣна, задъ която живѣе цѣлъ свѣтъ непознатъ за мене, сѐ тие нечисти и мазни прозорци на кухнитѣ, сѐ това дебело глупаво лице на една слугиня чухонка, която на всяка минута надниква изъ прозореца да види нѣщо на срѣщниятъ. По нѣжно-телешкитѣ ѝ усмивки сѣщамъ, че тя има нѣкой възлюбленъ, който ѝ хвърля Купидоновски погледи отъ своя прозорецъ. По нѣкой пжть тя любовно му маха съ готварската лъжица. Азъ съмъ челъ за голѣмото искуство на восточнитѣ жени да изражаватъ сърдечнитѣ си чувства по шаръть на цвѣтята, съ които се кичатъ; чувалъ съмъ и за испанкитѣ, които приказватъ на любовницитѣ си чрѣзъ разни движения на вѣялото си, но никакъ не можахъ да схванж тайний смисълъ на махането съ лъжица. Това взаимно размѣнение на чувства чрѣзъ погледи и разни сѣчива готварски слѣдва цѣлъ день, и могж да кажж, до срѣдъ нощь, защото, когато по дванайсеть часътъ, прѣди да си лѣгнж, дръпна завѣсата, азъ пакъ виждамъ въ видѣлата петербургска нощь влюбената чухонка, исправена мечтателно на прозореца, като Маргирита въ „Фауста."

Петостайната квартира, въ която е моята стая, има и други любопитни страни. Тя е населена съ козмополитическо население. Шестьтѣ жители, които го съставляватъ, прѣдставляватъ шесть разни народности въ Европа. Бабичката хазяйка е ирландка, моятъ съсѣдъ, г. Коксъ, е чистокръвенъ англичанинъ, младата съсѣдка, гувернантка въ една руска фамилия, французскиня, четвьртий жилецъ т. е. моя милость, е българинъ, слугинята е рускиня, швейцарътъ*) долу, е полякъ. Бихъ могълъ да приложж, че

---

*) [illegible] наричатъ въ Русия вратаритѣ, които пазатъ при главнитѣ, лицевитѣ порти на

тоя космополитически домъ прилича малко и на стълпотворение вавилонско, защото всѣки народъ знае само своятъ языкъ, така щото твърдѣ голѣми недоразумѣния ставатъ, особенно между мене и ирландката. Отъ най-напрѣдъ тя се отнасяше къмъ мене сопнато, почти неуважително, и ме изглеждаше съ недоволно лице. Като се условихме посрѣдствомъ слугинята за наема, тя ме повика въ стаята си и хвана да ми говори сърдито, като че ми четеше нѣкаква потация, както ми се стори. Неможахъ да схвана нищо отъ рускиятъ ѝ языкъ, но съобразихъ, че тя желае да ѝ прѣдплатѫ половината наемъ, както е обичая. За да я успокоѭ, азъ ѝ прѣдплатихъ цѣлия. За мое очудване, тя се развика: non, non, non, мосю! Тогава слугинята влѣзе и ми обясни, че хозяйката не е искала отъ мене прѣдплата тозъ часъ, но просто ми е давала наставления за реда, който съмъ длъженъ да пазѭ въ кѫщата. Ирландката счела за нужно да ми забѣлѣжи това защото, прѣди мене, живѣлъ въ стаята другъ единъ кавказецъ, отъ Грузия, твърдѣ безпорядъченъ человѣкъ. По нѣкои южни чърти, тя зела и мена за такъвъ! Кога азъ ѝ явихъ, че съмъ българинъ, лицето ѝ прие по́-кротко изражение, тя даже съ участие хвана да ме распитвай (слугинята бѣше тълмачъ), за кървавитѣ русчушки събития прѣзъ февруария, като въсклицаваше трагически: „Бѣдно pauvre Bulgarien!“ Отъ тие три думи едната приличаше на руска, другата бѣше френска, третята английска. Като ирландска патриотка, тя ненавиждаше сичкитѣ англичани. (съ исключение на Гладстона и на г. Кокса), и наопаки, обичаше Русия, като неприятелка на Англия. Отъ Русия, политическитѣ ѝ симпатии падахѫ естественно и на българитѣ. Тие чувства сподѣляше и Аграфевна, слугинята. Отъ тоя день, якъ тройственъ съюзъ се заключи между Ирландия, Русия и България противъ коварната Англия. Съ гордость могѫ да кажѫ, че и до тоя часъ, нашата опасна за британското могѫщество коалиция цъвти, безъ да подозира нѣщо бѣдниятъ г. Коксъ. Не е падналъ случай, още а то распалената парнелистка би привлѣкла и Франция т. е. гувернатката, въ съюза, за да го васили. Надѣвамъ се, обаче, скоро да имаме и нея въ съвѣщанията си...

Г. Коксъ, който нищо не знае, почти всяка вечерь ми иде на гости. Той говори английски прѣвъсходно, френски — криво-лѣво, — руски — горѣ-долу. Азъ говорѭ български добрѣ, руски — иди-доди, френски — прѣзъ купъ за грошъ. Прочее, да се разберемъ, ние употрѣбляваме и петьтѣ языка. Г. Коксъ, макаръ и англичанинъ, не притежава въ характера си оние несимпатически чърти, които съотечественницитѣ му разнасятъ по цѣлъ свѣтъ. Напротивъ, той е общителенъ, приказливъ, говори даже много, ако и безцвѣтно; но твърдѣ често се прозява. Това дѣйствова заразително на мене, и азъ хващамъ да си отварямъ още по́-застрашително устата. Захваща се небивалъ до сега конкурсъ — на прозяване. Но Англия не може да търпи никакво съперничество и заотваря така отчаянно устата си, щото ми се чине че ще лапне цѣлата Русия — залѣпени на стѣната. Разговорътъ между прозѣвкитѣ се касае повече за тая държава, и скоро се обръща на гореща прѣпирня, която всѣки пѫть

се свърша се́ съ сѫщия резултатъ: г. Коксъ излазя тържествующъ на своето мнѣние, азъ остаямъ побѣдоносенъ — на моето.

За шестия обитатель, полякътъ — панъ Пшедуховски, говорихъ пó-рано.

Казахъ пó-горѣ нѣщо за нощьта — въ Петербургъ нѣма почти нощи, по това врѣме. Това е крайно любопитно явление и очудва единъ юженъ човѣкъ. Петербургскитѣ нощи сѫ видели, като единъ облаченъ день, или като дрезгаво утро, и фенери съвсѣмъ се не палатъ сега на улицитѣ. Едвамъ кѫдѣ 12 часътъ се постъмни и подиръ половина часъ съмва вече! По тоя начинъ може да се каже, че деньтъ на сѣверъ лѣтно врѣме трае шесть мѣсеца. Тукъ нагледно испитахъ вѣрностьта на Пушкиновитѣ стихове въ „Мѣдний Всадникъ,“ съ които се обръща къмъ Петербургъ:

Люблю тебя, Петра творенье,
. . . .
Твоихъ задумчывихъ ночей
Прозрачный сумракъ, блескъ безлунный,
Когда я въ комнатѣ моей
Пишу, читаю безъ ламбады. . . .
И не пуская тьму ночную
На золотые небеса,
Одна заря смѣнить другую
Спѣшитъ, давъ ночи полчаса. . .

Разумѣва се, че осталитѣ шесть мѣсеца, есеньта и зимата, въ тия сѣверни облачни прѣдѣли трѣбва да приличатъ на непрѣкъсната нощь.

Това е дало и поводъ на нѣкой френски остроумецъ, мисля Волтеръ бѣше, да пише, черуситѣ спѫтъ деветь мѣсеца прѣзъ годината.

XIV.

Финский заливъ. Кронщадъ. На прага на Финландия. Плуване къмъ Ладожско езеро. Александровский каналъ. Шлиселбургска крѣпость. Ладожско езеро.

Прѣзъ малкото добри дни на май направихъ нѣколко кратки пѫтешествия изъ вънъ Петербургъ. Първото бѣше по Финский заливъ до островъ Кронщадъ. Нарочни параходи до Кронщадъ тръгватъ нѣколко пѫтя прѣзъ деня по Нева. Скоро минахме край цѣлъ редъ корабостроителници, варки, фабрики, броненосци на якоръ, и влѣзохме въ морето. Врѣмето стана вѣтровито. Талазитѣ наголѣмявахѫ колкото отивахме навѫтрѣ. Тѣхнитѣ бѣли гриви покривахѫ водното равнище, което побѣля отъ тѣхъ. — Омиръ ги нарича: „морското стадо не Нептуна“ и нѣма пó-вѣрно сравнение. Отъ лѣво и дѣсно се чернѣяхѫ ниски брѣгове, покрити съ лѣсове. Надъ насъ се грамадяхѫ пепеляви облаци. Това сѣверно небе, което и когато е ясенъ день, не е много весело, сега даваше още пó-строгъ и безутѣшенъ видъ на тая природа, която застилаше съ тъменъ мракъ. Чувствувашъ, че се намирашъ въ обезнаслѣдени прѣдѣли, въ които царува не животворящий гений на южното слънце,

а мрътвящето дихание на Борея. Само това небе е могло да даде рождение на суровата митология скандинавска. Тукъ сме въ скандинавский миръ — съ неговий намусенъ рай, дѣто праведницитѣ минуватъ врѣмето си въ вѣчни битки изъ мъглата. . . .

Между това Петербургъ, задъ насъ, потъваше въ бездна. Скоро изчезнахѫ далечнитѣ звънарници, и адмиралтейската, и Петропавловската игла. Само единъ Исакиевский куполъ оставаше на оризонта, като скала или морски фаръ. Въ замѣна на Петербургъ показа се Кронщадъ.

Островъ Кронщадъ е стражата на Петербургъ, вѣчно будниятъ часовой, въоръженъ отъ глава до крака, който пази входа му. Петръ Великий отъ пръвъ погледъ съзналъ голѣмата стратегическа важность на това мѣсто, и когато заложилъ първий камъкъ въ основата на Петербургъ, той заложилъ два въ темеля на Кронщадската крѣпость. Благодарение на това, пѫтьтъ за Петербургъ биде здраво заварденъ. Той отъ всички континентални столици единъ остана дѣвица, и ще остане такъвъ, навѣрно, и въ бѫдѫще. Отъ къмъ западъ островътъ е въоръженъ съ страшенъ редъ батареи, а растоянието между него и брѣговетѣ на Финляндия и Естляндия, е посипано съ редъ фортове на искуственни островчета. Крѣпостьта на Петра Великий е порасла въ голѣмъ цвѣтущъ градъ съ пристанище оживлено отъ търговски и флотски кораби. Въ Кронщадъ е морската академия.

Направихъ една расходка до Финландия, границата на която е близко до Петербургъ. Ако да бѣхъ единъ отъ ония туристи, които само съ въображение сѫ видѣли странитѣ, които ктватъ че сѫ посѣтили, азъ можахъ да раскажѫ за хилядитѣ езера на Финландия, въ кристалнитѣ вълни на които се огледватъ чървени гранитни скали; за прочутиятъ ѝ водопадъ Иматра; за вѣчно зеленитѣ ѝ лѣсове, за многобройнитѣ ѝ канали, за трудолюбивиятъ и мирний животъ на жителитѣ ѝ; за конституцията ѝ, напрѣдкътъ ѝ и образованностьта ѝ, които я правятъ най-щастливата страна не само Россия, но и въ Европа. Но азъ четохъ ти работа само въ книгитѣ: а Финландия видѣхъ, само половина часъ. и то отъ прозорцитѣ на вагона, а финландцитѣ — пакъ въ вагона. Тѣ сѫ хора добродушни и мирни, но съ много неприятна фигура, испити, блѣдни и хлътнали, и по тѣхъ не можешъ да зключишъ за благоденствие. Языкътъ имъ е крайно неблагозвученъ. Макаръ, че едвамъ бѣхме стѫпили въ Финляния, всичко измѣни характера си, като по вълшебство: чиновници въ желѣзницата се появихѫ финляндци, обявленията и правилницитѣ въ вагонитѣ на финляндски языкъ, който стана и господствующий, названията на станцитѣ финляндски, вѣстницитѣ, що се продавахѫ тамъ филяндски, и ни едно русско слово вече се не чуеше. Сякашъ че се намирахме въ Америка, а не въ Русия и прѣдъ вратата на Петербургъ!

Расходката на Ладожско езеро бѣше по́-любопитна. Въ единъ великолѣпно хубавъ день азъ се качихъ съ нѣколко приятели на парахода, който ни понесе на горѣ къмъ Нева. Слѣдъ три часа плавание между зелени брѣгове, тукъ тамъ окичени съ горици и селца, ние стигнахме

Шлиселбургъ. Той стои на брѣга на езерото, при самото начало на Нева. Нѣмаше какво любопитно да гледаме въ тоя глухъ и задрѣмалъ градъ и побързахме да се качимъ на другъ параходъ, който отиваше на Ладога, важно пристанище на Ладожско — езеро. Параходътъ забълва гжсти облаци пушакъ и тръгна, като распѣни вълнитѣ. Азъ се вече готвяхъ да се любувамъ съ гледката на безкрайното езеро, което никога въ живота си не бѣхъ мислилъ че щж видж, и което, още въ първий класъ въ училището, азъ съ мжка намирахъ на картата и често го смѣсяхъ съ Аралско море, въ Тюркестагъ. Заедно съ възрастьта у мене се появи наклонность къмъ природнитѣ видове, и постепенно това чувство мина въ слабость за пжтешествия. Сега тя у мене е страсть, и доволно едностранчиво. Единъ скалистъ и дивъ горски връхъ, една усойна долина, едно кжтче отъ синето море, видено изъ между два палата въ града, една гола и безплодна пустиня, единъ дълбокъ, глухъ лѣсъ, засипапъ въ снѣгове, даже една тревясала развалина на край нѣкой цвѣтущъ градъ, винаги подкупуватъ погледа ми и го отвличатъ отъ най-изящнитѣ произведения на зодческий гений. Това показва, че съмъ лошъ туристъ. На атинский Акрополисъ кога бѣхъ, взорътъ ми оставяше мраморнитѣ харити на Фидиаса и величавата грамада на Партенонъ, и бѣгаше по голитѣ и изгорѣли плещи на планина Химетъ, или се спущаше въ синитѣ вълни на Фалерно. Въ Римъ най-много ме въсхищаваше пущинашката до страхотия Campagna di Roma и Колизеятъ. Колизеятъ не е вече човѣшко създание: той е скелетъ отъ единъ умрѣлъ свѣтъ, свѣтъ който петнайсеть вѣка сж посипали съ прахътъ и бурена си...

Сега щяхъ да видж Ладожско езеро, тая дива красота на сѣверна Русия. Нови картини и нови впечатления. Слънцето печеше силно. Въздухътъ дрѣмеше. Параходътъ пъплеше полека, като Язоповитѣ кораби, изъ нѣкаква тѣсна рѣка съ изгладени брѣгове, изъ която, естественно, трѣбваше да влѣзе въ езерото. Но напраздно очаквахме да се лъсне неговътъ синь просторъ. Доста врѣме измина и се́ тая тѣсна ивица вода съ два високи брѣга. Нетърпѣнието ни растеше заедно съ монотонията на пжтуването. Имахме другари още единъ руссинъ съ жена си. Макаръ, че говоряхме по български, той разбра недоумѣнието ни.

— Напраздно, не се вижда отъ тука езерото, каза той. — А кога ще влѣземъ въ него? — Нѣма да влѣземъ, тоя параходъ отива за Ладога по канала, поясни руссинътъ. Ние останахме смаяни! Излѣзе, че трѣбва да пжтуваме шейсеть и петь верста съ тоя параходъ, който вървеше съ бързината па костенурка, въ тая страшна мараня и задуха, изъ еднообразния като улукъ каналъ, додѣ достигнемъ Ладожско-Езеро, което въ Шлиселбургъ бѣше подъ носа ни. Расходката ни зимаше съвсѣмъ неприятенъ характеръ. Тя не бѣше вече расходка, а едно изгнание! Подиръ това печално откритие, тоя параходъ ни стана още по́-несносенъ и еднообразнитѣ високи насипи на канала още по́-противни. Ние зашумѣхме страшно. Русскинята примираше отъ смѣхъ, кога разбра измамата ни. Що по що трѣбваше да се съкрати това наказание. Но на нашитѣ

отчаянни вопли, капитанътъ се само ухили и отговори равнодушно, че трѣбва да чакаме най-блиското пристанище, дѣто ще спре парахода, та тамъ да излѣземъ и да нощуваме. Азъ не бѣхъ противенъ да опитамъ гостоприемството на чухонската колиба, но другаритѣ ми силно въстанахѫ противъ тая мисьль. Единий отъ тѣхъ, Д. викаше, че той е дошълъ да дири пó-силни ощущения, а не да прави познанство съ чухонцитѣ. Капитанътъ излѣзе человѣкъ благороденъ. Той взема въ внимание молбата ни и ни искара на сѣверний насипъ. Подиръ това, параходътъ зави и се изгуби изъ канала. Ние останахме самички на това пусто мѣсто, като нови Робинсоновци. Искачихме се на врьхъ на насипа и видѣхме въсхитени, безкрайното езеро, гладко и лъскаво, като огледало. Отъ истокъ и западъ се зелѣнѣяхѫ ниски брѣгове, а отъ сѣверъ то се сливаше съ небето. Ние не можахме да се нагледаме на тая велика панорама на сѣверната природа. Всичко бѣше пусто, мълчаливо и грандиозно въ нея, никакво платно не се мѣркаше по задрѣмалитѣ вълни. Само скали стърчахѫ по края, като скелети отъ нѣкои огромни животи. Тие скали сѫ твьрдѣ опасни въ буря, а тя тука е честа. Бѣсни сѣверни вѣтрове ненадѣйно избухватъ и разигравать спящитѣ вълни. Тогава, тѣ, тласкани и гонени отъ вѣявицата, съ голѣма бързина достигатъ противоположний брѣгъ, удрятъ се, врьщатъ се още пó-силни, сблъскватъ се съ новитѣ талази, въ страшна шумотевица. Завчасъ Ладожско-Езеро заприличва на единъ котелъ, който кипи и клока надъ силенъ огънь. Тогава за кораба нѣма спасение: той безъ друго ще бѫде натъкнато на нѣкоя скала. Петръ Великий се намѣрилъ веднажъ въ такава буря, вѣтърътъ строшилъ мачтата, вълнитѣ нахлули въ ладията. Кормчиятъ и хората му обезумѣли отъ страхъ, гибельта била неизбѣжна. Петръ се показалъ и тукъ великъ: опасностьта, която унищожава дребнитѣ души укрѣпява великитѣ. Десетгодишното чиракуване у холандцитѣ го направило добъръ морякъ: той съ невѣроятни усилия и вѣщина спасява ладията въ устието на рѣка Свирь. Кога излѣзълъ на брѣга царьтъ заплашилъ съ бича си вълнитѣ. — „Высѣчь надо“ — Ксерксъ нѣкога бѣше заповѣдалъ да вържѫтъ Егейскитѣ... Тая Петрова борба съ стихията е минала въ легенда, а картината ѝ ще срѣщнешъ на сякадѣ въ Русия.

За да се избѣгне тоя бурливъ пѫть, ископалъ се, при покойний царь Александра II, каналътъ, съ който се запознахме тъй неожидано.

Ние вървѣхме нѣколко врѣме по насипа на канала, който го дѣли отъ езерото, додѣто зърнахме една лодка, която ни прѣкара въ Шлиселбургъ. Пладнешната жега бѣше силна. Градътъ съвсѣмъ оглушалъ. Ние влѣзнахме въ единъ видъ трактирна градинка, осѣнена съ нѣколко бѣдни дрьвчета и обѣдвахме криво-лѣво, каквото ни поднесе трактирщикътъ. Но цѣльта на нашето пѫтешествие оставаше недостигната. Ние повикахме единъ старъ лодкаръ. Той свали шапка и заяви, че е готовъ да ни вози по езерото. Единъ отъ другаритѣ ми го попита здрава ли е ладията му. — Крѣпка, ваше благородіе, съ парусомъ. — А что, плавать по озерѣ опасно? — Ничего, небойтесь.. — А если буря будетъ? — Не извольте

думать этого, ваше благородіе. Не утонемъ, ручаюсь. — Если ручаетесь, хорошо. Сколько трѣбуете за двухчасовую прогулку по озерѣ? — Не буду торговаться, стыдно мнѣ, ваше высокоблагородіе. — Нѣтъ, скажи сколько хочешъ? — Я на вашу совѣсть.... — Нѣтъ, скажи, мы можемъ тебя обыдить. — Не обыдите старика, ваше высокоблагородіе... Разъ благородные люди — и благородное сердце. Съ тия чародѣйски думи хитриятъ старецъ ни поведе къмъ брѣга, при ладията си. Тя бѣше голѣмшка и доста окърпена. По направа тя приличаше на своитѣ прародители при Петра Великий, така щото имаше класическа прѣлесть. Ние се нагуркахме въ нея, старецъръ сѣдна на носа да гребе, момчето му, съ гуреливо, но живо лице, сѣдна на кърмата. По примѣра на лодкарьтъ сички се прѣкръстихме, и ладията се понесе къмъ коварнитѣ вълни изъ които истича Нева. На входа на езерото, възъ островче, стои Шлиселбургската крѣпость, която приема гости отъ Петропавловската—вѣчнитѣ затворници.

Тежки мисли събуждатъ тие крѣпки стѣни, които затулятъ отъ свѣта толкова човѣшки страдания. Надъ тѣхъ се дига високо, като надъ гробъ, крьста на крѣпостната черква, дѣто божието милосьрдие никога не слазя. Вълнитѣ издаватъ плачевенъ стонъ въ подножието на крѣпостьта. Азъ си наумихъ Шилйонский замъкъ на Бойрона. Тая скрьбна гледка загрозява и така скрьбний видъ на безлюдната околность. Сякашъ, че надъ портата на крѣпостьта се четяхж думитѣ: „Lasciate ogni speranza.“ Лодкарътъ поглеждаше боязливо и крадишкомъ къмъ островчето, и ни климаше състрадателно. На нашитѣ запитвания той хвана да ни расказва нѣкои трагически епизоди . . . Но момчето му направи знакъ, като ме видѣ, че бѣлѣжж нѣщо въ портфеля си, и той веднага се стрѣсна и ми каза съ гласъ уплашенъ:

— Не погубите, баринъ, я человѣкъ семейный!

Ние го успокоихме, но остахме подъ удара на тежкото чувство, като человѣкъ, който е срѣщналъ погребално шествие.

Скоро лодката отмина нататъкъ. . . Словоохотливий старецъ хемъ гребеше, хемъ расказваше разни истории по ловътъ на дивитѣ патки въ това езеро. Между другото — и за една страшна буря, която хвърляла лодката му, въ която лежалъ пиянъ, три дена и три нощи по разяренитѣ талази До едно мѣсто езерото бѣ гладко и съ кристална повръхность, хвана да ес кждри и бърчи, вѣтрецъ повѣя и наду силно платното. На сѣверний край на езерото затъмнѣ нѣщо, прилично на вихрушка въ полето — Ничего, ваше благородіе, это пароходъ, забѣлѣжи ни лодкарътъ, като загреба въ направление къмъ брѣга. Но насъ ни безпокоеше мжглявото нѣщо, което никакъ нѣмаше прилика на пароходъ. . . — Ничего, небойтесь, повтори старецътъ, па прѣдложи да ни искара на доста близкий брѣгъ, който се зеленѣеше весело. Па безъ да чака съгласието ни обърна ладията право къмъ брѣга. Очевидно онова, що се мжглѣеше, не сгрѣваше и старецa. Мѣжду насъ и брѣга стърчахж изъ водата сини камънаци, изъ между които извиваше ладията. Изведнажъ, страшенъ трясъкъ. Корема на ладията се удари въ подводна канара, която едвамъ

я не извърна. Дъното се пропука и вода заблика подъ нозетѣ ни. Опасностьта бѣше очевидна. За да избѣгнемъ Сцила, налѣтѣхме на Харибда. — Ничего! извика гръмогласно старецътъ, като напинваше съ лопатата подводнитѣ камъни. Пакъ „ничего“? Мене ми дойде на умъ „ничегото“ на Бисмарка. . . Ние се развикахме какъ какъ — да ни искара на пустий брѣгъ, че ще потънемъ. За голѣмо наше смайване, старецътъ свали паруса и удари на вжтрѣ изъ разигранитѣ вълни, за да се върне назадъ. Той бѣше силно развълнуванъ и често поглеждаше мжглата, която наголѣмяваше. Ладията попадна въ течението, което я понесе надолу, като една черупка. Водата шумѣше и правеше бѣлогриви могилки, изъ които ладията се люшкаше, като патарокъ. Вълнитѣ, като помирисахж, че тя дава гостоприимство отъ долу, хванахж да се прѣхвърлятъ и отъ горѣ и прохладихж гърба ни. Зароси и небето и намѣрихме се, като въ тушъ. Локвата стана вече блато, а блатото стана езеро, а за да не стане море, ние всички загребахме трудолюбиво съ шьпи водата. Г. Д., който търсяше силни ощущения, не можеше да се оплаква сега. . . Той показа най-голѣмо усърдие и употрѣби капелата си за водохвъргателна толумба: тя ще пази вѣчно спомена на тая неожидана служба. На конецъ, благодарение на тия усилия и на жилавитѣ мишци на лодкаря, ние се изсулихме изъ лоното на бѣдоносното езеро и влѣзохме въ тихата Нева. Задъ насъ вече езерото кипѣше и бѣснѣеше. Цѣлий оризонтъ се замрачи и въздухътъ стѣнеше жално отъ първитѣ писъци на бурята. Лодкарьтъ се прѣкръсти.

— Я вамъ говорилъ, что не утонемъ, каза той.

Ние му забѣлѣжихме, че благодарение на неговата безгрижность, малко остана да станемъ и ние и той жертва на бездната.

— Наплевать! каза той лаконически.

Тая дума изражаваше цѣла философия. Азъ я записъхъ въ портфеля си. Старецътъ се обърна къмъ мене неволно:

— Ваше благородіе, запишете и мое имя и отпечатать вѣлите въ Питерѣ. Я Егоръ Димитровъ, (той произнесе именно *Димитровъ*, съвсѣмъ по български) служилъ тридцать лѣтъ дворецкимъ у господъ, у князей Боровецкихъ; теперъ съ сыномъ Игнаткой зарабатываемъ свой хлѣбъ на Ладожскомъ, и веземъ благородныхъ господъ. Пишите: Егоръ Димитровъ, изъ Непомяки, добрый русскій человѣкъ, и православный!

Азъ му се врѣкохъ да напечатамъ рекламата му и испълнямъ обѣщанието си — тука.

XV.

Оставяне Петербургъ. Лунната нощь на сѣверъ. Нови изгледи. Второ прощаване съ Москва.

Тъй и тъй излѣзохме изъ Петербургъ, нека да не връщамъ читателя въ нажежеритѣ му улици съ смрадна атмосфера, — защото май е сезонътъ на чистенето улицитѣ и стоковетѣ (гиризитѣ) на руската столица, и да

го поведѫ съ мене прѣзъ зеленитѣ и свободни лѣсове, въ които се озовахъ на 28 май, като напуснахъ столицата. Азъ отивахъ пакъ за Москва, отъ дѣто трѣбваше да се опѫтѫ къмъ руската граница.

Влакътъ летеше сега изъ зелени лѣсове, често изъ прѣкрасни кадифени поляни и ливади, посѣяни отъ гиздави лѣтни кѫщици, по които се е пръснало околното Петербургско общество. Тѣ поглеждахѫ весело изъ градинкитѣ си; рояци жени и моми, въ живописенъ руски народенъ костюмъ, и съ Зола въ рѫцѣ се трупахѫ по станциитѣ, за да причакватъ своитѣ домашни, или обожателитѣ си. Нощьта бѣше видела. Изгрѣ и мѣсечина и подъ нейното електрическо освѣщение картинитѣ придобихѫ новъ, фантастически видъ. Лунната нощь на сѣверъ има особенна хубость отъ нашитѣ южни ароматни нощи, които испущатъ поетически въздишки; тазъ — ти шьпне тайнственни легенди. Ти се намирашъ въ свѣтътъ на привидѣнията и по въздушнитѣ елфи, и неволно погледътъ ти дири да зърне прѣзъ дърветата нѣкакво хоро отъ русалки, полуосвѣтлени отъ синьото сияние на мѣсеца, защото то е сине. Това се забѣлѣжва, особенно, на сѣверъ. Френцитѣ приписватъ Виктору Хюго откритието на синий цвѣтъ на луннитѣ зари; тѣ не знаятъ, че прѣди него, другъ руски поетъ, бѣше казалъ.

Въ небесахъ торжественно и чудне
Спитъ земля въ сияньи *голубомъ*. . . .

Скоро се сипна и зората на востокъ, оризонтътъ пламна и хвърли млѣчна видѣлина по небето и земята. Подаде се слънцето, и залѣ всичко съ потопъ свѣтлина: природата блѣсна въ най-ясна зеленина. Картинитѣ, които минувахѫ прѣдъ насъ, станахѫ очарователно хубави. Какъ бѣше скрьбенъ и грозенъ тоя пѫть кога го минувахъ прѣди два мѣсеца! Чародѣецътъ май бѣ извършилъ чудеса и въ тие сѣверни крайща. Азъ не дрьпахъ очи отъ дѣвственнитѣ стройни елови лѣсове, тая благодать и красота на Русия. У насъ растѫтъ само тукъ-тамъ или по непристѫпнитѣ урви на Стара-Планина, дѣто българский топоръ неможе да достигне. Тукъ тие прѣкрасни величественни гори покриватъ хиляди версти отъ равнината, и при всичко, че отъ вѣкове снабдяватъ Русия съ топливо и градиво, — не се нашьрбяватъ, благодарение на разумната експлоатация.

Въобразявахъ си какво нѣщо ще бѫде ако една отъ тие гори, по магия, минеше въ голитѣ Плѣвенски полени на България! Прѣсъхналитѣ рѣкички щѣхѫ да потечѫтъ, кичести села щѣхѫ да изникнатъ, споръ и благословия божия щѣхѫ да направятъ рай тие придунавски пустини, найгрознитѣ въ цѣла Европа. А тая магия може да се направи. . . И отъ насъ зависи. . . Уви, за това е невъзможна, като поетическа мечта.

Цѣлъ день вървимъ изъ една безконечна листната аллея, на която не може да се нарадва окото. Тукъ-тамъ се отваря мѣсто и се зеленѣѭтъ великолѣпни паши и при тѣхъ красиви селца, съ горделиви куполи и звънарници. . . На мѣста се откриватъ широки ниви отъ вълнующа се зелена рѫжь. Надвечерь се показахѫ въ оризонта безчисленнитѣ кули на Москва, дѣто стигнахъ по мръкнало. Въ тая по-южна широта има вече

сериозно мръкване и съмване. Въ Москва се забавихъ тридни. Поискахъ да се въсползувамъ отъ случая да посѣтѫ графа Толстой. Но току да тръгнемъ (азъ бѣхъ придруженъ отъ студента Т.) за селото му Ясная-Поляна, научихме се, че той билъ излѣзълъ нѣкѫдѣ и го нѣмало въ селото му. Прочее, нѣмахме щастие да се поклонимъ на мѫдреца отъ Ясная-Поляна, съ която цѣль идѫтъ нарочно туристи отъ Америка. Купихъ си тогава една позлатена малка куничка отъ Китай-Городъ и една чьрвена селска риза отъ Замоскворѣчнето, за да си наумявамъ златний и чьрвений цвѣтъ на Москва, сърдцето на Русия, която скоро напущахъ.*)

Х.

СТИХОТВОРЕНИЕ.

Мы любымъ жить чужимъ умомъ.
И. С. Аксаковъ.

И крябскаме: равенство, правда, свобода!
По всички пазари, площади и друми:
На вѣка си чада, ний хранимъ народа
Съсъ фразички гръмки, съ мѣхурясти думи.

А мѫки позорни, тегла околъ нази. . .
Не бърчатъ обаче тѣ нашето чело:
Мижимъ. и крѣщимъ пакъ любими си фрази,
До насъ не касае се живото дѣло.

Вълнуватъ ни страшно неволитѣ чужди,
И плачемъ надъ чуждитѣ гробове клети:
Не видиме само тукъ нашитѣ нужди,
Тазъ область е тѣсна за наш'тѣ полети.

Намъ трѣбватъ простори далечни, широки.
Въпроси всемирни рѣшаваме смѣло,
И лѣемъ потоци отъ фрази дѫлбоки.
На дѣло, о братя, на дѣло. . .

Ний знаймъ ли живота и тежка му мѫка?
Влѣзнахме ли лично във българска хижа?
Станахме ли откликъ, простръхме ли рѫка
Не нашъ братъ въ неволя? . . Ехъ що ни е грижа,

Че близо до нази човѣци страдаятъ —
За *цѣлъ свѣтъ* сѫ нашитѣ модни въздишки:
Намъ трѣбва да кажеме сичко до краятъ
Каквото сме чели във чуждитѣ книжки.

И.

---

*) Счетохме за възможно да прѣкъснемъ тукъ тие пѫтни бѣлѣжки; вмѣсто тѣхъ, мислимъ, да дадемъ въ слѣдующитѣ книжки на „Денница“ нѣкои картини отъ нашето отечество. Р.

КАЛИНАТА ВЪ БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА ПОЕЗИЯ.

Отъ А. Т. Илиевъ.

И ти дърво калинчица,
Мило било за гледанье,
Горко било за ручанье!
(Народ. пѣсень.)

Калина (viburnum opulus) се зове у българитѣ едно малко дръвче отъ рода на бъзоветѣ съ срѣщуположни троедѣлни листа. Цвѣтътъ му стои на върха на клоноветѣ въ голѣма китка, въ срѣдата на която се намиратъ малки жълтобѣли цвѣтовце, а по края — пó-голѣми. То дава единъ червенъ горчивъ плодъ, на голѣмина колкотоягода. Въ градинитѣ се развъжда особна порода отъ това дръвче, нарѣчена по турски *картопъ* или снѣжна топка, понеже цвѣтътъ му стои на топка; тази порода калина е безплодна.

Съ сѫщето название това дръвче е извѣстно у всичкитѣ словѣнски народи; само у сърбитѣ калина значи друго дръвче, нарѣчено по латински ligustrum vulgare. Между българитѣ на много мѣста калината е извѣстна само съ тур. название картопъ, а пъкъ въ Родопитѣ и Македония калинка зовѫтъ въ обикновенния разговоръ и наrътъ (punica granatus). Една порода отъ калината (по лат. viburnum lantana), която е доста распространена въ Софийско, се зове и *тутунига*. (Мпн. Сбор. IV, науч. отд. страница 583).

Отъ изучванието словѣнската народна поезия изобщо излиза на явѣ, че калината е най-любимо дърво въ народната поезия на българитѣ и малорусситѣ. Това обстоятелство служи като ново доказателство за относително пó-тѣсното общение между тѣзи два сродни народа. Тука не може да има нито дума за нѣкое заимствуванье на едното племе отъ другото. Самото праcловѣнско, споредъ г. А. Будиловичъ, название на калината и малко-многото ѝ распространение въ народната поезия на всичкитѣ словѣни изобщо, напротивъ, ни наклонява къмъ мисъльта, че въспѣванього на това дръвче, особно въ свадбарскитѣ пѣсни, води своето начало още отъ врѣмето, когато всичкитѣ словѣни сѫ живѣли като единъ народъ въ своята прародина.

Ний ще разгледаме тука случаитѣ, при които се въспѣва калината въ българската народна поезия, като посочваме, кои отъ тѣхъ сѫ найраспространени само въ малоруската.

Прѣди всичко ще забѣлѣжимъ, че и това хубаво дръвче не е избѣгнѫло сѫдбата на ясиката или трепетликата въ легендарнитѣ наши пѣсни. И то е прѣтърпѣло клетвата на св. Георги, когато този светецъ на Гергевъ день е ходилъ да обиколи житата и ловята. Като миналъ той прѣзъ гората, всичкитѣ дървета, що го видѣли, поклонили му се; само калината не му се поклонила, и си истеглила. Въ гнѣва си

Проклелъ го е свети Георги:
И ти дърво калинчица,
Мило било за гледанье,
Горко било за ручанье!

Така си тълкува хубавитѣ снѣжни топки на калината — и руменния, а при това горчивия неинъ плодъ, народътъ въ с. Рила, дѣто е записана пѣсната отъ г. Д. Вълчевъ.

Обаче въ клетвата пострадалъ само вкусътъ на плода отъ калината — станалъ горчивъ за яденье — самото дървче не прѣстанало да бѫде хубаво — мило за гледанье, особно за дѣвойкитѣ, които го развъждатъ въ градинитѣ си. Въ единъ голѣмъ брой народни пѣсни се споменува, че тѣ обичатъ да сѣдѫтъ подъ това дървче и тамъ да си работатъ. Колкото за примѣръ нека послужи този откѫслякъ:

Влѣзла й Марийка въ градинка,
Подъ червената калинка
Седна Марийка на гергьовъ
Бѣла махрама да шие. . . .

(Dozon, стр. 96 № 58)

По нѣкога любимото това дърво се явява и на сънѣ на дѣвойката, като едно отъ украшенията на добрѣ уреденъ дворъ, както се види отъ слѣднето начало на една пѣсня изъ Родопитѣ:

Сънъ съмъ сънила
Въ сѫбота вечерь
Срѣщу недѣля,
Да си имѣхме
На дворъ калинка. . .

(Мин. Сбор. I, стр. 35 № 13).

Нерѣдко сладкогласниятъ славей, като посѣщава дѣвойката, за да ѝ донесе нѣкоя вѣсть, пада въ градината тъкмо на това дърво.

Славей пѣе въвъ градинка,
Въвъ градинка на калинка,
Никой му се не разбира. . .
Разбрала се бѣла Рада. . . .

(Период. Спис. 1886 год. V, стр. 490).

Калината въ народната поезия по прѣимуществото е свързана съ любовьта на момъкъ и мома. Тя най-често е свидѣтель на тѣхнитѣ свиждания. Обаче специялно назначение при тѣзи свиждания калината придобива, като служи да вързва любовникътъ на неѭ коня си. Въ една пѣсня дору се говори, че тъкмо за тази цѣль се сади това дръвче. Напр. Тодориното първо либе забѣгнало, станало вече деветь години. Тя чула, че си иде и се развеселила. Попитана отъ славея, неинъ обикновенъ събесѣдникъ и утѣшитель въ врѣме на тежката раздѣла, съ какво се наима да посрѣщне либето си, Тодора отговаря:

Посадила съмъ на дворъ калинка,
Излѣзамъ, влѣзамъ и заржчамъ и:
Расти ми, расти, тънка калинко,
Да ми порастешъ тънка висока,
Га си ми дойде първоно(-то) любе,
Да си ми вързе бързана(-та) коня
И да закачи тънката пушка. . . .

(Мин. Сбор, I, стр. 32 № 3).

Въ една коледна пѣсня мома кръчмарка между подробнитѣ наставления, какъ да постжпи любовникътъ й при едно нощно свиждание съ неж, не забравя да му напомни да си върже коня на калината. Ето какъ трѣба да извърше момъкътъ тази любовна авантюра:

Далъ е Господь тъмни друми,
Тьмни друми, кални нощи!
Ти си яхни бърза коня,
Та си ела на механа,
Вързи коня за калина,
Та па ела на вратница,
Та почукай, та потропай —
Момата е досѣтлива,
Та ще станж да отвори. . .

(Илиевъ. Сбор. стр. 28 № 13).

Единъ откъслякъ отъ друга сжщо коледна пѣсня, като че служи за продължение и край на токо що приведената. Въ неж се расказва, че двамата млади си дали дума да се срѣщнатъ у момата вечерьта. Въ урѣченото врѣме момъкътъ отишелъ у „момини равни двори“; ала момата токо що била заспала. Найпослѣ тя чула глъчка по двора,

Та искочи гола боса,
Гола боса по ризица,
По ризица копринена,
По чорапи памучени,
Че прѣхвана врана коня,
Заведе го въвъ градинка,
Привърза го за калинка. . . .
Пакъ се върна малка мома,
Че прихвана добъръ юнакъ,
Заведе го на чердаци. . .

(Общъ Трудъ, кн. I, стр. 92—4).

Хубавиятъ бѣлъ цвѣтъ и румени зрѣли ягоди отъ калината се вематъ въ нашата народна поезия за сравнение съ моминскитѣ бузи на българкитѣ. Въ една пѣсня трима турци се чудатъ на хубостьта у българскитѣ моми съ слѣднитѣ думи:

Милитѣ моми, моми каурски
Сичкото лѣто, лѣто лѣтомно
Жетва ми жнижтъ, море, чапа копатъ
Та па сж бѣли, бѣли, цървени,
Бѣли, цървени, като калина! . . .

(Верковичъ, Нар. песм. Мак. Буг. стр. 192 № 180).

Подобно на нашитѣ пѣсни и у малорускитѣ се сравняватъ моминскитѣ уста съ плода отъ калината. Поетитѣ обикновенно въспѣватъ „кораловитѣ устници“, а пъкъ въ малоруската народна поезия не по́-малко поетически се казва: „уста твои румьяни якъ калина“. Освѣнъ това въ малоруската, както и въ нашата народна поезия червената боя на зрѣлитѣ ягоди отъ калината служи за изображение изобщо на моминска хубость. Тъй напр. малоруситѣ често употрѣбяватъ това сравнение: „Ой ты, дѣвчино, червена калино!“ И българитѣ пѣѭтъ:

Хей мори, Керо Керано,
Гиди цървена калино! . . .

(Мин. Сб. IV, стр. 36).

Или: Яно, червена калино!
Видѣ ли поле широко. . . .

(Жеравненска).

Освѣнъ китки отъ разни видове цвѣтя и китки отъ калина се даватъ отъ дѣвойката на момъка въ знакъ на любовь. Тъй въ една наша народна пѣсня нѣкой си момъкъ моли леля си да го похвали на своята зълва за да си напомни за него, па

Рано да подрани
Китка да накичи
Китка отъ калинка. . .
Мене да ѭ даде. . .

(Търновска).

Въ една малуруска тъй сѫщо китки отъ червенитѣ калинови ягоди (малор. *пучечки)* се хвърлятъ на момъка за знакъ на любовь. Ето откѫслякъ отъ неѭ:

Ой на горѣ калина;
Тамъ ходила дѣвчина,
Калиноньку ламала
Та въ пучечки вьязала,
На казака кидала [1]) . .

(Костомаровъ, Объ истор. знач. рус. нар. поезіи, стр. 44).

Да се рони плодътъ на калината, да се зобя той отъ птички, да се кършатъ нейнитѣ гроздове и най-послѣ да се искорени съвсѣмъ цѣлото дръвче — всичко това прѣдставя разнитѣ стѫпала, които прѣкарва дѣвойката прѣзъ живота си, до като вече се омѫжи. Тука сходството между българскитѣ и малорускитѣ народни пѣсни, особено свадбарски и други обредни, е най-голѣмо. Въ малорускитѣ пѣсни да кърши и отсѣче нѣкой калина значи тъй сѫщо да си вземе дѣвойка за жена. [2])

Сватуванье на дѣвойка напр. се исказва чрѣзъ роненье калина въ една прѣкрасна наша коледна пѣсня, която се пѣе на малка мома. Ето самата пѣсня:

1) Хвърляла.

2) Върху значението на калината въ свадбарскитѣ пѣсни и обреди на малоруситѣ сравни Сборникъ за нар. ум. наука и книж. IV, науч. отд. стр. 206, 249, 221, 224.

Долетѣхѫ два гълѫба,
Та паднахѫ у калинка,
Па си рана(тъ) калинчица.
Да не сѫ ми два гѫлъбе,
Нело сѫ ми годежняци.
А мома ги подшъкува:
— Ишу, ишу, два гълѫбе,
Не ронете калинчица,
Калинчица още сочна,
Не е, каже, за зобанье,
И мома е още малка,
Не е, каже, за женидба.
Ка ушиемъ свиленица,
Ка направимъ бѣли дари,
Ка пораснемъ като моми,
Тогай язе че се женимъ. . .

(Мин. Сбор. III, стр. 16 № 18).

Въ друга наша пѣсня самъ момъкътъ се отнася направо къмъ моми да ги пита, да ли могѫтъ да се любѭтъ, т. е. да ли не сѫ вече обѣщани другиму. Въ този случай любенье дѣвойка се изобразява съ кършенье червена калинка. Момъкътъ станалъ сутринь рано и отишелъ на кладенеца, дѣто заварилъ три моми (годени) и имъ задалъ това питанье:

Гази ли се тазь вода студена,
Кърши ли се тъзь калинка червена,
Любатъ ли се до три моми (сгодени)?

Момитѣ отговарятъ отрицателно: не се кърши червената калинка — не се любатъ сгодени вече моми (Миладин. стр.340, № 326).

Кършенье и въ сѫщото врѣме зобанье калина значи обладанье момата, както се вижда ясно отъ слѣдната коледна пѣсня, сравнена съ пó-горнитѣ. Малка мома заградила градъ (замъкъ) и казала: който го разбие, той ще ѭ вземе. Нѣкое си „лудо младо“ подигнало тежка войска, било се, ала не могло да разбие града. Най послѣ „младо змѣйче“ (което значи тука пакъ момъкъ младъ и хубавецъ) подхвъркнало и кацнало

У градинка на калинка.
Калинката съ крачка кърши,
Съ крачкà кърши, съ крила брули,
Съ крила брули, съ уста зоби.

(Ловченска).

Разумѣва се тука, че този послѣдниятъ момъкъ е сполучилъ да влѣзе въ града и да земе момата.

Както даванье китка отъ калина значи исказванье любовь, тъй сѫщо зобанье вѣнецъ отъ калина значи сполука въ любовьта на момъкъ къмъ мома. Това се види отъ слѣдната наша пѣсня. Дошла голѣма вода, донесла дърво и на него мома Ангелина:

На глава ѝ вѣнецъ отъ калина,
На страна ѝ китка отъ латина.

Момъкъ Марко ходилъ покрай и като видѣлъ момата, попиталъ я:

Зобе ли се вѣнецъ отъ калина,
Зема ли се китка отъ латина,
Люби ли се мома Ангелина?

Тя му отговорила положително и Марко нагазилъ водата, та извадилъ момата,

Че узоба вѣнецъ отъ калина,
И си узе китка отъ латина,
И залюби мома Ангелина.

(Войниковъ, ржкоп.)

Напоконъ съвършенното искореняванье калината значи омжжванье на момата. Въ една наша свадбарска пѣсня, която се пѣе, когато вече доведжтъ невѣстата въ зетевата кжща, се казва, че момъкъ искоренява калина и взима я съ себе си на коня, ала тази калина е невѣстата, както се вижда и отъ самата пѣсня:

Изникнала калинчица
На два пжтя, на два друма;
Кой помина, сѐ откине.
Дѣ помина прѣмладъ Стоянъ,
Какъ га хвати отъ вършето,
Искара га отъ корено,
Наметна га на върхъ коньо,
На врьхъ коньо, отзадъ него,
Отъ далеко иде и вика:
— Излѣзи, мале, излѣзи,
Да видишъ, мале, да видишъ,
Каква ти отмѣна азъ носж. . .

(Верковичь, стр. 228 № 217).

Изобщо въ свадбарскитѣ пѣсни калината се явява въ значение на невѣста. Това се види отъ слѣдния откжслякъ отъ пѣсня, която се пѣе въ Дебърско, кога махкатъ прѣвеза (булото) на невѣстата.

Калинчице ле дробно и цървено,
Да що ми си дробно останало?
Дал' си расло въ дробни каменье,
Дал' си пило вода бигорлива,
Дал' си яло хлѣба просеница?

Калината отговаря отрицателно и тъй обяснява причината, дѣто останжла малка:

Токъ ме майка мало оставило,
За това сумъ дробно и цървено. . .

(Мин. Сбор. III, стр. 60)

По свадбитѣ въ с. Рижъ, Прѣславска околия, на засѣвки въ петъкъ вечерьта въ момковата кжща пѣжтъ една пѣсня, която захваща тъй:

Истекла ми е тънка калина,
Тънка висока, століовата кръстовата. . .

(Блъсковъ, Ружа, стр. 46).

Ако и да се разбира въ народнитѣ пѣсни изъ Македония изобщо подъ названието калина сѫщото дръвче, както и въ княжеството, види се обаче, че е взело да приниква въ тѣхъ и по́-новото му значение на наръ. По този начинъ обикновенното кършене калина се е употрѣбило въ нѣкои случаи за чупенье и раздаванье наръ. Напр. Мена дѣвойка съвѣтватъ да не ходи на далеко за вода, че се канилъ да я срѣщне нѣкой момъкъ. Тя отговаря:

Ако ме стрѣте, що ке ми чини?
Стомна ак' строше, нова ке купи;
Не сумъ калинка да ме соскърши,
Да ме раздаде на дружината. . . .

(Милад. стр. 411, № 382).

Подобно на гори отъ други дървета, напр. „диляковa гора“ срѣща се, ако и рѣдко, и “калинова гора“. Напр. въ една коледна се казва, че се събрали седемь кехаи,

Да си отидатъ във гората,
Въвъ гората калинова,
Да зимуватъ, да кѫшлуватъ....

(Русенска).

И въ такава гора, вижда се, отива момъкътъ (войно) да сѣче калина и малина за да направи кошара, както се пѣе въ една лазарска пѣсня:

Войнова мале, кѫдѣ е войно?
— Нѣма го тука, отишелъ ми е,
Отишелъ ми е въвъ долня Влашка,
Сѣче калина, сѣче малина,
Да си загради нови кошари. . .

(Ловченска).

Това хубаво дръвче е обърнало тъй сѫщо вниманието на Божа майка, която и си е послужила съ него при направата на люлка за млада Бога. Напр. една коледна пѣсня захваща тъй:

Божа майка люлка прави
На двѣ вѣйки калинчови,
Да люлѣе млада Бога. . .

(Илиевъ, Сбор. стр. 173 N-o 123).

Подъ калина, посадена въ лозье, се слага трапеза, на която обикновенно се гощаватъ нѣкои светци, както стои въ слѣдния откѫслякъ отъ една коледна пѣсня:

Свети Петъръ лозье сади,
Ново лозье съ бѣло грозде,
Въвъ лозьето каленинка,
Подъ каленинка трапеза. . . .

(Ibid. стр. 84 N-o 61).

Отъ българскитѣ коледни пѣсни може да се прѣдполага, че калината е прѣнесена и въ влашкитѣ подобни пѣсни. Напр. единъ влашки вари-

янтъ отъ най-распространената у насъ коледна пѣсня съ мотивъ: търсенье младъ царь и намиранье такъвъ у извѣстенъ домакинъ — захваща тъй:

Sub zare de sòre,
In ostrov de mare,
Nascut-a, crescut-a
D'un verde darvonu.
D'un rumen calinu[1]) . . .

(Веселовскій, Разыск. въ обл. рус. дух. ст. VI—X, стр. 269).

Най-послѣ калината, това тъй често въспѣвано и толкози забѣлѣжително дръвче въ нашитѣ обредни пѣсни, служи дору да свърши живота си на него злочестата невѣста. Любопитно е тука обстоятелството, че по този случай калината, като дръвце, се зове „мома калина". Селски кметове отрѣзали голѣма давнина на Стояна и му се присмѣли, че невѣстата му е немита и неоплетена. Стоянъ, докаченъ, казалъ ѝ, че той ще отиде на дърва и докато се върне, да ѭ не свари у дома си. Петкана го испроводила, заръчала на съсѣдитѣ си да ѝ наслушватъ дѣтето, па извадила „дари и месали" и отишла

На дърварската пѫтека,
Подъ червената калина.
Извади дари, месали,
Сета е гора дарила.
Токо остала (мома) калина,
И тя на калина думаше:
— Мома червена калино,
Я си клонето посведи
И тебе дарба да дарѭ. . . .
Тя си калина не дари,
Най се за гушаързала. . .

(Ловченска).

И тъй отъ всичко казано до тука излиза, че въ народната наша поезия калината е дърво, посветено на жената. То придружава дѣвойката въ всичкитѣ важни моменти отъ нейния животъ: въ любовьта, свадбата и дору въ смъртьта ѝ. Обаче при всичката знаменита роля, която е прѣдоставена на калината въ нашата народна поезия, тя изобщо малко е позната въ всичкитѣ крайнини на нашето отечество, особно въ градищата. Причината на това е обстоятелството, че това дръвче, садено отъ край врѣме въ градинитѣ, се е замѣстило подъ влиянието на новата култура съ други растения, напр. съ триндафила. То е останало да се въспѣва токорѣчи само въ онѣзи пѣсни, които сѫ свързани съ извѣстни праздници и обреди, особно коледни, лазарски и свадбарски, и които носатъ печата на много пó-дълбока старина отколкото останалитѣ народни пѣсни.

---

1) Подъ слънчевата заря, на морския островъ, повдигнало се, израсло едно зелено дърво, една румена калина. . . .

ХРИСТО БОТЕВЪ

Критическа студия.

I.

Каквото и да се казва, епохата, която непосрѣдственно прѣдшествува освобождението на България, ще остане най знаменитата въ историята ни. Духовний подемъ на българина въ никое друго врѣме не е билъ на такава висота; никой другъ периодъ отъ новата ни, току рѣчи, едновѣкна история, не е билъ така богатъ съ жизненни явления, съ такива страстни борби и стремления, съ толкова едри характери, силни духове, голѣми исторически образи, както тоя. Само възъ тоя периодъ, който би трѣбвало да нарѣчемъ *периодъ — прѣдтеча*, (и той не захваща даже четвъртина столѣтие), ще се прикова по́-дълго и съ повече любовь нашето внимание, както и вниманието на оние поколения, които идатъ подиръ насъ. Ни прѣди него, ни послѣ него ние нѣма да намѣримъ въ нашия народенъ животъ такъвъ високъ драматизмъ на събитията, такава грандиозность на борбитѣ и жертвитѣ, такава ясность, опрѣдѣленность и нераздѣлность на идеала, който е питаялъ и възвишавалъ надеждитѣ на цѣло поколение и който е галванизиралъ отъ вѣкове приспанитѣ сили на една пълна съ жизненни задатки нация. Милъ ни е този периодъ, защото само той хвърли въ историята ни едно свѣтло съзвѣздие отъ велики имена, които ни свѣтатъ съ лучезарния си блясъкъ и повдигатъ у насъ чувство на самоуважение, като народъ. Истина, и послѣдующиятъ периодъ — отъ освобождението ни до днесь — инакъ бѣше пъленъ съ знаменити работи, съ остри прѣходи и потресения, и той бѣше чреватъ съ бурни събития, но той обогати историята ни само съ бурни събития, но не съ славни имена. Защото ние разбираме подъ славни имена такива, които длъжатъ блясъкътъ си и безсмъртието си на едно съзнателно и безкористно самопожертвование за свобода на отечеството, на единъ беззавѣтенъ и чистъ отъ всякакви себелюбиви смѣтки героизмъ; повечето отъ ефемернитѣ, надутитѣ и искуственно създадени *слави* отъ новѣйшето врѣме, могжтъ да бждатъ само слави на партии, на клики, но не исторически и достояние на сичкия народъ. И вината за това не е въ днешното поколѣние, защото то въ голѣма часть е пакъ сжщото, което дѣйствуваше въ прѣдидущата епоха: вината на това отсжтствие стои въ самитѣ нови обстоятелства, които се сложихж за насъ, и които тъй могуществено и рѣшително повлияхж на самата сжщность на нашия народенъ характеръ и внесохж въ него много несимпатични чърти. Тие несимпатични чърти зиматъ заплашителни размѣри: широкиятъ просторъ отворенъ на всичкитѣ честолюбия и широки размахвания, пробуди и

китѣ алчности, ненаситни лакомии и груби лаmтения за обезпечение юто благо въ врѣдъ на общественното. Новото врѣме създаде нови реси, ново общество, нови хора. Свободниятъ политически животъ, е да даде рождение на талантливи държавници или на шумящи ези идейни демагоги, но не може то да роди ни Раковски, ни Любена авеловъ, ни Ботева, ни Левски, ни Каблешкова, ни Коча Чизмарьтъ Перущица. Героитѣ и нравственнитѣ великани нито могѫтъ да тѫтъ, нито трѣбва да се търсатъ въ днешно врѣме: това ще да бѫде и шно и безсмисленно. Само една благоприятна почва сѫществува за ива цвѣтя: борбата за свободата. Наслаждение отъ свободата, спеіена вече, и отъ други, дава пища на съвсѣмъ другъ родъ знаменизти: тѣ сѫ толкова пó-лесни и пó-многочисленни, колкото опасноститѣ пó-малки и личнитѣ самопожертвования не нуждни. Днесъ фразата и мътъ напълно замѣнятъ дѣлото и кръвьта, за това и всѣки день почти ни дава нѣколко „картонни“ герои, които сѫ дълговѣкки не повече отъ мухи — еднодневки, които утрѣньта акламира, а вечерьта забравя. . . Не съмъ отъ оние, които иматъ навикъ и наклонность, — уви, твърдѣ свойственни на человѣческата природа — да въздигатъ миналото, за да покрусатъ настоящето. За насъ българитѣ, особенно, такова нѣщо е съвсѣмъ невъзможно и безсмисленно; нашето минало е така тъмно и безутѣшно, така малко съблазнително, щото никому не може да дойде на умъ да тегли паралелъ между него и настоящето, съ желанието да го найде пó-хубаво и пó-завидно! Да пази Богъ сѣкиго отъ такава помисъль. Може би миналото, частно на сѣкиго отъ насъ, колкото и мрачно да е било, да крие нѣкои очарователни образи, нѣкои свѣтли минутки, които неодолимо те маматъ къмъ себе си и те теглатъ отъ живата дѣйствителность, и ти искренно би желалъ да се повърнешъ да заживѣешъ въ това драго минало, на което отдалеченностьта отнима всичкитѣ сѣнки; но миналото на нашия народъ, минало испълнено съ позорно и многовѣковно търпѣние, съ ужасни насилия на тираннтѣ, съ страхотии и съ кървави пороп, може намъ да се гледа само като единъ прѣминалъ, страшенъ и удушителенъ сънь; като една мрачна нощь, пълна съ вампири и привидѣния. Но за това толкосъ повече ясно и радостно, и божественно-хубаво ни свѣтатъ рѣдкитѣ оние зарнсти метеори въ нея, които блѣсватъ моментално въ непроницаеми мракъ и освѣтлявать перспективитѣ на бѫдѫщето... Образътъ на тие феноменални явления прониква дълбоко въ душата, на насъ живущитѣ въ друго врѣме и подъ свѣтлика на ясното слънце на свободата. Тѣ се запечатватъ толкосъ пó-дѫлбоко въ душата ни, че тѣ сѫ безвъзвратни и свързани съ една друга епоха, много далечъ отхвъркнала отъ насъ. Тѣ сѫ ни пó-мили и за това още, че ние чувствуваме, дѫлбоко и искренно сме убѣдени, че влиянието на новото ни материалистическо възпитание така коренно е измѣнило нашиятъ нравственъ свѣтъ, щото, ако по едно чудо ни прѣхвърляхѫ въ оная мрачна епоха, на която сме прости зрители вече, ние не бихме намѣрили въ душитѣ си оня неначетъ капиталъ отъ енергия, оня високъ

идеализъмъ и оная чиста любовь къмъ отечеството, съ които тъй богато е располагало прѣжнето поколение, не познало още ни свободата, ни растлѣнието.

Впрочемъ, трѣбва да съзнаемъ това, възможно е и да прѣувеличаваме значението и подвизитѣ на дѣятелитѣ отъ прѣдишната епоха; може-би тѣхнитѣ неуморими борби съ стихийното зло, тѣхнитѣ геройски смърти на бойното поле, на бѣсилото, въ тъмницитѣ, или въ изоставеностьта, да ни се видатъ така сюблимни и велики, защото гледаме великитѣ послѣдствия на тѣхнитѣ трудове и жертви, защото гледаме че идеалътъ, на който сж служили, е постигнатъ; може-би въ упоението си, да дохождаме до тамъ, щото да гледаме на днешната си свобода, като на цвѣте, откъснато отъ тѣхнитѣ гробове, и даже забравяме, че между нея и тие послѣднитѣ стърчжтъ гробоветѣ на двѣста хиляди братя руси. И ние го осждаме строго това прѣкалено патриотическо вѣяние, това доброволно самозаблуждение и мижение прѣдъ съкрушающитѣ факти на историята; но, като гледаме право на тоя въпросъ, и съзнаваме всичкото величие на подвига на руский народъ и вѣчната признателность, що му длъжимъ, ние не смѣемъ да отнемемъ нито една листенце отъ вѣнецътъ на нашитѣ борци, и нашето благоговѣние и адмирация къмъ тѣхъ ни най-малко не се накърняватъ. Тѣ нѣмаше да се накърнжтъ и при другия случай. И да не бѣхж съотвѣтствували резултатитѣ на тѣхнитѣ лаптения и надежди, и да не се бѣхж осжществили тъй блѣскаво и пó-скоро отъ колкото тѣ сж смѣли да мечтаятъ, тѣхнитѣ идеали — възраждението и освобождението на българский народъ, ако даже, подиръ Батакъ, вмѣсто освободителната война, бихме забравени отъ свѣта, би настжпала за насъ още пó-мрачна и безнадежна епоха на робство, то образитѣ на тие труженици и мжченици за светата народна идея, щяхж още повече да нарасватъ въ въображението на бждащитѣ поколения, и ореолътъ имъ щеше да става повече и повече лучезаренъ, колкото повече потъваше въ миналото епохата, въ която сж се подвизавали.

Младитѣ народи, които сж влѣзнали въ новъ животъ, иматъ това прѣимущество прѣдъ народитѣ, които брожтъ съ много вѣкове своето независимо политическо сжществувание, че началото на новата имъ история много прилича на най-увлѣкателенъ романъ, на една сцена, дѣто играятъ ясни, съ пъленъ релйефъ, живи лица, отъ които ни иде освѣжителния дихъ на живота на едно юношество.

Ето защо историитѣ на еманципацията на всичкитѣ нови народи и господарства въ Европа, сж така любопитни, пълни съ високъ интересъ и поезия. Тѣхнитѣ увлѣчения и борби за независимость уплѣняватъ ума ни, подкупуватъ нашето участие и будатъ въ душитѣ ни възторгътъ на великодушнитѣ движения. Маджарската история е пó-поетична и грандиозна съ своитѣ Гергеевци, Кошутовци, Зриниевци, отъ колкото съ Андрашевци и Калайевци; сърбската съ хайдутъ Велка, съ Карагеоргя, Милоша и сподвижницитѣ имъ, нежели съ Ристича и Милана; гръцката съ Мяули, Канарисъ, Боцарисъ, както и италианската, както и нашата.

Съ прѣставането на робския животъ, прѣставатъ и смѣлитѣ борби противъ него, сирѣчь, прѣсушаватъ се изворитѣ на юнашкитѣ вдъхновения. Политиката измѣща патриотизмътъ и фразата — кипежътъ на сърдцата. Рицарското увлѣчение отъ благородни идеали се замѣня съ студеното прѣсмѣтвание на своекористнитѣ домогвания. Настава периодътъ на дребнитѣ боричкания на страститѣ, на партийнитѣ вихрушки, на газетарскитѣ героизми, съ една рѣчь на пошлата проза на парламентарний животъ. Не исключаваме и тука благородни и патриотически ýстреми (пориви), възвишенни цѣли, доблестни дѣла. Но, уви, колко е мжчно да проникнешъ въ чистотата на побужденията, да отдѣлишъ интересътъ на личностьта отъ интересътъ на добрата кауза, които винаги така неразкъсваемо свързани вървжтъ! А ние всякога сме повече наклонни да вѣрваме на оногова, който принася мълкомъ жертви, безъ надежда и безъ възможность да добие облага; ние повече благоговѣемъ прѣдъ абнегацията, отколкото прѣдъ житейската ловкость и успѣхи; за насъ дяконъ Левски стои неизмѣримо пó-високо на бѣсилницата си, отколкото ако щастието му го бѣше възвисило до екзархийския тронъ; величественъ е Христо Ботевъ, когато

. . . тамъ на Балкана,
Потъналъ въ кръви, лежи и пъшка;

но прѣдставете си какъ пазарски-обикновенъ и малъкъ щеше да ни се покаже, ако, подиръ *Думата си*, подиръ *Прощаването,* подиръ *Молитвата,* го видѣхме въ едно министерско кресло, че подписва назначението или отчислението на нѣкое чиновниче, вмѣсто декларация къмъ капитана на параходътъ „Радецки!“

II.

Именно, Христо Ботевъ е единъ отъ най-необикновеннитѣ образи отъ епохата, за която захванахме да говоримъ. Той се появи на попрището въ едно врѣме на най-силно кипѣние на пробудений народенъ духъ, когато силнитѣ умове и силнитѣ характери, послушни на тайний гласъ на призванието си, се явяватъ да ржководатъ или да изразжтъ общественното съзнание на масситѣ. Неговътъ оригиналенъ силуетъ испъква найрелйефно въ роякътъ други дѣятели, негови съврѣменници. Той е една типическа, самобитна личность. Смѣсь отъ ярки контрасти, свѣтлини и сѣнки; у него крайноститѣ въ хубавото и грозното се прикасаватъ, сюблимнитѣ чувства на трубадуръ на свободата братуватъ съ най-безнравственнитѣ житейски правила. Героятъ у него върви ржка подъ ржка съ нощния кассотрошитель, но и тоя послѣдниятъ не е гнусенъ, а симпатиченъ даже, защото го освѣтлява и почти извинява человѣческа идея, искренно въсприета, злѣ разбрана и злѣ прилагана. Но сè едно — идея висока. Въ всѣки случай, натура необикновенна, богата. Единъ Раковски поставенъ да дѣйствува въ пó-тѣсна рамка, въ много чърти пó-дребенъ отъ него — несумнѣнно пó-голѣмъ — по конеца си... Може-би за това Ботевъ захваща такова голѣмо мѣсто въ въображението ни, нежели каквото е захващалъ въ дѣй-

ствителностьта: прѣзъ кратковрѣменното си подвизаване на общественното поле, подвизаване, което до тръгването за България, бѣше единъ редъ отъ тежки борби съ живота и тъмни авантюри, той нѣмá врѣме, нито възможность, да развие широката, плодовита дѣятелность на Раковски и на Любена, нито да упражни силно влияние на съврѣменницитѣ си. — Той успѣ само да блѣсне и веднага да угасне, като единъ заслѣпителенъ метеоръ прѣдъ взора ни, и ни остави омаяни и обзети отъ адмирация. Той биде пó-щастливъ отъ много други свои сподвижници, защото сѫдбата му прати една завидна и величественна смърть, която обезпечи безсмъртието му. Ботевъ зная тъкмо на врѣме да умре: идеята, на която той служú, загуби единъ могуществен ратникъ, но историята ни спечели единъ славенъ ликъ, а това е повече.

Биографиитѣ му ни расказватъ и обясняватъ първоначалнитѣ причини, подъ влиянието на които се е формиралъ нравственний ликъ на Ботева. При естеството, което е посѣяло въ него още отъ дѣте основнитѣ принципи на единъ буенъ и неукротимъ характеръ, поработили сѫ още два могущи факторе — въспитанието му — въ Русия, и тежката школа на хѫшовский животъ — пó-послѣ въ — Ромѫния. И едното и другото способствувахѫ за обрзуването у него на оня ратоборенъ духъ, на онне социално-политически възрѣния, които тъй нагло се проявихѫ въ практиката. Умъ прозорливъ и високолѣтящъ, начетенъ на Чернишевски' Герцена, Бакунина и пр., надѫханъ отъ литературата на революционна Русия, Ботевъ отъ рано съзрѣ неравенството въ обществото, не можа да се помири съ несправедливостьта на сѫществуующий редъ и се намѣри отъ сичко недоволенъ, на сѣкѫдѣ на тѣсно, на сѣкѫдѣ чуждъ. Вѣчно безпокоенъ, бунтующъ се противъ всичкитѣ приети правила, традиции и общественъ моралъ, той стана невъзможенъ и въорѫжи противъ себе си обществото... Само въ разгулната и родна атмосфера на хѫшоветѣ, въ крѫгътъ на които можеше свободно да диша, той се чувствуваше въ елемента си. Той си ги подчини всичкитѣ чрезъ духовното си прѣвъсходство. Той радостно дѣлеше съ тѣхъ гладъ, лишения и неизвѣстностьта за утрѣшний день, както и надеждата да развѣе хайдушкия байракакъ въ Стара-Планина. И като очакваше тоя день на борба за свободата на България, той проповѣдваше свободата на цѣлото человѣчество, всемирното равенство, — което видѣ въ формата на кумунизмътъ. Натура убѣждена, гореща, увлѣкающа се, у него словото и дѣлото вървѫтъ заедно; той се залови, въ съдружество съ нѣкакви тъмни чужденци, рицари на рисковетѣ и на мрака, да прилага въ живота комунизма съ една прѣданность, безстрашливость и дарба, прѣдъ които блѣднѣятъ прочутитѣ италиански „bravi". Отъ 1869 до края на 1874 г. сѫществуванието на Ботева не е освѣнъ единъ синджиръ отъ невъобразимо-дързски авантюри, отъ скитания, страдания, расправии съ полицията и посѣщаване влашкитѣ затвори. Името му добива въ срѣдата на емиграцията една трагическа извѣстность. Лесно може да се прѣдвиди дѣ-

щеше да стигне Ботевъ, хлъзнатъ низъ тая гибелна стръмнина на комунистическото увлѣчение...

Азъ бѣхъ почти наклоненъ най-напрѣдъ да корѫ Захария Стояновъ за оная извънредна тщателность и религиозна точность въ изложението и най-малкитѣ похождения на Ботевия авантюристски животъ изъ Ромѫния; человѣку става и чудно и мѫчно, като гледа съ каква добросъвѣстность и даже самодоволство той рисува заблужденията на героя си и не пропуща нито една чьртица, която може да увеличи нравственната грозота въ Ботевия обликъ. Сега съмъ на мнѣние, че биографътъ на Ботева е добрѣ постѫпилъ — така, картината, колкото и да бѫде некрасива, е пълна и цѣлна; може-би чрезъ това дигане на булото му се отне легендарностьта, която обивива образа на Раковски, но историята му спечели. ако и да не спечели славата му. Впрочемъ, това е въпросъ на личното оцѣнение на сѣкиго. Заблужденията и вагабондствата на Ботева не произстичахѫ отъ една развратена душа, а бѣхѫ продуктъ на горещо убѣждение въ правотата на една честна идея, но утопия. Въ името на тая идея и подъ заслона на тая идея, той мислеше, че може безъ стѣснение да потѫпче человѣческия законъ и моралъ, и да гледа съ друго око на нѣкои дѣйствия, които християнството и цивилизацията, и самата човѣшка съвѣсть, смятрятъ за позорни и прѣстѫпни. Тръгналъ отъ такава гледна точка, Ботевъ храбро се впустна въ една дѣятелность, която безъ спасителний гръмоотводъ — походътъ за Козлодуй — щеше да го заведе въ *окната.**) Още по-гръмко свидѣтелствува за Ботева самата му писателска дѣятелность. И въ вѣстницитѣ си и въ стиховетѣ си, той прокарва своитѣ социално-политически идеи, пледира страстно дѣлото на комунизмътъ въ Франция, дѣло, което той счита право и честно. Прочее, словото и дѣлата сѫ въ хармония, пѣснитѣ сѫ отзивъ на живото дѣло, трошението на касситѣ е синонимъ на трошението на веригитѣ. Принципътъ е единъ и нераздѣлимъ. Ботевъ въ Козлодуй е продължение на Ботева въ Фокшанския затворъ. Колкото и да е грозенъ и безобразенъ Ботевъ въ периода на своята *тъмна* публична дѣятелность, той е необходимъ за цѣлостьта на характеристиката на героя Ботевъ, и като бъркаме въ мръснитѣ бордеи на Браила, на Галацъ и на Букурещъ, виждаме какъ се подсказва и приготвя тамъ оная безумно рицарска чърта, която даде на нашата история невѣроятний подвигъ на „Радецки“.

Но комунистическата пропаганда на Ботева не намѣри благодарна почва въ емиграцията. Българската емиграция, съ малки исключения, нито бѣше узрѣла въ такъвъ смисълъ, нито имаше потрѣба да разбере и прѣгърне едно учение, което далеко задминуваше границитѣ на националнитѣ лаатения нейни — освобождението България отъ турско робство. Било въ комунистическитѣ членове, които запаленний проповѣдникъ пишеше въ „Дума на българскитѣ емигранти“, било въ социалистическитѣ му пѣсни, емиграцията схващаше и прочувствуваше само онова, което отговаряше на ней-

*) Ромѫнската каторга.

ното българско патриотическо чувство, останалото не я интересуваше. Напразно въ първата — Ботевъ ржкоплѣщеше на пожара на Парижъ и плачеше надъ разгрома на комуниститѣ, а въ вторитѣ (пѣснитѣ), развѣнчаваше Бога на дѣдитѣ си и на дѣтинството си, той не намираше никакъвъ откликъ: Думбровски и комуниститѣ не имъ говоряхж нищо, а султанътъ имъ правеше зло и само отъ султана искахж да се освободжтъ; колкото за другиятъ Богъ, *Богътъ на разума*, той бѣше още пó-непостижимъ и ненаходимъ за бѣднитѣ изгнанници, отколкото Богътъ въ небето, въ когото вѣрвахж и комуто се моляхж. (Сѣмето на неговитѣ социално-анархически проповѣди, пръснати чрѣзъ пѣснитѣ му, се хвана, но не тогава, и не въ емиграцията, а въ друго врѣме, и въ друго общество, на който прѣдмѣтъ ще се спрѣмъ при разглеждането поетическата му дѣятелность). И гласътъ на Ботева бѣдствуваше.

. . . да прѣмине
Тихо, като прѣзъ пустиня,

ако едноврѣменно съ козмополитическитѣ позиви, не звучеше въ словото му оная силна патриотическа нота, отзивающа се съ такова искренно и огненно чувство, скоро послѣдвана отъ личното самопожертвуване на поета за отечеството. Само когато Ботевъ стѣсни рамката на своята дѣятелность до ясната и опрѣдѣлена область на чисто народнитѣ вождѣления, само тогава стана великъ и влѣзе въ ликътъ на първостепеннитѣ дѣйци изъ емиграцията.

Много е любопитно да се сличжтъ отличителнитѣ черти въ характеритѣ и мировъзрѣнията на Ботева съ другитѣ знаменити двама писателя — революционери на емиграцията: Раковски и Каравеловъ. Интересно е да се види какъ се кръстосватъ у тие трима корифеи на революционната епоха достойнствата и недостаткитѣ. По писателска дарба и по модерното направление, Ботевъ повече прилича на Каравелова, като го надминува по творчески даръ въ първото, и по прѣкаленость и абсолютность въ второто, а по пламеность, смѣла рѣшителность и фантазия, той е повече роднина на Раковски, който, въ замѣна на поетическия талантъ, който горещото въображение напраздно се сили да замѣсти, располага съ колосална енергия, съединена съ огромна начетенность и ерудикция. Това послѣдно качество, като го приближава до Каравелова, туря и двамата пó-високо отъ най-младия — Ботева. Но и Ботевъ и Раковски сж пó-оригинални и пó-симпатични отъ Любена. Като ржководяща личность и като характеръ, Любенъ стои много блѣденъ и прѣдъ двамата; той не обладава нито великата инициативна мощь на Раковски, нито младежката буйность и цѣленъ характеръ на Ботева; а може-би му липсва и оня неугасимъ патриотически огънь, който гори гърдитѣ и на двамата други. Той се вижда пó-студенъ и пó-прѣсмѣтливъ, даже неблаговидно своекористенъ, ако слушаме общий отзивъ на емиграцията, която успѣ наконецъ да въоржжи противъ себе си, а най-много самия Ботевъ. Но има, при всичко това, една главна духовна

чърта, основна чърта, за която загатнахме по́-горцѣ, и която държи Ботева и Каравелова по́-тѣсно свързани и усамотява Раковски: тя е сродството на тѣхното социално-политическо мировъзврѣние, съвършенно противоположно на Раковсковото, сродство, което само се нарушава отъ нѣкои крайности въ Ботевото. Причината на това радикално раздвоение между Каравелова и Ботева отъ една страна, и Раковски отъ друга — стои въ условията на тѣхното развитие и въ обстоятелствата, които сж окржжавали живота имъ. Това ще стане ясно изъ единъ пжть, като кажемъ само, че първитѣ двама сж се въспитали *въ Русия,* а послѣдниятъ — *вънъ отъ нея:* въ Атина и Парижъ. Както е извѣстно, ни единъ живъ и мислящъ умъ, какъвто сж обладавали Ботевъ и Любенъ, не е можалъ да се не увлѣче отъ протестующето и отрицателно вѣяние въ Русия противъ сжществующия режимъ. Въ своята отлична студия за Любена Каравеловъ, печатана лани на тие сжщитѣ страници, г. Величковъ ни е обяснилъ процесътъ на подобенъ умственъ прѣломъ въ една въсприемчива българска душа и влиянието му на по́-натататшнono ѝ развитие. И по свойствената на всички прозелитѣ въ ново учение распаленность, Ботевъ и Каравеловъ, като оставихж Русия, отъ дѣто изнесохж съ себе и новитѣ си убѣждения и идеи, продължихж да ги распространяватъ въ сичката имъ ненакърненость, безъ да обръщатъ внимание на измѣненитѣ условия и срѣда. Това настроение бѣше толкова по́-естественно и по́-логично у тѣхъ, че новото имъ поприще бѣше пакъ борба противъ деспотизмъ. Но Ботевъ имà нещастието да падне въ отчаянни крайности... И така, като имахж цѣльта еднаква съ Раковски — освобождението на отечеството — тѣ стояхж на два различни полюса съ него, по разликата на своитѣ вжтрѣшни, философски мирове. — Тѣхниятъ религиозенъ индеферентизмъ, или безбожие, се счукваше съ горещата вѣра на Раковски, прѣзрѣнието имъ къмъ *плъсенясалото минало,* намираше отпоръ въ въспѣваемата *старославна дрѣвность* на Раковски; и додѣто Любенъ скептически игнорираше българската история и въспитателното ѝ значение, а Ботевъ разбиваше сичкитѣ бивши и настоящи авторитети на небето и на земята, Раковски, тоя мечтатель и съновидецъ, очароваваше поколението си съ тайнственно-величавитѣ образи на „благовѣрнитѣ“ български царе, съ славата на които заливаше цѣла Европа. Еднитѣ виждахж само въ бждащето цѣльта си, идеала си; другиятъ викаше изъ прахътъ миналото величие, та отъ останкитѣ му да изгради подножие, на което да заложи бждащето... И Ботевъ и Каравеловъ не бѣхж способни да разбержтъ значението на борбата за черковна независимость, въ която Раковски приимаше най-силенъ интересъ и участие. Така сжщо и по недовѣрието въ освободителната мисия на Русия, прѣдсказана отъ дълбокий народенъ инстинктъ, тѣ се дѣляхж съ Раковски, фанатическия славянинъ; знаемъ какъ бѣхж излъгани, впрочемъ... Да, два полюса, два мира. Любопитенъ щеше да бжде сблъсъкътъ имъ, ако се бѣхж появили едноврѣменно съ Раковски на попрището тие двама прѣдста-

вители на единъ новъ духъ, който бѣше радикално отрицание на всички светини, въ които той беззавѣтно вѣрваше! Какво скръбно недоумѣние за Раковски! Той не прѣдчувствуваше, че неговитѣ обширни исторически трудове, плодъ повече на едно огненно патриотическо въображение, отъ колкото на спокойни научни изслѣдвания, и чужди на всяка критичность, тъй скоро щели да бѫдѫтъ забравени въ архивния прахъ! Заедно съ тѣхъ и паметьта на Раковски увѣхна. Сѫдбата го онеправдá. Потомството, което се отнесе много съчувственно къмъ двамата му достойни приемници, не стори доста за да засвидѣтелствува своето удивление и благодарность къмъ него. И въ нашата литература и въ нашата паметь Каравеловъ и Ботевъ сѫ пó-живи. Това не значе че сѫ пó-голѣми. И, ако първиятъ *за да е живъ*, създаде една литература и една школа, а вториятъ — пѣ вдъхновенно и умрѣ въ зеления Врачанския балканъ, вмѣсто въ задушения Филаретъ, *) то за родоначалникътъ на българската революция, Раковски, стига ако кажемъ това само: че отсѫтствието му изъ нашето историческо минало би окъснило за много врѣме часътъ на нашето влазяне въ свободенъ политически животъ. Cuique suum.

(слѣдва).

КАМИЛЪ ДЕМУЛЕНЪ **)

Изъ „Понедѣлнешни беседи" отъ Сентъ Бёва. *)**

Имахъ намѣрение, слѣдъ като показахъ съвършений языкъ отъ вѣка на Лудовика XIV въ неговата послѣдня цвѣтистость и изящность у найпрѣлестната въспитанница на госпожа Ментенонъ, слѣдъ като разгледахъ стилътъ на XVIII вѣкъ въ най-пълната му мощь и блѣсъкъ у Жанъ-Жакъ Руссо, да се занимаѭ съ революционий языкъ на человѣкътъ, който се счита, че го е владѣлъ съ най-голѣма распаленость и талантъ — Камилъ Демулена. Така ще имаме тритѣ момента, тритѣ най-раздалечени и противоположни тона; и самото съпоставление ще породи много размишления за съвършенството, за напрѣдъка или за повтарянето на единъ языкъ. Единъ отъ уважаемитѣ ми събратия по критиката, ме прѣвари въ *Журналъ де Деба*, като почна да говори за Камилъ Демулена, но той не е казалъ още послѣдната си дума. Съжелявамъ, че рискувамъ тука идеитѣ си прѣди да мѫжахъ да се ползувамъ отъ вкупностьта на неговитѣ идеи. Впрочемъ, моята гледна точка е органичена, и азъ, безъ да избѣгвамъ

---

*) Болница въ Букурещъ, дѣто издъхналъ на 1867 г. Раковски, пропадналъ и изоставенъ.

**) Революционеръ и духовитъ памфлетистъ прѣзъ първата френска революция. Подиръ, като дълго врѣме насъсквá революционеритѣ къмъ кръвожадни отмъщения, Демуленъ най-послѣ се стрѣсна прѣдъ размѣра на ужаситѣ, и хвана да проповѣдва въ знаменитий си памфлетъ „Vieux Cordelier" умѣренность и великодушие. Това даде поводъ Робеспиеру да го обяви врагъ на отечеството и да го погуби на гилотина, заедно съ Дантона.

***) Най-знаменитий френски критикъ, умрѣлъ на 1869 г. Той е обнародвалъ въ разни френски вѣстници голѣмо количество критически членове и статии, които послѣ сѫ събрани и издадени въ отдѣлни томове, подъ название *Понедѣлнешни бесѣди*. (Causeries de lundi), *Критики и литературни портрети*, *Съврѣменни портрети* и пр.

онова, което ми се чини, че трѣбва да кажѫ въ отношение на политиката, ще се ограничѫ, до колкото ми е възможно, въ въпроса за язика и вкуса.

Камилъ Демуленъ остави едно име, което отъ далечъ възбужда интересъ: споменътъ за послѣдното му дѣло, за ония листове отъ Vieux Cordelier, дѣто той се осмѣли подъ террора, до тогава и той самъ почти террористъ, да произнесе словото за милость; гнѣвътъ, що възбуди въ тиранитѣ, кървавий му свършакъ, който послѣдва — всичко това го въздигна въ историята, като единъ видъ мѫченикъ, и днесь, ние си го прѣдставляваме само въ това послѣдне движение на сърдцето и въ това благородно положение. Обаче, ако искаме да го изучимъ, като човѣкъ, и като писатель, а не само да го поздравимъ пѫтиомъ, като една статуя, то трѣбва да го земемъ отъ началото му и да вървимъ по дирята на дѣлата и съчиненията му. Камилъ Демуленъ пишеше на жена си отъ тъмницата: „Моето оправдание се намира цѣло въ *осемь* тома републикански. Тѣ сѫ една добра возглавница, на която съвѣстьта ми заспива, въ ожидание на сѫдилището и на потомството.“ Сиромахъ Камилъ! страшна измама си правеше той и въ отношение на сѫдилището, и въ отношение на потомството. *Студията,* която публикувà г. Флерù, и многобройнитѣ извлѣчения, които ни дава отъ вѣстницитѣ и отъ памфлетитѣ на Камилъ Демулена отъ 1889 година до 93, много малко могѫтъ да му направатъ честь, или да го възвеличѫтъ прѣдъ очитѣ на потомството, разбирамъ, прѣдъ разумнитѣ хора на всичкитѣ режили и на всичкитѣ врѣмена. Искахъ самичъкъ и лично да се запознаѭ съ текстоветѣ и да се ползувамъ отъ източницитѣ: имамъ на стола си сега осемьтѣ тома на *Революциитѣ въ Франция и Брабантъ,* вѣстникъ, който Камилъ издавà отъ декемврий 1789 г. до края на 93, тие томове възъ които той казваше, че ще си почине и заспи съ такова довѣрие. Трѣбва да се съгласимъ, че много лоша возглавница. Притежавамъ повечето отъ брошуритѣ му и отъ памфлетитѣ му, и моето впечатление, слѣдъ прѣглеждането имъ, е сѫщото онова, което изнесохъ отъ извлѣченията на г. Флери, или пò-добрѣ — още пò-лошо е.

Нѣма обаче да забравѭ послѣдното дѣйствие на Камилъ Демулена. Рѣдко нѣщо. Слѣдъ като бѣше започеналъ злѣ, той свърши добрѣ. Ония, които се намирахѫ въ затворитѣ прѣзъ декемврия 93 г. и прѣзъ януария 94, сѫ казвали и много пѫти повтаряли слѣдъ избавлението си, какви впечатления имъ е причинило появлението на първитѣ броеве на Vieux Cordelier: то бѣше, шесть мѣсеца прѣди Термидоръ, като първата слънчева луча, която проникваше прѣзъ желѣзнитѣ прѣчки на тъмничния прозорецъ. Человѣкътъ, който достави на своитѣ ближни притѣснени и невинни една таквазъ заря отъ надежда и който заплати съ главата си и съ кръвьта си това добро движение, заслужава много да му се прости. Но нека бързаме да притуримъ, че той има голѣма нужда отъ прошка!

Камилъ Демуленъ се е родилъ на 1760 г. въ Гизъ въ Пикардия, отъ баща чиновникъ. Той са е въспиталъ въ колегията Louis le Grand, въ началото е ималъ за другаръ Робеспиера. Единъ сродникъ на семейството му издѣйствувалъ за него една стипендия, и не безплодно. Неговитѣ литературни и класически изучения, както се види, сѫ биле твърдѣ разнообразни и той знаеше отъ дрѣвностьта всичко онова, което единъ образованъ момъкъ, единъ отъ добритѣ ученици на уневирситета, можеше тогава да знае. Неговътъ революционерски слогъ е цѣлъ подмирисанъ и натъпканъ съ цитати заети отъ Тацита, Цицерона, и отъ всичкитѣ латински писатели, които той постоянно приспособява на самитѣ обстоятелства. Това е една черта отъ начина на писането му. Чудно се виждаше какъ единъ писатель, който претендираше, че се обрѫща прѣди всичко къмъ народа, говореше цяло и не цяло по латински, и на всѣки часъ отпущаше алюзии, които мо-

жехѫ да разбиратъ само ученички хора. Той иска да се оправдае за това въ единъ отъ първитѣ броеве на журнала си *(Революциитѣ въ Франция и въ Брабантъ)*:

„Искамъ ви прошка за моитѣ цитати, драги читателю. Знамъ че това прѣдъ очитѣ на мнозина ще се покаже педантизмъ; но азъ имамъ слабость къмъ грьцитѣ и римлянитѣ. Чини ми се, че нищо не хвърля толкова свѣтлина върху идеитѣ на единъ авторъ, както сближванията, фигуритѣ. Тие примѣри, пръснати изъ моя журналъ, сѫ единъ видъ иллюстрации съ които обогатявамъ моятъ периодически листъ, а колкото за фразитѣ, що цитирамъ отъ дрѣвнитѣ писатели, понеже съмъ убѣденъ въ великата смисъль на девизата: Nihril sul sole novum, *нищо нѣма ново подъ слънцето*, — кражба за кражба, — прѣдпочитамъ да бѫдѫ отзивъ на Омира, на Цицерона и на Плутарха, нежели на клубоветѣ и на кафенетата, които инакъ твърдѣ уважавамъ."

И наистина, той твърдѣ уважаваше кафенетата, и той смѣша, да му се чудишъ, стилътъ и тонътъ имъ съ откъслядитѣ отъ Тацита и отъ старитѣ автори. Като говори въ едно отъ първитѣ си писанета за кафе Прокопъ, близко на Корделиерский окрѫгъ, той ще каже въ отношение на духовититѣ хора, които го посѣщавахѫ въ XVIII вѣкъ: "Тамъ човѣкъ като влазя испитва религиозното чувство, което направи да бѫде спасена отъ пламъцитѣ Пиндаровата кѫща. Нѣмаме вече, това е вѣрно, удоволствието да слушаме тамъ Пирона, Волтера и пр." Пиронъ и Пиндаръ!*) Ето ти Камилъ Демулена цѣлъ цѣлниничъкъ! Той влазя съ едно *религиозно* чувство въ едно кафе, и би пародиралъ зевзешки Евангелието.

Демуленъ сполучи да го приематъ адвокатъ: адвокатъ безъ дѣла, той, естественно, се намираше празенъ и на расположение въ прѣдвечерието на 89 г. и съвсѣмъ готовъ да стане агитаторъ, памфлетистъ и вѣстникарь. Той стана такъвъ още отъ първитѣ часове, и съ такова едно распаление, съ такова увлѣчение, щото става явно, че това му е било призванието за всяко врѣме. Впрочемъ, той захвана съ стихотворство, съ ода (на Бриенна, на Ламоанйона, на Некера**). . . Въ недѣля на 12 юлий 1789 г. два дена прѣди прѣвзимането на Бастилията, тоя самий Демуленъ се качваше въ Палеройалъ на една маса и обявяваше на парижанитѣ за испѫждането на Некера и извърши толкосъ повтаряния фактъ: истегли сабята си, посочи пищовитѣ си и си втъкна една зелена кокарда, като знакъ на освобождение и на надежда. Демуленъ, обаче не бѣ ораторъ; вънкашностьта му не бѣше до тамъ привлѣкателна, произношение имаше тежко; той стана ораторъ само него день. Но онова, което той стана, бързо и за дълго врѣме, то бѣше писатель пъргавъ, веселъ и безуменъ на демократическата анархическа партия. Той бѣше първиятъ *лала* на революцията; той не прѣстана да бѫде такъвъ и да върви напрѣдъ и да вика прѣдъ колесницата, тласната по стръмната урва, даже въ деньтъ, когато се сѣти внезапно да се обърне и да каже: *Въспрете!* Колесницата, която той прѣдупрѣждаваше за първи пѫть, не послуша и го смаза.

Първитѣ му два памфлета, по-ранни отъ журнала му, сѫ *Свободна Франция* и *Рѣчьта на Фенеря къмъ парижанитѣ*. *Свободна Франция* е единъ памфлетъ чисто демократически и републикански отъ 1789 г. Земете въ смѣтка възбуждението на оная епоха, пиянството, което зашематяваше тогава почти всичкитѣ глави, допуснете, че имаше една минута, когато тѣ всичкитѣ почти бѣхѫ се завъртѣли, земете всичко това прѣдъ видъ и ще се намѣрите още ниско отъ нуждното расположение на духа, за да мо-

*) Поетъ французски въ XVIII вѣкъ, забравенъ сега.

**) Видни велможи на монархията.

жете да четете първий памфлетъ на Камилъ Демулена; вие не сте още *на висотата* (стилъ на епохата). Защото въ основата си, и въ много свои части, тоя памфлетъ не е само безуменъ, но е още и звѣровитъ. Като говори за побѣждението на неприятелитѣ на общественно благо, Камилъ Демуленъ ще каже, на примѣръ:

„Тѣ сж принудени да искатъ прошка на колене. Морѝ е испжденъ отъ хозяинътъ си; Д'Еспременилъ самитѣ му лакеи му подсвиркватъ, министрътъ на правосждието го испоьржа и заплю тълпата; парижский архиепископъ го прѣбихж съ камъне; единъ Конти, единъ Канде, единъ Д'Артуа бидохж публично пожертвувани на адскитѣ богове. Патриотизмътъ се распространява всякой день съ бързата прогресия на единъ голѣмъ пожаръ; младежитѣ се распалятъ; старцитѣ, за първи пжть, не съжелявать миналото врѣме, тѣ се чървжтъ отъ него."

Тие послѣднитѣ редове принадлѣжжтъ на единъ писатель, но осталитѣ сж на единъ подпалвачъ. А какво да кажемъ за тие думи, отправени къмъ ония, на които чистата ревность на единъ безкористенъ патриотизмъ не стигаше, и които имахж потрѣба отъ единъ *по-могжщественъ* потикъ?

„Никога пò-богата плячка не е била поднасяна на побѣдительтъ. Четирийсеть хиляди дворци, хотели, замъци; двѣтѣ пети отъ имуществата на Франция, назначени за раздаване — ето *цѣната на юначеството*. Тезъ, които се наричахж наши завоеватели, сж завоевани на реда си. Народътъ ще бжде очистенъ, и чужденцитѣ, лошитѣ граждани, всички оние, които прѣдпочитатъ частний си интересъ отъ общото благо, ще бждатъ *истрѣбени*. . ."

Истинна, Камилъ прибавя тутакси подиръ: „Но нека да отвърнемъ погледитѣ си отъ тие ужаси". Той ги отвръща, обаче, толкосъ малко, щото въ една бѣлѣжка на брошурата си, той се спира самодоволно върху произволното погубване на нещастнитѣ Лоне, Флеселъ, Фулонъ и Бертие: „Какъвъ урокъ на тѣмъ подобнитѣ, извиква той, когато парижскиятъ управитель срѣща натъкната на една метлява дръжка главата на тъста си; а единъ часъ пó-послѣ неговата собственна глава, или пó-добрѣ, остаткитѣ отъ главата му се набучватъ на едно копие!"

Скратявамъ отвратителнитѣ подробности. И не вѣрвайте, че като описва тия грозотии, той се възмущава, и че онова человѣколюбие, което ще се разбуди твърдѣ кжсно у него, дава най-малкий знакъ, изявлява най-малкото прѣдчувствие. Той бърза да прибави:

„Но ужасътъ на тѣхното прѣстжпление надминува още ужасътъ на тѣхното наказание."

Той възвеличава на друго едно мѣсто начинътъ за бързо правосждие на *Месинския Саветиеръ*, тозъ човѣкъ, „обладанъ отъ ревность за общото благо", който се наимаше самъ да извърши една вечерь, съ помощьта на една вздушна пушка, наказанието възъ виновницитѣ, които той и работницитѣ му бѣхж осждили, при затворени врата, прѣзъ деня. Можешъ ли да имашъ куражъ въ такъвъ единъ памфлетъ да забѣлѣжишъ какво да е движение отъ талантъ, нѣщо живо, бойко, подчъртано, и способно да увлѣче тогава оние, които не разсждавахж?

Вториятъ памфлетъ, *Рѣчьта на Фенеря къмъ парижанетѣ*, въ която Камилъ оправдава прозвището, което самъ си е далъ: *Главенъ прокуроръ на Фенеря*, е произведение пакъ на подобна полуда. . . Нѣма съмнѣние за кой *Фенеръ* *) говори Камилъ. Тоя Фенеръ именно той държи за връвь и движи и злобно прави да играе призракътъ му прѣдъ очитѣ на противницитѣ.

*) Фенеритѣ по улицитѣ, на които тълпата обѣсваше привърженицитѣ на монархията

му; съ него той играе като *разглезено дѣте*, ще каже Робеспиеръ, а ние ще си кажемъ, като безочливо, безгрижно и жестоко хлапе, което нѣма въ себе си съзнание за доброто и злото, което ще има късно и мудно това съзнание, и което ще погине отъ онова, съ което твърдѣ си играе. Като четешъ безумствата, ругателствата, смѣлитѣ самохвалства на тоя публиченъ оскърбитель, който единъ день ще стане хуманень, и който, него день, ще бжде жертва, не можешъ да си не казвашъ на всяка минута:

Nescia mens hominum fati sortitque futuroe!

„О колко человѣкъ е невѣжественъ въ отношение на своята сждба и на участьта, която го очаква утрѣ!“

Като говори, прочее, отъ името на *Фенеря* на сутрешний день отъ нощьта на 4 августъ, по срѣдъ многото хвалби къмъ членоветѣ на Народното Събрание и къмъ парижанетѣ, той ще го накара да каже:

„Врѣме е да размѣсж въ тие похвали справедливи оплаквания. Колко злодѣйци ми избѣгнахж! Не за това че обичамъ едно твърдѣ спѣшно правосждие; вие знаете, че азъ исказахъ незадоволство по случай въснесението на Фулона и на Бертие. Азъ два пжти скъсахъ фаталниятъ клупъ. Азъ бѣхъ добрѣ убѣденъ въ прѣдателството и зловрѣдноститѣ на тие двама мръсници: но столярътъ туряше много бързина въ работата си. Азъ бихъ искалъ едно слѣдствие. . .“

Виждате тона, виждате драголибностьта и игривостьта, и какъ тая веселость е на мѣстото си. Жестоко и безжалостно дѣте, кога ще добиете възрастьта на человѣкъ и ще усѣтите въ себе си какво има человѣческо?

Въ тая омерзителна по духъ и по *тенденция* брошура, има страници наистинна твърдѣ весели, остроумни; има истинско одушевление. Г. де Лани посрѣдъ нощь на 4 августъ, когато се струпалятъ привелегии на всяка страна, е хванатъ, че викалъ въ своето сантиментално увлѣчение на роялистъ: *Да живѣй царьтъ! да живѣй Лудовикъ XVI, възстановитель на французската свобода!*

„Бѣше два часътъ тогава подиръ полунощь. Добриятъ Лудовикъ XVI, находящъ се безъ съмнение въ обятията на съня, съвсѣмъ не се надѣваше на тая прокламация, да приеме при събужданието си една медаль и че ще го накаратъ да запѣе съ цѣлия си дворъ единъ неприятенъ благодарственъ молебенъ за всичкото добро, което е направилъ. Господинъ де Лани, *нищо друго не е хубаво, освѣнъ истината!*“

Въ славословието си на нощьта отъ 4 августъ, Камилъ запѣва единъ видъ химна, въ която захваща съ пародиране черковнитѣ химни, и свършва съ нѣщо подобно на бдѣнията на Венера:

„Hôe nox est. . . Тая нощь, френци, трѣбва пò-добрѣ да кажеме, а не прѣзъ нощьта на Великата Сжбота, излѣзохме ние изъ нещастното робство Египетско. Тая вечерь истрѣби глиганитѣ, заицитѣ и всичкитѣ гадове, които изядохж жьтвитѣ ни. Тая нощь унищожи десетъка и случайнитѣ приходи. Тая нощь унищожи попскитѣ доходи и разрѣшенията отъ грѣховетѣ. Папата нѣма да налага вече данъкъ на невиннитѣ милувки на братовчедътъ съ братовчедката. Лакомнятъ вуйка. . .“

Но това става твърдѣ рѣзко. И той продължава въ двѣ страници въ тонътъ на духовнитѣ литании по рождество:

„О нощь съсипителна за сждилищата, за писцитѣ, за комисаритѣ, за прокуроритѣ, за секретаритѣ, за подсекретаритѣ, за хубавитѣ просителки, за вратаритѣ, за слугинитѣ, за адвокатитѣ, за царскитѣ хора, за всичкитѣ грабливи человѣци! Нощь съсипителна за всичкитѣ държавни пиявици, за финансиитѣ, за куртизанитѣ, кардиналитѣ, архиепископитѣ, игуменитѣ, игуменкитѣ, настойницитѣ и наднастойничкитѣ! Но, о нощь прѣкрасна,

o vere beata nox за хиляди млади затворнички, бернардинки, бенедиктинки, визитандинки, когато хванатъ да приематъ визити. . . .“

Ето Камилъ, който захваща да се исказва съ своитѣ сатурналски вкусове, съ своята „изобилна“ република, както той сънува, тая република, която той почти въздигна на 12 юлий срѣдъ Пале — Роялъ, и която винаги ще се върти въ въображението му. Споредъ него, за да заприлича Парижъ съвсѣмъ на Атина, не би трѣбвало друго нѣщо, а само да отмахнемъ всякаква полиция и да оставимъ продавачитѣ на вѣстници да викатъ колкото щѫтъ по улицитѣ. Това ще бѫде вѣчното и единственното Камилово желание за всеобщото щастие: всичко да бѫде разрѣшено, всичко да се прави свободно, или поне да се оставя да се казва свободно. Пакъ той сѫщий, даже когато се бѣше пострѣсналъ, казваше въ Viex Cordelier: „Азъ щѫ умрѫ съ убѣждението, че за да стане Франция републиканска, щастлива и цвѣтуща, доста е малко мастилце и една само гилотина.“ Гилотината на Лудовика XVI, очевидно!

Камилъ, бѫдѫщи авторъ на Vienx Cordelier се намира цѣлъ цѣлниничъкъ въ тая брошура на *Фенеря* по естеството на таланта си и по пошлоститѣ. Той скача по епохитѣ, съвькуплява имена, най-очудени да се срѣщатъ: Лудовикъ XVI и Теодосий Великий. Г. Байли и *кметътъ на Тиви* — Епаминондъ. Това е една лудешка распаленость, распаленость нескромна, зевзешка, неуважителна, едно обезюздено дърдорене, размѣсено тукъ-тамъ съ нѣкакви сполучени остроумия. То съставя върволица отъ думи, пълни съ пустословие. Има Фигаро въ тоя журналистъ, има и Вильона. Това е Базошкиятъ клеркъ, въскаченъ на масата на едно кафене и въздигнатъ до важностьта на единъ политически агитаторъ. Не сте ли виждали безсрамливи хлапаци, които вървѫтъ прѣдъ музиката на регимента, тръгналъ въ походъ, като пародиратъ кларнистътъ и барабанътъ, а най-паче талбуръ-мажорътъ!

Камилъ Демуленъ, тоя имровизиранъ кларнистъ на революцията, и който ще си свири дори до деньтъ, когато ще се научи на своя смѣтка, че съ тигрътъ се не играе. Казватъ ми, че г. Мишле го нарѣкълъ *гениаленъ безчинникъ*; мислѫ, че ще бѫде доста, като прочетемъ неговата *Рѣчь на Финеря* и *Революциитѣ на Франция и Брабантъ* да го нарѣчемъ распаленъ и даровитъ безчинникъ Твърдѣ лесно ще ми бѫде да докажѫ това чрѣзъ примѣри; като казвамъ *твърдѣ лесно*, азъ се хвала, защото ако се опитахъ да цитирамъ, това ми би било мѫчно и твърдѣ често — невъзможно, по причина на цинизмитѣ и грубостьта на пасажитѣ, даже и тамъ дѣто сѫ духовити. Не отричамъ, че въ дъното на тие безсрамства и възбужденость има едно чувство отъ патриотическо вдѫхновение, ако щете, и отъ искренна любовь къмъ свободата и модерното равенство. Може-би, за привзимането чрезъ пристѫпъ стария режимъ и за съвършенното струпаляне феодалната Бастилія, нуждни сѫ биле и подобни безразсѫдни пискуни и пропаднали дѣца, за да вървѫтъ прѣдъ сапьоритѣ на регимента; но здравия разумъ, като четемъ днесь тия страници, види ни се че твърдѣ отсѫтствува отъ тѣхъ; разсѫдъкътъ никога не се бърка въ тая върволица отъ безумства. Тамъ намирашъ повече единъ заврѣлъ мозъкъ, отъ колкото едно сърдце истинноски разгорещено; би казалъ човѣкъ, че писательтъ има въ главата си запалена главня, която непрѣстанно се върти и не му дава мира.

Мирабо, съ своето прѣвъсходство, пръвъ разбра каква полза може да се извлѣче отъ тоя распаленъ момъкъ, както и нуждата да не си го прави поне неприятель; той го зе съ себе си въ Версайлъ, държа го, като секретарь петнайсетина дена, послѣ го гледаше отъ далечь, и до такава степень му втълпи идеята за своя гений, щото и послѣ, когато се бѣше съв-

сѣмъ еманципиралъ отъ влиянието му и въ пълно възбунтуване, Камилъ винаги уважава великия трибунъ, даже и тогава, когато размѣсяше въ похвалитѣ си и нѣкакво неизбѣжно нападение. Вие пò-харно отъ мене познавате принципитѣ, казваше му веднъжъ Мирабо, за да го погъдъличка, но азъ познавамъ пò-добрѣ человѣцитѣ."

И Дантонъ направи като Мирабо: тури ржка на младия човѣкъ и го държа дори до края подъ своето влияние. И наистина, Камилъ бѣше само едно перо, единъ пламъкъ, една буйность назначена да служи на една пò-силна глава.

Имаше въ XVI вѣкъ, подъ лигата, проповѣдници смѣшни, глумци, сатирици, нѣкои отъ тѣхъ надарени съ извѣстенъ талантъ за популярность, и които проповѣдвахж анархия и въстание изъ парижскитѣ улици: това бѣхж вѣстникаритѣ демократи на онова врѣме. Камилъ Демуленъ игра въ революцията ролята на тие проповѣдници. Като нихъ той е шутникъ и глумецъ, и като нихъ сжщо мѣси въ рѣчьта си латански цитати, които приспособява на обстоятелствата, като ги изопачава.

Революцинтѣ на Франция и на Брабантъ (1799—1791) сж едно дълго и непрѣкъснато ругателство на всичкитѣ обществении власти, които се опита да основе или съхрани чрѣзъ възродяването имъ първото Учредително Народно Събрание (Constituante); това е една дифамация, повечето пжти клеветническа на всичкитѣ видни тогава хора, които Камилъ Демуленъ похваляше за минута, за да ги струполи тозъ часъ и да ги опозори. Степеньта на своеволството и на псувателството, които си позволява въ вѣстника си тоя писатель, който отъ далеко и *сравнително* може да мине за умѣренъ, надминува всичкитѣ прѣдполагаеми граници. Единъ брой отъ вѣстника му излазяше всѣка сжбота, съ едно изображение, което повече приличаше на карикатура. Авторътъ се занимава съ всичко, което може да дразни любопитството въ Франция: „Всичкитѣ книги, каава той въ проспекта си, захвани отъ in-folio-то, до памфлета; всичкитѣ театри, отъ Карла IX, до полишинела (карагйозъ-пердеси); всичкитѣ тѣла, отъ президента на народното събрание, прѣдставитель на законодателната власть, до г. Сансона, *представитель на изпълнителната власть*, ще бжджтъ подложени на нашето еженедѣлно обозрение." Г. Сансонъ бѣше джелатинътъ. Съ една рѣчь, у Камила сè тоя видъ гаврене, което мирише на гилотина; сè движение на злостна и жестока маймуна, съ което весело ни посочва острилото на сѣкирата! — Това начало на проспектуса обѣщава, и писательтъ испълня добрѣ обѣщаното си. Да не бѣхме виждали днесь въ тоя вѣстникъ само едно свидѣтелство на далечното минало, само единъ памфлетъ отъ врѣмето на фрондата, ние бихме могле да намѣримъ литературно любопитни портрети, прѣвесели карикатури. Колчимъ авторътъ усѣти че огъньтъ му поистинва, той го съживява изново, чрѣзъ отсичането по нѣкой кжсъ на аббата Морù или на Мирабо-Тоннò. Той е твърдѣ увеселителенъ за извѣстни хора, а за повечето — той е умразенъ и мръсенъ: азъ немогж да намѣрж пò-добра дума. Други ще издигнатъ съ ржцѣтѣ си ешафота за Байли, но никой не е помогналъ отъ напрѣжъ колкото той; никой, може да се каже, не му е приготвилъ пò-добрѣ частитѣ. Камилъ е единъ членъ, единъ типъ на оние поколения, които, като влѣзатъ въ живота, не почитатъ нищо и никого отъ оние, които сж биле прѣди тѣхъ. Той бѣше го казалъ въ своята *Свободна Франция:* „Смрьтьта унищожава всяко право. На насъ, сжществующитѣ, които притежаваме сега тая земя, принадлежи да правимъ закони за нея." Но понеже никога тая земя неможе да бжде пълно притяжение, и понеже никога не може да остане съвършенно праздна, то трѣбва да изгонимъ оние, които се баватъ, да ни отстжпатъ мѣстото си и които ни прѣчатъ: тая работа прѣдприима Камилъ въ вѣст-

ника си, на нея той не прѣстава да се прѣдава цинически, като клевети всичко що притежава каква-годѣ добродѣтель, свѣтлина и умѣренность въ учредителното събрание, и като разрушава ежедневно това събрание въ цѣлостьта на работитѣ му, и въ всѣкиго отъ влиятелнитѣ му членове.

Той никакъ не може да бжде извиненъ чрезъ незнание или вѣтърничавость. Той знае добрѣ какво върши; той съзнава силата на журнала, познава могуществото на орждието, което употрѣблява, и на което, рано или късно, казва той, нищо не може да противостои. Той разгорещява мнѣнието, страститѣ, въ смисълъ какъвто той желае, и се хвали че винаги стои шесть мѣсеци или даже осемнайсеть, напрѣдъ отъ другитѣ. Той притежава инстинктътъ на нападението, съ единъ погледъ само схваща уязвимата, смѣшната точка на противника си, и всичкитѣ срѣдства намира за добри само да може да струполи. . . .

Нѣколкото пассажа отъ единъ доста възвишенъ тонъ, нѣколкото прочувствовани страници върху Милтона—памфлетистъ и публицистъ,—или пъкъ краятъ на едно писмо отъ Камила до баща му, не сж въ състояние да ни накаратъ да замижимъ нито прѣдъ умразнитѣ му теории, нито прѣдъ ругателствата и псувнитѣ, съ които Камилъ счита че е въ правото си да прислѣдва най-достойнитѣ за почитъ хора. Той приимаше тогава ролята на публиченъ *обвинитель* и на *доносчикъ,* която по-послѣ ще жигоса (заклѣйми). Въ една полемика съ Лахарпа, той не се бои да каже:

„Азъ се мжчж да направж почтенна тая дума *доносъ*. Въ днешнитѣ обстоятелства имаме нужда щото думата *доносъ* да бжде на почетъ, и ние нѣма да оставимъ г. Лахарпа, въ качеството си на академикъ, да злоупотрѣбява съ властьта си въ рѣчника, и да позори това слово. . . .

Трѣбва да съпоставимъ тие прискърбни думи съ третий брой на Vieux Cordelier, който ги искупува.

Андрей Шение бѣше обнародвалъ на 1790 г. една брошура: *Обаждане на Французитѣ тѣхнитѣ истински неприятели,* въ която се опитваше, съ умѣренностьта и твърдостьта, които отличаватъ благородното му перо, да начъртае раздѣлителната чърта между истинский патриотизмъ и лъжливата екзалтация, която тласкаше къмъ погибель. Той казваше: „Народното събрание направи грѣшка, защото е съставено отъ хора. . . но то е послѣдниятъ якоръ, който ни държи и ни пази да се не разбиемъ.“ Той бѣше осждилъ, безъ да назове никого, но съ енергически и язвителни думи, оние лъжовни приятели на народа, които подъ пустословни титли и чрезъ надути лигавения печеляхж довѣрието му та да го тласнатъ къмъ всеразрутение, „човѣци, на които честностьта се варди най-тежкото отъ всичкитѣ ига. Тѣ мразатъ стария режимъ, не защото е лошъ, а защото е режимъ.“ Въ тие думи не щешъ ли, Камилъ Демуленъ, да му скимне да види за себе си, жестоко нападна и наклевети „нѣкой си Андрей Шение“. Бѣдниятъ Камилъ! Въ едно отъ писмата на Андрей Шение найдохж слѣдующитѣ редове по тоя случай, които съ една прѣсжда за Камила: „. . . . . . . Исповѣдвамъ, че не можахъ да видж безъ удивление една подобна глупавщина отъ страната на единъ человѣкъ, за когото ме бѣхж увѣрили, че не е съвсѣмъ лишенъ отъ умъ. Допитахъ се по-послѣ съ приятелитѣ си дали трѣбваше да му отговорж за да изобличж неразбранщината му, да го накарамъ да се чърви за недобросъвѣстностьта си и да унищожж, до колкото могж, отровата съ която новата му статия е прѣпълнена; всичкитѣ едногласно ми забѣлѣжихж, че когато единъ авторъ изопачава или фалшифицира всичко каквото цитира, извращава смисъльта му, приписва ви намѣрения, които вие, очевидно, не сте имали, то единъ честенъ човѣкъ не трѣбва да му отговаря, защото е недостойно за единъ честенъ человѣкъ да зима перото противъ нѣкого само за

това, за да го изобличи въ лъжа; че да искамъ да го накарамъ да се чърви отъ срамъ това е едно безумно прѣдприятие, което надминува човѣшката сила; че е безполезно да разбивамъ словата му, защото тоя човѣкъ е твърдѣ познатъ, за да бѫде опасенъ: че даже между хората, които нарича своя партия, той минува за шутникъ, често твърдѣ забавителенъ, и че мѫчно нѣкой може да го прѣзира толкова, колкото самитѣ му приятели, защото приятелитѣ му го познаватъ пò-добрѣ отъ всѣкиго другиго. Азъ се съгласихъ съ тие резони, на които почувствовахъ силата и истината“.

Тая ужасна страница на Шение́, сѫждение на почтенъ човѣкъ, заслужава да остане прикачена на осемьтѣ тома отъ *Революциитѣ въ Франция и въ Брабантъ*, като жигъ, който имъ се дльжи. . .

Най-послѣ, подиръ толкосъ много пророчествуваната Република отъ Камѝла, дойде: на сутрѣньта на 10 августъ, той биде възвисенъ съ Дантона до министерството на правосѫдието, въ качество на главенъ секретаръ. Той пакъ съ Дантона излѣзе изъ министерството и слѣдвà сѫщото поведение въ Конвента. Той продлъжи, като памфлетистъ, занаята и на доносчикъ (противъ Жирондинцитѣ). . .

Избиването Жирондинцитѣ, прѣзъ октомврия 93 г., го порази страшно. Расказватъ, че той падналъ почти въ несвѣсть когато чулъ за смъртната имъ прѣсѫда, и извикалъ: „Азъ ги убихъ!“ Чувствата на человѣколюбие прѣодолѣхѫ най-послѣ въ него, и като ги намѣри съгласни съ своитѣ партийни интереси, той улови пакъ вѣстникарското перо и обнародвà първитѣ броеве на Vieux Cordelier.

Който само по слухъ знае тоя прочутъ памфлетъ, па захване да го чете, то той ще има нужда отъ малко размишление за да забѣлѣжи че това е едно повръщане къмъ добритѣ чувства, къмъ умѣреностьта и справедливостьта. Ще кажешъ най-напрѣдъ че това е писано подъ непосрѣдственното вдѫхновение на Робеспиера, до такава степенъ е надуто въсхваляннето на тоя честолюбецъ и зловрѣдникъ. За да прокара новата си увѣренность Камилъ усѣща нуждата да я прикрие повече отъ всѣки пѫть съ *червената шапка*. Той се не срамуваше да тури памфлета си подъ покровителството на Марата, когото се осмѣлява да нарича *божественъ*. Двѣ години пò-напрѣжъ той бѣше пò-малко учтивъ съ тоя побѣснѣлъ, когато му казваше, по случай на една полемика съ него:

„Псувай ме колкото щешъ, Марате, отъ шесть мѣсеца насамъ, а азъ ти обявявамъ, че додѣто те гледамъ че безумствовашъ въ смисьлъ на революцията, азъ щѫ упорствовамъ да те хвалѫ, защото мислѫ, че ние сме длъжни да запазваме свободата, както градътъ Сенъ-Мало, не само съ човѣцитѣ, но и *съ кучетата*“.

На гледъ, Маратъ е много пò-добрѣ третиранъ въ Vieux Cordelier; но всѣки разбира защо: това е дѣло на риторска и тактическа прѣдпазливость. Както и да е, въ цѣлото това начало на Vieux Cordelier чувствувашъ человѣкътъ, който така много се е уклонилъ, щото за да се възвърне въ правий пѫть, непрѣмѣнно му е нуждно да мине пакъ прѣзъ тинята и прѣзъ кальта.

Нуждно му е да мине прѣзъ кръвь; не само да прославя Маратовци, Бильо — Варенновци, но много пѫти да поздравлява гилотината на 21 Януарий (убиването на Лудовика XVI) и да крѣщи съ тонътъ на герой: „Азъ бѣхъ революционеръ прѣди всички васъ: азъ бѣхъ *разбойникъ*, и гордѣѭ се съ това.“

Колко заблуждението и полудата трѣбва да сѫ биле голѣми, щото да е било нуждно само чрѣзъ такива думи да се повърне къмъ доброто Камилъ!

Всичко е относително, и Камилъ, вчерашний анархистъ въ борбата си противъ подлиятъ Еберъ, прѣдставлява наистина цивилизацията и социалний гений, както Аполлонъ въ борбата съ змията Питонъ.

Много куражъ и самоотвержение му е било нуждно за да продължава да пише въ новиятъ духъ отъ вторий брой нататъкъ: Маратъ бѣше достигналъ до крайната точка на *патриотизмътъ*, пò-нататъкъ нищо нѣмаше. Пò-нататъкъ отъ Марата имаше само безумствуване и лудость, имаше само *пустини и диваци, ледове и волкани*. Много късно съгледа Камилъ, че революцията трѣбвало да има една граница, но както и да е, той я съгледа и я тури.

Третиятъ брой изображава пò-добрѣ мисъльта на Камила: подъ прѣдлогъ че прѣвожда Тацита и изброява споредъ него *подозрителнитѣ* подъ тиранията на императоритѣ, той дава, подъ едно прозрачно було, картината на подозрителнитѣ подъ Републиката. Тукъ, подъ единъ шеговитъ видъ, той става сериозно красноречивъ, и рѣшително смѣлъ. Въ 4-й брой, той отива пò-далеко и произнася знаменитата си дума: „Азъ мислѫ съвсѣмъ друго яче отъ оние, които ви казватъ, че трѣбва да оставимъ *террора* на дневенъ редъ. Напротивъ, увѣренъ съмъ, че свободата ще укрѣпне и Европа ще бѫде побѣдена, ако имахме *единъ комитетъ за опрощаване*. Словото е пустнато; той ще се опита послѣ да го обясни, да го ослаби, да го намали: но викътъ на сърдцата отговори на него, и гнѣвътъ на тиранитѣ не пò-малко ще му отговори.

Камилу принадлежи честьта че първъ, изъ купа потисници, террористи, е казалъ, като се е отдѣлялъ отъ тѣхъ: „Не, свободата . . , това не е една оперна нимфа, това не е чървена шапка, нито мръсна риза, нито парцали. Свободата е щастието, разумътъ. . . Искате ли да я припознаѫ, да паднѫ въ краката ѝ, да пролѣѭ сичката си кръвь за нея? Отворете тъмницитѣ на двѣстетѣ хиляди граждани, които наричате *подозрителни*...“ Такива позиви искупуватъ много, най-паче, когато ставатъ високо и отъ едного само, посрѣдъ тая глупава безчувственность на сганьта и срѣдъ тая *извращена безопасность*, която той енергически жигосва, и съ една дума, тоя пѫть, наистина достойна за Тацита.

Подиръ това, не искайте отъ Камила, въ тие броеве, нито вкусъ, нито сдържанъ тонъ. . . Той продължава да си говори въ Vieux Cordelier по начинътъ на онова врѣме; стилътъ му е распустнатъ, безъ достойнство, безъ оня почетъ къмъ себе си и къмъ другитѣ, който е свойство на нормалнитѣ епохи и законъ на здравитѣ души, даже и въ нравственнитѣ крайности, дѣто могѫтъ да бѫдѫтъ хвърлени.

Казахъ, че Камилъ на едно мѣсто въ Vieux Cordelier дѣйствително се възвишава; то е въ 5-ий брой, когато той не цѣни живота си и се показва готовъ да го жертвува за каузата на человѣчеството най-сетнѣ, и на правдата, то е когато се обръща къмъ коллегитѣ си отъ Конвента съ тия думи:

„О другари, азъ щѫ ви кажѫ както Брутъ на Цицерона: *Ние твърдѣ се боимъ отъ смъртьта, отъ изгнанието и отъ сиромашията.* Nimium timemus mortem et exilium et paupertaten. Заслужва ли тоя животъ, щото единъ народенъ прѣдставитель да го продължи въ ущърбъ на честьта? Нѣма ни единъ отъ насъ, който да не е пристигналъ до върха на планината на живота. Остая ни да слѣземъ по нея прѣзъ хиляди пропасти, неизбѣжни даже за най-тъмний человѣкъ. Това слазяне нѣма да ни открие никакви непознати картини, никаква хубава мѣстность, каквито да не сѫ се прѣдставили хилядо пѫти пò-прѣлестни на Соломона, който казваше, срѣдъ своитѣ 700 жени, и като риташе съ кракъ всичкото това дви-

жимо имущество отъ щастие: *Убѣдихъ се, че мрътвитѣ сѫ пò-честити отъ живитѣ, и че най-честитъ отъ всичкитѣ е оня, който не се е раждалъ*".

Но вижте какъ тая възвишенность въ началото не може да се подържи, и какъ се озовава тамъ Соломонъ съ своето *движимо имущество отъ щастие*, за да развали всичко. — Вѣтърничавото дѣте, което познаваме, шутникътъ съ распустнатата и чапкѫнска фантазия, иде да си играе дори срѣдъ умилението. Сѐ така е съ Камила; той е човѣкъ способенъ да сближи подъ перото си Пиндара и Пиррона, Корнейля и Матиò, Палѐ-Ройялъ (Боже, прости ме!) и Евангелието.

Могълъ бихъ да приведѫ още слѣдующата страница на сѫщий брой отъ Vieux Cordelier, която е пò-безукоризненна, и истински краснорѣчива: „Да се погрижимъ, другари, не за запазването на живота си, като болни. . ." Тая страница е даже единственната истински прѣкрасна на тоя Vieux Cordelier, който въ най-страшнитѣ отъ кризитѣ, прѣзъ които е минала една велика нация, заслужва несумнѣнно да остане, като единъ великодушенъ сигналъ на повратъ и раскайване, но който нѣма никога да добие мѣсто между творенията, които правятъ честь на человѣчеството.

Това мѣсто е запазено на трѣзвитѣ произведения, на произведенията, които сѫ останали чисти отъ тие амалгами, отъ тия низости на мисъльта, както и на язика, на онния произведения, въ които патриотизмътъ и человѣщината не търпѫтъ никакво прикосновение съ човѣцитѣ на кръвьта.

Остая ми да кажѫ още нѣколко думи за Камилъ Демулена. Той умрѣ на ешафота 5 априлий 1879 г. Младата му жена го послѣдва осемь дена пò-послѣ, сѫщо така погубена. Камилъ се бѣше оженилъ на 29 декемврий 1790 г. съ тая млада Луцила, която обичаше. Отъ *шейсетъ* души, депутати и вѣстникари, които подписахѫ брачний му контратъ, остаяхѫ въ декемврия 1791 г. (когато започена Vieux Cordelier) само *двама приятели*, Дантонъ и Робеспиеръ: всичкитѣ други, на тоя часъ бѣхѫ емигрирали, или заклани. На свадбата си имà *петь* свидѣтели: Петионъ, Бриссо, Силлерй, Мерсиера и „драгиятъ" Робеспиера; тие петима свидѣтели обѣдвахѫ него день фамилиярно съ двамата младоженци. Извѣстно е какво станахѫ. Всичкитѣ тие свадбари (съ исключение на Мерсиера, който избѣгна смъртьта, благодарение на затвора), всичкитѣ погинахѫ отъ насилственна смърть, включително и двамата супрузи, и всичкитѣ по волята на другия гостянинъ, драгиятъ Робеспиера. Хиената бѣше се вмъкнала въ мандрата, и по инстинкта на природата си, сичко удави тамъ.

Прѣв. **Ц-въ.**

ЦИВИЛИЗАЦИЯ НА КРАЙНИЙ ИСТОКЪ.

(Сърѣменна Япония.)

Покушението възъ живота на руския прѣстолонаслѣдникъ изново обърна вниманието на Европа върху Япония, страната на „Изгрѣвътъ на Слънцето“ и на удавителниятъ моментъ, който прѣживѣва дрѣвната ѝ цивилизация. Въ тая островна империя, въ тая „Англия на Истокъ“ кипи сега жестока борба между двѣ стихии — туземната и европейската, и послѣднята зима голѣмо надмощие надъ първата и прави бръзо и рѣзко завоевание. Но това завоевание далеко не е завършено, както показва нестколѣшното прискърбно събитие и редъ още фактове, за които ще спомѣнемъ. Прогресивната партия въ съврѣменна Япония, на чело съ правителството, си е поставила цѣль да въдвори въ най-кратъкъ срокъ европейската култура. Това стремление обаче въ буйността си често отъ величавость, дохожда до смѣшность. Като не сѫ били никога завоевавани насилствено, японцитѣ се отличаватъ съ своята страсть да се подчиняватъ доброволно, и както едно врѣме се трудяхѫ какъ-какъ да станатъ китайци, така сега сѫ полудѣли пô-скоро да станатъ европейци. Като присадихѫ у себе си науката (чистота и прикладната), която нѣма националность, японцитѣ присаждатъ и всичкитѣ външни форми на живота, законитѣ, облѣклата, уредътъ, обичаитѣ, печата, парламента, съ распрѣдѣлението на партии и пр. Не прѣди много вѣстницитѣ разнасяхѫ невѣроятния слухъ за намѣрението на правителството да введе не само християнството, но даже—английския язикъ въ качество на официаленъ язикъ, като пô-осъвършенствовано орѫдие на мисъльта. Стремлението къмъ напрѣдъка дохожда по нѣкога у японцитѣ до мания, до маймунство. Напримѣръ, Япония, която никога не е имала държавенъ дългъ, побърза да се сдобие и съ тая принадлежность на всяка просвѣтена държава. Страна не богата и малко разработена, съ малко капитали, Япония устроява още акционерни дружества за разработване рудници — въ Перу, съ несъмнѣнната вѣроятность, че тие прѣдприятия ще се провалѧтъ, както и подобнитѣ европейски. Но това и утѣшава японцитѣ. Обаче не трѣба да се отрича и положителний и твърдѣ сериозний резултатъ отъ сближението на Япония съ Европа: страната се покри съ желѣзни пѫтища, устрои си редовна войска, едва ли впрочемъ нуждна, и флотъ, и промишленность, покри се съ училища и множество културни учреждения, така щото по народното образование Япония днесь е петь пѫти пô-горѣ отъ Русия. Най-първиятъ вѣстникъ се появи тамъ на 1871 години, а слѣдъ $6^1/_2$ години брояхѫ се вече 275 периодически издания, отпечатвзни въ 29 милиона екземпляри! По числото на пэчатанитѣ произведения, Япония надминува сега даже Англия: само прѣзъ 1879 г. тамъ сѫ се издали повече отъ 500 съчинения по политиката, и почти толкова по педагогията, географията и пр. Романи излѣзли 2,925! Истина, повечето отъ произведенията сѫ прѣводни, но за това имената на Дарвина, Спенсера и т. п. сѫ толкова популярни въ Япония, колкото и въ Европа. Въ много градове се основаватъ компании, парни и даже електрически фабрики. Всичкитѣ желѣзни пѫтища, мостове, канали се правятъ вече отъ самитѣ японски инженери, пакъ самитѣ японци правятъ параходитѣ си и лѣятъ топоветѣ. Явихѫ се даже

учени, които печататъ трудоветѣ си въ европейскитѣ журнали. Японскитѣ градове се освѣтляватъ съ електричество, иматъ водопроводи, телефони и пр. Японцитѣ вече истикахѫ чужденцитѣ изъ вѫтрѣшния пазаръ, а подиръ нѣколко години за американцитѣ и европейцитѣ съвсѣмъ не ще да остане какво да правятъ тамъ. На всичко това спомага хубавиятъ климатъ, евтинията на работата и особенний културенъ гений. Хелмхолцъ, като сравнява своитѣ студенти европейци и японци, свидѣтелствува за изредната способность на послѣднитѣ въ усвояванието, за матиматическитѣ изчисления, за необикновенно силната паметь и естественна лекость на пѫхватътъ, отъ които европеецътъ стои много далеко. Вѣнецъ на новата ера въ послѣднитѣ двайсеть години е конституцията въ строго европейски духъ. Първото японско народно събрание се събра лани, и завчасъ надмина Европа. Додѣто въ Европа партиитѣ се образуватъ постепенно, на дълга парламентарна практика, въ Япония още прѣди отварянето парламента, се озовахѫ радикали, прогресисти, умѣренни прогресисти, автономисти, консерватори, независими и диви. Въ парламента най-много сѫ радикалитѣ (114 души), послѣ идатъ крайнитѣ прогресисти (50) и т. н. т. Отъ триста души депутати само 4 сѫ се обявили за консерватори. По родътъ на занятията си, японскитѣ депутати пакъ наумѣватъ европейскитѣ: всичкитѣ сѫ чиновници, общински членове, вѣстникари, адвокати, професори, учители, службаши въ банкитѣ и акционерскитѣ дружества, лѣкари и пр. Дрѣвната цивилизация се прѣдставлява само отъ тѫжитѣ фигури на 4 Будийски жреци. Още една европейска чърта: не се отворилъ още парламента, а депутатитѣ отъ единъ окрѫгъ бидохѫ прѣдадени на сѫдъ, наклопани, че сѫ подкупували избирателитѣ! Прѣди да се свика още парламента, захванахѫ се „министерски кризиси“ и то пакъ съ европейска бързина. Правителството съ най-голѣма бързина и спѣшность изработва и внася на разглеждане въ парламента проекти на реформи, и не по единици, а на цѣли върволици; прѣдложи да се прѣустрои сичкия господарственъ строй въ законодателно, сѫдебно и административно отношение. Най-горещитѣ прѣпирни изникватъ на почвата на бюджета. Впрочемъ, въ тая область още помирисва на Азия: изъ $84^1/_2$ милиона йени (доллари) на бюджета, депутатитѣ на основание императорский указъ, иматъ право да са досѣгатъ само до $12^1/_4$ милиона, останалитѣ $72^1/_2$ милиона не сѫ подложени на обсѫждане и се харчатъ отъ министерството безконтролно.

Тоя шеметенъ прогресъ на Япония има горещи поклонници не само въ Япония: нейний примѣръ захваща да молепсва и други въсточио-народни господарства, като Корея, Сиамъ, Китай.

Освѣнъ интелигенцията, на въстокъ обаче има и национална партия, па и простий народъ, който както на всякѫдѣ, показва упорство въ усвоението на реформитѣ. Тѣ гледатъ съ негодование на прѣобладанието на чуждата култура въ страната и се отнася враждебно къмъ чужденцитѣ, особенно, къмъ англичанитѣ. Не прѣди много се държахѫ митинги въ всичкитѣ японски градове, въ които се приехѫ резолюции за испѫждането на всичкитѣ англичани. Ораторитѣ на митингитѣ се възмущаватъ най-много отъ високомѣрното поведение на англичанитѣ, които като че прѣзиратъ японцитѣ и не искатъ да признаятъ тѣхнитѣ културни успѣхи. Продуктъ на тая вражда противъ чуждото влияние е и сектата на *Сошитъ.* Тя се състои повече отъ недоразвити млади хора, стремящи се да унищожаватъ чужденцитѣ съ всичкитѣ позволени и непозволени срѣдства. Парламентарната „свобода на митингитѣ“ още повече развърза рѫцѣтѣ на тая партия; *сошитъ* поведохѫ дѣятелни пропаганди и уловихѫ даже срѣдствата на террора. Прѣстѫпникътъ Тсуда, който нарани руския прѣстолонаслѣдникъ, принадлежи на тая партия. Много подобни зло-

дѣйства възъ европейци се длъжжтъ вече ней. Пакъ тие сжщи *соши* прѣди нѣколко мѣсеца изгорихж японския парламентъ. Прѣди това, тѣ бѣхж надпали 75 неприятни тѣмъ депутати въ единъ клубъ, прѣбили ги и изранили и спокойно си отишле, безъ да ги закачи полицията, понеже правителството счита това съвсѣмъ въ редътъ на конституционния животъ, и стои на страна. Често даже, както прѣдполагатъ нѣкои японски вѣстници, министритѣ тайно подстрекаватъ *Сошитѣ* противъ депутатитѣ, за да ги сплашатъ. Онова, което прави особенно опасни тие *Соши*, то е обичаятъ имъ сами да си распарятъ корема послѣ направеното покушение. При такава отчаянность и при голѣмото уважение, съ каквото се ползуватъ на въстокъ самоубийцитѣ, тая фанатическа партия отива на проломъ. Едни я сравняватъ съ нѣкогашнитѣ френски якобинци, други съ италианскитѣ разбойници, трети — съ римскитѣ гладиатори, разумѣва се, сичко това въ азиатски вкусъ.

Отъ сичкитѣ чужденци, японцитѣ най-добрѣ гледатъ на руситѣ. Руското православие се развива тамъ успѣшно. Така, днесь въ Япония сжществуватъ вече 215 енории съ повече отъ 17,000 православни туземци. Само миналата година сж се покръстили 1,152 японци, при всичко, че само двама руски проповѣдници има въ Япония. Често, обаче, и тѣ сж изложени на яростьта на буддиститѣ — привърженцитѣ на старата язическа религия. Въ японската столица наскоро е съграденъ огроменъ православенъ съборъ, нарѣченъ отъ японцитѣ „Николай Кио—доо,“ въ честь на тамошний русски епископъ Николая. Отъ 19 януарий тая година руситѣ получихж право да живѣятъ и да купуватъ недвижимо имущество, дѣто искатъ въ Япони.

Изъ **„Недѣля“**.

ЦАЛУВКАТА НА ЮДА.

Кога безумний Юда на връвьта увисна,
Изъ тъмний Адъ, на огненни крила,
Черъ демонъ прилѣтя—отъ радость писна
И грозний трупъ изъ воздуха люшна.

Па грабна го за клупа, въ ада скочи,
Въ пламтящето го езеро цопна,
Дѣ жупелъ ври и смрадна пѣна клочи:
Мѣсо се пържи, кожата капна. . . .

Тогасъ ужасний адский царь, въ полуда,
Изсмѣ се бѣсно, съ ревъ прѣграбчи Юда
И върна му по чернитѣ уста
Цалувката, що оскверни Христа.

Римъ 1883.

И. Вазовъ.

ОТВОРЕНО ПИСМО.

(До редакцията на „Денница“)

Въ послѣдната 5 книжка отъ *Денница*, на най-послѣдната страница, като говори за 25 годишний юбилей на ромѫноката академия, г. Ц-въ свърша съ слѣдующия скърбенъ въпросъ: „какво станахѫ надеждитѣ, които се градяхѫ на нашето многословуто българско книжовно дружество? Ще ли то най-сетне да съзнае призванието си или ще продължава да плѣсенясва въ летаргически сънь?“ Тие думи сѫ, колкото строги, толкова и умѣстни да се кажатъ днесь, и то по поводъ на горѣпоменатий юбилей на ромѫнската академия. Именно, нашето българско книжовно дружество е връстникъ на ромѫнското, и то навърши своята двайсетъ и петгодишнина, но уви, то нѣма какъвъ юбилей да празднува — едно безсъдържателно сѫществувание нѣма защо да се раскрива прѣдъ свѣтътъ. Защото, при всичкитѣ горди обѣщания, които ни се дадохѫ при основанието му, при всичкитѣ относително благоприятни условия на сѫществуванието му, то остана и до днесъ едно ялово учреждение, и българската мисьль, както и българската интелигенция много малко иматъ да му дължѫтъ. Сичката дѣятелность на дружеството се ограничи само въ издаванието на *Периодическото списание*, пò-напрѣдъ въ Браила, а послѣ въ София. Но то, ако и да завзима почтенно мѣсто въ наший периодически печатъ и да опровергава крайното твърдѣние на г. Ц-ва за *плъсенясванието* на дружество въ *летаргически сънъ*, е резултатъ съвсѣмъ малъкъ и несъразмѣренъ съ грамаднитѣ материални и морални срѣдства, съ които располага дружеството и съ цѣльта, която лежи въ основанието му; при това, казаното периодическо издание е станало пословично по своето непростително — нередовно излазяние и по окъсняванието на книжкитѣ му. Въ това отношение, както и по ограничената му распространненость (увѣряватъ ме, че то нѣмало въ България повече отъ 250 абонати), то рискува да остане пò-долу едва ли не отъ всичкитѣ сѫществующи у насъ периодически списния, прѣдприети отъ частни лица и далеко не фаворизирани като него. Тие факти навождатъ на печални размишления за сѫдбата на рѣдкитѣ добри начинания у насъ, които апатията или некадѫрностьта успѣватъ въ късо врѣме да убиѭтъ; това съзнание става двойно пò-тежко когато погледнемъ на кипящата и плодоносна духовна дѣятелность на подобнитѣ корпорации: („матицитѣ“, „ученитѣ дружества“, „академии“ и пр. у Гърция, Хърватско, Сърбия, Ромѫния, които безъ нашиятъ самохвалски шумъ и често въ много пò-лоши условия, сѫ отишле много пò-далеко отъ насъ и служатъ за гордость на своитѣ народи.

Коя е причината на това мрътвило и прозябание на нашето книжовно дружество? Азъ се осмѣлихъ да побутна тозъ въпросъ, като го сматрямъ отъ общъ интересъ, защото това учреждение, ако не се лъжа, не принадлежи на дружество, или на партия, а на българский народъ, който го поддържа и очаква отъ него много. Сега длъжность е на печата и на интелигенцията ни, а особенно на оная, която влазя въ състава на бълг. кн. дружество, да размислятъ.

София, 12 Май 1891.

Боянъ Благомировъ.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Источни цвѣтя, нови лирически стихотворения отъ Александръ Узунувъ. 1889—1891 г. София. Цѣна 1 левъ.

Въ послѣднитѣ години у насъ се появиха нѣколко млади поети и поетчета. Въ общо, тѣ всички произвеждатъ почти еднакво впечатление и ако би поискалъ човѣкъ да ги характеризира, да види съ какво се отличава всѣки единъ отъ тѣхъ, какви тенденции и направления прѣдставлява, мжчно би могълъ да ги отличи единъ отъ другъ. Напримѣръ, тѣ всички въспѣватъ красотата, любовьта, природата. Но красотата, любовьта и природата сж до толкозъ разнообразни, сложни, съдържатъ въ себе си такива „прѣлести тайни", щото стига човѣкъ да бжде талантливъ поетъ, за да схване тия понятия отъ разнообразни страни и ги прѣдаде въ „вълшебни форми". Всѣки единъ такъвъ поетъ, споредъ характера си, ще намѣри нѣщо особенно въ тая природа, въ всѣко красиво нѣщо. Но работата е че нашитѣ поети, като се занимаватъ съ едни и сжщи теми не показватъ особенно разбиранне въ разнообразнитѣ черти, малко се отличаватъ съ оригиналность и, въ общо, много приличатъ единъ на други.

Освѣнъ поклонението на красотата, често ще забѣлежите у тия поети едно неудоволство отъ окружающата среда, едно разочарование, като че ли младитѣ поети сж се борили за нѣкакви си идеи, водили жестока борба и най-послѣ паднали сломени въ тая неравна борба. Но напразно ще търсите причинитѣ на това разочарование, напразно ще искате да узнаете кои сж били неусжщественитѣ идеали, коя е била тая ужасна борба, дѣто е сломила толкозъ сжщества въ най-крѣхката имъ младость.

Единъ отъ тия поети е и г. Узуновъ, който напослѣдъкъ, ни е подарилъ новата сбирка стихове подъ заглавие: „Источни Цвѣтя". Авторътъ е извѣстенъ въ нашата литература съ друга една своя сбирка стихове излѣзла прѣди двѣ години и съ редъ стихотворения, печатани въ разни периодически списания. При другото, г. Узуновъ се е отличавалъ, между споменатитѣ български поети, съ единъ пò обработенъ стихъ, съ языкъ пò гладъкъ. Но въ послѣдната сбирка, поетътъ вмѣсто да напрѣдне въ това отношение, като че ли е направилъ крачка назадъ. Тукъ пò-често се срѣщатъ лоши стихове, не точни опрѣдѣления на понятията и чувствата, даже цѣли непонятни фрази и пр. За да не се запремъ повече на тия недостатъци, ние ще отбѣлѣжимъ нѣкои отъ тѣхъ пжтемъ, въ примѣритѣ, когато говоримъ за поезията на г-на Узунова,

Стихотворенията въ тая сбирка сж лирически, слѣдователно, изображаватъ вътрешния миръ на поета, неговата душа. Тука ще имаме възможность да видимъ какви мисли занимаватъ поета, какви чувства го вълнуватъ, за какво „мечтае" той. Сбирката е раздѣлена на три части: първата съ общъ характеръ, втората, като че ли трѣба да съдържа любовни пѣсни, а третята — епиграми. Но и въ тритѣ части, почти всѣкогашъ, за каквото и да говори поета, той не забравя, да спомене и за своитѣ мжки и за своето разочарование и за своята безнадеждность. Има, слѣдователно нѣщо главно, което на всѣкждѣ занимава поета, и за това нека се постараемъ да разберемъ какво е това главното.

Безъ време гаснжтъ *нащъ* сили
Живота става нетьрпимъ,
Крьвьта застива въ *слаби* (!) жили
И чувствата въ *сънь недвижимъ* (?)

Надежда вѣра и търпѣнѣе
Ги колебанието сломи,
Едно озлобно съмненье
Катъ демонъ въ духътъ ни стои.

(Стр. 41)

„Гаснатъ нашитѣ сили“. „Чувствата спжтъ“. „Кръвта застива“. Трѣбва да има нѣкаква причина; една млада натура. каквато вѣрваме да е на поета, трѣбва да кипи, сърдцето му да е източникъ на широки желания, душата му да ламти за велики подвизи. Виждаме противното: надеждата, вѣрата сломени; поетътъ се колебае обзетъ отъ едно озлобено съмнение. Това не е нѣщо невъзможно; твърдѣ често прѣдъ насъ стоятъ двѣ противоположни пжтища и насъ ни мжчи едно колебание; често силната ни вѣра въ нѣкой идеалъ, още при първитѣ ни стжпки се разрушава и ний се запираме вкаменени прѣдъ по́-нататъшний пжть на живота. Ние се лутаме отъ полумисъль на полумисъль и не знаемъ въ кое най-послѣ да вѣрваме. А може би тия неразрѣшими задачи, които се испречватъ предъ насъ сж достояние на цѣло общество? Може би, като насъ се мжчатъ и блуждаятъ още хиляди сжщества? О тогава ние стоимъ прѣдъ една обществена дилема, нашата мисъль колкото и да е безрезултатна, се ще е съ значение и полезотворна, защото е плодъ на обществена мисълъ. Продължението, отъ горнето стихотворение, гласи:

А ти още слѣдвашь да мечтаешь,
Съ крила високо да летишь,
И братски пориви желаешь
Въ вселенната да заявишь.

Силитѣ гаснатъ, надеждата, вѣрата сломени и въ сжщо врѣме високолетение съ крила и желание да се заявжтъ братски пориви въ *вселеннага!* Едно отъ двѣтѣ: или има таквизъ пориви въ душата на поета и тогазъ силитѣ не могжтъ да гаснатъ; или пъкъ ако поета е сломенъ тогава не разбираме какъ може да става дума за крила, за пориви. Но може, би поетътъ е разбитъ, сломенъаи тихо си мечтае: „Какво хубаво би било да питаж братски пориви, да очуда вселенната, да хвърчж високо, високо! . .“.

Униние въ душитѣ *мрачни* и *свободни* (!)
И скрита тайнственна тжга
Във чувствата и във сьрдцата благородни
Униние владѣй сега!

(Стр. 43)

Такова е врѣмето вижда се; „благороднитѣ сърдца“ ги е завладѣло униение; защо ли?

Наврѣдъ мълчанието като страшенъ духъ царува
. . . .
И нѣкой демонъ въ *нащъ* сърдца негодува
И вдига нашитѣ гжрди.
. . . .
И въ туй мълчание убийственно и гробно
Застива нашия огънь

(Сжщото стихотвор.)

Като че ли мълчанието е причина на тежкитѣ страдания на поета. Вижда се поетътъ има да каже нѣщо, сърдцето му е прѣпълнено отъ нѣкакви

си дълбоки чувства, които той споредъ обстоятелствата на врѣмето, не може да ги искаже. Ако е така, тогава до нѣйдѣ си ще бѫде разбранъ. Но когато имаме нѣщо на сърдцето си, колкото и да се криемъ, сѐ пакъ неволно ще си искажемъ мисъльта. Ще ни разберѫтъ поне на кѫдѣ клонимъ. Но какво крие г. Узуновъ въ сърдцето си?

Години изминаха прекрасни години!
Въ борба безплодна въ шумъ голѣмъ.
И днесь заспали въ туй мрачно униние
Назадъ поглеждаме съсъ срамъ!

(Сѫщото стих.)

Имало е борба, но безплодна; владяло е шумъ голѣмъ, а днесъ сме заспали. Лошо е било когато ставало шумъ, лошо е и сега защото „мълчанието кътъ страшенъ духъ царува“! Но може би поетътъ не одобрява шуматъ, който е билъ, мечтае за другъ шумъ, други подвизи, друго слово?

Далечъ съмъ азъ отъ тебе. . . . Ний не можемъ
Кумиритѣ си да съединимъ (да съединимъ кумиритѣ? !)
Ний двама днесъ различно се тревожимъ:
Тебъ щастие и покой (тревога ли е това?) *менъ — божемъ*
Общественийй режимъ.

(Стр. 37)

Очевидно, поетътъ иронически се отнася къмъ такова едно обяснение на душевната му тревога и пустота. Но той продължава:

Гдѣ (гдѣ именно?) всичко слабо се измѫчва, гази
И губи своя гласъ
Гдѣ всичко е борба, порой, талази. . .

Тия думи сѫ вѣрни, и невѣрни: дѣйствително, въ всѣко общество по силнитѣ, по достойнитѣ зиматъ връхъ надъ по-слабитѣ, по-ничтожнитѣ; но тѣ сѫ и невѣрни, защото въ обществената борба нѣма таквизъ силни талази. които да завличатъ всичко слабо. Има мѣсто и за слабитѣ и за малкитѣ, но мѣсто съотвѣтствонно на силитѣ имъ. Обаче всичко не обеснява причината на разочарованието на поета.

Неволно азъ се лутамъ въ моя кѫтъ
И на Шекспира минавамъ сетнитѣ страници,
Унинието ме гризе до смъртѣ
И скуката ми нѣма вечъ граници

(Стр. 41)

Скуката на поета е безгранична и даже Шекспиръ, както се вижда, не може да го пробуди отъ тоя сънъ, да му вдъхне по-свѣтли мисли!

Напрасно азъ се ровѫ въ тоя миръ духовенъ
Живота ми испитва нѣкой сънъ гробовенъ
И въ *непоносна скука* падамъ азъ

(Стр. 42)

Но да оставимъ вече, тая необяснима (?) скука на поета и да погледнемъ и на другитѣ страни отъ поезията му. На много мѣста, той като че ли иска да разбере обществениитѣ нужди на средата въ която живѣе, да се отзове на стремленията на народа, да се „слѣе“ съ тоя народъ.

Непрѣзирай безжалостно свѣтътъ
Не страни отъ тежкитѣ му нужди
И въ полето гдѣ кипи шумътъ
Нестой съ погледъ равнодушенъ, чужди.
Дай рѫка и *съ неговата честь* (!)
Приеми и ти въ редътъ участье (!). . .

(„Къмъ поета“)

Westminster Review, единъ отъ важнитѣ английски журнали, е обнародвалъ въ послѣднята си, майската, книжка единъ анализъ на „Записситѣ на единъ осѫденъ“ отъ г. Ив. Ев. Гешова, обнародвани въ XXXV и XXXVI книжки на „Периодическото списание“. Авторътъ, който запознава английската публика съ интереснитѣ вспоминания на г. Гешова, е извѣстний на българитѣ г. Морфилъ, професоръ на славянскитѣ язици въ Оксфордъ.

———

Синтаксисъ на славянскитѣ язици. Г. Т. Ржига авторътъ на *Сравнительныя Этимологическія таблицы славянскихъ языковъ*, е издалъ въ Москва новъ филологически трудъ по синтаксисътъ на слав. язици. Въ него той главно се занимава съ основнитѣ видове на прѣдложението и чрезъ множество сличения на днешнитѣ славянски язици съ дрѣвниятъ славянски, (старобългарски), доказва тѣсната имъ зависимость единъ отъ други и взаимното влияние, което сѫ си упражнили прѣзъ течението на вѣковетѣ. Тие сличения и сравнения, въ които ясно се вижда на кои отъ славянскитѣ язици е най-близъкъ и родственъ българскиятъ, сѫ любопитни не само частно за славиститѣ. Ето, напр. два примѣра, отъ оние, които привожда г. Ржига.

Цьрковно — славянски:	Званіи не быша достойни,
Руски:	Званные не были достойни,
Полски:	Zaproszeni nie byli godni,
Лужицко — сърбски:	Hosćo njebechu hodni,
Чесски:	Kteri pozváno bylo, nebyli hodni,
Словенски:	Povabljeni niso bili vredni
Срьбски:	Званице не бише достојне,
Български:	Призванитѣ не бѣхѫ достойни.

Мат. 22, 8.

Другъ примѣръ:

Цьрковно — славянски:	Азъ же не ищу славы моея,
Русски:	Впрочемъ я не ищу моей славы,
Полски:	Jac nie szukam chvaly mojej,
Луж. — срьбски:	Je pah svoju cest njepitam,
Чесски:	Ale ja pehledam slavy svè,
Словенски:	Pa jaz ne iscem svoje slave,
Срьбски:	А я не тражим славе свое,
Български:	А азъ не търсѫ моята слава.

Иоаннъ 8, 50.

На края на книгата авторътъ е приложилъ поетически образци изъ сичкитѣ славянски язици: отъ русскиятъ (Пушкинъ), отъ полскиятъ (Мицкевичъ) отъ лужицко-срьбскиятъ (Пфулъ), отъ чесский (Колларъ), отъ словенский (Преширенъ), отъ срьбски (князъ Никола Черногорский), отъ български (Вазовъ).

———

Теодоръ де Банвилъ. Неотдавна се помина въ Парижъ извѣстний француѣзски поетъ Теодоръ де Банвилъ, роденъ въ 1823 г. Банвилъ е написалъ голѣмо количество поетически и драматически произведения. Най-добритѣ му сѫ знаменитата сбирка отъ стихотворения „Odes funambulesques,“ единъ видъ голѣма лирическа породия.

Ц-въ.

ГОДИНА II — ЮЛИЙ И АВГУСТЪ 1891 — КНИЖКИ 7 и 8

ДЕННИЦА.

СРѢЩА

расказъ

отъ

Ивана Вазовъ.

Въ една отъ крайнитѣ улици на София, отъ скоро прокарани и недоправени още, вървеше една не едра, но стройна и напѣта селянка, прѣмѣнена празднично, (тоя день бѣше недѣленъ), съ пъстрообшитъ сукманъ, съ чистъ бѣлъ нагрждникъ, по който лъщѣхж огърлици отъ маниста, съ нова, алена прѣстилка, забрадена гиздаво съ чьрвена кърпица, както ходатъ невѣститѣ кждѣ Вакарелъ. Тя носеше една шарена торбица.

Слънцето припичаше нетърпимо; нажежениятъ калдкржмъ незасипанъ още съ пѣсъкъ, тукъ-тамо само позатрупанъ съ жлътъ *чакжлъ,* още повече нагорещяваше атмосферата на улицата, сега съвсѣмъ пуста и глуха. Невѣстата вървеше бързо отъ страна, сирѣчь по тротуара, сега състоящъ още отъ безобразни хълмове и долове, направени отъ исхвърляната прьсть и които давахж твърдѣ мжченъ проходъ на минувачитѣ. Когато селянката стигна кждѣ края на улицата, тя се спрѣ при една вратня, отворена въ единъ дългъ, високъ стоборъ. Тоя стоборъ заграждаше доста голѣмъ дворъ съ градина, насадена съ нѣколко дръвчета, — дребни и мършави, както сж всичкитѣ въ София,—и развеселена съ мораво-кадифени теменуги, съ кичеста ралица и нѣколко стръка смѣсна-китка, сичкитѣ клюмнали подъ жежкитѣ лучи на слънцето. Въ дъното на двора се издигаше двоетажна кжща, съ балконъ, и съ нѣкакво трижгленно украшение отъ рѣзни дъски на челото, като на „шалé“.

Младата невѣста погледна прѣзъ пречкитѣ на [illegible] вратня, бутна я и влѣзе въ двора бояливо. Дворътъ бѣше пустъ, както и улицата; на прозорцитѣ не се показваше никой, макаръ че съ отварянето на вратнята издрънка и звънчето, което я съобщаваше съ кжщата. Се-

лянката се поовърта. и чака. Мина се нѣколко врѣме, никой не излазяше, нито пъкъ се чу нѣкакъвъ шумъ отъ вѫтрѣ, който да обади че тамъ има живи хора. Тя си отри потътъ по лицето и пристѫпи още нѣколко крачки до кѫщата, да се намѣри на сѣнчица. Като чака и слухтѣ доста очудена нѣколко врѣме, тя похлопа на входнитѣ врата и извика:

— Стоене!

Но и на викътъ ѝ никой не излѣзе. Тя тогава забѣлѣжи, че на прозорцитѣ на долний катъ бѣхѫ спустнати завѣситѣ. Тие закрити прозорци посрѣдъ пладнѣ и това мълчание я направихѫ да помисли, че хората ги нѣма тука, оставили сѫ тая кѫща, а може-би и София. Така приличаше да е работата. При тая мисьль едно скърбно недоумѣние се исписа по челото ѝ. . . Мигаръ да си иде безъ да види Стояна, а тя е ходила осемь часа пѫть до тука, и кой знай кога ще открадне врѣме пакъ да дойде на София. Трѣбваше поне да се увѣри, да попита накѫдѣ е сега Стоянъ. А отъ кого да научи? Селянка проста, отдалечъ, тя никого не познаваше въ града. Тя съ голѣма мѫка намѣри кѫщата на офицерина, дѣто Стоянъ служеше денщикъ.. Тя пакъ излѣзе на улицата, за да види нѣкого. Тя съ радость сега видѣ, че тя не бѣше пуста. Изъ съсѣдната вратня излѣзохѫ нѣколко дѣца и заиграхѫ тамъ на „топъ“. Селянката се обърна къмъ пó-голѣмшкото отъ тѣхъ:

— А бре срина, я слушай, камо е нашъ Стоенчу? Ти знайшъ ли нашъ Стояна?

Дѣтето я погледна очудено, па пакъ потърча да грабне топа, и не ѝ отговори нищо.

Тя повтори питанието си: тя бѣше увѣрена, че това дѣте сѐ ще да знае що-годѣ за онова, което я тъй силно интересуваше. Но и тоя пѫть тя нѣма успѣхъ; хлапачето бѣше твърдѣ улисано съ играта си и нито се вече извърна къмъ нея. Тя изгуби надежда да заприказва съ дѣцата и хвана да назърта за другиго. Но улицата оставаше пуста нататъкъ. Минахѫ по едно врѣме двамина, троица хора, но тѣ идяхѫ отъ други улици, и неможехѫ нищо да знаятъ. Тѣ я изгледахѫ внимателно и съ нѣкакво безочливо любопитство, хубавото ѝ лице пламна отъ червенина, и тя се извърна на друга страна. Тя бѣше забѣлѣжила днесь много подобни погледи у ония, които я срѣщахѫ, но нейнитѣ очи искахѫ погледътъ на Стояна, когото напраздно диреше. Два часа се минахѫ така, а тя стоеше исправена до стобора на тѣсната ивица отъ сѣнчица, която той правеше. Сърдцето ѝ притреперваше отъ нетърпѣние и скърбь. „Бари живъ ли е да знаѭ,“ помисли си тя. Па отиде та почука на съсѣдната вратня, може тука хората да ѝ обадатъ. И тука нѣма отзивъ; надникна даже въ прозорцитѣ на долния катъ отъ улицата, но вѫтрѣ никого не видѣ. Тя остана слисана.

— Та тука свѣтó е измрѣлъ, подума си тя, като стисна зѫбитѣ си нетърпѣливо.

Слънцето бѣше на пладнѣ. Врѣме не ѝ оставаше да чака: тя трѣбваше да тръгне и да се върне тая вечерь, макаръ и въ мракъ, въ село, ако не искаше да остане да нощува въ тоя непознатъ градъ. Другаркитѣ ѝ я оставихѫ. Тя се поозърта още малко — нищо. . . . Най-послѣ тя видѣ, че не ѝ оставаше нищо друго да прави, ами като да си тръгне, Въздѫхна дълбоко и си зе торбичката, дѣто стоеше армаганчецътъ за Стояня. Очитѣ ѝ се налѣхѫ съ сълзи при тоя видъ. Тя неволно хвърли послѣденъ погледъ прѣзъ прѣчкитѣ на вратнята въ двора, дѣто нито я посрѣщна, нито я испраща нѣкой. Той пакъ стоеше умрѣлъ и мълчаливъ. Ненадѣйно, една врата се хлопна на дѣсно отъ нея, отгорѣ, надъ главата ѝ. Тя дигна очи и видѣ, че тая врата се отвори, на балкона на съсѣдната кѫща, обърнатъ къмъ двора, въ който тя дирѝ Стояна. Изъ вратата излѣзе една жена на години, съ достопочтенъ видъ, облѣчена въ черно, и сѣдна на хладовина на единъ столъ на балкона, нареденъ съ саксии съ молоха. Младата селянка рипна отъ радость, като видѣ живъ човѣкъ, съ когото да прикаже.

— Бабо, бабо! извика тя съ единъ гласъ, отъ който екна цѣлата улица. И тя залѣпи въ нея соколовиятъ си погледъ, като че ли искаше съ него да я улови и задържи, да не би пакъ да исчезне.

Госпожата, която селенката така неласкателно извика, се наклони надъ желѣзний пармаклѫкъ и я погледна съ любопитство и съ добродушенъ видъ.

— Какво е, невѣсто? попита, като гледаше хубавичкото и развълнувано лице на селянката.

— Ами дѣка се е дѣналъ капитанино, дѣто е тука?

— Нѣма ги, невѣсто, сега.

— Дѣка сѫ, бабо?

— Отишле сѫ на баня. . . въ планината. . . Сега нали видишъ — жежко, невѣсто. . . Защо ти сѫ?

Но селенката вмѣсто да отговори, попита:

— Та и момчето е съ тѣхъ, така ли?

— Кое момче?

— Момчето ми, бабо, солдатино, нали е при капитанино?

— Ха, денчикътъ ли?

— Той, той, бабо, — та ти го знайшъ! извика въсхитена селянката.

— Знамъ го. . . Какво ти е то, момчето, братъ ли ти е? попита госпожата, като не можеше да прѣдполага, че то ще е синъ на тая толкова млада жена.

— Не, не, не, невѣста му съмъ! поправи я бържѣ селянката.

Госпожата се поусмихна.

— Да ти е живъ, невѣсто, добъръ юнакъ си имашъ. . . Та него ли дирѝ?

— Него, него, бабо, момчето. . . Та и то ли е съ тѣхъ?

— И то ще е, разбира се.

— Ами ти кога си го видѣла Стояна? Здравичъкъ ли бѣше? попита сега вече поуспокоената селянка.

Госпожата ѝ обясни, че прѣди двѣ недѣли нѣщо го видѣла, че шъталъ по двора, здравъ и юнакъ, а прѣди десетина дена офицеринътъ тръгна за банитѣ, и разумѣва се, съ него и денчикътъ. Трѣбва да се завърнатъ слѣдъ двѣ недѣли, до колкото тя знае. Много добро солдатче, Стоянъ, и разумно. . . Тя го знае. . . Селянката зяпаше въ устата на госпожата и гълташе всяка нейна дума. Тя я запитвá още и узна всичко онова, което госпожата знаеше за Стояна; тя не знаеше какъ да се отплати на тая добра жена, дѣто я пораздума и зарадва.

— Ехъ, то, бабо, като си доде Стоянъ, поздрави го отъ мене, да му рѣчешъ три-пѫти, Мúна, невѣстата, много здраве рѣче да ти кажѫ. . . Доходú за тебе, ама те нѣмá та се не видохте... Чу ли, бабо? И кажи му, че му доносихъ нѣщичко, чурапци и дружко. . . . Ехъ, че какъ не го заварихъ. . . Сполай на тебе, че се случи. . . Селянката се наведе, развърза торбичката, загреба шъпа череши и ги поднесе къмъ балкона, отъ който я дѣляхѫ десетина метра.

— Бабо, какъ да ти дамъ да позобнешъ черешки. . . За момчето ги носяхъ. . . Заповѣдай. . .

И като видѣ, че е невъзможно да досѣгне балкона, тя направи движение да влѣзе въ портата, за да занесе черешитѣ на госпожата.

— Благодарѫ, невѣсто, недѣй се труди... Черешарка не съмь. . . Занесъ ги въ село на дѣцата. . . Имашъ ли дѣчица?

— Нѣмаме си. . . Лани се женихме.

— Отъ кое село бѣше ти?

— Отъ Поповци, ей, тамъ далекъ въ планината, задъ Вакарелъ, сега него щѫ гонѫ. . . отговори селянката, като завърза торбата си.

— Далъ ти Господъ сила, булка, каза госпожата, като гледаше прѣзъ покривитѣ жълтеникавитѣ баири въ оризонта на истокъ, задъ които бѣше селото на селянката. Стояновица нарами торбата, па се обърна, като да каже сбогомъ на госпожата; но тя се замисли малко, лицето ѝ се позамрачи и стана меланхолическо; тя пристѫпи пó-близо до балкона за да може пó-ниско да говори:

— Ехъ, азъ щѫ си вървѫ, а на Стояна нашъ, като си дойде много здраве му кажи. . . Три пѫти, кажи, Мина заржча да ти рѣчѫ много здраве. И кажи му, бабо, че много ми жали душата за него. . . Милѣѭ си го, милѣѭ си го, та, така е. . . Криво ми е много. . . И тамъ ме много мѫчатъ, на село. . . . свекъръ и свекърва. . . . Искахъ да го видѫ, та да му се поплачѫ и нему, да знае баремъ и онъ. . . . . Имаше още много, много да му кажемъ. . . . Нѣма го, нѣма го, нали видишъ? Очитѣ на селянката се насълзихѫ и гласътъ се растрепера отъ вълнение. Но тя се догади, че е неприлично така прѣдъ чужди човѣкъ да говори такива нѣща, и тури край на излиянията си:

— Прощавай, бабо, и кога дойде Стоянъ, три пѫти му кажи много здраве отъ мене. . . Милѣе те, кажú, много Мина. . .

Стояница отмина нататъкъ. Тя вървеше съ олекнало сърдце и радостна, че пакъ разбра Стояна, че знае какъ е и кждѣ е — тая добра жена я утѣши и зарадва. Тя тъй много ѝ расправи за Стояна — сѐ едно, като че го е видѣла самичка, като че е приказвала лично съ него. Добрѣ, че я проводи Господъ да излѣзе на чердачето, а то насмалко щеше да тръгне така, като дива... Но жалбитѣ, които така случайно повѣри, и непълно — на чужди човѣкъ, размжтихж ѝ душата, раната ѝ се разврѣди, заболѣ я, заболѣ я много. . . А сега, — пакъ на село отива, самичка и безпомощна тамъ, и мжкитѣ я пакъ чакатъ, черенъ животъ при лоши хора. . . Охъ какъ е лошо. . . Едвамъ се истърва да дойде тука. . . Послѣ, мислитѣ ѝ минахж на пó-ясна картина: види Стояна сега, тамъ нѣкждѣ въ планинитѣ, дѣто го е завелъ капитанина, — дѣ ли ще е, тя не знае. . . . но види зелена шума тамъ, стръмни борови гори и сѣнчасти долини, дѣто шурти пѣнлива бистра рѣчица... Навѣрно, такова е мѣстото дѣто е сега Стоянъ, въ планина такова сѐ бива: зелено и хладовина. . . . И дойде ѝ на ума рѣкичката и долинката въ тѣхната планина, дѣто тя бѣлѣше платно, и старата клоняста върба: тамъ най-напрѣдъ бѣ се срѣщнала съ Стояна... тамъ се бѣхж залибили... Колко врѣме, много ли мина отъ тогава?.. Много се вижда, а нѣма двѣ години. И какви години? Два мѣсеца стояхж сгодени, мѣсецъ женени; послѣ отиде Стоянъ на война и тя остана, като вдовица. . . Па черно чернило. . . . Ни радостьта си не усѣти, ни булчинството си видѣ. . . Па и отъ Стояна най-напрѣдъ жаленъ хаберъ довтаса: и Стоянъ се мжчалъ тамъ, дѣто го турили въ войската, дѣто го учили да играе съ пушка. Оня капитанинъ бѣше лошъ, бийше го съ юмруци въ лицето, когато не можеше да стжпне право, горкиятъ Стоенчо, и веднажъ му бѣше счупилъ челюстьта, но тя узна това само когато той излѣзе здравъ изъ болницата. . . Послѣ отъ много вървежъ на нѣкждѣ пакъ бѣше падалъ тежко боленъ — не бѣше наученъ Стоенчо на такъвъ другъ животъ — хеле пакъ оздравѣ. . . . Невидѣ и той бѣлъ день, клетиятъ, подъ оня капитанинъ. . . . Току отъ три мѣсеци си отджхна, когато го зе сегашниятъ му капитанинъ. . . . Той ѝ се хвалѝ много въ писмо: отъ сѣка страна пó-добро било. . . . А сега Стоянъ е още пó-веселъ тамъ въ планинитѣ, на зелено, на хубаво. . . Колко остая още докатъ го пустнатъ? Една година. . . Една година е день, ама една година е и вѣкъ. . . . Не, ама тя пакъ ще дойде слѣдъ мѣсецъ, каквото да стане, ще хвръкне и дойде да види Стояна. — Съ подобни мечтания въ главата, Мѝна продължаваше да върви изъ улицитѣ, безъ да обърне внимание на нѣщо, безъ да види нѣкого отъ стотинитѣ хора, мжже и жени, които срѣщна. Тя нѣмаше какво да вижда, градътъ бѣше мрътва и глуха пустиня за нея щомъ нѣмаше въ него Стояна. Тя машинално само се отбиваше ту на една страна, ту на друга, за да даде пжть на пайтонитѣ. Тя се бѣше озовала въ многолюдната Витошка улица, и вървеше изъ срѣдата ѝ. Изведнажъ Мина съгледа, че право срѣща нея се зададе нѣкакъвъ черенъ купъ, нѣкакво странно нѣщо, за което никога не може да си въобрази какво ще е. То-

гава тя се отби на тротуара и се спрѣ да види какво минува: видѣ едни черни кола, цѣли почернени, и малко друго-яче, които тегляхѫ полека два черни коня; вѫтрѣ въ колата лежеше само единъ длъгъ черъ ковчегъ, а отъ прѣдѣ бѣше сѣдналъ при возача-солдатинъ, попъ съ кръстъ въ рѫка и съ патрихилъ на рамена. Задъ колата вървѣхѫ на два реда солдати. Мина зяпаше въ недоумѣние; тя се не догаждаше, че вижда погребението на единъ войникъ, разбра само че това шествие има нѣкакво черковно, религиозно значение, разбра това по попа, който стоеше на колата съ кръстъ и по мѫжетѣ, които си сваляхѫ шапката, при срѣщата на черната колесница. . . . Тя си продължи пѫтя пакъ. Тя не попита никого какво бѣше това, за да удовлетвори любопитството си... Градски работи. Малко ли чудесии вижда въ тоя градъ, които нито е сънувала? Но ней що ѝ трѣбатъ сичкитѣ тие чужди хора и чужди работи? Само Стоянчо ѝ е милъ, друго нищо нѣма за нея интересно, и въ тоя градъ, и на свѣта. Едничкото нѣщо, което ѝ поговори на сърдцето бѣхѫ войницитѣ, тя виждаше въ тѣхъ Стояновитѣ другари, кой знай, може-би и нѣкой отъ тие момци да се познава, да сѫ приятели съ Стояна. И тя се пакъ извърна и гледа̀ нѣколко врѣме съ умиление отходящия натѫтъкъ взводъ на войницитѣ. . .

Когато Мина щеше току да улови друга улица, тя видѣ на желѣзната чешма, че се миехѫ нѣколко солдати, и инстинктивно хвърли очи на тѣхъ, като че искаше въ тѣхъ да види мѫжа си, макаръ че тя хубаво знайше, че мѫжътъ ѝ не може да бѫде тука. Но пакъ това не биде напраздно. Тя видѣ единъ отъ солдатитѣ съ отхлупена назадъ шапка, който си обрисваше лицето съ кърпа, и го позна. Той бѣше отъ село. Тя тиришката отиде при него.

— Димитре! извика тя весело.

— Добрѣ дошла, Минке?

Войникътъ я присрѣщна и ѝ подаде рѫката си. Първата дума на Мина бѣше за Стояна: виждалъ ли се е скоро съ Стояна, какъ е Стоянъ, и му расправи какъ го дирила, но билъ отишълъ съ капитанина си нѣкѫдѣ. . .

Войникътъ я изгледа позачудено.

— Кѫдѣ е отишълъ? попита той.

— Ами на банитѣ, съ капитанина си и съ жена му.

Димитровото лице доби недовѣрчиво изражение.

— Наздраво знайшъ ли, Мино? Кой ти каза?

— Те нали ти азъ думамъ, Димитърчо, оная жена нѣма да ме лъже? каза убѣдено селянката.

— Какъ? чудно. . . . Та той излѣзълъ изъ болницата? извика смаянъ войникътъ.

Селянката го изгледа сърдито.

— Та ти сънувашъ, ти нищо не знайшъ, Димитре. Отъ болницата Стоенчо е излѣзълъ още миналата година... Той два-пѫти бѣше въ болницата, а сега слугува при капитанинъ, въ кѫщата му, и капитанина го завелъ съ себе и на банитѣ. Та единъ часъ нали приказвахъ съ старáта жена!

Войникътъ климна съ глава отрицателно. Той разумѣ заблуждението на Мина, стана му много жално за нея. Но строгоститѣ на войнишкия животъ затвърдѣватъ чувствителностьта на сьрдцето, и той каза безъ забикалки:

— Какво ми пѣйшъ ти, Мино? Стояна го занесохѫ на болницата. Злѣ билъ, казватъ... Я пó-добрѣ иди да го видишъ, хазѫръ си тука,.. Хай иди, поздрави го и отъ мене... Хей, тамъ болницата... Прощавай...

И Димитръ, като ѝ расправи посоката на болницата, се затече да стигне другаритѣ си, които се бѣхѫ запѫтили къмъ казармата.

Краката на Мина се подкосихѫ. Свѣтътъ хвана да ѝ се върти прѣдъ очитѣ, и мислитѣ ѝ се забъркахѫ. . . . Тие страшни думи на Стояновия другарь изгонихѫ всичкитѣ благи чувства и сладка увѣренность въ душата ѝ. Тя незнаеше защо, но Димитровото съобщение миришеше така на истина, на най-страшна истина. . . Пакъ въ болницата, пакъ въ болницата, Боже! Страшно ѝ бѣше сега. Като се посвѣсти малко, тя се запѫти, като пияна, излѣзе на полето, на зеленага равнина, и видѣ бѣлитѣ сгради на болницата. Подиръ много лутане и распитване тамъ, тя узна къмъ кого трѣбва да се обърне за да пита за Стояна и да поиска да я пустнатъ при него.

— Какъ му е името на болния? попита нетьрпеливо чиновникътъ, човѣкъ барачестъ и намрѫщенъ, като я изгледа строго отъ глава до крака.

— Казахъ ти я: Стоянъ го викатъ, отговори Мина съ схванатъ гласъ и съ глава зашеметена отъ миризмитѣ на болничнитѣ лѣкарства.

— Стоянъ, кой? чий? името на баща му?

— Стоянъ Тасковъ, Таско думахѫ баща му.

— Отъ кое село?

Мина обади името на селото.

— Кога е постѫпилъ тука?

— Че знамъ ли? Димитръ ми каза, че десетина дена има отъ ка' го докарали тука.

Мина впери уплашено очи въ лицето на чиновникътъ, който хвана бърво да прѣлистя нѣкакъвъ тефтеръ.

Двѣ-три минути той търси, съ начумерено чело, па най-послѣ каза:

— Нѣма го тука, не е постѫпалъ тука такъвъ болникъ.

Сърдцето на Мина се прѣмѣтна отъ радость. Надеждата я съживи.

— Нали го нѣма тука? Оная старáта жена право ми казваше, че е отишълъ съ капитанина си на баня, въ планината. . . Защо ме излъга Димитръ, та ме уплаши? Азъ знаяхъ, че Стоянъ е далеко сега, азъ знаяхъ... знаяхъ. . . гълчеше радостно Мина на чиновника, като че искаше да дѣли съ него щастието си. . . Какъ ѝ се видеше добъръ тоя човѣкъ

сега. Макаръ, че е така начумеренъ и лошъ отъ първъ пѫть, пъкъ стои нѣкакъ-си хубаво лицето му сега, и ти се иска да го гледашъ. . .

— Нѣма го тука! повтори чиновникътъ, като оттикна тефтеря и се залови за първата си работа.

Мина разбра, че нѣмаше вече тука работа, и излѣзе въ двора. Гърдитѣ ѝ се распустнахѫ на свободния въздухъ. Тя се запѫти къмъ вратнята. Но въ това врѣме я извикахѫ отъ прозореца на канторатa, отъ дѣто току-що излѣзе. Тя се извърна, па извика плахо:

— Ухъ, забравихъ си торбата.

И тутакси се повърна тамъ дѣто я повикахѫ, за да си я земе. Тя я намѣри до вратата, дѣто я бѣше сложила, грабна я и тръгна да излѣзе.

— Чакай, булка, кѫдѣ отивашъ? извикахѫ изъ писалището. Тя се извърна и видѣ тамъ сега двама души, надъ единъ тефтеръ. Очевидно, не за торбата я викахѫ — тѣ на-дали бѣхѫ я забѣлѣжили, а друго нѣщо имаше да ѝ кажатъ.

Тя се повърна и се спрѣ зачудена.

— Какъ викахѫ твоя мѫжъ? — попита другиятъ голобрадъ чиновникъ, когото одѣвѣ нѣмаше въ писалището.

— Стоянъ Тасковъ, отъ село Поповци — отговори натъртено Мина.

— Отъ Поповци: Стоянъ Атанасовъ, прѣдаденъ отъ капитанъ Начевъ . . . . произнесе голобрадиятъ чиновникъ, като натискаше нѣщо съ пръсти на тефтеря.

— Да, той е, избъбра другиятъ.

Послѣ и двамата се посшушукахѫ. Голобрадиятъ чиновникъ искокна.

— Тука ли билъ?

— Почакай малко, невѣсто! каза ѝ другиятъ, като запали цигаро и зе перото отъ ухото си да пише.

Мина остана като закована. Какво имаше? Стояна ли щяхѫ да изведѫтъ?

Върна се скоро младиятъ чиновникъ, съ една вълнена торбица съ черни рѣзки, въ рѫката.

— Стрино, земи тая торбица, та си я носи!

Мина пое торбата неволно и зачудена.

— Стояновата торба! искрѣщя тя, и погледна въ недоумѣние двамата чиновника.

— Да, занеси я у васъ. . . Тукъ сѫ неговитѣ вещи. . . Господъ го прибра, невѣсто. Днесь го закопахѫ, каза бързо чиновникътъ, за да не продължава неприятнитѣ обяснения.

Мина се хвана за главата, искрѣща, та понесе цѣлото здание. Па се тръшна до вратата, отчаянна и луда; тя захълца и вайкаше и стискаше Стояновата торба. Тие раздирателни викове пронизвахѫ душата на човѣка.

Чиновникътъ скоро изгуби хладнокръвието си; той извика сърдито:

— Булка, стига, стига, иди си. . . Мѫжътъ ти умрѣлъ — е, умрѣлъ; и у васъ да бѣше пакъ щеше да умре... Хай не пискай, върви си...

Мина го не чуваше въ отчаянието си.

Тогава той сериозно се ядоса:

— Чувашъ ли, извика той, като стана, — не обичамъ да ми пискатъ! . . Едно солдатче, а прави салаватъ и олелия, като че е умрѣлъ фелдмаршалъ. . . Чортъ побери! завърши той ниско.

Когато Мина излѣзе изъ вратнята на болницата, съ двѣ торби на гръбъ, намѣсто една, тя тръгна на посока, безъ да знае на кѫдѣ отива. Така, тя се озова пакъ въ града, въ Витошка улица. Тя вървеше и хълцаше, и очудваше онии, които я срѣщахѫ. Но скоро тя се сепна, озърна се, и се спрѣ. Тя се спрѣ именно на онова мѣсто, дѣто се бѣ спрѣла и пó-напрѣдъ—за да гледа любопитно погребалната колесница. И изведнажъ ѝ дойде на ума тая колесница, и попа, и войницитѣ, и дългия черъ ковчегъ. И ужасно откровение озари умътъ ѝ сега.

— Майчице! ами, че той е билъ одевѣ! извика тя и заплака съ сичкиятъ си гласъ, като се облѣгна до стълпа на фенеря.

Единъ стражаринъ я приближи и бутна за рамото:

— Невѣсто, не смущавай публиката на улицата! каза ѝ той строго.

Мина се отплѣсна отъ него и бързо се запѫти на горѣ: сега тя вече съзнателно отиваше, тя отиваше по диритѣ на черната колесница, на гробищата. . .

Мина замръкна не много далечъ отъ София и нощувá въ едно кѫрско ханче. Тя пакъ видѣ тая нощь Стояна — видѣ го въ нѣкаква весела планина, дѣто широки сѣнки падатъ отъ кичеститѣ дѫбове, а шуртенето на хладната балканска рѣчка вечерникътъ разнася на далечь... Тя си спомни, че бѣ сънувала, че Стоянъ билъ умрѣлъ, че тя е ходила и падала на гроба му. Какъвъ страшенъ и лъжливъ сънь! Тя благодареше Бога, че било това сънь. . . . Цѣла нощь бълнувá и пъшкá тя. . . И кога се пробуди, тя сичко помнеше, сичко, но не можеше да разпознае кое бѣше истинното, и кое бѣ чисто сънь.

Изведнажъ съзрѣ торбичката съ чернитѣ рѣзки! . . .

ХРИСТО БОТЕВЪ.

Критическа студия. *)

III.

Подиръ това общо бѣжливо очертание нравственната личность на Ботева и отношението му къмъ епохата, въ която се е появилъ и работилъ, ние ще се спремъ върху неговата поетическа дѣятелность. Именно, тя е и най-важната за насъ, защото тя е главната титла на популярностьта на името му днесь; на нея той длъжи дѣто се запазва блѣсъкътъ на ореола му, прѣдъ който блѣднѣжтъ ореолитѣ на другитѣ войводи и революционни дѣйци, инакъ храбри синове на България и не пó-малко геройски умрѣли за нейното освобождение. Въ лавровий вѣнецъ на Ботева — героятъ, се вплитатъ и вѣчно зеленитѣ листа на миртътъ, който киче челото на пѣвецътъ. Тие послѣднитѣ и запазватъ неувѣдаемостьта на тоя вѣнецъ. Кернеръ въ Германия, Петефи въ Маджарско, Ботевъ у насъ сж типоветѣ на оние герои-пѣвци на свободата, която сж запечатали съ кръвьта си своитѣ пѣсни, и които сж толкова рѣдки въ аналитѣ на историята. Смъртьта въ Врачанский балканъ на Ботева едва ли ни се би виждала така величава, ако да я не прѣдшествувахж пѣснитѣ, а пѣснитѣ на Ботева едва би имали това живо обаяние на насъ, ако да ги не бѣше послѣдвала и оправдала казанната геройска смрьть — И талантътъ и доблестьта често иматъ нужда отъ едно щастливо групиране на обстоятелството за да оставатъ едно пó-далечно ехо въ бждащето. Само гениятъ се отнася съ прѣнебрѣжение къмъ тие или други окржжающи условия, и смѣта само на себе си, за да си оздрави властьта възъ врѣмената и поколенията, които идхтъ. Той стои вънъ отъ епохитѣ и пó-горѣ отъ човѣчеството.

На Ботева се е паднала честьта, — единъ отъ всичкитѣ български дѣятели, — не само да има най-подробна биография, **) да бжде най-релйефно туренъ въ новата ни история, да бжде въспѣтъ отъ поезията ни; но още да се радва на единъ видъ *безусловенъ* култъ, който повече почива на едно патриотическо екзалтирано чувство, нежели на зрѣла и трѣзва оцѣнка на заслугитѣ му. За неговитѣ жарки поклонници малко е било да го признаятъ герой и талантливъ поетъ, сирѣчь, да останатъ въ границитѣ на истината: тѣмъ сж трѣбвали епитети още пó-силни и гръмливи, въсхваления високопарни, оцѣнки безгранично ласкателни, биющя въ очи съ

*) Продължение отъ книжка 6.

**) *Опитъ за биография на Христо Ботевъ*, отъ З. Стояновъ; *Критика* на сжщата книга съ допълнителни свѣдѣния, отъ Ст. Заимовъ; характеристика на Ботева въ расказа *Неотдавна* (сп. „Наука“ год. I;) и пр.

своята страстность и неумѣренность. Тая идолатрия въ крайноститѣ си достига даже до комизмъ. Така, Ботевъ бѣше нарѣченъ просто на просто *поетъ-гений* и *гений-поетъ;* биде нарѣченъ *Байронъ* на България и български *Лермонтовъ* (въ поезията) и *Безконеченъ;* *) Ботевъ е *роденъ отъ необяснимитѣ стихии (?) да бѫде голѣмъ човѣкъ, да води подиръ си тълпитѣ, да заповѣдва и да прави епохи!* Ботевъ не е отъ *обикновеннитѣ смъртни сѫщества;* Ботевъ на свое врѣме билъ: и *царь, и законъ, и народна воля, и бюджетъ и заемъ и сичко!* (?!) Осталитѣ петь милиона българи биде *стадо отъ животни. (!) Такива хора* (като Ботевъ) *правятъ исключение отъ общия кодексъ (?), тѣ и тѣхнитѣ дѣла* (думата е за кражбитѣ и прѣстѫпленията) *не сѫ подсѫдни на общитѣ сѫдилища на обикновеннитѣ хора* **); да бѫде *Дантонъ*—за Беотева е малко—той би могълъ да бѫде първий консулъ въ Франция—*Наполеонъ Бонапартъ!* ***) Въ тържественнитѣ празднувания годишнината му чухѫ се въстържени панегиристи, отъ словата на които се добиваше заключение, че комахай не Ботевъ ли е освободительтъ на България! „Du sublime au ridicul il n'y a qu' un pas" ****) е казалъ пó-горцѣ споменатий великъ мѫжъ. Обаче, тие и подобни прѣхласнати хвалби, които повече правятъ честь на нашето национално самоуважение, нежели хвърлятъ свѣтлина възъ дѣйствителний образъ на Ботева, и те правятъ да се усмихнешъ, иматъ нѣщо добро и достохвално въ себе си: това чувство на собственно достойнство заслужва даже да бѫде насърдчено у единъ народъ, който прѣзъ цѣли вѣкове е навикналъ да гледа че го прѣзиратъ и самъ се е прѣзиралъ. Отъ тая гледна точка, това невинно самообожание намира своето оправдание, то е натурално, то е исторически право; да. единъ отъ вчера политически заживѣлъ народъ, като нашиятъ, богатъ съ едно дълго минало отъ срамове и унижения, има право да цѣни и да възвеличава великитѣ си синове, особенно, като сѫ тъй малко. Патриотическиятъ шовинизмъ, осѫдителенъ и грозенъ, защото е застрашителенъ — у голѣмитѣ народи, съставляющи стари и велики политически тѣла, е повече нуженъ на новитѣ държавици, на малкитѣ народи; той държи на щрекъ тѣхното национално съзнание и ги държи будни — прѣдъ тѣхнитѣ исторически задачи. Ако самоунижението и самобичеванието е висока християнска, добродѣтелна чърта, у единъ частенъ човѣкъ, то тя е негодна въ характера на единъ народъ, окрѫженъ отъ условия, заплашителни за неговата самостоятелность и самобитность. Въ тоя случай смиренностьта е самоотричане отъ историческата си роля. Разумѣва се, че това чувство, довѣдено до крайния си прѣдѣлъ, се прѣвръща въ национаденъ порокъ, богатъ съ гибелни послѣдствия, които въ всемирната история носатъ названията Ватерло, Седанъ, Сливница. . . . Впрочемъ, ако ние допущаме до извѣстна степень намѣсата на това егоистическо чувство въ парадното прославление на нашитѣ народни дѣйци, то ние

*) Ст. Заимовъ.
**) З. Стояновъ.
***) „Неотдавна."
****) Отъ великото до смѣшното има една стѫпка.

му непризнаваме никакво мѣсто въ критическата оцѣнка на тѣхната дѣятелность, особенно, когато тая оцѣнка правимъ за сами насъ си, и вече въ епоха, сравнително. отдалечена отъ тѣхната. И двѣтѣ тие обстоятелства налагатъ, и позволяватъ въ сѫщето врѣме, на българския критикъ съвършенно обективно, спокойно и серизно отношение къмъ задачата му.

Прочее, нека да оставимъ на страна и *гений-поетъ* и *Лермонтова* и *Байрона* и пр. „трескучи" думи и да веземемъ Христа Ботева, писательтъ, самъ по себе си, какъвто си е той прѣдъ насъ и за насъ, безъ патрио тическата мѫгла, съ която е завиванъ. Той и нѣма нужда отъ нея.

IV.

Въ Ботева — писателя, на първи планъ излазя поетътъ. По събранитѣ въ едно и обнародвани поетически произведения негови, лесно може да се констатира талантътъ му, както и да се схване прѣобладающий елементъ въ поезията му, да се опрѣдѣли духа ѝ, да се измѣри крѫгозорътъ ѝ. Това е задача толкова по́-лесна че поетическото творчество на Ботева се е проявило въ твърдѣ ограничена и несложна форма: то се състои всичко-всичко въ двайсеть стихотворения. Но тие стихотворения, или повечето отъ тѣхъ, сѫ достатъчни за насъ за да видимъ въ Ботева единъ природенъ, силенъ, оригиналенъ, поетически талантъ, почти винаги подгрѣнъ отъ истинско вдѫхновение, отъ неподдѣлно и искренно чувство. При една жива фантазия и смѣлъ полетъ, той съединява яркостьта на формата, байкостьта на фразата, леснотията и техническото владѣние на стиха. Въ това отношение мѫчно може да се прослѣди какво-годѣ постепенно развитие и градация въ таланта му. Той е излазялъ еднакво завършенъ и въ най-първитѣ стихотворения, както и въ най-послѣднитѣ; тамъ нѣма да видишъ ученикътъ прѣди майсторътъ, невѣрнитѣ стѫпки, боязливостьта на първия опитъ, прѣди укрѣпването и самоувѣренната смѣлость на похвата. Талантътъ на поета какъвто се е проявилъ въ най първитѣ пиеси: *Хайдути* и *На прощаване* (1866—1868) такъвъ отива, такъвъ си остава, съ сичкитѣ си достойнства и недостатки, и до най-сетнешното му стихотворение: *Обѣсването на Василя Левски;* никаква кулминационна точка, каквато трѣбва да се намира въ всяко нормално развитие на каквато и да бѫде духовна сила. Той си замръзва на една точка, той си намира формата, и не я напуща вече, той си запазва първоначалний печатъ и си остая навредъ оригиналенъ, своеобразенъ и едностранчивъ; недостатъченъ, но силенъ. Било въ стихотворенията, написани въ духа на народнитѣ пѣсни, било въ чисто искуственнитѣ, обладающи условнитѣ форми на съврѣменното стихосложение, тие чърти на Ботевия талантъ личѫтъ и се поддържатъ упорно. Ботевъ, както и другитѣ писатели-революционери, не е можалъ да избѣгне неблагодарното влияние на нѣкои условия, които сѫ могле само злѣ да повлияятъ на осъвършенствованието на неговото писателско дарование. Всевъзможни тревоги отъ политически или отъ частенъ характеръ, послѣ, великата цѣль, която е засло-

нявала всички други интереси въ областьта на чистото искуство, сѫ се отразили и възъ художественното творчество на Ботева, и то неблагоприятно, макаръ и далеко не въ такъва степень, както у Любена, напримѣръ. Бързината на всякждѣ е оставила своитѣ слѣди. Ни едно стихотворение на Ботева, даже отъ най-хубавитѣ, не е на сякждѣ издържано въ формата си, не въ всичкитѣ си части еднакво удовлетворява художественнитѣ изисквания, естетиката или просто добрия вкусъ. При нѣколко прѣвъсходно испълнени куплети, изведнажъ се спъвашъ въ единъ слабъ, или неправиленъ, или лошавъ. Това чредуване на слабото съ изрядното, особенно се забѣлѣжва въ художественнитѣ стихотворения, за техниката на които сѫществува неоспоримъ критериумъ. Така, въ прѣкрасното стихотворение *Хаджи-Димитръ,* (за насъ то, съ *На ирощаване,* сѫ двѣтѣ най-изящни и поетически между сичкитѣ Ботеви), въ което вѣе силна фантазия, и е наръсено съ поетически чаровни картини, стои технически такъвъ куплетъ:

Лежи юнакътъ, а на небето
Слънцето спрѣно, сърдито *пече;*
Жътварка пѣе нейдѣ въ полето
И кръвьта още пò-силно *тече!*

По сила и по óбразность тоя куплетъ не пада пó-долу отъ другитѣ, но *технически* той е неправиленъ въ вториятъ си и четвърти стихъ, тѣ ритмуватъ съ думи, които иматъ ударението си на послѣдний слогъ, а би трѣбвало, еднакво съ сичкитѣ стихове въ пиесата, да го иматъ на прѣдпослѣдний слогъ. Това отклонение, още пó-добрѣ се забѣлѣжва при пѣнието на *Хаджи-Димитра:* за да запази кадансътъ, пѣющиятъ се принуждава да произнася присилено „слънцето пéче," и „кръвьта пó-силно тéче," (т. е. вмѣсто настояще — минало врѣме!) Тая погрѣшка за жалость се повтаря и въ най-послѣдний куплетъ, и спрѣпа музикалностьта и неприятно нарушава армонията на цѣлото стихотворение.

Въ пълното съ искренно и тжжно чувство стихотворение *Майцѣ си,* слѣдъ прѣкрасното начало:

Ти ли си, мале, тъй жално пѣла,
Ти ли си мене три годинъ клела,
Та скитникъ ходж, злощастенъ ази,
И срѣщамъ това, що душа мрази,

иде куплетъ, който се завърша съ слѣдующитѣ стихове:

Та мойта младость, мале, зелена,
Съхне и *вѣхне,* люто *извѣхна.*

Малко пó-нататъкъ иде тоя куплетъ:

Освѣнъ тебъ, мале, никого нѣмамъ,
Ти си за мене любовь и вѣра;
Но тука вече не се надѣвамъ
Тебе да любж: (?) сърдце догаря.

Подчъртанитѣ отъ насъ два послѣдни стиха сж съвсѣмъ слаби, и по формата си (тѣ сж ритмувани лошо: *надѣвамъ* съ *нѣмамъ, вѣра* или *вяра* съ *догаря)* и по мисъльта си, която е расточена, безжизнена и тъмна.

И пó-послѣ:

Много азъ, мале, много желаяхъ,
Щастие, слава да видимъ двама;
Сила усѣщахъ — що не желаяхъ?
Но за вси жалби приготви яма.

Четвъртиятъ стихъ е присиленъ, па и безсмисленъ.

За жалость, това стихотворение, единственното въ което се чуе задушевна и нѣжна лирическа нота, е пълно повече отъ всичкитѣ други съ подобни небрѣжности въ отдѣлката си. Но, като подтвърждава нашето твърдѣние за лакунитѣ въ таланта на Ботевъ, то дава ни възможность да се убѣдимъ въ неговото вѣрно поетическо чутие и способность на самокритика — въ поправкитѣ на сжщото стихотвврение.*)

Ние цитираме тие поправки въ паралелъ съ първообраза:

Съхне и вѣхне, люто извѣхна, —

е исправено така:

Съхне и вѣхне, люто ранена;

Но тукъ вече не се надѣвамъ
Тебе да любж: сърдце догаря! —
На нищо вече не се надѣвашъ,
Сърдце е пълно съ злъчка безъ мѣра

Но за вси жалби приготви яма —
Сждбата мояископа яма —

Ние счетохмме за нужно да се спремъ на тие поправки**) и за друга една причина: тѣ ни доказватъ, че ако Ботевий поетически талантъ е осталъ на една точка, доста висока, но много далечъ отъ съвършенството, то той е билъ способенъ за пó-нататъшно и успѣшно развитие, при пó-благоприятни условия, които на Ботевъ сж липсвали.

Подобни несъвършенства, небрѣжности въ обработка на формата, дисонанси въ музикалноетьта и пластиката на стиха, не сж рѣдкость и въ другитѣ пѣсни, било въ просодията, (тя съвсѣмъ липсва въ стих. *До моето първо либе)*, било въ ритмуването. — Въ отношение на ритмитѣ, оосбенно, се забѣлѣжва нехайство, непозволително за единъ поетъ, който е доказалъ, че обладава *чувството на формата,* за единъ поетъ — *художникъ,* какъвъто е Ботевъ. Много е пострадало отъ към тая страна напоеното съ хайдушки духъ стихотворение, което се захваща съ стиха: *Зададе се облакъ теменъ.* Въ него мжчно можешъ да познаешъ

*) Виждъ сбирката отъ Ботевитѣ стихотворения, издадена отъ З. Стояновъ, стр. 18.

**) Ботевитѣ стихотворения, обнародвани най-напрѣдъ въ вѣстници, бѣхж прѣпечатани, въ *поправенъ видъ,* въ отдѣлна книжка („Пѣсни и стихотворения на Хр. Ботевъ и Ст. Стамболовъ" 1875 г.).

автора на музикалното стихотворение *Хаджи-Димитръ*, писано и то въ 1873 год., нѣколко мѣсеца по́-рано отъ прѣдмѣтното; не допускашъ, че това е Ботевъ който ритмува *теменъ* и *дребенъ*. *балкана* и *страшна*, *влъчи* и *очи*, *помна* и *Стойна*, *питамъ* и *отивамъ*; съжелявашъ това още повече, като видишъ че тие прѣсилени, лоши ритми се чредуватъ съ други — богати, пипани отъ майсторска ржка.

Ние указахме тука само на вънкашнитѣ грапавини и недостатки, и не се още коснахме до вжтрѣшната, идейната страна на Ботевитѣ стихотворения. Колкото и да е второстепенно нѣщо формата, тя е тѣсно свързана съ вжтрѣшното съдържание и когато послѣднето е добро и изящно, то проси да се изрази въ изящни форми. Сжщностьта на поетическиятъ талантъ собственно и състои въ съчетанието, обладанието на тая двояка способность за въсприиманието хубавото и въспроизвежданието му въ прѣкрасенъ образъ. А понятието за прѣкрасното е несъвмѣстимо съ недостатъчното, съ грубото, или слабото. — Отъ единъ талантливъ и художникъ поетъ, какъвто е тоя, съ когото се занимаваме, критиката има право да иска да съединява еднакво силно и двата горѣказани духовни факултети, и да бжде строга къмъ дисхармонията въ тѣхъ. Възражението, че Ботевъ се е намиралъ въ несгодни обстоятелства, за да дообработва стихътъ си, или пъкъ това, че ако той би искалъ само, би могълъ да го направи съвършенъ, или, че за хатжръ на вжтрѣшното съдържание трѣбва да се примижи прѣдъ вънкашнитѣ кусури — твърдѣ слабо пледира за поета. Единичкото, що може то да стори, е да ни обясни присжтствието на тие послѣднитѣ — не да ги направи невидими. Сждътъ на художествената критика, която се опира само на незиблемия принципъ на истинното и изящното, е много по́-строгъ отъ сждътъ на заклетитѣ сждници, и не припознава никакви смекчителни обстоятелства. Той трѣбва да бжде толкосъ по́-съвѣстенъ въ опрѣдѣлението добринитѣ и недостаткитѣ въ произведенията на поета, когато тѣзи произвединия се поставятъ за образци на юношество.

Като исключимъ горѣпосоченитѣ погрѣшки, прѣимущественно въ формата имъ, Ботевитѣ стихотворения, — тоесть, повечето отъ тѣхъ — притежаватъ цѣнни достойнства, образцови страни. Въ тѣхъ българската рѣчь е излѣзла удивително енергична, изразителна, добила е звучность и музикалность; мисъльта му, кипяща и моментална, е намѣрила и подбрала силни ноти и ярки форми за изражението си. Язикътъ въ ржцѣтѣ на Ботева е единъ непокоренъ инструментъ, но който той умѣе да пипа смѣло и вѣщо, макаръ и не всегда внимателно; той съ леснотия искарва отъ него мощни звукове — покъртевающи, и хармонирующи съ чувствата, които сж ги родили:

Тежко, тежко! Вино дайте,
Пиянъ дано азъ забравж,
Туй, що, глупци, вий незнайте
Позоръ ли е, или слава.

Да забравж край свой роденъ
Бащина си мила стряха,

И тѣзъ, що въ менъ духъ свободенъ,
Духъ за борба завѣщахѫ.

(Въ механата).

Ботевъ има нѣкои цѣли лѣни отъ бронза, или гранитни, стихове, отъ които не можешъ да откъртишъ нищо, които се вълпяватъ незалѣчимо въ душата; стихове — мозаики, които не даватъ една думица, една запетя да измѣнишъ въ тѣхъ:

Вдѫхни сѣкиму, о Боже,
Любовь жива за свобода,
Да се бори кой какъ може
Съ душманитѣ на народа. . . .

(„Молитва".)

Давно болесть те налѣгне,
Болесть, дьщи, живеница,
И Дойчинъ да не убѣгне,
Отъ въже, или тъмница!

(„Пристанала".)

Въ тие и въ послѣдующитѣ цитати ние сме рѣшили да не обрьщаме внимание на волноститѣ въ просодията на Ботевитѣ стихове, именно, хореическитѣ, защото Ботевъ искусно прави това бунтуване противъ законитѣ на пиитиката, и като се съобразува съ свойствата на языка, вмѣсто да ги загрози, чрезъ това нарушение имъ печели странна живость и енергия. За примѣръ, пó-горниятъ куплетъ, въ който първий, вторий и четвъртий стихове не сѫ правилни хореи.

Ботевъ притежава и четката на живописецъ; той знае съ нѣколко чъртежа само да ни даде поразително ярки картини. Има една такава въ *Хаджи — Димитра,* и тя ни се чини, че е върхътъ на пластическо съвършенство:

Настане вечеръ — мѣсецъ изгрѣе,
Звѣзди обсипатъ сводътъ небесенъ;
Гора зашуми, вѣтъръ повѣе, —
Балканътъ пѣе хайдушка пѣсень.

Съ каква вълшебность поетътъ ни рисува единъ моментъ въ Стара-Планина! Такава проста и грандиозна живопись рѣдко има друга въ нашата художественна поезия; тя се не срѣща вече никждѣ въ Ботевитѣ стихотворения. — Природата малко, или съвсѣмъ нищожно мѣсто, завзима въ Ботевото творчество. По сангвиническийси темпераментъ и по ратоборното си настроение, той не е билъ способенъ на тиха съзерцателность, всрѣдъ постояннитѣ тревоги на безпокойното си сѫществование.

Въ това сѫщо стихотворение поетътъ е проявилъ сила на раскошна фантазия при изображението самодивитѣ „въ бѣла прѣмѣна," които обикалялятъ съ сестрински грижи умирающия юнакъ. И когато той се обръща къмъ една отъ тѣхъ и пита:

Кажи ми, сестро, дѣ Караджата?
Дѣ е и моита вѣрна дружина?

То самодивитѣ, послушни на молбата му,

> . . . . . плѣснатъ съ ржцѣ, па се прѣгърнатъ,
> И съ пѣсни хвръкнатъ тѣ въ небесата, —
> Летжтъ и пѣятъ, дордѣ осъмнатъ,
> И търсатъ духътъ на Караджата.

Величественъ полетъ на фантазията!

Добра и трагическа картина ни създава фантазията на Ботева и въ *Обѣсването на Василя Левски*. Тя е именно въ послѣднитѣ два куплета, които сж и едничкитѣ добри въ казанното стихотворение:

> Гарванътъ граче (при бѣсилото на Левски) грозно, зловѣщо,
> Псета и вълци виятъ въ полята,
> Старци се молатъ Богу горещо,
> Женитѣ плачатъ, пищжтъ дѣцата.
> Зимата пѣе своята зла пѣсень,
> *Вихрове гонатъ тръне въ полето.*
> И студъ, и мразъ, и плачъ безнадеженъ
> Навѣватъ на тебъ скръбь на сърдцето.

Ние цитирахме тие стихове само за картинностьта, но не и за образецъ на техническа отдѣлка; при това, подчъртаний отъ насъ стихъ, като че е неправдоподобенъ: само лѣтось се случва изобразяемото явление. — Пó е чуждъ патосътъ и деликатното, нѣжното чувство на Ботевата поезия -- Ние сме увѣрени, че той е умѣлъ да люби силно, както силно умѣлъ и да мрази, но въ пѣснитѣ му не се зачува оня живъ откликъ на интимний животъ на сърдцето, който винаги е една струя отъ поезия.... Въ едничката любовна пѣсень: *Къмъ моето първо либе,* ние не виждаме да говори язикътъ на любовьта — вопълътъ на патриотическата скръбь го заглушава. — Едничкитѣ сантиментални и патетически мѣста срѣщаме въ *Прощаването.* Поетътъ кани майка си, като се научи, че е загиналъ юнашки въ планината, да излѣзе и погледа на хорото:

> Тжжно щешъ, майко, да гледашъ
> Ти на туй хоро весело,
> И като срѣщнешъ погледа
> На мойто либе хубаво,
> Джлбоко ще ми възджхнатъ
> Двѣ сърдца мили за мене —
> Нейното, майко, и твойто!
> И двѣ щжтъ сълзи да капнатъ
> На стари гжрди и млади . . . .

И на друго мѣсто, (пакъ къмъ майка си):

> Освѣнъ тебъ, мале, никого нѣмамъ,
> Ти си за мене любовь и вяра.
> . . . .
> Една утѣха мене остана —
> На гжрди твои, майко, да паднж,
> Та сърдце младо и душа страдна
> Да се наплачатъ прѣдъ тебъ, горкана.

(Майцѣ си).

Или:

Ще излѣзе стара майка
Да посрѣщне мила сина,
Ще заплаче, ще завайка:
„Синъ дочакахъ отъ чужбина.“

Забѣлѣжително е, че у Ботева, само когато се обръща къмъ майката, лирата му зема да издава истинско нѣжни ноти. На вредъ другадѣ тѣ отсѫтствоватъ.

Както се вижда отъ горнитѣ примѣри, поетътъ е усвоилъ добрѣ и формитѣ отъ народната поетическа рѣчь. Нѣколко отъ художественнитѣ му стихотворения (*Хаджи-Димитръ, Майцѣ си, Обѣсванието на Василъ Левски, Борба* и др.) сѫ заели формата си отъ нѣкои народни пѣсни. Тая форма е десетосложенъ стихъ съ цезура (прѣсичане) въ срѣдата. Той е игривъ, въ сѫщото врѣме напѣвенъ и кадансиранъ. Чини ни се, че Ботевъ пръвъ го е ввелъ въ нашето стихосложение. Слѣднитѣ два примѣра, зети изъ народнитѣ пѣсни, нагледно доказватъ какъвъ естественъ музикаленъ тактъ сѫ притежавали съчинителитѣ имъ — селскитѣ наши пѣснопойки:

Ой мале, мале, ой милѫ мале,
Юбѫво гледай юбѫвѫ Мила:
Вечеръ ѝ давѫй печену ягне
И пу ягнéту, бре, руйну вину;
Утринъ й давѫй вързлѫ рѫкия
И пу рѫкия черни стѫфиди,
И пу стѫфиди бѣли симиди.

(Илиевъ, Сбор. стр. 358 № 306).

Сирота Яна либе си нѣма,
Она залиби църно арапче,
Църно арапче, голо татарче,
Па се почуди що да го прави. . . .
Па го отведе на жежка баня;
Два-дни го трила, три-дни го мила.
Па го качила на бѣло конче:
Конь се бѣлѣе, онъ се църнѣе.

(Шапкаревъ, Сбор. стр. 136 № 1223).

Да, изъ между всичкитѣ български поети, Ботевъ най-близко е можалъ да се приближи до народната поезия, да се напои отъ духътъ ѝ, да усвои формата ѝ до неподражаемость и въ нея да облѣче съ голѣма сполука своитѣ мечти и идеали. Той е ималъ случай отъ малъкъ още да чуе и разбере мотивитѣ на народното творчество, да се плѣни отъ простата и чиста поезия на старо-планинскитѣ долини; душата му отъ рано се е била сродила съ народната душа. Безъ това, не би било възможно да напише нито *Хайдути*, нито *На прощаване*, нито първитѣ два куплета въ *Майцѣ си*, отъ дѣто вѣе такава балканска свѣжесть и поетическа простота. Единъ само Козловъ, авторътъ на *Хайдутъ Сидеръ*, надминува Бо-

тева по богатиятъ подборъ на поетически фигури и картини, всичкитѣ откъснати отъ градината на народната поезия, неговата поема цѣла благоухае и е напоена отъ аромата на народната пѣсень. За жалость, Козловъ, който се види да е добъръ поетъ по природа, е лошъ по искуство: той е загрозилъ неподражаемитѣ си перли, като ги е задушилъ въ калжпа на искуственния стихъ и ги е заразилъ съ безобразни ритми. Ботевъ не располага до тамъ съ това богатство, което Козловъ е умѣлъ съ пълни шъпи да си загребе, но обладава тънко-художественното чутие да ни го прѣдстави въ видъ и въ форма най-свободна и най-естественна — създадена отъ самия народъ*). Той не е можалъ да намѣри по́-силенъ и изразителенъ инструментъ, когато иска да въспѣе балканскитѣ хайдути, единъ отъ идеалитѣ си, освѣнъ инструментътъ на народната пѣсень. Какъвъ мощенъ, юнашки духъ вѣе, какъвъ широкъ размахъ, въ тие стихове:

Я надуй дѣдо, кавала,
Слѣдъ тебѣ да викнж, запѣж
Пѣсни юнашки, хайдушки,
Пѣсни за вѣхти войводи. . .
За Чавдаръ страшенъ войвода.
Да чужтъ моми и момци
По сборове и по сѣдѣнки;
Юнаци по планинитѣ
И мжже въ хладни механи:
Какви е дѣца раждала,
Раждала, ражда и сега
Българска майка юнашка,
Какви е момци хранила,
Хранила, храни и сега
Нашата земя хубава!
. . . .
Тжжно ми й, дѣдо, жално ми й,
Ала засвири, не бой се:
Азъ носж сърдце юнашко,
Гласъ имамъ мѣденъ, загорски —
Ако ме никой не чуе,
Пѣсеньта ще се прѣнесе
По гори и по долища:
Горитѣ ще я поематъ,
Долища ще я повторжтъ. . .

(Хайдути).

А каква епическа сила — въ другата хайдушка пѣсень, какъ покъртя, какъ хваща за сърдцето! Говоримъ за *Прощаването*. Само тая пѣсень да бѣше написалъ Христо Ботевъ, само тя стигаше!... Я слушайте що говори той на майка си, кога ѝ кажатъ, че хайдутинъ падналъ въ планината:

. . . Тогазъ, майко, не плачи,
Нито пъкъ слушай хората
Дѣто ще кажатъ за мене:

*) Хубаво написана въ духа на народната поезия имаме още *Пѣсеньта на Бойко Войвода*, отъ неизвѣстенъ авторъ; сжщо и хумористическата поема *Долабонъ-Войвода* — отъ Ст. Стамболова, другъ популяренъ поетъ на революцията.

„Нехрани-майка излѣзе,“
Но иди, майко, у дома,
И съ сьрдце сичко раскажи
На мойтѣ братя неврьстни,
Да помнатъ и тѣ да знаятъ,
Че и тѣ братъ сѫ имали;
Но братъ имъ падна, загина,
Затуй че, клетникъ, не трая
Прѣдъ турци глава да склания,
Сюрмашко тегло да гледа!
Кажи имъ, майко, да помнатъ,
Да помнатъ, мене да търсатъ,
Бѣло ми мѣсо по скали,
По скали и по орляци,
Черни ми кръви въ земята,
Въ земята, майко, черната!
Дано ми найдатъ пушката,
Пушката, майко, сабята,
И дѣто срѣщнатъ душманинъ
Съсъ крушумъ да го поздравѫтъ,
А пъкъ съсъ сабя помилватъ...
Ако ли, майко, не можешъ
Отъ милость и туй да сторишъ,
То 'га се сберѫтъ момитѣ
Прѣдъ *нази*, майко, на хоро,
И дойдатъ мойтѣ врьстници
И скрьбно либе, съ другарки,
Ти излѣзъ, майко, послушай
Моята пѣсень юнашка
Защо и какъ съмъ загиналъ
И какви думи издумалъ
Прѣдъ смъртьта и прѣдъ дружина. . . .
Тѫжно щешъ, майко, да гледашъ
Ти на туй хоро весело,
И като срѣщашъ погледътъ
На мойто либе хубаво,
Дѫлбоко ще ми въздѫхнатъ
Двѣ сьрдца мили за мене —
Нейното, майко, и твойто!
И двѣ щѫтъ сълзи да капнатъ
На стари гѫрди и млади
. . . .
Ако ли, мале, майно ле,
Живъ и здравъ стигна до село,
Живъ и здравъ съ байрякъ въ рѫка,
Подъ байрякъ лични юнаци,
Напѣти въ дрѣхи войнишки,
Съ левове златни на чело,
Съ иглянки пушки на рамо,
И съ саби — змии на крьста,
О тогасъ, майко юнашко,
О либе мило, хубаво!
Берете цвѣтя въ градина
Късайте брашлянъ и здравецъ,

Плетете вѣнци и китки
Да кичимъ глави и пушки. . .
И тогасъ съ вѣнецъ и китка,
Ти, майко, ела при мене,
Ела ме, майко, прѣгърни,
И въ красно чело цалуни,
Красно съ двѣ думи завѣтни:
Свобода и *смъртъ* юнашка!
А азъ щѫ либе прѣгърна —
Да чуй то сърдце юнашко
Какъ тупа сърдце, играе;
Плачътъ му да спрѫ съ цалувка,
Сълзи му съ уста да глътна!...
. . . .

Чини ни се, че ние успѣхме до тука да опрѣдѣлимъ приблизително вѣрно Ботевия поетически талантъ — съ добринитѣ му и недостаткитѣ му, и да констатираме силното прѣобладание на първитѣ. Талантъ симпатиченъ, мощенъ, самобитенъ, както и самата личность на поета; дѣвственъ отъ влиянието — врѣдно или добро — на каквато и да е школа, на какъвто и да е майсторъ.

Колкото за Ботева — прозаика — той стои далечъ отъ Ботева — поета. Политическитѣ му статии, дишатъ както всичко, що е излѣзло отъ перото му, съ остроумие, страстность, съдържатъ въззрѣния смѣли, лоґика; нарѫсени сѫ още съ сумма сравнения — изъ историята, които исказватъ значителна начетенность; фейлетонитѣ му сѫ бойки, саркастически — на мѣста съ истински хуморъ, но и въ еднитѣ и въ другитѣ *стилътъ* отсѫтствова. Мислитѣ се нищатъ доста распасано, не сбито, на дълги периоди; има вода доста — видишъ, че имашъ прѣдъ себе си вѣстникарска статия — нищо повече. Въ прозата на Ботева се е отразило доста живо влиянието на Любена, и на тая почва Ботевъ е ученикъ на Любена, комуто подражава на приемитѣ, улавя духътъ му и избититѣ мѣста даже, но никога не успѣ да се доближи до Любена — *стилиста*, какъвто се проявлява въ литературнитѣ си работи — не въ политическитѣ статии.

(Слѣдва).

ТРЪНОСЛИВКАТА.

На буйната трева на „Весела-Могила“ *),
Посипана съ синчецъ и теменужка мила,
Сѣдяхъ замисленъ самъ. И моя смаянъ взоръ
Потъваше, піянъ, във чудний кржгозоръ:
Въ зеленитѣ нивя, долини съ видъ градински,
Обгърнати съ вѣнецъ отъ върхове планински;
И кацахъ ту на Комъ, ту другъ балкански врьхъ.
Приимаше ме гость. . . И сладъкъ полски джхъ.
Разливаше се тамъ — отъ хиляди букети,
Бликнали, кат' гора, на Бога подъ ржцѣтѣ. . .
По нявга пжтпаджкъ изъ шубръката, самъ,
Обажда се, лукавъ, и пита: кой е тамъ?
И славей, нѣженъ синъ на Музитѣ и Мая,
Прощалний си куплетъ допѣваше. . . .

Не знаж
Какъ тжй, отъ дѣ, кои — изъ ближния шумакъ
Исхвръкнахж съсъ викъ дѣвойченца роякъ,
Засмѣни, гиздави, напѣти пеперуди,
И на едно дръвче хвърлихж се, кат' луди,
(То тръносливка бѣ, нависнала отъ плодъ,
Величественна цѣль на тѣхния походъ).
О щурмъ, юрюшъ! Берջтъ, нападатъ, брулатъ бясно
Незрѣли плодове и кисели ужасно —
Съ омбрелки и съ ржцѣ; и шмулатъ и ловжтъ,
И тръносливкитѣ надъ тѣхъ, катъ градъ валжтъ,

---

*) Нѣкогашното име на Куру-Багларъ (шумястата могила на юго-истокъ отъ София). Това название отдавна, види се, излѣзло изъ употрѣбление и забравено въ София, още можело да се чуе (отъ нѣкои стари хора) въ село Драгалевци. Впрочемъ, и г. С. В. увѣрява, че е чулъ отъ стогодишниятъ софийски житель дѣдо Димо Кацарьтъ, умрѣлъ миналата зима, че е наричалъ Куру-Багларъ „*Висла*-Могила.“ Освѣнь за тая причина, названието „Весела-Могила,“ е прѣдпочтително и за своята изразителность и музикалность, прѣдъ чуждото и ухораздирателно „Куру-Багларъ.“

Дръвчето пъшка злѣ, клоноветѣ се чупатъ;
По́-малкитѣ безъ страхъ катератъ се по трупътъ
Потъватъ въ шумата. . . Ужасниятъ грабежъ
Кипи и всѣки мигъ той става по́-горещъ. . .
Отъ гласове и шумъ дръвчето заехтява
Цѣлъ облакъ отъ врабци, катъ че тамъ зацвъртява. .
— Тозъ клонъ брули, мари! — Качи се, Кино, тамъ!
— Що грабашъ кичорътъ! — Ралу́, не е те срамъ!
— Я тръскайте, мари! — Берете! — Уха! Буря. . .
— Охъ мале, джебътъ пълнъ, и нѣма дѣ да туря!
И бѣдното дръвче праци и скърца съ плачъ
И позивъ праща глухъ къмъ полския пазачъ. . .
И, кат' че градъ го би, посла земята съ шума
Съсъ че́кори и плодъ и, като боленъ, клюма.
А малкиятъ *аскеръ*, съ великъ трофей богатъ,
Съ побѣдоносенъ смѣхъ побѣгна пакъ назадъ,
Прѣзъ шубръкитѣ тамъ, край сѣнчаститѣ дѫби,
Съсъ бузи румени, съ искоминѣли зѫби. . .

Дѣца, завиждамъ ви! Завиждамъ отъ сърдце,
На ваший кръшенъ смѣхъ и весело лице,
И кражба ангелска. . . (Когато порастете,
Вий съ повече успѣхъ сърдцата ще крадете).
Завиждамъ ви, дѣца! Напомнямъ си и азъ
Кога сѫмъ радости испитвалъ, като васъ,
Печелялъ сѫмъ трофеи и сѫщитѣ побѣди
Надъ вошкитѣ незрѣли на нашитѣ съсѣди;
Когато бѣхъ честитъ и въвъ живота — новъ,
Незнаяхъ що е скръбь, умраза и любовь.
И вѣрвахъ въ единъ Богъ, тамъ горѣ въ небесата,
Кой пали слънцето, нагледува земята. . .
Кога безгриженъ бѣхъ, кога, щастливъ и простъ,
Не се замислювахъ прѣдъ никакъвъ въпросъ
И тоя свѣтъ не бѣ за менъ една проблема
Обгърната съсъ мракъ, коя отгадка нѣма,
И никой нѣмахъ азъ порутенъ йощ' кумиръ,
И бѣхъ най-веселъ гостъ на жизненния пиръ
И бѫдящето ми съ надежди бѣ богато,
Кат' съ кичоритѣ туй дръво, отъ васъ обрато;
И любяхъ всичко азъ въ вселенната широка:
Възду́хъ, свобода, звѣръ, человѣкъ, (освѣнъ урока
По аритметика, и селския пѫдарь! —

Дѣца, що не бихъ далъ да имахъ ваший жаръ
Въвъ чувствата, въ кръвьта; отъ зло да не разбирамъ,

И въ нищо изворъ живъ отъ щастье да намирамъ;
Въ смѣха да сѣщамъ драгость и въ съня покой,
А праздникъ доде ли — цѣлъ свѣтъ да бѫде мой;
А не като сега — съ безчувствье по челото,
Да срѣщамъ равно азъ и злото и доброто,
Зората и нощьта, Декемврия и Май. . .
И въ общия триумфъ душа ми да ридай. . . . .
Дѣца, отдалъ бихъ азъ — тъй смазанъ, бозутѣшенъ —
(Прости ми, Боже мой, тозъ егоизъмъ грѣшенъ):
Широки си мечти, полетитѣ си смѣли
И тежкий капиталъ отъ знанья, опитъ зрѣли,
И скудний лавъръ мой, съсъ кървавъ трудъ добитъ,
Да можахъ тоя часъ, кат' васъ да съмъ честитъ,
Да се повърна, младъ, във ваший свѣтъ вълшебенъ —
Отдавна вечь за менъ изминалъ и погребенъ —
Да пиѭ радостьта изъ извора ѝ чистъ.
Да почнѫ книгата отъ първиятъ пакъ листъ,
Дѣ йоще е далекъ трагизмътъ на конеца,
Додѣ е неначетъ и росенъ йощ' вѣнеца
На моитѣ блѣнове; да могѫ, като васъ,
Живота — тозъ пелинъ, да найдѫ меденъ азъ,
И тръносливкитѣ, прѣкисели, зелени,
Пó-сладки отъ нектáръ да се покажатъ мене!

31 Май. 1891.

И. Вазовъ.

ИЗЪ НАШЕТО МИНАЛО.*)

Исторически записки

отъ Ст. Заимовъ.

Хасковскитѣ административни власти на дълго и широко, съ рапортъ, расказахѫ за покушението върху хаджията**) томýва, комуто трѣбваше да раскажатъ за всяка пó-важна случка. Негово високопрѣвъсходителство Х. Езедъ-Паша — одринския валия, собственно-ушно изслуша писменния разказъ на Хасанъ-бея. Въ рапорта съ чудни и грозни краски се рисуваше *каяфетътъ* на прѣстѫпника, дързското му поведение и начина на покушението. Види се, че нѣкой конашки поетъ съ арабско въображение бѣ авторъ на това конашко литературно произведение. Рапорта бѣ посоленъ съ очудване, чиновническа злоба и нѣкакъвъ си вѫтрѣшенъ страхъ. При рапорта бѣ приложенъ прѣписъ отъ *пълномощното*. Високото прѣвосходителство не се уплаши, като автора на рапорта, но се разсърди нѣкому си за нѣщо си. Навѣрно, той се разсърди по адрéсса на онве раи, които не си гледатъ царския рахатъ, алѫшь-веришитѣ, занаятитѣ, ами тръгнали пó ума на *Московеца,* та смущаватъ единъ другиго, врѣдѫтъ само на себе си, безпокоѭтъ него самаго, който и безъ това има хиляда главоболия. Главния секретарь, Садуллахъ-бей, на пръсти бѣ изучилъ *табихетитѣ* на вали-паша. По степеньта на сръдната му, разбра и пашовската му воля. Камѫшевото перо заскърца по мазната *сердъ-дже гидъкеядж.* Садуллахъ-бей пишеше окрѫжната телеграмма: заповѣдваше се на висши и низсши полицейски агенти да си отварятъ очитѣ на четири, а ушитѣ на шесть, защото *нехранимайковци* се скитатъ между мирното население. Ареститѣ въ Хасково даватъ да се разбере, че прѣдмѣтнитѣ нехранимайковци иматъ най-близко сношение съ учителитѣ, особенно съ онѣзи, които „получили учението“ си вънъ отъ прѣдѣлитѣ на отоманската империя. Слѣдователно, полицията трѣбва да обърне особенно внимание върху поведението на учителитѣ и тѣхнитѣ приятели. Окрѫжното се разлѣ по телеграфнитѣ жици и се влѣ въ ушитѣ на мютесарифи, каймаками, мюдюри, жандармски миралаи, бинъ-башии и юзъ-башии. Спокойно дрѣмящата полицейска машина се сепна и оживѣ; заптии и юзбашии се размърдахѫ по ханища и кафенета, назъртахѫ въ читалищата и училищата, търсяхѫ съ окото си *нѣкого* и готвѣхѫ рѫцѣ да уловѫтъ този *нѣкой си.* Пѫтници се задържахѫ, тщателно имъ се разгледвахѫ тескеретата. . . . .

— Забравихме старото гнѣздо на бунтовницитѣ. Навѣрно, хванатия въ Хасково *комита* е изхвръкналъ отъ това гнѣздо. Заповѣдвамъ на

*) Откѫслякъ отъ неиздадената V часть на „Миналото“.

**) Хаджи-Ставри. Гледай *Хасковский меджлисъ,* „Денница“ книги 3 и 4.

Пашата, инакъ, бѣ простакъ турчинъ, но бѣ византиецъ при такива обстоятелства, — той чу това, което самъ бѣ рѣшилъ да направи, но за да избѣгне неприятноститѣ отъ обиска, рѣши да употрѣби за ржкавица българскитѣ първенци.

— Виждъ, това не ми дохаждаше на ума. Благодарж за съвѣтитѣ ви. Но, мислж да не бързаме съ обиска: злото и въ дънъ земя да го скриятъ пакъ ще го намѣримъ — съвѣщателно отговори простакътъ паша.

На другия день бѣ праздника св. Кирилъ и Методий. Читалището, училището, кафенето въ Клоцухоръ, кжщата на Савва Райновъ, бѣхж окичени съ вѣнци. Прѣзъ деня сказки се държахж въ черквата и училището. Нѣколко гайди свирихж, хорá се играхж, наздравици сж пихж за Султана, за Екзархията и за Петка Славейкова. Една тълпа отъ 200 души, на чело съ учителя Христо Гендовича, (баронътъ) направи овации на пашата. Гендовичь на турски държа рѣчь; около стотина гърла извикахж по негова команда: „падишахжмжзъ бинъ яша!“ Пашата се показа отъ конашкия балконъ и поблагодари лично Гендовича. Мръкна се, настжпи прохладна майска нощь. Полицията прибра по улицитѣ и кафенетата пияницитѣ отъ „да живѣйлерденъ.“ Сливенъ онѣмя. Сегизъ-тогизъ кучетата отъ Клоцухоръ се разговаряхж съ кучетата отъ салханитѣ. Въ апаратната стая на телеграфната станция лампица се мъждѣше. Едно младо ерменче приемаше лентата. По лентата то четеше: „молж, проводете подъ строгъ конвой даскалъ Гереновъ. . .“ Телеграммата бѣ отъ Ески-джумайский каймакаминъ до сливенския мютесарафъ-паша. Обстоятелството бѣ такова: по поводъ окржжната телеграмма на Х. Езедъ-паша, ески-джумайския каймакаминъ направи опитъ да прѣтършува кжщата на едно младо попче, което си *иошавнувало,* т. е. приказвало неприлични думи прѣдъ покорната рая за султана и неговото свободолюбиво правителство. Намѣрили се *покорни* раи и прѣдали попа на юзъ-башията. Направили му обискъ: той далъ добъръ резултатъ: намѣрили въ попчето нѣколко номера отъ „Свобода,“ единъ уставъ на комитетитѣ и едно *бунтовно* писмо съ подписъ *Гереновъ.* Дръпнали на попчето единъ полицейски *иердахъ* и то си казало правичката.

Телеграммата отъ Ески-Джумая съвсѣмъ развърза ржцѣтѣ на пашата. Той сега бързаше съ ареститѣ и обискитѣ. Бѣше 12 май; прѣхубавъ пролѣтенъ день бѣ: земята и небето дишахж майски ароматъ. На небето нито облаче, а по трѣвата срѣбърна роса. Върволица отъ магарета, пжтуваше къмъ Балкана за дърва, когато полицейскитѣ свиквахж на съвѣщание членоветѣ на управителния съвѣтъ. Училището се напълни съ ученици; учителитѣ, махмурлии отъ вчерашното тържество, единъ по единъ се явявахж въ учителската стая. Управителния съвѣтъ, подъ личното прѣдсѣдателство на пашата, кроеше планътъ на ареститѣ и обискътъ; а учителитѣ подигравахж колега си Гендовича за вчерашното му „падишахжмжзъ бинъ яша.“ — Планътъ бѣ натъкменъ: едно отдѣление отъ заптии отиде да прави обискъ въ Клоцухоръ, друго въ читалището и по кжщята на заподозренитѣ младежи, а цѣлия съвѣтъ, на чело съ пашата, се задигна къмъ главното училище. Учителитѣ бѣхж на *прѣдание* (въ класъ):

Чунтуловъ расказваше на аспаруховитѣ потомци за литературната дѣятелность на Кантемира, Крилова и Державина; Михаилъ Грековъ — химическия съставъ на водата; Иванъ Гереновъ — за откритието на Америка, а Христо Гендовичъ имъ расправяше съ ржцѣ и крака какъ се пишатъ и произнасятъ титлитѣ: *саадетлю, мерхаметлю, азиметлю* и *фетифетлю*.

Училищнитѣ порти широко се растворихж. Училищния дворъ почервенѣ отъ фесове. — Тѣ принадлѣжяхж на съвѣтницитѣ и заптиитѣ. Учители и ученици изтръпнахж отъ страхъ. Вѣнцитѣ на вчерашното тържество, висящи още по прозорцитѣ на училището, навжсихж увѣхналитѣ си чела. Съвѣтътъ се установи въ широкия училищенъ салонъ. Юзъ-башията събра учителитѣ въ една стая, а на ученицитѣ показа пжтнитѣ врата. *Старши* и *младши* се растжрщувахж по класнитѣ стаи. Пашата заповѣда да му прѣдставатъ учителитѣ. Приставътъ ги нареди въ фронтъ прѣдъ съвѣта.

— Кой отъ васъ се казва Гереновъ? — попита пашата.

— Азъ — се обади единъ младъ, високъ, черноокъ момакъ.

— Ти си родомъ отъ Шуменската Ески-Джумая?

— Да.

— Тамъ сте учителствовали прѣди година врѣме?

— Да.

— Познавате ли попъ Христя?

— Да, билъ ми е другарь въ училището.

Пашата се увѣри, че лицето, което се искаше отъ Ески-Джумая, бѣ сжщия господинъ, когото распитваше. Той даде знакъ съ главата си. Приставътъ се сѣти; любезно покани Геренова, заведе го въ една отъ стаитѣ и го арестува.

— Тукъ ли е Михаилъ Грековъ? — попита пашата.

Грековъ чу името си, но неразбра за какво го пита пашата.

Той незнаеше нито гъкъ по турски. Учитель Гендовичъ, прѣподавательтъ на турския язикъ при главното сливенско училище, излѣзе на сцената въ качеството на прѣводачъ.

— Отдѣ сте родомъ?

— Отъ русска Бессарабия.

— Чий подданникъ сте?

— Русски.

— Отъ каква народность сте?

— Българска.

— Какъ така? Хемъ българинъ, хемъ русски подданикъ, хемъ учителъ въ Сливенъ.

— Българи русски подданици има много, а на длъжноста учитель съмъ поставенъ отъ училищното настоятелство.

— Отъ какви людье се състои улилищното настоятелство?

— Отъ мѣстни граждане.

— Не ме разбрахте: съ какво поведение людье сж твоитѣ настоятели?

— Това не могѫ да знамъ: не ми е работа.

Пашата и *турското ухо* се спогледахѫ. Тие очно размѣнихѫ нѣкакви си мисли.

— На какво учите дѣцата?

— На четмо и писмо.

— На московско или на френско?

— На българско.

— Русска история прѣподавате ли имъ?

— Програмата не позволява.

— Ти ли си главенъ учитель?

— Да.

— Ти знаешъ *московска команда,* на ли?

— Военна команда не знамъ, но знамъ училищна гимнастика.

— Сé едно — убѣдително каза пашата.

— Разликата е голѣма.

— Ески *калпаама аннадъ сенъ**) — иронически произнесе пашата. Пашата бѣ убѣденъ, както всичкитѣ турски чиновници—отъ везиря до послѣднето заптие и отъ шехъ-юлъ-исляма до послѣдния софта — че всѣко гимнастическо упражнение е въ сѫщо врѣме и *военна команда;* това заблуждение и днесь още живѣе въ азиатскитѣ мозъци на турскитѣ чиновници.

— И тазъ хубава! московски челякъ, училъ се въ Московията и да не знае московска команда?! така се лъжатъ дѣца и стари баби, но не и побѣлѣли глави! — внушително каза Мехмедъ-бей!

Грековъ кипна, но не отговори.

— Ти собственно на каква наука учишъ дѣцата?

— Прѣподавамъ: химия, физика, ботаника, зоология и минералогия.

Произнесенитѣ думи едвамъ се побрахѫ въ устата на прѣводача и безмислено пробръмчахѫ въ ушитѣ на съвѣтницитѣ.

— За какво расправятъ тѣзи науки?

Грековъ вкратцѣ разказа Гендувичу за прѣдмѣта на всяка една отъ споменатитѣ науки, но прѣводача бѣ невѣжа по естественнитѣ науки, за това и смутулеви отговора му. Мехмедъ-бей се похвали, че когато се училъ въ Цариградския лицей, учили го на такива науки, но сега той ги е съвсѣмъ забравилъ. Похвали се сѫщо, че го учили и на френски; прѣдложи на Грекова да напише по френски името на първата наука. Грековъ написа на едно кѫсче книга думата c h i m i e. Беятъ прочете неправилно и високо думата. На съвѣтницитѣ се дочу думата *шемшие*

— Белкимъ има книга, която учи какъ се правятъ шемшиета? отъ овчедушие попита единъ дебелакъ — ага.

Беятъ се засмѣ подъ мустакъ. Това показваше, че агата каза голѣма дивотия.

---

*) — Турска фраза: Расправяй на старата ми шапка.

— Въ коя кѫща живѣете?
— Тукъ въ училището, въ една отъ стаитѣ.
— Самъ или съ другаръ?
— Съ Геренова живѣемъ въ една стая.
Пашата заповѣда да се направи обискъ въ стаята.

Арестуване на Пушкина и на земното кълбо.

Грековъ въ пѫтуването си отъ Николаевъ за Сливенъ, миналъ прѣзъ Руссе. Като руски подданикъ, явилъ се въ руското вицеконсулство, за да ревизира паспорта си, при това, заявилъ на консула, че отива въ Сливенъ за главенъ учитель. Княжеский, драгоманинъ тогава на руското агентство, далъ Грекову единъ глобусъ отъ срѣдня величина, съ молба да го прѣдаде на сливенското училищно настоятелство. Това учебно пособие било проводено отъ Одесското Славянско Благотворително Дружество до Княжеский, за да го подари на нѣкое отъ българскитѣ училища. Сѫщо му прѣдалъ една сбирка отъ съчиненията на Пушкина, между които се намирало *Капитанская Дочь.* Грековъ донесълъ учебния подаръкъ и го прѣдалъ по принадлежность. Гереновъ, гладенъ и жеденъ за „руска книга", прибралъ сбирката въ стаята си и подъ рѫководството на Грекова, се училъ на руски. Въ свободни часове отъ училищни занятия, Грековъ прѣвелъ отъ руски на български повѣстьта „Капитанская Дочь". Училищната стая, въ която живѣяхѫ Грековъ и Гереновъ, имъ служеше и като спалня, и като трапезария, и като читалня: книги, лъжици, паници, чехли, панталони — всичко туй другаруваше въ скромното жилище на просвѣтителитѣ български.

Пашовата заповѣдь се испълни. Сѫра-оглу, Мехмедъ-бей и приставътъ прибрахѫ каквито книжа намѣрихѫ по масата и долапитѣ на учителската стая. Едно старо заптие ги сложи при нозьетѣ на пашата. Вниманието на мютесарифъ-паша се спрѣ върху единъ купъ отъ рѫкописи.

— Кому принадлежѫтъ тѣзи рѫкописи? попита важно пашата.
— Мои сѫ — смѣло отговори Грековъ.
— За какво се разсказва въ тѣзи рѫкописи?
— Прѣвелъ съмъ на български една руска повѣсть.
— За кого се разсказва въ тази приказка?
— За бунта на Пугачева.
— Отъ кого е написана?
— Отъ Пушкина.
— Съ какво заглавие?
— *Капитанска Дъщеря.*

Пашата и съвѣтницитѣ му подъ мустакъ се спогледнахѫ. Грековъ разбра значението на глупавитѣ спогледвания, т. е. че тѣ считатъ повѣстьта за *прѣстѫпна книга*, той расправи на прѣводача, че книгата по съдържанието си е исторически романъ, и че въ него нищо противно

не се говори за Султана и неговото правителство. Гендовичъ бѣ профанъ не само по естественнитѣ науки, но и по изящната словесность; той не можа да схване расказа на Грекова, вслѣдствие на което и невѣрно прѣдаде неговитѣ разяснения. Пашата и съвѣтницитѣ му разбрахѫ отъ думитѣ на прѣводача това, което имъ се искаше да разберѫтъ: — капетанска дъщеря! . . . — демекъ, дъщеря на московски капитанъ — демекъ, за московски капитани се расказва въ книгата — демекъ, московскитѣ капитани сѫ пó-храбри отъ турскитѣ бинъ-башии — демекъ, московцитѣ и българитѣ сѫ отъ една вѣра — демекъ, Султана е лошъ, а руския царь е добъръ — демекъ, станете българи на бунтъ, а ние московцитѣ ще додемъ да ви помогнемъ! . . . така нелогически се нищехѫ въ просташкото съзнание на пашата традиционнитѣ прѣдставления относително московската книга, каквато и да била тя, на турската управляюща класса.

— *Пугачевъ*, демекъ не деметкѫръ? . . . попита Мехмедъ-бей.

— Самозванецъ, който се обяви за руски императоръ и се опита чрѣзъ бунтъ да свали отъ прѣстола императрицата Екатерина.

— Въ Султанския лицей ни учехѫ на историята за всичкитѣ *меллети* (народи) и девлети (държави), но за такъвъ меллетъ и девлетъ, Пугачевъ дедеклери, не чухме; това е московска хитрина, за да се не разбере, че книгата е бунтовна. Такива хитрини ти расказвай на пияницитѣ отъ Клоцухоръ, а не намъ, които знаемъ на пръсти въ кое царство колко хаскеръ има, каза бея и се наду, като новозагорския фитъ. Съ това си надуване той показваше на колегитѣ си, че той знае на пръсти всемирната политическа история.

Аргументитѣ на бея бѣхѫ толкова силни, щото Грековъ се засрами прѣдъ себе си за „просвѣтената честь“ на султанския лицеистъ.

Отъ аргументитѣ на бея-лицейстъ, пашата и съвѣтницитѣ му сѫ убѣдихѫ въ прѣстѫпностьта на рѫкописитѣ. Прѣбърникаха книгитѣ. Доде редъ до сборника на Пушкина. Грековъ, за да запази Геренова и училищното настоятелство, рѣши да каже че сѫ негова принадлежность.

— Кому принадлежатъ тѣзи московски книги?

— Мои сѫ.

— Отъ кого сѫ написани?

— Отъ сѫщия авторъ, който е написалъ *Капитанска дъщеря.*

Гендовичъ високо прочете: *сочиненія Пушкина.*

— Пушкинъ демекъ не деметкѫръ? — попита пашата.

— Това е името на единъ русски поетъ.

— За какво се расказва въ тѣзи книги?

— За есеньта, за пролѣтьта, за зимата, за лѣтото, за любовьта, за циганитѣ, за полтавския бой и проч.

— Е, даскале, уловихъ ти лъжата! *Пушкинъ* ще рече *пушка,* а пушка ще рѣче *тюфекъ.* Ти мислишь че не знамъ български а? — каза съ дълбока увѣреность пашата, и на лицето му се разлѣ усмивката на самодоволствието, като че ли бѣ открилъ Америка.

— Московска книга, въ която се расказва за любовь, за есень, за зима, за лѣто и за пролѣть, не дохожда отъ толкозъ далечно мѣсто чакъ тукъ, даскале! Такива книги, за каквито прѣпоржчваше тѣзи тукъ, трѣбватъ на московеца въ Московията, а за тукъ тѣ проваждатъ книги, въ които се расказва за пушки, за топове и за *аскеръ-талими*, надуто произнесе бившия въспитаникъ на султанския лицей.

Грековъ отвори уста; начена да просвѣщава пашата и съвѣтницитѣ му по литературата и да имъ доказва, че въ прѣдмѣтнитѣ съчинения на Пушкина нѣма нито сѣнка отъ политика. Пашата му тропна съ кракъ и даде знакъ да замълчи. — Грековъ млъкна бидейки прѣпълненъ отъ досада.

— *Арестувайте Пушкина!* заповѣда ядосано пашата и ритна съ крака си ржкописитѣ и „сочиненія Пушкина“.

Приставътъ изпълни заповѣдьта. Тури ржкописитѣ и московскитѣ книги въ единъ съдранъ чувалъ. Грековъ протестира, но дадохж му да разбере, че може да получи нѣколко плѣсници.

Единъ отъ младшитѣ стражари се приближи до пристава и му пошушна: „въ една отъ стаитѣ намѣрихъ едно нѣщо шарено та валчесто, а че стѣгнато въ два златни обржча и подпрѣно на дървенъ триножникъ“. По заповѣдь на пристава „шареното и валчесто нѣщо“ стражарътъ сложи при нозеѣ на пашата.

— А това чудовище? попита съ удивление пашата, като посочи съ крака си къмъ глобуса.

— Земното кжлбо — спокойно отговори Грековъ.

Гендовичь се затрудни да прѣведе на турски думитѣ на Грекова. Лицейстътъ-бей му помогна, като се похвали, че такива *кжлба* имало и въ лицея, че на турски се казвало *кюрее-арзъ*. Грековъ се приближи до глобуса, разясни на пашата, че кжлбото служи за учебно пособие по географията и че по него сж отбѣлѣжени сушитѣ, водитѣ, горитѣ и рѣкитѣ, при това завъртя кълбото за да покаже на простака паша движението на земята около осьта си. Пашата се въсхити, но не отъ истината, че *земята е валчеста и се върти около осьта си,* а отъ движението на кълбото между двата „златни обржча“. Наведе се надъ кълбото; втренча се въ шаркитѣ му и отъ дѣтинско любопитство го завъртя съ кутрето си. Кълбото се повъртя и се спря.

— За *девлетитѣ* и *миллетитѣ* това кълбо не казва ли нищо?

— Казва, но само за великитѣ държави.

— Кое царство лежи тукъ? — попита пашата, като тури съвършенно случайно кутрето си върху Британия.

— Царство на Ингилизитѣ.

— А гдѣ е царството на френеца и нѣмеца?

Грековъ съ кибритна клечка очерта предѣлитѣ на Франция, Германия и Австрия.

— Покажи гдѣ се пада девлетъ-османието (Турция)?

Грековъ очерта съ кибритината клечка територията на османската държава. Пашата я прѣмѣри съ показалеца си и начумери челото си,

това бѣ знакъ на патриотическото неудоволствие: хичь — ти, бива ли такава голѣма империя, като *Девлетъ-Османието*, а такова малко мѣсто да ѝ се отстжпи на *Кюрси-арзъ?* Това бѣ очевидна несправедливость и нарочно извращение на истината прѣдъ очитѣ на негово прѣвъсходителство; за него най-голѣмата империя въ свѣта бѣ Турция. . .

— Покажи царството на Московеца.

Грековъ показа. Една третя отъ кълбото влѣзе въ царството на Московеца. Пашата покани бея. Двамата измѣрихж нѣколко пжти съ пръсти московското царство и царството на *Османието* и съ недовѣрие изгледахж момъка, който даромъ ги учеше на география.

— Кому принадлежи това кълбо?

— Мое, отговори Грековъ и съ това спаси Училищното Настоятелство.

— На какъвъ азикъ е написано?

— На руски.

— Хж, дѣ, така кажи, че да се разберемъ. Сега чакъ разбрахме защо руското царство се растакало колкото биволска кожа върху кълбото, а Девлетъ-Османието колкото единъ калпавъ бешликъ. И ти вѣрвашъ а, даскале, че московското царство е толкова голѣмо, а турското толкова малко — както е отбѣлѣжено на това московско кълбо? О, заблуждение, о български серсемликъ! Това, вие българитѣ трѣбва да исхвърлите отъ главитѣ си тия московски лъжи, инакъ ще ни накарате да ги испждимъ съ куршумъ изъ главитѣ ви. И ти си дошълъ чакъ отъ Русия да учишъ дѣцата на такава лъжа? Ти знаешъ ли че Девлетъ-Османието има сто миллиона войска и биръ-бинъ миллионъ раи? Че отъ като се родишъ дордѣ да остарѣешъ, сѐ да ходишъ, пакъ неможешъ исходи царството на Османлиитѣ? Знаешъ ли ти, дѣ е Хиндостанъ? — Хж, отъ тамъ се начева нашето царство и чакъ до Шкодра се свършва. Само да си го помислишъ, акжлътъ ти ще искочи! Впрочемъ, напрасно си хабж думитѣ, ти си московецъ — българинъ, дошълъ си съ московското кълбо за да заблуждавашъ мирнитѣ раи.

— Юзъ-баши, арестувайте *московското кълбо!* — заповѣда пашата, като ритна съ патриотическа злоба въ нищо неповинния глобусъ.

Земното кълбо бѣ арестувано. Приставътъ му даде мѣсто при московкитѣ книги. Лиценста-бей се похвали че когато го учили въ Цариградъ по *джографията*, показвали му *куреe-арзъ*, но безъ московското царство; и извади заключение, че прѣдмѣтното кълбо е донесено въ Сливенъ съ бунтовническа цѣль. Похвали се още, че когато живѣлъ въ Цариградъ, ходилъ по френскитѣ книжарници въ Пера, виждалъ много френски глобуси, но ни на единъ отъ тѣхъ не било отбѣлѣжено московското царство, или пъкъ ако по нѣкои било отбѣлѣжено, то толкова малко се виждало, щото съ едно петаче можело да се закрие.

Случайно откритие.

Сѫдбата на българското съзаклятие злобно се пошегува съ Геренова и Грекова. Тя проводи развратното заптие, извѣстно на цѣлия Сливенъ по скандалитѣ си, въ стаята на арестованитѣ учители, за да открадни паритѣ имъ. Развратникътъ се ползуваше отъ случая за да краде; той прѣтършува креватитѣ, постелкитѣ, юклюцитѣ, но вмѣсто злато или сребро, намѣри неправи дрѣхи, скъсани панталони и закърпени чепици; растърършува и сламения мендерликъ, но намѣри скъсани парцалетини. Гения на крадцитѣ му внуши, че паритѣ сѫ подъ мендерлика; той расскова прѣдната дъска, извади шашката си и начена да обшарва тъмното пространство изъ подъ дървенния мендерлика. Връхътъ на шашката му се закачи у нѣкакъвъ си длъгнестъ прѣдмѣтъ. Съ първо тегляне, прѣдмѣта искочи на свѣтлина. Това бѣ единъ вързопъ отъ книжа, обвитъ въ тънка мушама и запечатанъ съ бѣлъ дебелъ ширитъ. По голѣмината и тежината на вързопа, крадецътъ — заптие разбра, че въ него нѣма злато. Шашката втори пѫть пропълзя надъ мендерлика. Тя напипа нѣкакво си *букварче* и го извади на свѣтлината. Върху дебелитѣ и червени корички на *букварчето*, окото на крадеца видя изображението на „рошево куче“ и „инглишки алтапатлакъ“; ритна *букварчето* и отново прати шашката да търси не книжа, а мушама или гърне съ пари. Шашката намѣри по́-голѣмъ вързопъ, но съдържанието му бѣ пакъ книжа. Крадеца се отчая и въ отчаянието си за послѣдень пѫть прати шашката си да тършува въ най-тъмнитѣ кюшета на подъ-мендерлика. Тозъ пѫть шашката неизлазя: тя напипа нѣщо тежко; сърдцето на крадеца трепна отъ радость; вѣчно праздната му кесия, сѣкашь, че отвори уста за да налапа даскалския келепиръ. Тежкото нѣщо испълзя въ стаята на свѣтлина. Вързопътъ тежеше около двѣ оки. Крадецътъ съ растреперени рѫцѣ го развърза и . . . о ужасъ! вмѣсто злато, окото му видѣ револверни патрони и нѣкаква си желѣзна машинка. Вързопътъ съ патронитѣ прѣдаде вързопитѣ съ прѣстѫпнитѣ книжя. Въ мозака на развратника полицейски като свѣтулка прѣхвръкна мисъльта, че „букварчето“ и вързопитѣ съ книжята сѫ комитетски принадлежности. Духътъ на кражбата на минутата го напустна, а гения на полицейщината се мрѫдна въ него като напълни цѣлата му нервна система. Прѣди малко той бѣ пъленъ отъ чувството на крадцитѣ, а сега треперяше отъ полицейска радость. Перекспективата за единъ голѣмъ *бакшишъ* въ пари или повишение, испълни неговото полицейско съзнание. Той на бързо прибра вързопитѣ и „букварчето“ и отиде та ги сложи прѣдъ стѫпитѣ на негово прѣвъсходителство въ този моментъ, когато бея се хвалеше, че по френскитѣ книжарници въ Пера много „френски кълба“ е виждалъ, но безъ „московско царство“. Макаръ, че патронитѣ мълчехѫ, но пашата и съвѣтницитѣ му разбрахѫ, че училището е складъ на „бунтовнически припаси“. „Букварчето не мълчеше, защото на коричкитѣ му бѣ отпечатано: „*Уставъ на Бълг. Цент. Револ. Комитетъ.* Женева 1870. Изображеното „рошево куче“ бѣ емблемата на бунтовническата храбрость, а изобра-

жения револверъ — оржжието на свободата. Гендовичъ растълкува заглавието на „букварчето“, а Саржоглу значението на „кучето“ и *алтжиатлака*. Отъ вързопитѣ наискачахж „бунтовни книги“ и комитетска кореспонденция. За всички бѣ ясно, че училището е архива на прѣстжпни книжя и писма. Всичкитѣ училищни мендерлици бѣхж раскованѝ и прѣтършувани, но освѣнъ извѣстнитѣ вързопи, нищо друго не се намѣри. Грекова и Геренова отведохж въ тъмницата, оковахж ги въ желѣза и ги турихж на единично заключение — заптиитѣ съ чували отнесохж намѣренитѣ книжа и вързопи въ канцеларията на пристава. Развратникътъ — заптие задигна арестованото „московско кълбо“, обиколи съ него главната чаршия, похвали се на турчетата, че намѣрилъ подъ мендерлика комитетски книги, а пъкъ за глобуса имъ расправи, че това валчесто нѣщо било бомбата на комититѣ, проводена тѣмъ отъ московеца, и че фитилитѣ на тази бомба той намѣрилъ подъ мендерлика въ кюшето. Въ голѣмото турско кафене „комитетската бомба,“ около единъ часъ врѣме приемá на себе си дивашкитѣ погледи на сарачи, табаци, ходжи, софти, молли и разни писарушки, и най-сѣтнѣ, бѣ отнесена въ канцеларията на пристава.

Кратката историйка на патронитѣ, букварчето, вързопитѣ съ писмата и книжлето е слѣдующата: Ат. Узуновъ прѣзъ 1871—72 година бѣ учитель въ Сливенъ и прѣдсѣдатель на Сливенското съзаклятие, и живѣеше въ сжщата стая, въ която живѣяхж подиръ него Гереновъ и Грековъ. Като прѣдсѣдатель на съзаклетието, той кореспондирá съ Левски, Кжнчева, Коле Ганчева, Христо Сярова и съ Михалъ Грекова въ Николаевъ. Слѣдъ самоубийството на Ангелъ Кжнчева въ Руссе, той получилъ покана отъ Левски да напустне учителството и да застжпи мѣстото на Кжнчева. Узуновъ приелъ поканата, прибралъ всичката си кореспонденция, свързалъ я въ вързопъ, сжщо и „бунтовническитѣ книги“ — свързалъ въ другъ вързопъ и ненужднитѣ му патрони, останали отъ разваления му револверъ; расковалъ прѣдната дъска на мендерлика, захвърлилъ подъ него приготвенитѣ вързопи, но прѣди да закове дъската забѣлѣжилъ, че между книгитѣ му се червенѣе единъ екземпляръ отъ уставътъ на Б. Ц. Р. Д., захвърля и него подъ мендерлика, прикова здраво дъската и безъ да каже нѣкому отъ другаритѣ си зà това, „прѣстжпно скривалище“, заминалъ за Калоферъ. Гереновъ и Грековъ не знаяхж, че подъ мендерлика на стаята имъ квартируватъ такива компрометирани господиновци. Тѣ опулихж очи когато имъ се обяви, че кореспонденцията и „*букварчето*“ сж намѣрени въ тѣхната стая.

Въ сжщия день когато арестувахж Геренова и Грекова, сливенската полиция направи обискъ у роднинитѣ на Х. Димитра, Панайота Хитовъ, въ кжщата на Савва Райновъ, Мирковичъ и други заподозрѣни младежи. Обискътъ излѣзе яловъ. На читалищнитѣ врати увисна полицейски куфáръ. Той се махна слѣдъ като специалната цензурна коммиссия прѣгледа и растършува книга по книга библиотеката и по таванитѣ паяжината.

За подробното изучване на арестуванитѣ книжя и кореспонденция, пашата назначи специална цензурна коммиссия, състояща се отъ членоветѣ Мехмедъ-бея, Саръ-оглу, Киркоръ — ковчежникъ, по народность ерменецъ, градския аптекаръ, по народность гръкъ, и членъ — прѣво дачъ, Христо Гендовичъ. Коммиссията засѣдаваше всѣки день. Книжлетата и писмата се изучвахѫ отдѣлно и подробно. Беятъ, като прѣдсѣдатель, рѫководеше сѫдебното слѣдствие. Отъ писмата и книгитѣ ясно се разбираше, че арестуванитѣ учители сѫ отъ „новата мода политически чапкѫни“. Грековъ и Гереновъ отричахѫ категорически познайнството си съ „бунтовническитѣ вързопи“. Грековъ се отказваше да отговаря на въпроситѣ и дързско се държеше прѣдъ слѣдственната коммиссия. Той напираше на обстоятелството, че е руски подданникъ и като такъвъ, не подлежи нито на турското правосѫдие, нито на турската административно полицейска власть. Енергичнитѣ му протести възмущавахѫ, и слѣдователя, и пашата. Гереновъ, като турски подданикъ, държеше се смиренно прѣдъ коммиссията и въ показанията си даде да се разбере, че намѣренитѣ нѣща подъ мендерлика трѣбва да принадлежатъ на нѣкой си Атанасъ Цвѣтковъ — Узуновъ, бивши учитель, който живѣелъ въ сѫщата стая. Гереновъ, (както и Грековъ) прѣди да бѣ арестуванъ, знаеше за хасковската участь на Узунова и неговото дързско поведение прѣдъ властьта.

— Дѣ се намира за сега Атанасъ Цвѣтковъ — Узуновъ? — попита бея.

— Незнамъ, но вѣроятно е, че сега трѣбва да е въ Цариградъ, при родителитѣ си, — каза Гереновъ, като насочи полицейскитѣ погледи на комисията къмъ Цари-градъ, а не къмъ Хасковския занданъ, въ който пѫшкаше Узуновъ.

Съ окрѫжна телеграмма мютесарифъ паша извѣсти на голѣмитѣ и малки административни центрове за да се преслѣдва нѣкой си Узуновъ, бивши Сливенски учитель. Турската полиция отъ двѣтѣ страни на Балкана вардеше на пѫть и кръстопѫть за да арестува бившия Сливенски учитель. Вгледваше се въ всѣки пѫтникъ, желаейки да узнае въ неговото лице прислѣдуемия бунтовникъ — учитель. Окрѫжното прилетѣ и въ Хасково. Хасковската полиция се растича по ханища и кѫрища да лови Узунова, който бѣ въ рѫцѣтѣ ѝ. Търновската полиция обади на Сливенската, че прѣзъ януарий мѣсяцъ избѣгалъ изъ рѫцѣтѣ ѝ нѣкой си бунтовникъ *Цвѣтко Крадликовъ,* арестуванъ въ Габрово на Паскалева ханъ.

Между Търновската, Хасковската и Сливенската полиция се размѣнихѫ много депеши за бившия Сливенски учитель, за избѣгналия *Крадликовъ* изъ рѫцѣтѣ на Търновската полиция, и за хванатия пристѫпникъ въ кѫщата на Х. Ставри. Отъ телеграфическитѣ разговори нищо неизлѣзе, защото хасковската гатанка — человѣкъ нищо не казваше за себе си и за миналото си. Вслѣдствие на горнитѣ обстоятелства турската полиция диреше двамина бунтовника; единъ подъ името *Крадликовъ,* другия подъ името *Цвѣтковъ — Узуновъ,* бивши сливенски учитель.

Както виждатъ читателитѣ положението на турската полиция бѣ комично.. Въ нейнитѣ очи една и сжща личность имаше три лица: фактически бунтовника бѣ въ ржцетѣ ѝ, а тя преслѣдваше имената му, които не се ловжтъ нито съ сертме, нито съ ржцѣ.

Сливенската администрация и полиция чакаше да ѝ обадатъ отъ нѣйдѣ че Узуновъ е задържанъ. Надеждата ѝ се сбждна. Отъ Охридъ мютесарифъ паша извѣсти, че учительтъ Узуновъ е задържанъ и се испровожда въ Сливенъ подъ надзора на полицейски конвой. Дѣйствително, въ Охридъ се намѣрилъ нѣкой си учитель Узуновъ, който нѣмаше нищо общо съ Атанаса Узуновъ. Окованъ въ белезици, при това, пѣшкомъ, невинния Узуновъ прѣмина градове, села, рѣки и балкани и съ душа подъ зжби се исправи прѣдъ сливенската комисия. Отъ първитѣ още показания се разбра че е станало голѣнъ *янглжшлжкъ*. Смазания отъ пжть и теглила учитель освободихж и го оставиха на срѣдъ пжть безъ пара, безъ пулъ. Съ послѣднитѣ си физически силици той се домъкна до Одринъ и тамъ въ единъ отъ мръснитѣ ханища даде Богу духъ! . . . . Добъръ янглжшлжкъ. . . . Отъ 15 май до 15 юний специалната комисия изучва книжата и писмата и разслѣдвà арестованитѣ учители. Членътъ прѣводачъ — Христо Гендовичъ подробно ни расказа за разслѣдванията на тази комисия. Той се старалъ всячески да прѣкрие кореспонденцията на Левски съ Узунова, но Сарж-Оглу му побъркалъ, защото му се искало да смаже вирнатитѣ носове на *„сливенскитѣ момчетия“*. Комисаритѣ получили орденъ за „заслуга“. Само членътъ — прѣдводачъ билъ лишенъ отъ това нравственно удовлетворение.

Грековъ посрѣдствомъ тайната поща увѣдомилъ рускoто агенство въ Руссе, че е арестованъ и поискалъ защита. Агентинътъ го познаваше лично и му симпатизираше; той поиска освобождението му. Руссенския генералъ губернаторъ (вали-паша) отказа съ мотивировка, че прѣдмѣтния Грековъ е българинъ и служи на българското общество. Агентинътъ се обърна съ докладъ до генералното консулство въ Цариградъ. Министра на вжтрѣшнитѣ дѣла телеграфически заповѣда на сливенския мютесарифъ-паша да проводи арестованитѣ учители въ Руссе и ги прѣдаде въ ржцѣтѣ на сждебнитѣ власти. Грековъ и Гереновъ, оковани въ вериги, натоварени на конье отпжтувахж на 15 юний отъ Сливенъ за Руссе. Руссенската тъмница прие *неблагонадежнитѣ* въ своитѣ мрачни обятия. Русския консулъ енергически се застжпи за Грекова. Той бѣ освободенъ подъ гаранция; прѣнесе се въ квартирата на патриоткатa — баба Тонка. Слѣдъ мѣсецъ врѣме, той изсчезна изъ Руссе; завърналъ се въ Русия, а прѣзъ врѣмего на окупацията бѣ околийски началникъ въ Сливенъ.

Геренова, като български подданикъ осждихж на 9 годишенъ затворъ въ желѣза; проводихж го на заточение въ крѣпостьта Синапъ при брѣга на Черното Море. Тукъ той остави коститѣ си за свободата на тогавашната робиня — България.

Отъ хванатата кореспонденция между Левски и Узунова правителството разбра, че се организира нѣкакво си тайно съзаклетие въ Одрин-

ския и Дунавския вилаети. Вземахѫ се строги мѣрки. Край строгото и страшното имаше и смѣшно; напримѣръ: 1) отъ двѣтѣ страни на Балкана турската полиция кѫсаше емении за да арестува бунтовника, който бѣ вечь отдавна арестованъ въ Хасково: 2) глобусътъ на Сливенското училище бѣ обвиненъ въ бунтовническа пропаганда и проводенъ на заточение въ архивата на Цариградската сѫдебна палата; 3) отъ административно-полицейския серсемлѫкъ на бургасскитѣ власти въ Анхило бидохѫ арестувани грьцкия учитель и свещеникъ, а кѫщитѣ имъ бидохѫ притършувани, като се прѣдполагаше, че общото събрание на *тракийското сзаклетие* е станало въ Анхило (гледай „Хасковския меджлисъ,“ кн. 3 на *Денница)*.

Ареститѣ въ Сливенъ, раскриванието на комитетската кореспонденция, освобождението на Грекова, по натиска на русския консулъ, бѣхѫ новъ материалъ за патриаршескитѣ вѣстници. Тѣ повторно оклеветихѫ Екзархията въ панславизмъ, а Русия въ подклаждания на вѫтрѣшенъ смутъ. Сливенъ и Хасково бѣхѫ героитѣ на деня. Отъ тѣхъ извирахѫ прѣсни новини за Цариградската пресса. Шпиони явни и тайни попѫплахѫ низъ градове, паланки и села. . .

СТИХОТВОРЕНИЯ

Изъ неиздадената IV часть на „Novissima Verba“.

I.

Къмъ нея. . .

Прѣдъ твоитѣ коси свѣтлоструисти,
Очарователни,
Прѣдъ твоитѣ гѫрди бѣлосрѣбристи,
Прѣдъ твоитѣ очи бистролучисти
И обаятелни, —

Безцвѣтна е природата, дѣвице,
Зората блѣдна е . . .
И всѣко израженье въ твойто лице,
И всѣка твоя дума, хубавице,
Мощь всепобѣдна е!

II.

Басня.

Еднъжки *Правдата* и *Любовьта*, —
Вечь уморени да сѣдѫтъ
Бездѣйственни въ свѣта, —
Рѣшили нѣщичко да създадѫтъ . . .
Рѣшили — и рѣчьта си удържали:
Надеждата създали. . .

III.

Учений Просякъ,

басня.

Въ единъ отъ най-прочутитѣ изъ нашенско пазари,
Посрѣдъ една тълпа отъ градинари,
Дърварп, въглещари,
Овчари, биволари,
Падари и гайдари,
Еднъжки *Найдинъ-Граматика*
Съ въсторженность извика:
„— Елате тукъ, бре хора,
„На Мѫдростьта да слушате говбра!
„Елате! . . . Азъ сьмь ваший просвѣтитель,
„Духовний вашъ рѫководитель!
„У мене има всичкитѣ Науки,
„Отъ Грьцкото до Нѣмското Азбуки,
„Отъ Ботаника
„До Механика!
„Азъ сьмь поетъ най-сладкодуменъ,
„Ораторъ сьмь най-уменъ!
„Азъ сьмь Географъ,
„Азъ сьмь Астрономъ,
„Азъ сьмь Агрономъ,
„Палеографъ и Историографъ!
„Елате, и се научете, —
„И разберете
„Защо задъ всѣка физика
„Се крие Метафизика!
„Елате, чуйте ма, станете геолози,
„Станете теолози,
„Станете филолози,
„Станете моралисти,

„Станете като менъ всевѣдущи артисти!
„Да, виждате го, да,
„Господа!
„Не е у мене умъ единъ, а умове безкрайни,
„Безбройни умове! . . . Вземете ги,
„И присвоете ги. —
„Узнайте свърхприроднитѣ и свърхчеловѣшки тайни! . . .
„Отъ говедари —
„Ще ви направѭ Господари! . . .
„ . . . Но мънинко парички ми сѫ нужни;
„Отъ васъ, о люди великодушни,
„Отъ васъ ще ги попросѭ —
„За помощь на науката, която въ себе носѭ!“

Единъ свинарь тогава —
(Главата на свинаря е корава)
Отвърналъ: — „Твърдѣ хубаво! Но обади ми, тоже,
„Наукитѣ защо не те научихѫ че трѣба
„Человѣкъ да знае най-напрѣдъ да си печели хлѣба,
„И че прѣмѫдрость най-добра е тъзъ която може
„Да на избави отъ просия? —“
Великий нашъ мѫдрецъ разбралъ,—но късничко, горкия!

IV.

Епиграмма.

За X. . . (вѣстникарь).

Признавамъ го! Сегисъ-тогисъ, безъ да се колебае,
И тозъ человѣчецъ истина говори . . .
Но той го прави съ лоша цѣль! Въ язика му, той знае
Че Истината ще се опозори!

V.

Като гледахъ една мома да чете. . .

Защо не съмь, о Боже мой,
И азъ книжлѐ приятно,
Нашарено и лъскаво,
Подвързано изящно —

Да ме държи въ ръцѣтѣ си,
  Тъзъ хубава дѣвица,
Въ полата си да ме държи,
Да ме разгръща и чете
  Страница по страница. . .

А надвечерь прѣдъ ламбата,
  Наведена надъ мене,
Да рони сълзи сладостни, —
Въ лъжитѣ ми безчисленни
  Да търси утѣшенье!

VI.

На бала. . .

Въ деня когато Богъ създаде
  Всéпрѣлестната тъзъ дѣвойка,
Отъ всичкитѣ нѣща небесни
  Размѣсе той въ плътьта ѝ бойка,

Отъ шароветѣ на дъгата,
  Отъ сладостьта на херувима,
Отъ всички чудеса каквито
  Въ сърдцето на Едема има. . .

И най-подирѣ Богъ извади
  Отъ небесата двѣ звѣздички,
И даде ги на тъзъ дѣвица, —
  Прѣобрази ги на очички!

Ст. Михайловски.

НАШИТѢ НАРОДНИ БИТОВИ ПѢСНИ.

отъ Г. Попова,

Професоръ по филологията въ висшето училище въ София.

Къмъ тази категория се отнасятъ твърдѣ много пѣсни, които въ сбиркитѣ сж извѣстни подъ различни названия: семейни, пѣсни на хоро, пѣсни на свадба, жетварски, смѣшни, лазарски и др. Въ всичкитѣ тие пѣсни, много добрѣ се прѣдставлява живота на българинътъ, съ всичкитѣ му добри и лоши чърти; по тие пѣсни, ний можемъ много хубаво да прослѣдимъ всичко онова, къмъ което българинътъ е привързанъ, което той обича, и това, което той мрази. Съ една дума, по *битовитѣ* пѣсни ние можемъ да видимъ какъвъ е българинътъ, като човѣкъ, — можемъ да прослѣдимъ неговия идеалъ, който, прѣзъ дълго врѣме на своето историческо сжществувание, той е можалъ да си изработи.

Отъ многото подобни пѣсни, нашето внимание се спира прѣди всичко на *лирическитѣ*, които друго-яче се наричатъ *женски*, но се пѣжтъ у българитѣ не само отъ женитѣ, но и отъ мжжетѣ. Тие пѣсни сж забѣлѣжителни по силата и дълбочината на лирическото си чувство, което толкозъ живо е прѣдставено въ тѣхъ. Мотивитѣ на нашитѣ лирически пѣсни сж различни. Така, напр., въ една пѣсня (Чол. N-о 1), много живо е изразена оная дълбока скърбь, която испитва въ сърдцето си една булка, по случай на насилственно оженване. Случило се на булката да минува есенно врѣме прѣзъ гората, листата на която биле вече попарени отъ сланата: невеселия видъ на гората затрогнала дълбоко душата на булката, и тя захванала да плаче и да нарежда:

„Чернѣй, горо, чернѣй, сестро, двама да чернѣйме:
Ти за твойтѣ листи, горо, азъ за първо либе;
Тебе те е, горо ле, сестро, слана осланило,
Мене ме е, горо ле, сестро, мама оженила,
Мама оженила, горо ле, сестро, за лудо, младо либе“.

Въ прѣведенитѣ думи ний се въсхищаваме отъ поетическото сравнение на скръбьта на булката съ външното състояние на ослановата гора. Пó-нататъкъ, отъ думитѣ на булката се научаваме, че тя била оженена, по воляна на майка си, за хайдутинъ, който не се прибиралъ у дома, а се скиталъ постоянно по широко поле и низъ дълбоки доли, а вечерь си дохождалъ у дома и донасялъ на булката си армаганъ: „сé кървави дрѣхи, сé търговски глави“. Плаче булката, като си помисли, че младостьта ѝ тъй напраздно се изгубила и като си припомни още, че причината на нейното нещастие е майка ѝ. Пѣсията се свършва съ тѣзи силни думи:

„Чернѣй, горо, чернѣй, сестро, двама да чернѣйме:
Ти за твойтѣ листи, горо, азъ за първо либе;

Твойтѣ листа, горо ле, сестро, пакъ щѫтъ да покаратъ,
Мойта младость, горо ле, сестро, не ще се повьрне“.

Дѣйствително, въ живота на българитѣ се забѣлѣзва тъзи несимпатична чърта, че родителитѣ у насъ често насила оженватъ или омѫжватъ дѣцата си, безъ да даватъ внимание на сърдечното имъ чувство: въ този толкова важенъ случай, тѣ иматъ прѣдъ видъ своя личенъ интересъ, който бива обикновенно користенъ; не е, споредъ това, чудно, ако дѣцата имъ падатъ въ нещастие, защото източникътъ на истинското щастие лежи въ душевното спокойствие, а не въ изобилието на материалнитѣ срѣдства.

Влѣчението, което двама младежи отъ различенъ полъ могѫтъ да питаѭтъ единъ къмъ другъ, бива до толкова силно, щото родителската намѣса въ тоя случай бива причина на едно голѣмо нещастие, за което и сами родителитѣ съзнаватъ сетнѣ, но напразно, понеже вече не могѫтъ да поправѭтъ грѣшката. Колкото се касае до дъщерята, то майката обикновенно сполучва да ѭ прѣдума да вземе оногова, когото ѝ прѣпорѫчва, макаръ че дъщерята не го иска и излага себе се на едно патило, което така художествено е прѣдставено въ пѣсньта, съдържанието на която изложихме пò-горѣ; нъ не всѣкогашъ майката сполучва да прѣдума *сина си* да постѫпи по нейното желание, защото синътъ, въ желанието си да се ожени за любимата дѣвойка, като вижда спънка отъ страна на майка си, се рѣшава да наложи на себе си рѫка или пъкъ да се ожени за любимата дѣвойка, противъ волята на майка си, безъ да му мисли тозъ часъ за сетнинитѣ отъ непокорството на родителската воля. Ето какъ трагично свършва живота си Рачо, комуто майка му не дозволявала да се ожени за Пена, въ която той билъ залибенъ. Безъ да подозира нѣкаква спънка отъ майка си, Рачо веднъжъ попиталъ откровенно Пена:

„Пено ле, пирунюгуле!
Пено ле, теменугуле!
Чо ти ма, Пено, ни рачишъ?
Що ми махѫнѫ находишъ?
Да ли сѫмъ грозенъ, умразенъ,
Или не зная да думамъ,
Да думамъ, да сѫ шегувамъ,
Или чи сѫмъ спрачи?“

Но Пена направо му отговаря:

„Рачѫ тѫ, Рачо, и плача!
Ала ма нище мама ти.
Мама ти, провалницата,
Мама ти проседницата.“

Рачо поискалъ да убѣди Пена, че това сѫ хорски думи, които сѫ пуснѫти отъ душманитѣ на Рача и Пена съ цѣль да имъ развалѭтъ свадбата, но Пена отговорила, че това е истина, понеже на неѭ лично майка му ѝ казала:

„Азъ нищѫ теби за снаха,
Чи си сирмашка дѫщеря:
Азъ щѫ за Рача да зема,
Попска Питровска дѫщеря:
Ще зема Кера Попува,
Попува попъ Николува,
Ги има много даруве:
Ленени бюрюнтюгени,
Сѣкнѫти притакавани.
Ша даря свадба голямэ,
Ша даря сети руднини,
Чи ми й идно момчесту —
За сина и за дѫщеря“

Като чулъ тѣзъ думи, Рачо вече явно видѣлъ, че Пенка не се е съгласявала до сега да го вземе, понеже майка му не ѭ рачила за снаха; тогава той се люто разсърдилъ, отишълъ си у дома и поискалъ отъ майка си остъръ ножъ подъ прѣдлогъ да разрѣже ябълка, за да си исквасн устата; но когато майка му му подала ножа, той се ударилъ съ него въ сърдцето и хвърлилъ на майка си такъвъ укоръ:

„Земай си, мамо, коя щешъ,
Която веки харесашъ;
Ти ни щешь Пена за снаха,
Чи си й сирмашка дѫщеря.
Ти щешъ за Рача да земишъ
Попска Питровска дѫщеря.“

Майка му видѣла, че сгрѣшила, и викнала да плачи, но вече било късно. . . (Гл. у Бонч. № 3). Така постѫпватъ обаче онне синове, които, отъ една страна, не искатъ да идатъ противъ волята на родителитѣ си, а отъ друга страна, пъкъ и не искатъ да се свържатъ съ човѣкъ, къмъ когото сърдцето не имъ се прилѣпа. Но не така постѫпилъ Иванъ, комуто майка му тоже не дозволявала да се ожени за Руска мома, въ която той билъ залибенъ. Отъ първо Иванъ послушалъ майка си и билъ вече се сгодилъ за Кера попъ Николова; но сетнѣ той си взелъ мѣната обратно и, по волята на майка си, се сгодилъ за Русска, която за това „му рѫка цалунала“. (Б. № 135).

По користни мотиви се водатъ обаче, въ въпроса за женението и за мѫжението, не само родителитѣ, но и самитѣ дѣца, които, даже безъ родителскитѣ съвѣти, искатъ да се взематъ съ човѣкъ, който има нѣкое видно положение въ обществото и е богатъ. Така именно постѫпя мома Недѣля. Веднъжъ тя казала на майка си:

„Да знаишъ, мамо, да знаишъ,
Да знаишъ, ала ни знаишъ:
Снощи за уда утидухъ,
На алтѫнъ бунаръ кладенецъ,
Цудну сѫмъ цуду гледала:
Юнаци, мамо, слягухѫ
Утъ връхъ утъ Стара-Планина,
Съсъ дранкалий тѫсуви,

Съсъ пюскюллий фесуви,
Пуслахж черги шерени,
Съ калпакъ дукати диляхж,
Секи му пу дѣлъ дадухж
Буйчину даватъ два дѣла;
Азъ щж Буйчину да зема,
Чи си е, Буйчинъ чурбажий,
Чи има млогу дукати."

Майката съвѣтва дъщеря си да не зема Бойчина, понеже не му траяли нито женитѣ, нито дѣцата. Но Недѣля отговаря на майка си:

„Майно ле, стара майно ле,
Да зная, мамо да зная
Чи щж гу два дни пуводи,
Пакъ щж Буйчина да зема,
Чи си е, Буйчинъ, чорбаджий
Чи има млого дукати."

(Бонч. № 127).

Лошо впечатление ни праватъ думитѣ на Недѣля, понеже тя се рѣшила да отхвърли на страна всичко друго, рѣшила се да прѣжали даже и живота си, само да се ожени за Бойчина, за да ѭ видатъ комшиитѣ поне единъ-два дни богата чорбаджийка. За жалость е само това, че постжпката на Недѣля не е единственна у насъ, но тя е примѣръ отъ много подобни постжпки на много други лица, които на семейния животъ, въобще, на щастието, гледатъ чисто отъ грубо-материална точка зрѣние. Несъмнѣнно е споредъ това, че колкото пò-много такива случаи се повтарятъ у насъ, толкова пò-рѣдко ще се срѣщатъ щастливи бракове.

Справедливостьта обаче изисква отъ насъ да кажемъ, че материалния расчетъ не е най-главния мотивъ, споредъ който българитѣ се водатъ въ въпроса за женението или мжженнето: освѣнъ взаимната наклонность на младитѣ, голѣмо значение въ тоя случай има младостьта и способностьта за физически трудъ. Ще раскажемъ тука на бързо съдържанието на нѣкои и други пѣсни, въ подтвърждение на изложенитѣ мисли. Двама братя (К. № 55) се карали помежду си заради една мома, кой отъ тѣхъ двамата да ѭ вземе. Пò-старния казалъ на пò-младия:

„Немой, брате, да се не кàраме,
Свѣтъ сосъ насъ да се не смѣе;
Ти удари гòра бершлянова,
А я че удримъ гòра чемширòва,
Кой претечѐ на мòмины двори,
Онъ че земе текмена девойтя."

Но и двамата братя пристигнали на моминитѣ дворове въ едно и сжщо врѣме. Момата ги дарила:

„Пòстаріё свилена кошуля,
Пòмладіё дуня стогодкина."

Пакъ братята захванали да се каратъ, дордѣ най-сетнѣ момата продумала:

„Кому да̀до свилена кошуля,
Онъ да биде мой стари деверъ,
Кому да̀до дуня стогодкина,
Очемъ него за любе да ми е.“

Иванчо пъкъ иска да напусне либовницата си Иринка, по край нейната хубость и младость, по край мѫдрото ѝ ходене и низкото ѝ гледане единствено зарадъ това, че тя не била опитна въ кѫщната работа. На прощаване той ѝ каза:

„Иринке либе, Иринке!
Я давай рѫка, прощавай:
Азъ щѫ на Сливенъ да ида,
На Сливенъ на панаиря,
Сливенка мома да зема;
Че знаѭтъ тънко да предѫтъ,
И ощи сѣкнату да такѫтъ,
Тънки януви да такѫтъ,
Съ торунджияни кинари.“

Забѣлѣжително е, че собственно физическата хубость, макаръ тя и да е несъмнѣнна, се цѣни отъ българина много низко, сравнително съ способностьта на дѣвойката къмъ физически трудъ или съ способностьта да държи, както у насъ се казва, кѫщата. Нѣкой си Стоянъ билъ харесалъ отъ първо едно момиче (Бонч. № 107), което се отличавало по своята извънмѣрна хубость. Ето какъ тая хубость се описва въ пѣсеньта;

„На снага тънку високу,
На лици бялу червену:
Учи му черни черешни,
Вѣжди му вѝти гайтани,
Уста му чаша срѣбърна,
Зѫби му дребенъ маргарицъ.
Думи му сладка стафида.“

Хубостьта на момичето е била толкова голѣма, щото Стоянъ билъ намислилъ даже да го испише

„На турска бяла хартия
Съсъ Цариградску мастилу,
Съсъ Дренуполску калеми,“

и да испрати образа му на родителитѣ, за да видатъ, какво е либе залибилъ; но сетнѣ той се пометналъ и не рачилъ да се ожени за това толкова физически хубаво момиче, понеже то било хубаво, ама глупаво:

„Ни знае прѣжда да приде,
Ни знае таканъ да тѫче,
На костенъ гюргювь да шии,“

и казалъ, че ще го вземе само подъ условие, ако майка му го научи на всичкитѣ тия работи. Това уважение на българина къмъ способностьта на дѣвойката за физическа работа си има, несъмнѣнно, разумно основание: ний, въобще, не можемъ да се похвалимъ съ изобилие на материални

срѣдства, и това, което имаме, сме го добили чрезъ усиленъ трудъ, който за българина е билъ всѣкогашъ единственното, при това, и най-главното основание на неговото благосъстояние. Естественно е споредъ това, че българинътъ, при въпроса за жененето, способностьта на дѣвойката къмъ физическа работа трѣбва да туря на първо мѣсто, понеже жената ще трѣбва да му служи, като главна помощница въ катадневния му трудъ, съ който единственно се добиватъ срѣдства за прѣхрана; а физическата хубость не може да има за българина особенно важно значение вече и споредъ това, че тя е едно много нетрайно нѣщо, което скоро прѣминава. Но колкото българитѣ и да се отнасятъ съ уважение къмъ способностьта за физическа работа или въобще къмъ имотната страна на човѣка, пакъ не може да се каже, че чисто вънкашната страна, именно, физическата хубость или поне обикновенното благообразие се изоставя съвършенно на страна; дѣвойкитѣ поне въ това отношение не сѫ до тамъ равнодушни. Ето какво по тоя случай се расказва въ една пѣсень (№ 129 у Бонч.). Нѣкоя си Неда, като се научила, че домашнитѣ ѝ искатъ да я сгодѭтъ се рѣшила да попита буля си:

„Булне ле, драго, булне ле,
Като едете, пиете
За мене гудежъ гудите,
Чи пада ли ви на сърдце?
Мене ми, леле, ни пада;
Пита ти ли хората,
Хора имотни ли са
Съ кумшии животни ли са?
Хората почитни ли са,
Сѫбиратъ ли са съ комшии,
Да едѫтъ, буле, да пиѭтъ
Висилба да си висилѭтъ?“

Буля ѝ отговорила, че хората, за момчето на които Неда ще се сгоди, именно сѫ такива, каквито тя иска да сѫ,

„Ама имъ лошу харуту,
Хемъ, слѣпу, буле, хемъ нѣму
Дважъ гу е зѫмя хапалу,
Трети пѫть мечка давила.“

Тогава Неда почнала да плаче и да нарежда:

„Божне ли, вишни, Господи,
Божне ле, ни стигна ли ми,
На деветь майки шетани,
На деветь майки мащехи,
Дисета майка руждена;
Али йощи да теглѭ,
Слѣпу, хару, да водѭ,
Хемъ слѣпу, Боже, хемъ нѣму,
Дважъ гу е зѫмя хапалу,
Трети пѫть мечка давила!“

(Слѣдва).

ИСТОРИЯТА НА „ШУМИ МАРИЦА“.

Отъ д-ръ И. Д. Шишмановъ.

„Шуми Марица“ не е въ правата смисъль на думата „националенъ химнъ“, като напримѣръ „God save the Queen,“ „Heil Dir im Siegeskranz“, „Gott erhalte, или „Боже Царя храни“. Нейниятъ ритмусъ, колкото полека и да се испълнява, не носи отпечатъка на вдъхновенната възторженость, на величественното спокойствие, на грандиозния духъ, които характеризуватъ всѣкий химнъ и го отличаватъ отъ всѣки други родъ музикални съчинения. —

Както въ поезията, тъй и въ музиката химнътъ служи за изражение на най-високитѣ чувства, които вълнуватъ човѣшката душа. Измежду тия високи чувства, едно отъ първитѣ мѣста заема патриотизмътъ, който може да се изкаже или въ възторжена любовь къмъ висшия неговъ прѣдставитель или въ любовь къмъ самото отечество.

Тая любовь намѣрва своето най-високо изражение въ националнитѣ химнове—произведения на отдѣлни поети и композисти, които най-добрѣ сѫ успѣли да дадѫтъ форма на тия чувства, да ги избистратъ, да ги сгъстѫтъ, да ги кристализиратъ.

Нѣма културенъ народъ безъ националенъ химнъ или поне националенъ маршъ или пѣсень. Много пѫти химноветѣ прѣдшествуватъ на организацията на националноститѣ, които въ тѣхъ изливатъ всичкитѣ свои надежди, своитѣ най-високи идеали. Значението на химноветѣ се усѣща даже въ борбата на социалнитѣ класове: *Марсейлезата на работницитѣ* или la Carmagnole, не отстѫпватъ нито по въодушевление, нито по мощь на изразенитѣ въ тѣхъ чувства и идеали на никой политически химнъ.

Въ народния химнъ поезията и музиката, текстътъ и мелодията се съчетаватъ въ единъ мигъ на най-голѣмо въодушевление, на страстна любовь. Именно отъ пароксизма на двата елемента химнътъ черпи своята най-голѣма сила, своята вълшебна мощь надъ душитѣ.

Думитѣ и гласътъ — въ *идеалниятъ* химнъ сѫ еднакво значителни. Тѣ трѣба тѣсно да се прѣгрѫщатъ и пронизватъ. Думитѣ трѣба да пѣѭтъ, гласътъ да говори. Когато тия условия сѫ испълнени, когато поетътъ и композистътъ сѫ конгениялни творци, химнътъ е съвършенъ, но това е рѣдко. Малко национални химнове достигатъ тая стъпень на съвършенството. Въ повечето случаи между гласътъ и думитѣ нѣма пълно съгласие. Много пѫти текстътъ е само случайна причина, causa occasionalis на мелодията. Популярностьта на народния химнъ се дължи въ такъвъ случай единственно или прѣимущественно на композиста. Дѣто химнътъ и безъ всѣкакво вѫтрѣшно достойнство е сполучилъ да

ежегодишно цѣлъ истокъ — и свирѣлъ тамъ всѣкий день въ една гостилница, която била посѣщавана главно отъ поселенитѣ тамъ нѣмци и отъ други чужденци. Една отъ дамитѣ пѣяла пѣсеньта: „Wenn die Soldaten durch die Stadt marschieren“ (Когато войницитѣ минаватъ прѣзъ града). Понеже мотивътъ (на тая пѣсень) билъ познатъ на Нѣмцитѣ — то всѣкий день искали да го повтарятъ и по тоя начинъ мотивътъ станалъ популяренъ въ Едрене. Въ това врѣме избухнала руско-турската война и се съставили български дружини отъ доброволци, които приели руския солдатски обичай, когато маршируватъ, да пѣжтъ пѣсни и понеже нѣмали други подобни пѣсни, освѣнъ рускитѣ, които били научили отъ рускитѣ солдати, то единъ учитель, който се намѣрвалъ мѣжду доброволцитѣ, рѣшилъ да напише такава една солдатска пѣсень и така написалъ текста на Шуми Марица. Само мотивътъ липсвалъ още. Тогава той си спомнилъ едренския мотивъ и понеже мелодията и текстътъ си прилѣгали, той научилъ солдатитѣ да я пѣжтъ и тъй се образувала Шуми-Марица. Въ това врѣме имало съ доброволцитѣ и една руска дружина съ музика, капелмайсторътъ на която, Маречекъ на име, съставилъ отъ мотива на Шуми-Марица и отъ нѣколко народни мотива цѣлия маршъ. — Ето цѣлата истина, както самъ азъ се потрудихъ да іж изслѣдвамъ. Още искамъ да поправіж и слѣдующето, което невѣрно е съобщено въ Липиския Дневенъ Листъ: Оня който училъ Турцитѣ сигналитѣ билъ Маджаринъ на име Шафрани и билъ въ това врѣме капелмайсторъ въ Едрене и отъ него азъ узнахъ отъ дѣ се е распространилъ мотивътъ на „Шуми-Марица.“

„Азъ дойдохъ въ 1878 год. въ България; бѣхъ тогава въ Франция, въ Ницца, и бидохъ прѣпоржчанъ отъ едно княжеско лице. Азъ намѣрихъ въ България музикалнитѣ отношения още въ люлката имъ и положихъ всичкия си трудъ, да въздигна българската музика и дѣйствително сполучихъ.“ —

Г-нъ Шебекъ расказва по́-нататъкъ, че станалъ любимецъ на княза Александра, че го придружавалъ съ музиката си въ всичкитѣ му пжтешествия, че получилъ за заслугитѣ си орденъ св. Александръ и медалъ за искуство, че при Сливница всичкитѣ военни музики по заповѣдь на князь Александра свирили неговия „Сливница-маршъ“ — и че напусналъ България защото му отнели суммитѣ, които му се давали въ видъ на субвенция за музиката. — По́-нататъкъ г. Шебекъ се впуща въ нѣкои подробности, относително издаването на марша, които не ни интересуватъ. Повече внимание заслужва една случайна бѣлѣжка въ писмото, отъ която виждаме, че прѣди Циммермана — Гутхайлъ билъ издалъ „Шуми-Марица,“ прѣработена отъ Славянскій.

Интересенъ е и слѣдующийтъ пассажъ: „Като дойдохъ въ България, намѣрихъ Шуми-Марица, толкова лошо нагласена (in so elender Harmonisierung), че трѣбаше цѣлия маршъ да го хармонизирамъ и инструментирамъ; сега тамъ го свирятъ навредъ, както азъ го прѣработихъ.

Толкова г. Gabriel Sebek, тогава живущъ въ Прага, Palacky Strasse 565, Weinberge.

Отъ това важно за историята на нашия маршъ писмо изваждаме слѣдующитѣ четири точки:

1) Мотивътъ на Шуми-Марица не е оригиналенъ. Мелодията е заета отъ една нѣмска пѣсень, която г. Шебекъ изрично привежда, и която случайно станала популярна въ Едрене и отъ тамъ, вѣроятно, въ други нѣкои пó-голѣми български градища.

2) Въздигането ѝ въ националенъ маршъ се дължи на автора на текста и на доброволческитѣ дружини. Ако да не бѣше приспособилъ Никола Живковъ къмъ нея познатия текстъ и да не бѣше станала популярна между опълчението, тя нѣмаше, навѣрно, да достигне честьта, отъ която се ползува днесь.

3) Цѣлиятъ маршъ, както се свири отъ военнитѣ музики, е съставенъ отъ пѣсеньта Шуми-Марица и отъ нѣколко народни мотива отъ капелмайстора Маречекъ.

4) Първата правилна хармонизация и инструментация на марша се дължи на капелмайстора Шебека. —

Първата точка не подлѣжи на никакво съмнѣние. Мотивътъ на Шуми Марица е безспорно чуждъ. Тя нѣма нищо общо съ характера на нашитѣ народни пѣсни. Не е нужно да е вникналъ човѣкъ дълбоко въ духа на нашата национална музика, за да се увѣри че Шуми Марица е чужда импортация, като много други пѣсни, станали у насъ модни и популярни, на които европейското происхождение въ много случаи едвамъ вече може да се узнае. — (Сравни напр. въ III дѣйствие на Traviata отъ G. Verdi, арията на Violetta: „Addio del passato bei sogni ridenti, le rose del volto già sono palenti“ и мелодията на II. Ивановата пѣсень „Вдовица: Нощь е ужасна, зима студена“ и пр. както се пѣе обикновенно въ затънтенитѣ провинциални градовце у насъ, дѣто рѣдко нѣкой е ималъ честьта да чуе чудесния италиянски оригиналъ и дѣто сички мелодии минуватъ задължително прѣзъ устата на циганскитѣ пѣснопойци, които ги расчекватъ съ своитѣ своеобразни, ориенталски fioriturі до обезобразяване.

Отъ изслѣдванията на г. Шебека и показанията на неговия приятель Шафрани, нѣкогашенъ капелмайсторъ въ Едрене, излиза, че мотивътъ на Шуми-Марица е нѣмски.

Наистина пѣсеньта, която г. Шебекъ дава за първообразъ на нашия народенъ химнъ прилича на „Шуми-Марица.“ — Началото: „Wenn die Soldaten durch die Stadt marschieren,“ напълно се покрива съ първата музикална фраза на Шуми-Марица. Пó-нататъкъ мелодиитѣ малко се разиждатъ, но ритмътъ си остава сѫщия.

Ний помнимъ само първия куплетъ, но читателитѣ могѫтъ да сѫдѭтъ отъ него за баналностьта на цѣлата пѣсень:

Wenn die Soldaten durch die Stadt marschieren
Öffnen die Mädchen Fenster und Thüren!
Warum? Darum? (повтаря се).
Alles wegen dem Tschindadaratta, Tschindadaratta,
Tschindadaratta (повтаря се).

(Когато солдатитѣ маршируватъ прѣзъ града,
Момитѣ отварятъ врати и прозорци.
Защо ли? Ей защо;
Сѐ заради чиндадарата и пр.)

Къмъ точка 3 и 4 нѣма какво да забѣлѣжимъ.

Къмъ втората теза сме въ състояние да направимъ нѣколко поправки и допълнения, благодарение на любезностьта на самия авторъ на текста, г. Н. Живковъ. Отъ желание да си обяснимъ, какъ е било възможно, нѣмската кафешантанска мелодия, да стане български народенъ химнъ, ний се отправихме писменно къмъ господина Живкова и го помолихме да ни расправи всичко, каквото помни за генезиса на най-популярната въ България пѣсень. Ний прѣдполагахме, че г. Живковъ е билъ прѣди войната учитель въ Едрене, именно въ това врѣма, когато нѣмската дамска капела е сполучила да популяризира пѣсеньта „Wenn die Soldaten durch die Stadt marschieren“ и че г. Живковъ отъ тамъ ѭ е занесълъ въ кишиневския лагеръ, дѣто ѭ е приспособилъ къмъ извѣстния текстъ. Отъ писмото на г. Живкова, нѣколко пасажа отъ което ще съобщимъ пó-долу, се вижда обаче, че мелодията на Шуми-Марица *не е заета направо отъ нѣмската*, а отъ една българска пѣсень „съ глупаво съдържание“, която по онова врѣме се пѣяла изъ България. Намъ тази пѣсень не е извѣстна. Г. Живковъ казва, че била *близу до напѣва на Шуми-Марица.* Можи да се прѣдположи, че тя е била горѣ-долу вѣрно копие на кафешантанската арийка. която още тогава трѣба да е добила голѣма популярность извънъ границитѣ на Едрене. Пѣсеньта „Слънце зорница“ може да се смѣта прочее за прѣходна форма между „Wenn die Soldaten“ и „Шуми-Марица.“ Това посрѣдственно заимствуване обяснява и отстѫпванията на нашия народенъ химнъ отъ нѣмския оригиналъ.

Ето какво самъ г. Живковъ ни пише:

„Сега, за работата по „Шуми Марица“ ето какво има да ти кажа: Прѣди, въ турско врѣме съмъ билъ главенъ учитель, но не въ Едрене, а въ Велесъ, *ала* не съмъ чувалъ на нѣмски подобна пѣсень, *а близу до напѣва ѝ* имаше на български, която е съ глупаво съдържание, ала въ напѣвътъ ѝ бѣхъ се влюбилъ, ето какъ бѣше:

„Слънце зорница тукъ се разбира
Въ младия възрасть, който извира,
Умната сила, крѣхката младость.
На человѣка драга до старость.“

„Толкозъ помнѭ отъ съдържанието ú, та като се върнахме изъ сръбско-турския бой на 1876 год., отъ командата на генерала Черняева, азъ си въспѣвахъ тамошнитѣ подвиги на доброволцитѣ и другари въ стиховци, и при другитѣ, които не съмъ ни писалъ, намислихъ въ г. Плоещъ „Шюми Марица,“ която белки не щѣше да види толкози свѣтъ, ако не бѣхме играли моята пиеса въ рѫкописъ „Илю Войвода,“ дѣто е употрѣбена и Шюми Марица, която и по съдържание като се хареса на другаритѣ, запѣхѫ ѭ за винаги, и азъ като видѣхъ, че се харесва на свѣта.

проводихъ и ѭ печатахъ въ българския вѣстникъ „*Новинарь*“ издаваемъ въ Букурещъ. Тамъ е напечатана тъкмо тъй, както въ „Гуслата“ ми, стр. 23. Казано е:

„*Вижте деспоти генерала нашъ,*
Чуйте запъйте Черняева маршъ!

Защото ний знаяхми, че руския царъ прислѣдва генерала Черняевъ, че той — Черняевъ — избѣгалъ изъ Русия и дошалъ да се бори за България.“

Тукъ се свършватъ свѣденията за Шуми Марица. Бѣлѣжкитѣ на г. Живкова сѫ важни особенно за историята на текста, но тѣ освѣтляватъ и допълнятъ и историята на мелодията. Ний узнаваме, че текстътъ на Шуми Марица билъ съчиненъ въ Ромѫния, още въ 1876 година подиръ сръбско-турската война и че още тогава пѣсеньта била добила извѣстна популярность подъ название „Черняева маршъ“ чрезъ прѣдставянието на трагедията Илю Войвода. Шебекъ се лъже слѣдователно, като прѣдполага, че Шуми Марица за първи пѫть е пѣна отъ доброволческитѣ дружини въ руско-турската война.

Вѣрно е обаче, че тя нѣмаше да се распространи тъй бърже, ако да не бѣхѫ ѭ усвоили дружинитѣ. Тѣмъ и на увлѣкателната мелодия има да се дължи, дѣто Шуми Марица станѫ най-сетнѣ националенъ химнъ.

Оня брой отъ в. „Новинарь,“ въ който за първи пѫть е печатанъ текста на Шуми Марица, не сѫществува въ тукашната библиотека. Ний притежаваме само единъ брой отъ първата му годишнина (№ 20, отъ 1877 година). Заглавието му е: „Сѣкидневний Новинарь.“ Урѣдникъ: П. С. Бобековъ. Форматътъ му е малъкъ, като сегашниятъ форматъ на в. „Свобода.“ На първата страница сѫ напечатани подъ претенциозното заглавие: „Service particulier du journal le nouvelliste“ и нѣколко депеши отъ агенция Хавасъ на френски и български.

Отъ сбирчицата „*Гусла* съ пѣсни,“ въ която оригиналниятъ текстъ е прѣпечатанъ за първи пѫть, притѣжаваме двѣ издания, първото печатано въ Свищовъ, въ печатницата на Асѣня Паничкова 1878 година, другото въ Търново, въ печатницата на Петра Стоянова въ сѫщата година. Авторътъ ѝ ѭ посвѣщава „като първа книга, която се печата въ свободна България въ вѣчна спомѣнь майору Н. А. Киряеву, първий гениалний прѣдводитель на българскитѣ юнаци въ Сърбия, и който първи проля благородната си кръвь въ священната война, когото съмъ придружавалъ въ боиоветѣ до смъртний часъ, и видѣхъ „какъ умрѣ тогасъ, като съживи насъ·“

Въ първото издание на „Гусла“ Шуми Марица е напечатана на стр. 15—17, въ второто на стр. 23—25, подъ заглавие: „Черняева маршъ.“

Текстътъ на нашия народенъ маршъ е прѣтърпѣлъ, както е извѣстно, нѣколко измѣнения. Не ще бѫде за това излишно въ тая малка студийка, която се занимава специално съ историята на Шуми Марица, да го приведемъ въ първообразния му видъ. Ний задържахме и оригиналното правописание на автора:

Черняева маршъ.

1.

Шюми Марица
Укарвавена,
Плачи вдовица
Люту ранена —
Маршъ! маршъ
Съ Генераля нашъ
Разь, два три
Маршъ! войници

2.

Напрѣдъ да ходимъ,
Войници мили,
Тимокъ да бродимъ
Съсъ спчки сили —
Маршъ! маршъ! и пр.

3.

Юнака донскый
Намъ іе водитель,
Съ пряпорецъ львскый
Вождъ побѣдитель —
Маршъ и пр.

4.

Вижте, деспоти,
Генераля нашъ
Чуйте запѣйте
Черняева маршъ —
Маршъ и пр.

5.

Войници храбри
Слѣдъ него лѣтятъ,
Порятъ вaздухътъ
И громко викатъ
Маршъ и пр.

6.

Съ кървавъ остаръ, мѣчъ
Генераля напрѣдъ
Възглавя на сѣчь!
Гръмъ огжнь на вредъ. . , .
Маршъ и пр,

7.

Труба низъ гора
За звони напрѣдъ!
Хей ура, ура!
Ура напрѣдъ!
Маршъ и пр.

———

Споредъ признанието на г. Живкова Шуми Марица нѣмаше да добие такава популярность, ако да не бѣше влѣзла въ неговата драма Ильо Войвода, играна въ Ромѫния на разни мѣста въ рѫкописъ още въ 1876 година.

Тая драма биде печатана едва въ 1888 год. въ София въ скоропечатницата на Янко Ковачева, въ собственно издание на автора.

Шуми Марица тукъ се пѣе отъ цѣлата Ильова дружина на края на третьото дѣйствие, при излѣзването ѝ отъ сръбската крѣпость Кладово и заминаването ѝ за България. (Стр. 63—65).

Всички войници: Ура! Ура! да живѣе войводата, ура!!

Илю войвода. Мирно! На *леее*-во! (войницитѣ са обращатъ на лево, знаменосеца въ срѣдата имъ).

Илю войвода. Пѣснопойци! на походъ Шуми Марица. На прааа-во маршъ!

(Войницитѣ тръгватъ и запѣватъ):

Шуми Марица и пр.

(Слѣдъ, като прѣминаватъ войницитѣ нѣколко пѫти прѣзъ сцената пѣейки на свършване на пѣсеньта завесата пада).

Прѣзъ мракътъ азъ погледнахъ на далече:
И видѣхъ едно слънце тамъ да грѣй.
И чухъ гласъ таенъ, кат' ми рече:
„Туй слънце цѣлий свѣтъ ще да огрѣй...

Лучитѣ му ще прѫскатъ тьмнината
И мракъ тогасъ не ще да има вечъ.
Да поздравимъ виделината,
Макаръ че йоще е далечъ!

И низко се наведохъ азъ тогази —
И туй свѣтливо слънце поздравихъ:
Въспѣхъ го въ пѣсень чудна ази —
И низко му се поклонихъ.

А тьмното на около ми стана
По-тьмно. И свѣтлика въ мигъ закри...
Но въ менъ надежда пакъ остана —
Че пакъ ще свѣтнатъ тѣзъ зари...

Напраздно мракътъ иска да владѣе,
Напразно той обвилъ е цѣлий свѣтъ...
„Другари! Слънце ще изгрѣе —
И то ще прѫстне мрака клетъ!...

П. Даскаловъ.

ЕДИНЪ ДЕНЬ НА ВИТОША.

Пѫтни бѣлѣжки.

O altitudo!
Horatius.

Доста далеко прѣди изгрѣвъ слънце, колата ни се тъкаляхѫ по Княжевското шоссе. Ние, (азъ имахъ единъ другарь — учитель въ София), бѣхме побързали да стигнемъ рано въ Владая, отъ дѣто, като си веземъ водачъ, да поемемъ възъ урвитѣ на Витоша, отъ тука по́-леснодостѫпна, прѣди да се засили маранята. Сутреньта бѣше ясна, тиха, прохладна. Витоша се издигаше мълчалива, строга и величественна прѣдъ насъ; нейнитѣ гористи хълбоци и поли, още по́-зелени въ тоя часъ на утреньта, приятно се спущахѫ и незабѣлѣжно сливахѫ съ широкото, голо и пущинашко софийско поле. а скалиститѣ зѫбери на чука́ритѣ ѝ рѣзко се впивахѫ въ чистиятъ лазуръ на небето, още незаруменени отъ първий отблескъ на зората. Сърдцето ми тупаше отъ дѣтинска радость като си мисляхъ че слѣдъ нѣколко часа щяхъ да бѫдѫ гость на тие високи връхове, тъй отъ тука горделиви, царствени и непристѫпни. Когато погледътъ ми падна пакъ долу, азъ видѣхъ, че сме дошле успоредъ съ лагера, който се бѣше вече пробудилъ. Пробуждането на полето, на града или на селото, първитѣ трептения на живота, който се обажда въ тѣхъ, винаги иматъ особенна прѣлесть; убѣдихъ се, обаче, че пробуждането на единъ лагеръ — български — нѣма нищо привлѣкателно за пѫтника. Отъ двѣтѣ страни на пѫтя ни, на дльжъ въ рововетѣ, и на равнището, бѣхѫ накацали, като витошки орли, стотина храбри войници, които се занимавахѫ да облагоухаятъ отъ рано пѫтя къмъ Софийския Версайль. . . Минахме и него, безъ да се спремъ, и влѣзохме въ Владайския проходъ. Тукъ бѣхме принудени да се закопчѣемъ добрѣ, за да се запазимъ отъ студената струя на единъ вѣтрецъ, който ни посрѣщна въ тѣснината. Между това, гледката въ нея ставаше се́ по́-дива и по́-живописна. Владайската рѣка, бистра и срѣбропѣняста, шумеше гръмливо прѣзъ многобройни прагове на дльжъ по пѫтя ни, между високитѣ урви на Витоша и Люлинъ-Планина, цѣли облѣчени съ зеленъ шумакъ. Тукъ тамѣ между рѣката и шоссето се мѣркахѫ, на случайнитѣ малки поленки, зелени нивици отъ висока ръжь; на мѣста дѣсната намъ урва се пооголваше и озѫбваше своитѣ грозно ископани ребра отъ пороитѣ или отъ камънярнтѣ и пѣсъко-копачитѣ; на нѣкждѣ, високо надъ пѫтя, висяхѫ изроненитѣ насипи на желѣзната линия къмъ Кюстендилъ, захваната и парясана отъ турцитѣ на 1874 г. Погледътъ прѣдпочиташе да отива да играе по зеленитѣ и весели урви на Витоша, отъ лѣво, които продължавахѫ, покрити се́-

съ раскошна гора, да се нижатъ вълнообразно край рѣката. Азъ съ радость чухъ изъ тѣхния шумакъ нѣколко рулади на славеи, които вече сѫ замлъкнали въ софийското поле. Слънцето, което вече огрѣ, постопли гърбоветѣ ни и даде ново освѣтление на живописнитѣ зигзачи на клисурата. Най-послѣ, пѫтьтъ ни изведе на една по-широчка долина, въ глъбината отъ лѣво на която, прѣзъ сѣнчастъ дръволякъ, се мѣрнахѫ червени покриви. Това бѣше Владая, залѣпена въ политѣ на високитѣ западни урви на Витоша. Колата оставихѫ шоссето и се отбихѫ въ единъ отъ вѫтрѣшнитѣ ханища на селото. Ние попитахме ханджията не може ли ни намѣри нѣкой селянинъ, съ конь, и вѣщъ въ Витоша, който да ни разведе изъ нея и покаже природнитѣ забѣлѣжителности, а на коня си да натовари вещитѣ ни (палтата и провизията ни). Ханджията ни посочи на срѣща писалището на кмета, който би могълъ да ни съдѣйствова. Кметътъ, младъ шопъ, съ доста интелигентно лице, въ народнитѣ си дрѣхи, работеше на единъ писменъ столъ, закритъ съ алено сукно. Като чу просбата ни, той проводи писарчето си да повика „Ранкó“ или „Будина“ — Владайци, които, обикновенно ставатъ водачи изъ Витоша на рѣдкитѣ халосници — туристи, като насъ. Додѣто очаквахме връщането на писарчето, и понеже не щѣхме да загълчаваме кмета, който се бѣ навелъ важно надъ стола си и работеше и прѣобрѫщаше нѣкакви тефтери, заразглеждахме канцелярията на висшия владайски магистратъ: нѣколко приказа, налѣпени по стѣнитѣ, отъ софийский окрѫженъ управитель, и други официални хартии, пратени за знание и рѫководство на властитѣ; портретътъ на княза, и въ дъното — картата на Софийското окрѫжие, на което петьтѣ околии сѫ вапцани съ петь разни шарове. Понеже тая карта е отъ най-голѣмъ масщабъ, азъ полюбопитствувахъ да се запознаѭ съ пѫтекитѣ и топографическата физиономия на Витоша. Но твърдѣ се излъгахъ: никаква Витоша не сѫществуваше въ тая карта! Вмѣсто нея — поле; стояхѫ само нѣколко многовлакнести звѣздици: тѣ означавахѫ върховетѣ на една несѫществующа планина. Оставяше се на твоята досѣтливость да разберешъ, „че полето“ между тие врьхове е високо надъ морето около 2000 метра. Въ поле бѣше на картата прѣвьрната и Стара-Планина, на сѣверния край на окрѫжието. Азъ, обаче, си обяснихъ присѫтствието на тая невѣжественна и топорна работа, когато прочетохъ отдолу ѝ, че тя е печатана въ София, въ българската народна печатница и е чьртана отъ българинъ. И твърдѣ просто нѣщо, наистинна: какво ни насъ интересува Витоша, какво ни трѣбва да се церемонимъ съ нея, да я изучаваме и знаемъ, когато отъ нея друга облага нѣмаме освѣнъ едни мразове, вѣтрища и урагани, които тя и зимѣ и лѣтѣ пуска на насъ, и внася ипохондрия въ душитѣ ни! И така нейното сѫществование е бѣдоносно за столицата ни и за окрѫжието ѝ — можемъ поне да я изличимъ изъ картата имъ. . .

Писарчето се завьрна и слѣдъ него дойде и *водачътъ:* излѣзе че тоя водачъ не бѣ нито *Ранкó,* нито *Будинъ,* — тѣ отишле на работа по кѫра — а се наричаше *Дойчинъ,* и нѣмаше конь. Ние оста-

нахме доста разочаровани, — едно отъ това послѣдне обстоятелство, друго — отъ ограниченитѣ познания на бай Дойчина по географията на Витоша: той не бѣше чувалъ нито за *Камъненъ-Дѣлъ,* или за *Кикешь,* нито за *Рѣзновецъ,* нито знаеше пѫтеката къмъ Драгалевци, дѣто искахме да се спустнемъ на връщане; а познаваше само оная область на планината, която спада въ землището на Владая. Нѣмаше обаче, що да сторимъ, пазарихме го за цѣлъ день, натовари се съ лекия багажъ, който назпачавахме за добитъка, и ни поведе на горѣ по Витоша.

Ние още отъ първъ пѫть уловихме една стръмна и изровена въ политѣ си урва, обрасла не гѫсто съ низъкъ храстълакъ. Слънцето, излѣзло високо надъ върха ѝ, я право срѣщу насъ, заливаше ни съ една лава отъ нажежени лучи, които ни заслѣпявахѫ и топяхѫ. Очевидно, късно тръгвахме. Слѣдъ десеть минути, азъ облѣнъ въ потъ и запъхтянъ, бѣхъ принуденъ да се спрѫ на минута и почина. Станциитѣ на спирката зачестихѫ колкото повече отивахме нататъкъ. Скоро навлѣзохме въ гѫста лѣскова гора, която ни даваше сѣнчица и прохлада; пѫтеката ни вече не я оставяше и кривулеше нагорѣ сѐ между трептущия зеленъ шумакъ, изъ ровътъ, направенъ отъ дъждовнитѣ порои. Тая нова обстановка на пѫтуването правеше ме да забравямъ умората чрѣзъ очарованието, което упражнява всяка гора на единъ пѫтешественникъ. Отъ двѣтѣ ни страни привѣтливо надничахѫ доста високи шумаци отъ ясика, отъ лѣска, отъ габъръ, отъ благуня, прошарени отъ диви шипки съ нѣжно-румени цвѣтове. Между дънеритѣ на дръвчетата, изъ красивия папрѫтъ и по слоговетѣ край пѫтя стърчахѫ весело главичкитѣ на горскитѣ цвѣтя; тѣ бѣхѫ особенно обилни на малкитѣ рудини, които се отваряхѫ тукъ-тамъ на пѫтя ни; тая щедра растителность вмѣсто да намалява спорѣдъ, възвишаването ни, още повече богата ставаше; милиони нѣжно-сини *модрики,* златни игличета, огненно-чървени перуники, невѣни и други цвѣтя, за имената на които уморявахъ бай Дойчина, засипвахѫ раскошно планинскитѣ полянки и ливадки, и сѐ отъ хубави пó-хубави, отъ нѣжни пó-нѣжни, отъ свѣтли пó-свѣтли. Тѣ скоро прѣставахѫ да ти се молатъ да ги погледнешъ — тѣ ти заповѣдвахѫ да ги откъснешъ. И ти неволно се привождашъ и откъснешъ ту тукъ, ту тамъ, и слѣдъ нѣколко минути гледашъ въ рѫката ти се озовала прѣлестна китка достойна да я поднесешъ на една царица; но тя вече линѣе и вѣхне, отскубната отъ родната почва. . .

Отбихме се при *Студено кладенче* да пийнемъ водица. То е бѣдно изворче, задънено въ гѫстака. Но трудно можахме да пиемъ или почерпимъ отъ него, защото е въ трапчина. Бай Дойчинъ ни дойде на помощь съ една съобразителность, която не прѣдполагахме у него. Той зави чашка отъ голѣмото листо на едно ниско растение и по тоя начинъ азъ се освѣжихъ съ нѣколко животворни глътки балканска водица; подирь мене другарьтъ ми поиска да си послужи съ импровизираната чашка, но когато я доближи до устата си, тя отзина отъ долния край и всичката вода се излѣ въ ухото му. — Тя сбърка адреса си. . . За моя другарь трѣбва да кажѫ това, че той като пó-младъ отъ мене и съ доста скромно тѣлце

(само една муха би го зела за Крали-Марко), прояви голѣма чевръстина при възлазянето до тука. Азъ му се и любувахъ и завиждахъ, като го гледахъ какъ тичаше на горѣ съ лекостьта на кошута и често се изгубваше напрѣдъ въ завоитѣ на пжтеката ни. Благатки младини! Наумихъ си думитѣ на Мицкевича, който кара младостьта да граби лаври отъ небето. Мене ми се чини, че той разбира не само духовнитѣ устреми на младостьта, а самата физическа младость. Другарьтъ ми, за сега, обаче, нѣмаше намѣрение да стига небето, а се спираше на ржтоветѣ, дѣто ни очакваше милостиво. Той помиряса и се сбарабари съ насъ само когато бай Дойчинъ распозна въ пѣсъка на пжтеката слѣди отъ мечешки кракъ....

Доста още врѣме минувахме прѣзъ гора, па излѣзохме на една каменлива поляна, наричана *Гробица*, съ която се захващаше областьта на планинскитѣ голини и паши. — Ние сме вече на планината, макаръ, че още твърдѣ далеко отъ врьха ѝ. Отъ тука ни се прѣдстави богата панорама. — Цѣлата западна половина отъ софийското поле, съ староплапинскитѣ вериги, обвити въ тънъкъ лазуренъ прахъ, и сливпишкитѣ могили и ридища, черпитѣ връхове на пиротското поле въ Сърбия и вълненията на планинитѣ кждѣ Трънско съ горделивата Руй-Планина; а по-насамъ — голата Люлинъ-планина, която губеше вече това качество — тя приличаше на обикновенна могила, унизено пълзяща въ политѣ на Витоша; на югъ отъ нея — вълшебното растилане на цвѣтущи хълмове, падини и долини, изъ които извиваше младата Струма, за да иде да мине край старославнитѣ развалини на Перникъ, съ който ме свръзватъ таквиа скжпи въспоминания. . . . Отсамъ, прѣзъ длбокий долъ, изъ който се спуща съ гръмъ Владайската рѣка, се издига остъръ каменистъ ридъ — *Черний Връхъ*; — не знаменитиятъ, височайшиятъ *Черенъ Връхъ* на Витоша, — а другъ по-нисъкъ — неговъ омонимъ. На истокъ пъкъ, високо въ небесата се забива, като мечь, острия връхъ на една гранитна пирамида, на която основанията се захващатъ отъ глжбинитѣ па дола. Ние остаяме прѣхластнати и въ нѣмо въсхищение прѣдъ дивата величавость на тоя планински колосъ; той единъ господаруваше отъ лазурната си височина, надъ всичкитѣ околни чуки, ридове и пространства, и като че се вслушва мечтателно въ шумътъ на рѣката, която извира не — а ручи на голѣми талази отъ каменнитѣ му недра. Никога не съмъ виждалъ такъвъ грандиозно високъ връхъ, съ такава царственна смѣлость, стърчащъ въ облацитѣ; той много наумява величественния остъръ ридъ на Суха-Планина, който стърчи на истокъ отъ Нишъ. За жалость, тозъ е обърнатъ къмъ вжтрѣшната страна на планината и е невидимъ отъ полето. За довръшване на обаянието, нѣколко орла се виехж горделиво надъ него; навѣрно, тѣ сж и едничкитѣ му обитатели. Изъ пръвъ пжть азъ го зехъ за главниятъ Черенъ Връхъ, който се издига 2285 метра високо, и веднага ми хрумна да възлѣземъ на него.

— Какъ викатъ тоя връхъ? попитахъ бай Дойчина.

— Тоя ридъ ли, господине? *Боерица.*

— Боерица?

Очевидно, това не бѣше Черни-Връхъ; споредъ картата на австрийскiя главенъ щабъ, която имахъ съ себе си, главниятъ Витошки великанъ трѣбваше да отстои пó-нататъкъ, на юго-истокъ. Полюбопитсвовахъ да узнаѭ защо тоя връхъ носи името Боерица. Забѣлѣжително, че повечето планински върхове у насъ иматъ женски имена.

— Така му казватъ отъ врѣме людéто.

Бай Дойчинъ неразбра харно въпроса ми, затова му го повторихъ, сирѣчь, попитахъ го не знае ли по каква причина е дадено това име на рида.

— По каква ли причина? За да се распознава отъ другитѣ ридища, — не сѫ единъ, не сѫ два въ Витоша. . . Ако нѣма име едно мѣсто, какъ ще го намѣратъ людéтѣ?

Слѣдъ такова прѣмѫдро пояснение отъ бай Дойчина, азъ турихъ точка на моитѣ любознателни запитвания за генеалогията на имената въ тая крайнина.

Не пó-щастливъ излѣзе и другарьтъ ми, комуто скимна да попита защо наричатъ *Гробища* полянката, на която стоимъ.

— Трѣбва нѣкои хайдути да сѫ били закопани тука, други людé какви ще дойдатъ да умиратъ тука! отговори бай Дойчинъ, като показваше съ очи балванитѣ (каменни блокове), разсѣни по поляната.

Азъ пакъ въздѫхнахъ за Будина и за Ранкóте. Явно бѣ, че азъ щѫ минѫ Витоша, по политѣ и ребрата на която сѫ написани цѣли страници изъ нашата стара история, безъ да изнесѫ отъ нея ни едно име, ни едно поетическо прѣдание, ни единъ споменъ отъ миналий неинъ животъ.

Но бай Дойчинъ внезапно ни изненада съ такъвъ въпросъ:

— Искате ли да ви заведемъ на *Златнитѣ-Мостѣве?*

— Златнитѣ Мостове? Това име ни плѣни.

— Тамо долѣ въ дола, въ рѣката, допълни бай Дойчинъ.

Бѣше още 10 часътъ, имахме врѣме да посѣтимъ Златнитѣ Мостове и послѣ пакъ да възлѣзимъ на върха. Ние тръгнахме по Дойчина на долу по склона, обрасълъ съ гѫста гора, слѣдъ като бѣхме до сега вървѣли сé на горѣ. Слѣдъ двайсетина минути озовахме се въ дола. — Тамъ бухтеше буйна и бистра, като сълза рѣка, засѣнена съ кичести шубрѫжки по двата си брѣга. Пó на горѣ отъ насъ, по възвишението, което образува полата на Боерица, спуща се на самъ съ глухъ подземенъ тътенъ сѫщий потокъ. — Той минува тамъ дѣйствително подъ *мостове*. Мостоветѣ сѫ цѣли отъ камъкъ и ни единъ инженеръ и архитектъ на свѣта такива не е сънувалъ. Тѣхнитѣ майстори сѫ Витошкитѣ урагани и порои: тѣ сѫ насваляли отъ околнитѣ връхове милиони канари, които сѫ помазали рѣката и сѫ се наслали така правилно, гладко, симетрично, щото мислишъ, че човѣшка рѫка ги е намѣщала. По тие камъне може свободно да се иде на горѣ. Водата никѫдѣ не излазя между тѣхъ, а си е отворила пѫть и раздълбочила матката подъ тѣхъ, и бучи страшно гръмовито подъ

тая гранитна броня. Дивашка и величава игра на природата. Естествено, азъ не счетохъ за нужно да се обръщамъ къмъ учеността на водача, за да узнаѭ защо тие *мостове* носатъ такъвъ привлѣкателенъ епитетъ. Мислѭ, обаче, че той нѣма историческо, нито сантиментално значение; вѣроятно е, че името *Златни* Мостове е получило това мѣсто на рѣката въ епохата, когато ще се е събиралъ тукъ златенъ пѣсъкъ Това прѣдположение е допускаемо. Зрънца отъ самородно злато, споредъ геолога г. Златарски, и днесь се събиратъ въ друга една Витошка рѣка — Палакария, която се втича въ Искъръ, отъ къмъ Самоковъ.

Половина часъ нѣщо почивáхме на моравата, край струястата рѣка, въ съдружеството на двама още говедаря, отъ които никакви любопитни подробности за тие мѣста неможехме да добиемъ. Узнахме само, че лѣвия склонъ на тоя долъ е владѣние на Панагюрската община, и носи названието „Панагюрско“. Какъ това — не можахъ да узнаѭ. Тоя склонъ е покритъ цѣлъ съ габрова и дѫбова гора, но ниска; тукъ тамъ изъ нея стърчѫтъ сухитѣ гигантски стволове на нѣкаква силна гора, станала прѣди много години жертва на пожаръ. Напихме се отъ студената вода, наплискахме се веднъжъ и дважъ, па хванахме нàпрѣки урвата, която ще ни искара отъ дѣсна страна на Боерица. — Въскачването по тая стръмнина, най-напрѣдъ мочурлива, а послѣ камъниста, бѣше съсипително. Ние съжелявахме сега, дѣто се смъкнахме отъ *Гробищата*, а не продължихме пѫтя си по гърба на билото, което непрѣкъснато отива до самата Боерица, истина, пакъ на нагорнище, но не така върло стръмно. Тукъ-тамъ стръмнината се оживѣваше отъ чърди говеда, които обръщахѫ безпокойни и очудени погледи на насъ. Трѣбва да кажѫ, че тука тревитѣ навредъ сѫ невъобразимо буйни, сочни и постилатъ съ меко кадифявъ дюшекъ голинитѣ. На всяка минута ходътъ ми ставаше пó-муденъ, азъ си натегвахъ и струваше ми се, че сичко каквото е по мене става несносно тежко — сетрето ми, което бѣхъ съблѣкълъ, револвера, даже бинокла. Особенно револверътъ ми тежеше, като желѣзенъ топузъ на кръста, но азъ не желаяхъ да прѣтоварямъ съ него водача, па и безсмисленно бѣше, защото губеше тогава всѣко значение това орѫжие. Именно, на най горния край на урвата, дѣто тя е съвсѣмъ пуста и непристѫпна, и дѣто нѣма никакви слѣди отъ човѣкъ и животно, ние минахме по край една каменна дупка, изградена отъ огромни канари, наслагани по разни посоки и образующи пещеря съ двойно отверстие. Дойчинъ каза, че това не е нищо друго, а мечешка бърлога; за щастие, косматиятъ царь въ Витоша бѣ излѣзълъ на расходка нѣкѫдѣ, а то не би ни посрѣщналъ съ хлѣбъ и соль на входа на палата си. . . Азъ мисленно си прѣдставихъ случайната срѣща съ него, и какво бихъ сторилъ съ револвера си, и на ума ми дойде прикаската за евреина, който уловенъ отъ разбойницитѣ и попитанъ защо носи пушка, отговорилъ, че я носи за *зоръ заманъ*... По случай на тая бърлога, бай Дойчинъ ни расказа истории на ловъ за мечки въ Витоша, отъ една потресающа страховитость. Той ни назова нѣкои юнаци отъ близкото

село *Кладенци*, които отивали въ самитѣ имъ дупки да търсятъ мечкитѣ и имъ обявявали отчаянъ дуелъ на животъ и на смърть. Тѣ влазятъ при звѣра просто съ единъ ятаганъ въ дѣсна ржка, цѣла — отъ пръститѣ до лакътя навита съ вжжа. Мечката се хвърля съ ужасенъ ревъ върху нападателя си, а той съ хладнокръвие ржгва ножа въ растворенитѣ ѝ челюсти, и вече не го изважда, додѣ не повали мечката въ агония. . . Тая неустрашимость далеко надминава смѣлостьта на прочутитѣ лапонски ловци на бѣли мечки. Ние продължавахме да вървимъ, или повече да стоимъ: другарьтъ ми констатира, че почивкитѣ зачестихж на всяка една и половинъ минута. Рѣшително, сбъркахме страшно. Златнитѣ мостове на бай Дойчина коварно ни подлъгахж, — ние и отъ тука харно ги виждахме. . . Но раскайването, както всяко раскайване, бѣше безполезно и глупаво. Вървенето ни трая около единъ часъ, и когато, разбити и омалѣли, съ душата въ зжбитѣ, дѣто се казва, стигнахме на върха на урвата, сир. до рамената на Боерица, ние бѣхме изгубили вече всяка пó-нататашна охота да гонимъ другитѣ върхове на Витоша! Пжтуването по платото на Витоша е мжчно и за това, че то е силно вълнообразно и процѣпено отъ долове съ мжчни прóлези.

Отъ тоя гребенъ, макаръ и по-нисъкъ, ние видѣхме почти цѣлото Софийско поле, и по него рѣзко очъртанитѣ прави линии на шосетата, които тръгватъ отъ столицата; на сѣвероистокъ само го закриляхж високитѣ скали на Рѣзноветѣ. Слънцето заливаше цѣлата картина прѣдъ насъ съ мжгловита златиста вѣдрина. . . Истина, то печеше доста и почти отвѣсно надъ главитѣ ни, но планинскиятъ хладецъ постоянно ни лъхаше и освѣжаваше благодѣтелно. Сѣднахме на една скала, която увѣнчаваше върха, и дълго врѣме се любувахме прѣхластнати на очарователното зрѣлище прѣдъ насъ. Но като наситихме колко годѣ очитѣ си, трѣбваше да удовлетворимъ и потрѣбностьта на желждъцитѣ, които ревяхж неистово сега подиръ тоя свирѣпо-изнурителенъ вървежъ. Рѣшихме на самото онова мѣсто, прѣдъ величествената панорама да обѣдваме. Бай Дойчинъ щеше да иде на ближното изворче задъ насъ да истуди обѣтѣ стъкла съ виното и краставичкитѣ. Но самата природа ни показа едно пó-удобно мѣсто за нашето балканско пиршество: не далеко прѣдъ насъ, въ единъ длъгнестъ долъ на поляната, обрасълъ съ ниски ели, лъсна нѣщо. Въ сжщий мигъ ние различихме и глухия шумъ, какъвто издава една буйна рѣка, която се удря о камънаци. Тръгнахме къмъ тамъ. Колкото се приближавахме надъ тѣсния долъ, толкосъ по-силно бученето се чуваше. Кога надникнахме къмъ самия брѣгъ, ние останахме замаяни отъ въсхищение, ние просто не вѣрвахме очитѣ си. На 1400 метра надъ софийскитѣ кжщи, на връхъ на Витоша планина, по гърбътъ, бухтеше, хвърляше се, пѣнеше се една великолѣпна рѣка; многобройни водопадчета срѣбропѣнясти и шумливи, бѣлѣяхж се по канаристото дъно на дола, оросявахж въздуха съ лъскавиятъ си прахъ и развеселявахж пущинакътъ съ праздничната си пѣсень. Каква радость, какво тържество, каква поезия.

Бистри, кристални, дълбоки вирове, образувани между изкопанитѣ канари, въ които се огледвахѫ кичести боровини съ алени, като мерджанъ чушки, свѣтло-портокалеви нѣкакви си цвѣтове и други ярки прѣдставители на Витошката флора, сега въ разцвѣта си — тука е още май . . . Какъ тие чудни подоблачни вирове те блазнатъ да се потопишъ въ благотворнитѣ имъ струи, които слънчевитѣ зари заливатъ съ ялмазенъ блѣсъкъ и умегчаватъ температурата имъ! . . . Чувството, което ме упояваше тукъ, не може да се опрѣдѣли съ думи, то може само да се испита на това сѫщо мѣсто. По посоката, която зимаше течението ѝ, азъ разбрахъ, че тая рѣка ще е сѫщата, която се спуща надъ село Бояна и образува величественниятъ и недостѫпенъ водопадъ, виденъ добрѣ и отъ София. На картата на австрийский воененъ щабъ тя не е отбѣлѣжена; тя трѣбва да извира, или пó-добрѣ — да ручи — изъ нѣкакво гранитно отверстие въ въсточната часть на Витошкия гребенъ. Ние разложихме трапезата си на една моравка до самитѣ вълни. За да не ни додѣва слънцето, импровизиряхме съ бай Дойчина шатъръ, посрѣдствомъ забучени въ земята баровинки, възъ които мѣтнахме и закрѣпихме една връхна дрѣха. Нѣма нужда да казвамъ направихме ли честь на господската трапеза. . . Подъ тая малка подслона ние и поспахме послѣ, подъ звучнитѣ ноти на рѣчната мелодия.

Бѣше два часътъ слѣдъ обѣдъ, когато оставихме рѣката и се опѫтихме на сѣверо-истокъ да се въскачимъ поне на срѣщний Витошки връхъ — на Рѣзноветѣ.*) Рѣзноветѣ се нарича високия връхъ на источната страна на Витоша, който се види отъ София. Тоя връхъ е съ двѣ бърда — едното — на лѣво, е забѣлѣжително по прѣспата снѣгъ, която почти никога не се маха отъ него; пó отсамното, което е и пó-ниско, прѣдставлява една сива, остра каменна грамада. На югъ се възвишава, скаченъ съ тѣхъ чрѣзъ една плитка сѣдловина, другъ връхъ още пó-високъ, но разлатъ, комуто Дойчинъ не можа да ми обади името.**) Той се види отъ София, въ дъното на оризонта, между Рѣзноветѣ и Кикешъ, и се завърша съ една канара. Нея, мислѫ, г. Иричекъ оприличаваше съ изсипания зѫбъ на нѣкакво великанско прѣдпотопно животно. . .

Като го гледамъ днесь отъ прозореца пакъ, за да провѣрѫ това сравнение, азъ зачуденъ забѣлѣжвамъ самитѣ Рѣзнове, че иматъ приликата на слонова глава (горнята ѝ половина). Именно, испъкналото и не остро очъртание на оттатъшното бърдо, изображава профилътъ на слоновото чело и носъ; прѣспата, залѣпена отъ страна, е безмѣрното му голѣмо око, а отсамното бърдо, пó-ниско, и спуснато широко надолу — е

*) Това название ние знаемъ посрѣдствено — отъ георграфията на Бр. Шкорпилъ; въ картата на австрийский воененъ щабъ, тоя връхъ не е забѣлѣженъ, а въ картата на руский воененъ щабъ той е забѣлѣженъ малко сгрѣшено: *Разновьта*.

**) Пó-послѣ въ София, и то когато бѣше подъ печатъ тая статия, узнахъ че това било сѫщиятъ Черни-Връхъ — най-високиятъ на Витоша. Азъ самъ бихъ се догадилъ за това, ако географията на Бр. Шкорпилъ не ме бѣ вкарала въ заблуждение: Тя увѣрява че Черни-Връхъ *не се видялъ отъ столицата*.

грамадното ухо на звѣра. На тая измама спомага лекото засѣняне сега на тоя врьхъ отъ бѣли облачета. Впрочемъ, планинскитѣ врьхове, както и облацитѣ, при эдна добра фантазия, се вдаватъ лесно на каквито щешь оподобления съ животни и пр. Нали сички увѣряватъ, че Монъ-Бланнъ, гледанъ отъ Женева, има профилътъ на Наполеона I?

Тие Витошки вишини сж непогрѣшимиятъ барометръ на София: когато се запушатъ съ облаци, непрѣмѣнно иде лошо врѣме; въ турско врѣме тѣ сж испълнявали и друга важна служба: служили сж за повѣрка *(аяръ)* на часоветѣ: когато надвечерь сичката Витоша падала въ сѣнка, а само на тѣхъ още трептѣли послѣднитѣ лучи на заходящето слънце, почтеннитѣ Софиянци сж знаяли, че часътъ е тъкмо 12 и сж поправяли часоветѣ си, а ходжитѣ сж се покачвали на викалата. . .

Ние се запжтихме най-напрѣдъ до нб-малкото скалисто бърдо, което стои на лѣво отъ прѣспата. Кога доближихме до самото него, ние се намѣрихме въ присжтствието на цѣла планинка, състояща отъ голѣми блокове канари, натрупани расхвърляно и хаотически, но по начинъ да изобразжтъ единъ правиленъ купенъ. А ние прѣдполагахме да намѣримъ цѣлокупна скала! Сичкитѣ камъне иматъ еднакво сивъ цвѣтъ, какъвто е цвѣтътъ и на другитѣ камъне по Витоша; всичкитѣ, подъ дѣйствието на нѣкаква оксидация, или пъкъ отъ залѣпването на лишай, носатъ на себе си жълтозелени петна, сякашъ че нѣкой е ударилъ печатъ на своя стока. Като стжпашъ по тѣхъ, тѣ често се клататъ коварно, а въ отзѣвкитѣ, които остаятъ между тѣхъ, виждашъ тъмнина и бездни, които правятъ твърдѣ опасно пжтуването.*) Това грамадно натрупване на скали, закрѣпени на единъ остъръ връхъ е доста чудно и необяснимо, разбира се, за насъ — профанитѣ. Мислишъ, че нѣкой отъ небето е изсипалъ съ чувалъ тие камъне, съ каквато легенда черногорцитѣ обясняватъ изобилието на камъняци въ своята земя; или пъкъ, че хиледи едноврѣменни молнии, сж разбивали съ шиповетѣ си цѣлната нб-напрѣдъ тукъ скала, та сж я прѣвърнали въ такъвъ дребосъкъ, или — защото тукъ се отваря широко царство на прѣдположенията и на фантазията — нѣкоя войска отъ гиганти сж нанесли тукъ тие гранитни блокове, за да бомбардиратъ и помажатъ единъ день София въ полете. . . Въ всѣкий случай, образуванието на тая исполинска грамада, трѣбва да се длъжи на страшни физически катаклизми, които геологитѣ би могле да ни обяснжтъ.

Съ голѣма мжка, съ голѣмо прѣдпазване и рискове ние минахме по наостренитѣ, слабо закрѣпени единъ на другъ, камънаци. По нѣкждѣ се явявахж малки зелени тръкала отъ дивата смрика, прилични на полянки, но въ сжщность тая растителность коварно прикриваше дълбоки дупки, зияющи между скалитѣ. Бѣхме принудени още да се озъртаме на четире страни за змии, които жежкото слънце би извикало на припекъ по нагорещения камънякъ. Това похождение бѣше доста безумно: едно просто падане влечеше подиръ себе си непрѣмѣнно трошене на кости.

*) Сжщитѣ явления забѣлѣжилъ по Рила и по Родопитѣ ботаникътъ г. Ст. Георгиевъ, неуморимиятъ експлораторъ на тие планини. (Сборникъ на мин. на нар. просвѣщение: *Родопитѣ и Рилската планина и тъхната растителность).*

Най-послѣ, ето ни на самия врьхъ, на около 2000 метра високо надъ морската повръхнина!

Хоризонтитѣ отъ тука се отварятъ широки и безконечни; погледътъ, омагйосанъ, обхваща изведнажъ безкрайната панорама на софийско поле, която заграждатъ силуети отъ лазурни планински върхове; виждамъ отъ сѣверъ цѣлата двойна верига на Стара-Планина съ гигантитѣ ѝ: Комъ и хайдушкия Мургашъ, испъкналъ съ сичкото си величие; на дѣсно отъ мене въ кржгозора хаотическото награмадяване на срѣднегорскитѣ бърда, дълбоко разсичани отъ Искръ, и родопскитѣ великани, още исшарени съ бѣли прѣспи. Ето и усамотений, скалистъ Мусъ-Аллахъ, испъкналъ въ небесата; Софийско поле, прилича на зелено море, което стои дълбоко, като че го гледашъ отъ облацитѣ, и добива нѣкаква чаровна призрачность. Всичко тамъ е измѣнено, ново, красиво и мозаично: грапавинитѣ на почвата се губятъ, възвишенията се слѣгатъ, формитѣ се огладждатъ; най-противорѣчующитѣ шарове се сливатъ армонически въ една вълшебна картина, която услажда окото съ благитѣ тонове на краскитѣ си. Надъ веригата планини, що отъ сѣверъ правать рамка на картината, виси вѣнецъ отъ бѣли срѣброрунясти облаци; тѣ плаватъ тихо надъ върховетѣ и пущатъ фантастически сѣнки възъ тѣхъ и възъ самото поле. Картината е величественна, тя обхваща душата сé повече и повече. Хващашъ да мислишъ, че присжтствовашъ на една фантасмагория: погледътъ, не привикналъ на съзерцание отъ подобна височина, лута се като замаянъ изъ чудесния просторъ подъ себе си и мисли, че това е едно дивно видѣние, което на всѣки мигъ трѣбва да исчезне. Ами Буé, който се е въсхищавалъ отъ тукъ на Софийската котловина, въ своятъ въсторгъ я е намѣрилъ равна по хубость на раскошната Гренадска котловина, окржжена на сѣверъ отъ великолѣпната Сиерра-Невада. Истина, че г. Лавеле я пъкъ уприличава съ голата и скръбна равнина при Римъ (Campagna di Roma), но той я е гледалъ, като е вървѣлъ по шоссето, което иде отъ Сливница, дѣто сж го задавяли облаци прахъ и не е намиралъ нито листце, подъ което да се подслони на сѣнчица. Софийското поле, както и въсточнитѣ градища, е хубаво отъ далеко да го гледашъ... София се види, като на блюдо. Тя е расхвърлена и раздърпана неправилно и е цѣла чървена отъ покривитѣ си, понеже само тѣ се видатъ отъ тая висота — на птичи полетъ. Поради тая причина можешъ да я земешъ за една голѣма тухларница. Но благодарение на сжщото горне обстоятелство, тя веселú погледа срѣдъ зеленото поле, въ което стои, като чървено островче, съ прибранъ и мозаично хубавъ видъ. Сега е ясно и азъ, безъ помощьта на бинокла, могж да познаж мѣстноститѣ тамъ; най-красивъ ефектъ прави тъмнозелений длъгнестъ четвероъгленикъ въ срѣдата ѝ — градската градина; — Витошската улица цѣла се види и прилича на правъ, широкъ каналъ, който прѣсича града на двѣ половини. Рѣзко се очъртаватъ правитѣ линии на шосетата, които, приличнн на златисти ленти, излазятъ изъ столицата по всяка посока. Симетриченъ и красивъ изгледъ прѣдставлява лагерътъ до Княжевското шоссе — той

прилича на кичесто германско градче; а въ политѣ на стръмнитѣ урви, на върха на които сме кацнали, стоѭтъ въ сѣнкитѣ на своя дръволякъ: Бейлеръ-Чифликъ, Драгалевци и мънастирътъ му; страшни сипеи, отвѣсни като стѣни, и зѫбести скали сърдито висѧтъ надъ старославната обитель на царь Ивана Александра; на дѣсно отъ насъ, издига се другото бърдо на Рѣзноветѣ, съ своята голѣма прѣспа и импозоантно скалисто чело.

Искаме и тамъ да идемъ за да подиримъ съ погледитѣ си голѣмия витошки великанъ Черни-Връхъ, (понеже тогава не знаяхме, че той е цѣлъ прѣдъ насъ и се подсмива на невѣжеството ни). Черни Връхъ е високъ 2285 метра, сирѣчь по-нисъкъ шестотинъ метра отъ Мусъ-Аллахъ. Но въ старо врѣме въображението на народитѣ му е приписвало непостижима висота: вѣрвали сѫ, че отъ него може да се види Черно-Море, Бѣло-Море, Дунавътъ и Алпитѣ! За да се наслади отъ такава една чудна гледка, Филипъ III, македонский царь, 181 г. прѣди Христа, билъ потеглилъ отъ Македония, съ цѣла войска, за да се покачи на върхътъ на Витоша, тогава наричана *Дунаксъ*. Отъ южнитѣ поли на Витоша, които тогава покривали непроходими горя, до горѣ царьтъ се искачилъ за три дена. Но паднала мъгла на Витоша и не се вдигала вечѐ. Филипъ чакалъ още два дена безполезно, и безъ да види нѣшо, смъкналъ се пакъ долу. При тая несполука присъединили се и други бѣди: той трѣбвало да издържи нѣколко сражения съ Бастарнитѣ, варварскитѣ прѣдѣди на днешнитѣ шопи, които подушили, че е дошълъ безъ паспортъ въ земята имъ...

Но гледаме — часътъ е 4, боимъ се да не закъснѣемъ, и рѣшаваме да тръгнемъ по противоположна посока. По първиятъ си планъ, трѣбваше да слѣземъ на Драгалевския мънастирь. Но страшнитѣ урви по които бѣше пѫтя ни, ни уплашихѫ съ своята шеметна стръмнина. Рѣшихме тогава да слѣземъ въ Княжево, отъ дѣто съ кола можахме да се върнемъ въ столицата. Бързо напущаме демоническата грамада, която ни достави такава приятна гледка. Но това не безъ мѫка: новата гимнастика по камънетѣ сега е още пó-трудна, защото се спущаме на долу. Когато, наконецъ, честито се измъкваме изъ Сцила, налитаме на Харибда: насѣватъ пѫтя ни, който сега е надлъжъ по билото, досадителни мочури, пакостни острови отъ жилава смрика, камъняци, коварни трапове и бари съ вода, които на всяка стѫпка ни спъватъ. Това е областьта на тръсивищата, които покриватъ голѣмо пространство отъ поляната на Витоша. Като вървишъ, на много мѣста, слушашъ подъ краката си, че гърми вода, която не се види: тя върви подъ земята. Ние продължаваме да газимъ съ голѣми кривуления напрѣдъ, между мочури и прѣзъ безчисленнитѣ мравуняци, които другарьтъ ми геройски разрушава съ бастуня си. Трудолюбивий тукъ мравешки народецъ ще има вече и той въ историята си своя Тамерланъ.. Ние се спущаме по билото, което се накланя колкото отива на западъ къмъ Владайский проходъ. Тъй ние постоянно имаме отъ дѣсната си страна изгледа на Софийското поле или на части отъ него. На югъ, надъ гребена на срѣщното възвишение, испъква само горний

край отъ върхътъ на Боерица. Той досущъ мяза отъ тукъ на срѣдневѣковенъ замъкъ. Настѫпваме най-послѣ въ прѣлестенъ ливадякъ, който се захваща надъ Бояна. Отъ тука вече намъ се открива хоризонтъ — на югъ. Видимъ западнитѣ възвишения на Рила, завити съ нѣкаква прозрачна сива мъглица, а задъ тѣхнитѣ рамена и на западъ, други планини, а задъ тѣхъ пъкъ други се диплатъ една задъ друга въ дълбокий кръгозоръ! Най-заднитѣ, които се издигатъ въ хоризонта, сини вече и полувъздушни, сѫ Осоговскитѣ планини — въ Македония . . . Азъ се спирахъ на всяка минута да се въсхищавамъ на кръгозоритѣ, които ми се откривахѫ отъ западъ, както и другарьтъ ми бѣ се заловилъ съ важната обязанность, да испѫжда съ бастуня си изъ сичкитѣ тръкала отъ смрика, що насѣвахѫ равнището, прѣпелцитѣ, които обичатъ да се укриватъ подъ ниската стрѣха на тие игловидни растения. При всяко исхвръкване на прѣпелеца той оглашаваше въздуха съ тържествующи ура. Слънцето затуляхѫ леки срѣбристи облаци и хладовинката бѣше най-приятна. Нѣколко снопа отъ пролѣтенъ дъждецъ надахѫ изъ облацитѣ въ зеленатa брѣзнишка долина; тѣ идехѫ и насамъ, но тове ни не смущаваше.

Нагазваме изного въ гѫста дѫбова и габрова гора. Това значи, че вече оставяме врьхътъ на планината и се спущаме по плѣщитѣ ѝ. Навредъ почти тѣ сѫ гористи. Два часа кривуличимъ изъ единъ камънливъ стръменъ пѫть, който е издълбанъ отъ колелата на боянскитѣ кола, що излазятъ на върха да прибиратъ сѣното отъ ливадяка! Тежкó на тие добичета!

Прѣди, обаче, да слѣземъ долу въ Княжево, дъждовний облакъ, който росеше брѣзнишката околность, дойде и надъ насъ и ни порасхлади леко, па отмина другадѣ, като единъ попъ, който минува съ китката изъ православния народъ. Ние стигнахме въ Княжево на 7 часътъ. Значи, тъкмо 12 часа бѣхме прѣкарали на Витоша, на 13 юний.

. . . .

По 8 часътъ влазяхме съ пайтонъ въ София. Азъ се извьрнахъ и погледнахъ Рѣзноветѣ. Завиваше ги, както тѣхъ, така и цѣлия връхъ на Витоша, дебела мъгла сега. Азъ неможахъ да видѫ поднебесната височина, на която бѣхъ днесь, но това не ми бъркаше да здрависамъ приятелски Витоша и да я благодарѫ мълкомъ за любезното ѝ къмъ насъ гостоприемство, което тя, въ каприза си, прѣди двѣ хиляди и седемдесеть и двѣ години бѣше гордо отказала на единъ наслѣдникъ на Александра Великий.

Демократката една!

И. Вазовъ.

София 16 юний 1891 г.

МИКЕЛЪ АНДЖЕЛО

Италиянски ваятель, архитектъ и живописецъ.

Микелъ Анджело — Бонароти, се родилъ на 6-й мартъ 1475 год. въ село Капрезе, въ Казентинскитѣ рътове, близо до Флоренция, дѣто баща му, Лудовикъ Бонароти Симони, билъ потеста (видъ кметъ). Майка му се викала Франческа Сера и го дала на кърмачка—на една селенка, жена на каменодѣлецъ, съ което послѣ Микелъ Анджело се гордѣялъ, като казвалъ че сукалъ още съ млѣкото си любовьта къмъ скалпелътъ (рѣзецъ за мраморъ).

Баща му искалъ да го научи да му свири съ флаута, но той ималъ голѣма любовь къмъ пластическитѣ искуства. Слѣдъ голѣма мѫка сполучилъ да убѣди баща си да го прати да се учи при живописеца Гирландая, когото скоро надминалъ по масторство. Послѣ постѫпилъ въ градинитѣ на св. Марка, дѣто Лоренцо ди Медичи билъ събралъ много скулптурни древни работи, служащи за обучение на младитѣ артисти, които Лоренцо приемалъ у себе си за усъвършенствувание. На четирнадесеть години, Микелъ Анджело изваялъ, въ тѣзи градини, маската на „Фаунътъ“ (горско божество), която се намира въ Флорентинский Народенъ Музей. Микелъ Анджело не се е луталъ въ искуството, не е търсилъ и откривалъ малко по малко истината въ него: неговътъ гений билъ тъй могѫщественъ, щото той изведнъжъ захваналъ да сътворява велики и образцови творения.

Видѣлъ Лоренцо ди Медичи „Фаунътъ“, разумѣлъ, че Микелъ Анджело е надаренъ съ високи художественни дарби, и го взелъ при себе си, а на баща му далъ хубава служба и го ималъ много на почеть. Въ кѫщата на Лоренцо захванало се истинското вьспитание на Микелъ Анджело; тамъ той стоялъ и обѣдвалъ заедно съ най-знаменититѣ тогавашни учени и философи; слушалъ *Диалогитѣ на Платона* и можалъ да се наслаждава отъ грѫцката поезия. Отъ гърцката философия и литература, той си присвоилъ онѣзи високи мисли, които, за да изрази посрѣдствомъ искуството, той употрѣбилъ всичкия си животъ. Въ сѫщото врѣме слушалъ проповѣдитѣ на Савонаролла*) въ катедралната черква и въ Санъ-Марко душата му получила другъ видъ впечатления, и той си спечелилъ онуй дълбоко религиозно чувство, което придава на Сикстинската капелла толкова величие и толкова ужасъ. Почти по сѫщий начинъ билъ въспитанъ и Милтонъ отъ классицитѣ и Свещенното Писание. И двѣтѣ тѣзи строги натури си присвоили отъ язическото искуство и отъ еврейскитѣ пророчества двойний елементъ, отъ който имали нужда за своето въображение. Ако и да показватъ и двамата своятъ класически стилъ, една пропасть отъ еврейско и християнско чувство отдѣля отъ гърцкий свѣтъ толкозъ Микелъ Анджела, колкото и Милтона.

Умрѣлъ Лоренцо; наслѣдилъ го Пиетро ди Медичи, който наскоро билъ изгоненъ изъ Флоренция, като тиранинъ, и била въстановена Флорентинската република. Прѣди изгонването му, Микелъ Анджело отишълъ въ Болония, дѣто изучилъ Данте. Но щомъ му се прѣдставилъ случай, той пакъ се върналъ въ Флоренция, дѣто изработилъ „Спящий

*) Знаменитъ проповѣдникъ—аскетикъ, въ Флоренция, изгорѣнъ живъ по папска заповѣдь.

Купидонъ", който билъ продаденъ на единъ кардиналъ за дрѣвно творение: до толкова художникътъ умѣлъ да подражае на дрѣвнитѣ.

Распрата възникнала по поводъ на този Купидонъ, станала причина Микелъ Анджело да отиде въ Римъ — въ 1496, дѣто той прѣминалъ пò-голѣмата часть отъ живота си, и дѣто произвелъ най-знаменититѣ си творения. Прѣди да отиде въ Римъ, той билъ вече изработилъ разни митологически произведения отъ голѣма цѣнность, но не билъ още достигналъ до своята Микелъ-Анджеловска оргиналность. Въ Римъ, обаче, дѣто Борджиитѣ биле обърнали Ватикана въ палатъ на оргии и злодѣйства, въ свърталище на велики коронясани развратници, на ужасна сцена, на която първо мѣсто захващали разврата, виното, отровата и кръвьта, Микелъ Анджело изваялъ своята най-чиста статуя „Ла Пиетà" (милосьрдна Богородица). Христосъ лежи умрѣлъ въ политѣ на божествената си майка; съ дѣсната си ржка тя му подпира раменетѣ, а лѣвата е леко издигната като че иска да каже „гледайте". Непорочната дѣвица не плаче на тѣлото на единствения си синъ, ней, на божата майка, сълзи не приличатъ, тя е пò-силна отъ скърбьта, тя знае че синъ ѝ е откупилъ человѣческий родъ съ мжкитѣ и смъртьта си, че той е умрѣлъ за да избави цѣлъ свѣтъ, и свѣтлото и хубаво лице тжжно и ясно гледа на прѣкраснитѣ членове на небесния синъ. Всичко що може да направи искуството, за да расхубави смъртьта и възвеличи скръбьта, е извършено въ туй образцово творение, хубостьта на което Микелъ Анджело не надминалъ никога. И туй образцово творение, туй чудо на искуството, художникътъ извършилъ когато билъ на двайсеть и четири години; да, на двайсеть и четири години той билъ усъвършенствувалъ своята, тъй наречена, ужасна маниера; въ главата му се вертѣла вече онъзи сганъ отъ свръхчеловѣчески сжщества, които станали послѣ йероглифитѣ на неговитѣ страстни вдъхновения. На двайсеть и четири години той билъ найславний италиянски майсторъ, което значи първи ваятель въ цѣлъ свѣтъ. Тѣзи, които въ 1500 видѣли тъзи „Пиетà", трѣбва да сж разбрали че въ скулптурата се е появила нова сила, способна да прѣдстави наистина душевнитѣ вълнения. И при всичко туй, въ Римъ, между куртизанитѣ на Борджия, кой би ималъ сърдце и разумъ да разбере подобни нѣща?

Въ 1501 Микелъ Анджело се върналъ въ Флоренция, дѣто останалъ до 1505. Въ този периодъ той извършилъ много прѣвъсходни творения, между които най-забѣлѣжителни сж колосалната статуя „Давидъ" и картонътъ на „Сражението при Пиза", направенъ въ конкуренция съ Леонарда ди Винчи. Картонътъ е изгубенъ. „Давидъ" се намира въ Флоренция, въ академията на изящнитѣ искуства, въ нарочно направено за него отдѣление, нарѣчено Давидова трибуна.

Тъзи колосална статуя Микелъ Анджело трѣбвало да изваятъ въ единъ мраморъ, който билъ вече почнатъ отъ другиго за друга статуя, но могжщий гений съумѣлъ да извади и отъ тъй ограниченитѣ контурни на мрамора чудесно хубаво произведение. Разказватъ, че когато свършилъ статуята, дошле да я видятъ всички голѣмци на чело на Гонфалониерътъ на републиката, Содерини, който като такъвъ, мисляль че разбира и отъ искуство, та казалъ че носътъ на статуята е дълъгъ. Бонарроти, безъ да каже дума, качилъ се по стълбата и се присторилъ че пили носътъ, като пускалъ само по малко мраморенъ прахъ; когато слѣзълъ, Содерини намѣрилъ, че сега носътъ билъ пò-малъкъ и останалъ твърдѣ много задоволенъ отъ своитѣ художотвенни познания. Както виждате, гениалний артистъ горчиво се присмѣлъ на високопоставений чиновникъ, който мислилъ, че отбира отъ всичко. Содериновцитѣ сж биле вcѣкога или отчайвание или подигравка за артиститѣ.

Статуята прѣдставлявала Давида, като младъ юнакъ, съвсѣмъ голъ, съ изящни силни форми, като да сѫ живи; въ едната си рѫка държи камъкъ, а другата е издигната и допира до рамото. Въ неговия дълбокъ, мраченъ, мраморенъ погледъ, въ неговитѣ навѫсени вѣжди се чете онзи рѣшителенъ и фataленъ ударъ, отъ който зависѣше животътъ на цѣлъ единъ народъ. Флорентинцитѣ поставили въ онуй врѣме този синъ на народа, този защитникъ но свободата, при входътъ на палата на Синьорията, сѣдалище на републиката.

Въ туй врѣме билъ избранъ новъ папа и Микелъ Анджело билъ повиканъ въ 1505 въ Римъ. Въ всичкия си животъ, той се колебалъ по този начинъ между Флоренция и Римъ; Флоренция — градъ на прадѣдитѣ му и Римъ — градъ на сърдцето му; Флоренция, дѣто научилъ искуството си, и Римъ дѣто показалъ що може да направи искуството най-величественно. Той намѣрилъ въ папа Юлия достоенъ другарь и покровитель: и двамата биле съ ужасенъ характеръ, и двамата бълнували пространни и грамадни планове, и двамата оставили върху вѣкътъ, въ който живѣли, неизгладимия печатъ на своята индивидуалность.

Юлий заповѣдалъ на ваятеля да му направи гробница. Микелъ Анджело попиталъ: — дѣ трѣбва да я туря? Юлий отговорилъ: — Въ Св. Петра. Но малката черква на Св. Петра била малка за да побере гробътъ, който билъ измислилъ дързостний артистъ за властолюбивия първосвещникъ. Заповѣдало се прочее построението на новъ Св. Петръ. По този начинъ, двѣтѣ най-колосални творения на врѣмето биле оставени на Микелъ Анджело. На черквата Св. Петръ той поставилъ онъзи гордость на искуството, онъзи грамадна и удивителна купола (кубе), голѣмината на която и до днешенъ день не е надманата отъ никоя друга черква, и която трѣбвало да служи за гордъ балдахинъ на мавзолея. Отъ самия мавзолей, съ който ваятеля се занимавалъ четирийсеть години, и който наричалъ *Трагедия на гробницата*, било свършено само статуята „Мойсей,“ и други статуи на вързани роби. Всичкитѣ статуи на тъзи гробница трѣбвало да се въскачатъ на четирийсеть. Този мавзолей билъ за Микелъ Анджело творението, което най-страстно любилъ поради негвата грамадность и величественность Ако да би билъ свършенъ гробътъ на папа Юлия, той щѣлъ да бѫде най-чудесний паметникъ на свѣта. Тъзи мраморна планина, покрита съ бронзови и мраморни фигури, трѣбвало да бѫде изваяната въ камъкъ поема на мисъльта за „Смъртьта“. Всичко що облагородява человѣчеството, искуство, наука и закони; побѣдата, която увѣнчава героическитѣ усилия; величественностьта въ умозрѣнието, и енергията въ дѣйствието, биле символизирани въ толкозъ подвигающи се редове върху грамадната пирамида, а за подпорка на отворений гробъ, дѣто лежалъ покойний, като чакалъ въскрасението, виждали се духовнитѣ гении на небето и земята.

Въ туй врѣме когато Микелъ Анджело билъ въ Карара за ископаването на мермеръ за казаната гробница, въ умътъ му миналъ дързкия и гигантски проектъ да обърне една планина въ статуя, която да държи въ рѫцѣтѣ си два града.

Като се върналъ въ Римъ и като поискалъ да прѣдстави смѣтка на папата, за да му даде срѣдства да продължава памятникътъ, отказали да го пустнатъ въ Ватикана: разни интриганти надули ушитѣ на Юлия и той почти се отказалъ отъ своята гробница. Микелъ Анджело, сърдитъ, качилъ се на коня си и си тръгналъ за Флоренция. Слѣдъ малко папата се расканлъ за тъзи си постѫпка и пратилъ скороходци да го върнатъ, но тѣ го стигнали когато той вече билъ на Флорентинска територия, и не можле освѣнъ да го помолятъ да се върне. Той казалъ на папскитѣ пратеници

че въ Римъ неще се върне, а ще отиде въ Цариградъ, дѣто го викалъ Султанътъ да му построи мостъ отъ Пера въ Стамбулъ. Когато обаче пристигналъ въ Флоренция, Содетин който билъ помоленъ отъ папата, принудилъ Микелъ Анджело да поиска прошка и да се върне.

Въ туй врѣме Юлий се намиралъ въ Болония, и Бонароти отишелъ тамъ, дѣто и направилъ една негова статуя отъ бронза, за която, като го попиталъ артиста какво да ѝ тури въ рѫцѣтѣ, книга или мечъ, папата казалъ мечъ, защото отъ книга малко отбиралъ. Тъзи статуя била послѣ стопена отъ Алфонса Феррарский дукъ въ бронзовъ топъ нарѣченъ *Юлия*.

Когато папа Юлий се върналъ въ Римъ на 1508 година, той вече немислилъ за своята гробница, а поискалъ щото Микелъ Анджело да му испише съ аффрески Ватиканската Сикстинска Капелла. На ваялеля било противно да изображава, защото той казвалъ, че туй не му е занаята, и много му се щѣло да работи на любимия си памятникъ, но нѣмало що да се прави и той нарисувалъ картонитѣ въ сѫщото лѣто.

Легендата ни разказва. че въ тъзи работа Бонарроти направилъ невъзможни нѣща, т. е. че самъ си построилъ скелитѣ, самъ си чукалъ и правилъ боитѣ, самъ копировалъ и вапцалъ всичкия таванъ въ двайсеть мѣсеца; но историята казва, че той извършилъ тъзи колосална работа въ четири години и съ нѣкои помощници.

Микелъ Анджело работилъ въ Сикстинската Капелла при затворени врата, ялъ малко и спялъ малко, а въ свободнитѣ си часове четялъ своитѣ любими автори: Данта, Савонаролла и Еврейскитѣ Пророци.

„Като влеземъ въ Сикстинската Капелла, пише Саймондъ, и като си вдигнемъ очитѣ за да погледнемъ на кимерлията таванъ, виждаме тамъ горѣ да се простира едно длъгнесто пространство, повече тѣсно, подпрѣно отъ крѫгли арки (сводове) и покрито съ една мрѣжа отъ человѣчески фигури. Колоритътъ, който господствува въ всичката композиция, прилича на колорита на облацитѣ, когато се приближава бурята, посинѣли, мрачни и черни. Тукъ нѣма великолѣпие и раскошъ отъ декоративно искуство, не сѫ употрѣбени нито злато, нито чинабро (червена боя), нито зелената зюмрюдена краска. Мрачни и въздушни се трупатъ по туй пространство, като сѣнки отъ сгѫстена пара, или като сънища, родени отъ *Иесиона* върху мъглитѣ на утрѣнната зора или вечерната дръзгавина, фантазиитѣ извикани отъ ваятеля.. Деветь композиции, прѣдставляющи священната история отъ сътворението на свѣтлината, до първий грѣхъ, стврѐнъ въ Ноевата кѫща, испълватъ срѣднитѣ отдѣления на тавана. Подъ тѣзи, сѣдящи въ трижгълнитѣ пространства надъ прозорцитѣ, се намиратъ Пророцитѣ и Сибиллитѣ, всички дванайсеть. . .

„Има право Мишлѐ като казва, че въ тѣзи аффрески се съживѣва духътъ на Савонаролла. Двайсеть и четиртѣхъ старици, които, наредени прѣдъ града Бреша, мъмратъ Италия за грѣховетѣ ѝ; гласътъ който вика на Флоренция: „Погледни саблята Господня, погледни я тозъ часъ, ето и азъ ще потопя свѣтътъ,“ се виждатъ и се чуватъ въ творенията на Микелъ Анджело. Но въ туй негово пророчество не чуваме само отзивътъ на Савонаролловитѣ заплашвания; то съдържа тъй сѫщо и строгия духъ на Данте, пристрастѐнъ къмъ правосѫдието, и распаленъ отъ любовь къмъ отечеството, и олицетворява Платоновата философия. Богъ-създатель, който отдѣля свѣтлината отъ тъмнината, който образува Адама отъ каль и сътворява Ева сияюща отъ чудесна хубость, е Демиургътъ на древнитѣ Гърци: а послѣ гнѣвътъ на Исаия, дивитѣ заплашвания на Езехилла, монотонния припѣвъ на Иеремия: „Господи! Господи!“ Классическитѣ Сибилли пѣятъ своитѣ тайнственни химни: Делфийската, въодушевена при триножника, Еритрейската—наведена надъ своитѣ пергамени, пригорѣлата отъ слънцето

Либийска пророчица, набръчканата Кумийска вѣщица, всички като че ли викатъ въ единъ гласъ: „Кайте се, кайте се, защото е близу царството духовно! Събудете се и кайте се, защото наближава деньтъ на послѣдний съдъ!“ И различенъ отъ всички тѣзи гласове, чува се единъ плачъ: „Настанала е за народитѣ минутата да се родятъ, но липсва имъ силата за туй“. И този биде викътъ на възражданието, което се появи тогава въ Италия. Тя, която бѣше първа между народитѣ, била сега послѣдня; робиня и окървавена лѣжала върху прага на този храмъ, който тя сама отвори. На Микелъ Анджело ее паднали не прѣвликателнитѣ тайни на новия вѣкъ, не радоститѣ на възраждающия се свѣтъ, не възвишенията и упоенията на младий животъ, съ които се наслаждавахѫ Леонордо и Раффаело; но твърдѣ горчивата тежина на онуй чувство, което ни казва, че да се ражда нѣкой, само по себе си е една мѫка, че съзнателно освобождение на душата, е само по себе си единъ послѣденъ съдъ, че свѣтлината свѣти а свѣтътъ не иска да я признае. . .

„Пространствата, които се намиратъ между тѣзи двѣ голѣми групи, по тавана и до прозорцитѣ, сѫ заняти отъ множество фигури, голи и облѣчени, жени и дѣца, момци и момчета, групирани въ спокойни положения или тъй натъкмени въ разни мѣста, щото безъ усилие слѣдватъ крѫговетѣ или ѫглитѣ на архитектурата. Въ тѣзи второстепенни композиции Микелъ Анджело благоволилъ да остави своя ужасенъ стилъ, за да покаже каква е сладостьта и очарованието, които можеше, когато щеше, да присъедини на искуството си. Прѣлестьта на колорита въ нѣкои отъ тѣзи млади и атлетически форми, е тъй странна и таквази, щото никаква копия не може ни дà точно понятие. Виждаме изобразени въ тѣзи отдѣления всичкитѣ положения, които може да вземе человѣческото тѣло, като поставя на гледъ своята сила и хубость.

„Да отдадемъ пълна справедливость на тѣзи поеми отъ живописство, било би невъзможно. Види се, че съ тѣхъ Бонароти е искалъ да покаже, че человѣческото тѣло има свой язикъ, неизчерпаемъ въ своя символизмъ, всѣко положение е, за който разбира, дума пълна съ значение, точно както музиката е язикъ, въ който всѣка нота, всѣка струна, всѣка фраза, отговаря на нѣщо си въ духовний свѣтъ. Масторътъ ималъ на разположението си единъ язикъ, съ който си служилъ на всѣкѫдѣ въ искуството, язикътъ на пластическата человѣческа форма, който за него билъ толкова богатъ и разнообразенъ, колкото армониитѣ за Беетховена“.

Въ 1521, деветь години послѣ свършванието на знаменититѣ аффрески на Сикстинската Капелла, началъ Микелъ Анджело въ Флоренция Сакристията (часть отъ олтаря, дѣто се обличатъ поповетѣ) на Св. Лоренцо, съ гробоветѣ на Медичитѣ. Съ туй ново прѣдприятиие се занималъ до 1534 г., и то отъ врѣме на врѣме. Въ туй врѣме се рѣшила сѫдбата на Медичитѣ въ Флоренция, и щомъ умрѣлъ папа Климентъ VII, той захвърлилъ сѣчивата си, и не стѫпилъ вече въ Флоренция, която била покрита съ срамъ и поробена.

Сакристията на Санъ-Лоренцо била построена и облѣпена съ мраморъ отъ Микелъ Анджело по такъвъ начинъ, щото да получи добрѣ статуитѣ, които мислилъ да постави. Въ тъзи Капелла Микелъ Анджело съединилъ архитектурата съ скулптурата. Не е на шега дѣто казватъ че отъ даамата Медичи, Урбинский дукъ е най-неподвижний спектръ, който нѣкога е билъ увѣковѣченъ въ мраморъ; другата е пò-грациозна и елегантна фигура. Алегорическитѣ фигури, които лѣжѫтъ върху гробоветѣ на Медичитѣ, прѣдставляватъ „Нощьта“, „Деньтъ“, „Вечерьта“ и „Сутриньта“.

Ето що пише върху тѣзи скулптури Саймондъ:

„И така, въ сѫщитѣ статуи на гениитѣ, които придружаватъ гробницитѣ, имаме единъ редъ отъ отвлѣчени нѣща, които символизироватъ сънътъ и пробуждането на животъ, дѣйствието и мисъльта, ужасътъ отъ смъртьта и сиянието на живота, и помежду стоящитѣ стадии (пространства) отъ скръбь и надѣжда, които означаватъ границитѣ на горнитѣ. Животътъ е сънь между два съня; сънътъ е близнакъ на смъртьта; нощьта е сѣнката на смъртьта; смъртьта е вратата на живота: ето тайственната митология, прѣобразена въ мраморъ отъ ваятеля на новия свѣтъ. Всички тѣзи фигури, въ които изражението е тъй силно и тъй неопрѣдѣленъ символизмътъ, принуждаватъ ни да размишляваме и да се питаме, напр. каква мисъль занимава умътъ на Лоренца? Съ тѣло наведено на напрѣдъ, съ подпрѣна върху рѫката си челюсть, когато другата спокойно стои върху колѣното му, що мисли вѣчно тъзи фигура? Този видъ, както каза Рожеръ, „обайва и е несносенъ“. Визирата (прѣдната часть на шлема) на шлемътъ, засѣнява челото на Лоренца и наведената му глава поставя въ тъмнина всичкото лице. Цѣлото тѣло на този могѫщъ человѣкъ е отождествено съ една дълбока и господствующа мисъль. Прѣживѣлъ ли е той самъ себе си, и сега е оставенъ на вѣчно съзерцание? Мечтае ли, може-би, безчестенъ и прѣзрѣнъ, върху своята собственна сѫдба и върху унищожения свой коренъ? Осѫденъ ли е да гледа вѣчно неподвиженъ нещастията на Италия, които той самъ спомогна да се умножѫтъ? Или може-би ваятельтъ поискалъ да символизира въ него тежестьта на онъзи персоналность, която носимъ всички въ този свѣтъ; и ще носимъ послѣ вѣчно когато се събудимъ на онзи. Подъ туй въплощение на отегчителната мисъль, лѣжѫтъ голи фигуритѣ на „Нощьта,“ „Деньтъ,“ „Вечерьта“ и „Утриньта.“ Когато стоимъ и се чудимъ прѣдъ тѣзи статуи, не ни дохожда да въсклицаемъ: „Колко сѫ прѣкрасни!“ Но повече ний мърморимъ съ низъкъ гласъ: „Колко сѫ ужасни, колко сѫ грандиозни!“

При всичкитѣ молби на Козима ди Медичи, Микелъ Анджело оставилъ не свършени Медицейскитѣ гробове, и никога вече не стѫпилъ въ Флоренция. Сѫдбата поискала щото почти всичкитѣ негови творения да останатъ не свършени.

Бонароти билъ достигналъ вече своята 59 година; и Раффаело и Леонардо не сѫществували, а биле само славени, като гиганти на единъ миналъ знатенъ вѣкъ. Той билъ прѣживѣлъ вече величието на отечеството си, но при всичко туй, не му било писано да живѣе още тридесеть години и да види съвършенното съсипване на Италия. Ето защо билъ тъй мраченъ неговътъ гений, ето защо той произвелъ въ туй врѣме страшната аффреска „Послѣдний Сѫдъ“ въ Сикстинската Капелла.

Тъзи аффреска била заржчана отъ папа Павла III и артистътъ работилъ върху ѝ тъкмо осемь години. Ако и туй творение да стои много по-долу отъ живописитѣ по тавана на сѫщата Капелла, които артистътъ изобразилъ въ младостьта си, но самитѣ тѣхни недостатъци т. е. невъзможнитѣ и измѫчени положения, извънмѣрното напрѣжение на мусколитѣ, намръщенитѣ чудовищни лица, показватъ, че художникътъ искалъ да покаже нагледно болкитѣ и страститѣ на своето врѣме, голѣмитѣ злощастия които сполетели Италия. Той не можалъ да бѫде хладнокръвенъ къмъ срѣдата, въ която живѣлъ, къмъ бѣдствията на отечеството си, и въспѣлъ съ своята мощна ужасно-мрачна четка трагедията на человѣческий родъ: прѣдставилъ разгнѣвенний Богъ на християнството, съ своитѣ неумолими апостоли — сѫдници, като сѫди свѣта и проклина немилостиво грѣшницитѣ, силенъ и могѫщъ, безъ страхъ и безъ милость, непрѣклонимъ, такъвъ, какъвто го направили грѣховетѣ на Италия.

Когато открили аффреската, развалената публика на онуй врѣме неудобрила това, дѣто Микелъ Анджело оставилъ съвсѣмъ голи фигуритѣ. Папский церемонмайстеръ, Мессеръ Биажило най-много говорилъ, че подобни сцени били прилични да се пишатъ въ механитѣ, а не въ черквитѣ. Знаменитий художникъ, за отмъщение, исписалъ го между адскитѣ грѣшници, тъй сѫщо голъ. Мессеръ Биажило се оплакалъ на папата, който му отговорилъ, че ако Бонароти бѣше го турилъ въ Чистилището, то би могълъ да го извади, но тъй като нѣма власть да вади отъ пъкъла, то жално му е че не може да му помогне. Биажило останалъ въ пъкъла и до сега и на вѣки.

Аффрескитѣ на Сикстинската Капелла сѫ много развалени отъ прахътъ, димътъ и врѣмето, но при всичко туй, тукъ трѣбва да се изучва Микелъ Анджеловия гений въ всичката си ужасность.

Най-послѣ, остава ми да кажѫ двѣ думи и за послѣдното грамадно творение на Микелъ Анджело.

Съ постановление отъ септемврий 1555 г., папа Павелъ III назначилъ Бонарроти за главенъ архитектъ, ваятель и живописецъ на Светото Сѣдалище. По този начинъ, той билъ повиканъ да нагледва работитѣ по построението на колосалната Св. Петрова черква. Грамадната куполла която отъ далечнитѣ римски равнини, прилича на синъ облакъ, висящъ надъ вѣчния градъ, е негово творение. Тъзи куполла има 139 метра отъ земята до върха на кръста, а самото кълбо, върху което стои този кръстъ, събира 16 души. Построението на тъзи черква костувало 300 милиона франка и строила се три вѣка. Всичката постройка не е по плана на Микелъ Анджела, който по злощастие, билъ измѣненъ много отъ неговитѣ наслѣдници — архитекти, а най-вече нещастенъ е фасада (лицето) — отъ Бернини, който закрива куполлата отъ къмъ площадьта.

Микелъ Анджело не билъ хубавецъ. Още като билъ момче, скаралъ се и се билъ съ единъ свой другарь, който му смачкалъ носътъ. Той ималъ малка кѫдрава брада, кѫдрава коса, меланхолно лице, сиви малки очи, сплѣснатъ носъ и тежко испъкнало чело. Като че ли нарочно природата поставила печатътъ на грозотията и меланхолията на избранний человѣкъ, който трѣбвало да бѫде пророкъ на врѣмето си въ искуството, за да го прѣдпази да не би лекомисленната любовь да се подиграе съ него. Но неговата душа била величественна, той страстно обичалъ хубавото и горещо желаялъ любовьта. Като гражданинъ, като патриотинъ, като человѣкъ, той може да послужи за великъ примѣръ на всички. Прѣзъ цѣлий му животъ въ трагичната му душа се вършила страшна борба между художникътъ и гражданинътъ: като художникъ, той билъ задлъженъ отъ признателностьта за въспитанието си къмъ Медичитѣ; като гражданинъ, той неможалъ да търпи тѣхний деспотизмъ и много пѫтя укрѣпявалъ Флоренция и се билъ противъ тѣхъ. Като родолюбецъ, като обожатель и ученикъ на Данте и Савонаролла, Микелъ Анджело мразилъ тиранитѣ. Когато билъ принуденъ отъ Климента да направи гробоветѣ на Медицейскитѣ дукове, той съ раскървавена душа, постави въ устата на статуята „Нощьта,“ слѣдующитѣ великолѣпни стихове:

Caro m'é l'sonno e pui l'esser di sasso
Mentre che l'danno e la vergogna dura;
Non veder, non sentir m'é gran ventura,
Però non mi destar' deh! parla basso.

(Милъ ми е сънътъ и още повече ми е милъ, че съмъ отъ камъкъ, до когато нещастието и срамътъ царуватъ; да не гледамъ, да не чувамъ за мене е голѣмо щастие, за туй говорѝ полечка, не ме събуждай!)

Той обичалъ много фамилията си и испращалъ всичкитѣ си пари у дома си въ Флоренция. Живѣлъ твърдѣ скромно; обличалъ се просто и често ялъ само веднѫжъ въ день и то само хлѣбъ съ вино. Спялъ твърдѣ малко и ставалъ нощя да работи на статуята си, съ шапка на главата си, за която привързвалъ свѣщь да му свѣти. Въ всичкия си животъ билъ съмичъкъ, защото тъй обичалъ, защото любялъ много искуството и идеала, и защото съ своитѣ обноски отдалечавалъ хората, не по причина че билъ високомѣренъ и грубъ, но защото казвалъ ясно и отворено туй що мислилъ; не можалъ да търпи той блудкавитѣ хора и лесно се ядосвалъ. Но врѣмето умегчило характера му, неговитѣ съперници изчезнали, всички припознали величието му; князоветѣ го обикаляли, а чужденцитѣ съ почеть гледали неговото чудо въ вѣчний градъ. Старостьта му била ясна, сияюща вечерь на единъ утомителенъ день; въ старость той се насладилъ и отъ любовьта и отъ приятелството. Негова приятелка била Виттория Колонна, която се занимавала съ философия и религия, и която той позналъ въ 1534. Когато умрѣла Виттория, която той много обичалъ, избралъ си за приятель единъ младъ, хубавецъ момъкъ на име Томмазо Кавалиери.

Микелъ Анджело билъ тъй сѫщо и поетъ, и неговитѣ соннети къмъ Виттория Колонна и Кавалиери сѫ пълни съ чиста и горещя вѣра, прѣдложена на хубостьта отъ единъ художникъ, на когото душата била още млада, когато тѣлото било достигнало прѣдѣлитѣ на человѣческий животъ.

Слѣдъ 89 години животъ, на 18-й февруарий 1564 умрѣлъ въ Римъ величайшиятъ италиянски художникъ Микелу Анджело Бонарроти. Тѣлото му било прѣнесено въ Флоренция, погребено съ голѣма честь и великолѣпие отъ страна на дука, на града и академията, въ флорентинский Пантеонъ, Санта Кроче, до великий поетъ Данте.

А. Митовъ.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Ревизоръ, комедия въ 5 дѣйствия отъ Гоголя. Прѣвелъ Ив. Ивановъ. Шуменъ 1891.

Чрѣзвичайно художествената комедия на Гоголя е прѣведена добрѣ. Ние констатираме това съ особенно благодарение, въ едно врѣме когато манията за прѣвождане изъ руската литература е въ разгара си, както и невѣжеството, или немарливостьта, съ които се извършва това прѣвождане. Г. Ивановъ е умѣлъ да ни прѣдаде не само вѣрно мислитѣ и духътъ въ „Ревизора,“ но още, така да кажемъ, да го *побългари*. Подъ *побългаряване* разбираме не онова, което разбиратъ мнозина наивни прѣводачи: прѣкрьщаването на български собственнитѣ имена въ пиесата, то е най-калпаво и възмутително литературно насилие — а обличането въ естественна българска рѣчь мислитѣ на автора, или говора на героитѣ му. Истина, че това умѣние се прѣобрьща въ недостатъкъ, щомъ прѣводачътъ отива до крайность, щото да накърни цѣлостьта на оригиналний печатъ, който си има всѣки единъ авторъ. Г. Ивановъ е избѣгналъ тая грѣшка, до колкото това му е било възможно. „Ревизорътъ“ се чете гладко. Удоволствието, което се получава при четенето му, не се нарушава отъ груби или при-

силени изопачения на българската рѣчь. Бие не до тамъ приятно въ очи само частото употрѣбление на ругателнитѣ турски думи: *будала, диване, боклукъ*, които макаръ и да сж вече достояние на българский язикъ, не трѣбва да иматъ право на свободенъ входъ въ областьта на литературата.

Прѣпоржчваме „Ревизора“ на българскитѣ читатели, като едно образцово творение, въ което най-силно се е изразилъ комический гений на Гоголя, а на българскитѣ прѣводачи, като примѣръ на свѣсенъ прѣводъ.

Бжлгарски народни пѣсни, собрани одъ братья Миладинови Димитрія и Константина и издадени одъ Константина, въ Загребъ на 1861 година. *Второ издание* отъ Митра, сърруга на Д. Миладиновъ. Въ София, въ печатницата на „Либералний Клубъ“. 1891. Цѣна 5 лева.

Излишно е да прѣпоржчваме на читателитѣ си знаменитий сборникъ отъ български народни пѣсни на братия Миладинови; тѣхното значение и цѣнность сж познати на всѣки колко-годѣ просвѣтенъ българинъ. Ние само сърадваме супругата на Д. Миладинова за дѣто е прѣпечатала второ издание отъ сборника. Той отдавна бѣше сталалъ библиографическа рѣдкость, а между това интересътъ къмъ него и днесь не е прѣстаналъ, макаръ, че първото издание е прѣди трийсеть години. И дѣйствително, никоя българска библеотека, за да бжде такава, не трѣбва да се лишава отъ тая важна книга. Издателката е имала грижата да прѣпечата сборника вѣрно и съобразно съ първото издание, въ всяко едно отношение, нищо нѣма отнето, или измѣнено; даже и самата нумерация на страницитѣ е сжщата, обстоятелство доста пригодно за цитиранията.

Това второ издание се прѣдшествува отъ единъ прѣдговоръ отъ издателката, наджханъ отъ въсторжено патриотическо чувство; ние привождаме само краятъ му:

„Ще има ли щастието този Сборникъ да дочека и трето издание?— Дано има. Но това издание да се извърши при водитѣ на Дримъ и Охридското Езеро, при огнището на приснопаметнитѣ братя и при положение сходно съ това, съ което се наслаждаватъ нашитѣ братя.

Това е нашето послѣдне желание.“

Георги.

Приехж се въ редакцията слѣдующитѣ нови книги и списания:

Русская мысль, ежемѣсячние литературно-политическое изданіе. Май и Юнь, книга 5 и 6. Редакторъ-издатель В. М. Лавровъ. Москва 1891.

Критика, мѣсечно списание книжка V за юний. Редакторъ Д-ръ К. К. Кръстевъ. Пловдивъ.

День, мѣсечно списание, мартъ. Редактор-издатель Янко Сакжзовъ. Шуменъ. 1891.

Царь Самуилъ, трагедия въ V дѣйствия отъ Д. Стеревъ. Свищовъ. 1891. Цѣна 1 левъ.

Сждебна библеотека, книга II и III за февруарий и мартъ. Редакторъ-издатель И. Н. Минтовъ. Ямболъ 1891.

Искра, илюстровано-научно списание, Редакторъ-издатель В. Юрдановъ. Брой 4, априлъ, 1891. Шуменъ.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

История на Всеобщата Литература. Съ удоволствие се учимъ, че г-нъ К. Величковъ приготвялъ за печатане обширна история на всеобщата литература. Тая книга се състои отъ три части. Първата часть, която скоро щяла да бѫде турена подъ печатъ, ще съдържа: Въсточнитѣ литератури (индийската, еврейската, арабската, персийската, китайската), грьцката литература и римската. Втората часть ще съдържа историята на западнитѣ ново-европейски литератури, третята — историята на славянскитѣ литератури.

Намъ е драго, че съ съставянето тая важна книга, която до сега липсваше на нашата учебна литература, се е завзелъ именно г. Величковъ. Той ще умѣе съ талантъ и съ вѣщина да испълни тая си задача. Ето защо е желателно да видимъ часъ пó-скоро излазянето на бѣлъ свѣтъ тая *История на Всеобща Литература;* тя, и като учебно пособиени и като книга отъ високо занимателенъ прочитъ, ще бѫде съ радость посрѣщната отъ всѣки просвѣтенъ българинъ.

Прѣвождане Пушкина на турски язикъ. Г-жа Олга Лебедева, рускиня заселена въ Цариградъ, се е заловила съ прѣвождането рускитѣ класици на турски язикъ. Тя издала вече на него *Капитанската дъщеря* и *Фѫртуна* (мстель) повѣсти отъ Пушкина. Трудоветѣ на тая руска ориенталистка сѫ се печатали най-напрѣдъ въ турский вѣстникъ „Терджумани Хакикашъ,“ който се редактира отъ извѣстний у турцитѣ писатель, Мидхадъ ефенди, а послѣ сѫ излѣзли на отдѣлни книги. Турскитѣ вѣстници твърдѣ хвалятъ г-жа Лебедева, която намира горещъ приемъ въ висшето турско общество въ Цариградъ. Тя прѣдставила трудоветѣ си и на султана, който я наградилъ съ орденъ „Шефекатъ,“ втора степень, и ѝ съобщилъ чрезъ секретаря си високото си благоволение.

Souvenires des Ralkans. Г. Рене Милѐ, французски пѫтешественникъ прѣзъ балканский полуостровъ е обнародвалъ забѣлѣжителна книга подъ горнето название: (Въспоминания отъ Балканитѣ). Въ нея той съ голѣмо съчувствие говори за българитѣ, и констатира поразителний напрѣдъкъ, който сѫ направили отъ освобождението си насам. Турски либераленъ вѣстникъ „Turquie contemporaine“, органъ на „Млада Турция,“ който се издава въ Парижъ, като говори за испадналото положение на турската империя, цитира нѣколко пассажа отъ горнята книга, за да постави въ паралелъ тая послѣднята съ Българското Княжество; което полага за примѣръ на османлиитѣ.

Нова българска история. Учимъ се, че Ф. Калишъ работилъ отъ дълго врѣме надъ една пространна българска история. Той билъ дошълъ до краятъ на XII вѣкъ, сирѣчь въ периода на борбитѣ на кръстоносцитѣ съ българитѣ въ Тракия и Македония. Ние не можемъ да знаемъ още отъ каква научна стойность ще бѫде тоя трудъ на г. Калиша, на който, споредъ както увѣряватъ, сѫ дадени голѣми размѣри, и самата българска история на г. Иричека, щяла да остане твърдѣ малка по обемъ, сравнително съ г. Калишовата. Въ всѣки случай ние желаемъ отъ сѐ сърдце да видимъ появлението на бѣлъ свѣтъ тоя трудъ по нашето далечно минало.

Ц-въ.

ПОПРАВКИ:

Въ 5 книжка на 213 стр. въ най-долниятъ редъ, вмѣсто: сърдцата на жестоки, чети: сърдцата ни жестоки.

Въ 6 книжка, на 280 стр. редъ 12, вмѣсто: ни гласътъ, чети: на гласътъ.

Въ 7 и 8 книжки, на стр. 316, редъ 5-й отъ долу, вмѣсто: С. В. увѣрява, чети С. З. увѣрява.

На стр. 363, редъ 4, вмѣсто: зигзачи, чети: зигзаги.

ДЕННИЦА.

БУРНАТА НОЩЬ.

расказъ

отъ Ив. Вазовъ.

На 188. . . г. гостувахъ около единъ мѣсецъ на единъ отъ тракийскитѣ мънастири. Тоя мънастиръ е заложенъ на полянката на единъ отъ гориститѣ хълбоци на планината и се радва на широкъ кръгозоръ. Макарь и не твърдѣ отстраненъ отъ ближнийваженъ градъ, той бѣше, като забравенъ, и почти никакъ гости не приимаше отъ тамъ — тѣ, по навикъ и по мода, бѣгахѫ лѣтѣ на другий съсѣденъ нему, по́-богатъ мънастиръ. И той цѣло лѣто оставаше съвършенно глухъ и спокоенъ.

Едно за тая причина, друго — за неговото великолѣпно мѣстоположение, азъ бѣхъ избралъ тоя мънастиръ за мѣсто на почивка и прохлада прѣзъ нестърпимитѣ лѣтни марани.

На дохаждане въ мънастиря, както се и надѣвахъ, ненамѣрихъ много свѣтъ. Освѣнь ратаитѣ мънастирски, двамина братия и игумена, дребенъ седемдесетгодишенъ старецъ, забогатѣлъ въ нѣкой си гръцки мънастиръ, съ сбърчено и сухо лице, което обладаваше нѣкакво си тънко и лукаво изражение, но приказливъ и любезенъ, и единъ охтичавъ човѣкъ отъ кѫдѣ старо-загорско, дошлъдъ за здравето си, други нѣмаше. Да, и единъ двайсеть годишенъ момъкъ, бѣдно облѣченъ въ френски дрѣхи отъ шаякъ, който ми се прѣпорѫча за учитель въ мънастирското школо — защото, за голѣмо мое очудване, тоя сиромашки и заглъхналъ мънастирь подържаше училище съ петнайсетина селянчета и съ единъ учитель. Испитътъ бѣше свършенъ и дѣцата бѣхѫ распуснати и отишле по селата си.

Тоя момъкъ (когото азъ щѫ наричамъ Ивановъ), съ мургаво и блѣдно лице, съ развитъ умъ и съ живъ погледъ, ми стана почти всегдашния другарь въ расходкитѣ ми изъ планината.

Отъ свѣнливъ и стѣснителенъ най-напрѣдъ, той скоро стана довѣрчивъ и излиятеленъ и ме посвети въ своитѣ най-скѫпи вѫждѣления и интереси. Узнахъ, че той е свършилъ гимназия, че не желае вече да учителствува тука, че той се приготовлява за да може да постѫпи въ висше русско училище. Той очакваше нетърпеливо послѣдствието отъ прошението си за стипендия, което бѣ подалъ въ Дирекцията на Просвѣщението. За тая цѣль той билъ слазялъ често въ Пловдивъ, но никакъвъ ходъ не билъ даванъ още на просбата му, и нетърпѣнието му нарасваше заедно съ страхътъ, че може да му откажатъ.

За жалость, лошитѣ прѣдчувствия на учителчето се сбѫднахѫ: единъ день той се върна попаренъ отъ Пловдивъ и ми обади, че му било отказано окончателно. Тая несполука го порази. Той се промѣни, стана мраченъ, лицето му се прибули съ дълбока, строга тѫга. . . . . Огненитѣ му очи съсрѣдоточено падахѫ и остаяхѫ дълго врѣме на нѣкой прѣдмѣтъ, като, че нѣкакво смѫтно още и крайно рѣшение занимаваше и поглъщаше всичкия му умъ. Той вече рѣдко идеше съ мене.

Азъ едвамъ сега разбрахъ колко силно, колко нѣжно е коткалъ въ душата си тая надежда да иде да се учи, надежда тъй жалко пръсната съ всичкитѣ свѣтли сънища, които я забикаляхѫ. Но Ивановъ ми се показа да е една силна натура, която мѫчно може да се помири съ фактитѣ и да се откаже покорно за всегда отъ цѣльта.

— Не, азъ щѫ да идѫ, азъ щѫ да сполучѫ! избъбра ми той съ зѫбитѣ си, когато двайсетиятъ пѫть ми изливаше горчевината отъ несполуката си.

Азъ му посъвѣтвахъ да се обърне къмъ щедростьта на дѣда игумена; обѣщахъ му, въ такъвъ случай, и азъ горещо да ходатайствувамъ прѣдъ стареца.

Ивановъ поклати глава съ прѣзрителна полуусмивка.

— Искахъ му, но не даде да издумамъ . . . Гѫбавъ е съ пари, но тѣ сѫ закопани, и счупена пара не дава... Сѣкашъ — змия му е въ кисията. Не толкова, че му се свиди, ами го е страхъ да се разчуе, че има пари, че е богатъ. . . Отъ тока го е най-много страхъ.

— Не разбирамъ това; кажи пб добрѣ, че си е стипца, че е скѫперникъ, като сѣки калугеръ. . .

— Увѣрявамъ ви, че не е съвсѣмъ стипца. . . На́, мънастирскитѣ доходи каквито сѫ нищожни не могѫтъ да покриятъ нито половината разноски за училището. . . Той доплаща отъ своитѣ пари, но тай това, за да го не помиришатъ, че располага. . . Вѣрвайте.

Той хвана вече пб-често да липсва отъ мънастиря. Азъ вече правяхъ расходкитѣ си повечето самъ, изкръстосахъ сичкитѣ самотии на околнитѣ гори и винаги намирахъ въ тая дива пророда нова услада за очитѣ, нови впечатления за душата си. Но уединението даже и за любительтъ си става отегчително, когато то се проточи дълго, безъ да бѫде освѣжено отъ какви-годѣ нови жизнени ощущения. Това едно, а друго появяването въ планината нѣкаква хайдушка чета, за гоненето на която дваждъ

вече минувахѫ стражари прѣзъ мънастиря, ме заставихѫ да мислѭ че ѐ дошълъ края на гостуването ми тамъ и да се готвѭ да го напустнѭ.

Но мене ми не бѣше сѫдено да се раздѣлѭ отъ тихата и гостолюбива обитель, безъ да изнесѫ изъ нея едно силно и потресающе впечатление.

Два деня прѣди да тръгнѫ, именно въ края на юлия, небето надвечерь се замрачи и страшна буря избухна, съ силенъ дъждъ, съ свѣткавици и заглушителни гръмотевици. Скоро съвсѣмъ мръкна и потъмнѣ. Азъ загасихъ свѣщьта въ килията и съ трепетно удоволствие слушахъ стихийний ревъ на бурята отъ вънъ, а мълниитѣ на сѣки, мигъ зловѣщо освѣтлявахѫ стѣнитѣ на стаята ми съ свѣтло-зеленикава видѣлина, която се смѣняваше отъ непроницаема тъмнота. Ненадѣйно, между трещенията на гръмотевицата, чухъ силенъ блъсъкъ на вратата си. Тоя необикновенъ блъсъкъ показваше, че има нѣщо неоферно въ мънастиря. Скимна ми, че има гости разбойници. И машинално се затекохъ къмъ ѫгъла, къмъ исправената тамъ пушка, която игумена прѣди нѣколко дни ми даде да се намира за сѣки случай. Блъсъкътъ на вратата се повтаряше и азъ чухъ и уплашения гласъ на игумена. Нѣмаше сумнѣние — той просеше прибѣжище. Отворихъ. Старецътъ се втурна въ тъмнината. Азъ заключихъ вратата пакъ.

— Какво стана? питамъ.

Той ще се задуши отъ запъхтяване и страхъ. Но успѣ да ми проговори на прѣкъслеци.

— Хай-ду-тти! . . Обиратъ мънастиря. . . Охъ. . . Господи, владико святий, помилуй насъ! . .

Послѣ ми расправи, че, като се връщалъ отъ магерницата, видѣлъ че троши нѣкой вратата на килията му, а той, като извикалъ, билъ спогнатъ отъ единъ въорѫженъ човѣкъ. Тъмнината го спасила.

Бурята едвамъ кѫдѣ срѣдъ нощь прѣстана. Въ мънастиря въцари се пакъ обикновенната тишина. Игуменътъ спа у мене, или по-добрѣ — пѫшка до зараньта. Когато се съмна хубаво, ратаитѣ почукахѫ на вратата, но успокоително. Излѣзохме. Тозъ часъ разбрахме характера и размѣра на нощесното нещастие. Черковата не бѣше закачена, но вратата на игуменовата килия бѣше счупена съ топоръ, както и единъ ковчегъ, сѫщо и единъ миндеръ, подирь като му расхвърляли килимитѣ и възглавницитѣ. Когато видѣ сичко това, игуменътъ побѣлѣ, като стѣна, истика ни, заключи вратата и слѣзна изъ стълбитѣ, като бъбреше нѣщо на себе си.

Азъ го видѣхъ че влѣзе въ черквата.

Прѣстояхъ още единъ день тука и бѣхъ свидѣтель на късното и безполезно щуряне и шетня на повиканитѣ стражари изъ мънастиря и околноститѣ. Доказа се само това, че разбойницитѣ (колко души неизвѣстно) се биле прѣхвърлили прѣзъ ниския зидъ на задния дворъ, отъ тамъ влѣзли и излѣзли, както свидѣтелствувахѫ изпочупенитѣ керамиди. А нашле ли сѫ прѣдполагаемото богатство на игумена, това оставаше тайна

за мене. Но единъ отъ братията ми пошушна, че по самото лице на игумена се познава, че дребно нѣщо трѣбва да му е грабнато, и че същото си съкровище той държи другадѣ нѣкждѣ скрито.

На слѣдующий день, като водяхъ коня си изъ стрьмната пжтека, която слазя къмъ полето, срѣщнахъ Иванова. Той отиваше за мънастиря. Извѣстието за нападението не бѣше ново за него: той се бѣше научилъ още въ града, дѣто бѣше спалъ нея нощь. Особенно съжаление не забѣлѣжихъ въ лицето му. Той даже злорадо каза:

— По-добрѣ, че пакъ ще се нахранатъ нѣколко гладни хора съ тие пари. . . Па може и по-добро да излѣзе. . . . А то, като умре ще останатъ да гниятъ въ земята. . .

— А какъ отиватъ твоитѣ старания?

— Още не губж надежда, каза той. Слѣдъ нѣколко думи още ние се ржкувахме сърдечно и раздѣлихме.

На другата година, прѣзъ октомврия, имахъ честьта да приемж посѣщението на дѣда игумена. Той бѣше дошълъ до Пловдивъ и бѣ пожелалъ да се види съ мене. Той бѣше доста веселъ, бъбривъ, и лицето му нѣкакъ странно свѣтеше отъ щастие и удовлетворение. Питахъ го за училището — добрѣ е, новъ учитель е хванатъ, гимназистъ отъ Стара-Загора.

— А Ивановъ кждѣ се дѣна? попитахъ — той желаеше да иде да се учи.

— И учи се, отговори игумена натъртено и, сякашъ, гордо.

— Да? той намѣри срѣдства? Вие му помогнахте, дѣдо игумене? попитахъ стареца, като видѣхъ изразителностьта на лицето му.

— Да, господине, Ивановъ е наше чадо. . . На, четете, за това дойдохъ най-много да ви видж, и старецътъ измъкна изъ пазвата на расото си едно писмо, което ми подаде съ растреперана ржка.

Азъ растворихъ писмото. Вжтрѣ бѣхж приложени четире тримѣсечни свидѣтелствува отъ университета съ най-добри бѣлѣжки. То се захващаше тъй:

„Любезний и длъбокоуважаемий мой благодѣтелю!

„Късно макаръ, азъ спѣшж да испълна единъ святъ дългъ, за който съвѣстьта и сърдцето ми напомнятъ постоянно. Отъ друга страна, вашето добро сърдце, въ което безшумно и неугасимо тлѣе пламикътъ на горещо българско чувство, ми дава смѣлостьта да направж такава *отважна* постжпка прѣдъ васъ. Прочее, идж днесъ, благодѣтелю мой, длъбоко да ви искажж благодарность за едногодишната поддържка отъ 58 лири, които длъжж вамъ, отъ 28 юлий 188. . . г. Безъ тая сумма азъ не бихъ билъ въ състояние да осжществж любимия си идеалъ а то би било равносилно съ моята нравственна смрьть. . . Не се удивлявайте, като четете тие редове, глжбокоуважаемий отче! Когато бждж честитъ да ви повидж, и това надѣвамъ се да бжде прѣзъ ваканциитѣ на идущата

година, азъ съ припадане на колене прѣдъ васъ и съ обливане съ сълзи нозетѣ ви, щѫ ви расправѫ сичко каквото има неясно за васъ въ настояшето ми и каквото още се тай въ дъното на моята душа, и вие ще ме простите великодушно, както самъ Спаситель̀тъ прощава.“ —

Остатъкътъ отъ писмото съдържаше свѣдѣния за живота му и за успѣхитѣ му въ университета и убѣдителна молба да му продължи великодушно поддържката и за идущата година, всичко това написано въ сѫщий тържественъ и прочувствованъ тонъ.

Азъ погледнахъ въ очитѣ игумена, за да ми обясни онова. което въ първата половина на писмото ми се видеше покрито, като съ една нарочна тъмнина.

Той каза:

— Ами не сѣщате ли се, господине, какво иска да каже той съ тие пари дѣто сьмъ му ги далъ?... Не помните ли когато бурята?...

И като си приближи старческитѣ сухи бърни до лицето ми, пошушна ми нѣколко думи, които най-напрѣдъ ме вкаменихѫ, и послѣ растрогахѫ.

Тие думи ми бѣхѫ пошушнати, като тайна, и азъ нѣмамъ право да я разгласявамъ на всеуслишание.

По очитѣ на стареца се показахѫ сълзи.

Като ми прѣмина първото стрѣскане, азъ го попитахъ:

— Ще испълните ли, дѣдо, молбата му да го поддържате и занапрѣдъ?

— Ами какво да го правѫ, пиленце, когато иде съ такива сладки думи та ми муши сърдцето? . . . . Много ли има на тоя свѣтъ такова смирение человѣчество и искренно расканни? . . По неволя захванахме доброто — нека го довършимъ съ радостно сърдце. . . И Богу е по́угодно тъй. . .

Когато старецътъ си излѣзе, азъ дълго врѣме останахъ замисленъ. Образътъ на Иванова ми се пакъ мѣркаше изъ въздушното пространство, строго замисленъ и мраченъ, но подиръ това писмо, още по́-чуденъ и загадоченъ. . .

ЕДИНЪ КЖРДЖАЛИЙСКИ ЦАРЬ*).

Исторически записки

отъ Ст. Заимовъ.

Хасковскиятъ занданъ и неговия пазачъ *Сайдъ-Кучката,* сж два прѣдмѣта нарочно оставени отъ врѣмето, за да съживжтъ въ душата на хасковскитѣ арестовани съзаклетници**) злата паметь за злитѣ кжрджалийски врѣмена. — Тѣ сж два прѣдмѣта — двамина свидѣтели отъ варварскитѣ нашествия на *Кжрджалж — Еменъ-аа-Балталж,* който цѣли 13 години безнаказано е вжрлувалъ по тракийскитѣ полета, родопскитѣ дерета и старо-планински дефилета, и най-сетнѣ свършилъ позорно на Хасковския мегданъ, дѣто днесь стърчи кулата на градския часовникъ. . . . Да ни извинжтъ читателитѣ, дѣто се връщаме сто години назадъ отъ разсказътъ си. Това го правимъ за да ги запознаемъ съ кжрджалийскитѣ движения, съ тѣхния главатарь Кжрджалж — Еменъ-аа-Балталж, отъ когото бѣхж останали зънданътъ и тъмничарътъ Сайдъ-Кучката. И така, ние ще разскажемъ за хасковскитѣ кжрджалии, които наченахж разбойнически грабежи на 1792 година и ги свършихж на 1809 година т. е. когато румелийския бейлербей-Мустафа паша, окончателно ги разби и тури точка на тѣхнитѣ варварствани опустошения. . .

Тъкмо прѣди 102 години избухна француската велика революция. Знамето на „свободата, братството, равенството“ се развѣвало по четиритѣхъ кюшета на побѣснѣлитѣ отъ партизански страсти и отъ политически принципи фракции. Рѣки отъ человѣшка кръвь текна въ Парижъ, Лондонъ и областьта Бретань. Народитѣ въ цѣла Европа мрждна; мржднало и населението на Балканския полуостровъ. Мрждна Египетъ дори и Мала-Азия. Царуваше тогава Султанъ Селимъ III. Както казватъ француситѣ историци, „той билъ заразенъ отъ принципитѣ на французската революция, и въ страха си да не би да испие горчивата чаша на несчастния Людовикъ XVI, побързалъ да направи реформи въ държавата си.“ Вслѣдствие великата французска революция, станала мода за интелегентствующата Европа, и въ видъ на мода, тѣ проникнали въ политическата сфера, въ която Селимъ III се' е въртялъ. Стамболскитѣ либералствующи по модата паши, приели султанъ Селимовия проектъ за реформитѣ, и на чело съ великия визиръ Юсуфа напрѣгнали всичкитѣ си сили да прѣобразуватъ дебелашкия режимъ на великата отоманска империя. Еничерскиятъ корпусъ, лич-

*) Откъслякъ изъ неизданената V часть на „Миналото“.

**) Виждъ статията „Изъ нашето минало“ въ кн. 7—8 на *Денница.*

ната гвардия на Селима III се намръщила, а провинцията отговорила съ бунтове срѣщу реформитѣ, които централного стамболско правителство тжкмяло да прокара. Каква разлика между тогавашната Франция и отоманската империя! — между Стамболъ и Парижъ!

Реформитѣ на Селима III не закрѫпихѫ, както той мислеше, но раздрахѫ великата империя на нѣколко самостоятелни парцали, които историята нарича: *начало разлаганието на Отоманската империя.* Турската провинция енергически отритна стамболскитѣ реформи; много области се обявихѫ противъ стамболското, централно — реформаторско правителство. Великия визиръ Юсуфъ, потурнакъ, билъ обявенъ за измѣнникъ на корана, а Султанъ Селимъ III — негова невинна жертва. Наченали се вѫтрѣшнитѣ смутове: Джезанъ-паша се обадилъ отъ Сенжандакръ (Аке-калеси); Абдулля — отъ Дамаскъ; въ Шкодра Мохамедъ Башатлѫ, въ Епиръ и Тесалия знаменития Тепеля-Али-паша; въ Видинъ хитрия бошнякъ Пазвантъ-оглу; въ — Египетъ бившия стамболски кафеджия, албанеца — Мехмедъ Али-паша — всички се обявили противъ *низамие джедитъ* на великия визиръ Юсуфа. Руско-турския миръ въ Яшъ се подписалъ (1792 год.) Мародеритѣ отъ турската армия се впуснахѫ да плечкосватъ земледѣлческото население; родопскитѣ дрякводжии-даалии се размѫрдахѫ; въ контрастъ на французското знаме: свобода, братство и равенство, *Кѫрджалѫ Еменъ-аа* разви знамето на *грабежа.* Тѣзи двѣ противни, по принципъ, знамена, едноврѣмено се развѣватъ въ двѣ велики империи — едното въ велика Франция, другото въ велика и груба Турция.

Първитѣ кѫрджалийски движения се наченахѫ близо при Хасково' въ село Паша-кьой, два часа разстояние на югъ отъ Хасково, расположено върху дѣсния брѣгъ на рѣката Улу-дере (Стара-рѣка). Кѫрджалѫ—Еменъ-аа събралъ подъ знамето си изгладнѣлитѣ родопски даалии въ сборния пунктъ, Паша-кьой, и отъ тукъ обявилъ война на стамболския диванъ и на тракийското население. Мародери — солдати (аскеръ-качкѫнѫ), катили, избѣгали отъ тъмницата, пропаднали търговци, распопени попове, обикновенни убийци, всевъзможни рецидивисти, неудачни любовници, пропаднали отъ развратъ ходжи, въобще, всичко гладно за отмъщение, за чужди имотъ, за човѣшка кръвь, за луда отвага (бабаитликъ) се събрало подъ знамето на Кѫрджали Еменъ-ага. Подъ това знаме, въ качеството си на бюлюкъ-башии, служили и българитѣ: Кара-Георги — братоубиецъ, забѣгналъ отъ ново-загорско въ селото Еробосъ; Кара-Иванъ отъ село Еробосъ неудаченъ любовникъ, впослѣдствие нарѣченъ *Кара-Феизъ;* и Пехливанъ-Кузю, отъ сѫщото село, гладникъ за чуждото и жаденъ за человѣшка кръвь. Тѣзи трима селени — българи — сѫ биле най-близкитѣ и най-вѣрни другари на Кѫрджали — Еменъ-ага; командували сѫ отдѣлни билюци отъ Кѫрджалии, които съставлявали часть отъ шесть-хилядната шайка на Еменъ-аа Освѣнъ прѣдмѣтнитѣ трима, имало още, споредъ разсказитѣ на Кара-Иванъ — Кара-Феиза, около 600 души българи подъ знамето на *грабежа.* Тѣ биле почти всичкитѣ селени, между, които имало

едно распопено попче и двамина испаднали търговци. За главенъ лагеръ, за „зимовище“ и въ случай на защита отъ султанъ Селимовитѣ орди биле избрани селата: Паша-киой и Теке-Киой. Тѣзи двѣ села биле оградени съ кули, високи стѣни и окопи, които и днесь още свидѣтелствуватъ за разиграната отъ тѣхъ роля, между годинитѣ 1792—1808—1809. Първата жертва на Еменъ-аговата шайка е било селото Еробосъ; това станало по настояването на Пехливанъ Кузю и Кара-Иванъ — Кара-Фейза. Първия искалъ да ограби богаташитѣ селени; втория да отмъсти на любовницата си, Кузю извършилъ своето, пъкъ Кара-Иванъ заклалъ мѫжътъ на бившата си любовница, вземалъ я съ себе си и ѭ водилъ съ бюлюка си въ качеството на *гевендия*. Слѣдъ разграбването на Еробосъ. посѣгнали върху Хасково. Хасковци — турци и българи се — защищавали; шайката била отблъсната, но слѣдъ мѣсецъ врѣме тя отново се явила около града въ пó-голѣма численность. Хасковци платили 50,000 гроша контрибуция, но не пустнали кѫрджалиитѣ въ града. Слѣдъ това кѫрджали Еменъ-аа потеглилъ за Станимака съ 1000 души конница и пѣшаци: шпионитѣ му расказали, че Станимака е пълна съ злато, коприна и джамфесъ. На пѫтя си за Станимака шайката на Еменъ-аа се събрала съ кѫрджалийската шайка на *Деведжи-оглу*, „кескинъ даалия“, както го характеризира Кара-Иванъ — Кара-Феиза. Отъ дума на дума началницитѣ на кѫрджалийскитѣ шайки се разбрали, че плана имъ е единъ и сѫщъ, т. е. да ограбятъ златото, коприната и хубавитѣ жени на Станимака. Шайката на Деведжи-оглу състояла отъ двѣста души, сé отборъ даалии. Еменъ-ага пошушналъ нѣщо си въ ухото на Кара-Георгия. Прѣзъ нощьта отрядътъ на Деведжи-оглу до кракъ загиналъ подъ ножа на Еменъ-аговитѣ другари. „Голѣмитѣ кѫрджалийски бюлюци стѫпкавахѫ малкитѣ, за да имъ не бъркатъ въ грабежа“, — казва дѣдо Иванъ Кара-Феиза. Шайката на Кѫрджали-Еменъ-аа дѣбнешкомъ се доближила до Станимака. Въ призори изгърмяла първата кърджалийска пушка; тюлембецитѣ забили, шайката съ пристѫпъ се вмѫкнала въ града; цѣлъ день грабила, клала, плѣнила и надвечерь се оттеглила при Бачковския манастира съ двѣста катѫра натоварени съ иманье (пари, чуха, коприна, бурюнджукъ и жени). Опитали се да оберѫтъ и Бачковския мънастиръ; цѣла седмица го окопавали, но напусто; доволни отъ Станимашката плячка, тѣ се завърнали на лагеръ въ Паша-Киой, дѣто прѣкарали въ пиянство и развратъ цѣлата зима; плѣнницитѣ жени имъ слугували; която отказвала, расчекновали я на два катѫра, т. е. върform вързвали единия ѝ кракъ за единъ катѫръ, другия — за другъ, обърнати въ противоположни направления, и имъ удряли по нѣколко камшика. Отъ Станимашката плячка, Кѫрджали Еменъ-аа спастрилъ единъ биволски толумъ съ злато въ никому недостѫпното подземие на неговата собственна кула. Зимнитѣ оргии се свършили; дошла пролѣть, славеятъ се обадилъ въ Пашакьойския гѫсталакъ. Кѫрджали Еменъ-аа, облѣченъ въ сѫрма, чуха и коприна, сѫщо и началницитѣ на бюлюцитѣ му, напустналъ лагера и се отпѫтилъ съ още пó-голѣмъ отрядъ къмъ Стара-Загора. Въ щаба му имало

около 25 гевендии и десетина олани, (красиви момчета), облѣчени въ сърма, чоха, коприна и бурдонджукъ. Старо-загорско и Чирпанско писнали отъ кърджалийскитѣ золумлуци. Планътъ билъ да се ограби Стара-Загора, както Станимака. Шпионитѣ разсказвали, че Стара-Загора била десеть пъти пó-богата отъ Станимака. Градътъ билъ обсаденъ; четири кърджалийски бюлюка нападнали отъ четиритѣхъ страни на Старата *Верея*. Распопеното попче играло ролята на шпионинъ, влѣзло въ града и повече не се върнало. Кузю, Кара-Георги, Кара-Иванъ, самъ Кърджали Еменъ-аа напрѣгали всичкитѣ си си сили, за да прѣвзематъ града; защитницитѣ на града — турци и българи — храбро се защищавали; слѣдъ десеть дни обсадата се дигнала; шайката съ праздни ръцѣ отпътувала за Казанлъкъ. Тукъ се случило същото, съ тази разлика само, че вземали нѣколко хиляди гроша контрибуция отъ защитницитѣ и нѣколко лактя коприна, чоха и сърма. Слѣдъ това ограбили Шипка, Елена, Габрово; на връщане се раздѣлили на три бюлюка: едина подъ началството на Кара-Георги ударили на Калоферъ; другия подъ началството на Кара-Ивана ударили на Сопотъ; а третия подъ началството на самия Еменъ-аа ударилъ на Чирпанъ. Настъпала есень, тюлюмбецитѣ задрънкали къмъ лагера — Паша-Киой. Богатствата на Габрово, Калоферъ, Чирпанъ, Енина, Шипка биле стоварени въ мрачнитѣ кули на Паша и Теке-кьой. Зимнитѣ оргии се начевали при новъ персоналъ отъ плѣнени красавици, на сила истеглени отъ ръцѣтѣ на тѣхнитѣ родители и любимци. На третята пролѣть Кърджали Еменъ-аа насочилъ своитѣ хищнически взори къмъ Сливенъ, Ямболъ, Жеравна, Котелъ. Сливенъ и Котелъ му дали плѣсница, но Жеравна, Тича, Градецъ, Ямболъ станали жъртва на неговитѣ жадни за кръвь и иманье даалии. Кърджалийския отрядъ на Еменъ-аа стигналъ чакъ до Върбица. Върбишкия султанъ го приелъ тържественно; нахранилъ и напоилъ другаритѣ му; размѣнили по между си подаръци въ *знакъ памяти*. Дядо Иванъ — Кара-Фейза получилъ кехлебарно цигаре; Кара-Георги муска противъ куршумъ; Пехлеванъ-Кузю — емфе-кутусу отъ слонова кость, а самъ Еменъ-аа получилъ въ подаръкъ първата красавица на село Върбица и единъ бѣлъ атъ. Върбишкиятъ султанъ съвѣтвалъ Хасковскитѣ кърджалии да дѣйствуватъ задружно съ Пазвантъ-оглу противъ „Стамболския диванъ“. Наговора билъ: Върбишкия султанъ да се въскачи на прѣстола. Пазвантъ-оглу да стане великъ-визиръ, а Еменъ-аа хазнатарь (държавенъ ковчежникъ). Еменъ-аа се съгласилъ, но не удържалъ честната си дума. Слѣдъ завръщането имъ на зимовище въ Паша-киой, на другата пролѣть миналъ прѣзъ Тракия *Капуданъ-паша* съ голѣмъ отрядъ за да разбие Пазвантъ-оглу. Еменъ-аа се присъединилъ къмъ отряда му, отишълъ противъ Пазвантъ-оглу; стигналъ до Плѣвенъ и Враца; оплѣнилъ Троянъ, Арбанаси, Търново, Севлиево и заедно съ разбититѣ войски на Капуданъ-паша се завърналъ въ лагера си. „Ограбеното иманье бѣ неизброимо; ние — главатаритѣ на бюлюцитѣ, и всичкитѣ долни *нефери* ходехме съ златни чапраци и сребърни халки на пушкитѣ и пищовитѣ си“ — казва дядо Иванъ — Кара-Фейза. Богат-

ствата, силата, властьта на Еменъ-аа отъ година на година растеше; той е почувствовалъ че е сила отъ първа величина; прѣдложилъ на Хасково да му се прѣдаде, инакъ ще го направи на прахъ и пепеля. Града се прѣдалъ; Еменъ-аа прѣнеслъ столицата си въ Хасково; укрѣпилъ го съ кули и окопи; направилъ *дебой* (складъ) за оржжия и припаси; прѣнеслъ отъ Паша-киой фабриката на кжрджалийскитѣ пушки и ножове; сжщо и куршумо-ливницата. Хасковскитѣ богати българи и турци той обралъ, като имъ харизалъ само живота, и цѣлитѣ имъ домочадия. Отдѣлнитѣ кжрджалийски шайки сложили оружие прѣдъ грозния и силния Еменъ-аа, тѣ се присъединили къмъ неговата шайка, която достигнала цифрата 12,000 души. Хасково взело да дава тонъ на Стамболския диванъ. Великия визиръ проводилъ съ по нѣколко еничери измирския паша и Гюрджи-паша за да смажятъ Хасковския нагълъ самозванецъ. — Визирскиятъ отрядъ и отрядътъ на Еменъ-аа се срѣщнали между Мустафа-Паша и Харманлии. Кжрджалиитѣ побѣдили: Гюрджи-паша се спасилъ задъ стѣнитѣ на Едерне; повече отъ войската му дезертирала и се присъединила къмъ Еменъ-аа. Гюрджи-паша се завърналъ въ Цариградъ сж разбита войска; пашитѣ го обвинили въ измѣна и подкупъ; Султанътъ заповѣдалъ, главата му отлетѣла, а имуществата му взели въ смѣтка на султанската хазна. Еменъ аа добилъ крила; тжпани и зурли цѣла седмица оглушавали околноститѣ на Хасково. Въ това врѣме Мустафа-Кара-Фейзъ прѣхвърлилъ шайката си отъ Софийското поле въ Тракия, види се, всичко въ тогавашна западна България е било ограбено, та не е имало какво да граби. Ограбилъ Панагюрище, Копривщица и се спусналъ между Срѣдня-гора и Стара-планина; прѣминалъ въ Казанлжшката долина, доближилъ Сливенъ и Ямболъ. Шпионитѣ на Еменъ-ага расказали въ главната кжрджалийска квартира въ Хасково за дѣйствията на Кара-Фейза. Еменъ-аа повикалъ Кара-Ивана, заповѣдалъ му да приготви бюлюка си и да тръгне въ дирите на Кара-Фейза. „До кракъ да избиешъ шайката на Кара-Фейза, а него самаго или живъ да ми го доведешъ, или главата му да донесешъ" — заповѣдалъ хасковския самозванецъ на Кара-Ивана, както разсказва самъ Кара-Иванъ. 400 души хасковски кжрджалии, во главѣ Кара-Ивана, настигнали шайката на Кара-Фейза въ околностьта на града Айтосъ. Кара-Иванъ надхитрилъ прочутия Кара Фейзъ: божемъ, обявилъ се противъ Еменъ-аа; божемъ, избѣгалъ отъ стана му; божемъ, дошълъ при него да се присъедини отъ голѣмо уважение на славата и юначеството му. Кара-Фейза повѣрвалъ на Кара-Ивана; дали си ржка; задружно нападнали на Айтосъ, ограбили го до *конецъ* и *игла* и се остановили на лагеръ въ Енидже-кьой. На втория день прѣзъ нощьта въ лагера се разнесло цвиленето на коне, звякането на оржжие и неравенъ пищовенъ гърмежъ: шайката на Мустафа-Кара-Фейза била избита, самъ Кара-Фейзъ закланъ отъ собственната ржка на Кара-Ивана. Ограбили иманьето на унищожената чета, натоварили Айтоската плячка на нѣколко кола и тържественно съ тюлюмбеци зурли, тжпани и пушечни гърмежи влѣзли въ столицата на кжрджалийския царь. Хасковци,

столичнитѣ жители, посрѣщнали съ хлѣбъ, вино, ракия и разни гозби побѣдоносния отрядъ на Кара-Ивана. Прѣдъ общето събрание на кърджалийскитѣ голѣмци, въ присѫтствието отсѣчената глава на Кара-Фейза, Кърджали-Еменъ-аа кръстилъ Кара-Ивана съ името Кара-Фейза; отъ тогава Кара-Иванъ официално носилъ прозвището *Кара-Феизъ*. Около това врѣме единъ отрядъ отъ около 500 души еничери напусналъ Едернескитѣ укрѣпления и се присъединихѫ къмъ Еменъ-аа въ Хасково. Това обстоятелство подбутнало Еменъ-аа да нападне Пловдивъ и Едерне, и отъ ограбеното имане да украси столицата си, като я силно укрѣпи съ много кули, високи и дебели стѣни, съ дълбоки и широки окопи. Цѣлото столично население на града Хасково излѣзло съ мотика и лопата, съ търнокопъ и копачъ да укрѣпява кърджалийската столица. За хазнатаръ на кърджалийския царь билъ избранъ гражданина Христодулъ, младъ, красивъ българинъ. който до привземането на Хасково и обрѫщането му въ столица, игралъ, при *щаба* на Еменъ-аа ролята на лазутчикъ, съгледатай, таенъ куриеръ и шпионинъ. За хатѫра на красивото му лице, за еластичния му умъ, за прѣданностьта му и за неисчерпаемата му енергия, Еменъ-аа го обикналъ и, по довѣрение на цѣлия щабъ, далъ му длъжностьта хазнатарь на кърджалийския царь. Хазнатаря останалъ съ единъ бюлюкъ кърджалии да пази и окрѣпява столицата Хасково, а единъ отрядъ отъ 8,000 души, на чело Еменъ-аа, се отправилъ за въ Пловдивъ. Въ това врѣме се разнесла новината, че султанъ Селидъ III заедно съ неговитѣ паши реформатори билъ сваленъ отъ прѣстола, и на негово мѣсто турнатъ на прѣстола *Мустафа IV*. Стамболскитѣ улеми и еничери бѣхѫ извършили низвержението на *реформатора-султанъ;* либералствующитѣ по тогавашната мода паши биле исклани до единъ на *Атъ-мегданъ;* а Селима арестували на хлѣбъ и вода, въ стария византийски палатъ. Куриери се разшавахѫ изъ отоманската велика, а (въ това врѣме раздрана на парцали) империя, за да съобщѫтъ на правовѣрнитѣ мюслюмани радостната вѣсть, че гяуритѣ-паши и лудия султанъ сѫ низвергнати отъ властьта и на тѣхно мѣсто сѫ турнати сѫщински мюслюмани-паши и сѫщински „замѣстникъ на аллаха и пророка“: *Мустафа-Байряктарь, Тръстенекли* се обявилъ противъ узурпатора султанъ Мустафа IV и противъ централното узурпаторско правителство. Распратилъ куриери до началницитѣ на кърджалийскитѣ отряди съ предложение да се съединѫтъ съ него, да отидѫтъ въ Стамболъ за да освободѫтъ „благородния Селимъ“ и да накажатъ виновницитѣ на низвержението. Байрактаровиятъ куриеръ намѣрилъ Еменъ-аа прѣдъ стѣнитѣ на Пловдивъ. При всичкитѣ усилия на кърджалийтѣ Пловдивъ се непрѣдалъ; нѣколко хаванъ-топу (мортири) се обхождали отъ крѣпостьта му; топовнитѣ гърмежи плашели недресированитѣ коне на грабителитѣ кърджалии. Най-послѣ Филибе се съгласило да плати една ничтожна контрибуция на Еменъ-аа: „падна се по десеть гроша на глава, — казва Иванъ — Кара-Фейза, — отъ суммата, която ни заплатихѫ филибелийскитѣ челебии и бееве.“ Кърджали Еменъ-аа приелъ прѣдложението на Мустафа-байрактарь и устремилъ своитѣ орлини погледи

къмъ столицата на турската империя. Отъ Пловдивъ до Цариградъ слабо-укрѣпенитѣ села, паланки и градове били ограбени отъ Хасковския царь-кърджалия. При стѣнитѣ на стара Византия се съединили бюлюцитѣ на Байрактаря и Еменъ-аа. Първото дѣло било да се споразумѣятъ за богата плячка, която обѣщавала столицата на падишаха.

Споразумѣли се, че плячката ще дѣлятъ на половина. Стамбулъ слабо се защищавалъ. Еменъ-аа и Байрактаря тържествено влѣзли въ стамболскитѣ улици; свалили Мустафа IV, потърсили „Селима благородния;“ намѣрили го одушенъ и захвърленъ въ единъ хамбаръ. Мустава IV и неговитѣ биле наказани съ бѣсилка; имането имъ влѣзло въ хазната на Еменя и Байрактаря. При прѣвзимането на палата, бюлюкя на Еменъ-аа дѣйствувалъ съ брадви; Кара-Георги и Пехливанъ Кузю разсѣкли съ брадва дебелитѣ врата на палата. Дѣдо Иванъ Кара-Фейзъ измъкналъ изъ юклюка, затрупанъ съ юргани, султанъ Мустафа IV и го прѣдалъ въ ръцетѣ на Еменъ-аа и Мустафа Байрактаря. Така, като бюлюка на Еменъ-аа прѣззелъ съ брадви (балтии) султанския палатъ, нарѣкли го *Кърджали-Еменъ-аа-Балталж.* Така фигурира името на Хасковски кърджалийски царь въ официалнитѣ книжа на Високата Порта. Столичното население било ограбено; много кръвь се пролѣла по улицитѣ на Константиновия градъ. Провинцията наказала столицата; турили на *тахта* (прѣстола) Махмудъ II, человѣкъ заразенъ отъ реформаторскитѣ начала на „Селима благородния“. Мустафа-Байрактарь-Търстенски craналъ великъ-везиръ на младия и благороденъ въ душата си Султанъ, а кърджали-Еменъ-аа-Балталж поискалъ да бъде хазнатаръ, но Търстенекли му далъ да разбере, че хазнатарството не е лъжица за неговата уста. Балталж-Еменъ аа се намръщилъ, станалъ мраченъ. Търстепеклията билъ обожатель на султанъ Селимовитѣ реформи, събралъ, въ качеството си на великъ-везиръ най-голѣмия съборъ отъ паши и прѣдложилъ на разискване *низами-джеди.* Единственний, по численность на пашитѣ, съборъ въ историята на пашовскитѣ велики събрания, рѣшилъ се да прѣорганизира армията и полицията по французската система. Наполеонъ Бонапарте билъ на мода въ Стамболъ. Великото пашовско събрание постановило: *низами-аскерие* (редовна армия, по Наполеоновската система) и *низаме-сегмение* (редовна полиция, каквато французската), която въ народнитѣ пѣсни е известна *Сеймени.*

Балталж-Еменъ-аа отказалъ да засѣдава въ събора на гяуритѣ — паши и заплашилъ съ смърть мнозина отъ румелийскитѣ бейлербейовци, беeве и паши, (които надошле на събора), ако тѣ зематъ участие въ неговитѣ разисквания. Румелийскитѣ прѣдставители се стрѣснали отъ заканванията на Балталията и, безъ да се явяватъ на събора, напустнали Цариградъ. Кърджали Еменъ-аа се присъединилъ къмъ негодующитѣ еничери противъ *джедиди низамие* и *джедиде сегмение* (нови закони, нова войска, нова полиция). Подиръ това, той напустналъ Стамболъ, като се заканилъ и на султана и на великия везиръ, че скоро ще да ги види обѣсени на Атъ-Мегданъ. Той билъ въ заговоръ съ еничерския корьусъ

противъ Тръстенеклията. На чело на своитѣ даалии, раздѣлени на три бюлюка, той се впусналъ да граби околията на Гили-боли. Богатата плячка, плѣчкосана въ Стамболъ, вървяла на кола подиръ бюлюка му. Гилиболския военни паша въоржжилъ грьцкото и турско население въ Гели-болско и задружно съ войскитѣ нападналъ на хасковския царь. Гърцитѣ излѣзли герои: накарали бюлюка на дѣда Ивана Кара-Фенза да се обърне гърба и да бѣга къмъ Едерне. Това обстоятелство направило силно впечатление дѣда Ивана-Кара-Фенза; ето защо той впослѣдствие избѣга въ Гърция и тамъ се би за *християнство.* Сжщата участь постигнала и другитѣ два бюлюка. Тежкото иманье било отнето отъ ржцѣтѣ на хасковския царь. Всичкитѣ кола паднали въ ржцѣтѣ на Гелиболския паша. Отъ *тежкото иманье* една часть влѣзла въ хазната на Гелиболския паша, друга въ хазната на Тръстенеклията, а третята часть въ султанския ковчегъ. Гилиболския паша прѣслѣдвалъ хасковскитѣ кърджалии до града Мустафа-паша. Еменъ-аа се завърналъ въ Хасково, столицата на неговото кърджалийско царство. Много отъ бюлюцитѣ му се отдѣлили отъ него и се распръснали по Едринско и южнитѣ страни на Родопитѣ да грабать и опустушаватъ населението. Тръстенеклията, въ качеството си на великъ везиръ, обявилъ съ *иламинамие* Балталж Еменъ-аа за *измѣнникъ* на прѣстола и отечеството. Обѣщалъ баснословно количество грошове на тогози, който му донесе главата прѣдъ трона на падишаха. Около 50 души царски куриери разнесли височайшето иламинамие. Балталж Еменъ-аа се укрѣпилъ въ Хасково и чакалъ душманитѣ си отъ Стамболъ. Той станалъ мраченъ, недовѣрчивъ и къмъ най-вѣрнитѣ си другари. Въ душата му се промжкнало съмнѣнието и подозрѣнието. Той станалъ недовѣрчивъ къмъ Христодула и българитѣ — началници на бюлюцитѣ му. Сторило му се, че има заговоръ противъ живота му; заподозрѣнитѣ лица биле погубени по срѣдъ пладня на градската площадь. Нѣколко отъ гевенднитѣ распралъ съ ножа си въ минутата когато тѣ му се кривили и кълчели, както и по-прѣди, за да му доставятъ еротически наслаждения. Дѣдо Иванъ-Кара-Фенза, Кара Георги и Пехливанъ Кузю се спасили съ бѣгство отъ ржцѣтѣ на „полудѣлия Еменъ-аа Балталж“. Той ги заподозрѣлъ въ измѣна; тѣ подушили работата, прѣоблѣкли се въ овчарски дрѣхи, напълнили си чантитѣ съ алтжни и се изгубили отъ кърджалийската столица. Кара-Фенза и Кара-Георги отишле при япенския Али-паша и отъ тамъ въ Гърция, за да се бията за *християнска слободия.* А Пехлеванъ-Кузю избѣгалъ въ Габрово; тамъ се оженилъ и слѣдъ шестъ години се завърналъ въ родното си село Еробосъ. Хазнатарьтъ на кърджалийското царство, Христодулъ, разбралъ, че царството на Еменъ-аа е на свършване; задигналъ отъ общата хазна на кърджалиитѣ единъ биволски толумъ пъленъ съ алтжни, разровилъ гроба на дяда си, бутналъ въ него толума съ алтжнитѣ; напълнилъ единъ тестемеръ съ злато и пѣшкомъ, нощно врѣме, хваналъ пжтя за Станимака; присторилъ се на нощастникъ; цѣнилъ се за слуга, и слѣдъ три години се завърналъ въ Хасково, когато Мустафа-

паша бѣ истрѣбилъ вече до кракъ кърджалийскитѣ разбойници. Женилъ се, направилъ конаци, отворилъ магазии, сталалъ първи хасковски чорбаджия. Днесь сж живи синоветѣ и внуцитѣ му, извѣстни въ Хасково подъ фирмата *чорбаджи-оларъ*—най-богатитѣ търговци въ Хасковското окржжие.

Прѣданието за смьртьта на кърджали-Еменъ-аа — Балталж говори че всичкитѣ негови богатства останали въ ржцѣтѣ на чорбаджи Христодула. Но разсказитѣ на дяда Ивана Кара-Феиза опрѣдѣляватъ само биволски толумъ съ жлътици.

Тѣзи бѣгства отъ лагера на Еменъ-аа го направили да стане още пó-мраченъ и още пó-подозрителенъ. Въ това си мрачно настроение той обвинилъ нѣколко граждани — българи и турци—въ измѣна и съзаклетие противъ живота му; набилъ ги на колове и заповѣдалъ да ги забучатъ по окопитѣ на града. Хасково потреперало; гевендиитѣ млъкнали, началницитѣ на бюлюцитѣ се умислили; полудѣлия тиранинъ по цѣли нощи тичалъ изъ града съ голъ ножъ и убивалъ вѣрнитѣ си патрули.

Таково е било положението на кърджалийската главна квартира, когато Мустафа паша — *Румелийския-бейлеръ-бей*, прѣданния защитникъ на *низамие-джидидъ* и вѫрлия душманинъ на Кърджали-Еменъ-аа Балталж излѣзлъ отъ Цариградъ съ 20 хиляди войска, 4 топа и се отпжтилъ къмъ столицата на родопскитѣ кърджалии. По заповѣдь на великия визиръ той трѣбвало да вземе главата на измѣнника и да истрѣби въ корена хасковския кърджалжкъ. Голѣмия отрядъ на Мустафа-паша пристигналъ въ Харманлии и се остановилъ. Стотина куриери — кавалеристи разнесли по цѣлата Тракия султанския манифестъ, въ който се говорило: *Султанътъ прощава всичкитѣ до сега извършени злодѣйства на хасковскитѣ кърджалии; прѣдлага имъ да се обезоружатъ и да захванатъ мирнитѣ си занятия, а иска само главата на Еменъ-аа— Балталж — измѣнника на прѣстола и отечеството.* Височайшиятъ манифестъ проникналъ въ срѣдата на Хасковския лагеръ; начепало да се шушне нѣщо страшно, нѣщо грозно мѣжду „неферитѣ“ на Еременъ-аа. 20 хилядния отрядъ се приближилъ до хасковскитѣ окопи; нѣколко каменни гюлета паднали въ окопитѣ. Еменъ-аа се уплашилъ. Посрѣдъ нощь, въ дъждь, каль, само съ 16 души другари (тѣзи сжщитѣ даалии съ които наченалъ кърджалийскитѣ си грабителства) отпжтувалъ за Паша-кьой. На другиятъ день останалитѣ бюлюци се разбѣгали кой на кждѣто видѣлъ, а населението съ сълзи на очи, съ хлѣбъ и соль въ ржцѣ излязло та посрѣщнало *истинския си спаситель.* Окопитѣ и кулитѣ биле на часа срутени; фабрикитѣ за пушки, барутъ, куршумъ, ножове биле въ ржцѣтѣ на румелийския бейлеръ-бей (князъ). Мнозина отъ кърджалиитѣ се подчинили на Султанския манифестъ; прѣдали си оржжието и отишле по мирнитѣ си занятия, а избѣгалитѣ продължали да нападатъ малкитѣ села въ южнитѣ Родопи. Прѣди да избѣгне въ Паша-кьой, Еменъ-аа десеть дни прѣди това, проводилъ харема си, състоящъ отъ гевендии, между които била и *Гюзелъ-Гергана*, най-любимата жена на тиранина.

Даалийската пѣсень рисува съ идеална красота потурчената българка, Тя, пѣсеньта, нарича *Гюзелъ-Гергана* прѣдателка на агата. Сжщо казва и прѣданието, че Гергана е прѣдала Еменъ-аа. Гергана била въ това врѣме трудна отъ агата. Щомъ прѣстигналъ прѣзъ нощьта Еменъ-аа въ Паша-кьой и Гергана разбрала какво има да стане съ нейния тиранинъ мжжъ; нощемъ избѣгнала изъ кулата; боса пристига въ Хасково при Мустафа-паша и прѣдава узурпатора си мжжъ. Едно отдѣление конници и пѣхота заобиколили Паша-кьой. Слѣдъ тридневна битка Еменъ-аа докарали живъ и здравъ съ 6 души другари, въ конака на Мустафа паша. Уловенитѣ гевендии въ Паша-кьой и Теке-кьой сжщо ги арестували. Само Гюзелъ-Гергана била освободена: Мустафа-паша ѝ дарувалъ не само живота, но и чифлицитѣ на Еменъ-аа въ Теке-кьой за услугата, която тя му направила съ прѣдаването въ ржцѣтѣ му *злия гений на хасковскитѣ Родопи.*

Тръстенеклията тържествувалъ, че *кръволочното куче* Еменъ-аа Балталж е въ ржцѣтѣ на неговото правосждие. Една часть отъ богатствата на Еменъ-аа се раздала на неферитѣ, които сж го уловили живъ въ Паша-кьой; другата влѣзла въ султановата хазна и джеба на Тръстенеклията, а сжщо и въ джеба на румелийакия бейлеръ-бей.

Наченали се истезанията. Очевидци расказватъ, че цѣла седмица виселъ Еманъ-аа живъ на бѣсилката, обѣсенъ то съ глава надолу, то прѣзъ кръста, то подъ мишницитѣ: извърявало се мало и голѣмо да го плюе; свикани били отъ чирпанско, старо-загорско, пловдивско и други градове първенцитѣ — българи и турци — за да гледатъ, какъ ще се накаже кърджали Еменъ-аа Балталж за неговитѣ 13 годишни опустошения на тракийскитѣ села, градове и градовце. Нѣкои отъ гевендиитѣ му били натжкпати на колове. Едни отъ другаритѣ му на колове набили; други въ дебоя исклали (сжщия дебой, въ който Узуновъ бѣ арестуванъ). Послѣднето истезание било: извадили червата на Еменъ-аа отъ задъ, натжпкали ги прѣзъ устата му, послѣ го набили на колъ, отсѣкли му главата и я поднесли на златна тепсия прѣдъ неумолимия Тръстенекли. Шесть мѣсеца Мустафа-паша сѣдѣлъ съ отреда си въ Хасково, и въ продължение на това врѣме клалъ, бѣсилъ, набивалъ на колъ закаленитѣ въ грабежъ кърджалии.

Хасково се обърнало на човѣшка касапница. Даалийската пѣсень казва, че румелийския бейлеръ-бей распарвалъ дѣца въ утробата на майка имъ, ако е подозрѣвалъ, че плода е отъ Еменъ-аа или отъ нѣкой неговъ вѣренъ другаръ. Даалиеца — пѣвецъ се обрѣща къмъ румелийския байлеръ-бей и го пита: „защо удушихте султанъ Селима? защо обѣсихте султанъ Мустафа? . . . А ние за това ли сме грѣшни прѣдъ Аллаха и Падишаха, защото качихме султанъ Махмуда на прѣстола?“

Горнитѣ свѣдѣния за дѣлата на Кърджали Еменъ-аа Балталж и за коренното унищожаване на хасковскитѣ кърджалии заехме отъ неиздаденитѣ още записки на г. Нестора Марковъ. Той ги събиралъ отъ очевидци и дѣйци на прѣдмѣтнитѣ събития, особенно отъ дѣда Ивана Кара-Феиза

и пехливанъ Кузю, които се завърнали въ селото си, слѣдъ дълго скитане по чужбина, та преживѣли старинитѣ си. Марковъ е събралъ тѣзи свѣдѣния прѣзъ годинитѣ 1866—69, бидейки главенъ учитель въ Хасково. Дѣдо Иванъ Кара-Феиза ослѣпялъ и умрѣлъ, а пехлеванъ Кузю умрѣлъ отъ дамла, споредъ казванието на Маркова. Марковъ е родомъ отъ село Еробосъ; той лично се е познавалъ съ дѣда Ивана Кара-Феиза и пехливанъ Кузя, които сж му расказвали за дѣлата на Еменъ-аа-Балталж и за своитѣ подвизи при разбиването на султановитѣ палати.

Стамболскитѣ улеми и еничери биле въ заговоръ съ Еменъ-аа противъ живота на реформатора Мустафа Тръстенекли. Това съзаклетие е зналъ великия везиръ Тръстенекли и ето защо е настоятелно искалъ главата на хасковския кърджалииски царь. Както казахме, главата на Еменъ-аа била донесена въ Стамболъ и поднесена върху златенъ подносъ на Тръстенеклията. Улемитѣ и еничеритѣ побѣснѣли, като узнали за донесената глава. Отдавна приготвения заговоръ вземалъ широки размѣри между стѣнитѣ на еничерскитѣ казарми и медресетата на света София. Главата на Еменъ-аа Балталж изѣде главата на Тръстенекли Мустафа-Байрактаръ: два мѣсеца слѣдъ посичането на Еменъ-аа, въ Стамболъ избухна революция. . . . . Улемитѣ и еничеритѣ подпалихж Цариградъ; по улицитѣ и мегданитѣ човѣшки трупове се търкаляхж. Султанския палатъ потжналъ въ димъ и пламъкъ; Махмудъ II се спасилъ съ бѣгство на азиатския брѣгъ. Реформатора — Тръстенекли се защищавалъ до едно врѣме; послѣ съ вѣрната си дружина се скрилъ въ една кула, и заедно съ нея загиналъ въ пламъцитѣ и дима на подпалената кула.

ИСТОРИЯ НА ЕДНА ДУША.

La science sans vénération est stérile, peut-être vénéneuse. . . L'homme qui ne peut pas vénérer, qui ne sait pas habituellement vénérer et adorer, — quand il serait le Président de cent Sociétés Royales et quand il porterait dans sa seule tête toute la Mécanique Céleste et toute la philosophie de Hegel, et l'abrégé de tous les observatoires avec leurs résultats, — n'est qu'une paire de lunettes derrière laquelle il n'y a point d'yeux!

(Carlyle. — trad. Taine).

L'être supérieur — ce n'est pas l'homme d'esprit, c'est l'homme de cœur! . . .

(Inédit).

La bonté l'emporte sur le génie, — voilá ce que les savants ne peuvent pas toujours comprendre! . . .

(Inédit).

I.

„. . . — Напрѣдъкъ! . . О нищожна рѣчь, о тьмно игрословье
„На иступленници, или на духопомрачени! . . .
„Безсмислица оставена отъ старитѣ Софисти, —
„Достигнала, отъ вѣкъ на вѣкъ, до насъ, псевдоучени!

„Ний мислѣхме че нашето глубоко философство
„Ще ни покаже дѣ сѣди доброто неизмѣнно. . .
„Послѣдний абисински Негръ по близо е отъ нази
„До туй сѫществование желанно, прѣблаженно!

„Уви! . . Чловѣшкий родъ е тъй естественно безуменъ,
„Щото да търси чловѣкъ прѣмѫдрость, — туй е тоже
„Своебразна лудина! . . . На всяка тварь мислѧща
„Прѣдвѣчната История е тъзъ: — *„Не знай! . Не може! .“*

. . . . . Тѣзъ бѣхѫ размишленьята на клетия учитель. . .
Прѣдъ него купища книжа лежахѫ на земята,
Оцапани, испрашени, причупени, раздрани,
Изложени на всичкитѣ прищѣвки на дѣцата. . .

Дѣцата, — сирѣчь малката Иванка, сладко дѣте
  На шесть годинки, — и Драганъ дванадесетгодишенъ,
Здравъ, руменъ, снаженъ младенецъ. . . . Горкичкитѣ! тѣ бѣхѫ
  За у́чения си баща, — бѣда, товаръ излишенъ! .

Да, лошъ родитель бѣше той, и лошъ съпругъ, нещастний,
  Прѣзъ дълги, нескончаеми години. . . . Господъ знае
Какви злини бѣ сторилъ той, — във книгитѣ захласнѫтъ. .
  Но се́га. . . . Наближаваше часътъ да се покае. . . .

Минута наближаваше да се покае Геро,
  Чутовний Даскалъ Геро, Волхвъ на българскитѣ Волхви,
Тозъ който бѣ посѣлъ у насъ безвѣрието скверно,
  Нечистий Гений, пѣната на даскалскитѣ локви. . .

Минута наближаваше, — туй чудо да се види:
  Блистателний архидидактъ и злий вѣроотстѫпникъ,
Глубокий тайновѣдъ и врагъ на всичкитѣ Олгари,
  Да плаче. — съ кървавъ плачъ, като раскаяний прѣстѫпникъ.

II.

Туй бѣ една година слѣдъ войната Русско-Турска,
  Въ единъ тракийски мрьсенъ градъ. . . Тамъ дѣто и небето
Съ бѣли́ло се краси, като владишка парамана. . .
  На византийщината зла тамъ дѣто бѣ сърцето. . .

Тамъ дѣто българинътъ бѣ ту подълъ Гъркоманинъ
  Ту Варваринъ прѣзиранъ и прислѣдванъ. . . . Тамо дѣто
Раскапалостьта турска бѣ достигнала до гнилость. . .
  Тамъ бѣше на героя ни живѣлището клето. . .

. . . .
. . . .

Въ едно лѣгло, на дъното на собата, лѣжеше
  Съпругата му, болна злѣ, отъ три години болна,
И вече на умиранье. . . И мѫчеше се, бѣдний,
  Да удуши въ гърдитѣ си въздишката неволна. .

„— Защо ми бѣше знаньето, си шушнеше той тѫжно,
  „И тридесеть години трудъ защо ми бѣ, когато
„Не знаѭ ни страданьята на тъзи мѫченица
„Да намалѭ? . . Не знаѭ, да, о божье име свято!“

И зърна злополучний мжжъ купъ книги на земята, —
Кантъ, Хегелъ, Фихте, Локъ, Волтеръ, Паскалъ, Русó, Спиноза,
Кювье, Бюфонъ, Хюмболдъ, Лапласъ, Дарвинъ и Херберть-Спенсеръ,
И тури гнѣвно кракъ на тѣхъ, — изохка: *„Думи! Проза!“*

. . . . И ето че, изъ одъра на болната, внезапно,
Стенание се глухо чу. . . . Агóния то бѣше,
Най-тихата, най-сладката агóния. . . Горката,
Заспа спокойно, най-подпрь; отдавна тя не спѣше!

Заспа тя вѣчний сънъ. . . О Смърть, на тайнитѣ потайность,
Небесна Избавителко, Посланнице Свещенна,
Когато ти я взе, — животъ безгрѣшенъ не прѣкъсна,
А на душа прѣблага ти въздаде жизнь блаженна!

Едничъкъ погледъ тя успѣ къмъ мжжа си да хвърли,
Едничъкъ само, пъленъ съсъ безименна тревога,
Безгласно завѣщание на чувства милосердни, —
Послѣдне заявление на твърда вѣра въ Бога! .

III.

. . . Философътъ разбра тогасъ. . . Тогазь, въ една минута,
Минута дълга, като вѣкъ, като разгромъ горчива,
Той видѣ цѣлий си животъ, безумно истощаванъ
Въ прислѣдването на една химера измамлива. . .

Тогазь, той видѣ празностьта на всичкитѣ науки
Зарадъ които, — клетника! — той всичко бѣ жертвувалъ,
Любовь и щастие, — покой и здравие, — семейство! .
Тогазь, той видѣ дребностьта на туй що бѣ мждрувалъ! .

Той, който надъ едно словце на Омира стоеше
По три нощи безъ сънь, — разбра, тогазь, злочестий даскалъ,
Че Омиръ цѣлъ не струва ни плашилото, което
Синъ му Драганъ по бѣлий зидъ съсъ вългенъ бѣ надраскалъ.
. . . .

IV.

И, растреперанъ, падна той прѣдъ смъртнитѣ останки
На тъзь която, въ земний миръ, бѣ пълна съ обичь чиста,
Прѣдъ непорочната жена, прѣдъ скромната невѣста,
Прѣдъ майката, евангелски починала, лучиста. . .

„— О Господи! извика той, разбирамъ най-подирѣ,
„Благодарение на тъзь светица прѣблаженна,
„Че разумътъ човѣшкий е самопоклонство жалко,
„Че заблужденьето стои въ науката надмѣнна!

„О Боже, вѣрвамъ, вѣрвамъ, да, че ти си който имашъ
„Пристѫпъ до вѣчний источникъ на истинското знанье,
„И само Ти, — а ний, зрънца въ пустиня безпрѣдѣлна,
„Блѣщукаме, и губимъ се прѣдъ твоето сиянье!

„Прости ме, Господи, прости! . . Не знаяхъ че, безъ тебе,
„Човѣшката Книжовность се на тлѣнность прѣобръща;
„Лъжливата Просвѣта ни отъ тебе отстранява —
„Но истинската мѫдрость пакъ къмъ тебе ни повръща!

„Прости ме, Творче мой, прости! . . На страститѣ подъ гнѣта,
„Излъгахъ се! . . Прѣдадохъ се на гордостьта човѣшка!
„Вмѣсто добро да правѭ, — азъ задачи разрѣшавахъ,
„Потайности откривахъ, — и въ неволя паднахъ тежка.

„Разбирамъ вече, Господи, че Человѣшкий Гений
„Е малко димъ и малко прахъ, прѣдъ добрината мощна
„На майчино едно сърце. . . Разбирамъ, че сърдцето
„Е Слънце, — а Идеята свѣтулка е нищожна!

„Разбирамъ че, въ човѣшкий родъ, (тъй, Творче, Ти си искалъ!)
„Първовърховно сѫщество е туй, което люби, —
„А никакъ туй, което на Искуството се вдава! . .
„Разбирамъ, че безвѣрна жизнь въ безплоденъ трудъ се губи!“

V.

. . . .
. . . .

На другий день, във дома на раскаяний мечтатель
Не се намѣрваше, освѣнь Псалтиря, друга книга;—
Вмѣсто Книгохранилище — Икона; — а прѣдъ нея
Едно кандилце висеше подъ срѣбърна верига. . .

Ст. Михайловский.

НАШИТѢ НАРОДНИ БИТОВИ ПѢСНИ.*)

отъ Г. Попова,

Професоръ по филологията въ висшето училище въ София.

Освѣнъ материалната страна и физическата хубость, дѣвойкитѣ, въ въпроса за омжжвание, обрѫщатъ внимание и на нравственнитѣ достоинства на своятъ бѫдѫщи другарь: ако тоя другарь притежава нѣкоя слабость, дѣвойката не се рѣшава да го земе, понеже знае, че ще има сетнѣ голѣми главоболия и съпружеския ѝ животъ ще се лиши отъ своята необходима прѣлесть. Не трѣбва, впрочемъ, да мислимъ, че българската дѣвойка изисква отъ бѫдѫщиятъ си другарь нѣкакви особенни нравственни качества; никакъ: нейната претенция се спира само на обикновенното, тъй да кажемъ, добро поведение на мѫжа, съ което той да не я туря въ неловко положение прѣдъ хората, да не я кара да се чърви и да съжалява за напраздно изгубената младость, и главното, което дѣвойката изисква отъ бѫдѫщия си съпругъ, е благоправието: той трѣбва да бѫде човѣкъ въздърженъ и да не си позволява излишекъ въ употрѣблението на спиртнитѣ питиета; съ една дума, дѣвойката не се рѣшава да земе единъ *пиянница,* отъ когото сетнѣ тя ще има да страда. Този страхъ отъ бѫдѫщия мѫжъ — пиянница е толкозъ голѣмъ и основателенъ, щото единъ такъвъ субектъ, покрай всичкитѣ други добри страни, не може да расчитва, че дѣвойката ще го хареса. Въ подтвърдение на казанното, тукъ ще приведемъ нѣкой и другъ случай отъ народнитѣ пѣсни. Нѣкой си Първанъ (Бонч. № 128), човѣкъ заможенъ и даже съ добро положение въ обществото, билъ харесалъ мома Петранка и искалъ да я земе. Бащата прѣдумва дъщеря си да земе Първана,

„Чи си е Първанъ чорбаджий;
Портитѣ му сѫ желѣзни,
Дворитѣ му сѫ каменни;
На портитѣ синджиръ срѣбѫренъ.“

Но Петранка не рачила да послуша баща си и му отговорила така:

„Би щешъ ма, тейно, да щешъ ма,
Да щишъ ма, тейно, Парвану. . . .
. . . .
Тебъ ти гу фалатъ старитѣ,
Менъ ми гу курѭтъ младитѣ;
Чи ми е, Парванъ, дилия,
Дилия, Парванъ, бикрия;
На винуту е дилия
На ракията бикрия.“

*) Продължение отъ кн. 7 и 8.

Пиянството на бѫдѫщия мѫжъ е толкова страшно и нежелателно нѣщо за една българска дѣвойка, щото тя се рѣшава да се въспротиви даже на волята на баща си, което, ще го кажемъ въ похвала на нашитѣ моми, е въобще, явление рѣдко между българитѣ. Жално е, може би, само това обстоятелство, че родителитѣ, като се основаватъ на своето естественно право върху чедата си, съвършенно забравятъ правата и интереситѣ на послѣднитѣ, а споредъ това, въ желанието си да задомѫтъ дѣцата възможно пó-добрѣ, отъ своя точка зрѣние, често имъ докарватъ нещастие, понеже съвсѣмъ игнориратъ законнитѣ права на дѣцата си. Случва се по нѣкогашъ така, че дѣвойката се омѫжва за човѣкъ, който обѣщава да ѝ бѫде и добъръ другарь, и добръ ступанинъ, но сетнѣ обстоятелствата се измѣняватъ: мѫжътъ захваща да пиянствува, и съ това произвежда цѣлъ прѣвратъ въ кѫщата; благосъстоянието му захваща полека-лека да се подкопава, самъ той изгубва прѣдишното си положение въ обществото и не се ползува вече отъ уважение прѣдъ познатитѣ нему хора, но се прѣзира отъ тѣхъ: тѣ вече го избѣгватъ, странѫтъ отъ него, понеже имъ е срамъ да се разговарятъ или да иматъ работа съ такъвъ субектъ. Можете да си прѣдставите тогава какво нещастие захваща да тегли оная жена, мѫжътъ на която е почналъ да пиянствува! И добрѣ бива още, ако този мѫжъ-пияница е миренъ, сир. не вика въ кѫщи, не се кара, не псува; но често бива така, че пияницата, щомъ се върне у дома, дига страшна гюрюлтия: всичкитѣ домашни му сѫ криви, нищо не го задоволява; той даже захваща да се бие и, разбира се, жената, на която простия българинъ у насъ гледа още като на сѫщество много пó-долне отъ мѫжа, търпи най-много. Нѣкои отъ женитѣ, като виждатъ, че не могѫтъ да излѣзѫтъ на глава съ мѫжътъ-пияница, се рѣшаватъ да го оставатъ. Така именно постѫпила Рада, която се рѣшила да побѣгне отъ мѫжътъ си Никола, по причина на пиянството му. макарь че съ побѣгването си тя се лишавала отъ добрѣ обставения въ материално отношение животъ. Пѣсеньта (Бонч. № 101) така расправя за тая случка:

Бѣгала Рада, Радуле,
Прѣзъ двѣ ми, прѣзъ три планини
И прѣзъ двѣ уди гулеми;
Голичка безъ ризица,
Босичка на превушъ (?)
Назадъ са не обращала.
Най са на Бога молеши:
„Дай ми, Боже, юкъ вѣтръ
Да ма ни дири Никола.“

Но Никола усѣтилъ пѫтя, по който побѣгнала жена му и се пустилъ да я стигне.

Най-сетнѣ той я стига и я попиталъ за „зулума“, който бѣ я накаралъ да бѣга:

„Дали си гладна устана?
Или си жедна устана?
Или за пари неволна?“

Но Рада му отговорила направо:

„Никола, луда гидио!
Нито сѫмъ гладна устала,
Нито сѫмъ жедна устала,
Нито за париニволна.
Зулума ми е утъ теби!
Утъ де кѫкъ идишъ лудъ пиянъ
Сѐ пиянъ, холанъ, сѐ залянъ;
Лица си съсъ конь тѫпчеши
Мени си съсъ ножь биеши".

Никола се опиталъ да успокои жена си, като ѝ казалъ, че той вече нѣма да се упива, но, за жалость, пияницитѣ всѣкой пѫть даватъ такива обѣщания, но никога не ги испълняватъ.

Не не само пияницитѣ сѫ нетърпими, и не само тѣхъ, нѣкои жени се рѣшаватъ да напуснатъ: има други, мѫже съ лошъ характеръ, които постоянно намѣрватъ махана на женитѣ си и постоянно ги гълчѫть, макаръ че такива едни мѫже и да сѫ свободни отъ слабостьта къмъ виното или ракията. Естествено е, че на една жена не ѝ е приятно да слуша всѣкогашъ симо укори отъ мѫжа и да вижда явно, че той се обрѣменява отъ нея, мрази ѭ; такава една жена, щомъ намѣри нѣкаква възможность, се рѣшава да напусне мѫжа си, и да пристане другиму. Така именно направила Тодора, млада невѣста, (Бонч. № 11), която постоянно слушала само укори отъ мѫжа си Павла.

„Мѫмри си Павелъ булката,
Мѫмри я, Павелъ, гидия,
Добра ѝ дума ни дума,
Сладокъ ѝ залагъ ни дава".

Но по край взаимното влѣчение, което двама младежи отъ различенъ полъ трѣбва да иматъ прѣдварително, прѣди да се вземѫтъ, по край физическата хубость и младость на бѫдѫщитѣ мѫжъ и жена, по край добрата материална обстановка на момъка, по край способностьта на жената за физически трудъ и опитностьта ѝ въ кѫщната работа, по край другитѣ добри качества и у двѣтѣ страни, по край тѣхнитѣ нравствени достоинства, едно отъ главнитѣ условия за благополученъ и приятенъ съпружески животъ сѫ дѣцата, които не у всѣка една сѫпружеска двойка биватъ; въ нашитѣ народни пѣсни много добрѣ е прѣдставена оная дълбока, искренна скръбь, която булката испитва, когато нѣма рожба; тази скръбь бива толковъ силна, щото се прѣдставлява, като цѣло нещастие и лишава съпружеския животъ отъ оная приятность, която той би ималъ въ случай на рожба у извѣстна двойка; тъй щото даже голѣмото материално богатство, къмъ което българинътъ винаги е твърдѣ привързанъ, не прѣдставлява утѣшение. Източникътъ на тази съпружеска скръбь трѣбва да търсимъ, мислѭ, въ силно развития у българина инстинктъ за продължението на родътъ. Интересна е по съдържанието си пѣсньта, напечатана въ сборника на г. Чолакова подъ № 3.

Павле попиталъ жена си;

„Отъ дѣ какъ си дода, Нацкеле, сѐ та заварвамъ,
Се си кахжрна, Нацкеле, сѐ си плакала,
Дали пари немашъ, Нацкеле, и жълти жълтици,
И жълти жълтици, Нацкеле, и бѣли бешлици?“

Но тя му отговорила:

„Пусти ти остали, Павлю ле, жълти ти жълтици.
Жълти ти жълтици, Павлю ле, бѣли ти бешлици,
Коги си нѣмамъ, Павлю ле, отъ сърце рожба.“

Павле поискалъ да утѣши жена си, като ѝ казалъ, че ще иде въ Цариградъ и тамъ ще ѝ яптардиса „отъ злато дѣте, отъ серброзлато люлка“; но тя му отговорила:

„Пусту ти останалу, Павлю ле, отъ злато дѣти,
Отъ злато дѣти, Павлю ле, отъ сребро люлка,
Кога не грачи, Павлю ле, кога не плачи, —
И азъ да гу бавж, Павлю ле, и да гу гадж.“

Така сжщо силна скръбь отъ отсжтствие на рожба исказва прѣдъ мжжа си Петра кадънъ-Тодорка (Бонч. № 43). Мжжътъ ѝ ж попиталъ, защо тя плаче и защо жали: да ли е гладна или е жедна, или нѣма тежко имане. Въ отговоръ на всичкитѣ тия въпроси, кадънъ-Тодорка отговорила на мжжа си слѣдующето:

„Ой ми та тебе, сжрмалж Петре,
Кату ма питашъ, азъ да ти кажа,
Защо си плача, защо си жалж:
Нито сжмъ гладна, нито сжмъ жедна:
Сноши утидухъ у братувити,
У братовити, у булинити,
Че ги намерихъ на синията
Кату вечерятъ, кату хлябъ ѣджтъ;
Укулъ синията насядали,
Сѐ дребни дѣца, сѐ мжжка рожба,
Да видишъ хубость, да видишъ прилика...
Пжкъ ний нѣмами бари едничку,
Ако хлябъ месж, хляба си стуи,
Хляба стуи, стуи ни начупенъ;
Ясте наготвимъ, ясте безъ вуда,
Ястету стуи ни наченату“.

Петръ поискалъ да утѣши жена си по сжщия начинъ, по какъвто и Павле иска да утѣши своята, но напраздно, понеже забѣлѣзалъ, че материалното богатство не може да замѣни всичката прѣлесть на такава една картина, каквато кадънъ-Тодора е видѣла въ кжщата на брата си.

Отсжтствието на рожба често служи за причина на голѣма умраза къмъ булката отъ страна на мжжътъ; така щото животътъ имъ се минува не въ миръ и съгласие, но въ каране; понѣкогашъ мжжътъ даже се рѣшава да убие жена си и да се избави отъ нея, именно за това,

че тя нѣма рожба. За такъвъ случай се расправя въ пѣсията подъ № 5 въ извѣстната сбирка на В. Чолакова. Никола казалъ на брата си такива думи:

„Добрѣ ми дошълъ, братколе,
Да пораздумашъ бачя си,
Бачя си йощи буля си:
Ний смы са снощи карали,
Лоши си думы думали;
Нищѫ ѭ, братко, нищѫ ѭ,
Нищѫ ѭ, нищѫ буля-ти;
Черна й кату циганка,
Малка ѝ кату маймунка,
Тънка й кату пръчица:
Каква щи рожба да роди,
Каква щи кѫща да държи?"

И му казалъ да вземе ножче черепче и да иде въ тъмни зимници, защото самъ ще проводи въ зимника буля му подъ прѣдлогъ да наточи чървенъ пелинашъ: когато буля му влѣзе въ зимника, той да я заколи: Драгнико испълнилъ желанието на брата си и отрѣзалъ главата на Радка.

„Радина глава скачаше
И язика ѝ думаши:
Като ми глаза отрѣза,
Сърдце-то да ми распоришь,
Та дано да повѣрвати,
Както ще бѫди за вярѫ"
. . . .
„Като ѝ сърдце пореши,
Отъ сърдце дѣти падаши,
Падаши и говореши:
„Та що ви стори майка ми,
Та що ви стори, направи?"
Като е зачюлъ татко му,
Камто зимници тичаши,
Тичаши ощи викаши.
Грабна ножче отъ брата си
И са въ сърдцето прободи,
И си на Радка думаши:
„Спи, Радке, да спими
Съ наш'то мѫжко дѣтенци".

Отъ самоубийството на Никола видимъ, че той съзналъ своята грѣшка и пожелалъ ди ѭ загладн. Дѣйствително, самоубийството на Никола извинява до негдѣ неговата жестокость спрямо Радка и прави на читателя добро впечатление; но не такова впечатление бихме получили ний отъ пѣсията, ако би Никола останалъ живъ. . . Съ такъво сѫщо съдържание има пѣсня подъ № 12 въ сбирката на Бончева. Сѫщото отсѫтствие на рожба, накара Стояна да каже на жена си Добрана такива думи:

„Дубранчице ле, Дубрано!
Ти бѣши клету сирачи,
Азъ бѣхъ си чуздо ратайчи;

Зехми са голи и боси,
Съ ведрици уда носехми,
Съсъ делви уда топлехми,
Та си ризитѣ перяхми;
Синкуту доста стигнахми;
И идна махана имахми,
Златна синия нѣмахми:
Вчера златари минахѫ
И синия си купихми;
Снощи на нея ядухми.
Идна махана имами:
Утъ сѫрце рожба нѣмами".

Сетнѣ Стоянъ казва още на жена си, че ще ѭ напустне, но тя го моли по-добрѣ да ѭ заколи, за да не ходи като вдовица, което, споредъ нейнитѣ понятия, било едно много грозно нѣщо (Вынч. № 96).

И така, ясно е, че цѣльта на съпружеския животъ, споредъ нашитѣ народни пѣсни, не се постига, щомъ оженената двоица „нѣма отъ сърдце рожба." Но друго е, когато такава една двоица бива честита да има дѣца: тогава животътъ имъ е испълненъ съ радость, и тѣ се считатъ щастливи. Тъзи приятность и щастие се чувствоватъ отъ родителитѣ много повече, ако дѣцата имъ сѫ мѫжки, макаръ и да сѫ много. Самата бѣдность, въ която се намиратъ такива едни родители, не се чувствова особенно силно: родителитѣ знаятъ хубаво, че дѣцата имъ, щомъ дойдатъ на възрасть, ще имъ бѫдѫтъ добри помощници въ трудътъ, и споредъ това, тѣ употрѣбяватъ най-голѣми старания, за да ги прѣхранятъ и облѣкѫтъ, докато тѣ порастнѫтъ. Сетнѣ, обаче, щомъ дѣцата израснѫтъ и захванѫтъ да работатъ и да поддържатъ родителитѣ си, послѣднитѣ захващатъ да се чувствуватъ на най-високата степень отъ своето благополучие; тѣмъ имъ е много драго, и тѣ вече мислатъ само за едно нѣщо — да ги задомѭтъ възможно по-добрѣ. Въ една пѣсня (Кал. № 76) се расказва, че нѣкоя си майка имала деветь сина, които съставлявали нейното най-голѣмо щастие, макаръ че тя е била много бѣдна, понеже

„Съ игла шила, та ги е ранила
Съ вурка прела, та ги обличала".

Щомъ синоветѣ ѝ израснали, тя намислила да ги ожени и отведнъжъ всичкитѣ. Отъ първо майката немогла да намѣри деветь снахи, които би напълно приличали на синоветѣ ѝ,

Си-те деветь една лика да са,
Една лика и една прилика.

Най-сетнѣ намѣрили се деветь добри снахи у „Лендера града", и можете да си прѣдставите, каква весела свадба се подкачила, колко много гости биле се събрали на тая свадба и колко добрѣ тѣ сѫ пили, яли и сѫ се веселили! . . .

Ще прѣминемъ къмъ другитѣ мотиви на битовитѣ пѣсни. Една отъ несимпатичнитѣ черти въ животътъ на българитѣ е злобното отношение на свекървата и въобще на роднинитѣ на мѫжа къмъ булката му. Тази ум-

раза къмъ булката често бива толковъ силна, щото прѣдизвиква противъ нея непрѣстанни прѣслѣдвания, и положението ѝ въ домътъ на мѫжа ѝ е цѣло нещастие, което тя незаслужено търпи. Обяснение на това злобно настроение къмъ булката трѣбва да търсимъ, мислѭ, въ онова обстоятелство, че тя се явява въ фамилията на мѫжа си, като човѣкъ съвършенно новъ, който, както това обикновенно бива, не може да се харесва съ своитѣ чужди навикновения, съ своитѣ манери и въобще съ цѣлата, тъй да кажемъ, „иноземна“ отхрана. Къмъ булката роднинитѣ на мѫжа се отнасятъ твърдѣ строго и трѣбователно, защото къмъ себе си се отнасятъ много снисходително; въ нея съглеждатъ всичкитѣ кусури, защото не забѣлѣзватъ своитѣ, та и не могѫтъ да ги забѣлѣжѫтъ, тогава като булката, като външенъ човѣкъ, е много удобна за наблюдение, и обичьта къмъ нея може да се появи само съ течение на врѣмето, когато навикнатъ къмъ нея, защото обичьта често бива резултатъ на едно навикновение къмъ човѣка. Но докато роднинитѣ на мѫжа навикнатъ къмъ булката, тя ще се намира въ незавидно положение, и често даже за най-малката грѣшка, която е направена отъ булката, не прѣднамѣрено, разбира се, тѣ ще гледатъ да ѭ осѫдатъ Въ единъ само случай свекървата има основание да се отнася враждебно къмъ невѣстата, именно тогава, когато синъ ѝ си избира булка самъ, безъ да пита майка си: естественно е, че тогава той довежда въ родителската си кѫща чуждъ човѣкъ, когото родителитѣ му не сѫ искали да видѭтъ, и споредъ това такава една невѣста и не може да изисква да ѭ обичатъ. Прѣслѣдванията на свекървата противъ такава невѣста се захващатъ още отъ самото начало, щомъ тя се посели въ дома на мѫжа си. Въ една пѣсня (подъ № 60 у Кач.), се расправя именно за такъвъ единъ случай, когато свекървата е била незадоволена отъ невѣстата по причина, че синъ ѝ ѭ взелъ върѣки майчинитѣ си съвѣти. Майка му му казвала:

„Не мой, синко, Петкана да земешь –
Петкана си е много больнянва
Больнянва и па айнаджіа:
Зимѣ (е) глава, лѣтѣ пановика“.

Но Иванъ не послушалъ майка си и се оженилъ за Петкана. Невѣстата се оказала въ сѫщность такава, каквато е била прѣдварително описана отъ свекървата на сина. Но нѣмало какво вече да се прави, и ето свекървата се опълчила съ всичката си свекървинска злоба противъ Петкана, и като не е можла да ѝ направи никакво зло чрѣзъ посрѣдство на сина си, се опитала да си послужи съ магии, въ които нашитѣ прости българи така силно вѣрватъ. Но Иванъ се догадилъ за умислитѣ на майка си и се опиталъ да прѣдпази булката отъ нещастието; за жалость, обаче той самъ го испатилъ, защото прѣзъ нощьта Иванъ и Петкана си промѣнили лѣглата, а, свекървата, като не е знаяла това, по погрѣшка, е употрѣбила магиитѣ надъ сина си, и той се обърналъ на змия усойница. Принудили се да занесѫтъ Ивана въ ливадата и тамъ да му носѭтъ храна; сетнѣ, както забѣлѣзва пѣвеца, и сама Петкана се обърнала на змия-усойница, та е испила на свекърва си очитѣ!

Такива случаи, какъвто е расказания. сѫ рѣдки въ народнитѣ пѣсни, понеже дѣцата у насъ обикновенно сѫ съвършенно покорни на родителитѣ си и, при въпроса за женението си, повечето пѫти слушатъ родителитѣ. Но именно въ тѣзъ случаи, когато спахата бива прѣдварително избрана отъ свекървата, послѣдната пакъ злѣ се отнася къмъ неѭ и не може да ѝ приеме даже най-малката грѣшка. Така напр. една свекърва казала на сина си (гл. № 48):

„Сино Стоіене, Стоіене!
Напусни, сино, булкѫ-тѫ,
Чи ми е грозна, умразнѫ:
Ф' кѫщи ми й пѫтя минѫлѫ,
Камо ли сино прет 'ора;
Прет 'ора тя ма засрами".

Но Стоянъ помолилъ майка си да опрости този пѫть булката му,

„Чи е бѫрзалѫ да мини:
Мѫжко ѝ дете плакало".

Въобще, булката, по убѣждението на свекървата, много нѣща прави по инатъ, а много ѝ се отдава на нейната глупость: тя не знае ни дума разумна да каже, ни честь да направи, комуто слѣдва, ни даже да сѫпи човѣшки.

Разнообразни сѫ срѣдствата, съ които свекървитѣ прѣслѣдватъ булкитѣ: тукъ тѣ отхвърлятъ на страна всѣко благоразумие и даватъ на своето чувство, на умразата си, пълна свобода. Тѣ обикновенно набѣдяватъ булката прѣдъ мѫжътъ ѝ въ различни измислени прѣстѫпления, които навѣрно не ѝ дохождали даже на умътъ, но мѫжътъ, като не смѣе да се съмнѣва въ думитѣ на майка си, въ угода на послѣдната, се рѣшава да накаже тежко булката си: той обикновенно ѝ отрѣзва главата; но щомъ се научи, че булката е била наклеветена, той на часътъ самъ се убива, като изрича прѣдъ смъртьта си укорни думи на майка си. Една свекърва, като мразила спаха си, поискала да ѭ накаже чрѣзъ сина си и казала на послѣдния веднъжъ такава неправда:

„Синку, Стефане, Стефене!
Я одсуди ми булката,
Че ми се вече не срамьа:
И вечеръ ходи по дукяне,
Та сосъ терзіи играе".

Синътъ повѣрвалъ на майчинитѣ си думи и, безъ да мисли много, взелъ сабя френгия и отрѣзалъ на жена си главата, но

„Главица-та ѝ хемъ скачаше
И со-съ языкъ думаше:
Стефане, първно любне!
Што ти на срѣшта путъ преминахъ,
Што ти лошо продумахъ?
Та послушà майка ти —
Тя ми е големъ душманъ?"

По тѣзъ думи Стефанъ позналь, че той напрасно така жестоко постѫпилъ съ булка си; той много се нажалилъ и, за да заглади грѣшката си, се рѣшилъ самъ да се убие. (Край въ идущата книжка).

БЪЛГАРСКИТѢ СЪЗАКЛЯТИЯ И БУНТОВЕ.

(Изъ новата книга на Д-ра Иричека: „Княжество България“).

Политическото самосъзнание на Българитѣ, което не бѣше никога угаснало, но което прѣди началото на наший вѣкъ бѣше дълбоко заспало, се събуди пакъ полека-лека и се устреми къмъ едно ново българско движение. Туй движение, което за дълго врѣме имаше характеръ на единъ патриотизмъ ограниченъ на педагогическа и църковна почва, имаше сѣдалището си въ Цариградъ въ българската черква „Св. Стефанъ,“ основана отъ Стефана Богориди и образуюша националния центръ. Това движение влѣзе слѣдъ Кримската война въ една нова фраза и започна да се усилва чрѣзъ намножението на интелигентнитѣ класси и чрѣзъ влиянието на вѣстницитѣ, които издаваха *Цанковъ, Славейковъ* и др., както и съ размножението на училищата, ржководени отъ учители съ слаба педагогическа подготовка, но съ добъръ агитаторски духъ. Революционната мисъль не бѣше близска на пò-староитѣ ратници по новото българско движение, тя излѣзе най-вече отъ *българската емиграция*, но не отъ заселената въ Ромжния и въ Бесарабия на 1829., а отъ скитническата и отъ постоянно растящето множество събудени бѣжанци.

Отецътъ на българската революционна идея бѣше *Георги Раковски*, отъ Котелъ; той се занимаваше съ вѣстникарство, съ поезия, съ историография и съ организация на емиграцията. Той умрѣ въ Букурещъ на 50 годишна възрасть въ крайна бѣдность. Той заедно съ Кръстевича, сетнешний главенъ управитель на Източна Румелия, се бѣхж учили въ Парижъ съ поддържката на Стефана Богориди, но Раковски напусна много скоро своя благодѣтель, защото нему не лѣжеше въ сърдцето службата при Портата, а — революцията. Той живѣ въ Турция, въ Ромжния, въ Русия, въ Сърбия и Маджарско и водеше единъ вѣчно безпокоенъ животъ; той бѣше приятель съ Ристича и Братияна. Вѣстницитѣ му, които се издавахж въ Нови-Садъ, въ Бѣлградъ и въ Букурещъ, бѣхж първитѣ български вѣстници, които се намирахж вънъ отъ областьта на турската цензура. По врѣмето на бомбардуването Бѣлградъ въ 1862, Раковски организува тамъ, съ разноски на български търговци, единъ *български легионъ* отъ студенти и отъ хайдуци. Той знаеше, че съ народно въстание не можеше да се постигне освобождението на България. За това той съ приятеля си *Панайота Хитовъ*, който сега е още живъ въ Русчукъ и получава отъ държавата пенсия, се постарахж да сбержтъ балканскитѣ хайдуци, които често играяхж роля на отмъстители и покровители на селенитѣ противъ турскитѣ разбойници — и да ги организиратъ за едно политическо хайдутуване.

Българскитѣ емигранти въ Ромжния по това врѣме бѣхж раздѣлени на два лагера, на „стари“ и на „млади;“ първитѣ се състояхж отъ търговци, банкери, лѣкари, богаташи и пр., а вторитѣ съставяхж немирната и безпомощна младежь, състояща се отъ студентитѣ, които не намирахж поминъкъ въ угнѣтеното си отечество, и отъ занаятчиитѣ-доброволци и хжшове. Руската дипломация въ Букурещъ се спораузмѣваше съ „старитѣ.“ Раковски по смъртьта си, биде замѣстенъ отъ починалия въ 1879 *Любена Каравеловъ*, който бѣше сжщо така журналистъ и поетъ, (пò-старий братъ на извѣстния бивший министръ Петка Каравеловъ, затворенъ поради из-

вършеното прѣди малко покушение). Любенъ Каравеловъ измисли девизътъ — „България трѣбва да се освободи съ свои собственни сили“ и организува първия опитъ за испълнението на тая задача.

Прѣдъ видъ на страха за едно спречкване съ Портата, сърбското правителство организува отъ скитающитѣ се български емигранти прѣзъ зимата на 1867—68 новъ български легионъ, състоящъ отъ 200 души; но на пролѣтьта пакъ го распусна. Растуренитѣ легионери заминахѫ въ Ромѫния; тука ги въодушеви Каравеловъ за едно нашествие въ България. 150 души отъ тия млади „desperados“ (отчаяници), еднакво униформирани и въорѫжени, заминахѫ Дунавътъ, прѣдводителствовани отъ *Хаджи Димитра Асьновъ* и отъ *Стефана Караджа*. Но слѣдъ храбри борби тѣ се разсипахѫ отъ турскитѣ войски. Тамъ, на мѣстото, дѣто е падналъ Хаджи Димитръ съ послѣднитѣ си 25 вѣрни другари, на височинитѣ на Бузлуджа, се издигна паметникъ на 1885 година. Туй неожидано нашествие не извика, наистина, нѣкакво въстание, но то произведе дълбоко впечатление въ страната.

Не дълго слѣдъ това, българскитѣ революционери основахѫ едно *тайно съзаклятие*, подобно на гръцкитѣ „хетерии“. Главата на този заговоръ бѣше диакона *Василъ Левски*, роденъ въ Карлово на 1837 год. Слѣдъ като се запозна съ Раковски, Левски захвърли калугерското си расо, излѣзе изъ България, служи въ легионътъ въ Бѣлградъ, стана учитель, и послѣ — другарь на Панайота. Въ марта 1870 г. засѣдаваше едно събрание въ Букурещъ отъ 20 делегати, половината отъ които бѣхѫ дошле изъ Турция; Каравеловъ, Левски и Кънчевъ рѫководехѫ съвѣщанията. Тукъ се състави единъ уставъ, пѫ-главнитѣ точки на който гласехѫ: освобождение на България съ въорѫжена революция, нареждане формата на управлението слѣдъ освобождението, сключване приятелство и съюзъ съ Сърбия, Черна гора и съ Ромѫния, а може би и съ Гърцитѣ, ако тѣ се откажатъ отъ претенциитѣ си върху негръцкитѣ страни, и най-сетнѣ обявяване, че борбата не се води противъ турцитѣ, а само противъ турското правителство. Въ споразумѣние съ двата революционни комитети въ Букурещъ и Ловечъ, мѣстнитѣ тайни комитети рѫководехѫ приготовленията, като събирахѫ потрѣбнитѣ парични помощи. Споразумѣнията ставахѫ чрѣзъ организираната тайна поща, която работеше прѣзъ Гюргьево и прѣзъ Турну-Магурели, прѣнасяна отъ каикчиитѣ на търговцитѣ отъ тѣзи мѣста. Печатанитѣ писма и пр. се распращахѫ сшити въ семери или упаковани въ тенекийни кутии, обвити въ турски тютюнени бандероли. Каравеловъ бѣше прѣдсѣдательтъ на комитета въ Букурещъ, а Левски бѣше началникътъ на пѫтующитѣ „апостоли“. Въ печатницата на Каравелова въ Букурещъ уставътъ се написа отъ единъ отъ съзаклятницитѣ, именно, Олимпий Пановъ — подирѣшний майоръ Пановъ, (застрѣлянъ въ Русчукъ на 1887, поради участието му въ бунта противъ регенството на Стамболова), а Левски въртѣше рѫчната преса за напечатването на устава.

Извѣстията на централния комитетъ се раздавахѫ по всичката България, безъ да могѫтъ да узнаѭтъ нѣщо турскитѣ шпиони. Една мрѣжа отъ 200 тайни мѣстни комитети се простираше отъ Дунава до Родопитѣ и на западъ прѣзъ София до Кюстендилъ. Главнитѣ мѣста бѣхѫ Русчукъ, Ловечъ и Стара-Загора. Пропагандата работеше прѣимуществено помежду долнята класса на народътъ. Най-главнитѣ членове бѣхѫ селенитѣ, на които най-теготѣше гнетътъ отъ турскитѣ злоупотрѣбления и които отъ дълги вѣкове на самъ бѣхѫ привикнали на сговоръ и мълчание; слѣдъ тѣхъ идѣхѫ скотовъдцитѣ, абаджиитѣ и обущаритѣ въ градоветѣ, както и духовенството отъ манастиритѣ и отъ селата и учителитѣ или лѣкаритѣ; малкитѣ и голѣмитѣ търговци, а особенно заможнитѣ граж-

дани правехѫ исключение. Новопосветенитѣ членове трѣбаше нощно врѣме да се закълнѫтъ прѣдъ една икона върху ножъ и револверъ; адептътъ земаше кршумъ въ устата си, исплюваше го и цалуваше орѫжията и Евангелието. На края на проповѣдитѣ си, както въ свое врѣме и хетериститѣ, „апостолитѣ“ обаждахѫ, че ще се вѣсти Русия, макаръ, че ни най-малко вѣрвахѫ въ подобно нѣщо. Кореспонденцията запазваше търговската форма на писмата, искалѫпена въ единъ системъ най-вече отъ исторически псевдоними; пълни кутии съ фалшиви турски паспорти и печати фабрикуваше единъ зографъ въ Чирпанъ; една тайна полиция надзираваше членоветѣ и извършваше, както при всичкитѣ други тайни общества, и всѣкакви тайнствени убийства, както н. пр. застрѣлването на подозрителния дяконъ въ Орхание. Левски самъ развиваше една неуморна дѣятелность и той пропѫтува страната прѣобличанъ въ всевъзможни облѣкла, сѫществующи на балканския полуостровъ, ту като селянинъ, ту като търговецъ, ту като турчинъ и пр. Турскитѣ власти намирисвахѫ по нѣщо за този загадоченъ пѫтникъ, но немòжахѫ да го намѣратъ.

Движението умрѣ прѣждеврѣменно, поради невнимателното съединение съ единъ разбойнически елементъ. Главниятъ помощникъ на Левски бѣше извѣстния въ България *Димитри Общий,* единъ космополитически скитникъ, родомъ отъ Косовския вилаетъ, съ тревожно минало, като бивший доброволецъ въ Критъ, въ Италия, въ Сърбия, разбойникъ въ Ромѫния и пр. Той играеше роль на оцедарь и главната му квартира бѣше въ двѣ села кѫдѣ Ловечъ и София, отъ дѣто той съ нѣколцина хайдуци излизаше по нѣкога на ловъ противъ турскитѣ разбойници. Веднъжъ, въ септемврий, на 1872 год., той съ своитѣ хора, прѣоблечени като турски солдати, нападна при сѣверний склонъ на Араба-Конашкий балканъ турската поща, придружена съ заптии и носяща 136,000 гроша. При всичко, че облѣклото даваше поводъ да се мисли, че распуснати солдати отъ видинския гарнизонъ сѫ извършили разбойничеството, то пакъ случайно се изнамѣрихѫ дѣйцитѣ. Като диреше да намѣри проститѣ разбойници, властьта съ очудвание откри едно широкорасклонено политическо съзаклятие. По всичкия Балканъ се прѣдприехѫ и правяхѫ затваряния. Най-сетнѣ сполучихѫ да нападнатъ неожиданно и да уловѫтъ самия Димитра „Общий“ и пò-послѣ — Левски, — послѣдния слѣдъ отчаянно съпротивление и съ една тежка рана на главата му. Въ чудноватия процессъ, разгледанъ отъ единъ особенно съставенъ сѫдъ, Димитри съ истинно разбойническо равнодушие расказа всичко, тогасъ когато Левски упорно мълчеше, като само увѣряваше, че и да падне той, неговото дѣло ще покаратъ и ще продължѫтъ други стотини хора. И двамата ги обѣсихѫ въ София на февруарий 1873. Полумъртавъ докарахѫ Левски до бѣсилката, защото той още въ затворътъ бѣше си испочупилъ главата о зида. На мѣстото на бѣсилката, тогазъ около „циганскитѣ колиби,“ на края на София, а сега на кръстопѫть на елегантно направени улици, се издигна недавно единъ паметникъ на Левски. Остатъкътъ 80 присѫденици се заточихѫ въ Диарбекиръ на Тигръ. Каравеловъ бѣше тежко компромитиранъ и бѣше принуденъ поради турски рекламации да напусне Букурещъ и да замине въ Сърбия, но слѣдъ не дълго врѣме той пакъ се завърна въ Букурещъ.

Ударътъ попадна само върху западния отдѣлъ на тайния заговоръ, а източнитѣ комитети още въ февруарий 1873 имахѫ общо засѣдание въ Стара-Загора и избрахѫ за „главенъ апостолъ“ *Атанаса Узуновъ*, отъ Одринъ, младъ учитель, въспитанъ въ Русия. Той рѣши да въведе терроръть въ борбата, по ирландский образецъ, но слѣдъ два мѣсеца се улови и заедно съ 25 свои другари се испрати на заточение сѫщо въ Диарбекиръ. Отъ тѫзи двойна несполука уплашенъ, Каравеловъ прѣстана да издава въ Бу-

курещъ революционната си газета „Независимость“ и се посвети на редактирането педагогически и белетристически списания—обстоятелство, което го направи да стане умразенъ на нѣкогашнитѣ си другари. Тогава съ воденето революционното дѣло се завзе *Христо Ботевъ*, роденъ въ Калоферъ синъ на единъ учитель. Той свърши своя пъленъ съ приключения животъ съ достославна храбра смърть. Той е билъ едно слѣдъ друго гимназистъ, селски учитель, доброволецъ въ донскитѣ и въ турско-полскитѣ казаци на Чайковски (Садъкъ-Паша), коректоръ, журналистъ, актеръ, калпазанъ на монети и разбойникъ на каси, до дѣто най-сетнѣ Каравеловъ му помогна да излѣзе изъ тинята.

Сега, когато херцеговинското въстание въ юлий 1875, бѣше произвело силно вълнение по всичкия балкански полуостровъ, а българския печатъ въ Цариградъ заявляваше, щото половината отъ чиновницитѣ да бѫдѫтъ българи, да стане и българский языкъ официяленъ и да се приематъ и християнитѣ на военна служба, — емигрантитѣ не кроеха вече какъ да се приготовляватъ, но какъ да направятъ въстанието. Въ Букурещъ се образува единъ *новъ революционенъ комитетъ* подъ прѣдседателството на войвойводата *Панайота* и подъ рѫкоходствата на *Ботева*. Въ това врѣме стана извѣстенъ, като агитаторъ на 20 годишна още възрасть, *Стефанъ Николовъ Стамболовъ*, синъ на единъ гостинничаръ въ Търново, който бѣ получилъ образованието си въ мѣстнитѣ български школи и съвсѣмъ кратковрѣменно бѣ ученикъ въ семинарията въ Одесса; младъ човѣкъ, съ внушителенъ ораторски даръ и съ глумливо присѫтствие на духътъ, слѣдъ 12 години министръ-прѣдсѣдатель при княза Фердинанда. Но първото опитвание за въстание, въ септемврий на 1875, нѣмà сполука. Една въстаническа чета, състояща отъ 20 души, излѣзе отъ Стара-Загора подъ прѣдводителството на *Стамболова* и на извѣстния *Захария Стояновъ*, който е билъ едно слѣдъ друго овчаръ, абаджия, селски учитель, чиновникъ въ желѣзницата, журналистъ и депутатъ, до дѣто най-сетнѣ, като прѣдсѣдатель на камарата прѣждеврѣменно умрѣ. Повече отъ 10,091 селяне бѣхѫ въ споразумение, но турскитѣ войски распръснахѫ четата. Затворихѫ се тогава до 800 души, а малко пò-късно се обѣсиха осемъ души отъ тѣхъ. Двама селски учители бѣхѫ извършили прѣдателството. Разочарованъ отъ несполуката, и Ботевъ, както пò-напрѣдъ Каравеловъ, оттегли се отъ Комитета.

Тогава останалитѣ революционери, сè млади хора, образувахѫ съ голѣма тайна единъ новъ революционенъ комитетъ въ Гюргево, който незакъснѣ да стѫпи въ дѣйствие и да направи да избухне *въстанието въ Срѣдня Гора*.

България бѣше раздѣлена на 5 революционни окрѫга: Търново, Сливенъ, Пловдивъ, Враца и Софня; за всѣки окрѫгъ се назначихѫ „апостоли“ съ помощници и секретари. Съзаклетницитѣ, снабдени съ паспорти отъ сърбския агентъ въ Букурещъ, работяхѫ тихо, и прѣзъ декемврийскитѣ нощи минахѫ въ Турско по помръзналия Дунавъ. Както числото на участницитѣ, така и рѣвностьта имъ къмъ дѣлото бѣхѫ сега пò-голѣми отъ пò-прѣди. Явно се кореспондираше прѣзъ турската поща съ писма писани съ химическо мастило. Най-мѫчната страна на дѣлото и най-главната причина на несполукитѣ бѣше скудностьта въ орѫжията. Имаха се на расположение само кремикови пушки; търговията съ крушума бѣше запрѣтена и само малцина търговци въ Турция се занимавахѫ съ продажба на единъ лошавъ барутъ. По примѣра на сърбитѣ отъ врѣмето на Карагеоргия се изготовихѫ дървени топове отъ черешово и орѣхово дърво, продълбано и съ желѣзни обрѫчи обковано, а вмѣсто гранати служехѫ металически парчета. Въ Срѣдня-Гора и въ западната часть на Родопитѣ агитацията имаше голѣмъ успѣхъ. Срѣдня-Гора се намираше фактически

въ ржцѣтѣ на революционнитѣ власти. При изгрѣването на мѣсечината момчетата се обучавахж по горскитѣ ливади; виното и ракията бѣхж забранени тамъ. Центрътъ се намираше въ Панагюрище, подъ главното началство на *Гавриилъ Груевъ Хлжтевъ*, абаджия отъ Копривщица, около тридесеть годишенъ, буенъ, безъ образование, но съ повелителни манери човѣкъ. Съзаклетницитѣ го познавахж подъ името *Георги Бенковски;* така се наричаваше той поради французския си паспортъ, който отначало принадлѣжалъ на нѣкой си полякъ *Бенковски,* откаранъ въ Сибиръ и побѣгналъ отъ Сахалинъ прѣзъ Япония въ Турция и тамъ, въ Диарбекиръ, той далъ паспорта си на *Стояна Заимовъ*, заточенъ тамъ отъ процеса на Узунова. Кога Заимовъ побѣгналъ въ Ромжния, той прѣдалъ сжщия паспортъ на Хлжтева. Заимовъ е сега единъ отъ виднитѣ български литератори и историци и е професоръ въ Кюстендилъ.

Около срѣдата на априлий 1876, 300—350 съзаклетници държахж засѣдание въ ливадата *Оборище,* една горска котловина, извѣстна само на ловцитѣ и на хайдуцитѣ, въ срѣдата на една стара букова гора, сѣверозападно отъ Панагюрище. Тамъ, слѣдъ божественната служба и слѣдъ едно пиршествование, се рѣши общо народно въстание за 1 май. Хлжтевъ-Бенковски пое на себе си диктатурата. Всичкитѣ пжтища и проходи трѣбаше да се затворятъ, работенето на желѣзницата и на телеграфътъ да се прѣкрати, голѣмитѣ градове: София, Пловдивъ, Златица, Карлово и пр. да се запалятъ, както и всичкитѣ непотрѣбни за военна цѣль села да се изгорятъ, за да не могжтъ послѣ турскитѣ войски веднага да прѣвзематъ градоветѣ. Слѣдъ това, ще се повдигне всичкото население и ще се прѣмине въ Балкана, за да се води така наваната война: *Гверилли.*

Едно прѣдателство направи да се ускори избухването на възстанието. Единъ селянинъ обадилъ работата на турскитѣ военни власти, които тутакси испратихж двама жандармерийски офицери за рекогносцировка къмъ Срѣдня-Гора. Единий отъ тѣхъ възбуди вниманието на съзаклетницитѣ въ Копривщица, които, развълнувани, нападатъ на 20 априлий на конакътъ, заклатъ мюдюрътъ заедно съ тримата му заптии и тогасъ изсичатъ всичкитѣ мухамедански цигани изъ градътъ, около 70 мжжье на брой. Още вечерьта въстанието се провъзгласи въ Панагюрище. Написанитѣ прокламации се ознаменувахж и съ по единъ кръстъ отъ турска кръвь и се распратихж. Прѣзъ сжщитѣ тѣзи дни се проточихж въ театрални шествия четитѣ, облечени въ въстаннически униформи, подъ звънътъ на камбанитѣ и при тържественното освѣщение на знамената.

Собственно, възстанието отъ Срѣдня-Гора не трая повече отъ 10 деня, но битвитѣ на турцитѣ съ поединичнитѣ чети се продължихж понататъкъ. Понеже по всичката пловдивска провинция нѣмаше никакъвъ гарнизонъ, главний комендантъ, Азисъ паша, организува вoоржжено ополчение отъ мохамеданци. Тази тъй импровизирана военна сганъ, присъединена съ наскоро пристигналата разбойническа армия на башибозуцитѣ, произведе тогазъ ужаснитѣ кланета, извѣстни въ историята подъ названието „Български ужаси."

Въ първитѣ дни въстанницитѣ бѣхж побѣдители; малкото турски солдати, които излѣзохж на срѣща имъ, се разбѣгахж испоплашени отъ дървенитѣ топове; тогасъ Бенковски влѣзе побѣдоносно въ Бѣлево, но наскоро слѣдъ това той биде разбитъ при Клисура. Най-мжжественно и храбро се борихж на 29 априлий 1000 мжжье отъ Панагюрище противъ 3000 души регулярна войска, подъ командата на Хафжзъ паша. Но градътъ биде зетъ отъ турцитѣ, които три деня го плѣнихж и исклахж 280 жени и 217 дѣца! Часть отъ разбититѣ въстанници се съсрѣдоточихж въ горскитѣ мѣстности при Лисечъ, (?) подъ управлението на не-

давно умрѣлия Крайча Самоходовъ; но тѣ отъ 200 души въ началото, се смалихѫ най-сетнѣ на 9 души. Между това, съ 75 свои другари Бенковски се промъкна прѣзъ Златишката кутловина въ Балканътъ. Тамъ почти отъ гладъ умирахѫ. Най-сетнѣ, той, съ трима съзаклятници, между които и *Захарий Стоиновъ*, Бенковски се скри въ една пещера, но тука биде изаденъ отъ двама български овчари. Тѣ сполучихѫ да го измаматъ съ лъжливото извѣстие, че турцитѣ се оттеглили и че ужъ топовни гърмежи се чували на сърбската граница, и току-що излѣзълъ изъ пещерата билъ убитъ отъ една пусия. Извѣстно е, впрочемъ, че по това врѣме Сърбия бѣше започнала войната.

Между това, нарастналата орда до 68,000 души на башибозуцитѣ, не прѣдвождана отъ никакъвъ турски офицеринъ, вършеше разни убийства по всичката България. Въ разстояние на 20 деня тъзи башибозушка орда запали 58 села и 4 мънастиря, уби повече отъ 10,000 хора и открадна 35—50,000 говеда. На края на юний имаше плѣнни българи до 200 души въ Пловдивъ, 1200 въ Одринъ и 500 въ Тървово! Всичкитѣ образовани хора бѣхѫ изловени.

А българскитѣ емигранти въ Ромѫния, които не вѣрвахѫ на сокрушението на възстанието, въорѫжихѫ единъ легионъ подъ командата на Ботева. Легионеритѣ, на число 195 момчета, облѣчени, като градинари и работници, излѣзохѫ отъ разни ромѫнски скели, та се покачихѫ на австрийския параходъ „Радецки“. Помежду Ряхово и Козлодуй, на 17 май около 11 часътъ прѣдъ обѣдъ, изсвири една тънка свирка на парахода. Въ единъ мигъ пѫтницитѣ се прѣмѣнихѫ въ униформа, въорѫжихѫ се и завзехѫ параходътъ. Капитанинътъ на парахода се принуди да влѣзе въ миролюбиво споразумѣние. Слѣдъ два часа легионътъ излѣзе на сухо и потегли къмъ Враца. Въ сѫщия день слѣдъ жестока борба съ едно отдѣление турска войска, Ботевъ прѣвзе Враца, (?) дѣто сѫщеврѣменно бѣше избухнало възстание. Тогазъ пристигна съ войскитѣ си Хасанъ паша и въ една битва, като се сражаваше, Ботевъ падна при могилата *Волъ*, на 20 май, и четата му бѣ разбита. Днесь живѣѭтъ отъ легионеритѣ още 50—60 души.

Току-що на 2 юлий Сърбия и Черна Гора бѣхѫ прогласили войната противъ Турция, веднага навлѣзе въ България единъ новъ легионъ отъ 1300 души подъ управлението на хайдутскитѣ войводи Панайота, Иля, Тотя и пр. Но той бѣше тутакси принуденъ да се повърне назадъ, доброволцитѣ му се присъединихѫ къмъ сърбската армия и се борихѫ храбро при Алексинацъ.

Тогава българитѣ отъ Цариградъ испратихѫ една депутация до великитѣ сили; тя се състоеше отъ *Драгана Цанковъ* и *Балабанова* и имаше миссия да работи за едно самоуправление на България. По това врѣме стана и Цариградската конференция отъ 1876|77; слѣдъ нея послѣдва войната и руската окупация, и най-сетнѣ послѣдва организацията на България, като васално княжество, подъ Александра Батемберга. Послѣднитѣ слѣдъ това събития сѫ извѣстни.

Българскитѣ тайни заговори, прѣдприятията на които се свършихѫ колкото кърваво, толкосъ нещастно, постигнахѫ най-сетнѣ това, къмъ което се стремехѫ — освобождението на отечеството си отъ турското иго.

Прѣвелъ отъ нѣмски **Д. Карамфиловичъ.**

УЧЕНИТѢ. *)

Отъ Жулъ Леметра.

Отъ когато ни сѫ заказали, че именно *привътъ-доцентитѣ* **) спечелихѫ боя при Седанъ, много разумни человѣци у насъ си помислихѫ, че непосрѣдственното, но сигорно, срѣдство за да си приготвимъ *отвръщането* (реваншътъ) състои въ обясняването на гръцкитѣ, латинскитѣ, или римскитѣ текстове; и ученностьта завлада Франция. Тя царува въ нормалното училище и въ факултетитѣ; царува даже въ лицеитѣ, дѣто боравать съ филология и посвещаватъ въ „новитѣ методи" хлапачетата съ голѣмитѣ яки и кѫситѣ гащи.

Почитамъ твърдѣ тази мания. Да бѣше тя и съвсѣмъ безплодна, (което не е), азъ не бихъ дръзналъ да се оплаквамъ отъ нея: защото тя испълня съ радость оние, които се прѣдаватъ на нея, и въ сѫщото врѣме, развеселява други, чрезъ леснитѣ присмивки, на които дава възможность. Признавамъ още, че може-би е дребнавость да се присмивашъ на ерудикцията ***) изцѣло, както е дребнавость да се пъчишъ съ нея, както праватъ нѣкои си.

Вие си прѣдставлявате всичко онова, което меже да се каже по тоя прѣдмѣтъ.

„— Да, безъ съмнѣние, ерудикцията, както я видимъ, че се упражнява отъ три четвърти отъ ученитѣ, въпрѣки важниятъ видъ, който си прѣдава, е най-нищожното отъ человѣшкитѣ занимания. Не е още изгаснало племето на хората, които въ врѣмето на Лабрюйера, издирвахѫ страстно дали лѣвата или дѣсната рѫка на Артаксеркса бѣше по-дългата. Деветь десети отъ вариантитѣ, които еди-кой си филологъ, подиръ дълговрѣменно работене надъ рѫкописитѣ, внася въ текста на единъ гръцки или латински писатель, сѫ съвършенно безъ значение. Никакъ не любопитствовамъ да знаѭ колко именно има родителни прѣдложни падежи въ Виргилия. Съвсѣмъ не ме е грижа, че не знаѭ точната дата на всяка Плавтова комедия. Отъ сто надписа, които изнамиратъ и които разчепкватъ, нито два има, които да ни откриятъ нѣщо колко-годѣ интересно. Оня, който прѣкарва цѣла година даископава въ нѣкое село на Италия и класира стари гърнета и се пита да ли сѫ останали отъ Етрускитѣ или не, върши една работа, къмъ която никога нѣма да успѣѭ да се пристрастѭ, и ако ми кажахѫ, че сѫ открили единъ алманахъ на сичкитѣ римски чиновници, отъ еди-коя си година, азъ щѫ приемѫ извѣстието хладнокръвно и щѫ се помолѭ да ме не заставятъ да го четѫ. Тритѣ четвърти отъ текстоветѣ на срѣднитѣ вѣкове, усърдно установлени и обнародвани отъ неуморими человѣци, даватъ въ резултатъ само една несносна досада и ни научватъ по-малко сѫществени нѣща, отъ колкото главната врата на Nôtre Dame въ Парижъ. Упоритата работа на почти всичкитѣ учени по миналото, повечето пѫти се свършва съ откритието или истълкуванието на дребни нѣща чисто случайни, съвсѣмъ лишени отъ значение, и отъ които

*) Извлѣчено изъ „Les contemporains, études et portraits literaires."
**) Единъ видъ професорска степень.
***) Широки познания, многоученость.

нищо не можемъ да извлѣчемъ за упознаването человѣчеството и историята му.

„Нѣма нищо пò-безполезно и пò-пусто отъ тие издирвания. Освѣнъ това, тѣ прѣдполагатъ у ония, които сѫ се прѣдали тѣмъ, само едно търпѣние, една неголѣма прозорливость и вкусъ къмъ една извѣстна дѣятелность, безъ изобрѣтение, която може твърдѣ добрѣ да се оприличи съ една лѣность на ума. Тѣ сѫ прибѣжище на почтеннитѣ хорица, които сѫ лишени отъ голѣмо любопитство, отъ чувство къмъ хубавото и отъ дарбата на изражението. И при все това, тие посрѣдственни занятия, които „забавляватъ ума имъ чрезъ лесни мѫчнотии," както казва нейдѣ Флоберъ, ги правятъ да се надуватъ отъ самодоволство и отъ високомѣрие. Ученията се радва отъ знанието на работи, които другитѣ хора не знаятъ. Ученията въ душата си прѣзира поетитѣ, романиститѣ, критицитѣ, вѣстникаритѣ. Ученията е пъленъ съ надмѣнность, защото той прави часть отъ единъ видъ братство, занято съ тайнственни нѣща, което си има традициитѣ, обредитѣ, говора. Ученията е упоритъ: той толкозъ повече държи за резултата на своитѣ издирвания, колкото той е пò-малъкъ: той не иска да мисли, че е изгубилъ врѣмето си. Ученията има късъ умъ: епиграфията му прѣчи да разбере историята; филологията му бърка да разбере литературата; археологията му прѣпятствува да разбере искуството. Ученията ограниченъ въ своята боязлива и безплодна задача, живѣе вънъ отъ дѣйствителностьта, отъ голѣмата човѣшка комедия, и нито подозира до каква степень тя е увеселителна и разнообразна. Ученията има слабость къмъ Германия, устата му сѫ пълни съ нея, съ „нѣмската наука" и на късо, ученията е едно ужасно, нищожно и непотрѣбно сѫщество!"

Но колко нѣща сѫщо могѫтъ да се кажатъ въ полза на ученията!

Най-испърво, коя отъ двѣтѣ работи е пò-пуста: работата на ученията ли, който изнамира непотрѣбнитѣ нѣща отъ миналото, или на *хроникера*)* който се гаври съ учения и който расказва и расправя непотрѣбнитѣ нѣща отъ настоящето? Пò ли е интересно да знаешъ, че Вултенусъ билъ кѫдѣ 125 г. кметъ въ едно италианско село, или че г-жа де Сентъ-Велутинъ носяла оня день единъ зеленъ корзажъ съ пюскюли отъ черъ агатъ? Послѣ, ученията има това достойнство, че пишо само за нѣколко стотинь учени, както поетътъ пише за петдесетина поети. А да работишъ за едно толкосъ ограничено число хора и да считашъ тѣхното уважение за достатъчна награда за труда си, това не прѣдполага ли една гордость, която има своята благородна страна? Прибавете още, че тоя трудъ е най-безкористенъ отъ всички други. Ученията търси истинната за самата нея: той я обича не само вънъ отъ всяко практическо приложение, но я обича каквато и да е тя, даже безполезна и незабѣлѣжима. Той прѣдварително допуща възможната маловажность на резултата на усилията си. Това самоотрѣчение, като си помислишъ хубаво, нѣма ли въ себѣ си нѣщо героическо и умилително? Но, обаче, ученията е крѣпѣнъ отъ тая идея, че той работи на едно голѣмо, коллективно дѣло, дѣто усилието на всѣкой работникъ може да се чини малополезно, но съединението усилията на всичкитѣ е плодообилно. Ако деветдесеть и деветь надписа не ни научватъ нищо, стотиятъ може да утвърди една важна историческа истина. Ако деветдесеть и деветь варианти не прибавятъ ни красота, ни смисълъ на единъ дрѣвенъ текстъ, стотиятъ може да ни даде единъ прѣкрасенъ стихъ. Точната дата на едно твърдение може да бѫде безразлично нѣщо, а може сѫщо да отбѣлѣжи ясно влиянието на една литература върху други, или на политическитѣ събития върху литературата. Хиляди мънички гърненца

---

*) Писвачъ на ежедневнитѣ случки въ вѣстницитѣ.

отъ червена или тъмна пръсть, ще си останжтъ гърненца: хилядо и едното ще бжде скжпоцѣнно за историята на искуството, или на религиитѣ, ще допълни за насъ значението на едно митическо прѣдание, ще ни направи пò-добрѣ да познаемъ душата на дрѣвнитѣ човѣци.

Търпеливиятъ ученъ, е както добриятъ срѣдневѣковенъ занаятчия, който залѣгаше да издѣла добрѣ камъка си за бждащата черкова, безъ да знае дѣка тоя камъкъ ще бжде поставенъ, и да ли ще може да бжде виждань отъ богомолцитѣ, и се счита, при всичко това, щастливъ, че спомага отъ своята скромна страна за въздигането паметника въ слава божия. Трѣбва да обичаме ученитѣ, да имъ прощаваме малкитѣ слабости, тѣхното тѣсногледство на специалисти и тѣхното късогледство. Тѣ сж прѣданнитѣ и богобоязливитѣ работници на красивитѣ архитектури, въздигнати отъ всичкитѣ умове. Чрѣзъ тѣхнитѣ открития се разширочава философията на мждрецитѣ, и се обновява вдъхновението на поетитѣ и любознателностьта на дилетантитѣ. Тѣхнитѣ мравешки работи, измѣняватъ, въ продължение на врѣмето, възрѣнието на свѣта и на историята у най-умнитѣ сжщества отъ нашия родъ. Тѣ съдѣйствоватъ за повече и повече растящето самопознание, което человѣчеството придобива. Тѣ сж като черноземътъ, изъ който никнатъ такива духовни цвѣтя, като геният на единъ Тенъ или на единъ Ренанъ. Още повече усѣщамъ уважение къмъ ученитѣ, понеже тѣхната мания налага любовь къмъ миналото, а тая любовь е единъ видъ благочестие и добродѣтель. Насъ ни е създало миналото: горко томува, който не се интересува за него, и срамъ на оногова, който го прѣзира. Нищо нѣма за мене пò-трогателно, отъ колкото да знаж какви сж биле моитѣ далечни бащи, какво сж казали, какво сж мислили, какво сж страдали, какъ сж прѣкарали жизненний сънъ, и да намѣрж душата имъ въ моята. Миналото прави цѣната на настоящето и то му дава формата. Трѣбва да живѣемъ въ миналото, ако не за друго, то поне за да го съжаляваме: като се умиляваме надъ дѣдитѣ си, ние се умиляваме надъ насъ си. Приятно ми е, като се чувствовамъ, че цѣлото ми сжщество има коренетѣ си въ отдалеченитѣ врѣмена и че съмъ толкова много живѣлъ, прѣди да видж свѣтлината. Бждащето е само тъмнина и страхъ: колчимъ съмъ опитвалъ да си въобразж какво ще стане свѣтътъ послѣ сто години, подиръ хиляда години, азъ излазямъ изъ това сънуване испълненъ отъ ужасна лошота, отъ ярость дѣто не знаж, отъ отчаяние дѣто съмъ роденъ толкова рано, отъ страхъ прѣдъ неизвѣстното. Напротивъ, сънътъ на миналото е пъленъ съ тайни очарования: той продължава живота ни оттатъкъ люлката, той буди въ мене живописното въображение и ме прави да усѣщамъ, че сърдцето ми е добро. Прибавете къмъ това, че изучението на миналото е често единъ изреденъ урокъ за мждрость и че то ни являва кротко суетностьта на нѣщата, като сжщеврѣменно ни заинтересува съ тая сжща суетность.

Приятно ми е, прочее, да вѣрвамъ, че повечето учени иматъ въ сжщность, души добри. Много отъ тѣхъ се отстраняватъ грижливо отъ горчивитѣ борби на настоящето, и усѣщатъ се добрѣ въ своитѣ templa serena, които сж много близки съсѣди съ храмоветѣ на философията... Ученитѣ занятия иматъ способность да развиятъ въ насъ духа на самоотрѣчението милостьта, добротата.

На знамъ пò-прѣкрасно опрѣдѣление на сциентифическиятъ духъ отъ колкото онова, което дава г. Гастюнъ Парù въ единъ отъ уроцитѣ си за *Роландовата пѣсень*, въ французската коллегия:

„... Исповѣдвамъ, казва той, напълно и безъ прѣдпазване, че науката нѣма друга цѣль освѣнъ истината, и истината сама по себе-си, безъ никаква грижа за добритѣ или лошитѣ послѣдствия, които тая истина би

могла да има въ практиката. Оня, който по една патриотическа, религиозна, даже морална причина, си позволява най-лекото изопачаване, най-малкото прикриване. въ дѣлата, които проучава, въ заключенията, които прави, не е достоенъ да има мѣсто въ голѣмата лаборатория, дѣто честностьта е едно условие за приимане, пò-необходимо отъ способностьта. Така погледнато, общитѣ науки, разработвани съ сѫщий духъ въ всичкитѣ просвѣтени страни, съставляватъ, отъ горѣ надъ отдѣлнитѣ народности, различни, и твърдѣ често враждебни, едно велико отечество, което никоя война незапетнява, което никой завоеватель не застрашава, и дѣто душитѣ намиратъ прибѣжището и съединението, които Господнията градъ имъ даде въ други врѣмена".

Прѣв. **Ц-въ.**

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Книжици за прочитъ. *Книжка* VIII — X. Издава г. Самарджиевъ. Солунъ 1891.

Съ издаденитѣ заедно три книжки, които имаме прѣдъ себе-си, българското периодическо списание „Книжици", което излиза въ Солунъ, е сключило, ако и слѣдъ двѣ години, своята първа годишнина. Ние не можемъ да знаемъ условията, при които става изданието на списанието. Твърдѣ е възможно да не е зависяло съвсѣмъ отъ волята на издателитѣ му да излиза пò-редовно, и за това не искаме да имъ натякваме, че сѫ испълнили така кѫсно задълженията си спрямо своитѣ абонати. Пò-добрѣ, най-сетнѣ, кѫсно отъ колкото никога. Имаме право обаче да очакваме, че, тъй като се бавихѫ толкова дълго врѣме, послѣднитѣ книжки ще ни дойдѫтъ съ едно отборъ съдържание. За жалость, никога може-би „Книжици" не сѫ излизали съ съдържание пò-бѣдно и пò-слабо. Не прѣди много врѣме единъ приятель, като ми пишеше въ едно частно писмо, между другото, за послѣднитѣ книжки на „Книжици," казваше, че впечатлението, което му сѫ произвели, е повече отъ никакво. Ние нѣма да подтвърдимъ жестоката прѣсѫда на своя приятель, но не можемъ да не признаемъ, че оние които се занимаватъ съ редактирането на списанието, сѫ се отнесли твърдѣ небрѣжно къмъ своята работа. Толкова повече съжеляваме за това, че както ни увѣряватъ, редактирането на списанието е било повѣрено, въ началото поне, на единъ комитетъ, избранъ за тая цѣль отъ учителский персоналъ на Солунската българска гимназия. Продължавалъ ли е тоя комитетъ да рѫководи и до край редактирането на списанието, — това за насъ е неизвѣстно. Ако това е било така, трѣбва да приемемъ, или че той е състоялъ отъ люде, които сѫ се нагърбили съ работа не по силитѣ имъ, или че и въ тоя случай е намѣрила оправдание българската поговорка: много баби, килаво дѣте.

Белетристиката занимава най-видно и широко мѣсто въ послѣднитѣ книжки. Два оригинални и четире прѣводни расказа и двѣ стихотворения сѫ, мислѭ, повече отъ достатъчни за да оправдаѭтъ думитѣ ми. И двата оригинални расказа, по едно съвпадение, съвсѣмъ нечаянно, навѣрно, расправятъ за вампири, което дава незнаѭ каква вампирска краска на „Кни-

жици“ и налага неволно сравнение между двата расказа. Първий носи название „Даскалъ Тоде“ и е подписанъ съ началнитѣ букви В. К. Вторий расказъ, подъ название „Отецъ Панфутий“, принадлѣжи на Ст. Божова. При всичко че „Даскалъ Тоде“ е написанъ съ литературни претенции, а въ „Отецъ Панфутий“ Божовъ ни се прѣдставлява, като да расказва просто едно истинско происшествие, като вземаме прѣдъ видъ релативното достойнство на двата расказа, не можемъ да не дадемъ прѣдпочтението си на послѣдния.

Авторътъ на „Даскалъ Тоде“ е искалъ да ни раскаже измамата, до която прибѣгналъ единъ лукавъ слуга, Пантели, за да оплѣни господарката си, подиръ смъртьта на мѫжътъ ѝ, механеджията Симо, като се прѣсторвалъ на вампиринъ, и срѣдствата, съ които селский даскалъ, Тодоръ, раскрилъ измамата, въ наградата на което зелъ дъщерята на селския чорбаджия. Расказвачътъ не си е далъ трудъ да измѣри темата: бихме могли да му покажемъ отъ дѣ я е земалъ, но ни най-малко не бихме го винили за това. ако, за да прикрие че е усвоена отъ другитѣ, не би счелъ за нуждно да я размие въ толкова вода, щото е изгубила и вкусъ и краска. За да дойдете до това, което съставлява ядката на расказа, трѣбва да имате търпение да исчетете масса страници, дѣто се расправя аb ovo какъ е билъ пазарѐнъ даскалъ Тоде, какъ е слисалъ и мало и голѣмо съ дълбоката си наука, какъ е наредилъ училището, какъ е пѣлъ въ черкова, какъ е живѣлъ, какъ се е хранилъ, и прочее и прочее. Пó-голѣмата часть отъ съдържанието на расказа не се отнася до расказа. Расказы, като тия, посветени на подобни незамисловати теми, получаватъ извѣстна стойность само ако сѫ въспроизведени въ една художествено прибрана, конкретна и жива форма. Провлечени, размазани, тѣ губѫтъ всѣки интересъ. Авторътъ на „Даскалъ Тоде“ е ималъ прѣдъ видъ само да направи расказа пó-дълъгъ, безъ да мисли дали самата тема позволява това, и го е растягалъ, разводнячалъ така немилостиво, щото е искаралъ отъ него единъ видъ дълъгъ Тодоръ безъ кокали Независимо обаче отъ своята литературна слабость, даскалъ Тоде носи единъ недостатъкъ, който му отнима и стойностьта, която би можалъ да има като расказъ съ поучително съдържание. Даскалъ Тоде е изоставенъ отъ всички селени, които истеглятъ и дѣцата си отъ училището, защото, противъ убѣждението на цѣло село, не иска да вѣрва въ вампира. Но той не губи сърдце и една зимна нощь съ единъ вѣренъ другаръ издѣбватъ Пантели около механата тъкмо когато излиза да разиграва своята вампирска роль, но Пантели осуетява, съ куражътъ си и хитростьта си, кроежитѣ на двамата юнаци! Що мислите че ще прави подиръ това даскалъ Тоде? Ще се опита втори пѫть да ловне Пантели? Той се снабдява съ още двама вѣрни другари и работата става пó-лесна. Това така, но не така мислилъ авторътъ. Да изложи още веднъжъ даскалъ Тоде! Но ако го стигне бѣда, какво ще прави той безъ герой, когато му трѣбватъ да напише още 20-тина страници? За да помогне и на себе-си и на героя си, той ни раскрива неожидано, че хитрий Пантели ималъ една още пó-хитра съучастница въ лицето на нѣкоя си баба Буряна, 60 годишна съ лошо минѫло (sic). Не сѣщате ли се какво става пó-нататъкъ? Работата не е ни хитра, ни сложна. Даскалъ Тоде съ трима още други юнаци навлизатъ една нощь прѣзъ прозорцитѣ на баба Буряна, и, подъ страхъ да я „испечѫтъ жива“ на рѫженъ, накарватъ я да искаже че сѫ скрити у неѭ вещитѣ, които Пантели е кралъ отъ Симовица. Тая развѣзска разрѣшава всички въпроси и мѫчнотии, но тя е достойна само за нравитѣ на нѣкое диво африканско племе и стой пó-долу отъ всѣка критика. Безъ може-би да знаемъ нравитѣ на българскитѣ селени така както трѣбва да ги знае онзи, който се завзема да ги описва, смѣемъ да утвър-

димъ, че, по благополучие, за тѣхъ е чуждо тоя видъ юначество, което разиграва даскалъ Тоде съ своитѣ трима левентъ другари, и което е така далече отъ истинското юначество, колкото „Даскалъ Тоде“ е далече отъ единъ истинно художественъ расказъ.

Г. Божовъ е сполучилъ, защото не е ималъ прѣдъ видъ да ни замае съ своитѣ литературни способности. Той ни расказва просто, безъ претенции, какъ нѣкой си калугеръ, отецъ Панфутий, за да се обогати, се прѣсторилъ на вампиринъ и обиралъ пжтницитѣ, които се спирали да прѣнощуватъ въ единъ ханъ, находящъ се на пжтя за Света-Гора. Страхъ и трепетъ обладаватъ цѣлата околность. Никой християнинъ не смѣялъ да иде на Света-Гора. Самъ ханджията не смѣялъ да остане нощѣ въ ханътъ си. Намиратъ се обаче най-сетнѣ трима пжтници, които се рѣшаватъ да прѣкаратъ нощьта въ ханътъ и, съ жертва на едного отъ тѣхъ, успѣватъ да хванжтъ дявола за роговетѣ и да смъкнжтъ вампирската маска на страшний отецъ Панфутий. Божовъ има способность да расказва, и ние очакваме да видимъ за напрѣдъ още пò-сполучени раскази отъ него, но длъжни сме да го помолимъ да ее откаже отъ севдата да пише стихове, или поне като пише да ги държи за себе-си и да ги не обнародва. Защото отъ него сж двѣтѣ стихотворения, които украсяватъ беллетристическій отдѣлъ на послѣднитѣ книжки отъ „Книжици“. Г. Божовъ може да мисли че лирата му издава твърдѣ хармонични звукове, но това не стига, трѣбва тѣ да се видятъ такива и на другитѣ. А не мислимъ че съ подобно мнѣние ще бждатъ ониѧ, които ще четжтъ „Злощастникъ“ и „Клѣвета“. Да не бждемъ голословни, ще прѣведемъ нѣколко стиха отъ „Клѣвета“. Духни нощѣ вѣтъръ и облаци затмжтъ звѣздитѣ, духне другъ облацитѣ се дигатъ и

Звѣздитѣ свѣтнатъ пò-силно
С' пò-свѣтлива свѣтлина:
Всичко става драго, мило,
Всждѣ й радость, красота.

Така сж и клѣветитѣ
На подлѣцитѣ въ свѣта:
Затъмнѣватъ добротитѣ —
Покриватъ ги с' тъмнота.

Но пакъ не слѣдъ много врѣме
Правдата и честностьта
Бутватъ ги каг' гнусно бреме
В' смѣтътъ гнусенъ низъ кальта.

Бихме желали да кажемъ по нѣщо и за четиритѣ прѣводни раскази, но ако не правимъ това, вината не е наша. Ако прѣводачитѣ се считатъ онеправдани, нека се сърдятъ на другаря си, Ив. Василиева, който ги е помрачилъ и не ни е оставилъ възможность за другиго. Ние сме чели български прѣводи разнаго сорта, но такова чудо, като прѣводътъ на почтения Ив. Василиевъ („Младата вдовица“ отъ Софронимъ Лудие) не бѣше ни се случвало още да видимъ. Г. Василиевъ владѣе така въ съвършенство и френскій язикъ и българскій, щото ние ще имаме причини да се удивляваме на неговата скромность, ако не е подалъ вече заявление да го приематъ като членъ на Бълг. Книжовно дружество въ София и на френската академия въ Парижъ. Ето нѣколко извлѣчения, които, вѣрваме, ще убѣдятъ читателитѣ ни въ справедливостьта на думитѣ ми:

„Всичко което би могла досѣгне усѣтливостьта на жената чрѣзъ своята хубость и приятность, биде турено въ дѣйствие, само и само да се угоди на хубавата вдовица. . .“

„Додѣто Севастиена и леля ѝ се качвахѫ на каляската, г-нъ Жерлинъ нарѣждаше багажътъ въ задницата ѝ."

„Тя, отъ мнозина французски младежи, живущи въ Форъ-де-франсъ, биде поискана и то много пѫти, нъ го не приемаше отъ страна на г-нъ Дорисинала, отъ незачитание на просителитѣ, мислящецъ себе си за още пò-важно, или по причина на личнитѣ отказвания на самата Севастиена, работитѣ сѫ останали тъй."

Това, мислѭ, стига. Съ „Младата вдовица" на г. Василиева оставаме и беллетристичний отдѣлъ на „Книжици".

Слѣдва описанието на долината на рѣка Струма отъ г. Кѫнчевъ. Излишно е да говоримъ за полезностьта на тоя видъ описания, които, въпреки и нѣкои неточности, които могѫтъ да съдържатъ, ще послужатъ като материялъ на ония, които бихѫ се завзели единъ день да съставѭтъ пространна география на отечеството ни. Съ удоволствие виждаме, че подобни описания на разни части отъ Македония се срѣщатъ вече доволно често въ наший периодически печатъ. Такива описания особенно си иматъ мѣстото въ „Книжици". Учителитѣ въ Македония много могѫтъ да направѭтъ въ това отношение, толкова повече, че тука се изисква главно добра воля, която, надѣваме се, не отсѫтствува у никого отъ тѣхъ. Географическо-етнографический отдѣлъ съдържа още едно дълго описание на Корча и околностьта ѝ, отъ което би било много пò-умѣстно да се направеше едно извлѣчение, като се при това поправятъ и допълнятъ свѣдѣнията на грѫцкий писатель. Така както е помѣстена цѣла, съ нѣкои само твърдѣ недостатъчни бѣлѣжки, изглежда да е обнародвана само да захване повече мѣсто.

Г. Дриновъ е обнародвалъ въ тия книжки нѣколко интересни бѣлѣжки за триезичната солунска книга, една отъ най-любопитнитѣ книги, печатани въ първата българска печатница въ Солунъ. Тая книга има за насъ това голѣмо значение, че българската и грѫцката нейни части (третята е караманлийска), сѫ взети отъ четвероезичний лексиконъ, съставенъ въ миналий вѣкъ отъ Москополский икономъ и иерокириксъ хаджи Даниила и вмѣстенъ въ една негова книжка, печатана въ 1770 г. въ Москополь. Книгата е написана на Прилепско-Битолски говоръ и служи като най-блѣскаво опровержение противъ ония, които сѫ се сѣтили днесь да опровергаватъ българщината въ Македония, когато прѣди сто и двайсеть години отъ единъ грѫцки писатель се е признавалъ за български говоримий языкъ въ Македония. Усилията на ония, които искатъ да прѣдставѭтъ Македонцитѣ за сърби или за нова нѣкаква славянска народность, сѫ така смѣшни и глупави, щото едва ли заслужватъ внимание отъ наша страна. Не можемъ обаче да не бѫдемъ благодарни на ония наши учени, които възъ основание на чисто научни данни защищаватъ българската народность на Македония. За останѫлитѣ статии въ „Книжици" не заслужва и да се говори, тѣ сѫ помѣстени за да се испълнѭтъ само нуждното число коли. Послѣднята статия за винарството би могла да бѫде полезна, ако, намѣсто да е единъ прѣводъ безцѣленъ, бѣше съставена отъ нѣкое компетентно лице, което би означило какви нововведения и подобрѣния е мислимо да се усвоѭтъ отъ нашитѣ винодѣлци и само на тѣхъ би обърнало внимание. Въ статията има толкова и такива подробности, за много отъ които ще бѫде рано може-би да се говори и подиръ 25 години. При това, въ неѭ има такива тъмни мѣста, които мислимъ, че и прѣводачътъ не е разбралъ. Ние сме готови да се хванемъ на басъ било съ него, било съ всѣкиго другиго, който би се наелъ да ни обясни на страница 225, 226, 227 описанието и фигурати за пастеризиранне на виното. Не може да се очаква голѣма облага когато за единъ специяленъ прѣдмѣтъ, ка-

къвто е винарстото, се завзиматъ да пишатъ люде, които го не познаватъ. Не стига да знаешъ какъ стои винарството въ Европа, трѣбва да знаешъ какъ стой у насъ. Само въ такъвъ случай можешъ да се обърнешъ къмъ нашитѣ винари съ наставления дѣйствително цѣлесъобразни и полезни. Когато, напротивъ, се пише по чужди книги, може нѣкои добри съвѣти да дадешъ, но тѣ ще бѫдѫтъ придружени съ толкова други непонятни, неудобоиспълнини подробности, щото и отъ тѣхъ нѣма кой да поиска да се въсползува.

„Книжици“ могѫтъ да бѫдѫтъ едно твърдѣ полезно списание, и ние желаемъ отъ сърдце да продължѫтъ да излизатъ и за напрѣдъ, но, за да отговарятъ на назначението си, трѣбва да имъ се даде една пò-опрѣдѣлена программа, и да се бди повече отъ колкото се е правило до сега въ изборътъ на съдържанието. Издателитѣ на „Книжици“ се обрѫщатъ въ послѣднитѣ книжки съ горѣщо възвание къмъ българската читающа пуда имъ купи нераспродаденитѣ до сега тѣла. Разбираме това имъ желание, но, ако иматъ много нераспродадени тѣла отъ „Книжици“, вината за това не е въ отсѫтствието у българската читающа публика на желание да ги поддържа, а въ отсѫтствието у списанието на программа и на избрано съдържание. Нека се постараятъ да подигнѫтъ списанието, и то ще намѣри абонати, безъ да става нужда отъ тѣхна страна да прибѣгватъ до своята проза Тѣ сѫ впрочемъ длъжни да сторѭтъ това за да оправдаѭтъ щедритѣ жертви, които се правѭтъ за издаванието на списанието. Ако свѣдѣнията, които имаме, не сѫ невѣрни, тия жертви възлизатъ на една доволно почтенна сумма. Най-сетнѣ ония, които правятъ тия жертви, би трѣбвало да слѣдѭтъ пò-внимателно за начинътъ по който се употрѣбяватъ. Инакъ се насърдчава само просията, а никакъ не се помага на литературното дѣло.

И. Д.

Кратки бѣлѣжки и свѣдения върху Земското Чешко изложение въ Прага 1891 година, отъ С. Ж. Дацовъ.

Пражското Земско изложение, това свѣтло тържество на науката, на човѣческий умъ и трудъ, което отъ три мѣсеци привлича погледитѣ и удивлението на цѣлий образованъ свѣтъ, твърдѣ слабъ екъ имà у насъ. Наший периодический печатъ до днесь не е счелъ за нужно да занимае читателитѣ си съ едно велико културнò събитие, което става прѣдъ очитѣ ни въ центърътъ на Европа, да ни заинтересува съ грамадний напрѣдъкъ извършенъ отъ единъ родственъ намъ славянски народъ, да каже права дума за онова, което сѫ направили другитѣ въ пѫтя на прогресса и онова, което намъ липсува още. Съ исключение на нѣколко повърхностни дописки за пѫтуването на българския тренъ за Прага и единъ два политикански членове за чехитѣ и за изложението имъ, членове написани безъ никаква топлина и съчувстви и почти враждебно, ние не видѣхме и не видимъ нищо дѣлно и човѣчески исказано у насъ за сѫщностьта и значението на чехския праздникъ. Истина, имаме причини още да се надѣваме, че може нѣщо да ни напишатъ, да ни кажѫтъ двѣстатината интелигентни наши съотечественници, отишле гости въ Прага, главно, благодарение на улеснението, което имъ даде правителството. Но ние, незнаемъ какъ, сме станали малко недовѣрчиви къмъ силата на излиятелната способность у българина, който е скѫпъ не думи, и въобще, не обича да сподѣля съ другитѣ впечатленията си, кагато тѣ не сѫ отъ чисто партизанско естество.

Или пъкъ това е лѣность? . . . Ако нѣкой поиска да ни възрази, то ние ще му посочимъ тозъ часъ краснорѣчивъ примѣръ: *Парижското всемирно изложение прѣзъ 1889 г.* Малко ли българи ходихѫ и тогава да посѣтѭтъ всемирното изложение въ Франция, едни на собственни разноски, други — и тѣ бѣхѫ множина — на смѣтка на държавното съкровище, за да утолѭтъ своята любознателность, та послѣ да научатъ и насъ на нѣщо пò-добро? Да, стотина туристи отидохѫ и тогава, а смисли ли нѣкой да напише нейдѣ поне два реда за величайшето културно събитие въ XIX вѣкъ? Нищо. Тѣ помислихѫ че сѫ свършили голѣмъ подвигъ, като сѫ се качили на Ейфеловата кула и не счетохѫ за нужно да направатъ друго нѣщо, като се завърнахѫ, освѣнъ да забравятъ всичко, каквото сѫ видѣли. И парижското всемирно изложение не остави никаква слѣда въ литературата ни, не внесе нищо въ убогий складъ на нашето умственно богатство, не пробуди никакви инициатива, не даде никакъвъ потикъ на наший економически животъ. Нѣма ли да мине тъй безрезултатно и пражското изложение? Ние ще чакаме. Ние се надѣемъ, че поне нарочно съставената „Коммисия", испратена отъ правителството, ще вникне въ всичко и проучи всичко добрѣ, за да може съ успѣхъ да пристѫпи къмъ нареждането нашето *първо Земско Изложение*, което ще стане идущата година въ Пловдивъ — инициатива достойна за най-голѣма похвала.

За сега поне имаме едно утѣшително нѣщо въ горѣпоменѫтата брошура *) на г. Дацова. Г. Дацовъ е ходилъ на Прага, и се е постаралъ да ни прѣдаде, макаръ и бѣжишкомъ, резултата отъ своитѣ наблюдения. И на това да благодаримъ. Брошурата, състояща отъ 14 голѣми страници, се захваща съ нѣколко обяснителни думи къмъ министра на Финанситѣ, и послѣ пристѫпя къмъ излагането историята на изложението — понеже и то имало своята история — многогодишна борба съ всякакви прѣпятствия и противодѣйствие отъ страна на нѣмцитѣ —; подирь това, расправя за устройството му, за сградата му, павильонитѣ, и за всичкитѣ произво дителни и индустриални чешки групи въ него. Ние съ особенно удоволствие прочетохме общитѣ бѣлѣжки за Чехия и статистическитѣ данни за културното, поминъчното състояние нейно, които искарватъ въ най-релиефенъ видъ високата точка до която е достигналъ ческий прогресъ и благосъстояние. Г. Дацовъ е придалъ още пò-живъ интересъ на тая часть отъ книжката си, като ни туря въ паралелъ съ чехитѣ, паралелъ, който е способенъ да искара срамъ на челото ни за нашата изостаность, но като истина, много пò-полезенъ отъ оние неискренни ласкателства, съ които ни обсипватъ заинтересувани чужденци, па и наши хора... Ние мислимъ, че ще способствоваме на цѣльта, която има брошурата на г. Дацова, именно. запознаването пò-широкъ крѫгъ български граждане съ чехитѣ и тѣхния напрѣдъкъ, като направимъ изъ нея нѣкои извлѣчения:

„Кралството Чехия—явява ни г. Дацовъ, е една отъ цизлайтанскитѣ провинции, които влизатъ въ състава на Австро-Унгарската монархия, подъ скиптра на Императора Францъ-Іосифа І-й. Чехия лѣжи въ срѣдня Европа, между 48 ½ — 51 градуса сѣверна и 30 — 34 ½ источна широчина (по Ferro), въ единъ неравенъ четверожгленикъ, и обема близо 50.000 □ килом. — на половина отъ България, която обема 99.276 □ килоетри.

„Отношенията на Чехия съ монархията и съ короната сѫ опрѣдѣлени отъ договора отъ 1.713 година, тържественно приетъ отъ Чешкия народенъ съборъ на 1.820 г. споредъ който Австрийския Императоръ, отъ рода на Хабсбургитѣ, *е наслѣденъ Кралъ на Чехия.* За вѫтрѣшното управление важи

*) Собственно, тя е напечатана най-напрѣдъ въ „Държавний Вѣстникъ", въ видъ на рапортъ къмъ г. министра на Финанситѣ.

още и устава отъ 1867 г., споредъ който върховния надзоръ на цѣлокупното управление въ Чехия принадлѣжи на централното правителство въ Виена, гдѣто, въ парламента отъ 350 депутати Чехия праща 90 души — почти $^1/_3$ отъ всичкитѣ; а въ такъвъ случай Чехия сѐ упражнява едно малко-много влияние върху общото управление.

„Отъ всичкитѣ Австро-Унгарски провинции Чехия е нáй-гжстонаселената страна. Споредъ прѣброяванието отъ 1880 г. тя има 5,803.211 жители, отъ които Чехи сж 3,470.252. а останалитѣ сж Нѣмци и др. На 1 □ километръ въ Чехия се пада да живѣятъ срѣдно число 107 жители. Тоя размѣръ е два пжти пò-голѣмъ отъ размѣра въ Щирия; три пжти отъ Тиролъ и три и половина пжти отъ България. По-голѣмъ е и отъ Унгария въ която на 1 □ к. м. живѣятъ само 85 жители. Въ България, споредъ прѣброяванието отъ 1888 год. живѣятъ 3,124.375 жители и на 1 □ километръ се пада да живѣятъ само $31._7$ жители.

„Освѣнъ съ гжстотата на населението Чехия напрѣдничи и въ всѣко друго отношение, и въ културно и въ економическо. Процента на неграмотнитѣ ѝ жители е около 7 % за мжжкий. а 10 % за женский полъ — това, което у насъ е обратното; защото процента на грамотнитѣ мжжье у насъ е 8.68, а на женитѣ едвамъ 2·03 — общия проценетъ около $11 \cdot {}^1/_2 \cdot$ %!

„Голѣмия успѣхъ въ това отношение се дължи на твърдѣ много развитото учебно дѣло въ Чехия. Освѣнъ първоначалното образование. което е задължително, както и у насъ, Чехия има още: 214 училища продължителни (skol pokracovacich) каквито у насъ нѣма. Тѣ сж продължение на първоначалнитѣ и подготовителни за класнитѣ и др. специални училища; отъ тѣхъ 173 сж промишлени, 2 сж търговски и 3 пловидбени; има 70 срѣдни учебни заведения, отъ които 53 гимназии и реални гимназии а 17 чисто реални. Въ тѣхъ прѣподаватъ 1.087 учители, а се посѣщаватъ отъ 16.444 ученици отъ които 11.153 души сж Чехи. На 85.585 жители, или на всѣки 742 □ километра се пада по *едно* срѣдно учебно заведение. Освѣнъ тѣхъ Чехия има: педагогически училища 17; търговски — 27; специялни — 26; земледѣлско-горски — 42; рударски — 2; ремеслени — 5: музикални — 92; акушерски — 1; теологически — 4; техническо висше — 1; търговски академии — 4. Отъ тѣхъ двѣ Чешки и двѣ Нѣмски. А надъ всички тѣзи стоjжтъ 2 университета въ Прага: Чешки и Нѣмски. Въ Чехия се издаватъ 364 вѣстници и списания, отъ които 119 сж политически. Останжлитѣ сж по другитѣ отрасли, между които — по селското стопанство и по земледѣлието сж 26, а по търговията и индустрията сж 24.

„Колко надиря сме останжли ний въ това отношение! Ний нѣмаме и неможемъ да поддържаме даже единъ вѣстникъ съ специялно съдържание по земледѣлието, а пакъ се четемъ че сме народъ прѣимуществено земледѣлчески, което въ сжщность е така, защото, отъ 100 жители въ България, 73 сж земледѣлци и скотовъдци и тоя размѣръ е почти двоенъ отъ Чехския, гдѣто земледѣлци сж само 46 души, и тѣ, пò-малко на брой отъ насъ, иматъ 35 вѣстници и списания специялно и само по земледѣлието“.

Пò-нататъкъ авторътъ изрежда многовидната фабрична дѣятелность въ Чехия, богатата индустриална производителность, леснотията и обилието на разновиднитѣ съобщения, които даватъ такъвъ силенъ потикъ на търговското движение въ страната и на сношенията ѝ съ свѣта, както и многобройнитѣ банкови и прочее кредитни учреждения, които турятъ въ расположенето на населението своитѣ капитали, които достигатъ огромната сумма 780,000,000 флоринта, или 1, милиардъ 800,000 лева, независимо отъ външния кредитъ, цифрата на който не може да се знае.

„Едно сравнение съ насъ, прибавя авторътъ, и въ това отношение поразява человѣка. У насъ дѣйствуватъ:

„а) Народната банка съ своитѣ три клонове, въ Руссе, Варна и Пловдивъ, съ единъ капиталъ отъ 10,000.000 лева. б) 79 Земледѣлчески касси, собственния капиталъ на които е около 18,000.000 лева, и в) Единъ клонъ отъ Банка Отоманъ. Нѣколко новосъставени спестовни дружества и частни банкери, капиталитѣ на които не могжтъ да се знаятъ, но които въ никой случай неще да надминуватъ суммата отъ 1,990.000 лева, и ако приемемъ тая цифра за вѣрна, тогава, *всичкия кредитъ въ България ще възлъзе на 33,000.000 л.*, а въ такъвъ случай, до като въ Чехия на единъ жителъ се пада 134,48 fl. (около 300 лева) кредитъ, у насъ, въ България, на единъ жител се пада само *около 11 лева!*"

По професия жителитѣ ни Чехия се дѣлжтъ тъй: Отъ 100.000 жители 46.800 души се занимаватъ съ земледѣлие и лѣсоводство, 35.300 души съ индустрия и рудокопство. Останжлитѣ принадлѣжжтъ къмъ другитѣ свободни занятия.

Отъ общото пространство на цѣла Чехия (51.948 □ к. м.) орната и и обработената земя заема $^2/_3$, а подъ гори е $^1/_3$. Дива, неплодна и необработена земя, едва достига 2% отъ общото пространство. — Прочее, вѣрно е това, дѣто казватъ за Чехия, че прѣдставлява една грижливо обработена и цвѣтуща градина.

Земледѣлието, лѣсоводството, скотовъдството, въобще, селското стопанство, домашната индустрия, твърдѣ развита въ Чехия, сжщо обръщатъ вниманието на автора. Споредъ него, ржчната домашна работа (шити, плетени и пр. издѣлия) прѣзъ една година възлизатъ на стойность около 8 милиона фиорина.

„При това, домашната индустрия, освѣнъ женскитѣ издѣлия и ржкодѣлия обема още купъ дребни промишлености, съ които въ свободното си отъ други работи врѣме, се занимава и мжжката челядь въ Чехия, каквото сж кошничарството, плетачеството, дребното дърводѣлство и дърворѣзство и пр. и пр. — които не сж недостжпни и за нашия българинъ, но които трѣбва да се изучжтъ и да му се посочатъ. По программитѣ въ нашитѣ дѣвически училища на ржкодѣлието е отстжпено доволно мѣсто. Едно обстоятелственно изучване въ Чехия и Моравия, вѣрвамъ, че би внесло нѣкои допълнения не само въ программитѣ на дѣвическитѣ, но и въ тия на мжжкитѣ училища, особенно, въ балканскитѣ гористи мѣстности, дѣто нашия селенинъ *„отъ цѣла бука искарва едно вретено,"* а Чешкия и нѣмския—отъ нея изработва безбройни талерки, чукчета, игралца и пр. и пр., които пращатъ за проданъ намъ."

Явно е, че г. Дацовъ съ особенно внимание е изслѣдвалъ до подробность тие работи и се е пазилъ да бжде повърхностенъ, макаръ, че обемътъ на брошурката го е задължавалъ да бжде кратъкъ.

Въ заключение той казва слѣдующето:

„На единъ Френецъ, Нѣмецъ, Англичанинъ или Италянецъ чешкото изложение не може да направи таково потрѣсающе впечатление каквото то прави на единъ Българинъ... Българинътъ обаче, като се намира прѣдъ величественностьта на това, и като си науми за насъ си, за нашитѣ поминъчни потрѣби, за нашата производителность и индустрия — потъ го избива по челото. Сравнение абсолютно е немислимо. Останали сме много, твърдѣ много надиря! . . .

„Намъ прѣдстои усиленъ трудъ, и мжжки трѣбва да се заловимъ, не да стигаме напрѣднжлитѣ европейци, — туй не можемъ го стори, — но да подкрѣпяме това, що имаме и да го усъвършенствуваме споредъ сърврѣ-

менния вкусъ и нужда, а въ това отношение правителството у насъ е, което трѣбва да дава потикъ и насърдчение още за много врѣме, до дѣто се събуди заспалата у насъ частна инициятива."

Трудецътъ на г. Дацова заслужва вниманието на всѣки българинъ.

Френска читанка, съ много примѣри и упражнения, наредена съгласно программита за първитѣ классове на държавнитѣ и общински училища. Съставилъ Иванъ М. Лилловъ, Пловдивъ — София. 1801. Цѣна 1 левъ.

Сѫществующитѣ буквари и читанки за французскей язикъ, изучението на който е введено въ нашитѣ учебни заведения, притежаватъ извѣстни недостатъци и непълноти. Горѣпомемѫтата *Френска читанка* отъ г. Ив. Лилловъ, иде да даде едно сѫществено улеснение въ рѫцѣтѣ на учители и на научащи се по френский язикъ у насъ. Тамъ е посветено много мѣсто на правилното четене френскитѣ думи и на произношението; съдържатъ се многочисленни и вѣщо съставени примѣри за упражнения, които се послѣдватъ отъ едно кратко словарче на най-употрѣбителнитѣ френски думи. Г. Лилловъ е приложилъ и нѣколко твърдѣ дѣлни и необходими наставления къмъ учителитѣ, чрезъ които имъ се уяснява начина на разумно прѣподавание. Както за тие послѣднитѣ, така и за ученицитѣ, така сѫщо и за самоуцитѣ по фр. язикъ *Френската читанка* ще може съ голѣмъ успѣхъ да бѫде употрѣбена и затова заслужва особенно прѣпорѫчвание.

Георги.

Приехѫ се въ редакцията ни слѣдующитѣ нови книги и списания:

Сборника за народни умотворения, наука и книжнина, издава министерството на Народното просвѣщение, книга V. София, държавна печатница, 1891.

Критика, мѣсечно списание, книжка VI за юлий. Редакторъ Д-ръ К. Кръстевъ, издание на Д. В. Манчовъ. Пловдивъ 1891.

Българска читанка за първи классъ на гимназиитѣ и трикласснитѣ училища. Съставилъ И. Ивановъ. Търново 1891. Цѣна 1 л. и 40 ст.

Свѣтлина, журналъ за наука, искуство и индустрия, книжка V, VI и VII. Редакторъ и издатель Іорданъ Михаиловъ. София 1891.

Дѣятель, научно-книжовенъ и обществено-политически вѣстникъ излиза три пѫти въ мѣсеца, брой 1, 2, 3 и 4, Редакторъ-издатель г. А. Кърджиевъ. София 1891.

Нова свѣтлина, или тълкувание на тайнитѣ явления въ природата. Мѣсечно издание, книга V. Редактор-издатель Д-ръ Мирковичъ. Сливенъ 1891.

Русская мысль, Августъ, Москва 1891.

Самовили и самодиви, отъ Св. Петъръ Цв. Любеновъ. София 1891. Цѣна 1 левъ.

Гражданско учение или читанка за малкитѣ граждани и гражданки отъ III и IV отдѣление. Отъ П. Н. Г. Търново 1891. Цѣна 1 левъ.

Българский периодически печатъ отъ възраждането му до днесь, книга II. Нарежда и издава Ивановъ. София-Пловдивъ 1891. Цѣна 1 левъ.

Съчинения въ двѣ части, стихотворения отъ Елисавета и Мария Т. Ненови. София 1891. Цѣна 1 левъ.

Цѣль въ естеството и нѣколко теории. Събралъ и наредилъ А. С. Цановъ 1891. Цѣна 3 лева.

Курсъ на срѣдневѣковната история, отъ В. Я. Шулгина. Прѣвелъ Г. Пенковъ Руссе 1891. Цѣна 3 лева.

Сама-Китка, отборъ стихотворения, първий и втори стрѫкъ. Прѣдлага Т. Н. Шишковъ, учитель отъ Варненската Държавна Гимназия. Собственно издание. Варна 1891. Цѣна 60 ст. всякой стрѫкъ.

Сѣмейно съкровище (домашна енциклепедия) книга потрѣбна за всѣко сѣмейство и за всѣкиго. Часть I. Свитъкъ I. Съставилъ и издава А. Н. Дѣлевъ. София 1891. Цѣна 1 левъ.

Елененитѣ дъщери и букурещкия вампиринъ, иллюстрирана оригинална повѣсть отъ Леонъ Волфъ. Прѣвелъ и издава Ставри Кировъ. Видинъ 1891. Цѣна 1 л. и 20 ст.

Нѣколко мисли за народния учитель, като учитель и на обществото отъ Т. Г. Влайковь. Пирдопъ. Цѣна 50 ст.

ВѢСТИ.

Не мили — не драги. Прѣводътъ на повѣстьта подъ това название на Ив. Вазова е захваналъ да се печата въ словенското издание: „Slovanskè Pohlady.“

Българска картина. Г. Ив. Ангеловъ, учитель по рисованието въ Пловдивската гимназия, е свършилъ вече една отъ доста голѣмъ размѣръ картина, прѣдставляюща една българска жътва. Ние имахме удоволствието да се понагледаме и порадваме на тоя трудъ на младия художникъ и да констатираме една нова стѫпка на напрѣдъ на раждающето се българско искуство. На първий планъ на картината привлича вниманието група отъ наши селени жътвари, на работа въ нивата, а въ тѣхъ особенно релиефно и мило испъква фигурата на мурголика, стройна дѣвойка, която права, пие вода изъ стовната Твърдѣ живо е изобразена нивата съ нѣколко натъркаляни снопа; тя се жълтѣе и простира нататъкъ, и между вълниститѣ ѝ класове се съзиратъ, въ перспективата, други купъ жъртвари. На страна, отпрѣдѣ, е распрѣгната отъ черга колибка въ полумрака въ която личи дѣтска люлка. Въ фонда на тая идилическа картина се синѣе мекий силуетъ на Люлинъ-Планина, при политѣ на която происхожда жътвата — всичко това освѣщенис отъ златното лѣтно слънце. Въобще, тоя трудъ на г. Ангелова е едно живо доказателство за неговото дарование по живописа. Той е рѣшилъ да създаде цѣлъ редъ подобни жанрови картини, на които темата да бѫде българската природа и животъ. Желаемъ горещо напрѣдъкъ и пъленъ успѣхъ г. Ангелову въ благородното му поприще.

Молтковитѣ мемоари. Сега се обнародватъ на нѣмски въспоминанията на покойний фелдмаршалъ Молтке, за прусско-френската война прѣзъ 1870 година. Тия въспоминания на великий пълководецъ сѫ написани много сериозно и обективно и сѫ нарѫсени съ лични размишления по войната, които прѣдставляватъ крайно важенъ интересъ и авторитетность. Фран-

цузскитѣ вѣстници прѣпечатватъ множество извлѣчения отъ оние страници, дѣто Молтке посочва недостаткитѣ или достойнствата на френската армия и на генералитѣ ѝ. Съ тая книга ще се допълнатъ и освѣтлжтъ пò-хубаво много страници на тая кръвопролитна война.

———

Донъ Педро де-Аларконъ. Испания е изгубила напослѣдъкъ единъ отъ най-първитѣ си и популярни романисти — Педро де-Аларконъ. Той е авторъ на купъ повѣсти дѣто съ тънка и художественна четка сж изрисувани различни съврѣменни испански типове. Аларконъ, при това е билъ и политически дѣятель, билъ е депутатъ въ камарата на кортеитѣ, и сенаторъ, по назначение на краля. На тоя почетенъ постъ поетътъ е и умрѣлъ слѣдъ тригодишна болезненна мизантропия.

———

„Punch“. Английский иллюстрованъ хумористически вѣстникъ „Punch“ е отпразднувалъ 50 годишний юбилей на сжществуването си. Тоя листъ, който нѣма на себе подобенъ другадѣ, е ималъ за сътрудници и нѣкои отъ най-знаменититѣ писатели на Англия, като Текерея, Теннисона, Томасъ Худи и пр. Въ него най-напрѣдъ се е появила знаменитата *Пѣсень на ризата,* отъ Худа, която произведе на врѣмето си потресающе впечатление въ Европа, като утрои числото на абонатитѣ на „Punch“. Трѣбва да забѣлѣжимъ, че макаръ и шеговитъ и сатирически, тоя листъ никога не се е закалюзалъ съ срамотни или порнографически статии, съ каквито хранатъ читателитѣ си повечето негови събратия. Това е било и една отъ първитѣ причини на извънредната му распространенность и дълготрайность. И редакторътъ въ юбилейний брой съ справедлива гордость завърша уводната статия съ слѣдующитѣ думи: „Никога още на свѣта не е било напечатвано толкова книга, въ която да е имало толкова прѣдмѣти за смѣхъ и толкова малко причини за стидъ, толкова много шеги и толкозъ малко врѣдъ.“

———

Юбилеенъ театръ въ Бернъ. Прѣзъ миналий мѣсецъ августъ въ Бернъ, въ Швейцария, се е отпразднувало твърдѣ тържественно седемстотната годишнина на града Бернъ. Тамъ, при другитѣ национални игри и исторически шествия, билъ е устроенъ и единъ театръ по гръцки образецъ. Подъ открито небе, въ видъ на амфитеатръ, е сѣдѣла публика повече отъ 20,000 души. Тоя Festspiel (празднично прѣдставление) прѣдставлявалъ въздигането на градъ Бернъ до днесь; играли сж повече отъ 1000 души актери; хорътъ, (който игралъ ролята на хора въ класическата драма) състоялъ отъ около 5,000 души. Това прѣдставление е било нѣщо високо оригинално и национално-швейцарско.

———

Лордъ Теннисонъ. Тазъ година знаменитий английски поетъ, лордъ Теннисонъ, авторъ на поемата *Майска царица*, прѣведена и на български, е навършилъ своята 82 годишнина. Забѣлѣжително е, че съ подобна дълговѣкость се наслаждаватъ почти всичкитѣ съврѣменни велики мжже на Англия. Теннисонъ носи още почетната титла на „Дворцовъ поетъ“ (poeta laureatus). Тоя санъ му налага обязанность всяка година да написва по двѣ оди на английската кралица, едната на 1 августъ, а другата на деньтъ на възшествието ѝ на прѣстола. По старъ обичай, той, въ качество на „дворцовъ поетъ“ получава годишно възнаграждение 127 гвинеи и еднобуре испанско вино!

———

Янъ Неруда. Миналий мѣсецъ се поминалъ, въ Прага знаменитий чесски поетъ, романистъ и фейлетонистъ, Янъ Неруда. Чесский народъ е испиталъ голѣма скръбь отъ тая невъзвратима загуба на единъ отъ корифеитѣ на чесската национална мисъль. Нѣкои негови неща бѣхж прѣведени и обнародвани въ ланската *Денница.* **Ц-въ.**

ДЕННИЦА.

ВПЕЧАТЛЕНИЯ ВЪ РИЛА.

„Рылская горо взыграй, окрестныя созывающи горы и холмы!“

Изъ службата на Св. Иванъ Рилски.

I.

Въ лоното на Рила.

Сега съмъ у дома. На окол' планини
И върхове стърчжтъ; гори вѣковни, диви
Шумжтъ; потоцитѣ, кристални и пѣнливи,
Бучжтъ — животъ кипи отъ всичкитѣ страни.
Природата отвредъ, кат' майка нѣжна сжща,
Напѣва ми пѣсни́, любовно ме прѣгръща.

—

Сега съмъ у дома. Надъ менъ Еленинъ-Връхъ
Боде́ лазурний сводъ и вика ме къмъ себе,
Отсрѣща — Бричеборъ ми праща здравий дъхъ
На своитѣ елхи и бори — въ сине-не́бе,
А Царевъ-Връхъ отъ югъ издига се огроменъ
Съ плѣшивия си лобъ и царския си споменъ.

—

Сега съмъ у дома, сега съмъ въ моя миръ,
Миръ въжделенъ и драгъ. Тукъ волно дишамъ ази,
По́-свѣтло чувствовамъ; свещенъ, отраденъ миръ
Испълня ми духътъ — отъ новъ животъ талази
Нахлува въ менъ, трептж отъ нови ощущенья,
Отъ нова сила, мощь, и тайни пѣснопѣнья.

—

Сега азъ съмъ у дома. Сега съмъ пакъ поетъ
Въвъ лоното на тазъ пустиня горска, свята:
Разбирамъ на лѣса любовний, тихъ привѣтъ
На струитѣ шумътъ, на бездната мълвата.
Размѣнямъ тайна рѣчь съ земя и синий сводъ
И сливамъ се, честитъ, съсъ тѣхния животъ.

—

Сега съмъ у дома. Въ сърдцето съмъ на Рила!
Свѣтовнитѣ злини, тревоги сѫ далечъ:
За тѣхъ е тя стѣна до небеса турила.
Усѣщамъ се добъръ, почти невиненъ вечъ.
Духътъ ми се цѣри, слѣдъ жизненната битва;
Вкушавамъ сладъкъ миръ въвъ пѣсни и молитва.

—

Сега съмъ у дома. По часове, благатъ,
Край бистрата рѣка, при звучната ѝ пѣсень,
Мечтаѭ ил' четѫ. . . Ил' самъ, безъ гласъ, надвѣсенъ
Надъ бezднитѣ стоѭ, и моятъ умъ, хвъркатъ,
Блуждае въ хаоса, до Господа отива,
На мирозданьето въвъ тайнитѣ се впива.

—

Сега съмъ у дома, не съмъ тукъ страненъ гостъ.
Природата всегда, но буйната природа,
Що пълни я животъ, шумъ, пѣсень и свобода,
Бѣ моятъ идеалъ величественъ и простъ.
Поклонъ, скали, води! поклонъ, елхи гигантски,
Вамъ бездни, висоти! Вамъ чуда великански!

—

Сега съмъ у дома — участникъ въ рилский хоръ.
Азъ тукъ не се родихъ, — тукъ бихъ желалъ да тлѣѭ —
Подъ горский вѣченъ шумъ — дълбока епопея —
И на Еленинъ-Връхъ подъ вѣчно будний взоръ. . .
Да имамъ гробъ — подиръ животъ — тъмница гнила —
Величественнитѣ обятия на Рила.

II.

Двата бука.

Видѣхъ два прѣгърнати бука въ гората,
Прѣгърнати нѣжно, кат' либета въ жаръ;
Отъ коренъ до върха обвили се двата —
Столѣтия пиѭтъ любовний нектáръ.

О буки, казахъ имъ, вий тъй сте прѣкрасни:
Сѐ дружни въвъ радость и въ бѣдствия али;
Гръмъ, бури не плашатъ прѣградки ви страстни,
Щалувка ви жежка и смрътъ не дѣли.

Завидна е вашʼта любовь безконечна,
Тя пѫтника радва, прославя лѣсътъ.
Какво я направи тъй вѣрна и вѣчна?
Какво запечата съюза ви твръдъ?

Магия ли страшна, илʼ брачно вѣнчанье,
Илʼ клетви любовни — кажете, да знамъ?
Прѣзрително букитѣ пазатъ мълчанье
И още пó-силно прѣгръщатъ се тамъ.

III.

Нощь въ мънастиря.

Луната изгрѣла надъ Царевий-Връхъ.
Рѣкитѣ екливо бучѫтъ и приспиватъ;
Чердацитѣ нѣми вѣковний си дъхъ
И тайни легенди въ покоя разливатъ.

Намусено старата кула стърчи,
Срѣбрѫтъ се на храма кубетата мощни,
И сякашъ, при златнитѣ тихи лучи,
Отъ тѣхъ се възнасятъ моления нощни.

И тихо и чудно. Душата мечтай:
Ту въ старата дрѣвность дѫлбоко се ввира,
Ту въ своитѣ спомени сладко блуждай,
Ту просто унися се нѣйдѣ въ ефира. . .

И тихо и чудно. Луната сияй.
Спи сводътъ. Потоцитѣ пѣѭтъ дѫлбоко:
Поемата нощна плѣнително трай
И дрѣмка не иде до будното óко.

IV.

Горѣлата елхова гора въ Илина-рѣка.

Войска замръзнала отъ великани сухи,
Печално ти мълчишъ, джбраво изгорѣла;
Безъ шума и безъ звукъ, като скелети глухи,
Елхитѣ ти стърчжтъ във дрѣмка вледенѣла.

Прѣкрасна си и ти шумѣла тукъ, и въ тебе
Кипѣлъ е младъ животъ и исполински сили;
Уви, пожаръ миná, и часъ единъ истрѣби
Туй, що столѣтия отгледали, крѣпили.

И между толкова гори зелени, прѣсни,
Ти като гробище парясано мрътвѣешъ. . . .
И вечь нитó зефиръ, ни пиленце, ни пѣсни
У тебе не гостжтъ. . . Уви, и пакъ живѣешъ.

Живѣйшъ — да чувствовашъ какъ младость околъ блика. .
Да хвърляшъ трауръ черъ въ природата, щó пѣе. . . .
Недавай никому, о Боже, тазъ велика
Бѣда — да умре тукъ — и да се прѣживѣе.

V.

Хорътъ на Мусалла.

Le Mont-Blanc que cent monts entourent. . .
V. Hugo.

Тамъ въ свѣтлото небе, изъ хаоса планѝнски,
Испъква Мусалла, левентътъ исполински,

Единъ въ лазура синь, безъ равенъ, безъ другарь, —
Надъ всички планини възвишенпятъ царь.

Високо той надъ тѣхъ издига лобъ гранитенъ,
Съсъ вѣченъ снѣгъ вѣнчанъ и съ облаци укитенъ.

И гледа горделивъ въ далекий хоризонъ,
До самиятъ Олимпъ — на боговетѣ тронъ.

А около — тълпа гиганти горделиви,
Чукáри, връхове и чалове плѣшиви

И страшни ридища съ изгризани чела,
Въ смирение стоѫтъ прѣдъ вѣчний Мусалла.

И всички съ единъ гласъ гиганта пръвъ вѣнчаватъ,
Върховната му мощь и висота въспяватъ.

„Ти нашъ си царь и вождъ, планинский хоръ мълви, —
Прѣдъ твоята глава ний скланяме глави;

Високъ си ти надъ насъ, отишълъ си въ небето,
Съперникъ нѣмашъ другъ, царувашъ въ вишинето.

Сълнечнитѣ зари най-първо тебъ златѫтъ,
И орлитѣ едни по тебе се вѣстѫтъ;

Тамъ, дѣто видишъ ти, не стига другъ отъ нази,
И вѣчна дѣвственность чело ти гордо пази:

Осанна тебъ! Вѣнецъ и слава ти си намъ,
Най-пръвъ и най-свѣтливъ, най-чистъ и най-голямъ,

И горди сме съсъ тебъ, прѣдъ кой сме сички мали,
И хора ний да сме, — ний бихме те псувáли.

VI.

Въ Илина рѣка.

Хубава си, моя горо,
Миришешъ на младость.
Л. Каравеловъ.

Отъ двѣ страни гори високи, черни;
Ливади между тѣхъ зелени; тамъ
Коси звънтѫтъ; багровенъ лучъ вечерни
Усмихва се отъ върховетѣ намъ.

Рѣката пѣй, гърмѫтъ вълни срѣбристи,
И пѣсня горска пѫтя ни дружи́;
Лица ни милватъ буковитѣ листи,
И славей нѣйдѣ за любовь тѫжи. . .

А тамъ — звънливо изворче се нише. . .
Гѫрди, поимайте въздýхъ, — сърдце,
Съ животъ упий се тука. . . Охъ, мирише
На боръ, на горски здравецъ, на сѣнце!

VII.

Планински цвѣтя.

Планинскѝ цвѣтя, цвѣтя прѣлестни,
Кой ви тукъ сади, полива, гледа?
Кой ви дава шаркитѣ чудесни,
Тая роскошь, о ефирни чеда?

За кого изниквате, цъвтите
Тукъ високо, дѣ орелъ се вие?
За коя дѣвойка — да се кити?
За коя любовь — вѣнецъ да свие?

Кой юнакъ ще тука увѣнчѣйте?
Кой триумфъ ще кичете богато,
Та балкана голи, — дѣ вирѣйте,
Стелете съ пурпуръ, сафиръ и злато?

Ехъ, тукъ драга би смрьтьта човѣку!
Милъ би гробътъ близо тукъ до свода. . . .
Какъ не би се спало тука леко,
Въ толкова цвѣтя, покой, свобода!

VIII.

На връхъ Кадиинъ-Връхъ.

Не е поезия това, да се въс-
хищавашъ отъ природата и да
зяпашъ въ нея. . .

Единъ български критикъ.

Не, има, брате мили, поезия висока
И въ чудната природа, да, има я навредъ:
Въ гората и въ полето, въ мълвата на потока,
И въ пиленцето пойно, и въ благовонний цвѣтъ;

И въ облацитѣ леки, въ летежътъ на орлитѣ,
Във блѣскътъ на лазура и въ тие планини —
Грамади исполински, творенья страховити,
Издигнати до Бога замръзнали вълни;

И въ тѣхний миръ длъбоки, и езера кристални,
Що дрѣматъ въ небесата, и въ страшний хоризонъ,
Въ стихийното диханье и сили колосални
На тоя миръ гранитенъ, до божий близко тронъ.

И ти, омаянъ, слисанъ, прѣдъ гледка безконечна,
Обръщашъ се на арфа, на пѣсень, на крила...
О има поезия във тазъ природа вѣчна. . .
На ли тъй, рилски орли? На ли, о Мусалла?

IX.

Поемата.

Веденъ по урви, върхове призвѣздни
По карпи, изъ гори, вървишъ, блуждаешъ,
При езера стоишъ, кличишъ надъ бездни. . .
Изъ Рила шъташъ, мислишъ и мечтаешъ. . .

Раб́оти твоятъ умъ въвъ чудна тема. . .
Кажи, що пишешъ съ толкова тревога?
— Не, грандиозна азъ четѫ поема. . .
— Отъ Гете, Данте, Омира?
— Отъ Бога.

X.

Лудата мома.

Тя луда е, и азъ съмъ нейна майка.
Я вижте я какъ бъбри, какъ се смѣй!
По цѣли нощи, клетата, се вайка —
Душата ми копнѣй.

Цѣрихъ я сякакъ — нищо не помага.
Вий знайте? разболѣ се отъ любовь!
Свети Иванъ не ѝ пратѝ облага —
Кажете ми лѣкъ новъ.

Тъй, отъ любовь е луда. Хора клети
Двѣ либета разлѫчихѫ — за грѣхъ.
Любовь е страшно нѣщо, помислете:
Не е, не е за смѣхъ.

Съ рѫка въ сърдце ѝ клето се не бръква,
Та да извадѫ болката отъ тамъ,

Cѐ *него* мисли — съмва или мръква —
Какво бѣ туй — не знамъ!

На́, вижте — болна, а пъкъ млада, здрава...
Тинтява пѝ, баяхѫ й — туй cѐ пакъ.
Свети Иване, подари й забрава,
Пратѝ ѝ на сърдцето лякъ!

XI.

Клепало бие, утренна почена.
Да идѫ Господу да се помоля
Съсъ чиста мисьль и глава склонена
За моята великата неволя;

Да се помоля, милость да излѣе —
На тѣло, на душа да прати здраве,
Смутений разумъ въ новъ пѫть да управи
И съ искрица любовь сърдце да сгрѣе;

Да могѫ азъ да любѫ и страдаѭ,
И да търпѫ безъ гнѣвъ, и да прощавамъ,
Да носѫ кръста си безъ да роптаѭ,
Съ умразата да го не унизявамъ.

XII.

Друшлявица.

Денѣ, нощѣ те слушамъ, че шумишъ,
О Дру́шлявице хладна,
На врѣмени, като дѣте хленчишъ,
Ту смѣешъ се, ту нѣкому гълчишъ,
Ту плачешъ безотрадна.

—

По цѣла нощь ти слушамъ азъ шумътъ—
Ту стонъ, ту смѣхъ, ту пѣнье —
Но скръбнитѣ ти ноти ме плѣнѭтъ,
Вълнуватъ ме, душата ми дробѭтъ —
Накарватъ я да стѣне.

—

Въскръсватъ споменитѣ сладки пакъ,
И прѣжнитѣ страданья,
И болнитѣ, останали безъ лякъ. . .
И много, много спомня въ нощний мракъ
Мечти, тъги, названья. . .

—

И плаче тя. . . И твоятъ шумъ тогасъ
Плачъ непрѣкъснатъ бива,
И сладко ѝ е, че въ тоя тежъкъ часъ,
Поне една душа ѝ се откликва съ гласъ—
Дѣли скръбьта ѝ жива.

XIII.

Заровихъ ги, кумиритѣ, безъ врява,
Безъ жаль ги закопахъ!
На Музи, на Любовь, Свобода, Слава —
Азъ тъжний гробъ видяхъ.

Заровихъ ги кумиритѣ свѣтливи —
Кат' всяка суета. . . .
Видѣхъ ги мръсни, пусти, ил' лъжливи, —
Видѣхъ имъ азъ смрьтьта. . .

И във душата ми — сега пустиня. . .
Природо, ти, една
Оставашъ ми кумиръ, олтаръ, светиня —
Въ живота — свѣтлина.

Една ме ти плѣнишъ, очароваващъ,
Във тебъ се не лъгахъ:
Ти въ себе всичко скъпо съвмѣщавашъ,
Каквото закопахъ. . . .

(Слѣдва).

ХРИСТО БОТЕВЪ.

Критическа студия. *)

V.

Вжтрѣшното съдържание на Ботевитѣ пѣсни, въ които се е изразило главното мировъзрѣние на поета, не е нито сложно, нито многостранно; господствующиятъ мотивъ току-рѣчи въ всичкитѣ е единъ; за това и трудътъ на критикътъ, който иска да улови нравственната физиономия на Ботева, да ни обрисува Ботева-гражданина — ние не казваме — Ботева-человѣка, — е твърдѣ лесенъ. Беззавѣтна любовь къмъ свободата, подплатена съ безгранична ненависть къмъ тиранитѣ — ето главниятъ елементъ на поезията му. Това горещо свободолюбиво чувство заглушава проявлението на всичкитѣ други чувства въ душата му, то дава пища на вдъхновенето му, резонъ на пѣснитѣ му, животъ на мислитѣ му. Въ това отношение, Ботевъ, както и Каравеловъ, както и Раковски, е всецѣло синъ на своето врѣме, цѣлъ е погълнатъ отъ интереситѣ му; личнитѣ, человѣческитѣ чувства, въ които се изразява интимний животъ на душата, криятъ се прѣдъ гражданина и патриота. Както въ произведенията на първитѣ двама, така и въ Ботевитѣ — идеята за отечеството и свободата захващатъ сичкото мѣсто, и той, както и тѣ, е трѣбвало да се върти изъ сжщи омагйосанъ миръ, да не пристжпи извънъ неговитѣ граници, подъ страхъ да не бжде разбранъ, или да бжде смѣшенъ. Това явление е естественно, то е охарактеризувало литературитѣ и на други народи, които сж минали прѣзъ подобна фаза, които сж прѣкарали такава епоха на силни патриотически вождѣления и копнѣяния за свободенъ животъ. Тѣхнитѣ литератури, като сж биле главни прѣводници и разсаднитѣ на националната мисъль сж запазили своятъ оригиналенъ, своеобразенъ печатъ, както и извѣстна тѣснота на мировъзрѣнията, извѣстна ограниченость на кржгозора, въ който се е движила общественната мисъль на епохата имъ. Особенно тая окраска пази поезията имъ. У чехитѣ Колларъ, та даже и сегашнитѣ поети, у сърбитѣ Радишевичъ, у гърцитѣ Цуцу, у насъ всичкитѣ поети, пишущи извънъ границитѣ на Турция, свидѣтелствуватъ за това. По тоя начинъ поезията, като става могущественъ инструментъ за изражение и въсплеменяване чувствата на народа, въ които се поглъщатъ и потъватъ всичкитѣ лични и субективни чувства на поета, става нѣкакъ си безлична. Земете, напр. Раковски, Каравеловъ, Ботевъ, сжщо и другитѣ емиграционни поети

*) Продължение отъ кн. 7 и 8.

наши. Въ всѣки тѣхенъ стихъ царува и се чуе патриотическа нота, или революционна, или пъкъ песемистическа, (както у Каравелова), която е сродна съ първитѣ. По тѣхнитѣ пѣсни ще узнаете патриота, но нѣма да видите *человѣка*, колкото и да човъркате. За да уловитѣ тѣхнитѣ индивидуално-человѣчески физиономии трѣбва да четете живота имъ, а не пѣснитѣ имъ. Въ тѣхъ тѣ сѫ жреци и пророци, но не обикновенни смрътни сѫщества съ собственъ сърдеченъ животъ, съ афекти, слабости, страдания и пр. Така, отъ биографията на Ботева видимъ, че той е страстно любилъ величествената природа на България, ималъ е силни сърдечни привязаности, радости и страдания, испиталъ е свирѣпи борби съ живота, ималъ е богато жизненно съдържание — но никѫдѣ той не изнася на показъ прѣдъ нашитѣ очи своятъ *вѫтрѣшенъ* животъ. Въздишалъ е и той, обичалъ е, любилъ е, както сѣки отъ насъ, познавалъ е горчивитѣ разочарования, които насѣватъ жизненниятъ ни пѫть, падалъ е и ставалъ е, ималъ е страшни душевни борби, които никому не е повѣрилъ, но това всичко за насъ е остало тайна. Поетътъ се е погълналъ въ патриота, чувството въ идеала. Това, като обяснява еднообразието въ темитѣ на патриотическата поезия, ще ни обясни и факта защо съ течението на врѣмето, при постоянното измѣнение на условията на живота ни, на вкусоветѣ ни, при разширочаването хоризонта на нашитѣ потрѣбности и общественни идеали, тя, патриотическата поезия, въобще, като запазва винаги своята цѣнность и историческо значение, губи отъ своя жизненъ интересъ за новитѣ поколения и не може да бѫде откликъ освѣнъ сé на пó-тѣсенъ и пó-тѣсенъ крѫгъ отъ обществото. Мицкевичъ не би живѣлъ вѣчно, — не въ историята — а въ сърдцата на поляцитѣ, ако да се бѣше ограничилъ да остане само полски поетъ-патриотъ, и не бѣше ни оставилъ оние раскошни китки отъ поезия, накъсани и набрани отъ дъното на неговото страдално и любвеобилно сърдце. Защото человѣкъ, колкото и да люби отечеството си, не може всякога да мисли и чувствова прѣзъ ума и прѣзъ душата на патриота. Има области въ нашата душа, има кѫтчета въ нашето сърдце, до които не могѫтъ да пристигнатъ никакви отзиви отъ политико-националнитѣ интереси и идеали, или ако стигнатъ тамъ — тѣ се раздаватъ нѣкакъ-си фалшиво и остаятъ непонятни и безслѣдни. Патриотическата поезия, прочее, носи печатътъ на врѣменность. Откликъ на идеалитѣ и страститѣ на извѣстна епоха отъ живота на единъ народъ, тя пази своето животрепещуще обаяние само прѣзъ траянето на казаната епоха. Чувството, което я поражда е наистинна честно и възвишенно, но то не е общечеловѣческо, и не е вѣченъ елементъ на поезията. У насъ отдавна вече „Горския Пѫтникъ“ на Раковски е забравенъ и има само археологическа цѣнность; не четѫтъ се вече и Каравеловитѣ повѣсти, съ своята патриотическа тенденция, както и цѣлата емиграционна литература. Патриотическитѣ пѣсни, що сѫ растепервали сичкитѣ фибри на нашата душа, днесь пѣѭтъ само солдатитѣ. Въпросътъ стои малко друго яче, колкото за Ботева: и духътъ на поезията

му, и силата на таланта му, и обстоятелствата на живота му сѫ го поставили въ привилегировано положение. Ние ще говоримъ тутакси за това.

VI.

Съ малко исключения всичкитѣ стихотворения Ботеви носатъ своболюбиво-революционенъ характеръ. Идеята, която се прокарва въ тѣхъ, е сѫщата която е рѫководила Ботева на всяка стѫпка прѣзъ тревожний му животъ: умравата и борба противъ „човѣшкитѣ душмани“. Тая идея, това чувство, той го е исказалъ въ три разни форми, въ три разни категории стихотворения, сродни по между си, именно, въ формата на хайдушки, на бунтовнишки — и на социалисто-анархически пѣсни. Въ всичкитѣ диша сѫщия протестъ противъ угнетителитѣ на роба, само, че тоя протестъ отива до по̀-тѣсни, или по̀-широки граници. Въ тие три групи стихотворения, Ботевъ, като излазя на сякждѣ оригиналенъ и искренъ, не на всякждѣ излазя еднакво симпатиченъ за насъ.

Първата категория пѣсни — именно: *Хайдути, На прощаване, Пристанала, Зададе се облакъ теменъ,* въплощаватъ горнето основно чувство на поезията му, въ образътъ на балканския хайдутинъ. Забѣлѣжително е колко тоя образъ е любимъ и галенъ на поета; виждашъ, че за него хайдутинътъ е идеалъ, къмъ който той се стреми съ сичката си душа и сърдце. Както Раковски, той постоянно говори съ възторгъ за балканския хайдутинъ. Само въ него вижда той образеца на свободний человѣкъ въ България, а сѫщо и единственъ мститель на турскитѣ звѣрства. Чудна бодрость и сила вѣе въ пѣсньта му, колчемъ тя се косне до тоя сюжетъ. Хайдутинътъ, чието име се облагороди въ нашитѣ умове, като пръвъ изразитель на българския въорѫженъ протестъ, като прѣдтеча на бунтовника, е на всякждѣ идеализиранъ отъ Ботева; въпрѣки общия прѣдразсѫдъкъ, той уважава хайдутина; сичкитѣ му тъмни и несимпатични качества, логически съпрежени съ сѫществуванието на разбойника, исчезватъ прѣдъ очитѣ на пламенний пѣвецъ и хайдутинътъ испъква прѣдъ него въ нѣкакъвъ рицарски ореолъ. Поетическото вдъхновение винаги го придружава когато той заговори за хайдутина. За „Чавдаръ войвода“ ли ни пѣе подъ кавала на неизвѣстния дѣдо, за „Стояна“ ли ни распрявя какъ побѣгнала въ гората при либето си Дойчина-хайдутина, стареца-орачъ ли слуша, който му расказва какъ загинали деветьтѣ му сина-хайдути въ планинитѣ, Ботевъ е цѣлъ лиризмъ. Като гледа человѣкъ страшното увлѣчене негово отъ тие „горски пилета“ дохажда до заключение, че Ботевъ ако не би умрѣлъ бунтовникъ, щеше да умре хайдутинъ въ Стара-Планина. Незнаемъ у кого да припознаемъ повече екстазъ, повече ентузиазмъ за балканскитѣ хайдути: у Раковски ли или у Ботева? И за двамата тайнственний образъ на хайдутина служи за вдъхновляюща тема, той дава първата пища на тѣхнитѣ лири и тѣхнитѣ най-първи звукове сѫ посветени на волнитѣ юнаци въ Стара-Планина. Ако Раковски стои далечъ, много далечъ отъ Ботева по

хайдушкитѣ си пѣсни, искуственни, присилени и съвсѣмъ непоетични, тотой бѣ пó-щастливъ отъ него: самъ ставá хайдутинъ и лично испита гордото чувство на волния юнашки животъ въ планинскитѣ пущинаци. Впрочемъ, освѣнь нееднаквата сполука съ която сѫ пѣли двамата барди на хайдутството, сѫществува и една друга разлика между тѣхъ. Тая разница състои въ гледнитѣ имъ точки на българския хайдутинъ, на неговото значение, на неговата мисия. Раковски го въспѣва просто, като мститель, като народенъ герой, който се явява защитникъ на безпомощнитѣ си братя и страшило за господаритѣ имъ, *невѣрнитѣ агаряни;* Ботевиятъ хайдутинъ се отстранява въ планинитѣ, не само за да води кървава война съ турцитѣ, но да бѫде и бичъ за самитѣ лоши българи. . . . .
Така, Чавдаръ войвода

. . . Страшенъ бѣше хайдутинъ
За *чорбаджии* и турци.

Ботевиятъ хайдутинъ питае еднаква ненавистъ, къмъ турския потисникъ и къмъ българския изѣдникъ; даже първиятъ пó-рѣдко дохожда подъ перото му, когато за вториятъ той пази ужасна умраза и прѣзрѣние. Сѫщий Чавдаръ говори:

„Що ма си, майко, продала,
На чуждо село аргатинъ:
Овци и кози да пасѫ,
Да ми се смѣятъ хората
И да ми думатъ въ очитѣ:
Да имамъ баща войвода
Надъ толкозъ мина дружина,
Три кази да е наплашилъ,
Да владѣй Стара-Планина —
А азъ при *вуйча* да сѣдѫ —
При тозъ *сюрмашки изъдникъ*
Копелето му да бавѫ. . . .
Проклетъ да е, вуйка ми.“

Въ противность на Раковски, който вижда само двама неприятели на българский народъ — фенерското духовенство и турския потисникъ,

Турчинъ врагъ всезлодѣй
Горко тебе озлобилъ,
Гръкъ-духовникъ-чародѣй,
Съ татулъ те напоилъ. . . .

(Горски пѫтникъ).

Ботевъ вижда и други неприятели на българский народъ въ лицето на чорбаджиитѣ и „сиромашкитѣ изѣдници“ и ги посочва, като жертва на своитѣ хайдути:

Добро му добро да прави,
Лошия съ ножа по глава. . . .

Пó-послѣ, въ своитѣ специално-бунтовнически пѣсни, а особенно, въ социалисто-анархическитѣ, Ботевъ, тръгналъ отъ тая негативна точка, и подъ влиянието на убѣждения, за които бѣгомъ пó-напрѣдъ споменахме *),

*) Виждъ книжка 7 и 8 на „Денница“.

разширочава границата на своята умраза и не се задоволява вече да вижда само въ турчина и въ българския чорбаджия душманитѣ на народа.

Въ Механата, напримѣръ, той въ горчива тѫга иска да пие, за да забрави

Тезъ, що залъка наѣденъ (на народа)
Грабатъ съ благороденъ начинъ. . .

Граби *подълъ чорбаджия,*
За злато *търговецъ жаденъ*
И *попъ съ божа̀ литургия!*

Тука вече се чувствуватъ нотитѣ на оние прѣкалени отрицателни мотиви, които ни пѣе другадѣ неговата лира, *(Борба* и *Молитва)*.

Втората категория пѣсни: бунтовнишкитѣ и вдѫхнатитѣ му отъ хѫшовския животъ дишатъ пакъ съ сѫщото искренно и беззавѣтно чувство и любовь къмъ свободата народна. Но въ отличие отъ първитѣ, надѫхани отъ нѣкаква балканска свобода и свѣжоства, и съ епическа ясность и простота, тие носатъ мраченъ печатъ; злость, досада, горка скръбь, по нѣкждѣ отчаянни въздишки — излазятъ изъ тие пѣсни.

Тежко, тежко, вино дайте!
Піянъ дано азъ забравѫ
Туй що глупци, вий не знайте
Позоръ ли е или слава.

Въ механата, Къмъ брата си, До моето първо либе и пр. — всичкитѣ оставятъ нѣкаква безпросвѣтна, тежка тѫга въ душата си. Въ тѣхъ се чуватъ воплитѣ на патриота, на скитника, на страдалеца, на неотпадналий прѣдъ общата апатия борецъ. Той не сдържа умразата си, той не поглъща проклятията си противъ „неразбранитѣ глупци“ които остаятъ нѣми и безотвѣтни „на гласъ искренъ, благороденъ“, „на плачъ народенъ“. Единичкото стихотворение, което се дѣли отъ тая мрачна група по величавата ясность на скръбното чувство е *Хаджи Димитъръ*.

Третята група стихотворения сѫ оние, които носатъ чисто общечеловѣчески, или пó-право социаленъ характеръ. Важна часть отъ поетическия си престижъ Ботевъ тѣмъ длъжи. Въ тѣхъ той съ тонътъ на единъ пророкъ хвърля прѣдъ българский народъ *нови идеи,* ново слово; той раздира обвивката си на „народенъ“ поетъ, и испъква прѣдъ насъ въ видъ на интернационаленъ пророкъ, който ратува за свободата на всичкитѣ народи; той вече не се задоволява да води борба съ турцитѣ и съ чорбаджиитѣ — той я обявява на царетѣ, и на папитѣ, и на патриарситѣ, и на Бога, и на религията, и на всичкитѣ вѣковни традици, той забива топорътъ си въ стълповетѣ, на които стои человѣческото общество, и на конецъ, той заедно съ парижскитѣ комунари, заглушава ни съ тоя страховитъ викъ: „хлѣбъ или свинецъ!“

Всичкитѣ тие нови и крайни идеи, признаваме го, криятъ въ основата си истина, има нѣщо великодушно въ тие дръзки позиви за борба съ свѣтовното зло, съ вѣковѣчната кривда, която царува и е царувала

въ свѣта. Една неразвалена, особенно, когато е млада, душа, не може да се не откликне съ чувство на подобни звукове, въ които трептятъ ноти отъ любовь към страждущето человѣчество. Всѣки здравъ и развитъ умъ, който мисли и наблюдава, не може да не съгледа массата неправди, въ нашето общество; не може да си не задава на всяка стъпка въпроситѣ: защо? че какъ тъй? и да не желае да види въстържествованието на правдината и на всеобщето благо. Повече отъ всички насъ, може-би, Ботевъ е билъ поставенъ въ оние исключителни обстоятелства, изъ който най-зорко и най-добрѣ се виждатъ и испитватъ неравенството, несправедливостьта, експлоатацията на силний възъ слабий, които вирѣятъ подъ сѣнката на законитѣ, въ нашето врѣме. Прѣди него, Любенъ Каравеловъ вече прокарваше въ своитѣ писания социало-демократически идеи, но тактично, прѣдпазливо; послѣ, той си туряше една граница, отъ която не пристъпваше нататъкъ. Ботевъ смѣло мина тая граница и влѣзе въ една арена пълна съ търсавища, трапове и неизвѣстность. Той се опълчи противъ злото съ сичката страстность на своята буйна душа. Той отважно хвърля ръкавица на обществото, той отива на проломъ. Злото е всемогущо, всемирно, непобѣдимо — толкосъ по-добрѣ — той му обявява отчаяна борба. Отчаяната борба заповѣда отчаянни срѣдства. И Ботевъ се не колебае. Той ги намира готови. Складътъ е прѣдъ него. Тѣ сѫ *Разрушението*. Разрушението е лѣкътъ противъ злото. И той ни пѣе:

Ще викнемъ *ние*: „хлѣбъ или свинецъ!“

Чувате ли вие въ тоя award кликъ страшната закана на отчаянното человѣчестви? Не дъха ли тя на миризмата на петролеятъ, съ който комунаритѣ заливатъ Тюйлеритѣ и Парижската библиотека? Не схващате ли въ тие думи малко трясъкътъ на бомбата на русския нихилистъ?

VII.

Въ *Моята молитва* Ботевъ, като се възнася до една голѣма висота въ сферата на напрѣдничавитѣ и хуманни идеи, прави сѫщеврѣменно единъ ужасенъ и скърбенъ спускъ въ „баналното“ безбожничество. Това пъчене съ невѣрие би ни поне поразило, като новость, ако да не бѣше прѣзъ тоя вѣкъ, на хиляди начини повтаряно прѣди Ботева, отъ всичкитѣ радикални и анархически лагери, отъ всичкитѣ модни libre-penceur'и. Но чини ни се, че на никой културенъ языкъ такова дебелашко и *ненужно* богохулство не е било написвано, нито четено безъ скрюпюли отъ такава масса млади читатели! Ботевъ въ тая си „молитва“ безъ никакво историческо оправдание и безъ *никаква нужда*, плюе на всичкитѣ симпатии, традиции, вѣрвания на обществото, на народа, отъ който е той, — защото той пише на български и за българитѣ, —

О, мой Боже, правий Боже! . .
Не ти, комуто се кланятъ
Калугере и попове,
И комуто свѣщи палятъ
Православнитѣ скотове.

„Православнитѣ скотове“ сж бащитѣ му, братята му, майка му, цѣлиятъ му страдалчески народъ, комуто тоя *православенъ Богъ* е помогналъ да запази националната си личность прѣзъ петь вѣка чудовищно робство, египетско робство, и къмъ когото той вика за помощь. Мислилъ ли е Ботевъ за това нѣкой пжть? Навѣрно, не. Ботевъ е ималъ твърдѣ прѣвратно понятие за ролята на религията у насъ, и специално за значението на черковний въпросъ. Както Каравеловъ, и той, подъ влиянието на антирелигиозни вѣяния, съ които се е срѣщалъ въ чужбина, не е можалъ достатъчно да разбере политическата миссия на черквата въ нашата историческа сждба, както и гигантската борба на народа за духовна независимость, борба възродителна, борба, която го кали и приготви за слѣдующата — кървавата. Възтържествованието на българската правда, постигането гонимата цѣль — самостоятелна народна черква го очудва неприятно. Устройството на национална Екзархия, крайното изражение на тая трийсетгодишна война го възмущава. Въ единъ членъ на „Дума“ той като говори за рѣшението ни въпроса, казва слѣдующето:

Рѣши се въпросътъ, но наший политический тиранъ не бѣше толкова глупавъ за да не разбира, че съ духовенството той изгубва ормдията на властьта си, шпионитѣ и заслѣпителитѣ на народа съ страхътъ кжмъ Бога и почетьта къмъ царя, кои едното олицетворяватъ съ себе си, другото съ самия тиранинъ. Видѣ туй турското правителство и употрѣби слѣпиятъ си вандализмъ (?) за да задържи тая добрина за поданницитѣ ви. Вжпросътъ зе друго направление, влѣзе въ нова фаза: обърна се отъ въпросъ за освобождение отъ една власть, на въпросъ, да се замѣни тая власть.

И ето защо и по какви мотиви се основала българската Екзархия! Турското правителство създало българска Екзархия не защото това е искалъ народътъ и защото това е било нуждно, а за да има готови орждия, шпиони и заслѣпители на поданницитѣ си! Човѣкъ не може да повѣрва, че това го е писвалъ единъ българинъ на 1871 година!

Но пó-нататъчко Ботевъ ни поразява съ още пó-голѣмо неразбиране и враждебно отношение къмъ освободената черква.

И наистина, какво ново и полезно ще внесе въ живота народенъ туй ново духовенство? Съ какво ще улесни то напрѣдъкътъ на тези неразвити още сили? Съ какво ще облегчи сждбата на поробения народъ? Видѣхме и прѣдставляваме си вече: кърджалии съ Златоустови проповѣди(!) затжпителни семинарии, раскошно младо духовенство (sic), гласни всенародни лжжи и всичко, що е могло да даде кое да било духовенство вредомъ и и сѣкога послѣ епохата на християнството. Въпросътъ се рѣши само за духовенството, а за народа ще се рѣши само когато той остане безъ духовенство!

Би било банално да станемъ да доказваме противното на онова, което Ботевъ утвърдява. Прѣдъ насъ стана историята на нашето възраждение и тя най-красноречиво говори за ролята на нашата народна черкова, която е тогава още велико значение имала, а и днесь го има за онии наши братя, които остаятъ въ границитѣ на турската империя. Но Ботевъ

е мижалъ прѣдъ историята, той съ упорството на единъ *новоиросвѣщенъ* въ нѣкое учение или ересъ, е отричалъ, противъ всичката очевидность, онова, което и за слѣпитѣ е било явно.

И съ какво може да се обясни тая непримирима и неоправдаема ненависть противъ българското духовенство, това жестоко приписване най-унизителни мисии на черквата, това абсолютно отричане нейно въ едно врѣме, когато тя още бѣше благодѣтеленъ факторъ въ нашата история? И, когато четешъ въ Ботевитѣ стихотворения слѣдующитѣ апострофи:

И на общественъ (ий) тоя мжчитель
И *попъ и черква съ вѣра слугуватъ.* . . .

Кой те въ тазъ рабска люлка люлѣе?
Тозъ ли, що толкозъ годинъ ти пѣе:
„Тѫрпи и ще си спасишъ душата?“ . . .

Прѣдатель вѣренъ и живъ прѣдвѣстникъ
На нови тѣгла за сиромаси. . . .

Жертви ли иска? иска овчарътъ
Гладното гърло, *попътъ иmени.* . . .
И хвалатъ съ *попътъ Бога и царьтъ.* . . .

Граби (народа) подълъ чорбаджия,
За злато търговецъ гладенъ,
И попъ съ божа литургия. . . .

като четешъ, казваме, тие нападки на българский попъ, който се туря на единъ редъ съ народнитѣ тирани и изедници, пó ти иде да повѣрвашъ, че той говори за друго нѣкое духовенство, а не за нашето, което еднакво съ народа влачеше тежкия си кръстъ. Може нѣкои да ми възразятъ, че Ботевъ дѣйствително се е запозналъ съ подобно ниско свещенство въ самата България и отъ тамъ е изнесълъ това прѣзрително мнѣние за него? Както е извѣстно, Ботевъ е живѣлъ само въ Калоферъ, родното си мѣсто, и само тамъ е можалъ да направи такива мрачни наблюдения. Пишущий тие редове е живѣлъ почти едноврѣменно съ Ботева, въ сѫщий Калоферъ и познава добрѣ тогавашнитѣ Калоферски свещенници. Тѣ бѣхѫ хорица прости, добродушни; сѫществуванието си поддържахѫ не чрѣзъ грабежъ заедно съ турчина и съ чорбаджия, а чрѣзъ единъ видъ скудно подаяние, почти милостиня, която отпущаше православното паство; тѣ ходяхѫ кирливи, вѣхти, бѣлитѣ конци на окѫрпенитѣ имъ раса се озъбвахѫ на рамената; не държахѫ никога проповѣди, било да спасяватъ душитѣ на стадото, било да подкрѣпятъ властьта на султана, когото псувахѫ и тѣ заедно съ „православнитѣ скотове“ и неоставяхѫ нищо здраво въ харема му; при това, веселъ народъ бѣхѫ тие добри попчета, знаяхѫ дѣ бѣше най-хубавото вино и ракия, ставахѫ единъ видъ общественни шутници, и често — членове на комитетитѣ. Ето какви бѣхѫ калоферскитѣ и българскитѣ попове тогава! Въ своето атеистическо иступление, Ботевъ, напротивъ, би трѣбвало да се отнесе съчувственно къмъ тѣхъ, като неволни сѫдѣйци въ обезхристианяването и изневѣряването на българитѣ. Находящи се така ниско

поставени материално и нравственно, лишени отъ всякакъвъ престижъ, българскитѣ попове вмѣсто да укрѣпятъ религиознитѣ чувства въ народа, вмѣсто да подигнатъ прѣдъ него авторитетътъ на черквата, убивахѫ и едното и другото; тѣ подьржахѫ само външната, обредовата страна на православието, и то, като на шега, а нравственнитѣ идеали, — добри или лоши биле тѣ — на християнството, нѣмахѫ дълбокъ коренъ, ни въ тѣхъ, ни въ паството имъ. Грубий, нѐ съзнателний, религиозенъ индиферентизмъ, съ който се отличава българский народъ между сичкитѣ други на востокъ, тая хладина къмъ вѣрата, не дльжи ли се главно на това невѣжество и материална и умственна испадналость на бѣлото му духовенство? То и днесь е въ такова незавидно състояние, ако не и въ още пò-лошо... При всичко това, то, на онова врѣме, бѣше една полезна историческа сила, въ смисълъ на съхранението нашата народна личность и единство, и, ако то не ни даде никакви Богословци и Златоустовци, то ни надари съ много добри патриоти и съ нѣколко герои.

(Може-би поетътъ неволно да е мислилъ за поповетѣ въ Русия, които дѣйствително стоятъ на висотата си, като охранители на религията и господарството — и за това сѫ опасни за неговото учение; може-би да му сѫ се мержелѣяли въ ума католическитѣ попове въ врѣмената на инквизицията, или въ наше врѣме — поповетѣ на легитимизмътъ въ Франция, или оние на донъ-Карлоса, претендентътъ испански... Въ всѣки случай той е побъркалъ адреса си.)

Видимъ тукъ, че Ботевъ не е гледалъ прѣзъ своитѣ очи, а прѣзъ очитѣ на четенитѣ книжки въ странство; тукъ вече имаме прѣдъ себе си не българскиятъ, нашиятъ, истинскиятъ Ботевъ, а „книжниятъ“ Ботевъ, който мисли съ чуждъ умъ и мѣри съ чуждъ аршинъ. (Само въ тая точка Ботевъ не е разбралъ епохата си и е махалъ да сѣче въздуха. Той е ималъ право да бѫде и социалистъ и анархистъ и комунистъ, но е билъ дълженъ, както е билъ, прѣди всичко, патриотъ. Той е билъ много въ едно врѣме. Той не е можалъ да съгласи принципитѣ на разнитѣ отрицателни учения съ религиозний принципъ, който е една отъ главнитѣ основи на национализмътъ, и се е забъркалъ и е дошълъ въ нагло противорѣчие съ себе си, съ историята.)

Всичко това, което казахме пò-горѣ, както е явно, не е една защита на черквата у насъ и на служителитѣ ѝ, а едно желание да докажемъ, че Ботевъ е ималъ лъжливъ погледъ на тѣхното влияние у насъ и че се е заблуждавалъ дѫлбоко.

Още пò-малко намѣрение имаме тука да защищаваме християнската религия, изобщо; това не е нито по силитѣ ни, нито му е мѣстото тука. Ще кажемъ само, че Богътъ, който Ботевъ подиграва и нарича „Богъ на калугери и попове, на царе, и на глупци и пр.“ е сѫщиятъ Богъ, чини ни се, който е и на цѣлото остало просвѣтено человѣчество, Богътъ, който биде распнатъ на кръста, който проповѣдваше милостьта, любовьта, истината, който дойде на земята не за силнитѣ, а за малкитѣ и слабитѣ; тоя сѫщий Богъ, който бѣ казалъ велики принципи, които ще живѣятъ съ вѣковетѣ,

той, дѣто бѣше казалъ: *Обичайте се единъ други; Обичай ближния си, като самого себе си; Миръ вамъ!; Ако имашъ двѣ ризи отдай едната на сиромаситѣ* и пр. . . Ако тоя Богъ биде експлоатиранъ отъ силнитѣ на земята, то не той бѣше виноватъ, а человѣческата подлость и невѣжество. Колкото за „Богътъ на разума" къмъ когото се обръща Ботевъ и който прѣпоржчва на българский народъ, сирѣчь Богътъ на студений материализмъ, и който, мимоходомъ да кажемъ, е доста старо нѣщо на западъ и обезмоденъ вече, (още въ края на миналий вѣкъ френската революция като бутна олтаритѣ на християнството, обоготвори „божеството на разума" на което култътъ трая день до пладнѣ), любопитно е да узнаемъ нб-добрѣ принципитѣ и атрибутитѣ на тоя Богъ „защитникъ на робитѣ, комуто ще празднуватъ деньтъ скоро народитѣ." Тие думи сж тъмни и ние пакъ не можемъ да видимъ характерътъ и сжщностьта на тоя Богъ. Дали той е въплощение на принципа на науката, на свѣтлината, чрѣзъ които ще се избави человѣчеството отъ страданията? Но ние не видимъ никждѣ Ботевъ да проповѣдва свѣтлина, знание, като могуществении фактори въ человѣческото освобождение отъ злото. Той не вѣрва въ еволюцията, чрѣзъ която се постигнахж чудеса въ XIX вѣкъ, той иска революция. Или тоя „богъ на разума" който се намира въ „сърдцето и душата" на поета, ще е сжщиятъ оня, който удобряваше трошението на каситѣ, като справедливость, и кражбитѣ, като подвигъ, и който му нашъпва стихътъ: „Ще викнемъ ние хлѣбъ или свинецъ"? Дали е той богътъ, комуто поетътъ прѣдвижда на скоро въцаряването, — на какво основание, неизвѣстно — богътъ на сблъсъкътъ на двѣ груби сили, богътъ на кръвьта, на разорението, на ужаснитѣ человѣчески бѣдствия? Очевидно, него разбира Ботевъ и него проси на помощь въ борбата. Но това не е „Богъ на разума," а Ваалъ — гладенъ за човѣшки жертвоприношения! Както щете, тоя Богъ е звѣровитъ, мръсенъ и отвратителенъ, като главата на Медуза, и азъ нб-прѣдпочитамъ, безпрѣдѣлно нб-сбожавамъ распетиятъ Богъ, който пръвъ произнесе въ свѣта сладкитѣ думи за помирение, за братство и за еманципация на человѣка!")

VIII.

За честьта на Ботева, трѣбва да кажемъ, че той самъ не е ни свирѣпъ, ни кръвожаденъ, неговата природа е била мека и богътъ на „свинецътъ," не е живѣлъ въ неговото добро сърдце, а въ стиховетѣ му и въ вѣстникарскитѣ му статии. Ратоборенъ, непримиримъ, безпощаденъ, додѣто умътъ му се скита изъ неяснитѣ области на теорията, Ботевъ изведнажъ излазя другъ, щомъ се косва до почвата на живата дѣйствителность, щомъ отъ фразата минува на дѣло. Всеразрушающиятъ комунаръ въ Ромжния, става милостивъ человѣкъ, человѣколюбивъ и снисходителенъ бунтовникъ въ България. Той става такъвъ какъвто го е направила природата: добрякъ, рицарь и поетъ. Чавдаръ

. . . Страшенъ бѣше хайдутинъ
За *чорбаджии* и турци,

пѣеше ни той прѣди, а когато въ Козлодуй улови скритий въ единъ долапъ селский чорбаджия „изедникъ надъ изѣдницитѣ“ *), отъ когото го просили да отърве селото, Ботевъ „дигналъ ржка да го убие, но послѣ махналъ и казалъ: „— На дяволитѣ! Не сме дошле да убиваме хора изъ долапитѣ!“ И чорбаджиятъ останалъ непокжтнатъ. . . Когато минували по-нататъкъ нощемъ прѣзъ село Борованъ, на което жителитѣ сички се затворили и искрили изъ дупкитѣ, вмѣсто да посрѣщнатъ умореначa чета и да се присъединятъ къмъ нея, както биле обѣщали по-напрѣдъ, и дружината му прѣдложила за наказание да подпалатъ селото, той казалъ: „— Зорлянъ гюзелликъ олмасъ“ и напустналъ селото. Истина, и въ двата случая той ималъ работа съ съотечественници, а не съ враговетѣ, които сж биле цѣльта на борбата му. Но природната мекость на героя още повече се иллюстрира отъ слѣдующия случай: въ гората оттатъкъ Борованъ уловили единъ черкезинъ, като обиралъ единъ български керванъ. Какво мислите че направя Ботевъ съ тоя разбойникъ? Задоволилъ се да му удари нѣколко юмруци и го отпустналъ на воля. „— Господъ го убилъ! Нима сме главорѣзи да убиваме отдѣлни хора по пжтищата? Това е унижение за нашето знаме“ казалъ той, когато черкезинътъ хвърчалъ като стрѣла къмъ селото си, за да обади и да дигне потеря. . .

Тая мекота и благородство въ характера на Ботева, която въ данний случай е една слабость, е чърта присжща Ботеву и искарва прѣдъ насъ съвсѣмъ въ друга свѣтлина тоя рицарски образъ на борецъ-идеалистъ, който има отвращение отъ кръвопролитието. Ако чрѣзъ това войводата излазя лошъ, то човѣкътъ излазя по-добъръ. Биографътъ му, впрочемъ, тука не може да се одържи да не направи слѣдующето меланхолическо размишление: „Человѣколюбието и бунтовничеството сж идеални работи, но да ги четешъ по бѣлата книга, а не и да ги практикувашъ въ Борованската кория!“ И при расказването и на по-горнитѣ два случая, З. Стояновъ се спира пакъ на нѣкои размишления, доста прави, извикани отъ тая чърта на героя му. „Това милосердие (къмъ Борованчане), казва биографътъ, ние никакъ нѣма да простимъ на Ботева въ качеството му на революционеръ и въобще на разрушитель. Той не разбиралъ истинското значение на единъ истински революционеръ, той билъ огненъ и горещъ теоретически въ колонитѣ на вѣстницитѣ. Въ това отношение той е генералъ, неподражаемъ, а долу на земята между хората, въ дѣйствителностьта, въ Борованъ, той е солдатинъ. . .“ По поводъ на това, че Ботевъ е рѣшавалъ нѣщо, слѣдъ като е земалъ мнѣнието на момчетата, З. Стояновъ казва: „Той не заставалъ на войводска почва, не станал диктаторъ въ най-силна смисълъ на тая дума, водилъ се е по вишегласъ и свободно мнѣние, парламентарно, така да се каже. Сѣки ще да разбере колко е била погрѣшна почвата. Вишегласието, свободна сѣкиз воля, филантропия и прочее още принципи, можатъ да се съблюдават само тогава, когато се пише уводна статия за вѣстникътъ!“

---

*) Виждъ *Христо Ботевъ*, стр. 400.

Ние цитирахме изцѣло тие редове, едно защото тѣ подтвърждаватъ нашитѣ думи за благата и человѣколюбива душа на Ботева, а друго, защото ни раскриватъ душата на биографътъ му, тоже важенъ дѣятель, и неговитѣ политически принципи, истина не до тамъ високи, но въ всѣки случай твърдѣ полезни, и характерни за това, че сѫ общи и на другитѣ ни политически дѣятели.

IX.

Попрострѣхме се малко върху Ботевитѣ заблуждения, защото тѣ и днесъ иматъ още екъ у насъ. Макаръ, че той ги искупи, бихме казали, опровергá, чрѣзъ славната си смърть за свободата на своя народъ, но тѣ останахѫ живи въ пѣснитѣ му, и подъ сѣнката на благороднитѣ чувства и идеи, исказани въ тѣхъ, тѣ правятъ своята пропагандица изъ незрѣлитѣ и несамостоятелни умове у насъ. Защото, уви, плѣвелитѣ всякога пó-лесно се хващатъ въ дѣвствената почва отъ добритѣ растения. Ботевитѣ малки заблуждения трѣбваше да бѫдѫтъ забравени прѣдъ геройската му смрътъ, чрѣзъ която ни завѣщá безсмъртенъ примѣръ на самопожертвований за отечеството. И ние всички, нашитѣ сърдца и нашитѣ души, искаме да разбираме, че Ботевъ въ мѫжественнитѣ стихове:

Подкрѣпи и менъ рѫката,
Та кога въстане роба
Въ редоветѣ на борбата
Да си найдѫ и азъ гроба,

се обръща не къмъ Богътъ на разума — свинеца — какъвто се прозира въ неговитѣ писания, а къмъ нашиятъ, християнския Богъ, Богътъ на любовьта, който самъ се принесе жертва за человѣка.

Втората половина отъ Ботевата „Молитва" или пó-добрѣ, послѣднитѣ четире куплета, сѫ високи, благородни и человѣчески, но прѣднитѣ — съ своя цинизмъ внушаватъ на здравата душа едно противно чувство, прилично на отвращение. Тая първа половина на „Молитвата" и не е поетическа, тя е само единъ остъръ памфлетъ, сборъ отъ дръзки фрази и епитети, едно риторическо блудкаво повторение на едни и сѫщи мисли. Нѣма поезия, дѣто нѣма топлина! И тамъ Ботевъ е искрененъ, но не е въ истината, за това отъ стиховетѣ му дѫха нѣкакъвъ фалшъ и болѣзненна раздразнителность на душата. А при това, именно тая първа половина отъ „Молитвата" се декламира и пѣе у насъ съ въсторгъ, безъ никакво намрѫщване, безъ никакво протестуване на чувството на истината, ако не на естетиката — тѣ и двѣтѣ липсуватъ у насъ. И колко е тѫжно, колко е грозно, когато въ врѣме на народни тържества, чуешъ тълпа млади хора, които ревѫтъ изъ въздуха тие дебелашки цинизми:

О мой Боже, прави Боже. . .
Не ти, комуто се кланятъ
Калугери и попове
И комуто свѣщи палатъ
Православнитѣ скотове. . .

Ние ги чухме на 1885 година, че се пѣяхѫ въ Пловдивскитѣ улици тозъ часъ подиръ свършването на божествената служба въ паметь на Ботевата годишнина, 20 Май.

И комуто свѣщи палятъ
Православнитѣ скотове. . .

Има нѣщо не само безмислено, но и подло въ това грубо самооплюване; има нѣщо жестоко въ това тържествено повтаряне на една профанация, която за честьта на Ботева, като поетъ и българинъ, би трѣбвало да се остави въ вѣчна забрава. . .

. . . . *).

X.

Нашиятъ кратъкъ очеркъ за Ботева — писателя се свършва. Както е забѣлѣжилъ читательтъ, ние се мѫчихме безпристрастно да покажемъ на добринитѣ и на кусуритѣ въ талантътъ и въ мировъзрѣнията на Ботева. Ще е забѣлѣжилъ, че ние повече налѣгнахме възъ отрицателнитѣ страни на поета-патриотъ. Това нарочно. Да възнасяме незабравимия нашъ пѣвецъ, да се присъединяваме и ние къмъ гѫстий хоръ на безусловнитѣ хвалби, счетохме за излишно: студията ни не би имала ни цѣль, ни оправдание. Името на Ботева си е оздравило безсмъртието и ще се произнася съ гордость въ България, додѣто има България на свѣта. Защото

Тозь, който умре въ бой за свобода,
Той не умира. . .

особенно, когато е подплатенъ съ единъ даровитъ поетъ.

Но Ботевъ, като дѣятель и като поетъ има у насъ възпитателно значение. Наивниятъ и довѣрчивиятъ патриотизмъ може да земе за идеалъ, може да посочи за подражание живота му и идеитѣ му, — съ сичкитѣ увлѣчения на първия и заблуждения на вторитѣ. — Може той да не види двойната личность на Ботева, и да го земе за съвършенъ и за недосегаемъ образецъ на човѣкъ и на писатель. Даже това стана и сѫществува. Видѣхѫ се повърхностни наставници на юношеството, които направихѫ това безъ никакво критическо отношение. Истина, че за да го имахѫ, трѣбваше да бѫдѫтъ освѣтлени отъ критиката. Ние се опитахме въ тоя трудъ, като извадимъ по-релийефно онова, което е добро въ Ботева и достойно за уважението ни, да покажемъ несъвършенствата, или тъмнитѣ петна въ нравственний му образъ. Това въ интереса на истината, на моралното повдигане на новото поколение и на вѣчнитѣ начал на доброто, правдата и красотата.

X.

---

*) Биде пропуснато осталото отъ тая глава, дѣто въ свързка съ прѣдмѣта на студията третиратъ се нѣкои съврѣменни обществени явления и въпроси.

Б. Р.

СТРАНИЦИ ИЗЪ МОИТѢ „СУЛТАНСКИ ПОЕМИ.“

„Умопродавецътъ.“

La servilité des Arabes était aussi grande que la magnificence des Califes. — V. Duruy,
(Histoire Universelle).

Пакъ облаци . . . пакъ дъждъ! . . За да прѣминемъ часоветѣ,
Ще ви прикажѫ приказчица стара —
По стара и отъ любовьта на Българската Мара
Съсъ Турския Султанъ Мурадъ. . . . Добрѣ я запомнете,
И на дѣцата си я прикажете. . . . .

Наситенъ на ласкателства, наситенъ на похвали,
На лицемѣрни почести и поклони прѣситенъ,
Абдулрахманъ, — Халивъ въ Исляма първобитенъ,
Еднъжки стапѫлъ любопитенъ
Да посѣти различнитѣ квартали
На столния си градъ
Багдадъ. . . . .
Рѣшилъ се, — и подпѫтилъ се — прѣдрѣшенъ, безъ другари,
Безъ свита отъ войскари, —
Явилъ се въ многолюднитѣ мегдани и пазари. . . .

На древний миръ Арабски —
Багдадъ е билъ великото свѣтило. . . . .
Тамъ срѣдище е било
На рбскошитѣ Азиатски;
Исляма
Билъ стигнѫлъ тамъ до сила най-голѣма. . . .

Дукенитѣ прѣпълнени съсъ хубави нѣща
Донесени отъ най-далечнитѣ мѣста
На свѣта, —
Неуморимостьта на вси работници, тъкачи,

Зидари, желѣзари,
Касапи, дърводѣлци, ботушари,
Златари и шивачи, —
Безбройнитѣ училища, прѣпълнени съ дѣца,
Засмѣнитѣ лица
На продавачи
И куповачи, —
Безкрайното одушевленье,
Минуваньето на керванъ подирь керванъ
Прѣзъ сѣка площь, — прѣпълненитѣ стаи въ сѣки ханъ,
Туй всичко се показало на мѫдрия Султанъ
Кат' признакъ за доброто положенье
На цѣлото народонаселенье,
Кат' признакъ за небесното благословенье. . - . . .

Се пакъ, Абдулрахманъ
Останѫлъ недоволенъ. . . . . Хубавий му планъ,
Безъ всѣка церемония да ходи,
Incognito по цѣлъ Багдадъ да се расходи, —
Внезапно билъ осуетенъ. . . . Тълпата го познала,
И почести халифски му отдала. . . . .

(Сирѣчь, жени, мѫжье, — па даже и дѣцата, —
Припаднѫли на колѣнѣ,
Пригърбили се и кръстосали рѫцѣ, —
И послѣ челото си до земята
Смиренноподанически допрѣли,
И на корема си, — най сетне, — се прострѣли;
. . . . . Такъвъ билъ обичая на страната,
Старинский редъ, и пазяли го строго,
Макаръ разумни нѣколко народни първенци
И голѣмци
Да искали, да настоявали прѣмного,
Другъ рѣдъ да се введе —
Съ достоинството человѣшко
Съгласенъ . . . . Мѫчно е било, обаче, тежко,
Реформи да прѣкарвашъ подъ Арабското небе;
И, даже, тъзи работа е трудна навсѫдѣ. . . .
Народъ не се движи като единъ чловѣкъ!
Единъ чловѣкъ се въ петь години просвѣщава,
А пакъ за да се просвѣти една държава
Не стига ни цѣлъ вѣкъ!)

. . . . А между туй, догдѣто цѣлъ народъ стоялъ
Въ праха прострѣнъ тъй раболѣпно,
Абдулрахманъ съзрѣлъ —
Въ едно дюкенче тѣсничко и бѣдно, —
Единъ Дервищинъ, старецъ побѣлѣлъ,
Изнемощѣлъ, —
Но правъ, — и чудо! прѣдъ единъ Халифъ! — исправенъ смѣло,
Съсъ вирнѫта глава, съсъ гордо чело,
Замисленъ, тихъ, съ очи въ небето впити. . . .
Халифътъ съ бързо краченье се приближилъ
До тѣсния дукенъ, и изявилъ
На стареца желанье —
Да знай какво продава той. . . . — „Владѣтелю честитий,
Отвърнѫлъ дъртия Дервишъ, — продавамъ *Знанье*,
Продавамъ *Умъ*, продавамъ *Сѣнсъ;*
Продавамъ тайната на тайнитѣ; — свѣтовни
Задачи разрѣшавамъ, — и задачи задгробовни; —
Продавамъ земна опитность, — и пѣрове духовни. . . .“

— „Добрѣ! . . . . Продайге и на менъ, тогась,
„Отъ тѣзи драгоцѣнности! . . .“ — изрѣкълъ господаря,
Слѣдъ като сложилъ на земята —
Въ прѣдплата —
Стотина златни икосаря. - . . .

(Понеже доде рѣчъ за тлъстичка заплата,
Азъ ще ви кажѫ — между скобки, — тука,
Че тъй би трѣбало навредъ да плащатъ за наука,
За разумъ, за просвѣта; тѣзъ нѣща
Най много сѫ потрѣбни на свѣта, —
Отъ Индустанъ
До Туркестанъ и до Арабистанъ; —
Свѣстете се, о книгоиздавачи
Изъ нашия назадничавъ и слѣпъ Болгаристанъ,
Възнаграждавайте злочеститѣ писачи. . . .)

Виж стр. 345.

. . . . Дервишинътъ погледнѫлъ къмъ небето съсъ вниманье,
Като че търсѣлъ нѣкакво таинственно сиянье;
Слѣдъ туй, подострилъ си калема,
И съсъ дѣсница бърва, дързновенна,
Надраскалъ тъзи кратичка поема, —
Посвѣтена
„На Царската Особа Просвѣщенна:“

— „Тозъ свѣтъ е дребничко зрънце
„На погибель обрѣчено;
„Върху това зрънце пълзи, —
„Съ владичество облѣчено
„И гордо, — насѣкомото
„*Величвство* нарѣчено! . . . .“

Абдулрахманъ разбралъ
Дервишкия урокъ, — и въ сѫщий день издалъ
Високо повеленье
За беззабавно прѣкращенье
На унизителното туй и глупо поклоненье, —
„*Багдадский церемониялъ.*“

Историята даже утвърждава
Че многомѫдрий тозъ арабски властелинъ
Поставилъ нѣкакъвъ Дервишъ, На име Хáфзъ-Еминъ,
На челото на своята Държава, —
Като му далъ Везирски чинъ. . . .
Но, въ сѫщность, кой е той? . . . .
Да ли е нашия герой,
Да ли е продавача на Наука? . . . .
Незнайно. . . . Приказката ми се спира тука.
Сега, читатели обични,
Тълкувайте и критикувайте,
Но нищо злѣ на прѣтълкувайте;
Отъ тъзи чума Българска, — нападки лични,
Богъ да на пази —
И менъ и вази. . . .

Юлий 26, 1891. Кронщадъ (Трансилвания).

Ст. Михайловский.

НАЗАДЪ.

отъ Д. Т. Стр.

I.

О, какъ ще могж азъ безъ тебъ! каза тя съ сълзи и се хвърли на шията му. А той, почти съ скръстени ржцѣ, едвамъ се окопити да изговори сбогомъ. Отиваше въ странство да се учи.

Любѣхж се отъ двѣ години. Случаятъ ги бѣше срѣщналъ въ единъ малъкъ градецъ, дѣто тя бѣше учителка. Неотдавна свършила педагогическото училище въ своятъ роденъ градъ, тя напустна родителския си домъ за да учителствува. Тукъ, въ чуждий градъ, независимия отъ родителска опека животъ, іж съживи; това бѣ една новость за неж. И сѣпакъ една желателна, щастлива новость. Поне тъй ѝ се стори. Едвамъ още въ шеснайсетата си година, тя замисли за своето бждаще; него трѣбваше тя вече сама да устрои за пó-нататъкъ. Наистина, какво можехж да желажтъ за неж родителитѣ ѝ, какво можеше тя да очаква отъ тѣхъ? Истината бѣ напрѣдѣ ѝ: всички жени, които срѣщаше и видѣше, бѣхж безропотни жени на мжжътъ; тѣ бѣхж мрътви, а тя чувствуваше, че иска да живѣе.

Той работеше, за да спести пари и да отиде да слѣдва въ странство.

Мисъльта, що е животъ и за какво е роденъ самъ той, силно го мжчеше. Той си разясняваше, че да живѣе ще рѣче, да обхване всичко, каквото е направено отъ прадѣдитѣ до него и да се опита да го поведе пó-нататъкъ. И вѣрваше, че всѣкой е натоваренъ съ тая задача. За туй го виждахж рѣдко да ходи, а пó-вече да чете. Околнитѣ го уважавахж, но нѣкакъ му се боязхж или поне се пазѣхж и странѣхж отъ него; защото често се увличаше и въ името на истината, правеше несносни забѣлѣжки. Въ едно събрание, дѣто случайно бѣше и тя, каза: „хора срѣщамъ всѣкждѣ, въ сждилището, на пазаря, въ читалището, по митинги и други събрания, но това сж само мжже; женитѣ трѣба да не сж хора." Тя захванж да търси пó-често неговото общество. Една вечерь, като я съпровождаше самичъкъ до дома, каза ѝ на прошаване току безъ да иска: „Желаж ви щастие; струва ми се, че бихъ завиждалъ томува, когото може да обичате — О! отговори тя, тая нощь ще спж спокойно.

Нему се зави свѣтъ.

II.

Отиде въ Германия. Въ града, въ който спрѣ, видѣ се наведнажъ съвършенно осамотенъ, самъ самнииичъкъ, тихъ; четири стѣни и книги.

Струваше му се, като да му е олекнало нѣщо; като ходѣше изъ градътъ, чувствуваше се съвършенно свободенъ, гледаше кѫдѣто искаше. Наистина, никой не обрѫщаше внимание, никой го не познаваше и като че не искаше да го познава; защото всѣкой бързаше, всѣкой бѣше занятъ по своему, безъ да гледа другиго. Често, а особенно когато излизаше слѣдъ нѣколко часа умственна работа, прѣдставяше си, че това грамадно множество е человѣчеството, и че въ вѣчния пѫть на това человѣчество той занема извѣстно мѣсто. Туй го правѣше пó-сериозенъ. По нѣкога прѣстояваше цѣли часове срѣдъ грамадната навалица у желѣзопѫтната станция; тамъ, дѣто всѣкой часъ влизатъ нови хиледи лица и скоро пакъ исчезватъ. Тамъ се чувствуваше най-свободенъ, най-съсрѣдоточенъ въ себе си.

Въ такива минути неволно му идѣше на умъ животътъ въ неговото отечество; тамъ сѫ му познати почти всички. Отъ всѣка страна е обвързанъ съ силни вѫзели: да рече да отпѫтува, напримѣръ, обикалятъ го, питатъ го, че и плачатъ даже. Отведнажъ му идѣше сетнѣ *тя* на умъ, и той си тръгваше нѣкакъ мѫтенъ къмъ кѫщи; тамъ го чакахѫ книгитѣ, въ тѣхъ и търсѣше забвение. Но да го намѣри, не бѣ тъй лесно; отъ невидѣло и нѣкакъ неканено възникваше въпросътъ въ главата му: защо да си вързанъ за другитѣ, защо тѣ да сѫ вързани о тебъ? Животъ ли е това? Свободенъ ли съмъ азъ, живѣѭ ли самъ по себе си, когато безъ други не могѫ да живѣѭ?

По нѣкога му дотрѣбваше да си купи туй-онуй за въ кѫщи; и скоро привикна сé отъ едно мѣсто да пазарува. Продавачка бѣше една руса, хубава мома. Впрочемъ, той едва ли ѭ гледаше; той знаеще, че го обикалятъ отъ всѣкѫдѣ непознати хора. Слѣдъ нѣколко врѣме тя случайно го запита:

— По васъ употрѣблявать ли много чаятъ?

Той ѭ погледна въ очитѣ: — Какво искате да кажете?

— Въ вашата земя, повтори тя полузасмѣна, употрѣбяватъ ли го често?

— Та отъ дѣ знаете, че не съмъ тукашенъ?

— Тъй, знаѭ, отговори тя съ едно чисто моминско извиване на главата и го погледна пó-засмѣно.

Отъ тоя день нататъкъ, сé като минуваше прѣдъ заведението, чувствуваше, че го гледатъ двѣ очи. А скоро вече и не му избѣгна, че тѣ бѣхѫ хубави. Той не намѣри причина да ги отбѣгва. Единъ день, направо отъ обѣда, бързаше да се върне въ кѫщи, нѣщо въ дванайсеть и половина часътъ. Тя си бѣше сé тамъ. Отби се за нѣщо и неусѣтно ѭ заговори.

— Та вие никога не почивате, госпожице, азъ ви видѭ винаги на крака.

— Не, каза тя, и за почивка има врѣме; деньтъ скоро минува, па и работата ми не е кой знае какъ тежка.

— Какъ, нима по цѣлъ день значи стоите тукъ?

— До деветь -десеть, часътъ вечерьта.

— Че, право, не ви ли омръзва, не ви ли умаря всѣкой день тъй?

— Не, не, отговори тя, като го гледаше привѣтливо, трѣба за туй за онуй да се тича, па и тате и мама, щомъ като сж свободни, иджтъ наврѣмени при менъ да ме обиждатъ. А тамъ ето че недѣля дошла, та и други праздници се случватъ — тогава е пъкъ съвсѣмъ весело. Та най-послѣ човѣкъ сѐ трѣба по нѣщо да работи.

— Тъй?

— А може-би вамъ омръзва нашиӣ градъ!

— Не, защо? Той е твърдѣ приятенъ.

— Въ недѣля и по праздници всички се расхождатъ, кое изъ градътъ, кое въ околностьта, а тамъ е тъй, тъй весело! По васъ не е ли тъй? Тамъ хубаво ли е? т. е. тамъ може би е пó-хубаво отъ тука?

— А, хм, да, впрочемъ.

Въ това врѣме влѣзохж майка ѝ, и току слѣдъ неж баща ѝ; тѣ го поздравихж вѣжливо. А тя продължи, като да си бѣхж сѐ сами.

— А какъ би било съ моята работа тамъ? Бихте ли ми помогнали да дойдж въ вашата земя, да търгувамъ? — Тя се позасмѣ, сжщо и родителитѣ ѝ. А той почти не знаеше какво да отговори.

— Съ удоволствие, само елате.

— Тъй? но ще ли искате да ми помагате?

— Но вий ще трѣба да ме научите, какъ да ви помагамъ: нали? Тогава, вѣрвамъ, ще тръгне добрѣ; инакъ азъ не много разбирамъ отъ работата ви.

— Но какъ ще могж да знаж врѣмето?

— Добрѣ, азъ ще ви обадж, кога трѣба — прибави той, и като поздрави неж и родителитѣ ѝ, излѣзнж си съвършенно засмѣнъ.

Родителитѣ заслушахж съ внимание дъщеря си, като чухж, че е студентъ и чужденецъ. При туй бащата прибави: „Изглежда сблидепъ мжжъ, и ако свърши, ще има добро положение у тѣхъ въ обществото“. Майката пъкъ допълни: „Та изглежда мжжъ и е красивъ по себе си“ — и погледна своята дъщеря нѣкакъ доволно. Отъ тогава тъзи удвои вниманието си върху чужденецътъ. Тя даже помечтаваше за отпжтуване къмъ далечни страни, за освобождение отъ родителска, макаръ и нетягостна опека, и отъ вѣчно еднообразнитѣ занятия. А най-послѣ и той бѣ тъй хýбавъ, тъй любезенъ; щѣше да си тръгне съ него, тъй—блиско, щѣше да го обича, и да се обичатъ.

А него го нападнахж изведнажъ хиледи мисли. Той не можеше да отблъсне отъ паметьта си образътъ ѝ. Различнитѣ обрати на нейното лице, хубаво и умно, говорливостьта и свободата ѝ спрямо него и родителитѣ си — всичко туй се редѣше въ ума му едно по друго и се повтаряше. Той виждаше тая привѣтлива и независима жена, каквато тя му се струваше, да го придружава прѣзъ цѣлий му животъ; виждаше се нѣжно обгръщанъ и милванъ отъ сжщество, което заслужваше уваже-

нието му. И не смѣеше да ѭ сравнява съ оная страхлива и почти робска прѣданность. . . Всичкото негово минѫло му се виждаше слабо и дѣтско.

III.

Тя го прѣдстави на родителитѣ си, и той стана единъ отъ редовнитѣ посѣтителя на домътъ. Единъ празниченъ день, на мръкване бѣхѫ останали тя и той сами въ приемната зала. Бащата бѣше излѣзълъ на нѣкждѣ, а майката се извини и отиде да приготвя нѣщо въ кѫщи. Залата бѣше широка и прѣкрасно облѣчена. Тѣ прѣминахѫ прѣзъ нея и се спрѣхѫ прѣдъ една отъ картинитѣ. То бѣ Отелло. Мечтателнитѣ му като вѫгленъ очи гледахѫ къмъ небето; едно безкрайно страдание блѣщеше по тѣхъ, страдание, което прави очитѣ да гледатъ едноврѣменно небето и пропастьта на душата. Челото, отважно и високо, блѣщѣше подъ смоленитѣ къси, кѫдрави коси. Цѣлий образъ бѣ обликъ на огненность и рѣшимость. О, любовь! каза той за себе си и се взрѣ сърѣдоточенъ въ картината. Тя го погледна продължително и той ѝ се видѣ особенно нѣженъ и привлѣкателенъ, стори ѝ се, че е тъй приятно, тъй плѣнително да стои близо до него. Но моментално се размърда; помисли, че трѣба да го занимае съ нѣщо. Случва се, че въ такива моменти момата се затича да отвори прозорцитѣ или вратата, безъ да се е почувствувала особенна нужда отъ това.

— Обичате ли? азъ бихъ ви посвирила нѣщо; не отдавна ми е дадено, и едвамъ туку що съмъ го научила.

— Ахъ, съ удоволствие, свирете само.

Тя сѣдна до клавира и захвана. Мѣстото бѣ отъ операта „Трубадуръ“. Задушевни, нѣжни звукове се разнесохѫ по въздуха. Тия божественни вълни трептѣхѫ и като да бързахѫ къмъ вѣчностьта; и той като да слушаше прощалнитѣ думи на осждения на смърть Трубадуръ: „О, Леоноро, душата ми остая при тебъ!“ Въ тоя мигъ животътъ му се прѣдстави, като движението на музикалнитѣ вълни; той сѫщо тъй тече, но неговата душа е любовьта, а тя е вѣчна. Любовь! помисли той и очитѣ му се спрѣхѫ върху нея. Чудното ѝ очъртание се рисуваше въ полумрака. Затъналъ въ единий край на креслото, той се почувствова да е обгърнатъ отъ сладкото ѝ дѫхане. Тя стоеше прѣдъ него. Той ѭ погледна захласнатъ и хвана ѝ рѫката, като искаше да ѝ благодари; но въ сѫщность нищо не ѝ каза. Тя се испоти; хареса ли ви се? попита, и като му стиспа тоже рѫката, прибави съ живость: А я виждте, какъ е приятно вънъ; тукъ е вече тъмно! и го потегли къмъ отворений прозорецъ. Мѣсецътъ бѣше още блѣденъ, но сѐ пакъ посвѣтваше, а вѣчната му съпѫтница тóку едвамъ захващаше да се провижда. Небето простираше далечъ своя ясенъ покровъ. Къмъ истокъ се очъртавахѫ борови гори, високи, прѣкрасни.

— Погледнете, колко е тамъ прѣкрасно, каза тя, като сочеше на тѣхъ, къмъ тамъ искаме да се расходимъ веднажъ; нѣма ли да дойдите съ насъ?

Той погледна. Мислитѣ му мигомъ полетѣхѫ далечъ-далечъ. Тамъ нейдѣ бѣше родното му мѣсто, отечеството му. Той си поклати мечтателно главата и се обърна къмъ неѭ, като ѝ държеще още рѫката. Погледитѣ имъ се срѣщнахѫ. Тя неволно му стисна рѫката и се доближи по-вече до него.

— Бихте ли дошли далечъ нататъкъ съ менъ? ѭ попита.

Тя си отпустнѫ главата на гърдитѣ му.

IV.

Бѣше въ началото на май. Необяснимо нѣкакво желание бѣше го завлѣкло вънъ отъ градътъ. Широко се простираше надъ него майското небе; то е всѣкога тъй привѣтливо и безкрайно въ прѣдобѣднитѣ часове на майскитѣ дни. А нему въ душата сѫщо тъй бѣше нѣщо свѣтнало; тамъ бѣше сѫщо тъй широко и ясно. Той бѣ свършилъ, той бѣ докторъ. Струваше му се, че безкраенъ пѫть лѣжеше отворенъ прѣдъ него; а той трѣбваше само да тръгне. А кой, на кѫдѣ бѣше тоя пѫть? Що бѣше неговътъ живота и що трѣбаше да бѫде? Бѣше врѣме, когато съ младежка огненность мечтаеше за дѣлата на прадѣдитѣ, за пѫтя, който тѣ сѫ провървѣли. Тоя пѫть той трѣбаше да продължи; това бѣ неговиятъ живота. Хората, които тукъ запозна, не живѣяхѫ ли всѣкой за себе си? т. е. нѣмаше ли у всѣкого отъ тѣхъ свои планове, свои желания? И, ако той заживѣе съ тия, не забравя ли своето минало, не унищожава ли себе си? И, напослѣдъ, не бѣше ли прѣстаналъ да живѣе? Какво бѣше направилъ той и какво правеше? Бѣше забравилъ себе си, бѣше забравилъ оная и ония, които плачехѫ за него, които желаяхѫ и мечтаяхѫ да живѣѭтъ, но да живѣѭтъ и умрѫтъ съ него. — Що значи да живѣѭ за себе си, да съмъ самъ за себе си? се изтръгна изъ гърдитѣ му. — Значи да съмъ мъртавъ, да не живѣѭ. Додѣто бѣхъ тукъ, азъ бѣхъ мъртавъ.

И недоволенъ отъ себе си, убитъ въ душата, се отправи назадъ, къмъ кѫщи.

— О, та кѫдѣ си се забравилъ и си забързалъ? викна му нѣкой по едно врѣме отъ страна. Това бѣше тя, която стоеше на вратата у заведението. Ела да видишъ, какво ще ти кажѫ, ела.

Болезненно му се сви сърдцето, но той се покори, тя го хвана засмѣно за двѣтѣ рѫцѣ и го завлѣче до креслото.

— О, ако да знаеше, колко би се радвалъ, подхвана тя; колко ми е драго, колко се радвамъ! Гледай колко е добъръ тате; днесь ми каза, че ще ми даде всичко. що ми трѣба и ми се пада; стига само да искаме да отпѫтуваме. Ахъ, какъ хубаво ще бѫде! Нали? Нали той е добъръ? Но защо мълчишъ, защо сте наскърбени? Кажете ми най-послѣ! Ахъ, та ти идешъ отъ университета; трѣбаше днесь да направишъ послѣдний испитъ. Слушай, каза тя, като се изправи, какво ти е, да не си пропадналъ?

— Да, пропаднахъ, каза той, като скочи.

Една блѣднавина обхвана лицето ѝ. Тя си притисна гърдитѣ:

— А сега?

— Сега, каза той натъртено, сега ще замина за другадѣ.

— А ако и тамъ пропаднете?

— Ще си ходя дома.

— О, какво ще кажатъ тате и мама! заплака тя и си спустна главата.

Той ѝ подаде ржка и бързаше.

— Но нали ще ни пишете? попита тя; а той бѣ излѣзалъ вече.

Полетѣ право дома, и безъ да губи ни минута, зе да си прибира вещитѣ. На мигъ погледна прѣзъ прозорецътъ. Насрѣща се издигахж наредъ една до друга прилѣпени кжщи; петь реда единъ върху другъ прозорци. Въ всѣкой два отъ тѣхъ живѣеше отдѣлна фамилия. Стори му се, че това не сж нищо друго, освѣнъ малки съдружия. Една жена и единъ мжжъ или двѣ жени и два мжжа живѣжтъ наедно, т. е. не живѣжтъ на едно, но сж съединили своитѣ пари, своитѣ състояния, за да продължаватъ своята търговия — своятъ животъ. — Търговци! каза той, дѣ е тукъ животътъ, дѣ е човѣкътъ? Правимъ усилия за да продължимъ животътъ и размноженнето на паритѣ; живѣемъ за да живѣжтъ паритѣ? Дѣ остава туй, което *азъ* желаж? къмъ което азъ се стремж? Дѣ е тукъ животътъ? Това, което азъ желаж, което азъ любж, не е ли само то моя животъ!

Тренътъ бържѣ го понесе къмъ роднитѣ му полета. Тежко недоволство мжчеше душата му. Отъ начало на своето отсжтствие, бѣше отговорилъ нѣкой и другъ пжть на писмата ѝ. Пó-сетнѣ тя му писвá, заклевá го да ж не забравя, да ѝ се обади; и дълго врѣме продължи тя да му пише. Но писмата ѝ ставахж сѐ пó-рѣдки и пó-рѣдки; и най-послѣ съвсѣмъ прѣстанахж.

А ако за винаги е умрѣла? продума той, и кръвьта нахлу въ главата му, очитѣ му се напълнихж съ сълзи.

НАШИТѢ НАРОДНИ БИТОВИ ПѢСНИ. *)

отъ Г. Попова,

Професоръ по филологията въ висшето училище въ София.

Друга една свекърва (Чол. № 7), като искала да смрази сина си Стояна съ булката му, не давала на послѣдната да се гизди и въобще да има приличенъ видъ, тъй щото тя винаги ходила „рохава, като чумата, кирлива, та неопрана, шудрава, като циганка“. Непривлѣкателния видъ на булката накаралъ Стояна да ѝ каже веднъжъ такива думи:

„Иди си, либе, нищжта.
Азъ щж за дърва да ида,
За дърва съсъ дървари-ти:
Тебѣ те тука оставамъ, —
Тука да не та заваря,
Че ти глава-та отрѣзвамъ,
Като на агне гергйовску,
Като на пиле петровску“.

И Стоянка станала, за послѣдень пжть прибрала въ кжщи най-добрѣ; сама тъй сжщо се прѣмѣнила съ най-хубавитѣ си дрѣхи и тръгнжла да си иде прѣзъ дърварската улица. На срѣща ѝ идѣлъ младъ Стоянъ, но той не ѭ позналъ и исказалъ таквизъ думи:

„Благатка, Боже, благатка!
На мень мжжя жена-та
Какъ не бѣ, Боже, на меня!“

Стоянка наближила Стояна и поискала да се прости съ него, но тогава той ѝ рекълъ:

„Вжрни се, либе, ела си. —
Ази са съ тебѣ шегувахъ.
Клета му душѫ, проклета,
Кой са съсъ либе шегува;
Съсъ либе шега не бива“.

А тя му отговорила:

„Какъ ша са върна, Стоене,
Отъ твой-та стара майчица,
Отъ мой-та стара свекърва?“

И обяснява пó-нататъкъ, че свекървата не ѝ давала да се уплита гладко и да се прѣмѣнява хубаво, като ѭ укорявала, че тя се гиздила съ цѣль да се харесва на чуждитѣ мжже, а не на Стояна.

Третя пъкъ свекърва постжпила съ снаха си така: синъ ѝ Стоянъ отишълъ на зефетъ и заржчалъ на булка си:

*) Продължение отъ кн. 9 и край.

„Борянке, либе Борянке!
Мене ма викатъ на зефетъ,
Горѣ въ горня-тѫ махалѫ,
Азъ щѫ на зефетъ да идѫ;
Ты да ма, либе, почакашъ,
До дѣ пѣтли-ти двашъ пѣѭтъ,
Двашъ пѣѭтъ и да потретятъ:
Азъ, като, либе, похлопамъ,
Да додишъ да ми отворишъ.“
. . . .
И Борянка е седяла,
Седяла седѣнкувала,
Додѣ пѣтли-ти двашъ пѣли,
Двашъ пѣли и потретили;
Товаръ борина изгори,
Три юза памукъ опрѣди:
Чи ѝ са мрѣжа домрѣжи,
Чи ѝ са дрямка додряма.
Борянка дума мами си:
„Майноле, стара свекърво!
До сиги ми си свикърва,
Отъ сиги ми си майчица:
Менъ ми са дрямка додряма —
Майно ле, ша си полегна,
Ти като чюишъ младъ Стоянъ,
Ти да ма, мамо, повикашъ
Да стана да му отворѫ“.
Тамамъ Борянка заспала,
Стоянъ на порти похлопа,
Мама му стана отиди,
Чи на Стояна отвори.

А когато Стоянъ си милвалъ заспалото булче, майка му казала:

„Стоене, синко Стоене!
Що толкосъ си милвашъ булчи-ту?
Цяла нощь е игралу
Съ твой-тѣ десеть ширгѫрти;
Сега що легна та заспа!“

И Стоянъ повѣрвалъ:

„Извади ножчи черенчи,
Чи си Борянка прободи“.

Но когато се научилъ, че майка му била наклеветила Борянка, самъ се въ сърдцето проболъ и изрекълъ такива укорни думи на майка си:

„Легни, либеле, да легнимъ, —
Мама ми да са нарадва“! (Ч. № 8).

Урга невѣста (Чол. № 50) била набѣдена отъ свекърва си, че ужъ издала отъ амбаритѣ пшеницата

„На Мина на дюгенджѝя
За вино и за ракиѭ“.

Стоянъ нищо не сторилъ съ булка си тозъ часъ, но ѝ каза да му донесе „топла обяда въ гората,“ кѫдѣто той отивалъ на работа. Когато Урга му донела въ гората обѣдъ, Стоянъ распрегналъ руситѣ си биволи и впрегналъ неѭ:

„升ралъ е Стоянъ що升ралъ,
Отъ обятъ дури до пладня.
Отъ пладнѭ дор' до вечерѭ“,

Дордѣ Урга най-сетнѣ захванала да му са моли:

„Либе Стоіене, Стоіене!
Аку та не е отъ 'ора,
То да та й баримъ отъ Бога!
Угаръ сѫсъ жляку побѣля!
Мѫшко ми й дѣте умрялу“.

И Стоянъ тогава ѭ отпрѣгналъ. Когато Угра си дошла у дома, кравата ѝ ревяла на двора, а тя ѭ попитала:

„Краво лйо, краво бѣлудо!
Защо ми ревешь, криво льо,
Али ти няма теле ту!“
Крава невѣсти продума:
Невясто, младѫ 'убавѫ!
Мене ми й тука теле-ту,
Ами дѣ тебе дѣтету?

Но дѣтето било мъртво въ люлката:

„Като гу видя невяста,
И тя при люлки умряла“.
Кога си доде млатъ Стоянъ,
И видя дѣте умрялу,
И невястатѫ до негу,
Той си амбари утвори,
Амбари пѫлни съ пшеницѫ;
Стоянъ извади, влашки ножь,
Та са ф' сѫрцету удари;
Трапенъ му языкъ думаше:
Мамо лйо милѫ драгайо!
Амбари пѫлни съ пшеницѫ!
Вари си сега пшеницѫ,
Та поменувай троица,
И копай, мамо, три гроба!
Като това Стоянъ издума,
Отъ душа си са раздѣли“.

Ако клеветитѣ не помагатъ на свекървата въ желанието ѝ да потуби невѣстата, тогава тя прибѣгва къмъ магйоснически срѣдства и съ помощьта на тѣхъ се опитва да смрази сина си съ булката му. Така напр. Стояновата майчица,

„Петкани върла душманка“.

питала циганкитѣ за биле

„Омразно, та па отдялно:
Да си омрази Петкана,

Омрази та па отдѣли
Отъ ноинъ сына Стояна“.

Циганкитѣ ѝ дали „биле омразно“ и ѝ казали:

„Да си варишь былето
Въ петъкъ спроти сѫбота,
Въ кѫща запустеница,
Въ гърне необжежено,
И съ водѫ неначетенѫ,
И гола, и гологлава;
Така да полѣешъ Петкана“.

Когато циганкитѣ си отивали, Петкана ги срѣщнала изъ пѫтя и по Стояновата риза, която свекървата, заедно съ други нѣща, била дала на циганкитѣ за билето, познала, че циганкитѣ биле у свекърва ѝ и ги попитала за ризата. Циганкитѣ ѝ расправяли всичко и ѭ научили спроти сѫбота да си промѣни лѣглото.

„Ти ако лягашъ отъ дѣсно,
Ти да си легнешъ отъ лѣво:
Дѣту тебе полѣе,
Тя да полѣе Стояна“.

Така, наистинна, и станало: когато свекървата полѣла прѣзъ нощьта сина си Стояна, той до половината се обърналъ на шаренъ змѣй: изнесли го вънка, а

„Кокошкы крякатъ отъ него,
Кучета лаятъ отъ него,
Хората бягатъ отъ него“!

Стоянъ помолилъ Петкана да го занесе въ бащината му ливада и тамъ да му донася млѣко; въ ливадата пъкъ се залюбила въ него една змѣица. Когато за това се научила Петкана, тя отишла при циганкитѣ за „биле омразно“, за да отдѣли Стояна отъ змѣицата. Циганкитѣ ѝ дали биле омразно и ѝ казали да го свари и да полѣе Стояна. Когато Петкана това направила, Стоянъ станалъ

„Колко-то хубавъ, още пò-хубавъ“.

и си отишълъ у дома,

„Па заклалъ крава ялова,
Па събралъ всичкы роднины,
И нейны, и неговы;
Та па е фаналъ майка си,
Съсъ рогозина я обиви,
И съсъ катранъ я намаза;
Па я съсъ огънь запали;
Три дни горяла, тлѣяла, —
Госте-то пиле и яле“.

Съ подобно съдържание намираме друга една пѣсня въ сборника на Бончева подъ № 10, но съ тая само разлика, че майката кара́ сина си Стояна да напустни булка си, защото тя нѣмала рожба:

„Тжкмо ми деветь години —
Нѣмаме си рожба никаква“.

Но Стоянъ не рачилъ да послуша майка си, и споредъ това, послѣднята, както това видѣхме и въ прѣдидущата пѣсня, се обърнала къмъ магйосническитѣ срѣдства. Сждбата на втория Стоянъ била сжщата, която постигнала и първия, само че втората пѣсня нищо не казва, какъ е постжпилъ втория Стоянъ съ майка си.

Ако ли пъкъ и магйосническитѣ срѣдства непослужжтъ на свекървата въ желанието ѝ да се отърве отъ ненавистната снаха, тогава тя, безъ да се замисли нито най-малко надъ прѣстжплението, се рѣшава да погуби снаха си съ отрова. По всѣка вѣроятность, такива събития сж ставали не еднократно въ семейния животъ на българитѣ, и споредъ това народнитѣ пѣсни расказватъ за тѣхъ често. Въ извѣстната сбирка отъ български народни пѣсни на братия Д. и К. Миладинови има пѣсня подъ № 265, въ която се расказва за такъвъ случай: Стояновата майка попитала сина си, мила ли му е булката и на сърдце ли му е; а той отговори на майка си, че булката му е много мила и му е на сърдце, защото е млада, и едвамъ недѣля се е изминала, откакъ ж взелъ; при това, тя е отъ богата кжща, отъ голѣмъ родъ и има много братя. Тозъ отговоръ не хареса на майката, която мразяла невѣстата и искала да ж погуби. Споредъ това, тя казала на сина си такива думи:

„Лель ти іе мила невестата,
Лель ти толку въ сжрце влегла,
Ясъ ке сѣ, сину, отруямъ“.

Но Стоянъ, като поискалъ да намали впечатлението на думитѣ, които казалъ на майка си, ѝ отговорилъ, че той по-добрѣ ще отрови булката си, защото

„Невѣста се пакъ на'отде.
А майка не сѣ на'отде„.

И майката взела думитѣ на сина си за истински, на часътъ купила отрова и ж дала на невѣстата, като взела сжщеврѣменно и прѣдпазителни мѣрки, именно: тя строшила стомнитѣ и разлѣла водата, за да не може Стоянъ да подаде помощь на булката си. Когато Стоянъ чулъ виковетѣ на булката си, той се спусналъ да ѝ помогне, като нагребалъ вода съ калпака си и ѝ подалъ, но не можалъ да ѝ помогне, защото отровата успѣла да извърши своята работа. Отъ ядъ Стоянъ извадилъ острия си ножъ и самъ се въ сърдцето проболъ. Прѣдъ смъртьта той хвърли на майка си такъвъ укоръ:

„Отъ бога, мале, да найдешъ!
Находи се, нашири се,
Кат' безъ снаха и безъ сина;
Ка ке плаче нейна майка,
Ка ке плаче за невѣста.
И ти да плачишъ за сина“.

Като разказвахме дотука за прѣслѣдванията, които булката търпи въ домътъ на мжжа си отъ свекървата, ний имахме прѣдъ видъ два случая: първо, свекървата естествено мрази оная снаха, която е взета отъ синътъ противъ волята на майка му; второ, свекървата мрази и прислѣдва сжщо и оная булка, която е доведена въ кжщата именно по съгласието на самата майка: на пръвъ погледъ тукъ умраза отъ свекървата къмъ невѣстата не би трѣбвало да има, обаче, тази умраза сжществува, и ний можемъ, може би, и неудовлетворилелно, да си ж обяснимъ само съ едно обстоятелство: снахата, макарь да е доведена въ домътъ на мжжа си по съгласието на майка му, сѐ пакъ, до поселването си у свекървини си, не е била извѣстна, а сетнѣ тя могла да обнаружи прѣдъ свекърва си нѣкои лоши чърти въ характера си или да извършва нѣкои недобри постжпки, отъ точка зрѣние на свекървата, и съ това да настрой послѣдната противъ себе си и да прѣдизвиква даже цѣли прѣслѣдвания, които, както видѣхме, така трагически се свършватъ за невѣститѣ. Но както и да е, сѐ пакъ въ приведенитѣ два случая ний можемъ да намѣримъ какво-годѣ обяснение на злобното настроение на свекървата спрямо снахата. Но нашитѣ народни пѣсни не прѣмълчаватъ и за такива лоши случки отъ българский семѣенъ животъ, които вече мжчно могжтъ да се обяснжтъ колко-годѣ разумно. Азъ имамъ прѣдъ видъ тукъ онзи случай, когато младата булка отведнъжъ враждебно се посрѣща отъ свекървата още, тъй да се каже, на прагътъ на кжщата, въ която това сжщество е имало нещастието да стжпи. Въ подтвърждение на това азъ ще раскажя тукъ нѣкои случаи. Нѣкои си Марко (Бонч. № 122) билъ залюбилъ Тодорка и се рѣшилъ вече да се ожени за неж, по прѣдварително попиталъ майка си:

„Майно ле, стара майноле,
Рачишъ ли мене за сина,
Я пжкъ Тудорка за снахж?“

Майка му отговорила:

„Коя бяга, синко, утъ помушъ,
Да бягамъ и азъ утъ помушъ“.

Тогава Марко на часътъ отишълъ за Тодорка и ж довелъ въ кжщата си. На срѣща имъ излѣзла Марковата майка съ двѣ чаши въ ржцѣтѣ:

„Въ едната чаша ракия,
Въ другата вжрла утрова;
Ракия Марку пудади,
Утрова даде Тудорки“.

По такъвъ начинъ Тодорка загинала, безъ да поживѣе поне извѣстно врѣме при свекърва си. Сжщо така загинали една подиръ друга тамамъ осемь булки, за които се бѣше оженвалъ Янко (Качан. № 59): щомъ булкитѣ стжпвали въ двора на Янка, майка му ги прѣсрѣщала съ отрова въ ржката и ги погубвала. Най-сетнѣ Янко се оженилъ за девета дѣвойка, нѣкоя си Мария. Тозъ пжть мжжътъ прѣдупрѣдилъ булката, като ѝ казалъ, че свекърва ѝ ще ж прѣсрѣщне съ чаша, въ която ще има „зехеръ“,

но тя не трѣбва да пие, а, като поемне чашата, да ѭ подаде на деверя. Булката така и постѫпила, и дѣверътъ, като се напилъ отъ чашата, тутакси се отровилъ. По такъвъ начинъ Янко отървалъ отъ смъртьта деветата си невѣста, но съ жертвата на най-малкия си братъ, понеже той е билъ деверътъ.

Справедливостьта обаче изисква да кажемъ, че булкитѣ, макаръ и да се изложени на голѣма умраза и прѣслѣдване отъ страна на свекървитѣ, отъ своята страна по нѣкогашь много жестоко отмъщаватъ, и вече не само на свекървата, но и на всичкитѣ роднини на мѫжътъ. Това впрочемъ обикновенно бива: слабия, колкото и да търпи различни мѫки и страдания, най-сетнѣ се рѣшава да си отмъсти на притѣснителитѣ; и въ тозъ случай ний нѣмаме никакво право да очакваме, че той ще бѫде милостивъ къмъ ненавистнитѣ нему хора. Ето какъ се расплати за своитѣ дълги теглила отъ роднинитѣ на мѫжа си Стоянка. Веднъжъ, прѣзъ Великата недѣля, тя отишла у бачови си Колйови

И на бача си думаше:
„Байниле, бачу Никола,
Менъ ми са, байки дудея,
Утъ свекри и утъ свекѫрви,
Утъ Кѫнка и утъ Ниделя,
Куга щешъ, байки, да додишъ,
Да додишъ да ги исколишъ?“

Бачо ѝ казалъ да почака, докато се измине Великъдень: тогава той ще повика още нѣкои други добрѣ познати нему въ Дрѣново лица и ще испълни просбата на сестра си. Никола испълнилъ думитѣ си, но не заклалъ само Недѣля, понеже тя му се помолила да ѝ харижи живота. Никола ѭ послушалъ, но сестра му, като се научила, че Недѣля е останѫла, казала на бача си да заколи и нея, понеже тя е била „голѣмия чишитинъ“. Никола заклалъ и Недѣля, по такъвъ начинъ отмъстилъ за мѫкитѣ на Стоянка, които тя теглила отъ роднинитѣ на мѫжа си.

Тежко впечатление ни правятъ всичкитѣ тия мрачни картини отъ живота на българитѣ и ний не можемъ по тоя поводъ да кажемъ нищо друго, освѣнъ да изразимъ едно дълбоко чувство на скърбь и жалость: такива умразни картини, ако и не въ сѫщия грубо-жестокъ видъ, въ какъвто тѣ сѫ прѣустановени въ пѣснитѣ, се повтарятъ, може-би, всѣкидневно въ българскитѣ фамилии и ни навождатъ на мисъль, че българинътъ ще е доста грубавъ и жестокъ, че ще се измине още не малко врѣме докато нашитѣ нрави, подъ влиянпе на цивилизацията, се облагородѭтъ колко-годѣ, а въ могѫщественното дѣйствие на цивилизацията именно въ такъвъ смисъль ний не можемъ да се съмнѣваме.

Тъй като снахата се мрази и по различенъ начинъ се прѣслѣдва отъ свекървата, то за насъ ясна става оная душевна скърбь, която булката испитва, ако мѫжътъ ѝ има да замине за нѣкѫдѣ: въ отсѫтствието на мѫжътъ свекървата дава пълна свобода на своята злоба по отношение къмъ снахата, тогава като съ присѫтствието си мѫжътъ, единственния за-

крилникъ на булката, удържа до нѣкждѣ злобното настроение къмъ нея отъ страна на роднинитѣ си. Много трогателно е прѣдставено прощаването на булката съ мжжътъ ѝ въ нашитѣ народни пѣсни, отъ които ще прѣведемъ тука една отъ нѣ-типичнитѣ (Чол. № 36).

Отвождамъ си, бяла Радо, отвождамъ!
Днеска, утрѣ, бяла Радо, на долу;
Тебъ юставямъ, бяла Радо, юставямъ
Ня двѣ майкы, бяла Радо, мащехы
И на третж, бяла Радо, свекръвж.
— А Рада му тыхо люто говори:
„Тежко менѣ, Иване ле, и горко!
На двѣ майкы мащехы и на третж свекръвж,
Кога не е самъ-си Иванъ при мене,
Да ми свири зарань вечерь съ кавале,
Да хоратимъ вѣрны думы сговорны.
Иванъ Ради тыхо лѣпо говори:
Оставямь ти враня коня храняна,
Оставямъ ти чифте кубуръ пищове
И оставямъ остра сабіе френгіж;
Па кога ти на умъ доде за мене,
Ты облѣчи сичкж моіж прѣмянж,
Запаши червенъ силяхъ на кръстътъ
И втикни си чивтиліе пищове,
И нарами тънкж пушкж бойліж,
И намѣтни остро сабіе френгіж,
Та са качи на вран' коня хранена,
Та си излязъ на връхъ Старж-Планинж,
Та погледай горѣ-долу къмъ Тунджж:
Ты ще видишъ до два огня дѣ горятъ,
И ще видишъ до двѣ стада дѣ лѣжжтъ,
И ще чуешъ двѣ кучета дѣ лажтъ,
И ще чуешъ два кавала дѣ свирятъ;
Кое-то ти е, бяла Радо, отдѣсно,
А то ти е, бяла Радо, либе-то;
Кое-то ти е, бяла Радо, отлѣво,
А то ти е, бяла Радо, милъ братецъ“.

Освѣнъ изложенитѣ до тукъ мотиви, въ нашитѣ народни битови пѣсни се охарактеризувани твърдѣ добрѣ и много други страни, както отъ обществения ни животъ, така и отъ личния и националния характеръ на отдѣлни лица или на цѣлия народъ. Прѣкрасно сж отбѣлѣзани въ тия пѣсни лошитѣ страни въ отношенията на дѣцата къмъ родителитѣ: (Бонч. №№ 1, 14, 15, 51), или на родителитѣ къмъ дѣцата; (Бонч. №№ 34, 36, 38), прѣкрасно сж характеризирани и лошитѣ отношения на мащехата (Бонч. № 2 и № 6) къмъ завареннитѣ отъ неж дѣца; не е забравена и жадностьта на българина къмъ имането, (Бонч. № 4 и № 40), вслѣдствие на което той не се запира даже прѣдъ най-трагическитѣ крамоли, като се рѣшава напр. да убие родния си братъ съ единствената цѣль да му завладѣе собственостьта, понеже неговото състояние не му испълвало очитѣ; еднакво съ това не е забравена и нашата спо-

собность да се докачаме отведнъжъ (Бонч. № 17) и то най-силно по поводъ на заслуженъ укоръ или на най-обикновенна забѣлѣжка, за която ний се рѣшаваме жестоко да отмъстимъ на въображаемия докачитель, макаръ той и да е нашия близъкъ роднина, даже баща. Отбѣлѣзани сѫ, съ една рѣчь, всичкитѣ, и добри и лоши, чърти, които ни отличаватъ, като българи, отъ другитѣ славянски и неславянски народности.

СТИХОТВОРЕНИЕ.

Попѣй ми, поете,
За лунната нощь.
Въспѣй ми, поете,
Чаровната нощь,

Какъ шушне зефиръть
Въ гѫститѣ листа,
Какъ чудно въ ефиръть
Вѣе любовьта.

— Дѣвице, азъ пѣлъ съмъ
За лунната нощь,
Мечталъ съмъ, летѣлъ съмъ. . .
Напомнямъ си йощ';

Когато сърдце ми
Живѣйше съ мечти,
Съ надежди голѣми
Знайше да тупти,

Кога чиста вяра
Даваше ми мощь
И на злото твара
Не чувствувахъ йощ',

И хладно съмнѣнье
Кат' вихъръ въвъ храмъ
Не гасеше въ мене
Божественний пламъ.

Азъ любяхъ луната,
Свѣтлъкътъ ѝ благъ,
Шумътъ на листата,
Тайнственниятъ мракъ,

Звѣздитѣ Небесни
Съ дивниятъ имъ хоръ,
Съ феитѣ чудесни
Тайний разговоръ.

И прѣдъ менъ послушни
Призраци безъ брой,
Въ образи бездушни
Летяхѫ, кат' рой.

Усѣщахъ що пѣйше
Славей въ нощний часъ,
Що зефирътъ вѣйше
Тъй нѣжно тогасъ. . . .

Азъ гълтахъ и дйшахъ
Страстниятъ имъ дихъ,
Съ тѣхъ ведно въздишахъ.
И пѣяхъ съсъ нихъ

Азъ знаяхъ да любѫ,
Да плувамъ въ мечти,
Съ въсторгъ да се губѫ.
Въ други висоти.

Но то врѣме мйна,
Мина радостьта,
Жестока сѫдбина
Слетѣ ме въ свѣта.

Пробудихъ се вече,
Във други съмъ миръ,
Стоѭ азъ далече
Отъ жизненний пиръ.
. . . .
. . . .

И слушамъ стенанья,
Вопли, плачове,
Море отъ страданья
Околъ менъ реве
. . . .

Охъ млъкни, недѣй ми
Повтаря туй йощ':
„Посте, попѣй ми
За лунната нощь!“

1881.

Z.

У ВИКТОРА ХЮГО.*)

Въ една отъ многочисленнитѣ парижски гостилници съ табл' д'отъ, случайно се запознахъ съ нѣкой си Н., богатъ и извѣстенъ търговецъ отъ Техасъ (Америка). Той, въ разговорътъ си, често употрѣбяваше възклицания и убѣдителни тѣлодвижения, съ което неволно привличаше вниманието на присжтствующитѣ. — „Въ Парижъ — казваше между друго тоя господинъ—има двѣ личности, съ които безъ друго трѣба да се запознаѭ; тѣ сѫ: Ренанъ и Викторъ Хюго. Желалъ бихъ да знаѭ въ кои дни приематъ публиката". Колкото и да убѣждавахъ почтенния Техаски търговецъ, че казанитѣ лица не „приматъ публика", както той разбира, но той не искаше да ме разбере, и въ единъ прѣкрасенъ день отишълъ при своятъ консулъ да иска рекомендателни писма до тия двѣ свѣтила на Франция. Консулътъ, разбира се, не му далъ никакви рекомандации, но съ това не умалилъ горещото желание на своятъ сътечественникъ. Търговецътъ отишълъ безъ рекомендации у Викторъ Хюго, но за жалость, върналъ се опечаленъ: не го приели. „— Глупавата слугиня — разказваше той послѣ, не ми обясни нищо. Разбрахъ само, че стареца не билъ дома и че сега на дали ще се върне пò-рано отъ половина година. . . — Е, сиръ, недѣйте ми говори за прѣувеличената французска любезность. Каква любезность! Въ Техасъ и послѣдния капелдинеръ, пò-вѣжливо ще се отнесе съ васъ. . ."

Епизодътъ съ Техаския търговецъ ме накара да повѣрвамъ въ слухътъ, който се бѣше разнесълъ въ Парижъ, че Викторъ Хюго билъ принуденъ да остави квартирата си въ Rue de Clichy, само по причина на английскитѣ и американскитѣ туристи. Помислете си само: ако на тия прости, необразовани търговци, които сами се признаватъ, че никогашъ не сѫ чули названията на съчиненията му, се иска да се запознаятъ съ великиятъ поетъ, то какво остава за оная масса английски и американски туристи, които сѫ се въсхищавали отъ „Dôtre Name de Paris," „Les Miserables," които сѫ изучвали на изустъ стихотворенията отъ „Chatiments" и др.? Помислете си, какъ обикалятъ тѣ бѣдниятъ поетъ и какъ му е трудно на послѣдния да се отърве отъ безбройнитѣ имъ посѣщения! Французитѣ, напр., при всичко, че сѫ най-близкитѣ сѫсѣди на Хюго, никогашъ нѣма да му дотѣгнатъ съ своето знакомство, ако непринадлѣжатъ къмъ нѣкоя политическа партия, на която за глава се счита поетътъ, и даже въ такъвъ случай не всичкитѣ. Азъ намѣрихъ за пò-добрѣ да послѣдовамъ благоразумниятъ примѣръ на французитѣ и прѣстанахъ да мислѭ за знакомство съ Хюго, когато, нечакано, обстоятелствата се сложихѫ съвършенно иначе и азъ отидохъ у него. Ето какъ стана това:

На 4 априлий 1879 година, седѣхме съ И. С. Тургенева въ неговата библиотека и се разговаряхме за съврѣменното плачевно положение на Русия, за мѣркитѣ на руското правителство противъ социалиститѣ и пр. Неусѣтно разговорътъ прѣмина къмъ либерална Франция, нейната политика и литература, а сетнѣ и къмъ литераторитѣ.

*) Горнята статия е напечатана въ американския журналъ: „Montly Magasine", подъ заглавието: „Tvo visite of Victor Huego", очевидно отъ нѣкой русинъ. Викторъ Хюго е такъвъ виденъ прѣдставитель на европейската мисъль, щото подробности за животътъ му и личностьта му, още за дълго врѣме ще се прочитватъ съ интересъ.

— „Да, каза г. Тургеневъ, вамъ трѣба да ви е интересно да се запознаете съ нѣкои отъ тукашнитѣ литератори; съ повечето отъ тѣхъ съмъ запознатъ и на драго сърдце бихъ ви рекомендувалъ. Искате ли да видите Алфонсъ Додѐ? Той е много симпатиченъ и произвожда сѫщото впечатление, както и романитѣ му. Но може би вий сте голѣмъ поклонникъ на реализма и се всхищавате отъ Емилъ Золà? Въ такъвъ случай идете у него и азъ ви увѣрявамъ, че той е човѣкъ, съ когото струва да се запознаешъ. Още кой? Викторъ Хюго; пò-напрѣдъ бѣхме съ него съсѣди, но сега се прѣмѣсти на дуга квартира и не ми остави адресса си, но, ако искате да го видите, ще се постараѭ да узнаѭ, дѣ живѣе".

Подиръ една недѣля отъ горниятъ разговоръ, Тургеневъ ми врѫчи рекомендателно писмо до Викторъ Хюго и азъ се опѫтихъ къмъ Avenue Eylau, дѣто не отдавна се бѣше прѣселилъ поетътъ. Той приема гости отъ 9 до 11 часа вечерьта. Avenue Eylay е една дълга, еднообразна улица, която се простира до Arc de Triomph къмъ прѣдмѣстието Passy, и се отличава отъ останалата часть на градътъ. Тиха, спокойна, отъ всѣкѫдѣ окрѫжена съ прѣдмѣстия, тя ви накарва да забравите за недалечниятъ и шумниятъ Парижъ. Тая тишина на рѣдко се прѣкѫсва отъ виковетѣ на разносячитѣ и еднообразнитѣ пѣсни на просяцитѣ, които запѣватъ марселезата съ сънливитѣ си отъ ракия гласове. Трамваитѣ тука ходятъ подиръ всѣки половина часъ, но обикновенно пасажери има твърдѣ малко; и тия които ги има сѫ едни хора тъмни, затворени, между които рѣдко ще срѣщнете истински парижанецъ, който пó-голѣмата часть отъ животътъ си прѣкарва по булеваритѣ и кафенетата съ чашка шоколада отпрѣдѣ и брой отъ вѣстникъ „Фигаро" въ рѫцѣтѣ си. На парижанеца, никакъ не му е по душата уединението, а пъкъ Хюго е парижанецъ до мозъкътъ на коститѣ си; какво го е накарало да се прѣмѣсти тукъ, далечъ отъ центра на градътъ? — Славата. Да. славата е неговия идеалъ. Всѣка вечерь, приятелитѣ и почитателитѣ на талантътъ му, отъ всѣкѫдѣ, съ проводници и рекомендателни писма, окружавали нещастния писатель и го накарвали най-сетнѣ да изгуби всѣко търпение. Той билъ принуденъ да избѣга, като криялъ, до колкото е можалъ, разбира се, адреса си. И тука поета не е можалъ да се отърве отъ почитателитѣ си, но както и да е, тука прониквать само истинскитѣ цѣнители на талантътъ му, на които нищо не струва да прѣминатъ значително растояние отъ центра на градътъ, заради него.

Когато пристигнахъ до квартирата на Виктора Хюго, прѣдъ мене се прѣдстави една малка двоетажна кѫща съ проста архитектура и съ градинка отъ прѣдѣ. Азъ се приближихъ до кѫщата, но неволно чувство, като че ли съмъ виновенъ прѣдъ поета, ме спрѣ. И наистина, какво право имахъ да го безпокоя, когато тъй строго осѫждахъ другитѣ? Но .. както и да е, азъ съмъ челъ неговитѣ произведения, всхищавалъ съмъ се отъ тѣхъ и бихъ искалъ да зная, такъвъ ли е той въ дѣйствителность, както ми се прѣдставляваше въ съчиненията си и др. т. Нѣколко минути си мислѣхъ така, до като се убѣдихъ, че стоѭ пò-горѣ отъ тъй наречената „публика" и, че имамъ право, да посѣгна на врѣмето на Виктора Хюго. Като се успокоихъ отъ тия доводи, азъ се приближихъ до пѫтнитѣ врата и така силно издрънкахъ звънчето, щото уплашената слугиня ми отвори бърже вратата и ме погледна очудена. Тя бѣше една приятна бабичка съ приятно лице. Азъ ѝ подадохъ рекомендателното писмо и тя ме заведе въ една свѣтла зала, въ която Викторъ Хюго приемаше гости. Въ стаята се чувствоваше лекъ ароматъ. Тавана бѣше украсенъ съ хрусталенъ люстръ — венецианска работа; отъ сѫщиятъ хрусталъ бѣхѫ и лампитѣ накичени по стѣнитѣ, които наедно съ запаленитѣ свѣщи давахѫ нѣженъ и привлѣкателенъ видъ на цѣлата кѫща. Залата бѣше раздѣлена на двѣ части съ

завѣса отъ тъмно-червенъ цвѣтъ, съ която бѣхѫ покрити и стѣнитѣ и всичката мебель. На всѣкѫдѣ изъ стаята натуряни много дребни и скѫпоцѣнни работи, отъ които особенно ми привлече вниманието единъ фарфоровъ. слонъ. Тъй сѫщо много хубави бѣхѫ и голѣмитѣ огледала въ художественни бронзови рамки. Двѣ японски картини, рисувани на платно, хубаво украсявахѫ стѣнитѣ; на едната отъ тѣхъ се виждаше изобразено езеро, обраснало съ трѣва, надъ което хвърчи орлякъ жерави. На другата картина . . . не помня какво. Въ кюшето, до входнитѣ врата, бѣше расположена красивата статуя на самиятъ стопанинъ. Той е прѣдставенъ облегнатъ на една колона, подпира съ едната си рѫка наклонената си глава, а до краката му расхвърлени книги съ надписи: „Les mis·r·bles,“ „Nôtre dame de Paris.“ „Le travailleurs de la mer“ и др. Въ друго едно кюше на стаята се виждаше друга бронзова статуйка, която прѣдставляваше французската република: съ едната си рѫка тя грозно държи меча, а съ другата се опира на скрижалитѣ на законитѣ, на които е написано: „конституцията отъ 25 февруарий 1875 година“.

Подиръ петь минути отъ моето дохождане, въ залата влѣзе още единъ господинъ. Той не обърна на мене никакво внимание, а се отдалечи въ едно кюше, извади отъ джеба си една исписана хартия и начена да чете за себе си. Мене ми се показа, че той изучва рѣчьта, съ която ще се обърне къмъ Викторъ Хюго. Въ такова положение, ние седѣхме нѣколко минути. Отъ нѣйдѣ си изъ вътрѣшнитѣ стаи се зададе дѣтински плачъ; вижда се, че сѫ карали да спи нѣкой пеленакъ гражданинъ на републиката, а той не щѣше да се покори. Гласътъ ставаше сѐ пѡ-високъ и пѡ-високъ, подирѣ захвана да говори единъ мѫжки гласъ, който трѣба да убѣждаваше непослушния да се успокои. Вижда се, дѣтето каза нѣщо смѣшно, защото човѣкътъ силно се засмѣ. Къмъ неговиятъ гласъ се присъединихѫ още нѣколко гласове. Подиръ това, вратата за въ залата се отвори и се появи Викторъ Хюго, заедно съ нѣколко лица. Поетътъ водѣше за рѫка една красива брюнетка, която имаше не пѡ-вече отъ 35 години. Когато дойде до срѣдъ залата, той се запрѣ, церемонно цалуна рѫка на своята дама, подирѣ хвърли бързъ погледъ на всичката стая, приближи се до мене и подаде ми рѫката си. Вижда се, че бѣше забравилъ фамилията ми, защото ме погледна въпросително и продума: „— Monseur.. monseur l·mi de monsieur Tourguenett? Приятелитѣ на г-на Тургенева всѣкогашъ сѫ желаемитѣ ми гости. Позволете ми да ви прѣдставѫ: г-жа Локруа.“

Подиръ това, той се обърна къмъ моятъ другаръ, който начена да говори изучената на изусть рѣчь, но по срѣдата забърка се, засрами се и млъкна.

Въ това врѣме г-жа Локруа ме занимаваше по най-приличенъ начинъ. Тя почна да говори за руската литература, за Тургенева, когото нарѣче руский Викторъ Хюго. Азъ турямъ пѡ-горѣ чисто реалнитѣ произведения на Тургенева отъ плодоветѣ на капризната фантазия на Викроръ Хюго, но не възразихъ, като казахъ само, че дѣйствително, Тургеневъ се ползува съ сѫщия авторитетъ въ Русия, както и Хюго въ Франция. По такова направление се продължи нашиятъ разговоръ още нѣколко врѣме твърдѣ одушевенно и блѣскаво, благодарение краснорѣчието на моята събесѣдница.

Г-жа Локруа била оженена за пѡ-голѣмиятъ синъ на поета, Шарла, и подиръ неговата смърть, се оженила за Едуардъ Локруа, депутатъ въ парижский законодателенъ корпусъ.*) Отъ първия бракъ тя имала двѣ или три дѣца (вижда се едно отъ тѣхъ ни задаваше пѡ-напрѣдъ концерта, като

*) Пѡ-кѫсно Локруа стана министръ на просвѣщението.

не искаше да си легне, а Викторъ Хюго го уговаряше. Поета много обича и бави своитѣ внучета, които сѫ единственнитѣ потомци на многочисленната му фамилия). Г-нъ Локруа е твърдѣ симпатиченъ и оригиналенъ. Той е много красивъ, и красотата неволно ви очудва, понеже главата му е съвършенно побѣлѣла. Нѣкогашъ г-нъ Локруа е билъ журналистъ. Послѣ кореспондентъ на единъ илюстрированъ парижки журналъ, когато се намиралъ въ Азия. Веднажъ той прѣдприелъ опасно пѫтешествие въ Сирия, дѣто искалъ да снеме нѣколко картини отъ Ливанскитѣ планини за пò-точна характеристика на избиението на християнското население отъ мохамеданитѣ. Въ това прѣдприятие, той почти щѣлъ да си изгуби живота. Ренанъ, който въ това врѣме тъй сѫщо се намиралъ въ Сирия, случайно го намѣрилъ въ една проста турска кѫща, почти мъртавъ, и го прѣнесълъ въ Парижъ. Но тука Локруа не седѣлъ дълго врѣме. Щомъ се поправилъ отъ тежката си болѣсть, той пакъ отишелъ да пѫтува по полудивитѣ мѣста на Азия. Скоро слѣдъ това, избухнало въстанието въ Италия и той влѣзълъ въ войнишкитѣ редове на Гарибалди, дѣто се намиралъ до свършванието на войната; така щото не само на слова, но и на дѣло доказалъ своята непримирима вражда къмъ империята. Вѣроятно, това негово направление му е спомогнало да стане не само депутатъ въ законодателния корпусъ, но и роднина съ Викторъ Хюго.

Като говорѭ за семейството на поета, не трѣба да замълчѫ още за едно лице, което може би, има пò-голѣмо значение въ неговиятъ крѫгъ. Това лице е г-жа Друе, приятна и съ побѣлѣла коса бабичка, защото има повече отъ 60 години. Въ младостьта си тя е била актриса въ театра „Renaissance“ и се славила съ красотата си. Но драматическага ѝ кариера не била твърдѣ дълга, защото когато Викторъ Хюго билъ испѫденъ отъ Франция, тя отишла съ него на островъ Гернесей Отъ тогава, тя никога не се е раздѣлила отъ поета. Въ печалитѣ и нещастията на живота му, тя е била като ангелъ-утешител за него, въ тежкитѣ години на изгнанието.

До като ний съ г-жа Локруа се разговаряхме за руската литература въ залата, влизахѫ сé нови и нови посѣтители, тъй щото ступанинътъ едвамъ успѣваше да се рѫкува съ гоститѣ и да цалува рѫцѣтѣ на дамитѣ. Това послѣдното, виждаше се у него се е обърнало въ привичка: каквато и да е посѣтителката, богата или бѣдна, стара или млада, поетътъ всѣкога се наклоняваше съ особенна лекость и изящество и непрѣмѣнно цалуваше рѫката на всѣкоя дама. Всичко това, той правеше като единъ двайсеть годишенъ момъкъ. Въобще не ти се вѣрва, че поета има 87 години. Рицарскиятъ му видъ, твърдиятъ и ясниятъ му говоръ, голѣмитѣ му сини огненни очи, го показватъ много пò-младъ и само дълбокитѣ бръчки на лицето му, и късоостриганитѣ му бѣли косми на главата, говорятъ за дългиятъ и многострадалниятъ му животъ. Благородната фигура на поета съвършенно хармонира съ добрѣ-начертаната му глава. Вижда се, природата е била много щедра, когато е създала Викторъ Хюго, защото го е надарила съ такива прѣвъсходни физически и нравственни качества. До като азъ се забавлявахъ и мислѣхъ това, поетътъ свърши разговора си съ господинътъ, който се бъркаше при появлението му и ми показа на празниятъ столъ при него. Азъ сѣднахъ, и ние почнахме да говоримъ отпървомъ за най-обикновеннитѣ работи. Подиръ малко, нашиятъ разговоръ прѣмина къмъ политиката, подирѣ къмъ неотдавна казаната рѣчь на поета за французскитѣ колонии въ Африка. Тука не ще е неумѣстно да кажѫ, че Хюго, при всичко, че е живѣлъ деветь години на единъ английски островъ, не знае ни едно слово по английски. На това е способенъ само французинътъ. Викторъ Хюго, може да се каже, е единъ отъ

първитѣ френцузски новинисти, защото говори само на родниятъ си языкъ, ако не смѣтаме дѣто разбира малко нѣщо по испански.

Щомъ споменахъ за рѣчьта му, на поета му свѣтнахѫ очитѣ. Той ме погледна пò отъ близо и ме попита челъ ли съмъ тая рѣчь.

Азъ отговорихъ утвърдително и прибавихъ, че тя не ме убѣди въ прѣдположенията за бѫдѫщностьта на Африка

— Азъ не прѣдполагамъ, но съмъ увѣренъ въ това, което изсказахъ въ рѣчьта си — отговори той — и вие ще видите, че съ развитието на цивилизацията, планътъ, който начъртавамъ за бѫдѫщностьта на Африка, напълно ще се осѫшестви. Тоя материкъ ще бѫде и трѣба да бѫде центра на цивилизацията въ XX-тия вѣкъ, — прибави той съ високо издигнатъ гласъ.

Послѣднитѣ думи чухѫ двама души, които се прѣпирахѫ за нѣщо си наблизо: единия поетъ, другия депутатъ. Тѣ прѣкъснахѫ разговорътъ си и се приближихѫ до насъ; слѣдъ тѣхъ дойдохѫ и други лица, тъй щото около насъ се образува цѣло общество По свѣтналитѣ очи на поета, по величественната му поза, всички виждахѫ, че ще бѫдѫтъ свидѣтели на една отъ блѣскавитѣ му рѣчи, съ които той достойно се хвали.

— Франция и Англия — начена поетътъ подиръ минутно мълчание, — тия два главни двигатели на цивилизацията — едната прѣдставителка на южнитѣ латински племена, другата на севѣрнитѣ готически, държѫтъ вече въ ржцѣтѣ си сѫдбата на Африка. Франция като водителка на Алжиръ и сѣверното прибрѣжие, Англия съ завоюванията си въ Трансвалъ и носъ Добра Надѣжда. И двѣтѣ държави сè повече и повече ще распространяватъ влиянието си къмъ центра на материка, дѣто ще се срѣщнатъ, но ще се срѣщнатъ тогава, когато цѣлата обширна и богата страна ще бѫде подъ тѣхно умственно влияние. Африка ще бѫде раздѣлена на двѣ половини; всѣка половина ще се държи за държавата, подъ влиянието на която се е развилъ.

— Позволете ми да ви попитамъ — обърнахъ се азъ къмъ поета — каква роля ще игратъ чернитѣ туземци въ тая драма на цивилизацията? Ще бѫдѫтъ ли покорени отъ европейцитѣ или само ще приематъ тѣхната цивилизация? Мислѭ че африканцитѣ не ще бѫдѫтъ твърдѣ доволни, тъй като не вѣрвамъ европейцитѣ да бѫдѫтъ безкористни въ распространението на цивилизацията. Безкористното помагане не е свойственно на човѣшката природа.

— Човѣкътъ природно е много пò-добъръ — отговори поетътъ, — отъ колкото мислите вий. При това, азъ говорѭ за хората отъ двайсетия вѣкъ, които навѣрно ще бѫдѫтъ много пò-добри отъ насъ.

— Вие мислете?

— Не мислѭ, но съмъ убѣденъ.

— Ако е така, кажете ми, какъ ще се смѣсятъ двѣтѣ раси? Ще ли чернитѣ да умиратъ повече, или като се смѣсатъ съ бѣлитѣ европейци, ще изгубатъ малко по малко черниятъ си цвѣтъ!

— Азъ мислѭ и по единия и по другия начинъ. Всичко въ природата се усъвършенствова, за това и раситѣ се стремѭтъ да достигнатъ пò-съвършенната—бѣлота. Съ измѣнението на кожата африканцитѣ ще приематъ европейската образованность; мирнитѣ, добродушнитѣ африканци ще притурятъ нови добри черти на цивилизацията отъ XX вѣкъ. Кой знае, може би на Африка е сѫдено да направи голѣми прѣврати въ свѣтътъ! И наистинна, какъвъ пò-голѣмъ прѣвратъ, — да се прѣсели многочисленната бѣдна класса отъ Европа въ Африка? Помислете си, какво щастие за Франция, ако голѣмата часть отъ бѣдното ѝ население се прѣсели въ плодороднитѣ, небутнатитѣ полета на Африка! Какво благодѣяние ще бѫде

такова прѣселение за бѣднитѣ французски сѣмейства, които пълнатъ подземията на нашитѣ градове? Какъ свободно ще въздъхнатъ тѣ въ пространнитѣ дѣвственни полета на Африка! Като иматъ възможность да си придобиватъ хлѣба съ собствения си трудъ, тѣ ще погледнатъ съ по̀-голѣмо уважение къмъ себѣ си, ще исправятъ изгърбенитѣ си тѣла отъ многовѣковнитѣ грижи, и гордо ще издигнатъ главитѣ си. Тамъ ще имъ улекне на душата, защото нѣма да бѫдѫтъ прѣзрѣни човѣци, въ тягость на обществото, а нейни честни членове. Живота нѣма да имъ се покаже мраченъ, стремленията имъ ще станатъ по̀-ясни, по̀-възвишени. Да, съ по̀-правилното распрѣдѣление на народонаселението, съ испразванието градищата отъ излишнитѣ хора, що пълнятъ кръчмитѣ, ще се въздигне и нравственностьта, ще изчезнатъ много пороци и прѣстѫпления, които сега ставатъ по нужда; ще се увеличѫтъ срѣдствата за честенъ и самостоятеленъ животъ, защото всѣки ще си придобива хлѣба съ честенъ трудъ. . .

— Какъ, вий искате да испѫдите отъ Франция всичкитѣ бѣдни? — се обърна къмъ Викторъ Хюго една скромна бабичка, която съ жадность го слушаше до сега.

Тя не можеше да си обясни, какъ може да се остави Франция и мислеше, че такова наказание е много тѫжко даже за прѣстѫпницитѣ. На нейния въпросъ поетътъ отговори сериозно:

— Да, азъ бихъ искалъ това, за ползата да Франция, за благото на тия бѣдни хора.

— Но французитѣ не обичатъ да се прѣселяватъ. Англичанитѣ или нѣмцитѣ, напр., отиватъ въ чужда страна, свикватъ се съ мѣстностьта и ставатъ нейни постоянни жители. Тѣ французитѣ, ако отидатъ да си търсатъ щастието въ Алджиръ или Америка, ще спечелятъ хубави пари, и пакъ ще се връщатъ да живѣятъ въ Франция, въ Парижъ.

Викторъ Хюго се замисли.

— Да, — каза той слѣдъ малко — вий имате право. Но азъ сѐ пакъ мислѫ че французитѣ ще бѫдѫтъ принудени да се настанѫтъ въ Африка.

— И климатътъ въ Африка — обади се единъ дипломатъ — до колкото зная, лошо влияе на европейцитѣ. Азъ мислѫ, напротивъ, че африканския кламатъ ще способствува за развитието на чернокожието.

— Климатътъ на Африка е много по̀-добъръ, отъ колкото мислятъ нѣкои, а слѣдъ врѣме, когато Африка стане цивилизована страна, и климатътъ ѝ ще стане по̀-здравъ. Разумѣва се, ще има и жертви, защото ни единъ общественъ прѣвратъ не става безъ жертви. Първото поколѣние ще пострада, но слѣдующитѣ, които вече се родѫтъ тамъ, ще се чувствоватъ сѫщо тъй добрѣ, както и ний въ Франция.

Послѣднитѣ думи поетътъ ги исказа съ тонъ, който показваше, че той не ще да продължава повече тоя разговоръ. Лицата събрани около него малко по малко се распръснахѫ и захванахѫ други разговори. Азъ сѐ още сѣдяхъ до поета и се рѣшихъ да му задамъ още единъ въпросъ, който отъ начало ми се въртеше въ главата. Врѣмето бѣше сгодно, защото възбуждението на поета прѣмина и той си зе обикновенния величественъ видъ

— Кажете, моля ви се, — обърнахъ се азъ къмъ него — защо мислите, че въ историята на двайсетиятъ вѣкъ, главната роль ще играе Африка, а не Америка? Защо мислите, че Англичанитѣ ще обърнатъ всичкото си внимание на Африка и ще оставятъ Америка, която по своитѣ подземни богатства и плодородни земи, на̀-дали не стои по̀-горѣ? Колкото за Американския климатъ, извѣстно е, че е много по̀-добъръ отъ Африканския.

Не зная до колко вѣрно съмъ схваналъ отговора на Викторъ Хюго, защото той говореше полека, а въ залата владѣеше шумъ, но приблизително смисъльта на словата му бѣше слѣдующето: Америка не може да бѫде

двигателница на цивилизацията въ идущето столѣтие, защото въ много мяза на пò-старата си сестра — Европа. Тя не може да даде оня подновителенъ елементъ, който упѫтва общественното развитие по новъ, пò-правиленъ пѫть. Такова благодѣтелно влияние може да има само дѣвственната африканска страна. Америка не може да се смѣта вече за дѣвственна. Въобще може да се забѣлѣжи, че Хюго не е твърдѣ добрѣ расположенъ къмъ Америка, и се старае да не говори за нея; а като доде дума за нея той повърхностно споменува за най важнитѣ ѝ събития и за главнитѣ ѝ дѣятели. Тъй напр. като хвалеше дѣятелностьта на английскитѣ изслѣдователи въ Африка и укоряваше бездѣятелностьта на французитѣ, той не спомена ни дума за знаменития американски изслѣдователь, комуто принадлѣжѫтъ най-важнитѣ открития въ Африка.

Азъ обърнахъ още вниманието на поета върху обстоятелството, че подъ влиянието на тропическия климатъ, кожата на европейцитѣ почернява, и не ще ли бѫде пò-правилно да прѣдположимъ, че слѣдъ врѣме, когато европейцитѣ се изнесѫтъ въ Африка, ще станатъ съвсѣмъ черни, и че смѣсването на бѣлата и черната раса ще стане въ полза на послѣдната, поне, колкото се отнася до цвѣтътъ на кожата. Освѣнъ това, азъ се съмнявахъ за благотворното влияние на смѣсването и въ умственно отношение, защото забѣлѣжено е, че африканцитѣ нѣматъ склонность да въсприематъ европейската култура, и се отличаватъ съ естественна тѫпость.

Моитѣ думи не направихѫ никакво впечатление на Викторъ Хюго. Той, както се вижда, до толкова е убѣденъ въ справедливостьта на теорията се, щото не забѣлѣжва нейнитѣ разногласия съ научнитѣ факти и дѣйствителния животъ. Но трѣба ли да го обвиняваме за това? Азъ мислѫ — не требва. Той искренно вѣрва, че плановетѣ му ще се сбѫднатъ въ бѫдѫщето, че сбѫдването имъ ще бѫде полезно за идущето столѣтие; вѣрва, че ще настанатъ пò-добри врѣмена за человѣчеството, и прѣзира песимиститѣ, съ тѣхниятъ мрачен погледъ на живота. Защо да го укоряваме? Такива оптимисти рѣдко се срѣщатъ въ наше врѣме, и по всичка справедливость заслужватъ напълно нашето уважение, ако и да не сподѣляме убѣжденията имъ, не подкрѣпени съ доказателства. У насъ, въ Америка, има единъ такъвъ оптимистъ, — Емерсонъ, — човѣкъ уменъ, и вече много старъ. Азъ споменахъ за него на Хюго, и му описахъ на кратко свѣтлитѣ надежди на Емерсона.

— Много ми е драго да чувамъ — каза любезниятъ ступанинъ, че въ Америка има такива хора. Тѣ сѫ необходими на всѣкѫдѣ; Емерсонъ трѣба да е уменъ и проницателенъ човѣкъ, защото само проницателнитѣ хора могѫтъ да бѫдѫтъ оптимисти; тѣ нѣматъ оня малъкъ крѫгозоръ, оная хладнокръвность къмъ всичко, съ която се отличаватъ скептицитѣ и които сѣкогашъ отъ муха правятъ слонъ. Нека нѣкой отъ привърженницитѣ на песимизма, които на всѣкадѣ виждатъ смърть и нещастия, ми покаже макаръ едно събитие въ историята — разбира си, азъ не говорѫ за частности — което да не е крачка напрѣдъ въ общия вървежъ на прогреса. Азъ съмъ увѣренъ, че нѣма да намѣри. Всичкитѣ тия малки недостатъци, като убийства, беззакония, и даже всичкитѣ врѣменни тържества на порока, ако и да задържватъ вървежатъ на цивилизацията, но при общото развитие и усъвършенствоване, не значатъ нищо. Въ силата на обстнятелствата, тѣ малко по малко изчезватъ, и двайсетото столѣтие ще се избави отъ безбожнитѣ прѣстѫпления които ни ядосватъ всѣки день. . . .

Като свърши, поетътъ тури си рѫката на колѣното ми и каза:

— И тъй не забравяйте това.

— Може би, вий ме смѣтате за песимистъ?

— Не знамъ, но като че ли съчувствовате на тия безсилни, низки човѣци (?), когато тѣ не заслужватъ съчувствие, а съжаление. Ахъ, колко ги мразя! прибави той.

Въ това врѣме се приближи до насъ сѫщия дипломатъ, който пò-напрѣдъ спореше съ поета за африканскиятъ климатъ.

— Вие казахте, ако не се лъжа, — обърна се той къмъ поета, — че скоро ще изчезнатъ всичкитѣ злини, които разоряватъ народитѣ и имъ пречатъ въ развитието. Войната, напр., е голѣмо зло, разорява цѣли области, какъ мислите, ще прѣстанатъ ли нѣкогашъ да воюватъ?

— Азъ съмъ увѣренъ въ това. Разумѣва се, трудно е да се опредѣли кога ще настане това блаженно врѣме, но азъ прѣдчувствовамъ и, по много работи забѣлѣжвамъ, че това врѣме е близко. Скоро ще дойде врѣме когато по причина на постояннитѣ усъвършенствования на орѫжията, войната ще стане невъзможна. Тя ще иска много жертви и народитѣ ще бѫдѫтъ принудени да се сближѫтъ по между си; родственнитѣ народи ще си подадѫтъ рѫка въ името на общата безопасность; южнитѣ народи: испанци, италианци, французи и гърци, ще се съединѫтъ въ единъ общи „латински" съюзъ, другитѣ народи ще направѫтъ сѫщето. Тука вече нѣма да има дипломатически хитрости, всичко ще се основава на взаимно национално влечение на родственнитѣ народи, а съзнанието на общитѣ интереси и необходимостьта да бѫдѫтъ силни ще накара народитѣ да се сдружѫтъ на здраво безъ да обръщатъ внимание на нѣкои малки разногласия. Тия съюзи ще бѫдѫтъ до толкова силни, щото ни единия нѣма да рискува съ благосъстоянието си, за да обяви война на другия. Въобще може да се каже, че въ XX столѣтие, народитѣ ако и да не достигнатъ до най-високата степень на умственното развитие, но условията на войната ще станатъ до толкова сложни, слѣдствията разорителни, щото никой нѣма да се рѣши да воюва.

Съ тия слова Хюго свърши рѣчьта си. Нѣщо вдѫхнввенно, пророческо блѣщеше въ очитѣ му; лицето му бѣше въодушевено, съ такава гореща вѣра, съ таково убѣждение въ истинностьта на плановетѣ си, щото неволно увличаше и слушателитѣ. Моето увлечение прѣмина, и азъ попитахъ поета ще ли ми позволи да расскажѫ въ кореспонденцията си всичкитѣ му оригинални мисли, които ги указа тая вечерь.

— Съ голѣмо удоволствие — отговори той; — ще бѫдѫ много доволенъ ако тѣ сѫ распространѫтъ колкото се може пò-надалечъ.

Като зехъ позволение отъ поета, трѣбаше да побързамъ да запиша гореказанното, до като бѣхъ още подъ свѣжото впечатление на словата му. За това простихъ се съ Хюго и влязохъ въ близскиятъ ресторанъ, дѣто, подъ прѣдлогъ на вечеря, заехъ единъ столъ за да запишѫ бѣлѣжкитѣ си.

Слѣдъ нѣколко врѣме, пакъ ми се случи да идѫ въ Парижъ и азъ се въсползовахъ отъ случая да посѣтѫ за вторий пѫть Викторъ Хюго. И тоя пѫть, както и въ първия, у поета имаше много гости, между които и нѣкои извѣстни личности въ Парижъ. Тѣ бѣхѫ блѣстящитѣ свѣтила на политическиятъ хоризонтъ на Франция. Освѣнъ това, азъ забѣлѣзахъ нѣколко млади писатели, а между тѣхъ особенно се хвърлѣще въ очи една млада писателка — поетка, съ цѣла градина цвѣтя на главата си. Тя донесла съчиненията си, да ги оцѣни искусния писатель, и не си намираше мѣсто отъ радость, понеже поетътъ я бѣше похвалилъ. Трѣба да се каже, че поетътъ никогашъ не чете безчисленнитѣ произведения на младитѣ поети, съ които го натрупватъ тия послѣднитѣ. Съ тая тежка задача, той натоварва г-жа Локруя и г-жа Друе, които отпослѣ му расказватъ на кратко съдържанието на всѣка книга. Но когато се срѣщне съ младиятъ авторъ,

поетътъ безъ друго ще похвали произведението му, и ще го насърдчи. Може да си прѣдстави човѣкъ щастието на тия млади хора, когато се видатъ похвалени отъ такъвъ заслуженъ литераторъ.

Тоя пѫть искамъ да зема факсимилето (рѫченъ подписъ) на Хюго за литографированиятъ му портретъ и да снема изображенията на стаитѣ му. Първото ми желание поетътъ испълни на драго сърдце, на второто — ми отказа, защото квартирата му била нова и не била свързана съ никакви въспоминания отъ творчеството му. — „А кѫщата ми въ Гернсей, — прибави той, — дѣто писахъ и живѣхъ толкова врѣме, отдавна е снета отъ г-на Лалона, и фотографически карточки отъ нея ще намѣрите на всѣкѫдѣ въ Парижъ."

Скоро слѣдъ това прочетохъ въ „Evenement" единъ любопитенъ анекдотъ за Хюго, който ще си позволѫ да приведѫ тукъ: „Въ 1848 година, когато поетътъ живѣялъ въ „Place Royale," постоянно ходѣлъ у единъ и сѫщи берберинъ — Бразиѐ. Веднажъ единъ отъ съсѣдитѣ на Викторъ Хюго като билъ у Бразиѐ, попиталъ го, какъ му вървѫтъ работитѣ? — Добрѣ, господине, даже твърдѣ добрѣ, — отговорилъ Бразиѐ — слава Богу, имамъ много мющерии. Ето, на, днеска не знамъ какъ ще се справѭ. Прѣдставете си, до довечера трѣба да хода у тридесеть госпожи да ги изчешѫ. Ако не вѣрвате, да ви покажѫ и списъка. . . ." Слѣдъ нѣколко часа, сѫщиятъ господинъ пакъ миналъ покрай берберинътъ Бразиé, но тоя пѫть го видѣлъ сърдитъ и намусенъ — Какъ е, Бразиé, какъ сѫ още твоитѣ 30 мющерии? — Ехъ, господине, по̀-добрѣ недѣйте ме пита. Не можахъ да исхода и половината отъ тѣхъ. — Какъ това? — Като си отидохте вий, подиръ малко доде Викторъ Хюго. Азъ помислихъ, че иска да се бръсне, и му вързахъ чаршафа на шията. Когато искахъ да му усапунѭ брадата, той ми хвана рѫката и каза да почакамъ. Сетне, начена да бара изъ джебоветѣ си, извади единъ карандашъ (моливъ), зе отъ конторката ми едно парче хартия и начена да пише. При всичко че нѣмахъ врѣме, но си помислихъ че ще свърши скоро и рѣшихъ да почакамъ. Напрасно. Той забрави за моето сѫществование. Азъ го гледамъ отъ страна и си викамъ: пиши си, пиши, но не знамъ ще ли разберешъ и самичекъ какво си писалъ. Бога ми, господине, такова лошо писмо не бѣхъ видѣлъ още. Буквитѣ му мязахѫ на гарги. А казватъ още, че хубаво пишелъ! — Чувайте, господине, му казвамъ, — умрѫзна ми да ви чакамъ. — Ей сега, сега, отговаря, а пъкъ сѐ продължава да дращи. Почакахъ още малко. — Чувайте, господине, азъ нѣмамъ врѣме, бързамъ. . . — А, вий бързате и азъ бързамъ. И излѣзе отъ мене. — Забравихте си шапката, му крещѫ отъ задъ. — Да, да, право казвате, благодарѭ ви. — Ха, сега казвамъ на момчетата, да не загубитѣ ни минута. Да идете по адреситѣ, дѣто ще ви дамъ, и да бързате, за да исходите всичкитѣ мющерии, защото закъсняхме. Дѣ е листа? — Тамъ на конторката. — Какъ, тука ли? Тука, на конторката ли бѣше? Ахъ, Господи, Боже мой! Можете си прѣдстави такова нещастие: Хюго надраскалъ гаргитѣ си на листа, на който бѣха адреситѣ на мющеритѣ. Разбира се, повечето отъ тѣхъ не помнѣхъ; и тъй споредъ Викторъ Хюго изгубихъ си мющеритѣ. — Успокойте се, любезний Бразиѐ, отговорилъ съсѣдътъ на Викторъ Хюго; вий изгубихте нѣколко мющерии, за това пъкъ благодарение на вашиятъ листъ, французската литература се обогати съ още едно талантливо произведение на знаменитиятъ поетъ.

Ето още единъ анегдотъ за Викторъ Хюго, който ми разказахѫ въ Парижъ:

Преди много години, още когато живѣялъ Ламартинъ, на Хюго донесли едно писмо съ слѣдующиятъ адресъ: „До най-великиятъ поетъ на нашиятъ вѣкъ." Безъ да го распечати Хюго го испратилъ на Ламертина,

понеже него смѣталъ за най-великъ поетъ на столѣтието, но Ламертинъ го испратилъ назадъ на Викторъ Хюго. И така това писмо е ходило дълго врѣме отъ единиятъ поетъ до другиятъ и не се знае кой отъ тѣхъ го е распечатилъ. Ако би донесли сега на Хюго такова писмо, азъ мислѫ, че той безъ да се колебай, би го распечатилъ и би ималъ на туй пълно право; защото безъ да гледаме на страстниятъ му языкъ, до нѣйдѣ растегнатиятъ му слогъ и чувствителностьта, която изобилва въ произведенията му, Викторъ Хюго, пакъ си остава най-великиятъ поетъ на нашиятъ вѣкъ, по енергията и дълбокиятъ анализъ на човѣшката душа, по силата на писателскиятъ му талантъ.

Прѣвелъ **Г. Занетовъ.**

ХЕКЗАМЕТРИ.

I.

О, не зови равнодушенъ поета, че той отминува,
Въ дни на неволи и скърби, съсъ кротка усмивка и пѣсни
На примиренье, край грозний кипежъ на борбитѣ свѣтовни!
И състраданье, и обичь сърдце му незлобно испълнятъ,
Яката вѣра въ човѣшкото щастие тѣхъ ги поддържа —
Тази му вѣра говори, че не сѫ изтрѣбленье и кърви
Се искупува това възрождение негово бѫдньо,
А съсъ търпение, кротость, и трудъ и любовь. . .

II.

Ясни звѣздици трептѫтъ въ небесата лазурни, и важний
Мѣсецъ изстѫпва между имъ, катъ царь горделиво, спокоенъ,
Златни лучи му въ росата елмазна сиятъ вълшебно;
Хладниятъ вѣтрецъ подухва отъ нѣгдѣ надъ сънниотѣ ниви,
И класоветѣ приведени плахо надъ брѣгътъ ронливий,
Нѣщо таинствено шепнатъ съ струитѣ на тихиятъ ручей,
Който се вие, и блѣска, и губи далечъ низъ полето.
Царствува миръ надъ природата — миръ във душата изгрѣва:
Буди най-чистиятъ гласъ изъ Светая Светихъ на сърдцето,
И го въздига съсъ благиятъ пѫмисълъ въ вѣчното божие лоно.

III.

Мила другарко, отивашъ ти въ висшитѣ ясни селенья,
Чужд' отъ тревогитѣ земни, тамъ дѣто животътъ е вѣчний!
О, не спѣши ти, единственна моя надежда и радость —
Кой ще ти бѫде прѣдмѣтъ тамъ на нѣжнитѣ грижи и обичь?
Кой ще ти бѫде тукъ ясна звѣзда пѫтеводна?
Ние сме брънкитѣ отъ безконечна верига, която
Слѣла е своята любовь всемогуща съ омайни си чàри,
Има ли власть пѫ-могѫща отъ нея, която ни може разлѫчи
Да не възлѣземе заедно въ висшитѣ вѣчни селенья? . . .

П. П. Славейковъ.

ПО ВЪПРОСА ЗА МЕТОДИТѢ

и начинитѣ въ воденето ученическитѣ съчинения.

отъ С. В. Преображенски.

Отколѣ още и навсѣкждѣ се чуватъ оплаквания, че ученицитѣ сж прѣтрупани съ работа, която надминува силитѣ имъ. Отколѣ и навсѣкждѣ много лица си посвещаватъ трудоветѣ да изучжтъ подробно въпроса за умственото прѣтоварване на учащитѣ се и зематъ различни мѣрки за да се намалжтъ мжчнотиитѣ на учението. Ще минжтъ нѣколко години и модния сега треминъ „умственото прѣтоварване на учащитѣ се,“ поне за нѣколко врѣме ще се забрави.

Но струва ми се, че до днесъ още никой въ утвърдителна форма не е подигалъ и по сжщество разгледалъ въпроса *за прѣтоварването на учителя по матерния язикъ и словесността* съ такива и толкева писмени работи, които надминаватъ силитѣ му. Този въпросъ толкова повече заслужва внимание, защото прѣтоварването учителя по казанитѣ прѣдмѣти всѣкогажъ по най-необходимъ начинъ се отразява и ще се отразява върху прѣтоварванието на учащитѣ се: учительтъ, като не може да си отпочива въ учебното врѣме, не може да бжде живъ, бодъръ, какъвто трѣбва да бжде; той става вялъ, безжизненъ, съ болна глава, растроени нерви, болни очи, шумящи уши, — такъвъ учитель създава явление най-нежелателно въ нормалното училище. Това послѣдното особено се казва за тѣзи учебни заведения, въ които центърътъ на тежината отъ учебното дѣло, особено отъ общото умствено развитие на учащитѣ се, пада върху учителя по матерния езикъ и словесността. Такиви сж първоначалнитѣ училища, класснитѣ общински училища, женскитѣ и мжжки гимназии. Между това, съвсѣмъ важното дѣло, като прѣподаванието на матерния езикъ и словесността, е оградено съ толкова многочислени и многообразни работи, щото учительтъ нѣма никаква физическа възможность, при всичкото си желание, да си испълни длъжностьта както трѣбва. Вънъ отъ класса учительтъ по матерния езикъ и словесността работи повече отъ всѣки други прѣподаватель. Малко е това, въ никое друго учрѣждение нѣма чиновници съ висше и срѣдне образование, които да сж турени въ необходимость толкова много да се трудятъ, колкото се труди учительтъ по матерния язикъ и словесността. Въобще може да се каже, че отъ всичкитѣ професии, на които се посвещаватъ лица съ висше и срѣдне образование, учителската профессия по казанитѣ прѣдмѣти е най-тежката, въ повечето учебни заведения най-отговорната и, както ѭ наричатъ, най-неблагодарната.

За да се даде наредъ съ другитѣ професии приличното мѣсто на учителската въобще профессия, а слѣдъ това на учителя по матерния езикъ и словесността, споредъ нейната трудность, отговорность и пр., не е злѣ да ѭ сравнимъ съ другитѣ професии, та по този начинъ да ѭ прѣдставимъ въ всичката ѝ рельефность.

Освѣнъ администрацията и пощитѣ, гдѣто, както е извѣстно, нѣма комахай лица съ висше и срѣдне образование, чиновническия трудъ до-

хождa до възможенъ минимумъ. При всичко това, тѣзи чиновници въ материално отношение. сравнително съ учителитѣ, сѫ туряни въ повече износни условия; освѣнь това, тѣхний трудъ се цѣни високо, и неговото количество се намира въ право пропорционално отношение къмъ жизненнитѣ посрѣби. Съвсѣмъ друго трѣбва да кажемъ за учителитѣ изобщо и за учителя по матерния езикъ и словесностьта въ частности. Прѣди всичко, числото на работнитѣ часове у тѣхъ не само че прѣвишава въ чиновницитѣ, нъ твърдѣ много надминува тъзи норма, която се опрѣдѣля отъ хигиенииститѣ за лица, които се занимаватъ съ умственъ трудъ. Плодовитостьта и енергията на тѣхния трудъ въ повечето случаи не се намира въ право пропорционално отношение къмъ жизненитѣ потрѣби, съ други думи, старателний и натрупаний съ работа учитель, който успѣшно испълнява длъжноститѣ си, *нъма никакви особени насърдчителни възнагражденин, дори не винаги се насърчава.* 1)

Нъ това сравнение още не се свършва само съ туй: учителската служба се отличава отъ другитѣ служби съ много непривлѣкателни особености. Тука ще посочѫ само на една. Дѣятелностьта на много чиновници се ограничава само въ присѫтственитѣ мѣста, гдѣто тѣ служѫтъ; щомъ искокнѫтъ отъ тука, тѣ вече не щѫтъ да знаѭтъ за работа. Нѣкакво си писмо или дори нѣкакъвъ си проектъ, съставенъ отъ единъ чиновникъ се поправя отъ другъ, подиръ това се преписва, поднумерова, внася се въ „исходящата" и съ това се свършва работата. Ако всичко това се испълни аккуратно, съ разбиранне на работата, въобще добросъвѣстно, то чиновникътъ е осигуренъ отъ забѣлѣжки, подканяния, заплашвания, мъмрания и пр. Съвсѣмъ друго нѣщо прѣдставлява учительтъ. Той е работилъ добросъвѣстно, при това цѣли години въ извѣстенъ классъ; всичко е прѣминѫлъ *точно,* и споредъ распрѣдѣлението, дадено въ началото на учебната година, и споредъ программата и споредъ добросъвѣстностьта. Дохожда испита: коммисията (ассистентитѣ, директора, пратеника и пр.) намира съвсѣмъ добри писменитѣ и умственитѣ отговори на ученицитѣ: министерский пратеникъ остава доволенъ отъ испититѣ. „Приятно ми е да ходѭ на такива испити!" казва той на прѣподавателѭ. Но този послѣдния, наученъ отъ опита, не вѣрва на своето щастие. Дѣйствително, слѣдъ нѣколко врѣме сѫщитѣ ученици държѫтъ испитъ въ друго учебно заведение и до тука е прѣподавателската радость, — нѣкои ученици „пропадатъ"! Може ли това да бѫде и отъ какво? Да, читательо, това става и то твърдѣ често, а то зависи отъ най-прости причини. Младитѣ момчета, оставени на свобода, не погледватъ никаква работа, събиратъ се по затънтенитѣ кръчми и кафенета, правятъ твърдѣ шумни веселия и често си отиватъ съ болни глави въ кѫщи. Кога дойде врѣме да държѫтъ испита, тѣ нищо не знаѭтъ, всичко забравили. Надъ главата на прѣподавателя се завива буря и той ще е щастливъ, ако не испита цѣлъ кошъ ругания отъ новата испитателна комисиѭ; думитѣ „неспособенъ", „некадѫренъ", „не си гледа работата" почватъ да се пущатъ по адресса на учителя, или най-лесно работата може да се свърше така: ревизорътъ като срѣщне прѣподавателя, ще му забѣлѣжи: „разбира се, вие не сте съвсѣмъ виновати. . . Вашата добросъвѣстна и плодотворна работа е извѣстна, но все пакъ обърнѣте внимание. . . Знаете, това може да бѫде неприятно за началството."

1) Това особено е вѣрно за учителитѣ въ България, дѣто нѣма никакъвъ законъ за повишенията. Безредицата, която се е вжкнала при повишенията на учителитѣ въ държавнитѣ училища, прави много чувствителни и способни учители да напущать учителството, тъй като тѣ не само страдатъ материално, но и нравствено сѫ потѫпквани.

Б. пр.

За да прѣдставя картината на труженическия животъ на учителя по матерния езикъ и словесностьта, ще се помжча макаръ въ общи черти, да нарисувамъ картината отъ живота и дѣятелностьта на учителя въобще и тогава къмъ мжчнотиитѣ, които испитва послѣдния, ще прибавя това, което особено прѣтоварва, истощава и прѣждеврѣменно прави да остарѣва учителя по словесностьта.

I.

За лица, които умствено се трудятъ, е прието отъ хигиениститѣ за норма осемъ работни часове. Но има особенъ классъ лица, за които осмочасовата работа е вече не норма, а максимумъ. Това сж тѣзи лица, трудътъ на които състои не само въ восприемание на идеи, но и въ тѣхното въспроизвеждание, при това идеи ассоцировани. Ако такъвъ умственъ трудъ се придружава съ обстоятелствата, които прѣдизвикватъ разни аффекти, напримѣръ, гнѣвъ, сърдение, стѣснено душевно състояние, и ако при това е необходимо всичкитѣ тѣзи аффекти да се потжпкватъ, като се исказва видимо невъзмутимо спокойствие, — то този умственъ трудъ рано ще докара нервната система на такъвъ труженикъ до състояние на раздразителна слабость и жестоко ще расклати неговото здравье. Знайно е, колко силно влиятъ на човѣка нравственитѣ потресения.

Умственний трудъ на учителя въ това отношение не може да се равни съ никакъвъ други умственъ трудъ. Дамата, която се увлича отъ четението на нѣкой романъ и майката, която изучава, напр., книгата на д-ра Жука „майка и дѣца“ не се трудятъ еднакво. Трудътъ на професора, който събира материялъ за своитѣ лекции отъ купове книги и който слѣдъ това произнася своитѣ лекци отъ катедрата, е много по-сложенъ отъ труда на първитѣ и поради това е по изнурителенъ. Но нито двѣтѣ първи, нито този послѣдний похарчва толкова душевни сили, особено воля, а сжщо и физически сили, колкото расхарчва учительтъ, намирайки се подъ влиянието на аффектитѣ, които той трѣбва да потжпква. Излизайки отъ тѣзи съображения, може да се утвърди, че врѣмето, употрѣбено отъ учителя за такъвъ трудъ, трѣбва да бжде по-малко отъ осемъ часа, тъй като, пакъ повтарямъ, нищо не уморява тъй скоро и тъй силно, колкото волевата, съзнателната дѣятелность. Но на учителя, безъ да се гледа, че условията на труда му сж лоши, се докарва постояно да работи повече отъ осемъ часове.

Извѣстно е, че условията, при които се извършва работата нѣкога твърдѣ много поддържатъ трудящия се. Това отколѣ вече се е признало за музиката и пѣснитѣ, напр. въ военното дѣло. Хубавата, а много пжти и прѣкрасната обстановка, всрѣдъ която повечето работятъ ученитѣ, възможностьта на послѣднитѣ да располагатъ съ врѣмето по своето щение благотворно влиятъ на тѣхнитѣ занятия; най-сетнѣ, самитѣ въпроси, за разработванието на които ученитѣ посвещаватъ трудоветѣ си, зависятъ отъ тѣхъ, но не наопаки: сир. ученитѣ не зависятъ, тъй да се каже, отъ объектитѣ на своята дѣятелность.

Относително учителя трѣбва да кажемъ, че той дѣйствува посрѣдъ най-неблагоприятни, дори гибелни за него условия. Учительтъ има работа съ ученици, числото на които въ всѣки отъ долнитѣ классове често достига до 50, а въ всѣки отъ срѣднитѣ и горнитѣ рѣдко слиза по-долу отъ 30. Тѣзи ученици, често галени момчета, мамини синове, „нехранимайковци,“ или дѣца на такива родители, които не ги наричатъ другояче, освѣнь Колчо, Гочо и други умалителни названия. Отъ различни мѣста

въ училището постжпватъ дѣца, повечето несдържани, груби, распустнжти, расхайтени, съ понятие и възгледи своеобразни, каквито въобще излизатъ отъ прости, слаби и безхарактерни майки и бащи. Би трѣбвало училището пò-напрѣдъ да се обърне въ исправително и опитомително заведение, та че тогава чакъ въ учебно и въспитателно. Ето съ какво сборище отъ субекти недисциплировани, незнаящи да се въздържатъ, субъекти, които възмущаватъ всѣкиго, комуто се случи да има съ тѣхъ нѣкаква работа, ето съ каква необуздана тълпа учительтъ трѣбва *да води едва ли не война.* Ако чадолюбивитѣ родители не сж могли да „поправятъ“ своитѣ дѣца, то какво трѣбва да се каже за положението на учителя, на когото се повѣряватъ отведнжжъ до 40 — 50 души (ами 70 и 80!) такива копелтии? Удивителна е, отистина, мжчнотията въ положението на учителя. Той трѣбва *да води война* безъ шумъ, скрито; той трѣбва да вижда своитѣ врагове не въ училището, а въ тѣхнитѣ лоши наклонности. Неговото положение може да се сравни съ положението на болничнитѣ посѣтители. Въ едно медицинско съчинение сж изложени обязанноститѣ на лицата, които посѣщаватъ и нагледватъ болнитѣ, така:

„Онѣзи, които посѣщаватъ и нагледватъ болнитѣ, трѣбва да бждатъ бодри, любезни, засмѣни, трѣбва да приказватъ и работятъ сърдечно. Всичко това подкрѣпява болния, внушава му довѣрие къмъ доктора и болницата. Служителитѣ на болнитѣ трѣбва да бждатъ добри, търпѣливи, безъ намръщено лице да прѣтърпятъ отъ болния всичко, въ всѣко врѣме съ радость да му помагатъ, да подаватъ, което трѣбва, безъ да показватъ ни най-малко нетърпѣние или неудоволствие. . . . Тѣ трѣбва да иматъ спокоенъ духъ, при най-малката промѣна на болния къмъ лошо, безъ да доказватъ страхъ, удивление, а да работятъ спокойно, тихо и невъзмутително. . . . Въобще въ всичкитѣ си движения и дѣйствия служителитѣ трѣбва да показватъ знание, смѣлость и положителность. Всичкитѣ имъ движения трѣбва да бждатъ тихи, но не бавни, — плавни, но не прѣкжсвани. Незачитания, сърдитни, и дръпнжтости отъ страна на служителитѣ сж неприлични.“

Ако на доктора е необходимо довѣрието на болния, то още повече е необходимо учительтъ да има довѣрието въ своитѣ пациенти — ученици. Както служителитѣ на болнитѣ, така и учительтъ трѣбва да бжде бодъръ, засмѣнъ, добъръ, търпѣливъ; той трѣбва да помага на ученицитѣ, безъ да показва ни най-малко нетърпѣние или неудоволствие, да работи спокойно, тихо невъзмутимо; така сжщо нему не е прилично незачитанието, прѣзирането, мусенето, сърдитнята, сокашкитѣ хокания и пр. 1) Поради това, колко различни постжпки груби и наивни, учительтъ трѣбва ò врѣме и хладнокръвно да прѣкрати, да възнагради всѣкиму по дѣлата, безъ да закача честолюбията, безъ да оскърбява, безъ да раздразня, а да примирява всичкитѣ и оспокоява всичко?! Колко аффекти трѣбва въ такива

---

1) Това мнѣние на почитаемия авторъ особено трѣбва да се земе въ внимание отъ нашитѣ народни и държавни учители. Мнозина отъ учителитѣ не само че нѣматъ никакъвъ педагогически тактъ въ обръщанията къмъ ученицитѣ, за да укротятъ грубитѣ инстинкти и лошитѣ привички, но тѣ сами ги поддържатъ, като ги постоянно дразнятъ и прѣдизвикватъ. Ний познаваме учители, които нѣматъ рѣшително никакво търпѣние когато испитватъ ученицитѣ, особено слабитѣ. Учительтъ се исправилъ надъ ученика, който работи на класната табла и съ така силно забива писклнвия си гласъ въ ушитѣ му, щото сиромаха ученикъ досущъ изгубва присжтствието на духа си и отъ главата му отлѣтяватъ всичкитѣ прѣдставления, които той гласялъ криво — лѣво да каже. Такъвъ ученикъ ще бжде щастливъ, ако не испита дѣйствието на учителската ржка по лицето или нѣколко хамалски епитети; или, ако ученикътъ е отъ горнитѣ классове, нѣма да бжде пустнжтъ на мѣстото си, до като не истърпи едно карикатурно описание отъ главата до краката отъ страна на учителя.

Б. пр.

случаи да потушава учительтъ! Кръвьта блика по лицето му отъ ядъ и досада, а трѣбва да приказва и работи спокойно, душевно и сърдечно.

Здравословнитѣ условия на нашитѣ учебни заведения отколѣ още се обърнжли вниманието на докторитѣ. Непривикнжлий човѣкъ, щомъ постжпи въ училищната атмосфера два часа, излиза съ главоболие или, най-малко, съ писъкъ, бучение и гръмъ въ ушитѣ. Високата температура на класснитѣ стаи, която зимно врѣме въ края на уроцитѣ е до 20° Реомюра, довършва картината. Въ края на уроцитѣ учительтъ съвсѣмъ си изгубва силитѣ, чувствува се смазанъ, главата му бучи, ушитѣ му пищжтъ. Въ такъво състояние той не може вече да поддържа дисциплината; ученицитѣ като че ли сж свободни отъ бдителното око на учителя; но и съ тѣхъ е станжло нѣщо подобно: тѣ ставатъ вяли, халтави, отпустнжти, апатични и дори оглупяватъ. Сами по себе си се разбиратъ слѣдствията отъ това. Такъвъ классенъ въздухъ отравя чрѣзъ бѣлия дробъ кръвьта, прѣдизвиква растройства, свързани съ дѣйствието на кръвьта, нарушава службата на нервната система и т. н.

II.

Но всичкитѣ тѣзи трудове на учителя, въобще за които говорихме пò-горѣ, за учителя по матерния езикъ, сж минимумъ отъ онзи трудъ, който той извършва, защото, освѣнъ това, което трѣбва да прави като всѣки прѣподаватель, той испълнява още и други длъжности, като употрѣбява за тази цѣль и това врѣме, съ което той може да се въсползува за отпочивка. Тука се отнасятъ: а) приготвяне и произнасяне рѣчи, б) водене на литературни бесѣди, в) ржководство за четене на ученицитѣ и г) поправяне на сумма писменни ученически работи.

а) До послѣдне врѣме въ много учебни завѣдения се поддържаше добрия обичай да се говорятъ рѣчи на годишнитѣ актове. Тѣзи рѣчи сж съставятъ и произнасятъ повечето отъ прѣподавателитѣ по словесностьта. Прѣди нѣколко години въ нѣкои учебни завѣдения въ Русия било признато за пò-справедливо и цѣлесъобразно, щото рѣчитѣ да се произнасятъ и съставятъ отъ всѣки прѣподаватель по редъ. Но обстоятелството всичкитѣ учители да държжтъ рѣчь едва ли би улеснило тие по словесностьта, тъй като често се случватъ разни тържества, панахиди, праздници, умиране на знаменити хора, минуване на високопоставени лица, — случаи когато рѣчитѣ трѣбва бързо да се съставятъ, а въ такива случаи учительтъ по словесностьта е незаминимъ. Такива сж сжщо и рѣчитѣ, произнесени по различни литературни вечеринки, дадени въ честь на нѣкои патриоти.

б) Исключително отъ прѣподавателитѣ по словесностьта се нареждатъ *литературнитѣ бесѣди*. Подъ тѣзи бесѣди въ насъ трѣбва да се разбира избиране на теми за ученически рѣчи, избиране на стихотворения и песни за ученически декламации, прѣдставления и концерти. Приготвлението на всичкитѣ тѣзи работи и ржководенето на репитицинтѣ едностранчиво е отнесено право къмъ длъжноститѣ на прѣподавателитѣ по матерния езикъ и словесностьта. Всѣко отъ тѣзи нѣща отнѣма по цѣли часове, а прѣдставленията отнѣматъ комахай цѣлата коледна ваканция на учительтъ.

в) Но много пжти повече врѣме и трудъ употрѣбява учительтъ по словесностьта въ *ржководенето по четенето* на ученицитѣ. Въ нѣкои учебни завѣдения то се отнася къмъ обязанноститѣ на особенни въспитатели, но въ повечето това ржководене официално лежи върху гърба на учительтъ по словесностьта. За мжчнотията на тази работа говори това обстоятелство, че ржководството въ четенето на учебницитѣ до днесь съставя една отъ

най-мжчнитѣ и забъркани за рѣшение училищни задачи. Ние ще се повърнемъ на тоя въпросъ.

г) У прѣподавателитѣ по езика и словесностьта има още една такава работа, съ която тѣ едва ли могжтъ да се расправятъ дори въ такъвъ случай, ако нѣмахж никаква друга работа. Ние разумѣваме тука поправянето на масса разнообразни писменни ученически работи: ту диктовки, ту скратени или распространенни изложения, съ или безъ измѣненъ планъ, ту съчинения отъ всевъзможни видове, съставени по най-разнообразни рецепти. Интересно е да се знае, какво количество отъ този материялъ трѣбва да поправи учительтъ по словесностьта, колко врѣме му трѣбва за това, на какво трѣбва да обърне своето внимание, какъ ще извърши работата си и, най-сетнѣ, при какви условия.

Поучително ми се прѣдставлява това обстоятелство, че дори другаритѣ на прѣподавательтъ по словесностьта нѣматъ ясно прѣдставление за врѣмето и труда, които той трѣбва да похарчи за поправката на ученическитѣ съчинения. Всѣки отъ тѣхъ, дори прѣподавательтъ по чуждитѣ езици, който прѣдлага двѣ-три прѣдложения за прѣводъ, съ съкрушено сърдце казва, че той има много такава работа. Сжщото мнѣние има и учительтъ по аритметика и дори учительтъ по география. Що се отнася до учителитѣ по история, законъ божи и естественна история, тѣ едва ли иматъ и други прѣдставления за тѣзи работи. Поради това за другаритѣ на прѣподавательтъ по словесностьта, вѣроятно, ще е това мнѣние, че послѣдний губи много повече врѣме и употрѣбява много повече трудъ за прѣглеждане и поправяне на писменнитѣ ученически упражнения, нежели всичкитѣ му другари, земени изедно. Лесно е да се убѣдимъ въ това, щомъ прѣсмѣтнемъ, какво извършва учительтъ по словесностьта и матерния езикъ. Нека кажемъ, че учительтъ прѣдава езикътъ въ I-й классъ, дѣто има три паралелки съ по 34 души всѣка една (у насъ тъкмо три паралелки се даватъ на единъ учитель, защото числото на часовetѣ, $3 \times 6 = 18$, добрѣ приляга). Да речемъ, че учебната година, като извадимъ всичкитѣ праздници и ваканции, е осемь мѣсеца; прѣзъ всѣки мѣсецъ учительтъ задава по четире писменни упражнения (двѣ классни и двѣ домашни) въ всѣка паралелка. За единъ мѣсецъ той ще има 408 тетрадки (писменни упражнения), за $8 = 3264$. Отъ тази смѣтка се вижда че за учительтъ по матерния езикъ *едва ли ще ими праздннчна почивка,* защото всѣки недѣленъ день на неговата маса се набиратъ по 102 тетрадки, които чакатъ прѣглеждане и поправяне. Той сѣда отъ сутринь на работа и ще се счита за твърдѣ щастливъ, ако до вечерьта ги прѣгледа и си исправи гърба, като мръдне на страна стола съ думитѣ: „най-сетнѣ, свършихж се!“ Въ течението на идущата недѣля той пакъ донася вързопъ тетрадки, — плодове отъ нова жътва; набира се нова недѣлна работа. . . и каква *масса* тетрадки отъ ученически съчинения учительтъ трѣбва да прѣглежда и поправя прѣзъ цѣлата учебна година, или по-добрѣ, отъ 15 септемврий до 20 юний!

За да имаме вѣрно прѣдставление за това, колко врѣме е потрѣбно за поправянето на толкова тетрадки, трѣбва да посочимъ, макаръ въ общи черти, въ що състои това поправяне. Опитний учитель по матерния езикъ, като чете ученическото съчинение, бърже се запознава съ всичкитѣ му особености; ако може така да се рече, изведнжжъ, още при първия погледъ; той тутакси забѣлѣжва достоинствата и недостатъцитѣ на читаемото съчинение, забѣлѣжва безредицата въ изложението; заедно съ нѣкои логически недостатъкъ той забѣлѣжва и правописни погрѣшки, заедно съ послѣднитѣ — исторически грѣшки и т. н. Но въ общи черти поправянето на ученическитѣ съчинения състои въ слѣднето:

1) Дали съчинението е направено по планъ или безъ планъ. Въ първия случай учительтъ трѣбва да разгледа планътъ отъ къмъ развитието на темата, пълнотата на съдържанието, подчинението или съподчинението на отдѣлнитѣ прѣдложения и пр.; сетнѣ, като чете съчинението, той гледа съгласува ли се съчинението съ плана или не, развити ли сѫ главнитѣ страни пò-подробно и пò-обстоятелно, сѫществува ли връзка между главнитѣ мисли и доказателства, разнообразни ли сѫ доказателствата и т. н. *) При това трѣбва да се обръща внимание ту къмъ началото на ученическата тетрадка, дѣто е написанъ плана ту къмъ срѣдата или края на съчинението, като се постоянно обрьщатъ листоветѣ. Ако ли пъкъ плана не е написанъ въ началото на съчинението, то учительтъ трѣбва да го търси въ четенето на писменното упражнение.

2) Едноврѣменно съ това учительтъ си съставя мнѣние за това, какъвъ е материяла, отъ който се ползувалъ ученикътъ, какво е прочелъ послѣдний, прочетеното разбрано ли е както трѣбва и т. н.

3) Като чете учительтъ съчинението, гледа какъ сѫ свързани частитѣ му помежду си, какъ тѣ сѫ наредени споредъ важностьта си, правилно ли сѫ исказани мислитѣ, какъ сѫ съединени прѣдложенията (въ отривиста или въ периодическа рѣчь), правилна ли е граматическата връзка и пр., — съ една дума, учительтъ трѣбва да разгледа съчинението отъ къмъ стилистическа и синтактическа страна.

Слѣдъ свършването на уроцитѣ учительтъ просто *бѣга* отъ училището дома си, като се надѣва, че ще се успокои и отпочини малко. Него го чакатъ жена, дѣца и обѣдъ. Бържѣ се вижда съ жена си и дѣцата си, пошегува се и прѣбързва да похапни какво да-е, защото до това врѣме той нѣмалъ възможность да се подкрѣпи съ нѣкаква храна; пра това, той яде само защото съзнава необходимостьта, че трѣбва да се храни, отколкото по желание, тъй като аппетита му, благодарение на класния въздухъ, е съвсѣмъ слабъ или даже никакъвъ.

По-горѣ се каза, че човѣкъ може да работи умственъ трудъ осемъ часа; осемъ часа той трѣбва да си почива и толкова да спи. По тази смѣтка учительтъ, който е работилъ въ училището 5—6 часа, трѣбва въ кѫщи отново да работи 1—2 часа. Наистина, безъ да се гледа на това, че отъ учебното заведение той се връща въ кѫщи съвсѣмъ смазанъ нравствено и физически, учительтъ отново пакъ трѣбва да се залавя за труда. Хайде да речемъ, че този трудъ вече не иска отъ учителя силно умствено и нравствено напрегание, но сѐ пакъ за него се губѭтъ сили. Къмъ домашнитѣ занятия се отнасятъ такива, които иматъ повечето учебно и въспитателно значение, а именно:

1) Приготвенето на учителя за прѣподаване.

2) Съставяне на планове и подробни распрѣдѣления учебния материалъ на срокове по учебнитѣ дни и часове, съ подробни съображения, дѣ може да стане пò-добрѣ обяснението на извѣстенъ урокъ и какво да се зададе за слѣдующия день, дѣ трѣбва да се поспре човѣкъ, дѣ да бърза, дѣ се иска подробно обяснение, дѣ кратко и общо и най-сетнѣ какво трѣбви да се задава да изучаватъ ученицитѣ безъ расказвание; какъвъ урокъ, съобразно съ материяла, трѣбва да се прѣдаде по единъ методъ и какъвъ по другъ. [1]) Особено е важно и за учителя мѫчноопрѣдѣлението на схемата при повторението не учебния материялъ (нашето „рекапитулирание“).

---

*) Това най-много се отнася къмъ писм. упражнения на ученицитѣ отъ горнитѣ классове.

1) Това особено се отнася къмъ математиката, езицитѣ и словесностьта, дѣто единъ урокъ е пò-цѣлесъобразно да се прѣдаде аналитически, а други — синтатически.

Б. пр.

3) Съставяне и изборъ на задачи и теми за писмени ученически съчинения.

4) Прѣписване въ два екземпляре на распрѣдѣленията учебния материялъ по срокове за цѣлата учебна година.

Засѣдаване въ разни комисии, прѣдмѣтни и классни, и въ педагогическитѣ учителски съвѣти. Въ тѣзи съвѣти се разглеждатъ всевъзможни училищни и дисциплинарни работи; тѣ се продължаватъ по 5 — 6 часа, като се захване по 2 слѣдъ обѣдъ, та че до 7 — 8. Въ годината такива учителски съвѣти ставатъ около 50, ако не и повече.

Въ всичкитѣ общински и държавни училища прѣподавателитѣ на науката испълняватъ и възпитателски длъжности, подъ название классни наставници. Отъ това тѣхний трудъ още повече се увеличава. Къмъ классическитѣ длъжности се отнася между другото и слѣдното:

1) Съставене на възпитателенъ планъ и испълнението му. *)

2) Посѣщаване на ученицитѣ въ тѣхнитѣ квартири, прѣимущественно вечерно врѣме.

3) Ржководителни бесѣди съ родителитѣ на слабитѣ и дяволититѣ ученици.

4) Съобщаване на родителитѣ или наставницитѣ за лошитѣ успѣхи, поведения и отсжтствия ва ученицитѣ.

5) Прѣглеждане на разнитѣ забѣлѣжки, писани отъ другитѣ прѣподаватели за поведението и успѣхитѣ на ученицитѣ.

6) Частенъ съвѣтъ съ нѣколко прѣподаватели за мѣркитѣ, които бихж могли да се употрѣбжтъ за исправлението на нѣкои пакостници.

7) Съставяне на азбучни списъци, отчети и вѣдомости за състоянието на повѣрения классъ. И пр. и пр.

Прѣвелъ Ц. С.

(Слѣдва).

ЯНЪ НЕРУДА.

Чешката литература понесе не прѣди много тежка загуба: умрѣ Янъ Неруда, единъ отъ най-даровититѣ и заслужени нейни прѣдставители, писательтъ, който се радваше на огромна популярность, горещий патриотъ, който бѣ отдалъ всичкитѣ си сили на служението на родината си.

Извѣстно е, че Янъ Неруда е единъ отъ създателитѣ на чесската литература. Още прѣди трийсеть години той излѣзе на литературното поприще и веднага се постави въ глава на единъ младъ кржгъ писатели, които виждахж цѣльта на своята дѣятелность — най-напрѣдъ въ сближението литературата съ народътъ, въ освобождението ѝ отъ чуждитѣ валяния, и въ сжщето врѣме, въ задружно вървене напрѣдъ съ умственний животъ на западна Европа. Това бѣше въ 1854 г. Неруда посочи на чесската литература и на периодический печатъ пжтя, изъ който вървжтъ отъ трийсетъ години насамъ и до днесь; отъ най-младитѣ си години и до послѣдното си издъхване Неруда се труди за умственното повдигане на сънародницитѣ си.

---

*) Впрочемъ, класснитѣ наставници у насъ малко мисляжтъ за такова нѣщо. Има учители, които, вдепжжъ опредѣлени за въ нѣкой классъ, не рачатъ да го приематъ по единъ-два мѣсеца. Други пъкъ, освѣнъ като незапознаватъ нито едного отъ ученицитѣ на класса си, хичъ дори не се интересуватъ за тѣхната сждба.

Б. пр.

Нерудовиятъ рѣдъкъ талантъ, свѣтълъ умъ, дѫлбоко образование създадохѫ, въ всяка областъ на творчеството, първокласни произведения, най-хубави образци отъ истинско писателска дѣятелность. Въ качество на поетъ, беллетристъ, критикъ, публицистъ, туристъ той написа прѣкрасни нѣща, въ всякой отъ тие родове литература. Чесската лирика първъ пѫть се излѣ въ такива прѣкрасни и вдѫхновенни стихове, каквито сѫ „Гробнитѣ цвѣтя", сбирка стихотворения, излѣзли на 1858 г. или „Книга съ стихове" (1868 год.) или пъкъ „Козмически пѣсни" (1879 г.). Беллетристиката въ Чехия, благодарене на Неруда, получи нови форми и ново съдържание: истинска епоха въ тая область на литературата създаде сбирката му, „Арабески" излѣзла въ 1864 г. Тие „Арабески" сѫ сѫщински маргарити въ литературното творчество; тѣ сѫ редъ очерки и етюди, които се отличаватъ съ голѣма наблюдателность, и сѫ зети изъ живота на Прага, чесската столица, която Неруда обичаше съ синовна любовь. Въ тие мъничкии очерки, написани съ прѣвъсходенъ языкъ, откроявать се, като живи, характерни типове, изрисуввать се картинки отъ столичния животъ, пълни съ истинска поезия и проникнати отъ тънъкъ хуморъ, който е отличителна чърта въ талата на Неруда. Съ особенна любовь той рисува живота на сиромаситѣ. Тукъ неговото перо печели удивителна сила и прави читателя да прѣживѣва самъ участьта на героитѣ, да дѣли скръбьта имъ и радоститѣ имъ. Освѣнъ „Арабескитѣ," съ подобна увлѣкающа сила се отличаватъ още и „Разнитѣ люди" и „Малостранни раскази".

Отъ 1862 до 1872 год. Неруда много пѫтешествувà, изходи Франция, Италия, Германия, Унгария, Гърция, посѣти Балканский полуостровъ и Истокъ. Въ „Картини отъ чужбина", които бѣхѫ плодъ отъ тѣзи пѫтешествия, той пакъ даде нова, неизвѣстна до тогава въ чесската литература, форма на описателни произведения; художественностьта на изложението, заедно съ солиднитѣ знания, съ които се отличаватъ тия очерки, направихѫ ги най-популярно произведение у чехитѣ. Но особенна популярность придоби Неруда съ фейлетонитѣ си, които сѫщо той първъ въведе въ чесската журналистика: той наистина може да се назове единъ отъ най-блѣстящитѣ съврѣменни фейлетонисти. Въ продължение на 27 години той пишеше фельетона въ вѣстника „Народни Листи"; тѣзи фельетони се отличаватъ съ своята горещина, благородство на тона, отбѣлѣзани съ силенъ хуморъ, а по-нѣкога съ остра сатира, и по-нѣкога поражавать съ блѣсъкъ на най-тънко остроумие. Неруда, като фейлетонисть, нѣмаше съперникъ въ Чехия, даже и въ цѣлата славянска журналистика прѣзъ послѣднитѣ двадесеть години едва ли ще се намѣри равенъ нему въ това отношение авторъ. Не малко заслуги направи той и въ попрището на публицистиката.

Сѫщото това трѣбва да се каже и за дѣятелностьта му като критикъ: прѣзъ послѣднитѣ двайесеть години той стоеше на чело на чесската литературна и театрална критика, която сѫщо отъ него получи своето начало.

Най-послѣ, той опита своитѣ сили и въ областьта на драматическата литература, написа трагедията „Франческа да-Римини", комедията „Годеникъ отъ гладъ", „Продажна любовь" и др. — но тѣзи произведения нѣмахѫ успѣхъ, и наистинна, тѣ сѫ твърдѣ слаби.

Неруда бѣше редакторъ на нѣколко периодически издания; а много други се появихѫ на божи свѣтъ благодарение на грижитѣ му — такива сѫ „Поетически бесѣди", издание, посветено главно на произведенията на чесската лирика и епика.

Янъ Неруда бѣше настоящ поетъ-идеалистъ, не лишенъ, привсе това, отъ здравъ и трезвенъ погледъ на живота. Както въ своитѣ „Козмически пѣсни" той се отричаше отъ егоизма, отъ собственното „Азъ",

и въспѣваше не радостьта или страданието на отдѣлната личность, а на вселенната съ всичкитѣ нейни сили и закони, така и въ всичката своя дѣятелность той всѣкога се държеше като членъ на обществото и за него само мислѣше, за него работеше и живѣеше съ него единъ и сжщъ животъ. При все това той не бѣше доктринеръ, и метафизиката, която се озоваваше въ неговитѣ „Пѣсни", не убиваше въ него лириката. Въ честния и общественъ животъ той бѣше единъ и сжщъ; писатель надаренъ съ обширни знания и голѣмъ талантъ, той всѣкога се ослушаваше на гласътъ на сърдцето, на чувствата и неизмѣнно се държеше за своя девизъ: „любовь и трудъ". До послѣднитѣ си минути Неруда си остана вѣренъ на този девизъ, който го спаси отъ всичкитѣ съблазни на новия сега пессимизмъ.

Янъ Неруда се е родилъ въ Прага на 10 юлий н. ст. 1834 година и е получилъ образованието си въ пражский университетъ, дѣто изучваше юриспруденцията и философията. Той стжпи на литературното поприще въ 1854 год. и се помина на 22 августъ н. ст., (тая година) на 58 години, като остави подиря си, като человѣкъ, честно и незапятнено име, а като списатель — почти четиридесетгодишна талантлива дѣятелность въ полза на отечеството си.

Янъ Неруда, както и всичкитѣ видни и първокласни писатели на славянский свѣтъ, твърдѣ слабо е познатъ на единъ ограниченъ кржгъ читатели въ нашето отечество. Нашата апатия въ това отношение е безгранична, и, разбира се, не ни прави много честь. Първитѣ и единственнитѣ беллетристически нѣща отъ Неруда се прѣведохж въ *Денница.*)* Отъ поетическитѣ му творения намираме само двѣ кратки стихотворения въ списанието *Наука,* година II. Тѣ сж съ патриотическо съдържание и твърдѣ кжси, затова ги привеждаме тука:

Ний йоще не умѣеме да мремъ
За родинатайси, за волностьта си,
И съсъ бездушность, кат' Евреи зли,
Ний полза чакаме отъ гибельта си.

Ний йоще не умѣемъ да мреиъ,
Нито пъкъ мжже да сме ний умѣемъ;
Но ако умре наш'та родина света
То какъ сами ще можемъ да живѣемъ?

Отъ коля насъ сждбата зла потиска,
Но тоя натискъ насъ не ще убий,
И нека храма, що деня градиме,
Тя нощемъ злобно пакъ да го разбий!

За всѣки нови ударъ на сждбата
Ний длъжни сме да ѝ благодаримъ:
Тя съ свойта вѣчна злоба ни приучва
Денѣ да ра́ботимъ, нощѣ да бдимъ!

Х.

---

*) *Йона Дивакътъ,* изъ „Арабескитѣ." „Денница" 1 година.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Пжтеводитель за рилскиятъ мънастирь, съ пжтна карта. Издава рилский мънастирь. София 1891. Цѣна 1 левъ.

Като *Пжтеводитель* тая книжка е доста непълна и недостаточна за единъ туристъ, желающъ да се запознае добрѣ съ великата национална светиня, рилскиятъ мънастирь, и съ Рила-Планина. Очевидно, тя е написана исключително за благочестивитѣ поклонници на Св. Иванъ Рилский, безъ никаква претенция на единъ истински Guide, въ европейски смисълъ. И картата е доста неточна и грубичка работа. Ние напраздно търсихме въ нея очъртанието на Рила!.. При всичко това, тая книжка е пакъ едноз начително улеснение и за поклонници и за туристи. Вѣрваме, че при второто издание, ще се положи грижа да се поправи и допълни тоя пжтеводитель въ всѣко отношение, като не бжде забравено да се спомене нѣщо и за величественнитѣ и леснодостжпни върхове, езера, изгледи и пр. забѣлѣжителности на Рила, които окржжаватъ мънастиря и съставляватъ истинска съблазънь за пжтешественника.

Сборникъ отъ български народни умотворения. Часть първа, книга IV и V. Два тома. Събралъ и издава К. А. Шапкаревъ. София 1891. Цѣна: първий томъ 1 левъ и 75 ст.; вторий — 3 лева и 20 ст.

Г. Шапкаревъ продължава да издава своитѣ сбирки отъ народни умотворения. Ние и въ тие нови материали намираме сжщата многоцѣнна важность и голѣмъ наученъ интересъ, както и въ по-напрѣжъ обнародванитѣ. Г. Шапкаревъ прави голѣма услуга на българската филологическа наука и история съ това си прѣдприятие. Надѣваме се, че ще бжде великодушно подпомогнатъ и отъ публиката и отъ Министерството на Просвѣщението за доиздаването и на осталитѣ си материали отъ български народни умотворения, събрани съ много рискове и трудъ въ Македония, въ продължение на много години.

Евреитѣ и кръвьта. Издирвания по въпроса: употрѣбляватъ ли Евреитѣ Христианска кръвь. Написалъ д-ръ Симеонъ Данковичъ, главенъ раввинъ въ България. София 1891. Цѣна 20 ст.

Почтенний г. Д-ръ Станковичъ се е постаралъ въ настоящата си брошурка да опровергае, като една безсмислица, извѣстното прискърбно суевѣрие, което сжществува въ простолюдната масса на народитѣ почти на цѣла христианска Европа. Най-напрѣдъ авторътъ се занимава съ происхождението на „баснята по кръвьта“ и доказва нейната нелѣпость съ купъ доводи основани на здравий смисълъ и на самата еврейска религия. Макаръ че у насъ не сжществуватъ никакви религиозни ненависти, още

пò-малко антисемитическото движене, което вълнува периодически Русия Германия и даже Англия, появлението на подобни книжки проникнати отъ духъ на умиротворение и еминсипиране отъ прѣдразсѫдки, заслужва съчувственъ приемъ

Отговоръ на единъ филологъ, отъ И. Пѣевъ-Плачковъ.

Авторътъ отговаря на рецензията на г. Милетича върху неговътъ филологически трудъ: *Идеологическа Классификация на Българскитѣ Прѣдлози,* рецензия, обнародвана въ V книга на сборника на Министерството на Народното Просвѣщение. Не влазяме въ сѫщностьта на прѣдмѣта на тая полемика, само ще забѣлѣжимъ, че споредъ сѫществующата литературна практика у насъ, тя се води не безъ страстность и безъ рѣскость въ язика. Особено на 17 стр. г. Пѣевъ-Плачковъ се разгорещява веднага по поводъ на една безобидна фраза на рецензента, криво прочетена отъ него, и тонътъ на отговора му става още пò-горчивъ. . . Ние разбираме и сподѣляме болката на авторското самолюбие на г-нъ Пѣевъ-Плачковъ, чийто трудъ въ всѣки случай, е дѣло сериозно и плодъ на внимателно взиране. Но нека ни позволи да съжалимъ дѣто началото на *Идеологическата Классификация на Българскитѣ прѣдлози* счелъ е за необходимо да захване съ подобни дразнителни думи: „Днесь, когато научната филология у насъ се занимава почти исключително *съ букви*, такива издирвания може да се видятъ на *нѣкои наши учени мѫже* съвсѣмъ еретични. . . *)

Защо му е трѣбвало на г. Пѣева-Плачкова, веднажъ стѫпилъ на мирното поле на науката, да хвърля камъчета въ дворътъ на съсѣда?

Георги.

ВѢСТИ.

И. А. Гончаровъ. Поминалъ се е знаменитий русски романистъ Гончаровъ. Гончаровъ, който се е отличилъ съ дарътъ на високо художественъ и спокоенъ рисуватель е авторъ на нѣколко прочути въ Русия романи, въ които е изобразилъ характерни типове, имената на които сѫ станали нарицателни. Такива сѫ *Обломовъ*, *Обикновенна история, Обривъ* и пр.

Юбилей на поетъ-войникъ. Прѣзъ миналий септемврий мѣсецъ цѣла Германия тържественно е отпразднувала стогодишнината отъ рождението на Теодора Кернера. Той се е обезсмъртилъ съ своитѣ патриотически пѣсни, съ които е въодушевлявалъ цѣлската нѣмска младежъ на 1812 г. въ борбата противъ Наполеоновото владичество. Кернеръ самъ е билъ тогава солдатинъ и е падналъ на 22 годишна възрасть, геройски въ една битка за свободата на отечеството си.

Ц-въ.

ПОПРАВКА

На стр. 442, редъ 2: *болнитѣ*, чети: *болкитѣ*.

---

*) Да се забѣлѣжи, че критикътъ на г. Пѣева-Плачковъ, г. Милетичъ, е извѣстенъ филологъ у насъ и е писувалъ учени статии за членоветѣ и за *буквитѣ*.

ГОДИНА II НОЕМВРИЙ И ДЕКЕМВРИЙ 1891 КНИЖКА 11 И 12

ДЕННИЦА.

ВПЕЧАТЛЕНИЯ ВЪ РИЛА.

(Продължение отъ кн. 10).

XIV.

Като влазяхъ въ обятията на Рила.

Отъ тебе въспрiехъ тазъ жажда жива
За красното, великото, светото,
И тозъ въсторгъ — къмъ всяка хубость дива —
И поклонение на естеството.

На тебь длъжж туй, дѣто любж ази
Свободний свѣтъ, картинитѣ му сяйни:
Ширъ, оризонти, шумове, талази,
Гори джлбоки, самотни тайни;

И снѣжний връхъ и чудний сводъ лазурни,
Орлитѣ горди, дѣто тамъ се вiятъ.
Скалата въ мъхъ, и водопада бурни,
И дивата поезия, що въ себе криятъ;

И плѣскътъ на поточето сърдито
И пѣкитъть на цвѣтенцата лѣпи,
И всички чудосии, прѣдъ които
Множина — хиледи минуватъ слѣпи!

И — дѣт' съмъ влибенъ въ горската свобода
И идж гость на Рила вседържавна. . .
О майко, за любовь е тазъ природа,
Нали? — тазъ българска природа славна!

XV.

Пиринъ.

(Гледанъ отъ Кадиинъ-Връхъ).

Иринъ-Пиринъ! Поклонъ, грамада чудна
Отъ прѣспи, хаосъ, облаци, гранитъ;
Въ небето сине, кат' легенда будна
Стърчишъ, кат' призракъ страховитъ.

Поклонъ, Пиринъ! Какъ царственно се перишъ!
Кой богъ възъ твойто чело има тронъ?
Съ кой другъ гигантъ тъй гордо ти се мѣришъ?
Какво мечтаешъ въ тайний небосклонъ?

Не отговаряшъ. . . Като сфинксъ чудесни,
Нѣмѣешъ, глухъ. . . Да те не знай челякъ
Не би вѣрвалъ, че въ тебъ шуми роякъ
Орли, хайдути, самодиви, пѣсни. . . .

XVI.

Еленинъ-Връхъ въ мъгла.

Стигнàхъ възъ небесата, а сѫмъ въ бездна.
Не виждамъ нищо: облаци, мъгли
Безгласно трупатъ се; свѣтътъ исчезна,
Завѣса гѫста нази раздѣли.

На призрачна скала срѣдъ океана
Прилича тѣсний крѫгъ, на кой сѫмъ азъ,
Мъгли бурливи душатъ великана,
Талазъ залива го подиръ талазъ.

И знамъ, подъ мень е свѣтло, день тихъ, зраченъ,
Залива слънце долний миръ честитъ,
А само азъ съмъ тука плѣнникъ мраченъ,
И, като Юпитера, въ облаци обвитъ.

И тѫжно, мѫчно минватъ часоветѣ
На тазъ надземна, мрачна висота. . .
О Славо, и на тебе върховетѣ
Тъй често тънатъ въ бурна тъмнотата!

XVII.

Боръ.

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh.

Heine.

На дивия сѣверъ стърчи боръ печаленъ,
Самичъкъ на голия брѣгъ,
И дрѣмишкомъ клати увиснали клони,
Засипани съ зимния снѣгъ.

И борътъ сънува въсточна пустиня,
Дѣ златното слънце владѣй,
И тамъ, на нажежений пѣсъкъ — че палма
Самичка вирѣй.

*

На връха на Рила стърчи боръ изсъхналъ, —
Отъ мълния страшна убитъ,
Самичъкъ, забравенъ на голото бърдо, —
За сичкитѣ вихри откритъ. . .

И борътъ отдавна мълчи и мрътвѣе;
За нищо не хае, не жали:
Ни мисли за слънце, за пролѣть, за птички,
Не мисли за зими и хали.

XVIII.

Облаци.

Отъ Лермонтова.

Облаци скитници, облаци странници,
Вѣчно се рѣете, тихо си плувате.
И, като мене, печални изгнанници,
Сѣверъ оставяте, югомъ пжтувате.

Злата сждба ли ви гони за мщение?
Завистъ потайна ли, злоба открита ли?
Или на вази тежи прѣстжпление?
Или сте тежка измѣна испитали?

Не—васъ не свърта ви,—мирно не траете;
Страсти не мжчатъ ви, нито страдание.
Вѣчно свободнички: — вие незнаете
Нито отечество, нито изгнание.

XIX.

Нощь въ гората.

Мракъ. Сѣнки, глухо. Тайнственность дълбока.
Вървѫ подъ тъменъ сводъ. Видѣнья странни
Въ нощьта се мѣркатъ. Пѫтя — на посока —
Оставямъ го на коня си разбрани.

Мълчанье страшно — повече отъ мрака.
Ни клонъ заскръцва, нито шумка пада;
Лѣсътъ нѣмѣй зловѣщо, бди и чака. . .
Като разбойникъ нощенъ въвъ засада.

Вървѫ въ тъма, потъвамъ нѣйдѣ въ бездна. . .
Сегисъ-тогисъ исписка пиле диво,
Страшливо нѣкога лучица звѣздна
Пробий листакъ — и скрий се мълчаливо.

И тихо, тѫжно мърдамъ изъ букака. . .
И нѣма що да бързамъ въ мраковѣтѣ:
Мень сърдце трепетно сега не чака
И на прозореца ми свѣщь не свѣти. . .

XX.

Царевъ-Връхъ.

Деветь вѣка връщамъ се назади,
Кат' те гледамъ, върхо голи, славни;
Махватъ се епохи и прѣгради
Между мень и старинитѣ давни.

Виждамъ поколения корави,
Чеда вѣчни на полята бойни,
Образитѣ родни, величави
На царе — боговѣнчани войни.

Виждамъ вѣка на дълбока вяра —
И горитѣ рилски непроходни,
И прѣдъ пещерата тъмна, стара
На молитва Постникътъ Господни,

И възъ тебе, тамо въ небосклона,
Въ ясното пространство на ефира,
На колене старецъ благъ съ корона
Къмъ пещѣрята ржцѣ простира.

XXI.

Долино райска, тихи кжтъ щастливи!
Отъ много вѣкове сж твои гости
Тълпи поклонници благочестиви,
Смирени постници, и братя прости.

Отъ вѣкове покоятъ ти събужда
Клепалний звънъ, що вика на молитва,
Тжга и радость свѣтска тебъ е чужда,
И врявата на жизненната битва. . . .

А твойтѣ самотий сж тъй омайни,
И тукъ фантазията тъй се дразни!
И хрумва ми съ богини, съ нимфи тайни,
Съ любовни, поетически съблазни

Да те населж, тишина ти свята
Да стрѣснж на русалкитѣ съ игритѣ. . .
Ала свети Иванъ на канарата
Излазя, прави знакове сърдити. . . .

XXII.

Срѣщнáхъ въ горитѣ арка триумфална, —
Надъ пжтя ми висеше, колосална.

Но китки, надписи тамъ не стърчахж.
И шарени платна не я красяхж;

Отъ никой кметъ заржчана не бѣше,
Ура тълпата глупа не ревеше. . .

И съ тая арка искренна и проста
Посрѣщаше си Рила стара госта, —

Поклонника смиренъ, пѣвеца скромни —
Безъ много блѣскъ, безъ харчъ, безъ шумъ огромни:

Два бука — третий имахж на рамо,
(Нощешний ураганъ игралъ си тамо),

И тазъ джга и стълпове гигантски
Обвиваше ги бѣли мъхъ исландски,

И „самодивски ги коси“ красяхж —
Кат' свилени рѣси отъ тѣхъ висяхж.

А около — народъ отъ буки прави
Здрависвахѫ спокойни, величави,

Съ любовь, безъ хлѣбъ и соль, и безъ поклони;
(Въ туй царство владатъ други пъкъ закони), —

Пѣвеца драгъ, пристигналъ отъ далече;
И вмѣсто всякакви цвѣтисти рѣчи,

И хиляди ура и „Да живѣе“
Пратихѫ славейче едно да пѣе.

XXIII.

Не хулете ме за моитѣ пѣсни —
Че напуснахъ ваший вóздухъ болни,
Че оставихъ градищáта тѣсни
И мѣнихъ ги съ планинитѣ волни.

Много сили, много днесь поети
Душатъ се въ тревогитѣ ви смѣшни;
Но духътъ, кой тръпне за полети,
Изворъ жизненъ въ тѣхъ не ще да срѣщне..

Рабски е живота вашъ, и жалъкъ. . .
Мѫжки чувства леденъ сънъ заспали.
Сичко пъпли; за насѫщний залъкъ
Жертвуватъ се гордость, идеали.
. . . .

Оставете ме да дѫхамъ, братя,
Воздухъ, лучи, и лазуръ небесни;
Да летѫ въ планúнскитѣ обятйя. . .
Не корете ме за моитѣ пѣсни!

Нека малко слънце съ тѣхъ, горкúтѣ,
Да проникне въ рабский мракъ у нази,
Малко духъ свободенъ — отъ горитѣ —
Той у тѣхъ се само йоще пази.

ПО̀ЛЯКЪ.

Очеркъ отъ П. П. Славейковъ.

Ние лѣниво вървехме безъ пѫть, напрѣко прѣзъ посърналото Гладно-Поле. Смѣтахме да стигнемъ тази вечерь въ Бѣлащица, да прѣспимъ тамъ, а рано зарана да прѣвалимъ въ Родопитѣ.

Бѣше тѫжна, задушна вечерь, една отъ обикновеннитѣ вечери, каквито въ пловдивско наставатъ слѣдъ нетърпимо знoенъ день. Въ полъхването на тихий вечерникъ вѣеше не бодро дихане на успокоителна прохлада, а нѣкакъвъ сладъкъ, но тежъкъ дѫхъ, като отъ токо що покосено сѣно, или отъ прѣзрѣло конопье. Пепеливото вечерно небо почна пакъ да се омодрѣва, а съ това заедно като че ли се възвземаше по на вись и по на вись; тукъ-тамъ заблѣшукаха плахи звѣздици, — и нощьта бързо и неусѣтно нависна надъ заглъхналата земя. И глухо, и странно се счуваха нашитѣ стѫпки срѣдъ окружающата тишина. Тъкмо прѣдъ назъ прѣбръмча подранилъ нощенъ сѣчко. Нататъкъ въ полето се съзираха кръсци разнебитени, или сбрани на купъ; отъ тамъ се счуваха рѣзки възгласи на буднитѣ още прѣпелици. Още по̀-надалечъ отпрѣдѣ ни, прѣзъ прозрачната мъглевина, ту ясно се очертаваха, ту бѣгаха сѣнкитѣ на бѣлащенскитѣ кѫщици; тукъ-тамъ блѣшука слабъ огънь. . . .

Поехме по нанагорнището; до въ селото оставаха още стотина крачки.

Изведнъжъ другарьтъ ми се обьрна къмъ мене, и таинствено нѣкакъ подхвана:

— Да ти кажа ли азъ тебе едно като сто?

— Е?

— Тукъ наблизу, въ лозята, е колибата на бѣлащенский по̀лякъ: я да свърнемъ при него ний. Бога ми, какъвъ бѣсъ ще диримъ въ село, по бълшивитѣ кръчми. . . . Ами пъкъ пошъ ли е! . . Ние ще се расположимъ въ колибата, ще нагостимъ бае Дончa съ що имаме, а той ще ни посвири; той не се упира. . . . чувалъ ли си ти кавалъ? — хе-е, брайновата. — (Тукъ, на моя отрицателенъ отговоръ, другарьтъ вирна носъ и съ покровителствено очудванье подсвирна съ устни). — Вѣрвай, нѣма да се каешъ; ти незнаешъ бае си Донча! Ей тука е, близичко е...

Азъ за пръвъ пѫть пѫтувахъ по тия мѣста, а моя другаръ—спѫтникъ бѣ тѫдешенецъ и добрѣ ги познаваше. Наистина, нему хрумна щастлива мисьль. Въ село нѣмаше гдѣ да спремъ, освѣнь въ кръчмата; а нощьта е ведра и морна — нищо по приятно отъ да спишъ подъ открито небо, въ такава чудна нощь. Ние се отбихме на дѣсно изъ една долчина и влѣзохме въ лозята. Тръгнахме по тѣсна пѫтечка, която криволи между синуритѣ; отъ двѣтѣ страни сѫ надвиснали заплетени шу-

браци брей. които, за да прѣминемъ, ние отмахвахме съ ржцѣ. Тукъ-тамѣ у пешевитѣ ни упорито впиваше ногтье дива кжпина.

А другарьтъ ми все продължаваше да разправя, като какъвъ чуденъ човѣкъ билъ бай Дончо кавалджията, какъ на младо врѣме билъ овчарь татака негдѣ по чепеларскитѣ помашки села, какъ послѣ избѣгалъ въ Влашко, та се завърналъ чакъ подиръ десетина години да полякува въ свободна. България.

— И той не си е малко такова, ама все пакъ кавалътъ щѣлъ да му изѣде главата, заключи моя другарь като се спрѣпна за една кжпина, и безъ малко щеше да пооре по очи. — Туу, врагъ го зелъ! Тьмно като въ рогъ! . . Та ще ти кажа че бѣлоликитѣ помакини излизали по мѣсечина да го слушать, което се зловидело на помацитѣ, та се заканили да го прѣмахнатъ, ала той очистилъ пердухътъ, прѣди тѣ да испълнятъ заканата си.

Отпрѣдѣ ни заджавка малко куче, и задъ повисокъ единъ синуръ се испрѣче сѣнка на снаженъ човѣкъ:

— На кждѣ тьй прѣзъ лозята, байновци, ни въ туй ни въ онуй врѣме? запита той.

— А, а! Вълкътъ въ кошарата, чичо Дончо! — При тебе, ами кждѣ!

„Чичо Дончо" види се, позна гласътъ, свяка на кучето да млжкне, и се спусна при насъ. Той натрапи и на двамина ни тежката си ржка. Запрѣплита се „живо здраво" „какво добро ви гони тука", и полякътъ ни поведе къмъ колибата. Пжтемъ, догдѣ стигнахме до колибата, другарътъ ми свари да му каже кой сьмь азъ, и купъ други ни врѣли, ни кипѣли дреболии. Азъ чухъ само като полякътъ казваше че безъ малко не сме щели да го сваримъ — билъ се наканилъ за въ село „отъ нѣмай кждѣ". Колибата — четире колье, покрити отгорѣ само съ шума — стоеше на върхъ единъ ржтъ, срѣдъ лозята отъ гдѣто може да се вижда по всички кранища. Отъ страна колибата се въсправя високъ, старъ миндалъ; и миндалътъ, и колибата се възправяха като привидѣния срѣдъ околната нощна мьглевина. Гостолюбивий ступанъ стжкна на́-двѣ — на-три огънь подъ миндалътъ, попита ни да ли сме вечеряли, и измъкна изъ подъ една стара лоза похлупци и шарена плоска. Набра грозде, па най сетнѣ и самъ сѣдна при назъ. Малкото сиво куче мирно клекна край лѣвото му колѣно и се заоблизва. Азъ извадихъ изъ пжтнишката си чанта що имаше за ѣденье, а другарьтъ ми подаде жебенчето пълно съ прѣварена сливовица. Огъньтъ се възвземаше, прьщяха сухитѣ сжчки, и буенъ пламъкъ се изви и по напуканий стволъ на старня миндалъ, и по широкитѣ лозови листа. Огрѣя и широкото загорѣло лице на полякътъ. Той беше около на четиридесеть годишна възрасть човѣкъ, съ полегато широко чело, вакли очи и вити черни мустаци. Въ кожений *селяхъ*, прѣпасанъ прѣзъ крьстътъ му, се подаваха цѣвитѣ на вълшебний кавалъ. Сегисъ-тогисъ той нотхвърлеше нѣкоя и друга коричка хлѣбъ на кучето. Навечеряхме се, дѣто го рекли, бейски.

Едвамъ сега ни запита бай Дончо, като на кждѣ сме се наканили. (Види се той, по пжтнишкитѣ ни чаяти и опинци, да бѣше се подсѣтилъ, че ний не сме отъ бѣлащенскитѣ лѣтни *муаджири,* и че па другадѣ ни лѣжи пжть,). Другарътъ ми отговори — и разговорътъ се почна: послѣвечеренъ тихъ, спокоенъ и благъ разговоръ. . . .

— Наканихме се къмъ Чепеларе, а че да видимъ, ако е рекалъ Господь, — подмѣтна повторомъ другарьтъ ми.

— Кам' да бѣхъ хайлакъ. та да дойдѣхъ и азъ съ вази, — отговори пљлякътъ, и въ гласътъ му трепна двоумѣние: „Дали, наистина, да дойде и той съ назъ, или не!“

— Че защо да не дойдешь и ти, бае Дончо? — подхванахъ азъ, колкото да кажа нѣщо, да се вмѣся въ разговорътъ.

— Туй тя! Ами винобермa утрѣ — други день? А дошелъ бихъ; ехъ, дошелъ бихъ, завелъ бихъ ви. . . Нали сьмь, пусто, тамшенецъ! Да ви преведа азъ вази, прѣзъ мѣста да ви прѣведа — каквито ни на сънь не сте видвали. . . Отъ тукъ прѣзъ Яворово, до Бѣла Цьрква, и тъй и онъй, ала отвждъ. . . Кам' да бѣхте прѣзъ Горѣшницитѣ, да ви заведѣхъ азъ вази. Всѣка пжтечка знамъ азъ, да ви покажа. Да ви изведа азъ на Прѣсникъ, — да погледате, та да се нагледате. Вижда се Мара-Гидия, и Странджата се вижда, и гдѣто се губи луда Арда, и Мусаллахъ, гдѣто Марица искача. Да се загледашъ. та да се изгубишъ... А онията-ти борове шумятъ ли шумятъ, та те унасятъ. . . Тамъ е то, момчета, тамъ; тамъ е отрастналъ бае ти Дончо. . .

И красивото лице на пљлякътъ се проясни; той млъкна и бърво замига, като че ли погледътъ му бѣше се уморилъ да гледа неогледнитѣ простори отъ врьхъ Прѣсникъ.

Пълния мѣсецъ се ухлебна на истокъ; слабо огрѣни отъ сребьрнитѣ му лучи, родопскитѣ голи върхове се очертаха на модритѣ небеса. Тихийтъ вечерникъ лъхна по бодъръ и по свѣжъ. Лозовитѣ листи се сѣпнаха, зашумолеха. Разговорътъ малко по малко прѣстана. Нѣколко врѣме просѣдехме мълкомъ. На нѣколко пжти азъ изгледвахъ пљлякътъ и зѣпвахъ, да го покпя да посвири, но все се не рѣшавахъ, да не би да разваля работата. Другарьтъ, ми богъ знай кждѣ беше се заплѣсналъ, та не поглеждаше ни мень, ни него. И нетьрпѣние, и досада се сбираха на душата ми. Но изведнъждъ неволно като да трепна нѣщо въ гжрдитѣ ми. Азъ зарнахъ какъ пљлякътъ ни изгледа и подигна ржка къмъ селяхътъ си. Той недочека нашата покана. Отдрьпна се заднимъ и се прислони о дънерътъ на стария миндалъ. Додѣ той нагласи кавалътъ, нетьрпѣние здра душата ми. Азъ се взрѣхъ въ него. Той поприведе малко на подплѣдъ глава и заклони очи; прьститѣ му трепнаха и мудно се запрѣплитаха; кавалътъ глухо забуче . . . . . Изъ-подъ накривений калпакъ падаха снопъ черни кждьрци на широкото му чело, прѣпрѣчено отъ горѣ до долу отъ една дебела бръчка. Широкий кржгъ отъ огъньтъ ту трептеше и се сбираше, ту отново разширяваше, и причудливо си играеше съ сѣнкитѣ на широкитѣ люлѣящи се лозови листи, съ натегналитѣ, увиснали

гроздове и тънки стъбла. Пламъкътъ се виеше на горѣ и снопове искри отъ часъ на часъ избухваха и се разсипваха изъ освѣтленитѣ гѫсто увиснали, остри листа на миндалътъ. Извънъ огневий крѫгъ мракътъ беше се сгѫстилъ и тамъ нищо неможеше да се разпознае. Далечь, далечь само се съзира Пловдивъ: тамъ трептяха хиледи звѣздици отъ запалени огнове. Пловдивскитѣ тепета личаха на фантастични триумфални арки, обкичени съ безчетни мъждэющи кандила. Ведросиното небо съ таинственно великолѣпие разстилаше своя ясенъ модьръ плащъ. Азъ се загледахъ и прѣхласнахъ въ него. . . . И загледанъ, като че ли прѣзъ просъница, счувахъ тихи вълшебни звукове, които ми се сториха въздишки на заглъхналата нощь! . . . Другарьтъ ми отново хвърли снопъ сѫчки надъ почти потухналийтъ огънь.

Погледътъ ми отново се спрѣ на пόлякътъ: той беше се унесалъ въ свирнята си; бръчката на челото му бѣ исяжкпала още повече. Бучеше глухъ, дрезгливъ тонъ, подобенъ на плахо шушнение отъ листи, прѣзъ кѫсна есень. Изъ тоя общъ тонъ едвамъ чути се отдѣляха мегки, скърбни звукове, прилични като на плачь отъ майка, шо испраша мило чедо по печала на пуста чузбина, и карича по него: пѫть е дългъ — или се върне, или не! . . . Познати ми се тие сълзи; азъ сьмь чувалъ тази пѣсень — но дѣ, и кога? — Азъ се залутахъ въ паметьта си. . . . Изъ глухото адажно еднообразно се отдѣлеха петь—шесть ноти, несвързани въ опрѣдѣленъ мотивъ и безконечно провлечени. Но скърбьта свързваше тие нестройни рулади въ една възвишена и потресающа хармония.

Слѣдъ една такава провлечена рулада, той спрѣ за минута и своеобразно, но майсторски промѣни мотивътъ. Заизнизваха се по скори, но сѫщо тъй глухи и скърбни звукове. . . Тозъ пѫть азъ схванахъ пѣсеньта. Той свиреше, съ оригинални прибавки и отстѫпления „Ти ли си майко тъй жално пѣле“ и прѣдъ очитѣ ми се прѣмѣржуляха цѣла тълпа бѣдни скитници, посърнали съ дене подъ непосиленъ кръстъ, изгубили и сила и младость по тая пуста чужбина, немили, клети, не драги. Звуковетѣ просеха отзивъ и неувѣрено трептеха, като че ли свирачътъ не имъ даваше воля. . .

Азъ неволно се обърнахъ къмъ другарьтъ си. Той беше се навелъ надъ огъньтъ и излегка ровеше пепельта съ обгоряла една сѫчка; кучето свито на кълбо спокойно дрѣмеше.

Сѫщо тъй оригинално прѣсичане; пакъ своеобразенъ прѣскокъ къмъ другъ мотивъ. Той подкара нѣкаква си полунашенска, полувъсточна любовна мелодия. Прѣпрѣно се залѣха задушевни страстни звукове, като въздишки отъ покъртено сърдце, увлѣчено отъ честити блѣнове, омаено отъ беззавѣтни надѣжди за взаимность и щастие. . .

Внезапно изшумолѣ ближнийтъ шубарлакъ: бързо прѣмина тамъ нѣкаква — дали не женска — сѣнка. Кучето изджавка и се впустна. Пόлякътъ сѣпнато прѣкѫсна свирнята. Той спогледа изпѫрвомъ назъ, а послѣ се озърна нанататъкъ. . .

— Нищо, нищо... прѣсторило се е на псето, низко промъмра той, — постоя замислено, изгледа ни пакъ и изново издегка допрѣ кавалътъ до устнитѣ си.

Моето внимание отвлече това внезапно появяване на таинствената нощна сѣнка, та азъ неспазихъ началото на новата мелодия на свирачътъ; но скоро ме сѣпнаха чевръсти, несдържани звукове, които се надпрѣварваха като бранове въ нѣкой стремителенъ потокъ. Това бѣше пѣсень на бурна стихия, разиграна на широко поле. . . Спираше се неочаквано, мѣтваше се, като жегната, отъ единъ къмъ другъ край, подобно на вихъръ въ безумна игра. . . Това не бѣше едни пѣсень, а майсторски подборъ на кѫсове изъ най-веселитѣ народни пѣсни. Прѣдъ мене като че ли лудо хоро се люлѣе, прѣмѣта, хвърка и ехти непринуденъ смѣхъ; като че ли се надпрѣварватъ млади сили, за които всѣко море е до колѣно. . .

Но ето че свирачътъ се поизправи малко, пое отъ цѣли гърди и завърши веселата мелодия съ единъ необикновенно високъ и пронизителенъ звукъ. Дебелата бръчка беше изчезнала отъ неговото ведро чело, и азъ съзрѣхъ една мимолѣтна усмивка какъ трепна и се изгуби на лѣвий кѫтъ на устнитѣ му. Дордѣ си помислихъ, че той съ това белки завършваше свирнята, кавалътъ изново посипа мудни, тихи, тѫжовни звукове, като че пѫлякътъ завръщаше пакъ къмъ тѫжний мотивъ съ който почна. Не за пръвъ пѫть чувахъ азъ спокойноскръбната народна пѣсень:

Горо ле, Мургашъ планино
Много си, Мургашъ, хубава.
За стадо, за зимовище
А най повече за паша!
Ала ме, Мургашъ, расплаквашъ
Всѣка година съ кръвнина, —
Туй лѣто, тази година
Кръвнина двама овчаря,
А съ тѣхъ и Грую кехая. . . .

— но сега за пръвъ пѫть почувствувахъ и разбрахъ всичката дълбина на чувството вложено въ нея. Помня, твърдѣ отдавна, единъ зименъ вечерь азъ се случихъ на тлъка, въ едни старопланински колиби. Въ широката низска стая бѣха се събрали десетина млади моми и момци, — безгрижно се подкачаха и лющеха царевица. На страна, край буйната камина, седѣха трима бѣловласи старци и тихо си приказваха за „едно врѣме" за радостнитѣ и нерадостни свои дни: — именно за тази тѫжка, си спомнихъ азъ сега подъ тѫжовната пѣсень на кавалътъ. И душата ми нападна тежка скърбь, като че почна да я притиска неотвязенъ кошмаръ. А пѣсеньта се лѣеше пò-широка и пò-безотрадна. . . Но въ тая безотрадность не ечи никакво негодование, не се изявява никакъвъ гнѣвъ — тя изказваше разочарование на душа, която въ тиха, прѣдсмъртна жалба дири успокоение. . .

Другарьтъ ми държеше още въ рѫка обгорялата сѫчка, заровена въ пепельта на потухающий огънь, но не ровеше вече съ нея, а бѣше надникналъ изъ-подъ вѣжди свирачътъ. Пѣсеньта се повтори, до полвинь,

и неусѣтно промѣни. „Слънце зайде, мракъ по поле падна,“ подзѣ кавалътъ. Звуковетѣ се лѣеха широки и омайни, възвземаха се въ ефирната вись, като че ли обземаха безкрайнитѣ ведри небеса, като че ли въ нея вѣеше упоителний дъхъ на възхитителната нощь. Азъ се унесохъ въ сладкий говоръ на кавалътъ, и като че схващахъ въ него шепотътъ на природата — нашата балканска природа, — като че на моето младежко сърдце, въ тая тъмна, величественна нощь, се откри книгата на битието, по чиито замъгливени страници ме водѣха тие омайни звукове. . . Окото ми не се спрѣ на никой опрѣдѣленъ образъ, не подхванахъ никаква опрѣдѣлена мисъль: азъ чувствувахъ *душата* на необятнитѣ простори, що се разстилаха прѣдъ менъ, чувахъ въздиханията на тая душа — въ шумътъ на ветърътъ, въ ръмоленьето на рѣкитѣ. . . Останахъ смаенъ отъ нейната поезия — въ величественний размахъ на широкитѣ поля, и въ сѣнкитѣ на вѣковнитѣ гори. . .

Пѣсеньта спрѣ, като да се прѣкъсна изведнажъ, случайно. Пблякътъ излека снѣ кавалътъ отъ устнитѣ си. Той ни изгледа тъпо и безсмисленно, като да не ни виждаше, или не искаше да ни види, и обори глава на гърди. Той свърши.

Ний мълкомъ се спогледахме съ другарьтъ си. Огъньтъ бѣше почти загасналъ, само на отвъдната страна бързо и ярко догаряха двѣ тънки дръвчета. Пламъкътъ отъ тѣхъ биеше право въ лицето на пблякътъ и трептеше въ едритѣ капки потъ, що обсипваше челото му. По едно врѣме той се сѣпна и възчудено ни подзе:

— Ехъ, момчета, момчета, — въздъхна той и излека посви съ глава, като че го побиха леки морници.

Слѣдъ половина часъ врѣме ний се натъркаляхме да спимъ на голата земя. Скоро моятъ другарь дълбоко захърка. Пблякътъ безпокойно се запрѣмѣта и невнятно заблѣнува; стана по едно врѣме и се изгуби татъкъ изъ лозята, къмъ село. . . Мене не ме хващаше дрѣмка и азъ се загледахъ въ бездънното звѣздно небо; квачката високо беше се възвзела. . . Въ село пропѣха втори пѣтли. . . .

София, 1888.

ИЗЪ „ПОДМѢТАНИЯ И ЗАГАТВАНИЯ,“

(Откъслеци изъ неиздадената ми сбирка отъ сатири и епиграмми).

„—Qui bene amat, bene castigat! —“
“—Castigat ridendo mores! —“
„—Една свѣсна сатира отъ петь реда спомага толкова за пробуждането на обществото — колкото диссертациитѣ на двѣ дузини моралисти. —“

„Swift,“

(Политическа Псевдология. —)

I.

За едно високомѣрно семейство, изъ нашенско.

Въ тщеславието си тѣзъ прости хора
Наричатъ себе си аристократи. . . —
Не се чудете! . . Плѣвникътъ, колибата, обора,
Подпалватъ се нѝ-лесно отъ голѣмитѣ палати!

II.

За антагонизма между Z. . . и X. . . —

Зьмя да гони и да изеде зьмя, —
Туй най-утѣшно зрѣлище е върху тъзь Земя.

III.

Да можеше и Чумата възмездия да дава,
Би се намѣрилъ вѣстникарь за да я защищава.

IV.

Всевѣковниятъ и неизмѣнниятъ Иванъ.

Иванъ мълчи, Иванъ търпи,
Иванъ едвамъ яде, Иванъ не знай да пий,
И работи кат' волъ, и лѣга си да спи,
И става раничко, — и сѐ мълчи, търпи.

Читателю, Иванъ ако попиташъ кой е, —
Навредъ въ България когото срѣщнешъ — той е!

V.

Чиновничество.

„— *Panem et circenses*“ — бѣ
Викътъ на бездѣлницитѣ Римски, въ старо врѣме;
Днесь, подъ нашето небе,
Този гласъ се чува: „— Служби! гладни да не мреме!“

VI.

За Х. . . У, газетарь.

Не си писатель ти, нитò мислитель, а дѣтé
Което сучи пръста си, — и мисли че яде.

VII.

Ругай, бѣснѣй вседнезно, о драскачо, —
Не се боя отъ твойто злоязичье. . .
Освѣнъ псувни, кой търси друго нѣщо
Въ газетката, издавана отъ тебе?
Кой търси въ карнавалъ благоприличье?

VIII.

Градътъ Срѣдецъ не занимава
Едничко мѣсто само въ земний миръ;
Той е всрѣдъ Африка прѣзъ Юлий,
А прѣзъ Декемврий — той е всрѣдъ Сибиръ.

IX.

Чиновниците сѫ прилични
На книгитѣ — въ Библиотекитѣ публични:
Високо сѫ поставени — които сѫ излишни!

X.

За I. I. . . .

Срамотно върши ли се нѣкждѣ дѣянье,
Драганъ е тамъ, — но безъ посраменъ да остане;
Честьта на този мѫжъ чудесно е иманье:
— Той ѝе го прьска, расипява,
А то сѐ цѣло си остава. . .

XI.

За. . . .

Кат' Димча вѣтърничавъ нѣма мѫжъ, на бѣлий день;
Но трѣба да го извинимъ: във Вѣтренъ е роденъ.

XII.

Попитахѫ въ едно събранье Петка
Да ли е синъ незаконороденъ. . . .
„— Не сьмь поискалъ отъ баща си смѣтка,
Отвърнѫ той, — но знамъ, че е ергенъ!"

XIII.

За вѣстникаря Н. . .

Що тъй злослови тозъ драскачь? — Да привлѣче вниманье
На себе си, страхъ да внуши, голѣмъ човѣкъ да стане, —
Тъй щото никой вечь лакей,
Или метачь да не посмѣй
Да му рѣче: — „Приятелю Първане!"

XIV.

Тлъстѣй, Драганчо, дебелѣй и се расхубавява:
Въ глупавината, здравьето се бърже подобрява.

XV.

За Z. . . .

„—*Лѣнивостьта е майката на всичкитѣ пороци!*“
Говорѫтъ старитѣ книжя. . . Ако не е лъжлива
Тъзь притча, бай Иванко, ти ще турншъ върху гроба
На майка си тозь епитафъ: „— *Тукъ лѣностьта почива!*“

XVI.

За периодическитѣ списания „X. . .“, „Z. . .“, „У. . .“, и проч.

Когато и таквизь нищожни вещи
Съ туй име украсяваме — Списанья,
Защо ли и на лоянитѣ свѣщи
Не даваме названьето — Сияньа,
Защо ли и на мършитѣ вонещи
Не туримъ името — благоуханья? . . .

XVII.

Излъга ти свѣта че истински си левъ,
О грозно муле, но лъжата малко трай:
Ще доде день, и ще се чуе твоя ревъ,
И кой си ти — тогава сѣкий ще узнай!

XVIII.

За Z. . .

Отъ днесь нататъкъ тозь писатель смята
Оригинални сѐ нѣща да пише и печата. . . .
Заклела се Луната
На Слънцето да не приема свѣтлината!

XIX.

Тозъ человѣчецъ мразѣлъ ушъ глупцитѣ! . . Чудно нѣщо,
Тогава себе си защо обича тъй горещо?

XX.

За многоучения и многоразвратния X. . . Z. . .

За развратений человѣкъ
Наукитѣ сѫ рѫководства —
Да може безнаказапно
Да върши сѣкакви злотворства!

XXI.

„— Прѣзъ бурно врѣме трьнъ бѫди въ долина,
„А не липа висока на рѫтлина! . . . .“
Тъй казва нашъ Иванъ, голѣмъ мѫдрецъ,
Заслуженъ гражданинъ, добъръ отецъ,
Добъръ съпругъ, — и сто пѫти подлецъ! . .

XXII.

Върху корицитѣ на една „читанка.“ —

Всичкитѣ гадове и звѣрове
сѫ Божии създанья. —

Да, всички звѣрове сѫ Божии създанья. . . .
Но всички звѣрщини човѣшки сѫ дѣянья!

Ст. Михайловски.

ДОБРЯКЪТЪ.

Расказъ отъ Калмана Миксата*).

Да, да, има още на свѣта добряци! Тжй да се каже, титулътъ добрякъ е даже нѣкъкъ си унизителенъ: той е почти равносиленъ съ титулътъ простакъ. Това е отъ всичкитѣ названия най лошото. Титулътъ *пръвъсходителство*, напримѣръ, костува обикновенно скжпо, но затова пъкъ има и нѣкаква цѣна; а пъкъ титулътъ добрякъ, костува много по́-скжпо, и между туй не струва колкото едно изѣдено яйце.

Лошитѣ на този свѣтъ хора отиватъ въ ада, защото биле лоши, (въ което, впрочемъ, се съмняватъ невѣрующитѣ); добряцитѣ пъкъ, безъ никакво вече съмнѣние, още сега на този свѣтъ, горжтъ въ ада, благодарение единственно на своята извънмѣрна доброта.

Ако добрякътъ заеме високо обществено положение, (като прѣдполагаме, че това може да се случи нѣкога), всѣки се старае да извлѣче отъ него каква и да е полза за себе си. У него има добро сърдце, меко, като масло, и всички бързатъ да намажатъ отъ него своитѣ филийки хлѣбъ. Неговата приемна стая е вѣчно пълна, а кесията му всѣкога празна. Всичко, което той има, даже самитѣ негови мисли, принадлежжтъ не нему, а на другитѣ. Него постоянно го мжчжтъ и му постоянно додѣватъ.

Освѣнъ туй, съвѣстьта у него не е съвсѣмъ чиста, защото той обикновенно толкова много обѣщава, че не е въ състояние послѣ да испълни и половината. Но затова пъкъ е той и добрякъ, защото никого не отпраща безъ надежда. Затова е той и добрякъ, за да наобѣщае и като не е въ състояние да испълни своитѣ обѣщания, вѣчно да се мжчи съ това.

Между другото да кажемъ, че прѣди петдесеть години, сждбата на добряка въ нашето отечество, бѣше несравненно по́-добра. Тогава го обичахж и го не мжчехж. Всички тѣзи досадителни хора, които го мжчятъ и ядосватъ сега, тогава бѣхж готови главата си да заложжтъ за да могжтъ само и само да му доставатъ нѣкакво удоволствие. Тогава го канѣхж на свадби, на кръщавания, на пирове, и това бѣше награда за неговата доброта; отъ него не искахж друго освѣнъ да дохожда, да яде и да пие. Въ онова врѣме и лошия бѣше принуденъ да се прѣправя на добъръ, за да живѣе хубаво; а сега на опаки, добриятъ се прѣправя на лошъ за да може да поживѣе поне както далъ Господъ.

Затова, оцѣнете, молж ви се, както трѣбва това, дѣто азъ намѣрихъ екземпляръ отъ съврѣмененъ добрякъ, и се завзехъ да го опишж.

---

*) Съврѣмененъ маджарски писатель.

Името му е — Ниеки Дйордъ*); званието му — депутатъ въ сейма. По врѣмето, въ което го описваме ний, той бѣше, освѣнъ туй, членъ въ съвѣта на кралския комисаръ по възстановяването на наводнения градъ Сегединъ.

Наистина, тѣзи събития въ градъ Сегединъ станахѫ не толкова отдавна; мнозина, които играхѫ въ тѣхъ видна роля, сѫ още живи. При все това, всичко туй отиде вече въ миналото, и затова авторътъ мисли че има право да се докосне до тѣхъ.

Господинъ Ниеки се събужда въ срѣда, въ квартирата си, въ Будапеща. Приемната му вече е пълна съ гости. Тука има всевъзможни типични личности: единъ наконтенъ господинъ който тънъника оперна ария, е дошълъ да го моли за секундантъ; строенъ единъ юноша, който тракаше съ рѫка по гърбътъ на креслото: той бѣше студентъ, пропадналъ на екзамена и дошълъ да проси *Дюри-бача***) да употрѣби влиянието си, за да му улесни пѫтя къмъ диплома̀та. А онази дама въ изтритото мантильо и съ силна миризма отъ пачули продава на лотария изписана съ маслени бои картина (остатъкъ отъ нѣкогашно величие), и се надева, че „милостивия господинъ племянникъ“ не ще откаже да вземе двѣ билетчета. . . Разчорлавения оня младъ човѣкъ съ блѣдно, отслабнало лице, държи книга съ златни краища. Той е единственний, който носи нѣщо: всичкитѣ други дойдохѫ за да изнесѫтъ. Той носеше своитѣ първи стихотворения, като бѣше посветилъ книжката си на господина Ниеки. Младиятъ този човѣкъ се канеше да вземе мѣстото на сѫдебенъ приставъ и затова бѣше поднесълъ своята лира прѣдъ стѫпкитѣ на господина депутата. Това е съвсѣмъ естественно: добрякътъ никому не отказва! Ако младиятъ този човѣкъ даже и да кажеше, че иска да стане главенъ-секретаръ, Ниеки и тогава би му отговорилъ съ своята стереотипна фраза: „добрѣ, азъ щѫ поговоря съ министра.“

А оня господинъ съ разрошавенитѣ вѣжди и съ внушителния пакетъ книжа подъ мишница, нервно се сѣпва всѣки пѫтъ колчимъ откѫдѣ спалнята се раздава шумъ. Едно дѣло отъ голѣма важность го е докарало тукъ. Той е изнамѣрилъ новъ способъ за възстановение равновѣсието въ финанситѣ на Унгария. Той всичко е изчислилъ по̀-ясно отъ слънцето, (своето собственно състояние съвсѣмъ оставилъ на страна), но сега той е вече уморенъ, разбитъ човѣкъ, който нѣма вече никакви тщеславни кроежи и който се не ползуваше съ довѣрието на виснитѣ сфери, и затова за добри пари той на драго сърдце ще отстѫпи своето откритие на Ниеки Дйордъ, за да може той да се докопа до министерский портфейлъ. Барбкаи Якошь е человѣкъ безкористенъ: той ще се задоволи и съ петдесеть гулдена. . . Разбира се. . . струва сѐ нѣщо (у Барбкаи има добро, патриотическо сърдце), да уредишъ, както прилича, милото отечество.

*) Дйордъ (Георги) е собственното име, а Ниеки — прѣкорътъ. Въ маджарский язикъ тоя послѣдниятъ обикновенно прѣдшествува кръстното име.

**) Умалителното на Георги.

Но, ако бихме поискали да опишемъ подробно всичкитѣ посѣтители, това ще ни отнеме много врѣме: ето, напримѣръ, единъ дебелъ, тлъстъ господинъ въ национални дрѣхи, съ лице обкрѫжено съ брада. Той има отдавнашенъ невъзможенъ процесъ въ кралския сѫдъ, и той проси господина Ниеки да му даде „една мъничка рекомандателна записчица“ до докладчикътъ на дѣлото, за да ускори процеса, а додѣто трае дѣлото, разбира се, той не ще се откаже отъ нѣколко гулдена. (Да не дава Богъ, при все това, да се свърши дѣлото: той ще изгуби прѣдлогътъ да иска пари).

Не, не, азъ нѣма повече да ги описвамъ! Оставямъ на страна вдовицата на депутата, която искаше да открие лотария; Поткáши Гаспара който искаше разрѣшение да обработва тютюнъ; оставямъ на страна и всевъзможнитѣ блюдолизци изъ избирателний окрѫгъ, които се стараяхѫ при всѣко дохождане въ столицата за изчепкатъ нѣщичко отъ своя депутатъ (при всичко че гласоветѣ си тѣ дадохѫ за кандидата на противната страна). Минувамъ направо къмъ най-интересната личность, която първа се промъкна до добряка.

— Азъ съмъ Перйéши Кáролъ де-Мишке и Бланица, въ оставка капитанъ на императора Максимилианъ Мексикански.

— Молѫ сѣднете. Запушете.

— О, много ви съмъ благодаренъ! Но, прибавя той съ треперящъ отъ разочарование гласъ: — азъ, както ми се види, се лъжя. (Почва да отстѫпа къмъ вратата).

— А защо това?

— Азъ очаквахъ да видѫ старъ приятель, пакъ Ниеки, който служú съ мене въ Мексика . . . Прѣгледахъ списъка на депутатитѣ и се много зарадвахъ, като намѣрихъ туй име.

— Ахъ, да! Той е други Ниеки, отъ фамилията Ниеки отъ Толнауския окрѫгъ.

— Не могѫ да ви изразѫ какво нещастие е туй за мене!

— Ехъ, каза весело добрякътъ, — да прѣдположимъ, че азъ съмъ сѫщия тозъ Ниеки, говорете ми сърдечно, господинъ капитане.

Капитанътъ заговори съ патосъ и вълнение.

— Азъ стоѭ прѣдъ васъ, tekintetes ùram, голъ, като соколъ. У мене нищо друго нѣма освѣнъ миналото ми и билети отъ заемателната касса.

При тѣзи думи той извади изъ джеба си свръска квитанции, тѣзи паспорти въ страната на бѣдствията.

— Ето това е послѣдния мохиканъ, каза капитанътъ съ горчива ирония, защото азъ нѣма вече какво да залагамъ.

Депутатътъ по видимому се трогна.

— Но защо вий не търсите мѣсто?

— Отдавна търсѭ, но безуспѣшно.

— Тогава азъ ще се погрижа за вашата сѫдба; азъ ще останѫ тука малко врѣме, но азъ ще ви рекомандувамъ, или въ министерството, или на желѣзницата. А дѣка да ви напишѫ за резултата?

— Колкото за туй . . впрочемъ, не, азъ по-добрѣ самъ ще дойдж за отговора.

Ниеки именно това искаше да избѣгне.

— Това е съвършенно безполезно, побърза той да каже. — Азъ както и да е ще ви извѣстж.

— Но ако забравите? Позволете ми по-добрѣ да дойда при васъ. Молж ви, не ми отказвайте!

Ниеки не може да противостои на просбата му.

— Знаете ли що, господинъ капитане? Ако азъ до свършека на слѣдующата недѣля не ви извѣстж, та тогава вий елате право при мене въ Сегединъ, и тамъ азъ щж се постарая да ви настанж въ канцелярията на комисаря.

Въ сжщото врѣме добрякътъ си мислѣше: да те настанж не могж, защото всичкитѣ мѣста сж завзети вече. Още тази недѣля азъ ще извѣстж на бѣдния, че нищо не могж да направж за него: нека се обърне на друго мѣсто."

Но да не стори нищо на тозъ човѣкъ е извънъ неговитѣ сили, и той изважда изъ паричникътъ си банкнотъ отъ петъ гулдена.

— Нѣма да се откажете, за сега, да приемете отъ мене една малка помощь?

— Ахъ, защо? бърбори като обиденъ капитанътъ.

— Да, но азъ, разбира се, ви давамъ това взаимообразно, смутено се оправдава депутатътъ.

Тогава капитанътъ се съгласява да приеме банкнотитѣ, отговаря съ военепъ поклонъ и се отдалечава. Ниеки добродушно го испраща съ думитѣ:

— До свиждане, капитане!

II

Ниеки никакъ и не мислѣше даже, че това свиждане ще стане, а между това то стана. Само по себе се разбира, че добрякътъ трѣбва да бжде и разсѣянъ, за това не е чудно че не му дойде на ума даже да извѣсти капитана: разбира се, у него сж стотина такива Перйеши, и всѣки часъ тѣхното число се увеличава: увеличава се на улицата, и на желѣзната станция, и на всѣкждѣ, въобще, дѣто той и да се покажеше; увеличава се баснословно скоро, а се умалява мудно, като на жабата ходътъ, защото окржжающитѣ до такава степенъ бѣхж завладѣли добряка, че даже той нѣма врѣме. . . да почине. Той едвамъ е въ състояние да работи; а между туй, вѣчната тревога и безпрѣстаннитѣ посѣтители придаватъ на неговото бездѣлие видъ на трескава дѣятелность.

Въ Сегединъ той сжщо така живѣе, както и въ Будапеща. Тука, както и тамъ, разни негци и просители го обикаляхж въ коридоритѣ на гостиницата, щомъ той излѣзе отъ стаята си. Единъ получилъ отъ пра-

вителството лошъ участъкъ, другъ бърбори за прибавка на възнаграждението, трети пъкъ желаялъ да прѣдприеме нѣкаква постройка.

Съвѣтникътъ на кралския комисарь всичко обѣщава, всички приема любезно и, като не подозира нищо, протяга си ржката на най-близката фигура до него отъ тълпата търговци и землѣделци, безъ да прѣдчувствува, че това не е другъ никой, а Перйеши.

— Моля, азъ дойдохъ!

Ниеки изведнажъ усѣти че този не е Сегединецъ, а, вѣроятно, нѣкой дошълъ отъ Сентеша, или отъ Гадмезье-Варшагелъ, но тьй като не бѣше навикналъ да оскрьбява когото и да било съ признанието че го не познава, или пъкъ го е забравилъ, то той прѣдлага на непознатия общи въпроси.

— Наистина! Добрѣ, добрѣ! Кога пристигнахте?

— Вчера вечерь.

— А какъ сж по васъ нивята?

Перьеши съвсѣмъ остава поразенъ отъ послѣдния въпросъ. Нивята? Дѣ? На луната ли? Его вече става двайсеть години отъ какъ той не е помислилъ даже за вълнующитѣ се ниви.

— Ами семейството ви какъ е?

Димящий се коминъ, играющи дѣчица на дворътъ, цвѣтуща стопанка при огнището . . . . . Ако даже той и да мечтаяла нѣкога си за туй, то бѣше много отколѣ, много отколѣ. . . . .

— Вий, навѣрно, ме вземате за другъ. Азъ съмъ Перйеши Кáролъ.

Единъ лучъ свѣтлина озарява Ниеки.

— А-а, мексиканския капитанъ? Да, добрѣ направихте, любезний приятелю, че дойдохте. Въ Будапеша азъ нищо не можѣхъ да сторж за васъ, а тука днесь азъ щж поговорж съ кралския коммисаръ.

Днитѣ на добрякитѣ сж твърдѣ еднообразни. На другия день отново коридорътъ се напълва отъ двайсеть, двайсеть и петь души, а двайсть и шестия е Перйéши. Като го вижда, Ниеки съ ядъ се удря по челото.

— Ахъ, азъ съвсѣмъ забравихъ! Но днесъ непрѣмѣнно ще поговоря съ коммисаря. Потрудете се да дойдете утрѣ сутрѣньта.

На сутрѣшния день, едвамъ съмнало, Перйéши вече тука. Изразителното лице на съвѣтника леко се вжси, но той изведнажъ добива самообладанието си и се рѣшава.

— Азъ говорихъ съ кралския коммисаръ!

Отъ недоволния тонъ съ който бѣхж казани тѣзи думи, отставния капитанъ заключи че дѣлото отива злѣ; неговата рошава глава се скрива между раменета му, той става блѣденъ, като платно, и само неговия носъ не изгубва своя свѣтло-чървенъ цвѣтъ; слѣдъ туй кръвь му нахлува въ главата и отъ очитѣ му закáпватъ сълзи.

Доброто сърдце на Ниеки се свива; той нерѣшително поглежда наоколо, захапва си устнитѣ, като че ли спира нѣкоя дума, готова да се откъсне отъ язика му и, най-сѣтне, казва:

— Азъ говорихъ съ него и той ви прие.

— Много ви съмъ благодаренъ, — почти хлепчи Перйёши, цѣлъ почървенялъ отъ радость.

— Той ви прие въ сжщата канцелария, която се намира подъ мое вѣдомство. Отъ първо число вие стжпвате въ длъжность.

И той побѣгна изъ стълбитѣ, като недослуша благодарноститѣ.

— Сега вече, бърбореше прѣзъ зжбитѣ си Нпеки: — трѣбва найсетнѣ да поговоря съ коммисара.

Но чака врѣме; сега още е десето число. Въ двайсеть дни много вода ще истече! Канцеларията може да остане праздна, нѣкой може да умре: той самъ ли, или кралския коммисаръ, или най-сѣтнѣ самъ Перйёши, и тогава дѣлото ще се разрѣши само по себе си, безъ никакво усилие отъ страна на Нпеки.

Обаче излѣзе, че прѣзъ тѣзи двайсеть дни Нпеки съвсѣмъ забрави за капитана, като че ли да не бѣше го виждалъ, и не се сѣти даже тогава, когато послѣдния тъкмо на първо число се яви въ канцеларията. Само когато Перйёши се спрѣ въ ожидающа поза между столоветѣ, като се не мѣсеше въ тълпата отъ просители, Нпеки си малко припомни за всичко.

— Ахъ ето! Та вие вече сте дошле на служба? Добрѣ, добрѣ.

Що му оставаше да прави друго? Той се постара да скрие своето смущение и само едно нѣщо го затрудняваше: каква работа да даде на новия „чиновникъ“?

— И така, милий мой . . . прѣди всичко нека слугата ви донесе маса, ако има . . . . и нека да я постави нѣкждѣ, ако се намѣри мѣсто; а колкото за вашитѣ обязанности, то това послѣ . . . като какъ да ви кажа? . . . ще опрѣдѣлимъ. А додѣто. . . . (Тука той въ замислюване почна да ходи напрѣдъ и назадъ по канцеларията), да! до тогава вий ще запечатвате пакети.

И като човѣкъ, който е свалилъ отъ себе си голѣмъ товаръ, Нпеки като си подсвирваше, отиде къмъ своя кабинетъ, съ твърдо рѣшение.

— Е, вече непрѣмѣнно трѣбва да се говори на кралския коммисаръ.

Бѣдниятъ мексикански капитанъ мжчно можа да привикне на канцелярския животъ. На свободната птица е тѣсно въ клѣтката. Человѣкъ, който е проливалъ кръвьта си, плюе сега на мастилото. Героятъ търси неприятель, когото да може да побѣди, а тука на Перйёши бѣше се испрѣчилъ единъ неприятель — ортографията, а да я побѣди съвсѣмъ не можеше. Тези, които служехж на сжщото мѣсто се отнасяхж небрѣжно къмъ него и не искахж да се запознаватъ съ него: мжчно му бѣше. Наистина, и самата работа не бѣше до тамъ интересна. Канцелярията завѣждаше распрѣдѣлението на участъцитѣ, опустѣли слѣдъ наводнението, и подлежащи на ново распланирване и измѣнение. Това бѣше придружено съ много мжчнотии. Никой не искаше да вземе назначения за него участъкъ даже въ такъвъ случай, когато новия бѣше пó-добъръ отъ прѣдишния и всички водяха непрѣстанно прѣговори за възнаграждения. Чиновницитѣ се високо оплаквахж, че тази процедура ще се продължи още петь години.

На тѣзи жалби „твърдоглавиятъ“ (име дадено на Перйѐши) отговаряше тозъ часъ, че той би свършилъ всичкото това дѣло въ петъ недѣли.

Само това недостигаше. Другаритѣ му — чиновници, тозъ часъ рѣшихѫ че той е полудѣлъ. Ниеки се присъедини къмъ тѣхното мнѣние. „Ахъ, помисли си той, какъ щеше да е добрѣ ако той и наистина бѫде лудъ; азъ щѣхъ да се избавя отъ него“. Но като хвърли крадишкомъ единъ погледъ на капитана, Ниеки забѣлѣжи на лицето му слѣди по́-скоро отъ гладъ, нежели отъ лудостъ. Неговото сърдце пакъ се умили.

— Перйѐши, казва той, азъ увеличихъ вашата плата. Сѣднете, напишете расписка, на́ ви шейсетъ гулдена.

При броенето послѣднитѣ десеть гулдена, Ниеки дълбоко въздъхна — той самъ не бѣше богатъ — и въ тази въздишка се изрази твърда рѣшителность: „сега вече трѣбва да се поговори съ кралския комисаръ!“

Очитѣ на Перйѐши трѣскаво заблѣстяхѫ: отколѣ той не бѣше виждалъ толкова голѣма сумма! Главата му се завъртѣ, устнитѣ му почнѫхѫ да бърборятъ неразбрани думи . . — Както се види у него наистина всичкитѣ винтове не сѫ въ редъ, си шъпнѣхѫ чиновницитѣ.

Сѫщото мислѣше и Ниеки, и се рѣши да го наблюдава вече.

— Да, милий Перйѐши: прѣди триднн вий казвахте, че, ако да ви дадѣхѫ распрѣдѣлението на участъцитѣ, вий сте щѣли да го свършите въ петъ недѣли?

— Азъ и сега ще кажѫ това.

— А какъвъ планъ имате вие?

— Вий бихте узнали туй, господинъ съвѣтнико, ако ми дадѣхте дѣлото само за единъ часъ.

Ниеки високо се засмѣ.

— Бива! Ако Анка Барнемисса можа да стане за единъ часъ кралица, защо пъкъ вий да не можете да станете прѣдсѣдатель на бюрото попе за единъ часъ?

— Само че не днеска.

— Ами кога?

— Утрѣ, ако искате

Щръкна косата на чиновницитѣ при мисъльта, че „твърдоглавиятъ“ ще прѣдсѣдателствува. Такива нѣща се случватъ само въ опереткитѣ, и то въ най-глупавитѣ. Сега нѣма и защо да се съмнѣватъ: той тръгна напрѣдъ!

Ниеки пъкъ разсѫждаваше така: „този човѣкъ или е непрѣмѣнно лудъ, което нѣщо ще се види ясно утрѣ, или е просто самохвалецъ и ще побѣгне съ своитѣ шейсеть гулдена, като се не осмѣли да се върне пакъ на служба. Tertium non datur. Въ всѣки случай, азъ ще се отървѫ отъ него. Какъ хубаво стана, дѣто не съмъ говорилъ още съ кралския коммисаръ!“

На другия день цѣлата канцелария се сбра по́-рано отъ обикновенно врѣме, като очакваше невиденото до сега зрѣлище.

Бѣхѫ повикали даже градския лѣкарь, за да наблюдава симптомитѣ. Когато стрѣлката се приближи до деветь часа, едва ли не се хващахѫ на басъ, ще дойде ли или нѣма да дойде.

III.

Перйѐши закъснѣ мало, но сѐ пакъ дойде. Всичкитѣ извикахѫ отъ удивление, когато той прѣстѫпи прага. Едвамъ можехѫ да го узнаятъ даже: вчерашния дриплю имаше сега твърдѣ прѣдставителенъ видъ- Шейсетьтѣ гулдена направихѫ чудо. Неговата брада бѣше подбръсната отдолу, чървеникавата му коса бѣше гладко счесана, той бѣше прѣмѣненъ въ контешки костюмъ, на носътъ му лъщеше пенсне, а въ кончето на сетрето му бѣ вгѫкнато цвѣте. Съ една рѣчь, Перйѐши изглеждаше, като настоящъ прѣдсѣдатель.

При вратата той се обърна назадъ и съвѣтваше нѣкого си, стоящъ задъ него, да се ободри.

— Влѣзте, влѣзте, драга! Не се бойте отъ нищо.

Въ стаята влѣзе хубавелка млада жена. Тя срамливо бѣше навела своитѣ голѣми черни очи, но на свѣжото ѝ розово лице се забѣлзваше дяволита усмивка. Раскошниятъ ѝ бюстъ бѣше прикритъ съ голѣмъ шалъ, краищата на който се люлѣяхѫ при всѣка нейна стѫпка. Изъ подъ късичката ѝ роклица се виждахѫ мънички хубави крачка въ шарени обуща.

— Сѣднете на този столъ, Рики Панна, покани своята другарка Перйѐши.

— Прѣдавамъ вамъ своето мѣсто, каза Ниеки съ комически пато съ, като скокна отъ своя столъ.

— Заповѣдайте, господинъ прѣдсѣдателю! Ний се вече бояхме, че нѣма да дойдете.

— Трѣбваше да почакамъ тая млада госпожа.

— А що ще прави тя тука? попита го Ниеки тихо.

— Тя е моята помощница.

— А! . . .!

— Тя е сѫщо тъй необходима за дѣлопроизводството, както перото и мастилото.

— Що за дяволъ! смънка съвѣтникътъ, като се спогледа многозначително съ доктора.

„Тѫпоглавиятъ“ нищо не забѣлѣжи; той спокойно сѣдна на прѣдсѣдателското мѣсто, и служительтъ доведе едного отъ просителитѣ, които чакахѫ при вратата, господина Борза Мария.

Той бѣше най твърдоглавя човѣкъ въ цѣлий градъ, прѣдводитель на всичкитѣ зидари и занаятчии, дързъкъ, хитъръ и грубъ. На служительтъ нѫ-отрано още бѣше заповѣдано да доведе него първъ.

Бо́рза Мария, високъ човѣкъ, съ дълга, кѫдѣляста брада и съ разбойнишки очи, при всичко, че още младъ, както може да се заключи това

по името му „Мария“, се прѣдстави. Трѣбва да кажемъ двѣ думи за името Мария, съвсѣмъ неподходяще за мѫжъ. Женски имена носяхѫ въ Сегединъ повече оние мѫже, които се бѣхѫ родили между 1850 и 1860 год. Това се случи тъй, защото въ онова врѣме даже кръстницитѣ баби бѣхѫ горещи патриотки и се съгласявахѫ, щото новороденитѣ момченца да се кръщаватъ и записвътъ, като момиченца. Само по такъвъ начинъ бѣше възможно да се отърве отъ Свещенната Римска империя (Австрия) поне единъ полкъ солдати.

— Е, господинъ Бóрза, почна Перийéши, вий ще получите участъкътъ, принадлежащъ прѣди на Кéза-Матия, както е забѣлѣжено на този планъ.

— Чухъ вече, отговори Бóрза. Този участъкъ нека остане на кучетата, — а мене дайте първия ми участатъ, дѣто се намѣри баща ми, като дойде отъ оня свѣтъ.

Бóрза загатваше за обстоятелството, че въ врѣме на наводнението, въ горната часть на града, вълнитѣ измихѫ гробищата и отнесохѫ гробоветѣ. Гробътъ на умрѣлия Бóрза Гáбаръ, по чудната игра на случая, бѣше занесенъ въ неговия собственъ дворъ.

— Първия си участъкъ нѣма да получите, той почти цѣлъ отиде въ регуляция. Затова и не мечтайте за него, любезний Бóрза, а пó-добрѣ вземете, безъ да се прѣпирате, новия.

— Безъ никакво възнаграждение? заявява ухилено Бóрза.

— Разбира се! той не е ни пó-голѣмъ, ни пó-малъкъ, а сѫщо не е пó-евтинъ отъ първия ти, но за туй пъкъ той е пó-правиленъ. Онзи имаше форма на острожгъленъ трижгълникъ, а този съставява правиленъ квадратъ. Какво ви трѣбва друго?

— Оцѣнете моя участъкъ и ми го заплатете, или ми дайте други. Този е неравенъ и лежи на стръмно, а моя бѣше равенъ, като масата. Послѣ, каква е тая земя? Въ моята градина растехѫ дини, голѣми колкото тумбакътъ на градския сѫдия въ Мака, а тука почвата е глинеста: на нея не може да расте и слънчогледъ.

— Ако вие го не искате, енергично заявява Перийéши, ще се намѣри други, който да земе тоя участъкъ.

— Съ прибавочно възнаграждение го зимамъ, прѣкъсва го Бóрза.

— Вдовице Рики Панна, обръща се Перийéши къмъ младата жена, нѣма ли вий да земете тоя участъкъ?

— Зимамъ го съ всѣко удоволствие. (Рики Панна е твърдѣ скромна. Нейния участъкъ се намира на най-прѣкрасното мѣсто).

— Ако го вземете вие, то нека остане вамъ. Елате къмъ масата и имайте добрината да подпишите протокола.

При тѣзи слова, Бóрза почва да се почесва по врата, сърдито гледа изъ подъ вѣжди на приближающата се жена и прѣдсѣдателя, побарва си съ рѫка шията и съ прѣсечени думи говори:

— Кога е тъй . . . чункимъ така я карате . . . дяволъ го зелъ тоя участъкъ; нека остане на мене!

— Така и трѣбваше отъ първъ пѫть. . . . . . Доведете други!"

Съ цѣлъ потокъ жалби влиза Капалó Иштванъ (Стефанъ), съ жена си и дъщеря си. Тѣ сѫ сѫщо тъй недоволни отъ прѣдлаганий тѣмъ участъкъ. Перйѐши пакъ се обръща къмъ младата вдовица: „Нѣма ли вий да го вземете, Рики Панна?"

Рики Панна съ най-голѣмо удоволствие приема, както участъка на семейството Капалó, така сѫщо и този, отъ които се откавватъ и другитѣ жители, които заявявахѫ ожесточено: „пó-добрѣ нека да остане намъ, отъ колкото на Рики Панна!" Чиновницитѣ слушахѫ и гледахѫ, съ растворени уста това, което правеше „тѫпоглавий". Въ единъ часъ той рѣши толкова дѣла, колкото не бѣше възможно да се рѣшѫтъ пó-прѣди въ една цѣла недѣля. И какъ гладко всичко вървеше! Безъ дълги и умразни прѣговори, безъ тънки оцѣнявания и безконечна процедура на експедицията. Ниеки въ въсторгътъ си го тупна по рамото:

— Вие сте просто гений! Рики Панна е славна измислица. Ний ще я одържимъ тукъ.

Отъ този день работата въ Ниекиевото отдѣление закипѣ, другитѣ отдѣления не можѣхѫ да се начудѫтъ и рѣшихѫ, че при съвѣтника на кралския коммисаръ се намира нѣкакъвъ си Велзевулъ.

Дѣйствително, въ лицето на младата Рики Панна, която негласно прикомандировахѫ въ канцеларията въ званието „младата госпожа-помощница".

Отъ този день и Перйѐши назовавахѫ, не „тѫпоглавий", а „великий мексиканецъ." Добрякътъ Ниеки положително се гордѣеше съ него.

— Той не само, че не се лиши отъ ума си, ами помогна и на нашия . . . Трѣбва, при първи удобенъ случай, да се поговори за него съ кралския коммисаръ.

Това рѣшение той вземаше всѣки пѫтъ, а особенно въ началото на всѣки мѣсецъ, когато той трѣбваше да плаща на Перйѐши изъ собственний си джебъ, но мина се цѣла гадина, а той сé си оставаше на своето прѣкрасно намѣрение.

Около срѣдата на втората година Перйѐши се ожени. Ако неговий хлѣбъ е осигоренъ, то трѣбва да се погрижи и за особата, която би го пекла. Той се ожени за своята помощница Рики Панна. Ако тѣ съставяхѫ прѣкрасна чиновническа двойка, защо пъкъ и да не съставатъ брачна двойка? Перйѐши я намѣри и й помогна да влѣзе на длъжность, която тя испълнѣше съ честь. Перйѐши бѣше прѣлъстенъ отъ красотата на младата жена, безъ да говоримъ за нейния участъкъ, а тя се прѣлъсти отъ титула чиновникъ. Свадбата бѣше отпразднувана въ найстрого съгласие съ обичаитѣ. Слѣдъ вѣнчаването, Перйѐши даде такъвъ пиръ, който още и до сега си припомнятъ сегединцитѣ.

Всичката градска администрация бѣше на неговата свадба, тамъ бѣше Дйордъ Ниеки, семейството Рики, и духовенството, и много други знатни особи. Негово прѣвъсходителство кралския коммисаръ би дошълъ сѫщо, ако случайно по това врѣме не бѣ на банитѣ. Нищо не липсваше; имаше даже единъ прѣдметъ за роскошь, а именно: угоено съ млѣко прасе

(истина че безъ него трудно щѣше да бѫде да се доискара до край расказаната тука история).

Това прасе стана причина да прѣяде кумътъ на невѣстата, Ниеки Дьôрдъ. На другий день той заболѣ отъ въспаление, дълго боледувá, съвършенно омършавѣ, измѫчи се и стана хипохондрикъ. Докторитѣ го пратихѫ въ Карлсбадъ, той трѣбваше, слѣдователно, да се откаже отъ мѣстото си като съвѣтникъ на кралския коммисаръ, и отиде, като остави „великия мексиканецъ“ безъ покровитель.

Отъ най-напрѣдъ Перйéши не забѣлѣзваше нѣкаква загуба, и само на първото число отъ слѣдующия мѣсецъ той имá малка неприятность: не получи заплатата си. Ехъ, та това е дреболия, само да се иде въ главното ковчежничество.

Ковчежникътъ бѣше старъ, сърдитъ човѣкъ.

— Що желаете? попитва той Перйéши.

— Дойдохъ за заплатата си.

— А какъвъ сте вий? дрънпато го попитва ковчежникътъ, като си квасѣше прьститѣ и се готвеше да брои пари.

— Азъ съмъ Перйéши Кáролъ де-Мишке и Бланица, чиновникъ на кралския коммисаръ по въстановение на града.

Ковчежникътъ съ удивление поклатюва глава.

— А отъ кога служите тукъ?

— Година и половина.

— Това не може да бѫде!

— Молѭ ви се, мене ме знае цѣлий градъ, заявява Перйéши, като се изсмива яката; недѣйте се впутява съ мене.

— А отъ кого до сега получвахте своята заплата?

— Господинъ съвѣтникъ Ниеки всѣкога ми донасяше заплатата и вземаше отъ мене расписка. При васъ трѣбва да има доста отъ тѣхъ.

— При мене нѣма нищо такова. Отъ ковчежничеството не сте получили ни грошъ.

Смѣхътъ застина по лицето на Перйéши.

— Никакъ немогѫ да разберѫ, казва той.

— Та повѣрвайте ми, приятелю. Ако азъ ви казвамъ, че вий не сте чиновникъ при кралския коммисаръ, бѫдете увѣрени, че туй е дѣйствително така, и извадете изъ главата си всѣка мисъль за заплата.

Това извѣстие бързо се распространи по града и произведе дълбоко очудване. Процесътъ на Тичибарна не бѣше далъ на Лондонъ толкова много храни за разговори, колко този случай на Сегединъ. За Перйéши говорехѫ на всѣкѫдѣ: въ кафенетата, гостилницитѣ, градината, на расходитѣ. Такава нелѣпость никога не бѣше ставала въ Сегединъ: единъ човѣкъ година и половина да служи на коронна служба, акуратно да получва заплата и, изведнажъ, въ единъ прѣкрасенъ день да узнае, че той никакъ не е чиновникъ. Та отъ туй може човѣкъ да полудѣе! Кой знае, че не намира близко до лудость този мексикански капитанъ? Въ долнитѣ слоеве на обществото мнѣнията се раздѣлихѫ. Но нема той не бѣше при

все това чиновникъ? Хиляди свидѣтели могжтъ да се закълнжтъ за това. Умнитѣ хора си бъхтѣхж главитѣ за да рѣшжтъ тази загадка. Панна Перйѐши омяташе праговетѣ на висшитѣ сфери и застрашаваше даже да отиде до самия краль, ако дѣлото на нейния мжжъ не се разясни; тя нѣма да допусне, щото да лишжтъ мжжътъ ѝ подъ какъвто и да е прѣдлогъ, отъ парчето хлѣбъ. Вълнението въ градътъ растѣше, извѣстието достигна до кралския коммисаръ, а до Ниеки летѣхж телеграмми, додѣто най-сетне дѣлото се разбра.

Тогава цѣлий градъ почна да се смѣе.

— Клети Перйѐши! съжаляваше го обществото.

— Само единъ Ниеки е способенъ да постжпи тъй лекомисленно, казвахж членоветѣ отъ съвѣта на кралския коммисаръ.

— Да го накаже Господъ! грьмко проклинаше добряка „великия мексиканецъ“; — излъга ме, мазникътъ недни!

Прѣв. **Б. В.**

СТИХОТВОРЕНИЕ.

Въ самотия.

I.

Кат' слушамъ звукътъ на рѣката руйна
И плѣскътъ ѝ звънливъ,
Азъ мислж си за мойта младость буйна —
Азъ мислж, мълчаливъ.

Така блѣстеше, пѣеше, играйше,
Така *търчеше* тя;
Не тя цѣната си, уви, незнайше,
Безслѣдно отлетя.

Защо ѝ се дали бѣхж сили мощни,
Простори и крила?
На що служихж чувствата раскошни?
Дѣ славнитѣ дѣла?

II.

Избѣгахъ отъ свѣта и отъ борбата,
Отъ людский глъчъ и шумъ,
И казахъ: Душо, глътай тишината,
Почивай си, мой умъ!

И казахъ на сърдцето: пѣй тукъ, брáтко,
Съ планинский хоръ пѣй, —
Каквото имашъ — горко, или сладко —
Свободно си излѣй!

Но не слѣдъ много — тримата ми дружно
Мълвятъ: о тукъ е благодать,
Но вѣчно миръ омръзва, тукъ е душно:
Насъ тегли на назадъ.

Лаитимъ да плувнемъ въ вихърътъ свѣтовни,
Да любимъ, да кипимъ. . .
Неволнитѣ и мжкитѣ вѣковни
Съсъ всички да дѣлимъ.

III.

Когато младъ бѣхъ, страстно азъ живѣяхъ,
И жадно пияхъ жизненний нектаръ, —
За мойтѣ пръснати надежди пѣяхъ,
За скърбитѣ въ разгаръ.

Обичахъ гордо ази да въздишамъ,
Да стѣнж мрачно, да кълнж свѣта,
И продължавахъ страстно пакъ да дишамъ
Живота, радостьта.

И гордъ бѣхъ съ мойта скръбь, и въ пѣсень
Душевнитѣ изливахъ си вълни;
Сега, като скжпецъ, ги пазж въ плѣсень
Въ джлбоки тъмнини.

И чужди погледъ отъ сърдце си гонж,
Потаиж се въ нощьта:
Кому е драгъ, кому се слуша стона
Убитъ на есеньта?

IV.

О спомени, кждѣто и да идж,
Кждѣто по свѣтътъ,
Сѐ васъ, невидимитѣ, срѣщамъ, видж —
Сѐ вий на моя пжть.

Но въ тѣзъ мѣста съсъ по́-голѣма сила
Испъквате прѣдъ мень,
Кат' образи във своитѣ кржжила,
Кат' плачъ въ лѣса зеленъ.

Защо, кажете ми, рояци клети,
Недавате ми миръ?
Мина́ли радости и скърби вѣти
Разбуждате безъ спиръ?

Z.

ИЗЪ РОДОПИТѢ*)

пжтни бѣлѣжки отъ **Н. Начева.**

Отивахме отъ Садово да направимъ една екскурзия въ Родопскитѣ планини, на 11-ий юний 1889 г.

Колата още отъ вечерьта бѣхж огледани, стъкмени и намазани. Заинтересованата дружина**) стана много рано — още въ дрѣзгаво — расшава се, растича се и се развика. Шумъ и грьмъ испълни дворътъ. Всичко набързо се приготви и часътъ въ 3½ сутриньта, ний тръгнахме, на брой 60—70 души. Всички по очитѣ се познавахж че бѣхж радостни, задоволни и жадни за волность, да си починатъ, да си отдяхнатъ, да си паприпкатъ на широко, като птички испуснжти изъ нѣкой кафезъ: испитѣтѣ бѣхж свършени и актътъ бѣше станалъ на 9-ий сжщий. Тежкитѣ германска система кола, теглени отъ исполинскитѣ черщеронски коньe — мудно завървѣхж изъ еднообразното равнище по мекия прахъ на пжтьтъ, който се извиваше като змия между нивитѣ, напъстрени съ групи дървета, и желѣзнитѣ главини на колелетата задрънкахж и затропахж. Пжтувахме по солдатски. Като погледнѣше человѣкъ отдалечъ бѣлитѣ дрѣхи и фуражки и чизмитѣ на ученицитѣ, би си помислилъ че това сж 2—3 роти „печенеги" въ походъ, които отиватъ въ Родопскитѣ гори да накажатъ свирѣпия кръвопиецъ, прѣдсѣдателя на Тжмржшската республика — Ахмедъ-ага — и да прѣвземжтъ неговото царство, или да гонжтъ прочутия едно врѣме разбойникъ Спаноса, или най-послѣ, че това е авангардътъ на корпусътъ войска, който отива да тласне прѣдѣлитѣ на България до Срѣдиземно море, до Солунъ, до Охрида . . . . . .

Сутриньта бѣше приятна, но се́ пакъ бѣше горещо прѣзъ тоя тежъкъ мѣсецъ на годината. Никакъвъ вѣтрецъ нѣмаше: една тишина,

---

*) Настоящата статия е откжслякъ отъ описанието на едно пжтуване отъ Садово до монастирьтъ Бѣла-църква въ срѣдъ Родопитѣ.

**) Ученицитѣ отъ Садовското училище.

единъ застой царуваше въ тоза море отъ топълъ въздухъ, който изнурява тѣлото и го прѣдразполага на лѣность.

Изъ пѫтя ний настигахме или ни настигахѫ, когато се спирахме да поправимъ нѣщо колата, подранилитѣ почърнѣли и обжхтани селени отъ Садово — пѣшѣ или съ кола, — които отивахѫ на нивитѣ си, или пъкъ — ранобуднитѣ селски моми, които още въ зори се омили и оплели, изпълнили всичкитѣ изисквания на селския туалетъ, и забучили въ главитѣ си стръкове цвѣте, окачили по шиитѣ си гердани отъ разни маниста и припнали боси на работа. Здрави, яки, бѣли-червени, весели, безгрижни, като полски яребички, тѣ припкахѫ изъ пѫтя, или пъкъ се гонѣхѫ изъ пожънатитѣ ниви, изъ бустапитѣ и изъ порасналата вече царевица и по нѣкога се събирахѫ, шъпнѣхѫ си нѣщо, и крадишкомъ нѣкакъ исподъ вѣжди кокетно набързо ни поглеждахѫ и пращахѫ нѣкой невиненъ викъ или смѣхъ на нашъ адресъ.

Изъ пожълтѣлитѣ ниви бѣхѫ натрупани безбройни снопове въ пирамидовидни кръстци, или пъкъ нѣкждѣ бѣхѫ небрѣжно расхвърляни и налѣгали изъ цѣлата нива, както труповетѣ на бойното поле слѣдъ боя. Царевицата имаше вече человѣчески бой, бѣше вече изкласила, вързала едри съ гжсто-бѣло млѣко зърна и голѣмитѣ кочáни бѣхѫ се напрѣчкали надѣсно и налѣво по нѣколко на единъ стрѫкъ и по тѣхъ вече жълто-червената коприна бѣше засъхнала. Дългитѣ тъмно-зелени царевични листа, увиснали по стъблата, едвамъ, едвамъ шумолѣхѫ. Трѣбва да се ослушашъ за да чуешъ тоя тѣхенъ шумъ, приличенъ на далечно ехтение. Рѣдко по тия мѣста е ставала такава добра царевица, както тая година. Врѣмето ѝ пригоди. Отъ тропотътъ на колата и говорътъ на дружината, исхвръкваше по нѣкога изъ пожънатитѣ ниви, изъ кръстцитѣ, изъ расхвърлянитѣ снопи или изъ зелената и гжста като кория царевица, нѣкоя птичица, замръкнала въ нѣкоя бразда или въ гнѣздото си; събудена и подплашена отъ шумътъ, тя набързо искачаше, глухо хвърчеше изъ дрѣзгавината и отиваше негдѣ далечъ, да се скрие, а пъкъ тамъ на срѣща, до сѣнчеститѣ върби въ една зелена посѣта съ просо нива, единъ пѫтпѫдѫкъ се крие, потая и обажда: „пѫтпѫдѫкъ! . . . . пѫтпѫдѫкъ!“ . . . като че ли той ни дразни и ни вика: „тукъ съмъ скритъ! . . . не можете ме намѣри“! . . .

Слънцето ни огрѣ, но то като че ли бѣше въ яра. Отъ часъ на часъ ставаше сé пó-горещо и пó-задушнинá.

Родопитѣ съ своята неправилна контура и шаренъ релиефъ бѣхѫ исирѣчили прѣдъ насъ раскошнитѣ си грѫди; тѣ изглеждахѫ като че ли сѫ залѣпени на хоризонта и като че ли нѣкаква полупрозрачна, полусвѣтла и подобна на бѣлъ вуалъ мъгла ги обгръщаше и трепереше върху тѣхъ. Най-горнитѣ върхове бѣхѫ се лъснали на слънцето, а долѣ — при политѣ имъ — въ долинитѣ имъ бѣше въ сѣнка. Тъй като по тия планини, по тия могили и долини, по тие пѫтеки, прилични отдалечъ на бѣли ленти, които почнувахѫ и се издигахѫ до върховетѣ, щѣхме да се скитаме, да се катеримъ, да се моримъ и испотяваме, ний отъ врѣме на

врѣме радостно изглеждахме планината и не искахме да си отвадимъ очитѣ отъ нея. Ние се радвахме,. като малки дѣца.

Едни отъ момчетата бѣхѫ се накачили на колата, а други вървѣхѫ пѣшкомъ. Тѣ щѣхѫ да се промѣняватъ изъ пѫтя, защото колата бѣхѫ малко. Отъ врѣме на врѣме тѣ запѣвахѫ нѣкоя българска пѣсень. И много хубави, и по съдържание, и по мотиви пѣсни се испѣхѫ. Слънцето пече, колата вървѭтъ и желѣзнитѣ имъ главини еднообразно дрънкатъ изъ еднообразния тоже пѫть, на вездѣ около ти се прострѣла една гола равнина — нивитѣ сички ожънѭти, трѣвата пожълтѣла, листата по дърветата изгубили своятъ тъмнозеленъ цвѣтъ: всичко изиграло своята роля, изживѣло своятъ животъ и клони къмъ есень, къмъ зима, къмъ смърть. . . Ти се размислишъ за едно, за друго (а пѫтуването, както и нощьта, много располагатъ человѣка да мисли), па като викнешъ да запѣешъ, всичко забравяшъ. Та и какво друго ще правишъ, за да минува врѣмето? Минахме прѣзъ селата Кучашово, Караджово и Катуница.

Ето прѣдъ насъ стои селото потънало срѣдъ върбитѣ, ябълкитѣ, крушитѣ, сливитѣ и орѣхитѣ, изъ които проститѣ низки кѫщици поглеждатъ привѣтно и засмѣно. Тукъ-тамѣ се пуши нѣкой коминъ, и надъ селото залѣгнѫлъ единъ пластъ синя мъгла. Негдѣ окото ти съзре нѣкоя кошара, нѣкоя плѣвня, нѣкое порутено дуварче, нѣкой разнебитенъ плетъ, а още по́-нататъкъ — една селска градинка, грижливо наредена. Отъ нѣкоя кѫщица 2—3 дѣчица, само по едни ризки, станали, оттърчали на двора, гледатъ полузаспало, разсѣено и си търкатъ очитѣ. Подранилитѣ селени, снажни и здрави, пръскатъ се изъ селото и се губатъ изъ всевъзможнитѣ пѫтища, под[illegible] на вени и артерии по тѣлото. Ето изъ една пѫтечка излиза нѣкоя [illegible]ка, кара една крава и шиба ѭ по́-скоро да върви на края на селото при другитѣ събрани вече крави. Отъ друга пѫтечка излиза едно мъничко селенче, неомито, кирливо,. съ съдрани потурци, босичко стѫпва върху покрита съ роса трѣва, води съ поясътъ си телето и скача, като че ли мократа земя го боде по напуканитѣ пети, които виждатъ чорапи и царвулки само на Коледа, на Великдень и кога се причести. Отъ друга пъкъ страна, една сербезъ мома бързо, бързо плете между боситѣ крака бѣлитѣ поли, дрънчѫтъ по гърдитѣ ѝ тежкитѣ нанизи отъ мъниста и разни бѣли пари, води една кобила и чевръсто веднага си заминува. На полянката подъ селото се събрали вече говедата и чакатъ говедаря да ги подкара на богата паша изъ пожънѫтитѣ вече ниви. Нѣкоя и друга крава измучаватъ гръмогласно, а чернитѣ и окаляни биволи и биволици съ голѣмитѣ си и бистри очи страшно поглеждватъ. По́-нататъкъ, — до селската вадичка и до голѣмия брѣстъ — се събрали 10—20 гѫски, стоѭтъ, мѫдрѭтъ се, сговарятъ се, разсѫждаватъ сериозно и отъ врѣме на врѣме поправятъ съ човкитѣ перата си, като че ли — подобно на кокетливитѣ кокони по Хисарскитѣ бани—ги е страхъ да се бумнатъ въ водата, да не би да оквасятъ чистата си мека и бѣла, като снѣгъ перушина и тѣхнитѣ червеножълти крака и човки. Кой знае? може би пъкъ тѣ сега расправятъ какъ тѣх-

нитѣ прадѣди спасили Римъ и сж се набрали да правятъ нѣкаква демонстрация за изгубенитѣ си правдини и почести, защото изведнажъ всички искрякахж силно и остро. На двайсеть раскрача отъ тѣхъ, въ блатистата поляцка, други едни животни — нека имъ кажж името: свини — се растичали, като луди и бѣсни, рижтъ ли рижтъ земята съ тѣхнитѣ отъ стомана по-яки и отъ американскитѣ орала по-добри зурли и искатъ да докажжтъ на своитѣ изнѣжени и деликатни съселени отъ птичата порода, че днесь е вѣкътъ на работата, че не чини вече праздното разсжждение, че грѣхота е праздно да се сѣди и че храната трѣбва съ потъ да се искарва. Най-послѣ, оттатъкъ на друга страна, до плетътъ на една градинка, се мждри едно оеправдано добиче — нека пъкъ сега не кажж името му. Тихичко глождп по тръннтѣ и стоически цѣло се прѣдало въ размишление за себе си, като не иска ни правдини, останжли въ наслѣдство, нито проповѣдва принципитѣ на сегашния вѣкъ, нито пъкъ иска да погледне на природнитѣ хубости. . .

Виждали ли сте какъ се събужда едно българскн село? . . . . .

Колко е хубаво, колко е приятно да пжтува человѣкъ, особно сутринь, по край тия селца, наредени едно до друго изъ тая часть на Тракийското поле! . . . И само туй да бѣхъ видѣлъ, пакъ щѣхъ да останж доволенъ отъ расходката. Азъ винаги обичамъ да пжтувамъ по българскитѣ селца, да ги гледамъ безъ насита и да имъ се радвамъ до полуда. И азъ самъ не могж да разберж отдѣ неволно дохожда у мене тая радость и отъ що ми ставаше тъй леко и приятно! . . . . Но, чуденъ съмъ! Какъ да не, когато всичко това напомня селския невиненъ и простъ животъ, напомня дѣтинството, напомня земята, която ни е родила, напомня Отечеството? . . . . . О Боже, би ли могло да се схване и опише въ най-разнообразнитѣ си чърти тая толкова сложна картина: видътъ на едно село сутринъ рано прѣзъ единъ пролѣтенъ или лѣтенъ день? —

* * *

На Караджово се спрѣхме малко да си починимъ. Познатий намъ дѣдо попъ Г. ни посрѣщна, расприказа се, разсмѣ се и искара изъ широкия джебъ на расото си едно шишенце съ малко мжтна ракийка. Той какъвто е любезенъ и разговорливъ, доста ни забави съ майтапитѣ си. Пийнахме по една, двѣ ракийки, и отъ двѣтѣ страни се хвърлихж нѣколко благословии, и ний пакъ изново тръгнахме.

Отъ Катуница до Станимжка пжтьтъ е шоссе, та добрѣ се върви по него. Слѣдъ цѣли 5 часа бавно ходене, ний наскочихме Станимжшкитѣ лозя и градини и доближихме вече Станимжка, която бѣ начала да се вижда още отъ 20 километра, но сега. тя, потънала и удавена въ море отъ бѣло-кори тополи, орѣхи черници и други овощни дървета, криеше се отъ насъ и като че ли, колкото повече ний до нея отивахме, толкова повече тя лукаво бѣгаше отъ насъ. Долината, въ която лежи градътъ,

се отваряше постепенно прѣдъ очитѣ ни. Родопитѣ закачихѫ да ставатъ по-ясни, по-релиефни, по-високи. Сега вече явно можехме да забѣлѣжимъ видътъ на синитѣ скали, да различаваме зеленината на шубрѫцитѣ, жълтитѣ пѫтечки, които се катерехѫ по всички възможни посоки на върховетѣ и надинитѣ, и многото распръснати селца по сѣверния склонъ на Родопитѣ, заглѫхнали сѫщо въ гѫста гора отъ овощни дървета. Оглѣво до планинскитѣ поли ний оставихме българския манастиръ Св. Петка, а отдѣсно — гръцкия манастиръ Св. Врачъ, Воденъ, прочутъ по виното си, Кукленъ, прочутъ по своитѣ скорозрѣйки череши, едри, пълни, бѣли, червени като momински бузи, а най-горѣ, до самата произволно накривенъ контура на върховетѣ — кацнало селото Яворово, прочуто съ своето бистро, пивко и като рубинъ червено вино. Его, ако щете най-послѣ, и гръцкий манастиръ Св. Кирикъ и Юлита е тамъ, дѣто се бѣлѣѭтъ неговитѣ стѣни на една скала всрѣдъ тъмната гора. Тука, прѣзъ горещитѣ мѣсеци на годината, една часть отъ Пловдивската аристокрация, обезпокоявана отъ нетърпимата горещина и смъртоносний ядъ на милиардитѣ комари и мушици, бѣга да намѣри въ светата обитель почивка, отдихъ и растуха. . . . . . По Станимѫшкитѣ баири, покрити съ лозя, се бѣлѣѭтъ расхвърлени безбройни параклиси. Види се, че Станимѫка отъ най-напрѣдъ иска да се прѣпорѫчи на пѫтника съ своята набожность. Не знаѭ другъ градъ въ България, който да има толкова черкови, навѣрно всичкитѣ светии въ календаря — всевъзможнитѣ халдеи египтяни, евреи, еллини... — иматъ по единъ параклисъ, който, може би, се посѣщава отъ набожнитѣ станимѫкалий само кога отиватъ да обработватъ лозята си. Отъ митологическитѣ врѣмена сме вече много отдалечени, а то, навѣрно Бахусъ би силно протестиралъ за свой храмъ. — Вървѣхме, извивахме, най-послѣ влѣзохме въ града. Тежкитѣ кола стршно тропахѫ и друсахѫ по лошитѣ едноврѣмешни станимѫшки калдѫрѫми, групи отъ дружината пѣехѫ по отдѣлно пѣсни, та любопитнитѣ жители излизахѫ по вратитѣ да гледатъ каква артилерия минува. Тукъ за малко се спрѣхме да почнемъ на единъ вѣхтъкъ ханъ.

* * *

Ето ни най-послѣ въ Станимѫка, прочута по много работи: по своитѣ вина, балсуджуци развалени мостове, буйни глави, турски фесове, лантерни, кларнети, вингери, разнообразно население и съ своята мегали идея. Станимѫка е миниатюръ на *нѣкогашний* Пловдивъ. Распаленитѣ гърци я величаѭтъ: малка Еллада. Градътъ е старъ и въ долнотонната му чаршия сѫ наклѣкали низки, черни, окадени и оплескани малки дюкенчета. Тукъ хапнахме, починахме, видѣхме се съ нѣкои приятели и познайници — учители и чиновници, върнахме колата и наехме мулета за стръмнитѣ родопски пѫтеки. Отивахме за Бачковския манастиръ. Околийското управление ни даде единъ жандаринъ да ни води и показва пѫтя, придружавахѫ ни три четири лангери, стопани на наетитѣ добичета.

Часътъ по 12, срѣдъ най-голѣмата горещина, ний излѣзохме изъ Станимжка и почнахме да се катеримъ по южнитѣ голи, пусти и жълти стръмнини на Родопитѣ, по една много лоша — камениста пжтечка, която върви по лѣвия брѣгъ на Станимжшката рѣка. Мжчно се върви по стръмната пжтека, напълнена съ дребни камъни, пъкъ и страшна горешина бѣше, отъ която дѣто го рекли — и куршумътъ се топи. Виждахме, какъ въздухътъ отъ горещина мълчаливо трепернѣше и навсждѣ бѣше тихо и глухо: и птици, и насѣкоми, като че ли бѣхж избѣгали отъ тия напечени урви, по които всичко бѣ изсъхнало; само цикадитѣ и щурцитѣ, затулени на сѣнка подъ листата на черешитѣ и лозитѣ, оглушавахж въздуха съ досадителното си и монотонно сопрано. Гласътъ отъ звънцитѣ на десетината мулета допълняше дивата хармония. Сегизъ-тогизъ по урвитѣ се стрѣлкаше или ни прѣсичаше пжтьтъ нѣкое гущерче, което се прѣпичаше на палилното слънце върху нажеженитѣ камъни. По нѣкога и нѣкой отъ лангеритѣ извикваше на испотеното муле, удряше го да върви пó-бързо изъ урвата, исхокваше го и му отправяше нѣкоя и друга псувня. Искачихме се на единъ върхъ. Задъ насъ, налѣво, се виждаше цѣлата Станимжка. Изминахме 2—3 параклиса и доближихме до лозята. Гроздието, скрито въ листата на лозитѣ, бѣше се вече избистрило и чакаше да дойде еднажъ августъ, да се зачърви и налѣе още повече, и между чървенитѣ пржчки и нажълтѣлитѣ листа да увиснатъ едри голѣми и тежки гроздове отъ гранатовъ *памидъ*, турмалиновъ *гарванъ* или кехлибарена *разакия*, сладко, сладко грозде, което се лѣпи по прьститѣ, кога го ядешъ. Листата на лозитѣ бѣхж повѣхнали, и ти се чудишъ какъ ли тѣ отрайватъ на това толкова силно слънце и въ пѣсъклива земя, въ която нѣма никаква влагица. Налѣво отъ насъ, на единъ усамотенъ и обрасълъ съ малки шубржчки каменистъ върхъ, надъ страшната пропасть, въ която долѣ течеше рѣката, видѣхме едно старовѣковно, срутено здание. Жителитѣ отъ Станимъка го наричатъ „Калето.“ То е двуетажно, цѣло отъ тухли и хурусанъ, долний етажъ е билъ нѣкаква изгорѣла сега катакомба, а горний — църква съ много старъ живописъ и грьцки надписи. Това ожхбено и на скелетъ прилично здание се опрѣло на развалата, на врѣмето, на природата и сега печално напомня за непостояннитѣ сждбини на държави и народи. . . Сега то е съвсѣмъ изоставено: въ него, въ долния му етажъ, се разполагатъ прилѣпитѣ, а въ горния бухалитѣ, кукумявкитѣ и други нощни птици. Щомъ като влѣзохме въ него, една голѣма птица глухо исхвръкна и бързо избѣгна. Неволно си наумявашъ, да не би тая птица да е нѣкой духъ заклетъ да варди денонощно това здание прѣзъ всичкитѣ вѣкове. Прѣданието за тая развалина е тъмно. Гърцитѣ казватъ, че е гръцка, а българитѣ — че е българска. Може би, че претенциитѣ и на еднитѣ на другитѣ сж законни, тъй като тия погранични мѣста често сж попадали ту въ една, ту въ друга държава. Показаха ни мѣстото, дѣто имало единъ надписъ отъ Ивана Асѣна, но прѣди нѣколко години искъртенъ нарочно отъ гърцитѣ. И дѣйствително, по бѣлитѣ нови мѣста.

на единъ камъкъ личеше нѣщо отскоро истрито. Казахѫ ни още, че оттука — отъ „Калето“ — имало единъ таенъ подземенъ ходъ, който излизалъ нейдѣ далечъ на неизвѣстно мѣсто.

Колкото повече ний вървѣхме, толкова повече голѣмий долъ, изъ който тече Станимѫшката рѣка, се растваряше прѣдъ насъ, родопскитѣ расклонения отъ минута на минута ни заграждахѫ и обсаждахѫ. Самата долина не прѣдставлява никаква хубость, защото урвитѣ ѝ — както на сѣкждѣ изъ България — сѫ съвсѣмъ голи и измити и завлѣчени отъ поронтѣ. Само негдѣ, тукъ-тамѣ, ще видишъ нѣкой нисъкъ плъстивъ, и искривенъ габъръ или други нѣкой трънъ, че се заловилъ съ жилавитѣ си корени въ скалитѣ, или пъкъ по тѣхъ се озѫбили голѣми камъни съ чудни уподобеняя. Нѣкои отъ тѣхъ се тъй надвѣсили, щото мислишъ‘ че ей-сега ще се търкулнатъ изъ урвата чакъ долѣ въ рѣката. Горещината намаляваше, ний почнахме да усѣщаме планинский прохладенъ вѣтрецъ, който долѣ въ Станимѫка е извѣстенъ на гръцитѣ подъ думата: „о вечерникосъ“. Пѫтечката ни бѣше сѐ по течението на рѣката; негдѣ тя се отдалечаваше повече или пó-малко, а негдѣ тя отиваше успоредно съ нея. Изъ пѫтя любителитѣ на ботаниката събирахѫ всевъзможни цвѣтя и съ най-голѣма грижа ги полагахѫ въ приготвенитѣ вече хербариуми. Урвата, по която ходѣхме бѣше наистина стръмна и мѫчна, но не пъкъ толкова опасна, колкото искахѫ нѣкои да ни я прѣдставятъ: по нея съ кола да се мине е невъзможно, но съ конь или муле — твърдѣ лесно. Налѣво оставихме вече Станимѫка, изгубихме ѭ, тя исчезна въ дълбочинитѣ подъ насъ. Отъ врѣме на врѣме ний хвърляхме погледъ върху Тракийското поле, което излека се затуляше и се изгубваше. Прѣдъ насъ. на югъ, се издигахѫ мрачнитѣ и високи върхове на Родопитѣ, а ний сѐ пѫплѣхме по планинскитѣ ребра изъ тѣсната и крива пѫтека. Дружината бѣше се наредила на една дълга върволица, на чело съ жандарина, послушенъ и вѣжливъ. Едни отъ момчетата бѣхѫ отишле много напрѣдъ и се спирахѫ само кога доближавахѫ нѣкоя чушмичка съ сладка планиска водица да я опитатъ и да въсчакатъ другитѣ останали надирѣ. Изведнажъ, пакъ всичкитѣ събрани, тръгнувахѫ и се нарѣдявахъ изъ тѣсната пѫтечка. Слънцето отиваше вече къмъ западъ, за долинитѣ то бѣше вече зайдѣло, но то още освѣтяваше околнитѣ гористи върхове. Въздухътъ ставаше сѐ пó-сладъкъ и пó-приятенъ. Веселата дружина пъкъ не се отказваше да испѣе нѣкоя и друга народна пѣсенъ или нѣкой куплетъ отъ „новитѣ,“ като че ли съ това искаше да забрави мѫчнотиитѣ на пѫтуването и уморяването. А ний бѣхме се много уморили отъ трудниятъ ходъ. Вече почнахме да слизаме надолѣ. Прѣвалявахме единъ върхъ. Налѣво отъ насъ и до самата рѣка, до политѣ на единъ хълмъ, обърнатъ къмъ насъ, ний видѣхме селцето Бачково всрѣдъ една хубава горица. Това балканско селце отдалече изглеждва много приятно и весело, макаръ и вѣтхитѣ му и покрити съ плочи кѫщици да го прѣпорѫчатъ за старо. Близо до него има два параклиса, мо подражание, види се, на набожната Станимѫка. Вече отъ часъ на

часъ планинскитѣ върхове се покривахѫ съ гора отъ дѫбъ, габъръ, лѣска, а още по-нататъкъ отъ букъ и хвойна, и всичко туй благодатно се отразяваше върху ни. Повървѣхме още малко, и ето най-сетнѣ надѣсно се лъсна прѣдъ насъ Бачковский мънастиръ, скритъ и изгубенъ въ Родопскитѣ расклонения и кацналъ на една издигната полянка, заградена съ високи върхове и всрѣдъ хубава гора отъ овощия и други дървета и вѣковни чинари, между които се бѣлѣѭтъ дебелитѣ му и еднозрѣменни стѣни. Прѣдъ насъ се виждаше бистрата рѣка; тя ни заграждаше пѫтя за мънастиря, лъкатушеше около него и кокотливо го обвиваше. По чистото ѝ дъно бѣхѫ натрупани и разсхвърлени бѣлитѣ камъни, който тя е откъртила, извлѣкла и донесла отъ далечнитѣ върхове въ бѣсното си и буйно прѣдохаждане. Щомъ минахме грамадний мостъ (правенъ въ 1866 г.), двѣ, три жени и нѣколко дѣца отъ Бачково ни присрѣщнахѫ още отдалечь: тѣ припкахѫ изъ селото по течението на рѣката да ни стигнѫтъ. Като видѣли на върхътъ бѣлитѣ дрѣхи и шапки на ученицитѣ, помислили си, че това сѫ войници. Тѣ ни настигнахѫ запѫхтени, уморени.

— Иде ли си нашъ Богоя? ни попита една нажалена бабичка, и безъ да чака за отговоръ, търсеше бързо и нетърпеливо съ очитѣ си дано го познае измежду момчетата. Като не можé да го види, тя пакъ повтори сѫщото питане.

Изведнажъ ний разбрахме каква е работата и расправихме на жената, че синъ ѝ го нѣма съ насъ, но че той може скоро да се върне, кога узрѣе гроздето, че е живъ и здравъ. . . . Милостивата майка нажалено изслуша всичко, ний си заминахме, а тя остана за дълго врѣме като закована на мѣстото, да гледа подиръ насъ и да мисли за нейния милъ синъ Богоя. . . . Близо до рѣката подъ единъ чинаръ ний, българскитѣ поклонници, се събрахме всички да си отърсимъ праха и да се стѣгнемъ. Най-послѣ, прѣзъ мънастирскитѣ градини ний доближихме до мънастиря. Извънъ голѣмитѣ му, дебели и тежки врата дѣдо игуменъ привѣтливо ни посрѣщна и засмѣнъ и веселъ ни въведе въ неговото царство.

*
* *

Щомъ влѣзохме въ мънастиря, първата ни работа бѣше да отидемъ въ църквата и да испълнимъ християнскитѣ длъжности. Оттука, като испотени, набързо излѣзохме и дѣдо Игуменъ ни изведе на горния етажъ на кіошкътъ да си починемъ. Тука ний намѣрихми двѣ, три познати нам[…] станимѫшки фамилии, дошле да се скриѭтъ отъ горещината. Догдѣ [..] мръкне, имаше още врѣме (часътъ бѣше около 5) за това рѣшихме д[.] обиколимъ и да разгледаме цѣлия мънастиръ съ безбройнитѣ му кели[.]

Той е едно старо двуетажно здание — прилично на нѣкой срѣдн[…] вѣковенъ замъкъ или, по-добрѣ, на нѣкоя тъмница — съ дебели хур[…] сапени зидове: цѣлъ лабиринтъ. Спроти както можихме да забѣлѣжим[.] въ него има до 5—6 калугера, млади и стари, и много слуги и ратаи. Архитектурата му е проста и груба. Раздѣленъ на двѣ части — дв[…]

дворa; въ единия се намира църквата Св. Богородица, а въ другия — малката църква Св. Никола. Ний влизахме само въ първата. Тя е направена малко въ земята, извънъ и извжтрѣ е покрита съ груба живопись, която изгледва не до тамъ стара, и потънала е въ злато и сребро. Показахж ни и чудотворната икона на Св. Богородица. Бачковский мънастиръ заслужва да се види; той е вторъ въ България, слѣдъ Рилския. Той е много богатъ: има нѣколко воденици, цѣли чаршии отъ магазии и дукени въ Станимжка и Пловдивъ, и много лозя,ниви и ливади. Цѣли вѣкове въ него е било трупано богатство, и, като грцки, сé не ще да е билъ изложенъ толкова на грабежъ. Прѣзъ цѣлата година, а най-вече на сборътъ му — 15-й августъ — отъ всичкитѣ околни села и даже отъ цѣла Южна България набожното българско население дохожда да испълни оброка си, да принесе лептата си и изъ едро дава и наддава за да измоли, съ най-пълна надежда, отъ небето *прощение грѣховъ* и *исцѣление души и тѣла*. Дѣдо игуменъ, безъ да се гледа на старостьта му, навсѣкждѣ ни придружаваше и най-любезно ни обясняваше за всичко, което попадаше прѣдъ очитѣ ни или пъкъ, за което ний го запитвахме. Близо до вънишнитѣ врата на църквата той ни показа изображението на Алексея Комнена, — основателя на мънастиря, споредъ него. Види се, че тукъ дѣдо игуменъ смишлява Алексея I Комненъ (1081—1118) съврѣменникъ на първия кръстоносенъ походъ, защото отъ 6-тѣ императори отъ династията на Комненовцитѣ, имало е и другъ Алексий (II) но той, както е извѣстно, е билъ малолѣтенъ и е царувалъ само три години. Дѣдо игуменъ ни покава и друго едно изображение, всрѣща и горѣ. То прѣдставляваше една процесия отъ калугери и миряне съ разни национални — български, разбира се — костюми. Въ тая група ний тоже видѣхми Алексия Комнена и брата му Григория, който, както ни расправи дѣдо игуменъ, билъ византийски генералъ и послѣ се покалугерилъ и дошълъ тукъ. Чудесно, сладко, увлѣкателно, съ евангелска кротость ни приказваше дѣдо игуменъ, когато заговори за отричането отъ свѣтскитѣ грижи, за спасението на душата и за миналитѣ християнски врѣмена; намъ се стори много възможно единъ византийски генералъ да остави всичко, да се отрѣче отъ всичко и да дойде тукъ да стане калугеръ и да се затвори въ тоя глухъ и уединенъ мънастиръ... Слѣдъ това, ний се искачихме на втория етажъ на мънастиря и разгледахме всичкитѣ келии и стаи. По стѣнитѣ на нѣкои отъ тѣхъ сж надраскани, и доста подробно, имената на набожнитѣ поклонници. Това свършено, ние излѣзохме да се расходимъ извънъ манастиря и да разгледаме живописнитѣ му околности,

Заведохж ни и въ мънастирската гробница. Тя е едно мрачно каменно здание извънъ мънастиря и положено върху една издигнатина. Прѣдъ вратата ѝ си напомнихъ за надписа, който Данте видѣлъ надъ входа на Inferno. Щомъ ж отворихж и влѣзохме вжтрѣ, единъ тежъкъ, смрадливъ, влаженъ, студенъ и мухлясалъ въздухъ ни задави. Като че ли влизахме въ нѣкой гробъ... Уви, може тъй да мирише въ него!... Та

и туй дѣйствително бѣше гробъ, но на безчетъ хора. По земята бѣхѫ — пегдѣ наредени, пегдѣ небрѣжно расхвърляни безчислени грозни почърнѣли и пожълтѣли черепи, бедрѣ, ребра и други кости, — това което не могло да изгние въ земята. Прѣдъ насъ лежеше цѣло едно поколение на което само имената сѫ останали, или не — записани въ мънастирскитѣ архиви; — не казвамъ въ паметьта на тѣхнитѣ роднини и приятели, защото и тѣ сами отдавна сѫ изгинѫли и изчезнѫли. Боже мой, каква пуста участь человѣческа! . . Всѣки единъ отъ тѣхъ е живѣлъ, мислилъ, скърбилъ, радвалъ се, мечталъ, любилъ, ималъ родители, роднини и приятели събиралъ богатство, трепералъ отъ едно най-малко главоболие, отъ една най-малка трѣска, гнусилъ се е отъ мрътвитѣ кости, ... А сега? Сега всички спроти произволътъ на мънастирския слуга е събралъ наедно, и черепа на нѣкой богатъ здравъ, тлъстъ-дебелъ, облѣченъ въ злато и коприна игуменъ сѣди наредъ съ тоя на бѣдния, окѫсанъ, дрипавъ и болнавъ калугеръ, умрѣлъ отъ гладъ. А ребра, бедра и други кости — всичко събрано на купове, купове . . . Ето дѣ се постигнало пълното равенство. Когато на второто пришествие засвири ангелътъ съ тѫбата и всичкитѣ мъртви се пробудѭтъ отъ вѣчния сънь и излѣзатъ изъ гробоветѣ си, какъ ли ще се разпознаѭтъ и отдѣлѭтъ тия кости и какъ ли тѣ ще се държѫтъ — като сѫ вече тъй изгнили — за да се образува отъ тѣхъ скелетя, който ще се прѣдстави прѣдъ всевишния на сѫдъ за своитѣ грѣхове? . . Стига! тъмници . . мѫчни въпроси! Господи, защо е това съзнание, което си далъ на человѣка? трѣбваше или повече, или по-малко! Мѫчно, тежко ни ставаше и ний побързахме да излѣземъ изъ това страшно свъргалище. Единъ грубъ, равнодушенъ калугеръ затвори набързо вратата и мушна ключа въ джеба си. Натрупанитѣ кости останѫха пакъ затворени. Ние всички изведнѫжъ си отдъхнахме и насила се помѫчихме да забравимъ грозната гледка, която растресе нервитѣ ни и напълни душата ни съ една таинствена скърбъ, та сѣкашъ развали веселата ни расходка. Ний бързо се върнахме въ мънастиря.

До дѣ туй онуй, слънцето се вече скри задъ гориститѣ върхове, а долината стана тайнствена и мрачна; като че ли околнитѣ високи върхове се повече надвѣсихѫ къмъ мънастиря, къмъ насъ. Чудесенъ, сладъкъ бѣше станѫлъ въздухътъ. Всрѣдъ дворътъ ни привлече вниманието една хубава чушма. Прѣзъ двата нейни голѣми лъвообразни чучура, течехѫ изобилно, богато, расколно двѣ голѣма струи студена и бистра, като сълза вода, която се обръщаше на шумлива кипяща бѣла пѣна въ каменного корито. Вѣрвамъ, че прѣдъ нея всѣки жителъ отъ Пловдивъ, дѣто не сѫществуватъ чешми, би испустналъ единъ викъ на очудване и би завидѣлъ на мънастирскитѣ калугери.

Надвечерь любезний дѣдо Игуменъ ни пригласи на трапезата при него, на кйошка. Той благоволи да укусимъ отъ една много приятна, приготвона съ разни миризми и подсладена, мънастирска ракийка, която още отъ рано се распоредилъ да изстине въ коритото на чушмата. Единъ отъ мънастирскитѣ слуги съ почитание донесе едно много хубаво шишенце

отъ зелено и нашарено съ алтжнъ-варакъ стъкло, сжщо и такива 4—5 чашки, и ги сложи на масичката, покрита съ чисто хасе. Не трѣбва да ви казвамъ, че ний му хвърлихме съ голѣмо наслаждение по двѣ три чашки отъ *пикрото*, което тъй магически повлия върху насъ, както никакъвъ цѣръ, никакъвъ митологически балсъмъ, никакъвъ еликсиръ. На трапезата дѣдо Игуменъ покани за компания и една позната намъ гръцка фамилия отъ Станимжка, и съ своятъ сладъкъ и любезенъ язикъ водеше най-разнообразенъ и най-занимателенъ разговоръ. . . . Но въпросътъ за националноститѣ отъ деликатность, не се покжтна отъ никоя страна: Дѣдо Игуменъ ни раскава на кратко и биографията си, съ нѣкои малки — иска ми се да допустнж — измѣнения и съкращения. Името му е Константий, родомъ нейдѣ отъ Старозагорскитѣ села, на възрасть 70—80 години, макаръ че е доста трудно да се опрѣдѣлятъ по видъ годинитѣ на хора отъ неговата професия, растъ възвисокъ, коса побѣлѣла, лице чървендалесто, гладко, движения спокойни; на кратко: интеллигентенъ игуменъ, любезенъ старецъ, сладъкъ человѣкъ. Той говореше тъй чисто български, щото намъ не ни бѣше възможно да повѣрваме, че той е гръкъ. Вечеряхме богато. И едно българско хорце се изигра на мънастирскитѣ одрове, съ позволението — още повече — съ инициатива отъ негова страна. Сутриньта трѣбваше да тръгнемъ за гората Пепелашъ; заради това, още отъ вечерьта помолихме дѣда Константия да ни расправи, отгдѣ е най-добрѣ да минемъ. Имаше два пжтя: единий шоссе, по самото течение на Станимжшката рѣка, а другий — но той не може да се нарѣче пжть — стръменъ, мжченъ, прѣзъ гори и баири, прѣзъ селото Добралжкъ, но пò-прякъ. Говорихме, разсжждавахме и най-послѣ, за економисването на врѣмето, ний избрахме послѣдния, макаръ и труденъ повече отколкото си го мислѣхме. За спане дѣдо егуменъ ни даде една добрѣ мобелирана килия. Уморени отъ пжтя, ний набързо се натъркаляхме на чистичкитѣ легла и веднага заспахме, като кжпани. Нѣма ни дървеници, ни комари, ни мушици, ни тежката горещина.

Сутриньта рано — часа въ 6 — ний се събудихме бодри, весели, гладни за новъ трудъ, за ново уморяване, за ново катерене по стръмнитѣ родопски ребра. Прѣдставете си само колко е приятно таково събуждане въ тая живописна мѣстность!

Дѣдо егуменъ бѣше станалъ пò-рано отъ насъ: сварихме го на кйошкътъ, сѣдналъ да гълта прѣсенъ горски въздухъ. Щомъ ни видѣ, пакъ тъй веселъ и любезенъ ни попита какъ минахме нощьта. Не можехме да му се нахвалимъ и да му благодаримъ. Сутриньта отидохме на литургия въ църквата. Привлѣче вниманието ни това, че отъ лѣвата страна пѣхж по-български; незнаж дали всѣкога правжтъ това, или — само сега. Само нѣколко калугера имаше въ храма. Въ единъ тронъ да олтаря съзрѣхъ че се сгушилъ единъ старъ, дребенъ, нисичъкъ, прѣгърбенъ калугеръ съ испито и жълто, като восъкъ лице, съ орѣдѣла и побѣлѣла коса и брада и съ костиляви ржцѣ — цѣли мощи. Той изглѣдваше цѣлъ вдаденъ въ себе си, въ молитвата, и нищо не искаше да види, що става

около му. Но — не е чудно — той и да не виждаше отъ старость, или пъкъ у него е убито вече всѣко любопитство. Той, може би, не пропущаше ни една служба. Цѣлъ единъ вѣкъ се събралъ въ единъ тронъ! И старецътъ и пеленачето еднакво ни каратъ да се замислимъ, и мрачни, тжжни мисли навѣватъ тѣ въ душата ни. Между тия два полюса на человѣческий животъ колко борби, мечтания, радости, скърби! . . Много съжелявахъ, че щѣхме наскоро да тръгнемъ, та нѣмаше врѣме да се запознаѭ съ стария калугеръ по̀-отблизо. Искаше ми се да го распитамъ за неговото име, народность, години, рòда и приятели; искахъ да узнаѭ, какъ му се е видѣлъ тоя изминатъ дългъ пжть въ свѣта, любилъ ли е нѣкога, какво е мнѣнието му за вѣрата, какъвъ балзамъ тя излива сега върху страдалческата му душа при входа на гроба, какъ мисли той за *оня свѣтъ,* не плаши ли го смъртьта или хладнокръвно ѭ очаква, коя причина го е тласнала и затворила въ тѣсната, усамотена мънастирска келия — набожность? любовно разочарование? тежъкъ грѣхъ? клетва? оброкъ на родителитѣ му? . . . . .

Излѣзохме изъ храмътъ. За малко врѣме се събра цѣлата дружина, лангеритѣ натовархѫ всичко на мулета, и ний вече бѣхме готови за пжть. Испълнихме нѣкои малки мънастирски обязанности, простихме се съ дѣда Константия, благодарихме му за гостоприемството и искахме прошка за главоболието, което му направихме. Когато цѣлата дружина се прореди да му цалува ржка, очитѣ му се напълнихѫ съ сълзи.

Ний оставихме Бачковския мънастиръ съ най-добри вспоминания и уловихме пжтя къмъ вжтрѣшностьта на Родопитѣ.

ПО ПОВОДЪ НА ЕДИНЪ ЩУРМЪ.

О не, но не, защо? Що полза отъ това?
Отъ дѣ таквазъ мечта във моята глава —
Да искамъ връщанье — къмъ дѣто се не връщать,
Да жалж зарадъ дни, коя се не размжщать
Отъ нищо — дни безъ цѣль, безъ бури, безъ животъ,
Дѣ волята не знай ни гордость, ни хамотъ. . .
Далечь, далечь отъ мень желанье дѣтско, смутно,
Прѣкнáло въ моя умъ въ униние минутно:
Душата ми жалѣй не васъ, беззлобни дни,
Безпечни радости, безгриженъ смѣхъ, пѣсни
Вънсторги милички и сладко прозябанье —
Животъ на птичето, безъ цѣль сжществованье; —
Не васъ жалѣй сега душата ми, не васъ,
Когато тя позна другъ свѣтъ, и друга сласть,
И въ ваш'тѣ яснитѣ, но тѣсни кржгозори
Не би желала тя сега да се затвори.
Не можете ми дá вий истински животъ —
Животъ богатъ — животъ съ борби, и трудъ и потъ,
И страсти и любовь; нито това блаженство,
Което състои въ полетъ къмъ съвършенство,
Въ свободни ўстреми, въ възвишенни мечти
За слава, за добро, и въ трудове свети,
И въ гордото опуй мжжественно съзнанье
На нашата въ свѣта задача и призванье. . .

Така. И що отъ туй, че мжкитѣ, скрѣбьта
Намъ всѣки свѣтълъ часъ отравять съ тегота?
Че нашия пжть е вечь веригa отъ сумнѣнья,
Несбжднати мечти, измами, заблужденья,
Че пладнята миná и близко е нощьта,
Когато ще „прости“ да кажемъ на свѣта,
На синиятъ лазуръ, на слънце, на земята, —
Тазъ люлка жалостна на злото, на теглата!
Ехъ толкосъ пó-добрѣ. Законъ неотмѣнимъ
Виси възъ сички насъ и сички ще платимъ
Даньта си на Скрѣбьта, на тлѣнна си Природа,
И гробътъ е исходъ за вѣчната свобода.

Дѣца, вий, чийто викъ и музика въ смѣха
И жизнерадостность смутихѫ ми духа —
И вий ще стигнете във оня трѣзвъ прѣдѣлъ
Кога живота ви ще има смисьль, цѣль,
И кръгозоръ широкъ открие се прѣдъ вази,
Богатъ съ вълнения, съсъ други вечь талази,
И съ нови жажди тамъ, и мѫки, и мечти
Сърдцето ви горкó безумно затупти;
Когато любовьта — даръ лютъ и благодатенъ,
На всичкий живи свѣтъ отъ Вишния испратенъ,
У вази заяви велики си права,
И въ вашитѣ сърдца и въ вашата глава
Новъ богъ се въцари и новъ ви миръ посочи. . .
И страсть, любовь, тѫга засвѣтатъ въ ваш'тѣ очи.
Дѣца, ще дойде часъ — не е той тъй далечъ —
Когато мѫчно вий ще се познайте вечь
И кукли, книжки, бѣгъ, и днешната охота
Къмъ щурмъ — ще се смѣнѫтъ отъ други щурмъ въ живота, —
Душата кой кали, — и славното си брѣме
Ще всякоя отъ васъ юнашки да приеме,
И ще узнаете какво е нѣщо то
Общественъ идеалъ, призвание свето —
Кат' майки, либета, съпруги и гражданки. . .

Дѣца! вий мънички Ралý, Манйó, Иванки,
Лудувайте сега — прѣдъ васъ е още май —
Нектáрътъ въ чашата испийте го до край,
Вкусете радостьта на вашитѣ годинки,
Бѫдете хубави, щастливи, кат' богинки. . .
Желаѭ ви, дѣца, това и за напрѣдъ —
Прѣзъ дългия ви пѫть прѣзъ тоя шуменъ свѣтъ. . .
Щастливи сте сега — бѫдете и до гроба —
И зависть никога, раскайванье ил' злоба,
Във ясни ви души черъ мракъ да не внесѫтъ,
Нито отровенъ ядъ, и никой, никой пѫть
Да нѣмате защо годинитѣ си тие
Нито на мигъ, кат' менъ, да пожалѣйте вие. . .

*

ЛИТЕРАТУРНИ ФАНТАЗИИ.

Отъ Алфонса Доде

Кучето и Вълкътъ

(въ една гостилница.)

Журналистътъ, (при една маса). — Гарсонъ, донеси ми Остендски стриди, полуиспечено филе и вино.

Поетътъ, на съсѣдната маса. — Ето човѣкъ, който се храни добрѣ. (високо) Господинъ гарсонъ, благоволете да ми принесете, моля ви, двѣ яйца на блюдо и мъничко оцетъ.

Журналистътъ, (на масата си). — Горкия закусвачъ, трѣба да е нѣкой, който очаква отъ ажио.

Поетътъ, (на своята маса). Той е, безъ съмнение, нѣкой повишитель на цѣнитѣ въ борсата.

Журналистътъ. — Какъвъ е тъженъ погледа на тоя бѣднякъ! Па освѣнъ това, и неговата голѣма сиромашия ще ми додѣва много. Добритѣ стомаси не сж самолюбиви.

Поетътъ. — Този человѣкъ е расположенъ да яде прѣмного: това ми дѣйствува неприятни.

Журналистътъ. — За Богъ да прости щж му прѣдложж половината отъ моето ястие.

Поетътъ. — Слѣдъ малко ще му поискамъ въ заемъ една четвъртъ отъ филето.

Журналистътъ. — Да се опитамъ да влѣзж въ разговоръ съ него.

Поетътъ. — Да се помжча да сж приближа до него.

Журналистътъ. — Да, но срѣдството?

Поетътъ. — Туй, което липсва, е поводътъ.

Журналистътъ. — Обаче трѣбва да побързамъ; той изѣде половина отъ едното яйце.

Поетътъ. — Вече шесть стриди изгълта; — ще видите, че нѣма да остане ни една.

Журналистътъ. — Една добра идея! Азъ не виждамъ горчица при него.

Поетътъ. — Той нѣма горчица па масата си; туй е едно срѣдство.

И двамата изведнъжъ, като си предлагатѣ всѣки горчицата). — Употрѣблявате ли я? да ви поканж ли?

Журналистътъ, — (смѣе се). — Двамина, които язикътъ ги сърбаше. . . . както виждатъ.

Поетътъ. — Това показва, че вие гледате прѣзъ очитѣ на единъ духовитъ человѣкъ.

Журналистътъ. — А вие — че говорите чрѣзъ неговитѣ уста.

Поетътъ. — Вие сте много добъръ, господине, (ниско) — Какъ хлапа скоро! . . . Още една!

Журналистътъ. Е добрѣ, господине, като разбранъ человѣкъ, какъвто сте, нѣма да ви сж види чудно това, дѣто усѣщамъ нужда да имамъ единъ събесѣдникъ, и дѣто ви моля да подѣлите обѣдътъ ми.

Поетътъ. — По сжщата причина — като умеnъ человѣкъ, недѣй се очудва за дѣто приемамъ.

Журналистътъ, (ниско). — Сѐ едно, това не стена безъ мжка.

Поетътъ. — Охъ! добрѣ го пипнахъ. (Сѣдатъ на една маса и се нахранватъ отъ едни блюда.)

„Напуснете лъсоветъ, ще направитъ добрѣ.)*

Журналистътъ. — Вие казвахте, прочее, че се занимавате съ поезия?

Поетътъ. — Боже мой, да, господине; — а вие съ журналистиката?

Журналистътъ. — Както казахте; — азъ съмъ помощникъ на вѣстникътъ на дѣда Д. . . . дѣто пишж антрефилета нѣкогажъ, хроники отъ врѣме на врѣме, и различни работи редовно; смѣж да се нарѣкж, че азъ съмъ единъ отъ стълбоветѣ на вѣстника.

Поетътъ. — Азъ прѣдставлявамъ авторътъ на единъ томъ стихове, които имахж извѣстна сполука; гордѣж се съ тѣхъ. *La Revue de Deux-Mondes* обърна внимание на мене.

Журналистътъ. — О! о! Поезията е деликатно ястие, което се поднася само на срѣбърно блюдо, и азъ сматрямъ *Revue de Deux-Mondes* за единъ добъръ буржуа, който, не яде отъ просто блюдо. — Защо не се занимавате съ журналистика?

Поетътъ. — Ха! Защото пишж поезия.

Журналистътъ. — Занимавайте се съ вѣстникарството; вѣстникарството ще ви снабдява съ вино и Остендски стриди, когато поезията не ви дава друго освѣнъ яйца съ оцетъ.

Поетътъ. — Но за да сте толкозъ печаловити, вашия занаятъ трѣбва да ви създава голѣми неприятности?

Журналистътъ. — Неприятности ли? Нѣма никакви — освѣнъ да ни направи името извѣстно на цѣлия свѣтъ, да ни съдѣйствува за свободенъ входъ въ театритѣ, да ни доставя безплатни билети за всичкитѣ балове, покани отъ голѣмцитѣ на соаретата, погледитѣ на всичкитѣ актриси, да ни пропуща свободно по всичкитѣ линии; пари колкото щешь, нови панталони, широки палта, лакирани ботуши, килими, покривки отъ пухъ, сребърни перодръжки, иностранни цигарки, гладки книги за писване и здрависвания съ шапка пó-често отъ колкото здрависваня съ бастунъ.... безъ да продължаватъ пó-нататъкъ . . . А? сравнете малко нашитѣ двѣ положения!

Поетътъ. — Признавамъ, че моето положение е далеко отъ да има тази приятна и сладка страна: влюбенъ до полуда въ полето, азъ наехъ

---

*) Стихъ отъ баснята не Лафонтена: *Вълкътъ и Кучето.*

въ Шавилъ една стая, голѣма колкото единъ напрьстякъ, и тамъ прѣживѣвамъ тритѣ четвьрти отъ годината: единъ или два пжти прѣзъ седмицата дохождамъ въ Парижъ, — пѣшакъ най-често, и отивамъ да прѣдложж нѣколко стихове на нѣкои вѣстници.

Журналистътъ. — Туй то: положение не редовно, распуснато; скитническо: отваряте свободно вратата на гладътъ.

Поетътъ. — Истина, че имамъ нѣкои развлѣчения; отивамъ дѣто ми е угодно, ставамъ отъ леглото, когато поискамъ; ако ми се иска да лежж цѣлъ день, никой отъ това не сж възмущава. Работата ми не е плодотворна, както трѣбва, но има тазъ добрина, че могж да я упражнявамъ на всичкитѣ мѣста, дѣто се намирамъ, а азъ се намирамъ само на онѣзъ мѣста, които ми сж се харесали. Въоруженъ съ ръженъ хлѣбъ и орѣховъ бастунъ, отивамъ да обикалямъ лѣсоветѣ, съсѣдитѣ си; да бруля овощията на дрьветата — приятелкитѣ си; да поздравлявамъ славеитѣ, колегитѣ си; да се нагълтвамъ извьнмѣрно отъ плодътъ на черницитѣ и да се напивамъ, като кърпачъ отъ водитѣ на изворитѣ. Старитѣ дървеса на Шавилъ ме познаватъ всички по името ми; живѣж въ най-голѣма интимность съ Орсейскитѣ лѣсове, прѣпълнени съ диви кози, които поздравлявамъ, съ диви котки, които ми говорятъ на „ти“. Много често прѣзъ лѣтнитѣ нощи исгѣгамъ се по високитѣ зелени трѣви при оградата на Сенъ-Клу. Прѣдъ мене, една черна линия отъ лѣсове; подъ краката ми една безмѣрна замжглена долина, дѣто се зарнуватъ тукъ — тамъ въ тъмнотата нѣкои распрьснати блѣщукания; тамъ, заспивамъ съ носътъ нагорѣ, гърбътъ върху трѣвата и когато нѣкои шумъ отъ листата ме събуди, азъ виждамъ налѣгали въ кржгъ около мене хубави бѣли сърни, ползующи се отъ дълбоката нощь, главата дигнали високо, а ноздритѣ къмъ вѣтърътъ.

Журналистътъ. — Вземете прочее малко повече отъ този антрекотъ; антрекотътъ трѣбва да се яде топълъ! Ахъ! господинъ поете, ахъ господинъ съблазнителю, ахъ! господинъ бездомнико, ето какъ вие разбирате положението! Както обичате, но съгласете се съ мене, че тамъ се намира много зелена трѣва, а много малко бифтекъ.

Поетътъ. — Признавамъ, че . . . .

Журналистътъ. — Мълчете! вие сте цѣло дѣте. Не бихте ли направили пò-добрѣ да се раздѣлите съ този безуменъ животъ, пъленъ съ скудности, които ви истощаватъ и, съ страдания, които задушватъ таланта ви! Не дѣй да се надвигате толкозъ високо, малкий майски бръмбаро; слушайте ме; ботушитѣ ви закьрпени, яката по палтото ви е заприличила на мжховата боя отъ лѣсоветѣ ви, ами тѣзи гащи, ами тази шапка! Захванете се за журналистиката. Азъ щж ви дамъ едно писмо съ прѣпоржка до единъ управитель на главенъ журналъ, и слѣдъ единъ мѣсецъ вие ще можете да ми прѣдложите единъ обѣдъ, като настоящия.

Поетътъ. — Бога ми! да бихъ могълъ да намѣрж . . .

Журналистътъ. — Ето; сега е много късно; но елате утрѣ тукъ пò-ранко и азъ ще ви заведж при г. Д.

Поетътъ. — Да бихте можле да ме заведете още сега тамъ; приятниятъ вкусъ на журналистиката ми зашеметява главата и нѣмамъ освѣнъ едно желание. . . .

Журналистътъ, (като изважда часовника си). — Колко е часътъ? Десеть! Тю-бре! Азъ съмъ закъснѣлъ. . . . Не е възможно днеска, мой любезний.

*„Помощниче! каза вълкътъ, вие нѣма да бързате, прочее!“ *)*

Поетътъ. — (става и съ дебелъ гласъ). — Невъзможно! Да се закъснѣе! Какво ще рече туй? да се закъснѣе, до десеть часътъ! Да се закъснѣе, и защо?

Журналистътъ. — Трѣбва да отидж въ канцеляриата.

Поетътъ. — Въ канцеляриятa ли? Прочее, тамъ има и канцелярия? и така, вие сте задължени да отивате въ канцеляриятa?

Журналистътъ. — Задълженъ? не.

Поетътъ. (съ страшенъ гластъ). — Още!

Журналистътъ. — Трѣбва поне да напишж отдѣлътъ на разнитѣ.

Поетътъ, (повече и повече заплашителенъ). — И туй всѣки день ли?

Журналистътъ. — Да! защото вѣстникътъ е всѣкидневенъ.

Поетътъ, (гръмогласно). — Какъ, вие отивате всѣки день въ канцеляриятa, като нѣкой дѣловодитель или чиновникъ по желѣзницата? Шо ми дрънкате за вашата журналистика? Азъ въ десеть часа още съмъ въ лѣглото,, въ десеть часътъ не съмъ си още и лѣгналь даже. И вие сте дошле да ми говорите да стана журналистъ? Не, не, обичамъ повече моята лѣность и моитѣ закуски отъ червенитѣ плодове на черницата и моитѣ ненадѣйни обѣди край нѣкое лозье; обичамъ повече моята сиромашия, о, веселость! обичамъ повече моята сиромашия. — Охъ, моитѣ Шавилски лѣсове, моитѣ голѣми лѣсове, моитѣ похождения, моитѣ въсхищения, моитѣ дълги кефове! Ахъ! вие завиждате на моето богатство, на моята независимось и искате да ми вържете краката съ окови; свободата ми ви кара да ми завиждате, искате да ми я отнемите. . . . Ахъ прѣлъстнико! Ахъ! хайдутино! Ахъ! обирнико! Шапката ми! шапката ми! Сбогомъ, господине, по вѣрвай Бога! азъ не съмъ вашиятъ человѣкъ! (като каза туй поетътъ се оттеглюва, но още не избѣгва.)

Това което не казва Лафонтенъ.

Поетътъ, (като се спира на нѣколко раскрачи въ гостилницата). — Сѐ едно, ако и да крѣщяхъ, този человѣкъ може-би да има право; особенно неговитѣ антрекоти много ми се усладихж. Наистина, живота, който живѣьж, не подобава вече на моитѣ прошарени косми; — трѣбва да се свърши единъ пжть, и може-би, журналистиката. . . . Да си помислж . . . а! а! имамъ голѣми желания . . . (Той се отдалечява, като размишлява).

---

*) Стихъ отъ сжщата, пó-горѣ споменжта, Лафонтенова басня.

Журналистътъ, (въ гостилницата). — Бога ми, този человѣкъ е лудъ! Обаче, неговитѣ думи за минута ме смутихѫ; азъ си прѣдставлявамъ, че се намирамъ при оградата на Сенъ-Клу заспалъ подъ хубавата луна; на мѣсто това, трѣбва да отидѫ въ канцелярията да захванѫ пакъ, това е като прѣядката (le déssert) на обѣда ми.... Бога ми, не, нещѫ да отидѫ днесь... Небето е ясно, въздухътъ животворенъ, щѫ идѫ нѣкѫдѣ да се търкалямъ по трѣвата. Незнаѭ даже ако... а! а! Ще видимъ. (излиза)

На другия день, г. Д. . , главенъ редакторъ на . . . отваря слѣдующитѣ двѣ писма:

Господине.

Азъ съмъ уморенъ отъ положението, което ми е създала журналистиката до този день; обичамъ да се прѣдамъ на независимостьта и фантазиитѣ на циганина, дѣто хлѣбътъ по нѣкогажъ не е осигоренъ, но ненадѣйностьта е всѣкогажъ.

Молѭ ви, прочее, да ми приемете оставката.

Кучето, журналистъ.

Господине,

Уморенъ отъ единъ лѣнивъ и смахнатъ животъ, отнасямъ се къмъ васъ, като къмъ пастирь на съчинителитѣ, за да ми отворите вратитѣ на вашата мандра. — Нѣмате ли въ вашия вѣстникъ нѣкое мѣсто да ми повѣрите? — Каквото и маловажно да е, обѣщавамъ ви, господине, да ви послужѫ съ всичкия си талантъ, съ всичката си рѣвность.

Вълкътъ, поетъ.

Прѣв. **Д. Христовъ.**

ЕСЕНЬ.

Дойде ти есень бързокрила,
Дойде и ти на своя редъ;
Прѣвръщашъ свѣтлото въ унило
И пръскатъ скръбь на цѣлий свѣтъ.

Жълтѣй гората и прѣмира,
Усѣща близко старостьта,
Не пѣе птичка и зефира
Смѣни виелица въ нощьта.

И ази тукъ, създание бѣдно,
Посрѣщамъ те катò напрѣжъ,
Съ зловѣща мисъль, съ чело блѣдно
И съ ядъ въ душа, въ гърди съ мятежъ.

Ф. Панайотовъ.

НИТО ЕДИНЪ ДЕНЬ?!

(Новогодишенъ расказъ).

— О, колко е лошавъ този свѣтъ, който е пъленъ съ лъжи и прѣструвки, колко сѫ нищожни хората съ тѣхнитѣ лицемѣрни думи и измамливи обѣщания! Земята щеше да бѫде рай, ако да не бѣше лъжата пуснала такива дълбоки коренье! Проклета да е тя, съ всичкитѣ нейни послѣдователи!

Така викаше вечерьта срѣщу нова година единъ младъ момъкъ на име Генелъ, който сѣдѣше на край постелката си, та се съблачеше, и при всѣко въсклицание, отзлобно захвърляше на далече отъ себѣ си принадлежноститѣ на туалета си.

— Какво не очаквахъ азъ отъ миналата нова година! Какво ми хората обящавахѫ и какво испълнихѫ? Но това е проклятие на сегашното врѣме — врѣмето на лъжата, измамата и лицемѣрието!

Отъ отчаяние той легна на постелката си и тъкмо когато се приготвяше да се обвие хубавичко въ покривката си и да се завие чакъ прѣзъ глава, за да неслуша нищо повече и да не вижда тоя лъжовенъ свѣтъ, ненадѣйна, безъ да ще, отпусна си рѫката. На завивката му се образува едно свѣтливо търкало, по срѣдата на което сѣдѣше едно мъничко човѣченце, не по голѣмо отъ палецъ, и насмѣшливо гледаше Генела съ своитѣ умни и свѣтливи очички.

Наистина, това човѣченце имаше чудесни очи, тѣ се показваха ту зелени, лазурни, ту пъкъ чървени, черни, пепеляви и сини -- това той никакъ неможеше да разбере — и измѣняваха всѣки пѫть цвѣтътъ си, колчимъ човѣчето го погледнеше. Да бѣше си останало сé такова човѣченце, то иди-доди, но моментално се прѣобърна на сбърчена бабичка, като задържà въ сѫщето врѣме своето дѣтинско, мило лице.

— Коя си ти? попита Генелъ, който си отваряше очитѣ на широко.

— Азъ съмъ *Лъжата*, отговори мъничкото сѫщество, като го хитро погледваше.

— Лъжата ли? извика Генелъ сърдито, като се повдигаше отъ възглавницата. — Ела тука, ти дърта брантию! Сега му е врѣмето да те смажа, за да освободѫ тоя свѣтъ отъ мърсотията!

Той се опита да улови мъничката фигурка, но въпрѣки неговитѣ усилия, това му се невдаваше, тя постоянно се изхлузваше отъ рѫцѣтѣ му, но той продължаваше да я гони, до като най-сетнѣ отъ уморяване се остави отъ тая рѣвность.

— Не е тъй лесно да уловишъ Лъжата, каза засмѣно фигурката. Но защо ти се иска толкова да ме уловишъ? Незнаешъ ли, че много лошава заслуга щеше да направишъ на свѣта, ако го лишеше по тоя начинъ отъ най-добриятъ му другарь?

— Отъ на-добрия му другарь ли?

— Да. Не ти, но ни едно отъ дългоногитѣ сродственни на тебе създания, не могло би да сѫществува безъ мене.

— Защо да не може?

— Азъ ти казвамъ правдата, ако и да съмъ Лъжа. Нема ти мислишъ, че можешъ да прѣживѣешь единъ само день безъ моитѣ услуги?

— Съ удоволствие бихъ прѣкаралъ цѣлия си животъ безъ тебе!

— Даже и съ удоволствие, а? Хубаво, но искашъ ли да направишъ опитъ? Казвамъ ти, че не само прѣзъ цѣлия си животъ — това би било много жестоко отъ моя страна — но само сутрѣшния день не ще бѫдѫ съ тебе. Никога нѣма да ти додѫ на помощь, като не съмъ ти нужди. Утрѣ вечерь ще дойдѫ да те позабиколѭ и да те попитамъ нѣмашъ ли отъ ново нужда отъ мене.

— Ти има да чакашъ мно-о-го врѣме за отговоръ, негодно създание!

Като каза това, той замахна възъ скокливата прѣдъ него фигурка, но ударътъ не сполучи, а се зачухѫ подъ леглото слѣдующитѣ думи: „Прощавай, до утрѣ! Вѣрвамъ че утрѣ ще ме посрѣщнешъ по́-добрѣ“.

— Ще видиме, продума Генелъ и заспа.

* * *

— Господине, желаѭ ви голѣмо щастие тази година, привѣтствуваше на зараньтъ Генела неговата стара слугиня, която влѣзе въ стаята му съ чаша кафе; — желаѭ ви още и голѣма сполука въ всичко. Да даде Богъ да прѣкараме съ тебе още още много години весели и здрави.

— Това никакъ не желаѭ, измърмора Генелъ, като си триеше сънливитѣ очи и като неподозираше, че бѣше се зарѣкълъ днесъ да не каже нито една лъжлива дума. Колкото по́-скоро се избавѭ отъ вашето кисело лицеце, което ми напомнюва кисела краставица, толкозъ повече ще ми бѫде приятно!

— Лицето ми приличало на кисела краставица, тъй ли? отговори слугинята, много хубаво, азъ подобно нѣщо нѣма да позволѭ никому да говори. Чувашъ ли? Азъ съмъ честна жена.

— Да, да, колко си ме ти мене поизлъгвала, прѣкъсна я Генелъ.

— Излъгвала ли! Тогазъ можете свободно да си намѣритѣ друга щътачка, която по́-хубаво да служи на такъва благороденъ господарь, който за нова година намѣсто да подари нѣщо на слугата си, както прилича, той я ругае. . .

Генелъ дигна ботушътъ си съ такова заплашително намѣрение, щото слугинята намѣри за по́-добрѣ да си отиде.

— Самъ си слугувайте, отивамъ си! извика тя, като затваряше слѣдъ себѣ си вратата.

— Не знаѭ, наистина, защо ли ми трѣбваше да се карамъ съ тази самодива и то именно днесь? Че ме е излъгвала, излъгвала е, но и друга да зема пакъ нѣма да бѫде пó-добра отъ нея. Да видимъ днесь какъ ще можѭ да се облѣчѫ самъ безъ нейната помощь.

Съ пъшкане почна той своя туалетъ. До като си очисти ботушитѣ, дордѣ да си пришие копчета на ризата, да се обръсне съ студена вода и да си намѣри рѫкавицитѣ — отдавна бѣше минало врѣме за почнуване визититѣ.

— Прѣди всичко трѣбва да отидѫ при вуйча да го поздравѭ съ Новата Година, размислюваше Генелъ. — Зная го добрѣ, че той е привикналъ да го поздравявамъ много рано. Сега обаче, като е боленъ и скоро ще да мре, не ми трѣбва да го сърдѭ.

* * *

— Честита ви Нова Година, вуйчо! извика той, като влизаше при страдающия отъ ревматизмъ на членоветѣ си старецъ, който бѣше се истегналъ на едно широко кресло. — Драго ми е че те виждамъ такъвъ бодръ, искаше да каже Генелъ, като знаеше, че вуйчо му никакъ не обичаше да говорятъ за неговото боледуване, но думитѣ му се заплетохѫ и уплашено слушаше че говори: „Радвамъ са че си боленъ, боледувайте и не ме оскърбявайте съ своето оздравѣване“.

При туй ненадѣйно поздравление, лицето на вуйча му се намрѫщи.

— Драгий ми племяннико! каза старецътъ ядосано, ти по всѣка вѣроятность се сбърка: ти или си разсѣянъ днесь, или пакъ желаешъ умирането на твоятъ старецъ-вуйчо, който е толкова много расположенъ къмъ тебе.

— Желаѭ ви бърза и лека смърть, драгий ми вуйчо, испъшка Генелъ, като отриваше студения потъ по челото си — Вий знаете че за мене сте биле всѣкога драгоцѣнни . . . заплете се въ тия думи, но както и да е, съ голѣма мѫка ги исказа до край, тъй като той дѣйствително, бѣше всѣкога доволенъ отъ вуйча си, ако и да желаеше да получи пó-скоро наслѣдството; — но вѣчно, подзе той, човѣкъ не може да живѣе; двѣ три години не съставляватъ смѣтка. . . . и днесь за мене би било много пó-сгодно. . . . да те постигне нѣкакъвъ си мъничакъ ударъ. . - . или. . .

— Стига! махни се отъ тука, поразнико недни! хортувашъ ли ти подъ влиянието на виннитѣ пари или дѣйствително хранишъ къмъ мене такива чувства, за мене е едно, но между насъ вече неможе да има нищо общо. Очаквай смъртьта ми, обаче знай, че слѣдъ мене нѣма да получиш ни ботка. А сега махай се оттука, или ще заповѣдамъ да те изгонатъ като псе отъ домътъ ми!

Генелъ като излѣзе на улицата отъ отчаяние се улови за главата.

— Охъ, Боже! Какво се случи съ мене? Какъ тъй нахортувахъ толкова горчиви думи и нѣща на вуйча си? Цѣли години се мѫчихъ да при добия любовьта му, а сега! Има защо да си строшѫ главата о стѣната

Дѣйствително, той се удари не о стѣпата, а о главата на единъ човѣкъ, който идеше насрѣща му и когото не виждаше въ снѣжната виелица, и който така сѫщо като Генела вървеше съ наведена глава.

— Г-не, бѫдете пó-внимателни! развика се удареният.

— Дяволъ да те земе! извика Генелъ, но веднага промѣни тона на говорението, понеже позна че тоя човѣкъ бѣше неговътъ кредиторъ. Ахъ! ... господинъ Гé, твърдѣ ми е при . . . но язика му се заплете и каза: твърдѣ ми е неприятно че ви виждамъ"!

Гé се помжчи да се засмѣе и рѣче: — радвамъ сé, че сте въ такова весело настроение! Както виждамъ, вий идете отъ вуйчови си. Много е добъръ старецъ! Ами какъ е работата съ завѣщанието? До колко мислите че ще ви остави?

— Ни ботка, отговори Генелъ.

— Ни ботка! това е невъзможно; вие се шегувате!

— Ахъ, да знаяхте . . . не щѣхте да ми говорите така: нѣмамъ никаква охота за шеги.

— Ами той, самъ ли ти каза това?

— Да, ей-сегичка идж отъ кжщата му.

— Като е такава била работата, то, молж, хубаво си расмислете за това, което ще ви кажж. Слѣдъ една недѣля искамъ да ми внесете парите, що ми длъжите, иначе ще бжде принуденъ да ги съберж по сждебенъ редъ. Разбрахте ли ме?

— Само туй ми още недостигаше! продума Генелъ и продължи пжтя си.

Като не намѣри началника си на кжщата му, което бѣше за него неочакванно щастие, понеже не му се щѣше да се увлѣче въ нови неприятности, остави му карточка и малко се поуспокои. — Какво ли значение иматъ: вйучо, кредиторъ и готвачка? философствуваше той, като избираше въ единъ дюкянъ най-хубавия букетъ отъ цвѣтя. Тие троицата не можахж сериозно да побъркатъ на щастието му, докато бѣше увѣренъ въ любовьта на годеницата си, а въ това, слава Богу, той бѣше на пълно увѣренъ. Той бѣше поканенъ да отиде на обѣдъ у лелята на годеницата си, която бѣше стара дама, но още се младѣеше и застжпяше мѣстото на майка. И сега като тръгваше за кжщата, въ която живѣяхж лелята и годеницата, твърдо рѣши да не дава воля на язика си. Срѣщането му съ младата мома, която искренно обичаше, прѣмина благополучно, обаче при разговорътъ съ лелята, той неможеше да попадне въ този любезенъ тонъ, който тъй лесно му се вдаваше други дни. Самитѣ обикновенни привѣтливи думи запирахж се на гърлото му и отъ страхъ да не би да пропусне нѣщо оскърбително, захвана единъ малъкъ незначителенъ разговоръ.

Но злата сждба не го оставяше тоя день. При свършването на обѣда, когато лелята вдигна чашата и се обърна къмъ него съ думитѣ: — О, ако годинитѣ да прѣминувахж безъ да оставятъ слѣда върху насъ — той неможѣ да се въздържи и извика:

— Вий, драгоцѣнна лельо, нѣма защо да се оплаквате отъ годинитѣ, вий сé младѣете — искаше да каже, но въ сѫщность излѣве: *старѣете.*

Лелята се помѫчи да скрие неудоволствието си подъ кокетливата си усмивка и го попита: — Споредъ васъ на колко години съмъ?

— Нѣмате нито трийсетъ, казалъ би още вчера безъ никакво запъване — но вмѣсто това, сбърка се та каза: повече отъ петдесеть.

Изведнажъ се случи припадъкъ на лелята, вслѣдствие на силната кашлица, що имаше, и биде принудена да се оттегли отъ трапезата. Слѣдъ малко върна се племянницата — годеницата му — сърдита при възлюбленитъ си.

— Защо бѣше това отъ тебе днесь? защо обиди така леля и то на новата година?

— И самъ азъ не зная, отговори Генелъ — нема тя нѣма петдесеть години?

— Разбира се, че има и повече, но това порядочнитѣ хора никогашъ го не казватъ. Трѣбва да знаешъ, че това нѣма никогашъ да ти го прости!

— Простила ме би само ти, пришъпна Генелъ, като привличаше къмъ себе годеницата си. Сега се почна разговоръ мѣжду двоицата, какъвто правятъ само залюбенитѣ. Ни единъ пѫть, даже и при въстрженитѣ увѣрения въ любовь, Генеловътъ язикъ не изигра съ него зла насмѣшка, ако и годеницата му да не заслужваше въ дѣйствителность нито половина отъ расточаемитѣ хвалби; но въ очитѣ на залюбения тя заслужваше много повече. Това, което се говори съ пълна вѣра, неможе да се брои за лъжа. Обаче, блаженствата му скоро се прѣкрати.

— Ако бихъ знаяла — прѣкъсна го тя на едно отъ увѣренията що ѝ исказваше — че дѣйствително азъ съмъ твойта първа любовь, както това често ми говоришъ. . . Кажи си правичката, не си ли се признавалъ въ любовь на други моми, прѣди да се признаешъ мене?

Това питане го смути. Той чувствуваше, какъ го хвърлятъ въ жерава и се мѫчеше съ удвоена нѣжность да острани това питане, но тя настояваше.

— Най-първомъ отговори на въпроса! — повтори тя — коя бѣше първата ти любовница, на която си говорилъ за любовь?

При тия думи той се намираше въ критическо положение и ту се черавеше, ту се потеше, ту блѣднѣеше, но нищо не му помагаше.

— Първата, до колкото помня . . . ако не се лъжа, посмънка т (понеже тоя день не му бѣше позволено да каже ни най-малк лъжа) бѣше дъщерята на единъ полковникъ, малката Мери. Ког ходеше на училище, азъ я причаквахъ на пѫтя, за да ѝ кажа д думици или пакъ да ѝ прѣдамъ писмо.

— И така, Мери бѣше първата? продума натъртено годеницат Ами коя бѣше втората?

— Втората . . . втората . . . отговори той заплетено, бѣше Лиз

съ която се запознахъ въ танцовалното училище, тя бѣше много хубавица, блондинка и . . .

— А подиръ нея, коя бѣше третята?

— Подиръ нея, — отчаяно заговори той — една хубавичка стайна слугинка, която много любезно се усмихваше . . .

— Ами слѣдъ нея?

— Лъскавата субретка отъ театра.

— Още пó-нататъкъ — на коя?

— На тебе, моя мила. И съ дълбока въздишка се наведе да ѝ цалуве ржката.

Тя стана и очитѣ ѝ така заблѣщяхж, като че ли излазяхж изъ тѣхъ искри.

— И това не е ли отъ твоя страна подигравка? Ти на сичкитѣ тие моми си се кълнялъ въ любовь, както и на мене!

— Да, на всички тия моми съмъ се клелъ въ любовь, повтори той механически.

— И вий слѣдъ това се одързостявате да се приближавате до мойта ржка! Махнете се отъ тука, идете си и не смѣйте вече да се явите прѣдъ очитѣ ми?

Той небързаше, но движението на ржката ѝ бѣше така повелително, щото не му оставаше друго, освѣнъ да си излѣзе.

Съвършенно оскърбенъ и растроенъ, слѣдъ половина часъ той сѣдеше въ едно кафене и държеше вѣстникъ, който и не мислеше да чете.

Мечтанията му — наслѣдство, кредитъ и свадба — изведнашъ изчезнахж. Имаше ли послѣ това причини още да живѣе?

— Съ новата година ви поздравлявамъ, мой скжпоцѣнний приятелю! зачуха се думи надъ главата му. Прѣдъ него стоеше д-ръ Лонъ, прочутъ театраленъ рецензентъ, който заедно съ поздравлението, привѣтливо му се усмихна. Имамъ приятни новини за васъ, продължи той, четохъ вашата пиеса, що ми испратихте на разгледване. Написана е съ талантъ. Много добра свръзка има, бързо дѣйствие, живъ разговоръ, еффектенъ край, мислж да я прѣпоржчж за да я поставятъ на сцената.

Генелъ гледаше на сѣдящия прѣдъ него, както осждения на смърть, който гледа на извѣстителя за помилване. Ако може още нѣкой да го спаси, то той бѣше именно д-ръ Лонъ.

Ако неговата пиеса се постави и понрави на публиката, то всичко още не бѣше изгубено. На поета, увѣнчанъ съ слава, навѣрно не щеше да му откаже годеницата, паричнитѣ му работи щѣхж да се поправятъ. и той щѣше да бжде въ състояние да докаже на вуйча си, че нѣма никаква нужда да очаква облага отъ неговата смърть.

— Струва ми се, че възможно е даже да се почне репетицията идущата недѣля, тъй щото пиесата може да мине още тая зима. Но да дойдж на прѣдмѣта си. Вий трѣбва на врѣме да сте получили моитѣ стихотворения, имахте ли врѣме да ги разгледате?

— Да, да, почна съ мжка той, като чувствуваше, че отъ ново се приближава критическата минута, прощавайте, че не могж пó-дълго да оставамъ при васъ. Пò-послѣ . . . .

— Отдѣлете ми поне една минутка, рече докторътъ и улови Генела за ржката. Кажете ми вашето мнѣние, но искамъ напълно откровенно, безъ лъжа; нѣма да се докача отъ истината. Какво мислите за стиховетѣ ми?

Генелъ неможеше пó-нататъкъ да се противи на сждбата.

— Мислж, начна той, че тия стихотворения сж едни отъ най-несполучливитѣ, до колкото съмъ ималъ случай да чегж въ живота си. Само едно не могж да разберж, какъ челѣкъ, като васъ, съ такова голѣмо развитие, може да губи врѣме на подобни празднн работи? Какможе да сте до толкова тщеславни да не съзнавате, че такива произвѣдения сж пó-долу отъ всѣка критика? Грѣшки въ изложението. . . . .

— Не се мжчете да продължавате, скжпоцѣнний ми приятелю! отговори Лонъ. Вашиятъ вердиктъ е строгъ; повече строгъ отъ колкото може да бжде, но азъ не се докачамъ, за дѣто ми казахте истинната и правдата. Благодарж ви. Обаче, азъ не съмъ се още доизказалъ, слушайте ме: прѣзъ тази зима ще бжде кжсно да се постави вашата пиеса, толкозъ повече, че тя е много сериозна, а на публика се харесва веселото. Може би да поискате да я прѣработите и слѣдъ година или двѣ, възможно е да се постави.

Като каза тия думи, д-ръ Лонъ се оттегли.

— И туй ли ми дойде до главата! продума Генелъ, като гледаше подиръ Лона, слѣдъ което излѣзе изъ кафенето и тръгна за квартирата си. Като влѣзе въ своята тъмна, студена и разсфврлена стая, безъ да си съблѣче дрѣхитѣ, съ такава сила се тръшна на кревата, щото той запращѣ.

Той скочи . . . Какво е това?

Прѣзъ прозореца се промъкваше утрѣнната свѣтлина, а при кревата стоеше неговата стара слугиня, на която сбръченото лице се освѣтляваше отъ слънчевитѣ лучи, и го поздравяваше съ новата година, като му подаде горещa чаша съ кафе.

— Желаж ви голѣмо щастие въ тази година, голѣмъ успѣхъ въ всичко и желая дълго врѣме да прѣкараме наедно съ тебе!

Генелъ скочи на крака. — Що говорите? Нѣма днесь е нова година

— Да, ами какво е? виждa се че вие не сте спали пощесъ добрѣ. Бънували сте!

Генелъ дойде до прозореца. По улицитѣ се шжкаха нагорѣ надолу въ праздничнн дрѣхи облечѣни хора, чуваше се звънливия гласъ на камбаната, а срѣщу вратата стоеше хазяинътъ му, който весело му се покланяше: — Честита ви нова година! За много години!

И така, наистинна е вѣрно, днесь е нова година!

Генелъ подскочи отъ радость къмъ старата слугиня и, о чудо! — за това расказваше до послѣдния день на живота си — обви съ ржцѣ главата ѝ, прѣгърна я, и я цѣлуна по набърчената буза.

— Ахъ, колко е хубава новата година! Каква радость! всичко е цѣло и неповрѣдено! И наслѣдство, и годеница, и никого не съмъ оскърбѣвалъ. това е било насънѣ! Сега не трѣбва да говоря грубости, правдата и истинната; днесь могѫ отъ ново да заговорѭ пакъ каквого поискамъ. О, сега азъ съмь най-честития отъ всичкитѣ смъртни! Отъ сега нататъкъ сѐ тебе ще благославямъ, мъничка Лъжице!

Прѣв. **Ив. Ноневъ.**

ПО ВЪПРОСА ЗА МЕТОДИТѢ*)

и начинитѣ въ воденето ученическитѣ съчинения.

отъ С. В. Прѣображенски.

Пр. Н. Станевъ,

При разглежданията съчиненията на ученицитѣ, изцѣло, прѣподавательтъ, освѣнь забѣлѣжкитѣ, които прави на бѣлото поле въ съчинението, пише единъ видъ рецензия, въ която исказва мнѣнието си за: а) разбирането на темата отъ ученицитѣ, б) плана на съчинението, в) съдържанието на съчинението, като не испустне случая да обърне внимание върху начитаностьта на ученика — авторъ, г) стилистическата и синтактическата страна на съчинението, д) правописанието в препинателнитѣ бѣлѣзи и е) прѣписано ли е отъ нѣкждѣ съчинението. Такова всестранно разглеждание на ученическитѣ съчинения, учительтъ прави по много причини. Най-главнитѣ сѫ слѣдующитѣ: 1) внимателното отнасяньѣ на учителя къмъ писменнитѣ упражнения, възбужда въ ученицитѣ сѫщото отношение за тѣхното съставянье; 2) такова поправянье твърдѣ много улеснява успѣха въ воденнето на съчиненията.

Това не е нѣщо идеално: много учители съ това не се ограничаватъ и отиватъ много по-нататъкъ. Но до всичкитѣ начини, по които ставятъ поправянията на писменнитѣ работи, азъ нѣма да се досѣгамъ, защото въ дадения случай, тѣ сѫ интересни не сами по себѣ си, а само отъ къмъ страна на мѫчнотията. Но сѐ пакъ не могѫ да не напомня на читателя за още едно изискзанье, извършването на което нѣкога става необходимо. Азъ тука разбирамъ статистиката на разнитѣ видове грѣшки: стилистически, правописни и т. н., която се прави отъ учительтъ по словесностьта съ двойна цѣль: а) да се разбере кои сѫ слабитѣ страни въ съчинението на всѣки ученикъ и б) да се узнае, върху какво трѣбва да се обърне повече вниманието на цѣлия классъ, за да се достигне по-добрѣ цѣльта, съ която се правѭтъ съчиненията. Необходимитѣ за тази цѣль статистически свѣдѣния, се добиватъ по този начинъ: слѣдъ прочитанието на всичкитѣ съчинения, написани върху извѣстна тема отъ нѣкой классъ, учительтъ расквсва (ако не си държи особни бѣлѣжки за това), три-четири листа отъ бѣла хартия на части, четвъртини, и на всѣки отъ тѣхъ прави надписъ, който показва какви грѣшки ще бѫдѫтъ отбѣлѣзани на нея; тъй напр. на I-та надписва „погрѣшки въ правописанието на коренитѣ", на

*) Продължение отъ книжка 10.

II-та — „погрѣшки въ правописанието на флекситѣ“. на 3-та — „погрѣшки въ правописанието на суффикситѣ (или прѣффикситѣ)“, на 4-та — „погрѣшки въ съгласуванието“, на 5-та „погрѣшки въ грамматическата врѣзка“, 6-та „погрѣшки въ прѣпинателнитѣ знакове“, 7-та „погрѣшки стилистически“ и т. н.; подиръ това прѣподавательтъ прѣглеждм всичкитѣ отъ пò-напрѣдъ прѣгледани и поправени съчинения, изважда забѣлѣзанитѣ грѣшки на тѣзи четвъртинки: най-сѣтнѣ прочита въ классъ раздѣленитѣ така на группи погрѣшки и кара ученицитѣ сами да си ги поправьтъ. Ето какъ трѣбва да се води поправката на ученическитѣ съчинения, ако искаме работата да има нѣкакъвъ си успѣхъ. Авторитетни педагози се произнасятъ, че практическа и сѫщинска полза извличатъ ученицитѣ само тогава, когато се прави критически разборъ и внимателни поправки надъ тѣхнитѣ съчинения. Необходимо е да се втренчва човѣкъ най-внимателно въ всичко, което ученицитѣ работѭтъ, да имъ посочва погрѣшкитѣ и да забѣлѣзва съ одобрително внимание това, което е хубаво. Ако това не се прави, то ученицитѣ нѣма да се научѭтъ да съчиняватъ добрѣ, тѣ цори могѫтъ да станѫтъ небрѣжни, като се надѣватъ, чә никой нѣма да се вгледа въ тѣхния трудъ. . . Забѣлѣжкитѣ върху тетрадкитѣ никога не трѣбва да състоѭтъ въ обща похвала или укоръ (напр.: хубаво! лошо! небрѣжно! сполучливо! нищо не си разбралъ! и т. н.); тъй сѫщо не трѣбва да се изброѭтъ само грѣшкитѣ и съ това да се свърши, но трѣбва, което е най-важно, до нѣкѫдѣ да се посочѭтъ причинитѣ на лошата работа, които ученикътъ самъ да намѣри чрѣзъ подсѣщание и донѣкѫдѣ да се упѫти къмъ нѣкое рѫководство, въ което той (ученикътъ) самъ да намѣри най-добрия начинъ за изложението на мислитѣ за дадения прѣдмѣтъ.

Всичкитѣ тия нагледъ дреболии изискватъ отъ учителя срѣдне число 2—3 часа въ день, което, събрано съ прѣброеното пò-горѣ врѣме съставя 8—10 часа катадневна работа. Ако прибавимъ къмъ това 1—2 часа, които учительтъ трѣбва да употрѣби, като баща къмъ дѣцата си, толкова още за прѣглеждане на педагогически и други журнали, а така сѫщо за прѣгледване на съчинения по своята специалность, то ще се получи до нѣкѫдѣ пълната картина отъ труженическия животъ на учительтъ. 12—14 часове катадневна умствена работа, свързана съ силни нравственни потърсвания, бързо правѭтъ да остарѣе най-здравия човѣкъ, съ най-силнитѣ нерви. Ето защо у нѣкои, които стоѭтъ близо и твърдѣ добрѣ познаватъ учителското занятие, отколѣ вече се е съставило убѣждение, че учителитѣ нѣматъ възможность да се занимаватъ съ свободно разработване на науката. Това мнѣние се сподѣля и отъ нѣкои доктори — хигиенисти и учени администратори.

Тежината отъ такъвъ напрегнѫтъ трудъ, то се знае, пò-малко щѣше да се осѣща отъ учителя, ако материялното му положение е нѣкакъ си пò-добро или понѣ удовлетворително. Но въ повечето случаи това го нѣма, а има нѣщо „подобно на свършване.“

Като имаме прѣдъ видъ характерътъ на учителското занятие, въ това положение, при което работи и въ неговото материялно състояние не може да не стане явно за всѣкиго това, че учительтъ, безъ да се глед на правилния му животъ, често заболѣва. Има болѣсти, които много често хващатъ учителитѣ. Такива сѫ напр., лошото храносмилане, поврѣда на стомашнитѣ органи, атрофиране на мускулнитѣ влакна, грѫдни болѣсти гърлови катари, главоболие и пр. Впрочемъ азъ се отказвамъ да рисувамъ тази страна на учителския животъ и молѭ читательтъ да прочете нѣкоя докторска книга, въ която се говори за учителското здраве.

III.

По-напрѣдъ казахме, че комахай всѣки добъръ прѣподаватель, за да испълни възложенитѣ му обязанности, катадневно трѣбва да работи не по-малко отъ деветь часа и дори 12—14, т. е. толкова врѣме, колкото не може никога да се работи безъ голѣмо повреждание на здравието. Прѣподавательтъ по словесностьта, освѣнъ това, трѣбва да приготовлява рѣчи за особенни случаи, да ръководи ученицитѣ въ четение и литературни прѣдприятия и въ течението на 7—8 мѣсеца да прѣгледа, поправя и рецензии повече отъ 3200 писменни упражнения.[1])

Прѣди всичко не може да не обърнемъ внимание на това, че прѣзъ учебното врѣме за учителя по словесностьта, нѣма почивка нито въ недѣленъ день, нито въ други свободни отъ класени занятия дни. Всѣки недѣленъ день на неговата маса се набира цѣлъ вързопъ ученически тетрадки, които чакатъ прѣглежданье и поправянье. Той сѣда на стола сутринь и се счита за щастливъ, ако може късно вечерь да си исправи гърбнака, като отмахне на страна стола съ думитѣ „най-сетнѣ свършихъ се"!... Ако прѣподавательтъ работи по 12 часа отъ всѣки такива дни, а тѣ сѫ въ осемь мѣсеца 30—35, то ще поправя само извѣстна часть отъ тетрадкитѣ; другата часть трѣбва да се поправя въ учебни дни, въ които и безъ това трѣбва да работи около 12—14 часа. По този начинъ идва, щото учительтъ по матерния язикъ и словесностьта да работи по 14, 15 и 17 часа делнични дни, а по 10—12 праздничнп. Отъ дѣ се зема това врѣме? Учительтъ често поправя тетрадки, кога пие чай, кога закусва, кога трѣбва да си отпочива, когато би трѣбвало да се погрижи нѣщо за кѫщата си и дѣцата си. И какъ той спечелва туй врѣме! Но ето че настѫпи срѣдъ нощь: наоколо мъртва тишина; само чукането на махалото и биението на часовника ѭ нарушаватъ и усилватъ страданието на учителя. Стана вече кѫсно"! казва той, а колко работа има още... Отистина учительтъ е поправилъ много тетрадки, но има още непоправени. А ето ти рѫката умалява, на очитѣ притъмнява и мигълитѣ се затварятъ! Малката расходка изъ стаята, наистина, донѣкѫдѣ поулеснява затѫпителното състояние на сиромаха труженникъ, но ето часовникътъ бие вече два! Трѣбва да се работи, а не да се отпочива. Както изсвирването на маневрирующия локомотивъ докарва въ пассажеритѣ, които бързатъ за връвежъ, безпокойство, вълнение, страхуванне отъ закъснѣвание и ги кара да прѣстигатъ на гарата по-бързо, така и биението на часовника казва на учителя: „работи, по-добрѣ работи, а за почивка и не мисли!"... И този *отъ никого незабѣлѣзанъ* труженникъ отново зема карандаша и хайде на работа... Но нѣма физическа възможность да се свърши всичко прѣзъ деньтъ! И ето учительтъ право отъ писменната маса се хвърля на постелката. Загубата на силитѣ му е доста голѣма. Чини ти се, че щомъ си сложи главата този труженникъ тутакси ще заспи. Но въ сѫщность това не става: измѫченитѣ нерви, главоболието, — кѫсо речено, — тетрадковата треска не му позволява да заспи, толкова повече, че учительтъ се безпокои още за нудовършенатъ работа, заради която сутриньта рано трѣбва да става. Настѫпва утрото, учительтъ бърза да стане, омива се, облича се, пие нà-двѣ,-нà-три чай и хайде пакъ въ тедрадкитѣ. Но часътъ вече наближава 8 и учите-

1) Авторътъ сигуръ смѣта, че има учебници и рѫководства, печатани по езика и словесностьта. Но, както е у насъ, при липеването на такива учебници и рѫководства, всѣки трудолюбивъ учитель знае какви мѫки тегли, додѣ събере материялъ и съставл записки за ученицитѣ, особенно додѣ намѣри образци изъ нашата расхвърлена литература. Б. Пр.

льтъ бърза да иде въ классъ съ поправенитѣ тетрадки; слѣдъ свършването на уроцитѣ той бърза пакъ къмъ писменната си масса! Така върви врѣмето на учителя по матерния езикъ из-день въ день, из-недѣля въ недѣля, отъ половината на септемврий до половината на юний. Така катадневно се повтарятъ атакитѣ на тетрадковата треска, която за разлика отъ другитѣ видове трески, не испуща *пациента си* ни дѣня, ни нощья, отслабва го по пладнѣ и че усилва до най-голѣма точка по срѣдъ нощь. Да, съвършено е вѣрно мнѣнието, че при дѣйствующата сега система *прѣподавательтъ по матерния езикъ се намира отистина въ нещастно положение.* И този бѣденъ труженникъ, постоянно нервно растроенъ, безъ да гледа на своето „дѣйствително нещастно положение“, споредъ твърдѣ распространеното мнѣние, има най-силно влияние върху нравстоенното направление на ученицитѣ.

Тетрадкитѣ стоѭтъ като Дамоклевъ мечь надъ главата на сиромаха труженникъ, безъ да му дадѫтъ мира нито праздниченъ, нито делниченъ день, нито нощья, нито день. Поради това, учительтъ, като става дори безгриженъ къмъ домашнитѣ си, добива единъ особенъ отпечатъкъ на човѣкъ замисленъ, огриженъ, нервозенъ, бързъ особенно . . . къмъ тетрадки!

IV.

Ония, които стоѭтъ близо до педагогическитѣ крѫгове и които добрѣ познаватъ особенната часть на учителя по словесностьта (макаръ за съжаление такива лица има твърдѣ малко), знаѭтъ, какво си испащатъ нѣкои отъ тѣзи прѣподаватели, особенно младитѣ, отъ тази тетрадкова треска, и тѣзи лица достигатъ до най-неутѣшителни заключения за нещастното положение на тѣзи труженници. Азъ ще кажѫ тука нѣколко думи за двама-трима такива труженници, които сѫ работили въ извѣстни учебни заведения. Първия го наричамъ А., втория — Б., третия — В.

А. е свършилъ курса на университетскитѣ науки. Подготвенъ твърдѣ добрѣ и ориентиранъ въ различнитѣ литературни рѫководства по въпроса за воденето на ученическитѣ съчинения, той се заловилъ на работа съ всичкитѣ правила на искуството, хвърлилъ се въ областьта на тетрадкитѣ, съставени по най-разнообразни рецепти. Въодушевенъ отъ работата си, той разглеждалъ ученическитѣ упражнения на обѣдъ, сутринь, вечерь, деня, нощья и пр. Ученическитѣ съчинения му станѫло единственно четене, което рѣдко дори се замѣнявало съ четене на други съчинения, зети отъ литературата. Общественнитѣ отношения, дори приятелскитѣ, другарскитѣ разговори — всичко това било забравено и прѣнесено въ жертвата нѣ тетрадкитѣ. Отъ година въ година, за А. липсвали праздници, ваканции и пр. За него нѣмало „отдихъ“. Ясно е, че такава нареда на работата не е можла да се продължава безнаказано за А. Дѣйствително, още на четвъртата година отъ неговата дѣятелность се явили признаци на дълбока поврѣда на здравето му, безъ да не гледа на това, че ималъ силно тѣлосложение и водилъ редовенъ животъ. Нощья захванѫлъ да се сепва, надвечерь и сутринь осѣщалъ главоболие и бученье въ ушитѣ. По-прѣди спокоенъ, той сѣтнѣ зелъ да проявява нервозность въ класса; нѣкога падалъ въ състояние, прилично на замисленность. Винаги и въ всичко внимателенъ, той зелъ да се носи небрѣжно, въ писмата си пропущалъ букви, особенно въ окончанието или по два пѫти писалъ нѣкои думи, забравялъ си често шапката, умбрелата и пр., а сѫщо забравялъ названието на мѣстата и фамилиитѣ на познатитѣ си. А. говорилъ само за погрѣшкитѣ, забѣлѣзани въ ученическитѣ съчинения или се въсхищавалъ отъ гладкия

скогъ на послѣднитѣ. Станало очевидно, кѫдѣ се насачатъ мислитѣ му и какво значи това. Страстьта да поправя ученически съчинения достигнала до тамъ, щото той захваналъ да поправя изреченията на слугинята си, безъ, разбира се, да се казва за разговора съ жената и дѣцата му. Всичкитѣ осѣщали това негово промѣнение, всичкитѣ забѣлѣзвали неговото болно състояние, но никой, дори и единъ знаменитъ докторъ, не можалъ да угади, че болѣстьта на А. е тетрадкова треска. Такава съсрѣдоточенность на много учители е станала почти пословична. Учительтъ иска да запали парче книжка, запаля кибритената клечка съ цѣль да запали книжката, па отъ нея цигарата; но на книжкитѣ се видѣли правописни и други прѣслѣдвани отъ учительтъ по словесностьта грѣшки. Изважда цвѣтния карандашъ, поправя грѣшкитѣ, та че тогава чакъ запали друга кибритена клечка, а отъ нея книжката съ поправянитѣ грѣшки и запаля цигарката. Близкитѣ лица на А. го съвѣтвали да си „пази здравето“, но той малко внимание обрѫщалъ на тѣзи съвѣти. Настѫпала критическа минута, на петата година отъ службата си А. трѣбвало да си даде оставката. Сега той живѣе въ имуществото си, събира народни произведения, пѣсни, прикаски и пр., изучава народния животъ, наглася пѣснитѣ на музика и приготовлява обширенъ трудъ за това. Тука здравето му твърдѣ много се поправило. Той станалъ пò-спокоенъ, но резултатитѣ отъ тетрадковата треска не исчезнали безслѣдно, дѣцата му, родени прѣзъ учителството му или скоро слѣдъ това, сѫ крайно нервозни, извънредно и дори изумително въсприимливи — нѣщо, което съдържа неблагоприятни условия за правилното имъ въспитание и здравото образование. Тригодишното му момченце знаяло вече 150 названия на животни по езика си и по латински и около 200 названия на растения.

Б. е учителствувалъ около десеть години. Классоветѣ, въ които е прѣподавалъ, сѫ много, поради което е ималъ не малко и писменни упражнения. Като поддържалъ фанатически, че учителското врѣме принадлежи на уяеницитѣ, че, прѣдаденъ на покой, учительтъ посѣга на собственностьта на ученицитѣ и съ това може да стане причина на неизброими тѣхни бѫдѫщи нещестия, Б. катадень билъ принуденъ да си лѣга за сънь въ 1—2 прѣзъ нощьта, твърдѣ често закъснѣвалъ до 3—4 ч., като съсрѣдоточавалъ всичкото си врѣме върху поправката на ученическитѣ съчинения съ юношески сили. Познато е, *колко пагубно влияе на човѣка еднообразного занятие, особено, ако то е продължително.* Такова влияние бърже се отразило и на Б.; него зели да го считатъ за побъркаоъ. Иакто казахме, съньтъ билъ кѫсъ: срѣдне той е спалъ 4—5 ч. въ денонощието и заради това силитѣ му лошо се възобновявали. При това, безъ всѣка почивка прѣзъ спане, отивайки да спи въ напрѣженно и възбуденно състояние, той често се събуждалъ: ту потрепервалъ съ цѣлото си тѣло, ту осѣщалъ нѣкакви си студени тръпки по много части на организма си. Послѣднето състояние той испитвалъ и въ врѣме на занятие, когато за почивка походвалъ малко изъ стаята. Лишенъ отъ възможность да прави гимнастически упражнения понѣ часъ на деньтъ, постоянно прикованъ къмъ писменната масса, той скоро си поврѣдилъ храносмилителнитѣ органи, като добилъ между другото и тъй-наречената диспепсия. Болникаво-блѣденъ, съ свѣтѫщи очи, бързопипливъ, омисленѫ, той произвождалъ неприятно впечатление върху всичкитѣ, а особено върху ученицитѣ, хеля тогава, когато той, по казваньето на послѣднитѣ „се втренчва въ нѣкого и съвсѣмъ продължително го гледа“. Въ това врѣме въ класса се въдворява необикновенна тишина; ученицитѣ едвамъ дѫхатъ. Заедно съ това забѣлезало се, че Б. зелъ да не говори вече толкова ясно, плавно и послѣдователно. Аккуратенъ въ всичко, Б. въ началото на учебната година си съставялъ подробенъ планъ

за всѣки урокъ и въ прѣдвечерието всѣкогажъ обмислялъ това, което ще прѣподава сутриньта на ученицитѣ. Уроцитѣ му вървели прѣвъсходно. Тсърдието и любовьта му къмъ труда се прѣдавали и на ученицитѣ, които благоговѣяли прѣдъ своя любимъ учитель. По едно врѣме расказа на Б. станжлъ разсѣянъ: започнжлъ да расказва за единъ прѣдмѣтъ, той неволно прѣминава къмъ другъ, повръща се върху казаното и прѣдъвква това, което пò-напрѣдъ твърдѣ хубаво е развилъ, като испусне и нѣкои неумѣстни думи; зелъ да заеква, мжчно намиралъ избрани думи за исказванье и пр. Ученицитѣ вече зели да не го разбиратъ. . . . Имало случаи на поразителна разсѣянность въ тая жертва на тетратковата треска; вмѣсто въ единъ клаксъ, Б. влизалъ въ другъ, спокойно сѣдалъ . . . . ; вмѣсто тебеширь, земалъ книга, вмѣсто книга — друго нѣщо. Въ послѣдне врѣме на службата си него го считали неспособенъ за работата си. Като се научилъ за това, Б. тутакси напуснжлъ своята професия, на която той посвѣтилъ добритѣ години отъ своя дѣятеленъ животъ ги прѣминжлъ въ титницатѣ, гдѣто получилъ мѣсто помощникъ на окржжния надзиратель съ плата много пè-вече, нежели учителската. Тука, безъ да се гледа на неговото примѣрно усърдие,ималъ по малко работа, та и работа съвсѣмъ отъ други характеръ. Като ималъ възможность много да ходи по чистъ въздухъ, да не стои постоянно при писменната маса, занятъ съвсѣмъ съ нова работа, Б. подиръ двѣ години ,съвършенно се измѣнилъ; сега вече никой не го нарича побърканъ· Сегашната служба той нарича рай и благодари бога, за гдѣто не се е женилъ, до като е билъ учитель. Често и сега се чуватъ отъ него думитѣ: „щастливъ съмъ, че не съмъ се женилъ *тогива!*"

Кжсъ, но твърдѣ е печаленъ расказа за третята жертва на тетрадковата треска. В. на третята година отъ учителиката си служба се оплаквалъ, че го болжтъ очитѣ; испървомъ той осѣтилъ слабость въ очитѣ, сетнѣ болѣстьта всè повече и повече се осложнявала; зели да се явяватъ червени точки и ивици на тетрадката при нетното четенье; подиръ това очитѣ станжли прѣзрасположени къмъ разни видове въспаления токо-речи постоянни. Станжло необходимо да си пази очитѣ отъ свѣтлината на слънцето, блѣсъка на снѣга, студения дъждъ и вѣтъръ. Извѣстно е, че никждѣ не е тъй распространено носенето на очила, колкото между учителитѣ. В. още отколѣ се въоръжилъ съ три чифта очила, които носилъ споредъ обстоятелствата: въ классъ — едни, на улицата други, вечерь — трети. Той дълго се лекувалъ при знаменити доктори, което му струвало твърдѣ скъпо, но безъ никаква полза, тъй като тѣ повече настоявали, щото г. В. да прѣкрати усилнитѣ знания и особено нищо да не чете писано за нѣколко години. Нему се виждало невъзможно да испълни това. Сега подиръ осмогодишна трудна работа има опаснасть, щото В. да остане безъ очи, която, опасность впрочемъ, е налѣтяла вече на дѣсното око. Тежко нѣщо е да чете човѣкъ извѣстие за смъртьта на учитель, който е оставилъ подирѣ си, безъ всѣкакви срѣдства, млада жена и три-четире дѣца; но азъ мислж, че много пò-тежко ще бжде извѣстието, че едикой-си учитель, вслѣдствие ослѣпяванието си отъ 8—9 годишна учителска дѣятелность, съ семейство отъ 5—6 члена, търпи голѣма нужда за най-необходимато. да не даво Господь, щото В., повѣкъ заслужилъ и семеекъ, да бжде приписленъ къмъ онѣзи отъ най-послѣдната категория.

V.

Познато е, че специалностьта налага на человѣка, който ж слѣдва, своя особенъ печатъ. Учительтъ, по примѣрътъ на другитѣ специалисти, испитва върху себе си това нѣщо. Постоянно въ кжщи и училището, раз-

мисляйки повече и по-малко напрѣгнжто, той скоро става намръщенъ, човѣкъ съ сериозно настроение, замисленъ, — нѣщо коего е съвсѣмъ разбрано за всѣкиго. Впечатленията испитани въ класса, сж толкова силни и разнобразни, щото учительтъ живѣе съ тѣхъ и вънъ отъ класса. Той наединѣ обмисля разни училищни случаи. Поради това, неговия погледъ е неподвиженъ, спокоенъ. Постоянно изложенъ подъ наблюдателното око на ученицитѣ, прѣподавательтъ строго обсжжда и оглежда своитѣ движения. Ето защо и въ това отношение прѣподавательтъ добива само нему свойственни качества. Той, зето въобще, има толкова отличителни и общеизвѣстни черти, щото не е хичъ мжчно да го познаемъ дори въ най-многолюдното общество. Но не сж само вънкашнитѣ черти, които отличаватъ учителя и ясно го отдѣлятъ отъ реда на другитѣ. Умственний му живъ прѣтърпѣва измѣнение и така сжщо има свой отпечатъкъ. Много се е писало по тоя поводъ, при това въ недоброжелателна за учителя посока. Но нито да похваляваме, нито да укоряваме прѣподавателитѣ сме се заели; това не е съвсѣмъ важно; важно е просто да се констатира факта — а именно въ какво умственно състояние се намира прѣподавательтъ по словесностьта. Ученицитѣ, както е познато, извършватъ различни писменни работи: диктовки, скратени или распространени изложения, извлѣчения, самостоятелни съчинения и т. н., при което всичкитѣ ученици отъ единъ классъ пишжтъ върху една тема. Спорѣдъ това, учительтъ по словесностьта трѣбва да чете едно и сжщо сумма пжти. Ако 40 души ученици има въ единъ классъ, учительтъ е принуденъ 40 пжти наредъ да прѣглежда и прочита една и сжща тема, едни и сжщи мисли, едни и сжщи почти прѣдложения, тъй като мислитѣ на нащитѣ ученици сж доста еднообразни и дори съвсѣмъ малко; а тази еднаква работа е отжпителна. Ето съ каква умственна храна се храни учительтъ по словесностьта ката година. По-горѣ се каза, колко той отъ врѣмето си може да отдѣля за четене и разговори съ другаритѣ си. Подиръ това, естественно е, че неговиятъ умственъ кржгозоръ се намалява, интереситѣ му се досущъ ограничаватъ. По работата си той проявява и краснорѣчие, и знание, и доказателства, но *по общественнитѣ въпроси*, той „пази мълчание“; дори въ педагигическитѣ съвѣти отсжтствуватъ педагогически съображения,[1]) особенно тскива, които да покажжтъ, че той слѣди педагогическата литература. Поразителенъ ми се прѣдставя тоя фактъ, че, макаръ въ нашитѣ срѣдни учебни заведения да има нѣколко стотини прѣподататели по матерния езикъ, но измежду тѣхъ едва ли има само нѣколко, които сж станжли извѣстни съ своитѣ учено-литературни трудове. На литературното поприще се подвизаватъ само тѣзи, които се намиратъ въ по-благоприятни условия и не сж до толкова притиснжти съ толкова много писменни ученически упражнения ипи пъкъ урочни записки. Въобще, трѣбва да се признас, чэ учителитѣ по матерния езикъ и словесностьта работатъ повече, нежели всѣки други прѣподаватель по своята специалность.

---

1) Такива педагогически съображения, за каквито говори почтенния авторъ, трѣбва да притежаватъ не само учителитѣ по матерния езикъ и словесностьта, но и всичкитѣ учители — възпитатели по другитѣ прѣдмѣти. Обаче, такъво нѣщо съвършенно липсва у насъ. Любопитни сж нашитѣ педагогически съвѣти въ това отношение. Вие въ учителскитѣ съвѣти ще чуете всѣкакви други разсжждения, но не педагогическа. Нѣщо повече, необяснима реакция сжществува противъ педагогиката. Щомъ единъ учитель спомене въ съвѣта нѣкакъвъ педагогически принципъ, троица-четворица други учители подсмихнжтъ се подъ мустакъ, споглеждатъ се мигливо и произнасжтъ иронически „*пакъ педагогика*“! Хеля обсжжданието простжпкитѣ на ученицитѣ често става досущъ оригинално. Едвамъ се произнесе името на ученика, прѣди още да се каже въ какво състои работата му, ето вече нѣколко учители — възпитатели дигатъ ржцѣ за исключването му изъ училището. Исключването се счита за най-вѣрно срѣдство противъ лошитѣ ученици. Колкото за слѣденето на педагогическата литература и дума не може да стане, защото журналитѣ (наши или чужди), които по прѣдание се получаватъ въ нашитѣ училища, стоjжтъ съвършенно неразрѣзани. Б. Пр.

ПЕТДЕСЕТЛѢТИЕ ОТЪ СМРЪТЬТА НА ЛЕРМОНТОВА.

На 15 юлий, тазъ година, на всѣкждѣ изъ Русия се празднувà паметьта на Лермонтова по случай 50-та годишнина отъ смьртьта му. Както е извѣстно, Лермонтовъ твърдѣ младъ загина отъ насилственна смръть: той умрѣ на дуелъ, убитъ отъ единъ русски офицеринъ, Мартиновъ. Тая ранна смърть, лиши Русия отъ единъ великъ гений, който имаше нужда отъ врѣме за да даде всичко, каквото можеше даде. — По поводъ на тая безсмисленна смрътъ *Русская Мысль* прави слѣдующитѣ размишления, проникнати отъ чувотвото на горка скръбь и негодование противъ владѣющитѣ въ Русия прѣдразсждки, на които жертва стана едно отъ най-лъскавитѣ слави на отечеството:

„Скръбно въспоминание за всичкото русско общество прѣдставлява този день 15 Юлий. Поетътъ умрѣ въ пъленъ разцвѣтъ на своя гений като даде на Русия може-би само половината отъ онези съкровища на творчеството, каквито е можалъ да създаде. И той, като Пушкина, не можà да се уварди, та и обществото не можà да го защити, и нелѣпитѣ и мръсни сплетни погубихж два велики таланта, несравними по сила, многостранность и по непосрѣдственното сближение съ самата душа на русското общество.

„Всички помнатъ онази ядовита скръбь и страстно негодование за смьртьта на Пушкина, каквито излѣ Лермонтовъ въ своето стихотворение: *На смъртьта на Пушкинъ*; той се яви сждия и отмъститель на извѣстенъ кржгъ свѣтски интригенти и клюкари, жертва на които стана Пушкинъ. Но Лермонтовъ, като падна почти въ сжщитѣ условия, нѣмà своя отмъститель. Неговата паметь още чака това отмъщение и ще го получи до нѣкога въ справедливата и нестѣснената история на литературата, изложена въ свръзка съ общественнитѣ нрави.

„Тя ще поясни, между другото, и това, какъвъ е билъ истинский духъ на въспитанието въ онзи царскоселски лицей, на който името на Лахарпа е усвоило репутация на хуманность и гражданственность, а славата Пушкинова и талантитѣ на осталитѣ негови другари създадохж ореола. Едно по̀точно изслѣдване ще покаже, усвоявали ли сж въ тогавашний лицей такива възгледове на человѣческата личность, на разликата между възвишенното и дребното въ общественния животъ, които бихж съвсѣмъ отличавали това прославено училище отъ друго привилегировано заведение — отъ школата на гвардейскитѣ юнкери, дѣто попадна Лермонтовъ, безъ да довърши университета, и дѣто другарството го вмжкна въ чужда срѣда, въ висока степень неблагоприятна за неговата гениална природа.

„Ний виждаме само послѣдствията, и тѣ се явихж твърдѣ сходни по отношения къмъ Пушкина и Лермонтова.

„У двамата сжществуваше природенъ великъ инстинктъ, свойство на възвишенна душа, който се яви въ тѣхнитѣ първи поетически стжпки, като протестъ противъ твърдѣ тѣснитѣ рамки и тежкитѣ условия на тогавашния животъ, и имà за послѣдствие тѣхното изгонване въ южнитѣ крайни на Русия. При това, и въспитанието съ врѣме зе своето: то ги завлѣче въ срѣдата на хора, които по̀-горѣ отъ всичко туряли сж кариерата, външнитѣ отличия, раскошеството, удоволствията и които не бѣхж способни да разбержтъ, че Пушкинъ и Лермонтовъ, великитѣ русски поети, трѣбваше да

стоыктъ на неприкосновенна височина, както за народа, тъй и за всички онѣзи, които заематъ своя блъсъкъ само отъ златния шевъ на дрѣхитѣ.

„Другото се свърши само по себе. Неразбрани отъ своята най-близка срѣда, взаимно и постоянно възбуждани противъ нейната дребнавость — и раздражавани отъ нейнитѣ убодвания, тѣ и двамата намѣрихѫ единъ край.

„Не е ли за чудене, че когато ставахѫ сплетнитѣ, а послѣ и прѣговоритѣ, които застрашавахѫ съ нелѣпиятъ и глупавъ крушумъ славата на Русия — Пушкина и Лермотова, — окрѫжавшитѣ ги не намѣрихѫ въ себѣ си енергия, настойчивость, убѣдителность, па макаръ и самопожертвование, за да предупрѣдѫтъ позорното събитие — убийството на двама велики поети, тѣхни съграждани? Знае се, че Дантесъ бѣше само орѫдие, а Мартиновъ бѣ излѣзълъ изъ себе си не толкова отъ шегитѣ на Лермонтова, колкото отъ прѣтълкуванията и подстрекаванията на тогавашната офицерска срѣда и на провинциалния *бомондъ*, който сполучливо подражаваше тогава на петербургскиятъ *бомондъ*, понеже нѣма нищо по-леко, отъ колкото да подражавашь на шаблоннитѣ външни обноски и на пълната душевна пустота.

„Не можемъ да кажемъ дали дълго врѣме ще трѣбва да чакаме всестранна и справедлива обществено-литературна история, за каквато спомѣнахме. Но въ всѣки случай, нашето врѣме още не е напълно благоприятно за нейното появление; при празднуването паметьта на Лермонтова и Пушкина, можеше още да чуе человѣкъ около си случайни отзиви отъ онази отдавнашна вече, но не съвсѣмъ още минала епоха, която ни дада тие гении, може-би, твърдѣ рано, та затова ги и затри.“

По сѫществующий въ Русия законъ, подиръ истичането на петдесеть годишний срокъ отъ смъртьта на единъ писатель, свършва се и правото на наслѣдницитѣ му върху произведенията му, на които принадлежи исключиталната привелегия на издаването имъ. Вслѣдствие на това изведнажъ бликнахѫ едноврѣменно многобройни евтини издания на Лермонтовитѣ трудове, които се пръснахѫ съ стотина хиляди екземпляра и направихѫ гениалний руски поетъ да стане достѫпенъ сѣкиму и насѣкѫдѣ въ обширната руска империя. Така сѫщо се случи, не прѣди много, и съ Пушкина.

Но тоя продължителенъ срокъ се вижда твърдѣ дългъ и приносящъ голѣмъ ущербъ на името и влиянието на писателя, затова руский печатъ, като указва на несправедливостьта на закона, апелира къмъ правителството за измѣнението му въ смисълъ на съкращение срока на исключителното право на сродницитѣ на умрѣлий, въ полза на обществото и на славата на самия писатель, на което той принадлежи.

СЛИВНИШКАТА ГОДИШНИНА.*)

Война позорна, война проклета! —
(О Боже, всяка война таквасъ е!) —
Рано ти нашʼтѣ мирни полета
Съ гроби насѣя, съ кръви нахваси.

Умразна ми си съ твоята слава,
Съ кървавий праздникъ, що завѣща ни;
Радость на други нека внушава —
Въ менъ буди болки, негодованье.

Помня азъ живо врѣме нещастно,
Кога ти пламна съ фурий си блѣди,
И звѣрски страсти раздуха бясно
И два народа трепетни сведе —

Не на тихъ праздникъ, на пиръ домашни,
А на сѣчъ кървавъ, на смрьть, проклятья. . .
Братъ на братъ гнѣвно дигна мечь страшни,
Вмѣсто да падне нему въ обятья. . .

* * *

Сливнице, ти си гробъ, кой погълна
Хиляди сили, надежди, вѣри. . .
Враждата само тамъ не потъна:
Тя дѣбне злобно, за кръвь трепери. . .

Сливнице славна, кому трѣбвá ти
Съ твоята слава, ужаси, лаври?
Кой два народа при тебъ испрати?
Кой се жестоко надъ тѣхъ погаври?

---

*) Това стихотворение е обнародвано вече прѣди три години въ „Библиотеката Св. Климентъ“ подъ название: *Четвърта годишнина на Сливница*, и безъ подписъ. Ние го прѣпечатваме тука, като съврѣменно пакъ. Читателитѣ ще ни простятъ тоя малъкъ диссонансъ хвърленъ въ дружний хоръ воинствующи ликования, що и днесь споменътъ на сливнишкий бой навиква у насъ. Ред.

Слѣпъ ли ги случай на бой спогони?
Жажда за кръвь ли? идеалъ честни? —
Ти бѣ потрѣбна на двѣ корони
Слабо скрѣпени на глави тѣсни!

Тебъ те подготви зълъ гений адски,
Та съ твойтѣ вѣнци, срамове, гроби,
Вѣчно да будишъ във души братски
Радости звѣрски и звѣрски злоби.

* * *

И мойта Муза въспѣ тазъ слава!
И сви на гроба вѣнецъ кръвнишки!
И слѣ гласътъ си съ шумната врява, —
Заглуши въ гърди честни въздишки!

И не казá тя думи високи
За любовь, прошка и примиренье,
И ненавлѣче трауръ дълбоки
Посрѣдъ народний триумфъ пиени;

И въ пѣсеньта ѝ звучеше ярость —
Отъ страшний вихъръ и тя обзета —
Господи, ти ще простишъ, отъ жалость,
Човѣка слабий, но не поета.

Ноемврий 1888.

И. Вазовъ.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Българский периодический печатъ отъ възраждането му до днесь. Нарежда и издава Ю. Ивановъ. к. I и II.

Трудътъ на г-на Иванова е полезенъ вкладъ въ българската литература. Нашата книжнина, ако и да е млада, но тя брои вече нѣколко десятки години, имала е своитѣ дѣятели, принесла е очевидни полезни резултати; за това, не само че струва да се изучи като любопитенъ прѣдмѣтъ за изслѣдване — плодъ на човѣшки духъ, на единъ националенъ организмъ — но освѣнъ това, тя е полезна за изучване особенно за насъ българитѣ, като часть отъ нашето битие, основа на настоящето ни мировъзрѣние безъ знанието на което ние не можемъ да минемъ.

И дѣйствително, ний живѣемъ освѣнъ като честни лица, но още и като народъ; като народъ, чувствуваме. живѣемъ между другитѣ европейски народи, имаме извѣстни стремления, имаме честолюбието да работимъ по пътя на прогреса въ своитѣ национални условия. Но за да работимъ на туй поне достойно, да можемъ да влѣземъ и ний като равни въ общото семейство на европейскитѣ културни народи, прѣди всичко трѣба да работимъ разумно съ познаване себе си и силитѣ си. А за това трѣба да знаемъ своето минало, какви сме били, отъ дѣ сме минали и какво можемъ да правимъ. Безъ знанието на миналитѣ борби, на спънкитѣ, които сме срѣщнали въ пътя на нашето развитие, ний не можемъ отиде напрѣдъ, наредъ съ другитѣ народи. Ако не знаемъ това и ако не се проникнемъ отъ задачитѣ, които ни се налагать отъ нашето минало, ний никогашъ нѣма да разберемъ положението си и нашитѣ дѣйствия постоянно ще се уклоняватъ отъ пътя, който би трѣбало да държимъ. България преди насъ е имала доблестни дѣятели на разни поприща, тя постепенно постепенно е усвоявала европейскака култура и цивилизация. Много пъти тия дѣятели сѫ се уклонявали отъ прекиятъ пѫть и сѫ търсили народното благо тамъ, дѣто пò-мѫчно сѫ могли да го намѣрать. Етò добъръ урокъ за нашата интелегенция, която иска да бѫде полезна на народа си. Нашата история и особенно нашата история на литературата, дава масса примѣри на нашата младежь, жадна за дѣятелность, като какво да прави, какво да работи. Ний всички трѣба да имаме прѣдъ видъ тия самоотвържени дѣятели, да се надъхвама отъ тѣхната дѣятелность и енергия, ако искаме да не бѫдемъ обвинявани и прѣзрѣни. Любовьта на българскитѣ дѣятели къмъ народа и страната, по нѣкогашь достига до такива размѣри, щото въ нашитѣ дни на материализма и стремлението къмъ личното благо, ако само до нѣкѫдѣ ги послѣдваме, то пакъ ще принесемъ значителна полза на страната, която ни храни.

Историята на нашата литература, особенно на най-новата — когато тя стана пò-значителенъ факторъ въ живота на народа ни — би ни прѣдставила редъ картини отъ дѣятелностьта на прѣдишнитѣ ни дѣятели, би ни прѣдставила какъ стѫпка по стѫпка сме извоювали настоящето си положение. Но таквази история на литературата ний нѣмаме. Може

още да го нѣма историкътъ, който да ни раскаже миналий ни общественъ животъ въ всичката му пълнота; може би, още за дълго врѣме нѣма да го имаме. Обикновенно такива трудове не се пишатъ изведнажъ. Както по съставянето на всѣка история, и тука ще се изисква събиране на материали, напиване отдѣлни монографии. А у насъ, има ли нѣщо подобно? Твърдѣ малко. Г. Ивановъ право казва въ прѣдисловието на трудътъ си, че ний нѣмаме още пълний списъкъ на периодическитѣ ни издания. А като нѣма това, значи още много работи нѣмаме. При такова положение на работитѣ, появлението на книжкитѣ „Български Периодически печатъ" на Ю. Иванова, заслужаватъ особенно внимание. Г-нъ Ивановъ подхожда къмъ оная задача, за която спомѣнахме по-горѣ. Нѣмаме пълна картина на нашето минало; г-нъ Ивановъ ни дава очеркъ на българский печатъ отъ възраждането му до днесь. Той испълнява часть отъ важната задача и ний за това трѣба да му сме благодарни. Въ трудътъ на г-на Иванова ще видимъ да ни се излага въ общи черти това, което ще е задача на подробно изслѣдване на бѫдѫщий историкъ. Въ книжкитѣ на г-на Иванова ний ще да намѣримъ слабото изображение на нашето минало, тѣ ще ни напомнятъ много събития и лица, които ни сѫ близо до сърдцето.

Нѣма да изложимъ съдържанието на горепоменатитѣ двѣ книжки, нито даже въ общи черти. Ние мислимъ че всѣки интелегентенъ българинъ е длъженъ да ги прочете, да се старае да вникне въ смисъльта на фактитѣ и събитията, за които се говори въ тѣхъ, защото въ журнална рецензия не може да се искаже това, за което сѫ биле нуждни цѣли книжки за да се изложи. Нашата цѣль е да обърнемъ вниманието на читателя върху трудътъ, да му кажемъ какво значение има той. Длъжностьта на журналистиката е да отбѣлязва всичко хубаво въ литературата, да укаже на произведенията, които заслужватъ особенно внимание, защото твърдѣ често такива произведения по една или по друга причина оставатъ незабѣлѣзани. Но прѣди да свършимъ ще си позволимъ да прѣдадемъ нѣкои характерни черти отъ горнитѣ книжки, да съпоставимъ нѣкои любопитни факти, отъ които само по себе си излизатъ извѣстни заключения.

Казахме, че по трудътъ на г-на Иванова може да се прослѣди въ общи черти движението на българската образованность до послѣднитѣ години. За иллюстрация на тази мисъль, ний ще се запремъ на нѣколко примѣри. Като разглѣдваме двѣтѣ до сега издадени книжки на г-на Иванова, прѣдъ насъ минуватъ цѣлъ редъ български дѣйци, всѣки съ своя опредѣленна физиономия, съ свои възрѣния на обществото, съ свои трѣбования къмъ своята дѣятелность. Ето го предъ насъ основателя на българската журналистика К. Фотиновъ. За първитѣ години на живота му има твърдѣ кратки свѣдения. Кой му е вдъхналъ мисъльта да работи за обща полза? Родомъ отъ Самоковъ, той хòди въ Пловдивъ и въ Атина да се учи, врѫща се въ родний си градъ да помага на ближнитѣ си, но той не се удовлетворява съ държание на проповѣди въ черква, той иска да издава вѣстникъ да бѫде полезенъ на цѣлия си народъ. За тази цѣль той отива въ Цариградъ, но тъй както само въ Смирна имало типография съ славянски букви, той отива въ Смирна и почва да издава своето знаменито „Любословие". И за какво се е скиталъ тоя човѣкъ по свѣта и се е завзелъ за издавание вѣстникъ на български, нечувано нѣщо до тогава? Отъ книжката на г-на Иванова не се вижда да е билъ той патриотъ въ съврѣменний смисъль на думата. Но стремлението да принася полза на ближнитѣ си, се е вгнѣздило, като червъ въ сърдцето му и не му давало покой, до като не си намѣри удовлетворение въ издавание на български журналъ. Той знае, чувствова, че човѣкъ трѣба да се стреми къмъ нѣщо по-високо, че прѣкарвание живота само съ интереси отъ

всѣки-дневни нужди на частенъ човѣкъ е недостойно за човѣка, надаренъ отъ Бога съ пò-високи стреммления. „Богъ е создалъ човѣка, любезний читателю — казва той въ прѣдисловието на журнала си — словесна: сирѣчъ сосъ умъ и разумъ; за това кото е човѣкъ словесенъ, а не безсловесенъ, като добитокъ, има должность да уработи дарбата, сирѣчъ словесностьта, която е приелъ отъ Бога, создателя своего“ . . . „защото, както тѣлото на всичкитѣ животни по земята храни се сосъ ястие и пиение, и утвърждава се, така и душата на човѣка, сирѣчъ словестноста му, възпитава се и храни сосъ поучение, прочитание полезнихъ вѣщей и съ познание на созданията Божия и величината Божия“. и пр.

Но ето, пò-сетне, единъ другъ български дѣецъ, съ пò-широки познания, Иванъ А. Богоровъ. Той свършва висше учебно заведение въ Лейпцигъ, зима се за издаването на нѣколко вѣстници, пиcва учебници като съзнава че той служи и трѣба да служи на народа си. Заедно съ Александра Екзарха тѣ се стараятъ да прѣставятъ българитѣ, като отдѣленъ народъ, съ литература, училища и права. Българската мисъль захваща пò-широко движение, образованисто пуща корени въ България, но при всичко това, българскитѣ дѣятели, като Богорова, Екзарха и Добровски прѣдставляватъ отдѣлни личности и . . . ексцентрически характери, които ний можемъ да нарѣчемъ стари дѣятели. Но скоро дохождатъ други борци, съ пò-свѣжи сили, пò-голѣма енергия, вече съ ясно начертана програма, съ почва подъ нозетѣ си и рѣшени за никаква цѣна да не отстѫпятъ. Училищата се умножаватъ, литературниятъ българский языкъ се обработва, българската читающа публика се увеличава, явяватъ се вѣстници съ разнообразни програми. Пò-виднитѣ дѣятели на това врѣме сѫ: П. Р. Славейковъ, Раковски, Бурмовъ, Цанковъ и др. Още нѣколко години — и въ България имаме не само читатели, но и цѣлъ редъ литературни дѣятели и много вѣстници. Вече такива лица, като Т. Икономовъ, Хр. Ваклидовъ, Войниковъ, Т. Запряновъ и пр. не сѫ рѣдкость. Българската книжнина и журналистика прѣимуществено се развива подъ двѣ напревление: по умѣреннитѣ дѣятели се усрѣдоточаватъ въ Цариградъ и въ вътрѣшностьта на България; пò-буйнитѣ, хора които не обичатъ да се тургатъ пречки на убежденията и дѣйствията имъ, се отдалечаватъ въ съсѣдна Ромѫния и отъ тамъ неуморно работатъ за своята родна страна. И какви дѣятели, какви фанатици на своята идея! Може би по между тѣхъ нѣма хора съ голѣми таланти, но тѣхната ревность на народното поприще е поразителна. Въ всѣки ромѫнски градъ дѣто има нѣколко семейства българи, тѣ съумѣватъ да ги сгрупиратъ, да отворатъ българско училище — и на мѣсто тия единични фамилии да се изгубятъ въ грамадното болшинство, на мѣстното население, както се изгубили тѣхнитѣ прѣдшественници, български поселенци въ Ромѫния и другитѣ страни, както се губятъ и сега подиръ освобождението на България, тѣ сѫ се развивали въ националенъ духъ, подържвали своитѣ братя подъ Турското иго и съ испращали отъ помежду си чети да се сражаватъ за свободата на България! Да, четитѣ на Х. Димитра, Ботева и др. сѫ се съставлявали отъ лица възпитани и вдѫхнати отъ тия скромни труженници на народното дѣло.

Нѣма да отбѣлѣзвамъ пò-нататъшното развитие на българската журналистика и просвѣщение. Стига да напомнѭ на читателя, че пò-нататъкъ се явятъ такива видни дѣятели, като Л. Каравеловъ и Хр. Ботевъ, за да се знае какви размѣри зема българското образование и каква сила става българската журналистика. Г-нъ Ивановъ по редъ отбѣлѣзва всичкитѣ явления на българската журналистика и любопитниятъ читетель ще прочете книжкитѣ му.

Г. З.

Лжча (Луча), научно, литературно и обществено списание, излазя на 1-й и 15-й всѣки мѣсецъ, редакторъ Б. Величковъ. Брой 1-й (Ноемврий) 1891. Т. Пазарджикъ. Год. абон. 12 лева.

Първий брой на това ново списание съдържа доста интересни научно-общестенни статии, оригинални и прѣводни и написани на единъ гладъкъ языкъ. Между другитѣ, съ особенно наслаждение прочетохме *Музеятъ на статуитѣ въ Ватиканъ*, статия отъ г. К. Величкова. Ние сърдечно желаемъ успѣхъ и дългъ животъ на *Луча*.

Свѣтлина, журналъ за наука, търговия, книжка X. Октомврий 1891 г. София, редакторъ И. Михаиловъ.

Послѣдната книжка на *Свѣтлина* свидѣтелствува за усилията, които си дава редакцията, за да я направи единъ добъръ иллюстрованъ журналъ български. Четиритѣ фотолитографични картини прѣдставляющи пейзажи изъ нашата природа, даватъ на тая книжка особенъ интересъ за насъ. Тие картини сж: многовѣковий джбъ въ Горублени, видътъ на Искъръ при Куриловский минастиръ, видътъ на рилский мънастиръ и на Сандровский дворецъ, тоя послѣдний — съ краски. Всичкитѣ сж извършени по фотографическитѣ снимки на Софийский фотографъ г. Ив. А. Карастояновъ, който усердно обогатява коллекцията си съ фотографии отъ български пейнзажии.

Сама-китка, други стръкъ (съвремени мисли и расправи) отъ Т. Н. Шишковъ. Варна 1891 г. Цѣна 60 ст.

Това е продължение отъ извѣстната вече на българската читающа публика поетическа сбирка *Сама-Китка*, (първи стръкъ) отъ г. Шишкова. Тая книжка, както и названието ѝ показва, състои отъ двѣ различни половини, едната въ проза, другата въ стихове. Първата (съврѣмени мисли и расправки) съдържа биографически бѣлѣжки отъ живота на Алфредъ де Мюссе и отъ части — на самия авторъ. Тие послѣднитѣ, носящи названието „Апология,“ сж всячески любопитни. За втората, поетическата половина на *Сама-Китка*, ще се здоволимъ да приведемъ прѣдъ взора на любопитнитѣ си читатели XXIII-то стихотворение, носяще название: *Аспарухъ во Варна**). То ще послужи за иллюстрация, както на поетическиятъ талантъ на г. Шишкова, така и на напрѣдъка, който прави съврѣменната българска Муза.

Аспарухъ во Варна.

(Прѣди 1212 години)

Ой Варна, Варна,
Одесса стара,
Близу Каварна
Ти се докара. . .

Въ твои прѣдѣли
Аспарухъ съ врѣме
Щѣлъ да засели
Съсъ свое племе.

Кубратовъ синъ билъ
Не тъй прѣдвидливъ:
Не са заселилъ
На твой брѣгъ красивъ;

Доволенъ салтъ билъ
Отъ негова видъ,
И го заградилъ
На-около съ зидъ!

---

*) Това поетическо произведение е придружено съ много пояснителнибѣлѣжки, отъ които прѣинтересна е етнографическата бѣлѣжка въ четвъртата страница, носяща внушителното звание: *A propos: Нѣщо за нашитѣ гагаузи въ Варна.*

Пакъ я нарекълъ
Одессусъ — Варна,
И са завтекълъ
Кждѣ Каварна.

Тамъ, дѣто *Бизонъ*,
Старъ градъ, отдавна
Съсипанъ билъ онъ,
Каварна станж;

Тамъ днеска, дѣто
Мисъ *Калиакра*
На-длъжь въ морето
Проточенъ дóкрай.

А самъ Кубратичъ
Върнàлъ са тозчасъ
Назадь у Добричъ —
Скития тогазь

Тя са зовяла!
И тамъ той скоро
Кат' одовяла
Страна природно

Богата, здрава.
Останжлъ самъ-си
Покрай Дунава
Съ малцина свой-си

Най-вѣрна *банда*.
Повечь непраща
Навредъ съ *команда*:
„Да са не враща

„Дружина вѣрна.
„Прѣд' да обсебе
„*Мизия цѣла*
„Не ради себе;

„А за Славене,
„За цѣло племе,
„Съсъ общо име —
„Ний *българи* сме! . . ."

Виждь какъ отдавна
Града, нарѣченъ
Съ името Варна,
Намъ билъ обрѣченъ.

На Петровденъ 1891 год.

Г. Шишковъ е старъ и заслуженъ труженикъ по народното възраждане. На тая титла той има нашето уважение, както и мѣстото си въ историята на българската образователна литература. Но той се не е задоволилъ съ това и се домогва за лавритѣ на поетъ. Това е една прискърбна грѣшка, за която съжеляваме и ние и всички, навѣрно, които ще прочетжтъ горнето стихотворение.

Георги.

Нови книги и периодически списания.

Дѣятель, научно-книжовенъ и обществено-политически вѣстникъ. Врой 6, редакторъ-издатель Г. А. Кжрджиевъ. София, 1891.

Живота (тъ) на Ромула и Рома, основателитѣ на Римъ, отъ Плутарха, прѣвелъ Никола К. Лица. Пловдивъ, 1891. Цѣна 70 ст.

Сѣмейно съкровище, часть втора, отъ А. Н. Дѣлевъ. София 1891. Цѣна 1 левъ.

Дума, литературно-научно-обществено списание, година I книж. I. Септември, издание на Н. Ф. Чипевъ 1891 г.

Ржководство по особенната часть на наказателнитѣ закони. по Н А. Неклюдова и рѣшенията на върховни касациони сждъ отъ Г. Цукевъ. Книга I, II и III, 1991 г.

Сждебна библиотека книга IX — 8 редакторъ издателъ И. Н. Митовъ Ямболъ 1891 г.

Стилистика, учебникъ за IV классъ на държавнитѣ и общински училища. Съставилъ Н. Станевъ. Издание на Д. В. Манчевъ. Пловдивъ 1891. Цѣна 1 л. и 30 ст.

Семейний животъ, неговитѣ радости и скърби. Книжка II, прѣвелъ и издава Илия М. Добревъ. Варна, 1891.

Младина, научно-забавителенъ вѣстникъ, Книжка I и II. Редактира и издава дружеството „Отецъ Паисий“ въ Казанлѫкъ. Шуменъ, 1891.

Учителски другарь, научно-въспитателенъ вѣстникъ, брой 5. Руссе, редакторъ-издатель Ч. Поповъ.

Искра, иллюстровано-литературно списание. Година третя, брой 7. Шуменъ. Редикторъ и издатель В. Юрдановъ.

Граматически упражнения, курсъ за третя и четвьрта учебна година. Написалъ Д. В. Манчовъ. Пловдивъ, 1891. Цѣна 50 ст.

Наставление къмъ противогнилостното бабувание и родилния периодъ слѣдъ бабуванието. Прѣвела и издава Надежда Хр. Бъчварова. София, 1891. Цѣна 60 стот.

Срѣдня история (съ 39 фигури въ текста). Съставилъ Георги Дерманивъ. София, 1891. Цѣна $3\,^1/_2$ лева.

ВѢСТИ.

Повѣсти и расказы. Къмъ края на текущата година ще излѣзе отъ печатъ пьрвий томъ прозанически съчинения на Ив. Вазова, състоящи въ повѣсти, расказы, очерки изъ българский животъ и природа и пр. Прѣдполага се въ началото на идущата година да бѫде туренъ подъ печатъ другъ томъ — съ стихотворения и поеми на сѫщия авторъ.

Физическото испичане (каляване), като срѣдство за въспитание. Единъ руски педагогъ обнародва доста интересна статия, въ която исказва нѣкои идеи по горний прѣдмѣтъ, които заслужватъ внимание. Като въспитателно срѣдство физическото испичане се е практиковало още въ глухата старина, та и днесь, доста широко се практикува въ много европейски мѣста. Но, както справедливо забѣлѣжва авторътъ, то става, макаръ и систематически, но съвсѣмъ не рационално, поради незнанието физиологията на човѣшкий организмъ и най-проститѣ изисквания на хигиената, и за това не е чудно, дѣто то докарва често голѣмъ и непоправимъ врѣдъ на организма. Такова систематическо и извънмѣрно закаляване има за слѣдствие пълното истощение на организма. Защитницитѣ на усиленото закаляване обичатъ да посочватъ на селското съсловие, което е прѣминало прѣзъ училището на суровий животъ за това е най-много прѣносливо и най-много физически развито. Но ако вникнемъ добрѣ, ще дойдемъ до заключение, че това съсловие не е и *най-здравото.* Едностранното развитие на тие или онис органи е явление твърдѣ обикновенно у селенитѣ. Не свидѣтелствуватъ още за здравие силнитѣ рѫцѣ, способни да подигатъ голѣми тежнини; то не говори още въ полза на това, че обладателитѣ имъ иматъ така сѫщо здрави дробове, силно сърдце, здравъ желѣдъкъ. Здравето отъ научна точка зрѣние, се заключава въ хармоническото развитие на органитѣ и въ съвършенно правилната имъ

дѣятелность. Ако нѣма такава хармония, нѣма и здраве. Отъ друга страна, неволното каляване организма у селското население, което му е наложено исключително отъ тежкитѣ условия на сѫществованието му, костува твърдѣ скѫпо: организмътъ, за да се приготви за физическа приспособляемость къмъ тие тежки условия, принуждава се да губи много жизненна енергия, и не е чудно дѣто статистиката на поболяванието и смъртностьта у селското население (особенно срѣдъ дѣцата) дава по-голѣми цифри, нежели сѫщата статистика за градскитѣ населения. Авторътъ завръшва статията си съ указание на разумнитѣ хигиенически правила, при варденето на които само, испичането може да стане силно срѣдство за физическото въспитание.

——

Скулпторътъ Брианъ. Въ Парижъ, въ „Ecole des Beaux Arts" привлича вниманието на цѣнителитѣ на искуството бронзовата статуя на „Меркурий, който вади тръне изъ петата си." — Мнозина, едно за това, че ѝ липсува една рѫка, а друго — за благородството на линиитѣ, зиматъ я за произведение на старогръцкий миръ. А въ дѣйствителность, тая статуя е послѣдното творение на нещастний френски ваятель Бриана, който при своята гениалность, цѣлъ живот прѣкара въ нужди и лишения. Бриань получва първата римска премия, а остава безъ залъкъ хлѣбъ! Манзардътъ (стаички, направени въ таванътъ на голѣмитѣ кѫщя), му служила за жилище, спалня и работна стая. Тука въ жестокитѣ мразове той работилъ своятъ „Меркурий." Стаичката му се топлила съ вѫглища, купени съ послѣднитѣ му срѣдства, и то само въ оние работни часове, когато е присѫтствовалъ човѣкътъ, който е служилъ за моделъ. Осталата часть отъ деня Брианъ прѣкарвалъ безъ огънь. Една нощь станало толкова студено, щото Брианъ никакъ неможалъ да се сгрѣе въ постелката си, макаръ че натрупалъ възъ себе си всичкитѣ си дрѣхи. Внезапно се сѣтилъ, че мокрия гипсъ на статуята му може да се поврѣди отъ дѣйствието на студа. Той скочилъ и съ всичкитѣ си дрѣхи обвилъ почти довършената статуя на богътъ, а самъ осталъ да зѫзне. Когато на зараньта приятельтъ му Кавалйе дошълъ у него, той намѣрилъ Бриана вкочenясълъ, а на статуята дѣсната рѫка паднала отъ студа. Бриановитѣ приятели рѣшили да излѣятъ изъ бронза Меркурия, но за вѣчно напоминание за сиромашията на ваятельтъ, тѣ излѣли статуята безъ дѣсна рѫка, както я нашле при смъртьта на твореца ѝ. Тая статуя днесь е едно отъ първитѣ украшения на „Ecole des Beaux Arts."

——

Въ книжката отъ мѣсецъ ноемврий на словацкото списание „Slovansky pohlady" видѣхме продължението отъ прѣвода на *Немили недраги*, за който бѣхме извѣстили вече по-прѣди. Намираме въ сѫщата книжка слѣдующата бѣлѣжка отъ редакцията до прѣводача: „Вазовъ е твърдѣ симпатиченъ намъ. Българскитѣ събития прѣди освобождението, както ги той изобразява, дълбоко се врѣзватъ въ душата на словака: засрамяватъ го, ободряватъ го, послѣ го въодушевляватъ. Ний, които се оплакваме отъ положението си, добрѣ е да се запознаемъ съ такива като Левски, Ботевъ, Каблешковъ, Бенковски!"

——

Историята на Марсельезата. Любопитна е историята на извѣстнат француска революционна пѣсень, която е направила голѣмъ шумъ въ цѣлъ политический свѣтъ. Тя е съставена отъ единъ инжинеренъ офицеръ французинъ, на име Руже де Лилъ, който я испѣлъ първий пѫть прѣзъ

нощьта между 24 и 25 априлия 1792 год. въ Страсбургъ. Отъ него самаго тя била наречена: „Le chant de guerre de l'armée du Rhin — Воення пѣсень на Рейнската войска“.

По онуй врѣме, въ голѣмия разгаръ на революционеритѣ въ Парижъ, марсилскитѣ федератисти (или жирондисти), който билъ повикалъ въ Парижъ тѣхния виденъ сътечественникъ отъ тъзи патриотическа партия — Барбару (1767—94) пѣяли тъзи чудесна пѣсень при влазянето си въ французската столица на 30 юлия 1792 год.; а защото тогазь още не се знаяло добрѣ нейното происхождение въсторженния народъ ѝ далъ названьето „Hymne des Marseillais — Химнъ на Марсилцитѣ, и оттогазь тя се нарича La Marseillaise — *Марсельезата.*

Въ периода на първата Империя и прѣзъ реставрацията, Марсельезата се считаше за революционна демонстрация, и чакъ по юлската революция на 1830, и пакъ въ 1884 при Луй Филиппа, тя отново излѣзе на сцената, за да се прѣкрати прѣзъ сичкото врѣме на втората Империя, на-сила създадена отъ Наполеона III . . .

По мнѣнието на *Мейсга* въ своето съчинение „Версалски писма“. печатани прѣзъ 1872 год., мелодията на въпросния химнъ почива върху една нѣмска народна пѣсенчица; а по F. Hamm, той билъ идантиченъ съ Credo-то (Вѣрую на една Messa (католич. литургия) отъ Holzmann.

———

Градиво за българский рѣчникъ. Г. Н. Начевъ, директоръ на Варненската мѫжка гимназия е прѣдприелъ единъ доста интересенъ филологически трудъ подъ горнето название. То е сбирка отъ 4—5000 областни и въобще малоизвѣстни или неизвѣстни въ книжовний ни езикъ думи, прѣимущественно отъ македонскитѣ говори. Тълкуванието на думитѣ се придружава повечето съ примѣри отъ живата народна рѣчь, записани възъ основа на фонетиката и често изразяющи нѣкоя битова чърта Всѣка рѣчь е обяснена, освѣнъ на български, още на русски и французски, а имената на животни и растения ся опрѣдѣлени и съ съотвѣтствующитѣ имъ латински. Покрай лексикологический материялъ, въ сбирката се съдържатъ пръснати и доста свѣдѣния по българската етнография.

Сѫщий работялъ и надъ единъ *Пъленъ русско-българский рѣчникъ.*

———

Мохамеданский печатъ въ Русия зема прѣзъ послѣднитѣ години силно развитие. Всяка година въ Русия излязя голѣмъ брой книги на татарски, турски и туркестански язици. На 1890 година сѫ биле обнародвани около триста съчинения на тия язици. Нѣкои отъ тѣхъ сѫ биле печатани въ 200,000 екз. Издателитѣ сѫ мохамедански книжари, тѣ ги распращатъ по Кримъ, Кавказъ, Туркестанъ и другадѣ. Вѣстникарството, обаче, е слабо развито. Иматъ само два вѣстника: *Терджуманъ* (тълмачъ), който излазя въ Казанъ, дѣто се тиносватъ по-многото книги на тие язици, а други листъ излазя въ Туркестанъ.

———

Алгиеро де Квенталъ. Знаменитий португалски поетъ Алгиеро де Квенталъ не прѣди много се е самоубилъ на единъ отъ Азорскитѣ острови, Санъ-Мангуело Той е прѣкратилъ насилственно живота си на 48 г. за да се избави отъ една лоюта и неизцерима болесть въ гръбняка. Португалския народъ оплаква въ него единъ отъ най-даровититѣ си и любими поети и го е наричалъ Камоенсъ.

———

Александръ Екзархъ, единъ отъ най-старитѣ ветерани по българското възраждане се помина не прѣди много въ София въ прѣклонна възрасть. Покойний Екзархъ заедно съ Ивана Богорова е родоначалникътъ на бъл-

гарското вѣстникарство. Той е билъ редакторъ на *Цариградскій Вѣстникъ*, и въ продължение на 12 години въ колонитѣ на тоя листъ той енергично е воювалъ за българскитѣ правдини, като е билъ единъ отъ първитѣ пионери на нашето възраждане и духовно емансипиране.

———

Прѣзъ миналий Октомврий помина се Иванъ Даневъ, на 38 годишна възрасть. Покойниятъ бѣше единъ отъ образованитѣ членове на столичната интелигенция и симпатиченъ на всички по благородство на характера, сериозния си и развитъ умъ. Той е авторъ на драмата *Ангелъ и Миланка*, издадена на 1879 г. а по-послѣ на една поема *Богданъ*, обнародвана въ Пер. Списание на бълг. кн. дружество.

———

Аида. Въ края на мѣсецъ Ноемврий се даде въ Славянската бесѣда прѣдъ една отборна и многочисленна публика, която едвамъ побираше залата, операта *Аида*, раскошното музикално творение на Верди. Оперната трупа испълни доста добрѣ ролитѣ си, особенно главнитѣ роли излѣзоха успѣшно. За жалость, операта бѣше така окастрена, съкратена и сиромашка съ ефекти, щото изгуби половината отъ прѣлестьта си за оние, които сѫ имали щастието да присѫтствуватъ на тая опера въ нѣкои отъ европейскитѣ театри. Декорациитѣ бѣхѫ доста прилични, но не отговаряхѫ на ожиданието, което бѣ възбудила рекламата въ афишитѣ. Но онова, което е най-непозволително, то е липсването на оркестръ. Прѣдставете си опера безъ оркестръ! Едно глухо пиано го замѣщаше. На това отсѫтствуване на оркестръ се дължи и това, дѣто публиката се лиши отъ удоволствието да чуе великолѣпниятъ триумфаленъ маршъ на Фараоновото шествие. Тия небрѣжности и упущения, диктувани до нейдѣ си и отъ дребнави смѣтки на оперната трупа сѫ непростителни, когато тя намира такова жежко насърдчение отъ столичната публика.

Ц-въ.

3